

क्षसादिकं निहंसि निरुष्टां हिंसां प्रापयसि तं मदं वाहङ्गदोषेतं त्वां वा ईमहे याज्जाकर्मा-
यम् याचामहे । यद्वा ईं गतौ देवादिकः छांदसोविकरणस्य दुक् ईयामहे उपगच्छामः स्तु-
तिभिः संभजामह इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

येनादशग्वमाध्रिगुंवेपयन्तस्वर्णरम् । येनासमुद्रमाविथातमीमहे ॥ २॥

येन । दशग्वम् । अध्रिगुम् । वेपयन्तम् । स्वःऽनरम् ।

येन । समुद्रम् । आविथ । तम् । ईमहे ॥ २ ॥

हे इन्द्र येन सोमपानजनितेन मदेन दशग्वं ये दशभिर्मासैः सत्रासनं परिसमाप्य
निरगमन् ते दशगवा अंगिरसः । तेषामन्यतमं अध्रिगुं अधृतगमनं अनिवारितगतिं एतदसंज्ञं च
ऋषिं वेपयन्तं तमांसि वर्जयन्तं स्वर्णरं सर्वस्य नेतारं सूर्यं च आविथ वृत्रादेर्दस्योरपनयनेन
ररक्षिथ । येनच मदेन समुद्रमुद्गधिं अंतरिक्षं वा आविथ ररक्षिथ त्वदीयं मदं तर्ह्येतं त्वां वा
ईमहे याचामहे । मदे हि सति हस्तः सन् इन्द्रो बहुधनं प्रपच्छति अतस्तत्कारणस्य मदस्य याज्जो-
पपन्ना ॥ २॥

अथ तृतीया—

येनसिन्धुमहीरपोरथोद्वप्रचोदयः । पन्थामृतस्ययातवेतमीमहे ॥ ३॥

येन । सिन्धुम् । महीः । अपः । रथानूद्व ।

प्रचोदयः । पन्थाम् । ऋतस्यं । यातवे । तम् । ईमहे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र महीर्महतीरपः वृष्ट्युदकानि सिन्धुं स्यन्दनशीलां नदीं समुद्रं वा पति येन सोमपान-
जन्येन मदेन प्रचोदयः प्रेरयसि । तद्वद्वान्तः—रथोद्व यथा रथिनोरथान् स्वाभिलषितदेशा-
मनाय प्रेरयन्ति तद्वन् ऋतस्य यज्ञस्य पन्थां पन्थानं मार्गं यातवे यानुं प्राप्तुं तं मदमीमहे
याचामहे ॥ ३॥

अथ चतुर्थी—

दृमंस्तोममभिरपेवृतंनपृतमद्रिवः । येनानुमद्योजंसावृक्षिथ ॥ ४॥

इमम् । स्तोमम् । अभिष्टये । घृतम् । न । पूतम् ।

अद्रिः । येन । नु । सद्यः । ओजसा । ववक्षिथ ॥ ४ ॥

हे अद्रिवो वज्रवनिन्द्र घृतं न घृतमिव मन्त्रपूतमाज्यमिव पूतं शुद्धं इममस्मदीयं स्तोमं स्तोत्रं बुध्यस्तेति शेषः । किमर्थं अभिष्टये अभिप्राप्त्यै इष्टस्य धनादेरस्माकं लाभायेत्यर्थः । येन स्तोत्रेण स्तूयमानः सन् ओजसालीयेन बलेन सद्यस्तदानीमेव स्तुतिसमय एव नु क्षिप्तं ववक्षिथास्मान्वहसि अभिलषितं प्रापयसि इमं स्तोममित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इमं जुपस्व गिर्वणः समुद्र इव पिन्वते । इन्द्र विश्वाभि रूतिभिर्ववक्षिथ ॥ ५ ॥ १ ॥

इमम् । जुपस्व । गिर्वणः । समुद्रः इव । पिन्वते ।

इन्द्र । विश्वाभिः । रूतिभिः । ववक्षिथ ॥ ५ ॥ १ ॥

हे गिर्वणो गिरां स्तुतीनां संभक्तः यद्वा स्तुतिभिः संभजनीयेन्द्र इमं स्तोमं मया क्रियमाणं जुपस्व सेवस्व सच स्तोमः समुद्र इव समुद्रो यथा चन्द्रोदयं प्राप्य पिन्वते वर्धते अभिधेयस्येन्द्रगुणगणस्याधिक्येन तत्प्रतिपादिकास्तुतिरपि विस्तृता भवतीत्यर्थः । पूर्वस्यामृचि ववक्षिथेत्यनेन युक्तो येनेति शब्दोत्रापि सामर्थ्यात्तेन संबध्यते अतएवास्य विद्धुः तिङ् इति निघाताभावः । हे इन्द्र येन स्तोमेन हेतुना विश्वाभिर्व्याप्ताभिरूतिभिरक्षाभिः ववक्षिथ ववक्षिथ श्रेयांस्यस्मान्प्रापयसि वहेः सन्नन्ताहिति अमन्त्रइति निषेधादामभावे थल्लिङ्गिरूपमेतत् ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

यो नो देवः परावतः सखित्वनायं मामहे । दिवो न दृष्टिं प्रथयन् ववक्षिथ ॥ ६ ॥

यः । नः । देवः । परावतः । सखित्वनायं । मामहे ।

दिवः । न । दृष्टिम् । प्रथयन् । ववक्षिथ ॥ ६ ॥

यो नो देवो दानादिगुणयुक्त इन्द्रः परावतः परावतात् दूरात् युक्तो कादागत्य नोस्माकं सखित्वनाय सखित्वाय मामहे धनानि प्रददां महते दानकर्मण एतद्वर्णं । यद्वा अस्माभिः पूज्यते मह-

क्षसादिकं निहंसि निरुष्टां हिंसां प्रापयसि तं मदं तादृक्दोषेतं त्वां वा ईमहे याज्याकर्मा-
यमयाचामहे । यद्वा ईं गतौ दैवादिकः छांदसोविकरणस्य लुक् ईयामहे उपगच्छामः स्तु-
तिभिः संभजामह इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

येनादशग्वमाधिगुंवेपयन्तस्त्वेर्णरम् । येनासमुद्रमाविथानमीमहे ॥ २ ॥

येन । दशग्वम् । अधिगुम् । वेपयन्तम् । स्वेऽनरम् ।

येन । समुद्रम् । आविथ । तम् । ईमहे ॥ २ ॥

हे इन्द्र येन सोमपानजनितेन मदेन दशग्वं ये दशभिर्मासैः सत्रासनं परिसमाप्य
निरगमन् ते दशगवा अंगिरसः । तेषामन्यतमं अधिगुं अधृतगमनं अनिवारितगतिं एतवसंज्ञं च
ऋषिं वेपयंतं तमांसि वर्जयंतं स्वर्णरं सर्वस्य नेतारं सूर्यं च आविथ वृत्रादेर्दस्योरपनयनेन
ररक्षिथ । येनच मदेन समुद्रमुदधिं अंतरिक्षं वा आविथ ररक्षिथ त्वदीयं मदं तद्वतं त्वां वा
ईमहे याचामहे । यदे हि सति हृष्टः सन् इन्द्रोयहुधनं प्रयच्छति अतस्तत्कारणस्य मदस्य याज्यो-
पपन्ना ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

येनसिन्धुमूहीरुपोरथोद्वपचोदयः । पन्थामृतस्ययातवेतमीमहे ॥ ३ ॥

येन । सिन्धुम् । मूहीः । अपः । रथान् इव ।

प्रश्चोदयः । पन्थाम् । ऋतुर्यं । यातवे । तम् । ईमहे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र महीमहतीरपः वृष्ट्युदकानि सिन्धुं स्पन्दनशीलां नदीं समुद्रं वा प्रति येन सोमपान-
जन्येन मदेन प्रचोदयः प्रेरयसि । तत्र दृष्टान्तः—रथोद्वप यथा रथिनोरथान् स्वाभिलषितदेशा-
मनाप्य प्रेरयन्ति तद्वत् ऋतस्य यज्ञस्य पन्थां पन्थानं मार्गं यातवे यातुं प्राप्तुं तं मदमीमहे
याचामहे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इमंस्तोममजिष्टेयवृत्तनपूतमद्रिवः । येनानुसद्योजंसाववक्षिथ ॥ ४ ॥

इमम् । स्तोमम् । अजिष्टये । घृतम् । न । पूतम् ।

अद्रिष्टवः । येन । नु । सद्यः । ओजसा । ववक्षिथ ॥ ४ ॥

हे अद्रिवोवज्रवन्निन्द्र घृतं न घृतमिव मद्यपूतमाज्यमिव पूतं शुद्धं इममस्मदीयं स्तोमं स्तोत्रं बुध्यस्वेतिशेषः । किमर्थं अजिष्टये अभिप्राप्त्यै इष्टस्य धनादेरस्माकं लाभायेत्यर्थः । येन स्तोत्रेण स्तूयमानः सन् ओजसात्मीयेन बलेन सद्यस्तदानीमेव स्तुतिसमयएव नु क्षिप्तं ववक्षिथास्मान्वहसि अभिलषितं प्रापयसि इमं स्तोममित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इमं जुपस्व गिर्वणः समुद्र इव पिन्वते । इन्द्र विश्वाभिः स्तुतिभिर्ववक्षिथ ॥ ५ ॥ १ ॥

इमम् । जुपस्व । गिर्वणः । समुद्रः इव । पिन्वते ।

इन्द्र । विश्वाभिः । स्तुतिभिः । ववक्षिथ ॥ ५ ॥ १ ॥

हे गिर्वणो गिरां स्तुतीनां संभक्तः यद्वा स्तुतिभिः संभजनीयेन्द्र इमं स्तोमं मया क्रियमाणं जुपस्व सेवस्व सच स्तोमः समुद्र इव समुद्रो यथा चन्द्रोदयं प्राप्य पिन्वते वर्धते अभिधेयस्येन्द्रगुणगणस्याधिक्येन तत्प्रतिपादिकास्तुतिरपि विस्तृता भवतीत्यर्थः । पूर्वस्यामृचि ववक्षिथेत्यनेन युक्तो येनेति शब्दोत्रापि सामर्थ्यात्तेन संबध्यते अतएवास्य तिङ्गुतिङ्गिति निघाताभावः । हे इन्द्र येन स्तोमेन हेतुना विश्वाभिव्यासाभिरुत्तिभीरक्षाभिः ववक्षिथ वहसि श्रेयांस्यस्मान्प्रापयसि बहेः संज्ञन्ताल्लिटि अमन्त्रइति निषेधादामभावे थल्लिटिरूपमेतत् ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

यो नो देवः परावतः सखित्वनायं मामहे । दिवो न वृष्टिं प्रथयन् ववक्षिथ ॥ ६ ॥

यः । नः । देवः । परावतः । सखित्वनायं । मामहे ।

दिवः । न । वृष्टिम् । प्रथयन् । ववक्षिथ ॥ ६ ॥

यो नो देवो दानादिगुणयुक्त इन्द्रः परावतः परावतात् दूरात् धुलोकादागत्य नोस्माकं सखित्वनायं सखित्वाय मामहे धनानि प्रददौ मंहतेर्दानकर्मण एतद्रूपं । यद्वा अस्माभिः पूज्यते मह-

पूजायाम् अस्माच्छान्दसः कर्मणिष्ठिः । उत्तरार्धर्चः प्रत्यक्षकृतः हे इन्द्र दिवो न वृष्टिं दिवः स-
काशात् वृष्टिमिव प्रथयन् अस्मदीयानि धनानि विस्तारयन् यस्त्वं ववक्षिथ अस्मान्योदु-
मिच्छसि तादृशं त्वां स्तौमीति शेषः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

ववक्षुरस्य केतव उत वज्रो गभस्त्योः । यत्सूर्यो न रोदसी अवर्धयत् ॥ ७ ॥

ववक्षुः । अस्य । केतवः । उत । वज्रः । गभस्त्योः ।

यत् । सूर्यः । न । रोदसी इति । अवर्धयत् ॥ ७ ॥

अस्येन्द्रस्य केतवः प्रज्ञानानि अस्मत्स्तुतिविषयाणि यद्वा रथे उत्क्षिप्ताः पताकाः
केतवः ववक्षुरवहन् अस्मान् श्रेयांसि प्रापयन् । उतापि च गभस्त्योः बाहुनामैतत् इन्द्रस्य हस्त-
योरवस्थितो वज्रश्चावहत् यद्यदा अपमिन्द्रः सूर्यो न सर्वस्य प्रेरक आदित्व इव रोदसी द्या-
वापृथिव्यौ वृष्ट्यादिप्रदानेनावर्धयत् तदानीमित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यदि प्रवृद्ध सत्पते सहस्रं महिषा अर्घः । आदित्त इन्द्रियं महिप्रवाहधे ॥ ८ ॥

यदि । प्रवृद्ध । सत्पते । सहस्रम् । महिषान् ।

अर्घः । आत् । इत् । ते । इन्द्रियम् । महि । प्र । प्रवृद्धे ॥ ८ ॥

हे प्रवृद्ध प्रकर्षणमहन् हे सत्पते सतामनुष्ठातृणां पालयितरिन्द्र सहस्रं सहस्रसंख्याकान्
महिषान्महनामैतत् महतो गुरान् वृत्रादीन् यदि यदा अघः अवधीः हन्ते छान्दसमेतद्रूपम् । य-
द्वा घस्तु अदने लुङ्सिप्ति मध्येयसति चेल्लुक् । आदित्य अनंतरमेव हे इन्द्र ते तव इन्द्रियं वीर्यं
महि महद्बहुलं सत्प्रवाहधे प्रकर्षणं वर्धते ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

इन्द्रः सूर्यस्परिमिञ्जिर्न्यर्शसानमोपति । अग्निर्वर्नेव सामहिः प्रवाहधे ॥ ९ ॥

इन्द्रः । सूर्यस्य । परिमञ्जिः । नि । अर्शसानम् ।

ओपति । अग्निः । वर्नाश्च । सामहिः । प्र । प्रवृद्धे ॥ ९ ॥

अयमिन्द्रः सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य रश्मिभिः किरणैः करणभूतैः अर्शसानं
 अर्तैर्गुणः शुद्धेति ऋगतावित्यस्मादसानच्चात्ययः शुडागमश्च अर्षं केवलोप्यतिराड्पूर्वाथोद्-
 ष्व्यः आड्पूर्वश्च बाधनेवर्तते यथा आर्तिमार्तो रिति । अर्शसानं बाधमानं मन्देहादिकमसुरं
 न्योषति नितरां दहति उपदाहे । तत्र दृष्टांतः—अग्निर्वनेव यथा वनान्परण्यानि दावानलोभस्मसा-
 त्करोति तद्वत् । एवं सासहिः शत्रूणां भिभवनशील इन्द्रः प्रवावृधे प्रकर्षेण वर्धते ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इयं तं ऋत्वियावती धीतिरिति नवीयसी ।

सपर्यन्ती पुरुप्रिया मिमीत इत् ॥ १० ॥ २ ॥

इयम् । ते । ऋत्वियं वती । धीतिः । एति । नवीयसी ।

सपर्यन्ती । पुरुप्रिया । मिमीते । इत् ॥ १० ॥ २ ॥

हे इन्द्र ते त्वां इयं पुरोवर्तिनी मया क्रियमाणा धीतिः स्तुतिः एति गच्छति कीदृशी ऋ-
 त्वियावती ऋतौ वसंतादिकाले अनुष्ठेयं यज्ञकर्म ऋत्वियं तद्वती नवीयसी अतिशयेनाभिनवा स्तु-
 तिः सपर्यन्ती पूजयन्ती पुरुप्रिया पुरु बहुलं प्रीणयित्री सती मिमीत इत् इन्द्रगतान्गुणान् परिच्छि-
 नत्येव माहात्म्यं प्रख्यापयत्येव सेयमित्यन्वयः । अनुमीयमानेन यच्छब्देन च योगात् मिमीत इत्यस्य
 निघाताभावः । यद्वा सपर्यन्ती पुरुप्रियेतीदमपि एतीत्यनेन संबंधनीयं अतः पूर्वपदस्य भिन्नवा-
 क्यस्थत्वात् समानवाक्ये युष्मदस्माददेशावक्तव्या इति वचनात्तदपेक्षया निघाताभावे सत्य-
 ण्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

गर्भो यज्ञस्य देवयुः क्रतुं पुनीत आनुपक् ।

स्तोमैरिन्द्रस्य वावृधेमिमीत इत् ॥ ११ ॥

गर्भः । यज्ञस्य । देवयुः । क्रतुम् । पुनीते ।

आनुपक् । स्तोमैः । इन्द्रस्य । ववृधे । मिमीते । इत् ॥ ११ ॥

यज्ञस्य षष्ठस्येन्द्रस्य गर्भो गृहीता स्तोता गृह्यन्ते अर्तिगृह्यां भन्त यद्वा यजेभा-
 वपव नष्टप्रत्ययः यागस्य गर्भो गृहीता अनुष्ठाता देवयुः देवं दानादिगुणयुक्तमिन्द्रमा-

त्पनइच्छन् आनुपगनुपकं आनुपूर्व्येण संततं यथा भवति तथा ऋतुं प्रज्ञापकं सोमं पुनोते दशापवित्रेण शोधयति इन्द्रपानार्थमिति शेषः । यद्वा यज्ञस्य गर्भोदीक्षितः । पुनर्वा एतमृत्विजो गर्भकुर्वन्तीत्यादिवा लक्षणम् । सदेव कामः ऋतुं ज्योतिष्टोमादिकं आनुपक् आनुपूर्व्यनामैतत् यदाह यास्कः— आनुपमिति नामानुपूर्व्यस्येति । सः स्तोता इन्द्रस्य कर्मणि पृथी इन्द्रविषयः स्तोमैः स्तोत्रैर्वृषे वर्धते यद्वा वृधिना प्रयोज्यव्यापारवाचिना प्रयोजकव्यापारोदक्ष्यते । स्तोमैः स्तोत्रैः तमिन्द्रं वर्धयति सच स्तोमैर्मिमीतइत् इन्द्रस्य गुणजातं परिच्छिनत्येव अनुगतार्थो भवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सुनिर्मित्रस्य पप्रथे इन्द्रः सोमस्य पीतये ।

प्राची वाशीव सुन्वते मिमीतइत् ॥ १२ ॥

सुनिः । मित्रस्य । पप्रथे । इन्द्रः । सोमस्य । पीतये ।

प्राची । वाशीव इव । सुन्वते । मिमीते । इत् ॥ १२ ॥

मित्रस्य मित्रभूतस्य स्तोतुः सनिर्धनस्य दाता इन्द्रः सोमस्य पीतये पानाय पप्रथे प्रथितो विस्तीर्णशरीरो बभूव यथा पीतो बहलः सोम उदरे न्तर्भवति तथा मबृद्धशरीरो बभूवेत्यर्थः । तत्र प्रथमे दृष्टान्तः—प्राची प्राचती प्रकर्षेण स्तुत्यगुणगणं प्राप्नुवती वाशीव बाह्वामिव स्तुतिरूपा वाक् सुन्वते । पप्रथर्थे चतुर्थविकल्पेति चतुर्थी । सुन्वतः सोमाभिपवं कुर्वन्तो यजमानस्य संबंधिनी यथा स्तुत्यगुणबाहुल्येन विस्तीर्णा भवन्ति तथेन्द्रः पप्रथइत्यर्थः । मभिवाच सा मिमीतइत् इन्द्रमाहात्म्यं यथावत्परिच्छिनत्येव ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यं विप्रा उक्थवाहसो मिप्रमन्दुरायवः ।

घृतं न पिप्प आसन् घृतस्य यत् ॥ १३ ॥

यम् । विप्राः । उक्थवाहसः । अजिह्वमन्दुः ।

आयवः । घृतम् । न । पिप्पे । आसनि । ऋतस्य । यत् ॥ १३ ॥

विप्रामेधाविनः उक्थवाहसः उक्थानां शस्त्राणां वोढारः प्रापयितारः आयवोमनुष्याः
यमिन्द्रं अभिप्रमन्दुः अभि प्रकर्षेण मादयन्ति मदेर्व्यत्ययेन परस्परं द्विर्वचनपरेण
छन्दसिवेतिवचनात् द्विर्वचनाभावः । तस्येन्द्रस्य आसनि आस्ये पदञ्जित्यादिना आस्य
शब्दस्यासनादेशः घृतं घृतमिव शुद्धं पिप्ये सेचनेन वर्धये प्यायेतश्छान्दसोलिद् लिङ्य-
ङोश्चेतिपीभावः । किंतद्धविः ऋतस्य यज्ञस्य संबंधि यत्सोमलक्षणं हविरस्ति तदित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

उतस्वराजे अदितिः स्तोममिन्द्राय जीजनत् ।

पुरुप्रशस्तमूतयं ऋतस्य यत् ॥ १४ ॥

उत । स्वराजे । अदितिः । स्तोमम् । इन्द्राय ।

जीजनत् । पुरुप्रशस्तम् । ऊतये । ऋतस्य । यत् ॥ १४ ॥

उतापिच अदितिरदीनादेवमाता अस्वंडनीयस्तोतावा स्वराजे स्वयमेव राजमानायेन्द्रा-
य पुरुप्रशस्तं बहुलमुत्कृष्टं यद्वा पुरुभिर्वहुभिः प्रशंसितव्यं स्तोमं स्तोत्रं जीजनत् अजीजन-
त् अजनयत् । किमर्थं ऊतये रक्षणार्थं यत्स्तोत्रं ऋतस्य सत्यस्य वा संबंधि भवति तं स्तोममि-
त्यन्वयः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

अभिवह्नय ऊतये नूपतप्रशस्तये ।

नदेव विव्रता हरी ऋतस्य यत् ॥ १५ ॥ ३ ॥

अभि । वह्नयः । ऊतये । अनूपत । प्रशस्तये । न ।

देव । विव्रता । हरी इति । ऋतस्य । यत् ॥ १५ ॥ ३ ॥

वह्नयोवोढारः ऋत्विजः ऊतये रक्षणार्थं प्रशस्तये प्रशस्त्यर्थं च अक्षनूपत इन्द्रमक्षस्तुवन्
नुस्तुतौ कुशदिः हे देव दानादिगुणयुक्तेन्द्र नेति संप्रत्यर्थे संप्रति विव्रता विविधकर्माणौ हरी
तदीयावश्वौ ऋतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा संबंधि यत् स्तोत्रं हविर्वा विपते तदभिलक्ष्य त्वां
वहतइतिशेषः ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी-

यत्सोममिन्द्रविष्णविद्यद्वाघत्रितआस्ये ।

यद्दामरुत्सुमन्दसेसमिन्दुभिः ॥ १६ ॥

यत् । सोमम् । इन्द्र । विष्णवि । यत् । वा । घृ । त्रिते ।

आस्ये । यत् । वा । मरुत्सु । मन्दसे । सम् । इन्दुभिः ॥ १६ ॥

हे इन्द्र विष्णवि विष्णौ पानार्थमागतेसति अन्यदीये यागे सोमं यद्यदि तेन विष्णु-
ना सार्धं पिबसि यद्वा यद्विच आस्ये अपांपुत्रे त्रिते एतत्संज्ञे राजर्षौ यजमाने सोमं पिबसि
घेतिपूरणः यद्वा यद्विच मरुत्सुच सोमपानायागतेषु अन्यदीये यज्ञे मन्दसे माघसि तथा
प्यस्मदीयेरेवेन्दुभिः सोमैः सं सम्यङ्माघ ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

यद्वाशक्रपरावर्तिसमुद्रेअधिमन्दसे ।

अस्माकमित्सुतेरणसमिन्दुभिः ॥ १७ ॥

यत् । वा । शक्र । परावर्ति । समुद्रे । अधि । मन्दसे ।

अस्माकम् । इत् । सुते । रण । सम् । इन्दुभिः ॥ १७ ॥

हे शक्रेन्द्र परावति परागते दूरदेशे समुद्रे समुन्दनशीले सोमे अधिः सप्तम्यर्थानुवादी
यद्वा यद्विवा मन्दसे माघसि तथापि अस्माकमित् अस्माकमेव सोमेतिपुते सति इन्दुभिः
सोमरसैः संरण सम्यग्रमस्य ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

यद्वासिसुन्वतोवृधोयजमानस्यसत्पते ।

उक्थेवायस्यरण्यसिसमिन्दुभिः ॥ १८ ॥

यत् । वा । असि । सुन्वतः । वृधः । यजमानस्य ।

सत्पते । उक्थे । वा । यस्य । रण्यसि । सम् । इन्दुभिः ॥ १८ ॥

हे सत्पते सतां पालयितरिन्द्र सुन्वतः सोमामिषवं कुर्वतोयजमानस्य यद्वा यदिवा
वृधोसि वर्धयिता भवसि वृधेरन्तर्णीतण्यथादिगुपधलक्षणः कः । यस्यच यजमानस्य उक्थे
शस्त्रे वा शंसिते सति रण्यसि रमसे एवमपि इन्दुभिरस्मदीयैरेवसोमैः सम्पग्रमस्व ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

देवदेववोवसइन्द्रमिन्द्रं गृणीषणि ।

अधायज्ञायतुर्वणेव्यानशुः ॥ १९ ॥

देवम्देवम् । वः । अवसे । इन्द्रम्इन्द्रम् । गृणीषणि ।

अध । यज्ञाय । तुर्वणे । वि । आनशुः ॥ १९ ॥

हे ऋत्विग्यजमानाः वोयुष्माकमवसे रक्षणाय देवं देवमिन्द्रं इन्द्रं दानादिगुणयुक्तं इन्द्रः
बहुषु देशेषु युगपत्प्रवृत्तेषु यागेषु तत्रतत्र हविःस्वीकरणाय बहूनि शरीराण्याददानः स्वय-
मेकोप्यनेकः सन् तत्रतत्र सन्निधत्ते तथाचनिगमांतरं—इन्द्रोमायाभिः पुरुषैर्यतइति । तदपे-
क्षयेयं वीप्सा बहुविभज्य वर्तमानं सर्वं तमिन्द्रं गृणीषणि अहं स्तौमि गृणातोर्लिङ्गि छान्दस-
मेतद्रूपम् । यद्वा कारकमेवैतत् गृणीषणि स्तवनेच्छायां सत्यां अधानंतरं सर्वमिन्द्रं मदीयाः स्तु-
तयः ध्यानशुर्व्यामुवन्ति किमर्थं तुर्वणे तूर्णं संभजनाय यज्ञाय यागार्थं । यद्वा क्रियाग्रहणं कर्तव्य-
मिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी । यज्ञं यष्टव्यं तुर्वणे शत्रूणां हिंसितारं तूर्णसंभजनं वा ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

यज्ञेभिर्यज्ञवाहसंसोमेभिः सोमपातमम् ।

होत्राभिरिन्द्रं वावृधुर्व्यानशुः ॥ २० ॥ ४ ॥

यज्ञेभिः । यज्ञवाहसम् । सोमेभिः । सोमपातमम् ।

होत्राभिः । इन्द्रम् । वृधुः । वि । आनशुः ॥ २० ॥ ४ ॥

यज्ञेभिर्यज्ञैर्यजमानसाधनैर्हविर्भिर्यज्ञवाहसं यज्ञे वोढव्यं प्रापणीयं यज्ञैर्यागैः यज्ञानां
यजमानानां फलस्य प्रापयितारं वा अथवा यज्ञवाहसं यज्ञेनप्राप्यं न केवलमेकेन यज्ञेन
अपितु सर्वैरित्याह यज्ञेभिरिति एवं सोमेभिः सोमपातमं सर्वेषां सोमानां पातुतममिन्द्रं

होत्राभिः स्तुतिभिः वावृधुः स्तोतारोवर्धयन्ति ताश्च क्रियमाणाः स्तुतयः व्यानशुः तमिन्द्रं
व्याप्नुवन्ति च अश्रोतेर्व्यत्ययेन परस्मैपदम् ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथैकविंशी—

महीरस्य प्रणीतयः पूर्वा उत प्रशस्तयः ।

विश्वा वसूनि दाशुपे व्यानशुः ॥ २१ ॥

महीः । अस्य । प्रणीतयः । पूर्वाः । उत । प्रशस्तयः ।

विश्वा । वसूनि । दाशुपे । वि । आनशुः ॥ २१ ॥

अस्येन्द्रस्य प्रणीतयः प्रणयनानि धनानां प्रकृष्टप्रापणानि महीर्महत्तयः महति
भवन्ति उतापि च अस्य प्रशस्तयः प्रशंसनीयाः कीर्तयः पूर्वाभिश्चोविस्तृतमाभवन्ति
तादृशपविधाः दाशुपे चरुपुरोडाशादीनि दत्तवते यजमानाय दातुं विश्वा विश्वानि स-
र्वाणि वसूनि धनानि व्यानशुर्व्याप्नुवन्ति ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

इन्द्रं वृत्राय हन्तवे देवासो दधिरे पुरः ।

इन्द्रं वाणीरनूपत समोजसे ॥ २२ ॥

इन्द्रम् । वृत्राय । हन्तवे । देवासः । दधिरे । पुरः ।

इन्द्रम् । वाणीः । अनूपत । सम । ओजसे ॥ २२ ॥

देवासो देवाः वृत्राय हन्तवे वृत्रमावरकमसुरं हंतुं हविस्तुमर्थे तवेन्द्रतपयः इममिन्द्रं पुरोद-
धिरे पुरस्तात् स्वामित्वेनाधारयन् वाणीः वाण्यः स्तुतिरूपा वाचश्च इममेवेन्द्रमनूपत स्तुवन्ति-
किमर्थं सं समीचीनाय ओजसे बलार्थं यथा वृत्रवचानुगुणमुत्कृष्टं बलमस्य जायते तथा स्तु-
वन्तीत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

महान्तं महिनावयंस्तोमेमिह वनश्रुतम् ।

अर्कं मिप्रणोनुमः समोजसे ॥ २३ ॥

म॒हान्त॑म् । म॒हिना । व॒यम् । स्तोमे॑भिः । ह॒वन॒श्श्रुत॑म् । अ॒र्कैः ।
अ॒ग्नि । प्र । नो॒नुमः । सम् । ओज॑से ॥ २३ ॥

महिना महिम्ना महान्तं सर्वेभ्योधिकं हवनश्रुतं हवनस्याह्वानस्य श्रोतारमिन्द्रं वयं
स्तोमेभिः स्तोमैः विवृत्यश्चदशादिभिः अर्कैः अर्चनसाधनैः शस्त्रैश्च अभिषणोनुमः आभि-
मुख्येन प्रकर्षेण पुनःपुनः स्तुमः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

न॒यंवि॑वि॒क्तोरोद॑सी॒नान्तरि॑क्षाणि॒वज्रि॑णम् ।
अमा॒दिद॑स्यति॒त्विपे॑समोज॑सः ॥ २४ ॥

न । यम् । वि॒विक्तः । रोद॑सी इति । न । अ॒न्तरि॑क्षाणि । व॒ज्रिण॑म् ।
अमा॒त् । इत् । अ॒स्य । ति॒त्विपे॑ । सम् । ओज॑सः ॥ २४ ॥

यं वज्रिणं वज्रवन्तमिन्द्रं रोदसी द्यावापृथिव्यौ नविविक्तः नपृथक्कुरुतः स्वसमीपात्
पृथक्कर्तुं नशक्नुतः द्यावापृथिव्यौ व्याप्य यइन्द्रोवधते इत्यर्थः विचिरपृथग्भावे अन्तरिक्षाणि
अन्तराक्षांतानि द्यावापृथिव्योर्वर्तमानानि गन्धर्वादीनां स्थानानिच यन्नपृथक्कुर्वन्ति अस्येन्द्रस्य
अमादित् अमति रुजति शत्रून्नेनेत्यमोवलं बलादेव सर्वं तित्विपे सर्वं जगद्दीप्यते । किमर्थं ओज-
सः बलस्य संगमाय । यद्वा ओजःशब्दाद्विहितस्य विनो बहुलंछन्दसीतिलुक् ओजस्विनो बल-
वतोऽस्येन्द्रस्येति योग्यम् । समित्युपसर्गः सतित्विपइत्यनेन संबध्यते ॥ २४ ॥

षोडशिशस्त्रे यदिन्द्रपृतनाज्यइति तृचः सूच्यतेहि-यदिन्द्रपृतनाज्येयन्तेअस्तुहर्षतद्-
त्यौष्णिह्वार्हतौतृचाविति ।

तृचे प्रथमा सूक्ते पञ्चविंशी-

यदि॑न्द्र॒पृत॑नाज्ये॒देवास्त्वा॑दधिरे॒पुरः ।
आदि॑त्ते॒हर्ष॑ता॒हरी॑ववक्षतुः ॥ २५ ॥ ५॥

यत् । इन्द्र । पृत॒नाज्ये । दे॒वाः । त्वा । दधि॑रे । पुरः । आत् । इत् ।
ते । हर्ष॑ता । हरी॑ इति । ववक्ष॑तुः ॥ २५ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र पृतनाज्ये संग्रामनामैतत् पृतनाः सेनाः अजंति गच्छन्त्यस्मिन्नितिवा पृतना जी-
यतेत्रेति वा पृतनाज्यं संग्रामस्तत्र त्वा त्वां यद्यदा देवाः पुरोदधिरे वृत्रहननाय पुरतोधारयन्

हे इन्द्र त्वदीयौ हर्यता हर्यतौ कांतौ हरीहरणशीलावशौ दिवेदिवे प्रतिदिवसं यदा यस्मिन्काले षट्धाते षट्पक्षौ बभूवतुः । आदित् अनंतरमेव ते त्वया विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि येमिरे नियम्यन्तेस्म ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी—

यदातेमारुतीर्विशस्तुभ्यमिन्द्रनियेमिरे ।
आदित्तेविश्वाभुवनानियेमिरे ॥ २९ ॥

यदा । ते । मारुतीः । विशः । तुभ्यम् । इन्द्र । निऽयेमिरे । आत् ।
इत् । ते । विश्वा । भुवनानि । येमिरे ॥ २९ ॥

हे इन्द्र तुभ्यं त्वदर्थं मारुतीर्मारुत्यः मरुद्रूपाः ते त्वदीयाः विशः प्रजाः यदा यस्मिन्काले नियेमिरे नियच्छन्ति भूतजातानि । अन्यद्गतम् ॥ २९ ॥

अथ विंशी—

यदासूर्यममुंदिविशुक्रंज्योतिरधारयः ।
आदित्तेविश्वाभुवनानियेमिरे ॥ ३० ॥

यदा । सूर्यम् । अमुम् । दिवि । शुक्रम् । ज्योतिः । अधारयः ।
आत् । इत् । ते । विश्वा । भुवनानि । येमिरे ॥ ३० ॥

हे इन्द्र अमुं विप्ररुष्टं शुक्रं निर्मलं ज्योतिर्योतमानं सूर्यं सर्वस्य पेरकं शोभनवीर्यं वा आदित्यं दिवि द्युलोके जगतः प्रकाशनाय यदा यस्मिन्काले अधारयः धारितवानसि । समानमन्यत् ॥ ३० ॥

अथैकविंशी—

इमान्तेन्द्रमुपुतिविप्रदयतिधीतिभिः ।
जामिपदेवपिप्रताप्राध्वरे ॥ ३१ ॥

आदित् अनंतरमेव हयता हयतो कांतौ हर्यगतिकान्त्योः भृष्टशीत्यादिना औणादिकः अतश्च
प्रत्ययः ईदशौ हरी अश्वौ ते त्वां ववक्षतुः आवहताम् ॥ २५ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षड्विंशी-

यदावृत्रं नदीवृतं शर्वसावज्जिन्नवधीः ।

आदित्ते हर्यता हरी ववक्षतुः ॥ २६ ॥

यदा । वृत्रम् । नदीवृतम् । शर्वसा । वज्जिन् । अवधीः । आत् ।

इत् । ते । हर्यता । हरी इति । ववक्षतुः ॥ २६ ॥

हे वज्जिन् वज्रवज्जिन्द नदीवृतं नदीनां नद्य आपः श्रूयते हि—अहावनदताहतेतस्मादानयो-
नामस्येति । ताआवृष्वतं वृत्रमवर्षणशीलमिषमसुरं वा यदा यस्मिन्काले शर्वसा बलेनावधीराहि-
सीः शिष्टं समानं ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

यदाते विष्णुरोजंसा त्रीणि पदा विचक्रमे ।

आदित्ते हर्यता हरी ववक्षतुः ॥ २७ ॥

यदा । ते । विष्णुः । ओजंसा । त्रीणि । पदा । विचक्रमे । आत् ।

इत् । ते । हर्यता । हरी इति । ववक्षतुः ॥ २७ ॥

हे इन्द्र ते तव अनुजो विष्णुर्व्यापनशीलं देवः ओजसा बलेन यदा यस्मिन्काले त्रीणि पदा
पदानि पदत्रयरूपेण त्रीन् लोकान् विचक्रमे विक्रांतवान् परिच्छिन्नवान् गतमन्यत् ॥ २७ ॥

अथाष्टविंशी-

यदाते हर्यता हरी वावृधाते दिवेदिवे ।

आदित्ते विश्वा भुवनानियेमिरे ॥ २८ ॥

यदा । ते । हर्यता । हरी इति । ववृधाते इति । दिवेदिवे । आत् ।

इत् । ते । विश्वा । भुवनानि । येमिरे ॥ २८ ॥

हे इन्द्र त्वदीयौ हर्यता हर्यतौ कांतौ हरीहरणशीलावश्वौ दिवेदिवे प्रतिदिवसं यदा यस्मिन्काले ववृधाते प्रवृद्धौ बभूवतुः । आदित् अन्तरमेव ते त्वया विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि येमिरे नियम्यन्तेस्म ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

यदा ते मारुती विशस्तुभ्यमिन्द्र नियेमिरे ।
आदित्ते विश्वा भुवनानि येमिरे ॥ २९ ॥

यदा । ते । मारुतीः । विशाः । तुभ्यम् । इन्द्र । निदयेमिरे । आत् ।
इत् । ते । विश्वा । भुवनानि । येमिरे ॥ २९ ॥

हे इन्द्र तुभ्यं त्वदर्थं मारुतीर्मारुत्यः मरुद्रूपाः ते त्वदीयाः विशाः प्रजाः यदा यस्मिन्काले नियेमिरे नियच्छन्ति भूतजातानि । अन्यद्गतम् ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

यदा सूर्यममुं दिवि शुक्रं ज्योतिरधारयः ।
आदित्ते विश्वा भुवनानि येमिरे ॥ ३० ॥

यदा । सूर्यम् । अमुम् । दिवि । शुक्रम् । ज्योतिः । अधारयः ।
आत् । इत् । ते । विश्वा । भुवनानि । येमिरे ॥ ३० ॥

हे इन्द्र अमुं विप्ररुष्टं शुक्रं निर्मलं ज्योतिर्योतमानं सूर्यं सर्वस्य प्रेरकं शोभन-
वीर्यं वा आदित्यं दिवि युलोके जगतः प्रकाशनाय यदा यस्मिन्काले अधारयः धारित-
वानसि । समानमन्यत् ॥ ३० ॥

अथैकविंशी-

इमान्त इन्द्र सुपुतिं विप्रं इर्याति धीतिभिः ।
जामिपदेव पिप्रती प्राध्वरे ॥ ३१ ॥

इमाम् । ते । इन्द्र । सुष्टुतिम् । विप्रः । इयति । धीतिर्धर्मः ।
जामिम् । पदाश्द्वय । पिप्रतीम् । प्र । अ॒ध्वरे ॥ ३१ ॥

हे इन्द्र विप्रमेधावी स्तोता अध्वरे यज्ञे इमां पुरोवर्तिनीं पिप्रतीं पूजयन्तीं प्री-
णयन्तीं वा सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं धीतिभिः कर्मभिः परिचरणैः सार्धं ते त्वां प्रेषति
प्रेरयति प्रगमयति । जामिं पदेव यथा बंधुभूतं पुरुषं उत्कृष्टानि पदानि स्थानानि प्रा-
पयति तद्वत् ॥ ३१ ॥

अथ द्वार्विंशी-

यदस्य धामनि प्रिये समीचीनासो अस्वरन् ।
नाभायज्ञस्य दोहना प्राध्वरे ॥ ३२ ॥

यत् । अस्य । धामनि । प्रिये । सम्यद्दोहनासः । अस्वरन् ।
नाभा । यज्ञस्य । दोहना । प्र । अ॒ध्वरे ॥ ३२ ॥

अध्वरे यज्ञे अत्येन्द्रस्य धामनि स्थाने तेजसि वा प्रिये प्रीणयितव्ये सति समी-
चीनासः संगताः स्तोतारः यद्यदा प्रास्वरन् प्रकर्षेणास्तुवन् स्तृशब्दोपतापयोः । अयाकिन्द्र-
स्य प्रिया धामानीति हि निगमः । कस्मिन्देष्टे नाभा नाभौ पृथिव्या नाभिस्थानीये मध्ये यज्ञ-
स्य यजनसाधनस्य सोमस्य दोहना दोहने दोहनाधिकरणे भिषवस्थाने वेद्यामित्यर्थः तदा-
नीं धनं प्रदेहीति उत्तरत्र संबंधः ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी-

सुवीर्यस्त्वश्व्यं सुगव्यमिन्द्रदद्धि नः ।
होतव्यं पूर्वचिन्तये प्राध्वरे ॥ ३३ ॥ ६ ॥

सुष्टुवीर्यम् । सुष्टुअश्व्यम् । सुष्टुगव्यम् । इन्द्र । दद्धि । नः ।
होताश्द्वय । पूर्वचिन्तये । प्र । अ॒ध्वरे ॥ ३३ ॥ ६ ॥

• सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं स्वस्थं शोभनेनाश्वसन्धेन च युक्तं सुगन्धं शोभनगोसंघयुक्तं च धनं हे इन्द्र नोस्मभ्यं दद्धि ददस्व । ददद्दाने अनुदात्तेत् व्यत्ययेन परस्मैपदम् छांदसः श-
पोलुक् । अहं च अध्वरे यागे होतेव यथा मानुषोहोता ऋत्विक् स्तौति एवमेव पूर्वचित्तये पूर्व-
प्रज्ञानाय अन्येभ्यः स्तोतृभ्यः पूर्वमेवास्मत्स्तोत्रपरिज्ञानाय प्राशंसिषमिति शेषः ॥ ३३ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमे मण्डले द्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाकेऽष्टसूक्तानि तत्रेन्द्रःसुतेष्विति त्रयस्त्रिंशदृचं प्रथमं सूक्तं काण्वस्य नारद-
स्यार्षमौष्णिहैमैन्द्रं तथाचानुक्तातम्—इन्द्रःसुतेषु नारदइति । महाव्रते निष्केवल्ये औष्णिहवृ-
चाशीतौ पूर्वसूक्तेनसहोक्तोविनियोगः । तृतीयेपर्यायेच्छावाकशस्त्रे इन्द्रःसुतेष्वितितृचःस्तोत्रियः
सूत्र्यतेहि—इन्द्रःसुतेषुसोमेषु यइन्द्रसोमपातमइति ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रःसुतेषुसोमैपुक्तुंपुनीतउक्थ्यम् ।

विदेवृधस्यदक्षसोमहान्हिपः ॥ १ ॥

इन्द्रः । सुतेषु । सोमेषु । क्तुम् । पुनीते । उक्थ्यम् । विदे ।

वृधस्य । दक्षसः । महान् । हि । सः ॥ १ ॥

सोमेषु सुतेष्वभिपुतेषु सत्सु इन्द्रस्तानीत्वा क्तुं कर्मणां कर्तारं उक्थ्यं स्तोतारं च पुनीते
शोधयति । यद्वा सोमेष्वभिपुतेषु उक्थ्याख्यं क्तुं यागं तैः सोमैः पुनीते यजमानैः पूतं कारय-
ति । किमर्थं वृधस्य वर्षकस्य दक्षसोवत्स्य विदे लाभाय सवाद्यशइन्द्रोमहान् हि महान् खलु
अतएवं कर्तुं शक्नोतीतिभावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सप्रथमेत्पोमनिदेवानांसदनेवृधः ।

सुपारःसुश्रवस्तमःसमप्सुजित् ॥ २ ॥

सः । प्रथमे । वि॒ष्टो॒मनि । दे॒वानां॑ । स॒दने॑ । वृ॒धः । सु॒ष्टपा॒रः ।

सु॒श्रवः॑ इ॒तमः । स॒म् । अ॒प्सु॒जित् ॥ २ ॥

सइन्द्रः प्रथमे प्रथिते विस्तीर्णे मुख्ये वा ज्योमनि विशेषेणरक्षके देवानां सदने सीदंत्य-
स्मिन्निति सदनं स्थानं स्वर्गास्थं तत्र स्थितः सन् वृधोपजमानानां वर्धयिता भवति । तथा सुपारः
सुष्ठु पारयिता प्रारब्धस्य सम्यक्परिसमापयिता सुश्रवस्तमः अतिशयेन शोभनं श्रवोन्नं यशो-
वा यस्य सतथोक्तः समप्सुजित् सम्यक् अप्सुदकेषु प्राप्येषु सप्त तु द्विधातिनोवृत्रादेर्जेता यद्वा
आपश्यंतंरिक्षनाम अंतरिक्षे वर्तमानानामसुराणां जेता तमहृदयुत्तरत्रसंबंधः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तम॑ह्व॒वाज॑सात॒प॒इन्द्रं॑ भ॒राय॑ शु॒ष्मिण॑म् ।

भ॒वानः॑ सु॒म्ने अ॒न्तमः॑ स॒खा वृ॒धे ॥ ३ ॥

तम् । अ॒ह्वे । वाज॑सातये । इन्द्रं॑ । भ॒राय॑ । शु॒ष्मिण॑म् । भ॒वं । नः॑ ।

सु॒म्ने । अ॒न्तमः॑ । स॒खा । वृ॒धे ॥ ३ ॥

तै पूर्वोक्तगुणं शुष्मिणं बलवन्तमिन्द्रं वाजसातये बलानामन्धानां वा सातिर्लाभोय-
स्मिन् तादृशाय भराय संग्रामाय यद्वा प्रियति तस्मिन् हवींषीति भरोपज्ञः प्रायेण संग्रा-
मनामानि यज्ञनामत्वेन च दृश्यते भराय यज्ञार्थं अह्वे आह्वये । लिपिसिचिहुध आत्मनेपदे-
ष्वन्यतरस्मामिति ह्वयतेच्छान्दसे लुङि चुरङ्देशः । हे इन्द्र त्वं सुम्ने सुखे धने वा लिप्सिते सति
नोस्माकं अंतमः अंतिकतमः सन्निरुद्धतमोभव । तमेवादेशेति अन्तिकशब्दस्य तादिलोपः ।
तथा वृधे वर्धनार्थं च सखा समानव्यानोमित्रभूतोभव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

दु॒यन्त॑इन्द्र॒गिर्व॑णो॒रातिः॑ क्ष॒रति॑ सु॒न्वतः॑ ।

मु॒न्दा॒नो अ॒स्य वृ॒हिपो॒विरा॑ज॒सि ॥ ४ ॥

दु॒यम् । ते॑ । इन्द्रं॑ । गि॒र्व॒णः॑ । रा॒तिः । क्ष॒रति॑ । सु॒न्वतः॑ । मु॒न्दा॒नः॑ ।

अ॒स्य । वृ॒हि॒पः॑ । वि॒ । रा॒ज॒सि ॥ ४ ॥

हे गिर्वणः गीर्भिः स्तुतिभिर्वननीय संभजनोयेन्द्र ते तुभ्यं त्वदर्थं इयं पुरोवर्तिनी सुन्व-
तः सोमाभिपवं कुर्वतोयजमानस्य संबन्धिनी रातिः ऋत्विग्भिः दीयमाना सोमाहुतिः क्षरति
आहवनीयं प्रतिगच्छति त्वंच तथा मन्दानोमन्दमानोमोदमानः तृप्यन् अस्य बर्हिषोयज्ञस्य
विराजसि विशेषेणेशिषे । राजतिरैश्वर्यकर्मा ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

नूनंतदिन्द्रदद्धिनोयत्त्वासुन्वन्तईमहे ।

रयिंनश्चित्रमाभरास्त्वर्विदम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

नूनम् । तत् । इन्द्र । दद्धि । नः । यत् । त्वा । सुन्वन्तः । ईमहे ।

रयिम् । नः । चित्रम् । आ । भ्र । स्वः । विदम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे इन्द्र नूनमवश्यं तद्धनं नोस्पृश्यं दद्धि ददस्व दददाने व्यत्ययेन परस्मैपदम् छांदसः
शपोलुक् । यद्धनं त्वा त्वां सुन्वतः सोममभिपुण्वंतोवयं ईमहे । अपिच चित्रं चायनीयं स्वर्विदं
सर्वस्य लभकं यद्वा स्वर्गस्य वेदितारं आस्तिकं रयिं पुत्रं नोस्पृश्यमाभराहर ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी-

स्तोतायत्तेविचर्पणिरतिप्रशार्धयद्गिरः ।

व्याड्वानुरोहतेजुपन्तयत् ॥ ६ ॥

स्तोता । यत् । ते । विचर्पणिः । अतिप्रशार्धयत् । गिरः ।

व्याः । इव । अनु । रोहते । जुपन्त । यत् ॥ ६ ॥

हे इन्द्र विचर्पणिर्विशेषेण द्रष्टा स्तोता ते तुभ्यं त्वदर्थं गिरः स्तुतीः यद्यदा अतिप्रशार्धयत्
अतिशयेन प्रशार्धयित्रीरकरोद् शत्रूणां प्रसहनसमर्थाः । शूषुप्रसहने । यद्यदाच ता गिरः जुपंत
त्वामसेवन्त अभीणयन् वा । तदा व्याड्व शाखाड्व यथा एकस्मिन्वृक्षे बद्धाः शाखाउपरि
प्ररोहन्ति तथा अनुरोहते स्तुत्या सर्वेगुणाः त्वयि प्ररोहन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

प्रत्नवज्जनयागिरिःशृणुधीजरितुह्वम् ।

मदेमदेववक्षिथासुकत्वने ॥ ७ ॥

प्रत्नवत् । जनय । गिरिः । शृणुधि । जरितुः । ह्वम् । मदेमदे ।

ववक्षिथ । सुकत्वने ॥ ७ ॥

हे इन्द्र प्रत्नवत् पुरा यथा स्तोतृभ्योपेक्षितफलप्रदानेन स्तुतीर्जनयसि एवमिदानीमपि गिरिः स्तुतीर्जनयोत्पादय जरितुः स्तोतुः हवमाह्वानंच शृणुधि शृणु जानीहि । तादृशस्त्वं मदेमदे सोमेन वर्षणेतर्पणे सति सुकत्वने शोभनकर्त्रे यजमानाय ववक्षिथापेक्षितं फलं वहसि ददासीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

क्रीळन्त्यस्यसूनृताआपोनप्रवतांयतीः ।

अयाधियायउच्यतेपतिर्दिवः ॥ ८ ॥

क्रीळन्ति । अस्य । सूनृताः । आर्षः । न । प्रवतां । यतीः ।

अया । धिया । यः । उच्यते । पतिः । दिवः ॥ ८ ॥

अस्येन्द्रस्य सूनृताः प्रियसत्यात्मिकावाचः क्रीळन्ति विहरन्ति तत्रदृष्टांतः—प्रयता प्रवणेन मार्गेण यतीर्गच्छन्त्यआपोन आपव इव यथानिजोभतेन पथा गच्छन्त्यआपउत्पतननिपतनेन विहरन्ति तद्वद् दिवः स्वर्गस्य पतिः पालयिता यइन्द्रः अया अनया धिया स्तुत्या उच्यते प्रतिपाद्यते अस्येन्द्रस्येत्यन्वयः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उतोपतिर्यउच्यतेरुष्टीनामेकइद्वशी ।

नमोवृधैरवस्युभिःसुतेरण ॥ ९ ॥

उतो इति । पतिः । यः । उच्यते । रुष्टीनाम् । एकः । इत् । वशी । नमः । वृधेः । अवस्युभिः । सुते । रण ॥ ९ ॥

उतो अपिच वशी वशयिता एकइव एकएव कृष्टीनां मनुष्याणां पतिः पालयितेति य-
इन्द्रज्यते कैः नमोवृधैः नमसा स्तोत्रेण हविषा वा वर्धयितृभिः अवस्युभिः रक्षणेच्छुभिः
सावं पूर्वोक्तिं सुतेभिपुते सोमे रण रमस्व । यद्वा हे स्तोतः तमिन्द्रं सुते सोमे स्तुहि रणतिः
शब्दार्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

स्तुहि श्रुतं विपश्चितं हरी यस्य प्रसक्षिणा ।

गन्तारा दाशुषो गृहं नमस्त्विनः ॥ १० ॥ ८ ॥

स्तुहि । श्रुतम् । विपःश्चितम् । हरी इति । यस्य । प्रसक्षिणा ।

गन्तारा । दाशुषः । गृहम् । नमस्त्विनः ॥ १० ॥ ८ ॥

हे स्तोतः विपश्चितं विशिष्टज्ञानं श्रुतं विश्रुतं प्रख्यातं तमिन्द्रं स्तुहि प्रशंस । यस्येन्द्र-
स्य हरी अश्वौ प्रसक्षिणा शत्रूणां प्रसहनशीलौ नमस्त्विनो हविष्मतः दाशुषोदत्तवतो यजमानस्य
गृहं गन्तारा गमनशीलौ च तमिन्द्रं स्तुहीति संबंधः गमेस्वाच्छीलिकस्तु ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकादशी-

तुतुजानो महेमते श्वेभिः प्रुपितप्सुभिः ।

आयाहियज्ञमाशुभिः शमिद्विते ॥ ११ ॥

तुतुजानः महेमते । अश्वेभिः । प्रुपितप्सुभिः । आ । याहि ।

यज्ञम् । आशुभिः । शम् । इत् । हि । ते ॥ ११ ॥

हे महेमते महते फलाय मतिर्बुद्धिर्यस्यासौ महेमतिः अलुक् छान्दसः सत्तादृश हे
इन्द्र तुतुजानस्त्वरमाणः सन् प्रुपितप्सुभिः स्निग्धस्त्वैराशुभिः शीघ्रगामिभिरश्वेभिः अश्वै-
र्यज्ञमस्मदीयमायागागच्छ । हि यस्मात्ते तव तस्मिन् यज्ञे शमिद्व सुखं विद्यतएव अतआ-
गच्छेत्पर्यः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

इन्द्रं शविष्ठ सत्यतेरर्यिगृणत्सुधारय ।

श्रवःसूरिभ्योऽमृतं वसुत्वन्म ॥ १२ ॥

इन्द्रं । शविष्ठ । सत्सुपते । र्यिम् । गृणत्सु ।

धारय । श्रवः । सूरिभ्यः । अमृतम् । वसुत्वन्म ॥ १२ ॥

हे शविष्ठ बलवान्म सत्यते सतां पालयितरिन्द्र गृणत्वस्मासु र्यिं धनं धारयाऽवस्थापय । अपिच सूरिभ्यः स्तोत्रं योऽमृतमनश्वरं वसुत्वं व्याप्तिम् श्रवोऽनं यशोवादेहीति शेषः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

हवैत्वासूर उदिते हवै मध्यन्दिने दिवः ।

जुपाण इन्द्र ससिभिर्न आर्गहि ॥ १३ ॥

हवै । त्वा । सूरैः । उदिते । हवै । मध्यन्दिने । दिवः ।

जुपाणः । इन्द्र । ससिभिः । नः । आ । गृहि ॥ १३ ॥

हे इन्द्र सूरैः सूर्ये उदिते उदयं प्राप्ते सति पातः सवने त्वा त्वां हवे आहूये । तथा दिवो दिवसस्य मध्यन्दिने मध्यभागे मध्यन्दिने सवने त्वां हवे आहूये । हे इन्द्र सत्त्वं जुपाणः प्रीयमाणः सन् ससिभिः सर्पणशीलैरश्वैर्नोऽस्मानामहागच्छ ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

आनृगहि प्रतुद्रं वमत्त्वा सुतस्य गोमतः ।

तन्तुं तनुष्वपूर्यथा विदे ॥ १४ ॥

आ । तु । गृहि । प्र । तु । द्रव । मत्त्वं । सुतस्य ।

गोमतः । तन्तुम् । तनुष्व । पूर्यम् । यथा । विदे ॥ १४ ॥

हे इन्द्र तु क्षिप्रमागत्यागच्छ आगत्यच तु क्षिप्रं प्रदव सोमोयत्र निवसति तं देशं प्रति शीघ्रं गच्छ । गत्वाच गोमतः गोविकारैः पयःप्रभृतिभिः श्रयणद्रव्यैर्युक्तस्य सुतस्याभिपुत्रस्य सोमस्य पानेन मत्स्व माद्य हृष्टोभव । तदनंतरं यथा अहं विदे उपलभे तथा पूर्वं पूर्वेःकृतं तंतुं विस्तृतं यज्ञं तनुष्व सम्यङ्क्षिष्यादय फलोत्पादनसमर्थं कुर्वित्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

यच्छक्रासिपरावतियदवावतिवृत्रहन् ।

यद्दासमुद्रेअन्धंसोवितेदसि ॥ १५ ॥ ९ ॥

यत् । शक्र । असि । परावति । यत् । अवावति । वृत्रहन् ।

यत् । दा । समुद्रे । अन्धंसः । अविता । इत् । असि ॥ १५ ॥ ९ ॥

हे शक्रेन्द्र परावति दूरदेशे यद्यदि असि भवसि हे वृत्रहन् यद्यदिवा अवावति समीपे भवसि वर्तसे यद्वा यदिवा समुद्रे जलघातंरक्षि वा वर्तसे तस्मात्सर्वस्मात्स्थानादागत्य अन्धसः अन्नस्य सोमलक्षणस्य पानेन अवितेदसि रक्षितैव भवसि ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे नवमो वर्गः ॥ ९ ॥

अथ षोडशी—

इन्द्रं वर्धन्तु नो गिर इन्द्रं सुतास इन्द्रवः ।

इन्द्रे हविष्मतीर्विशो अराणिपुः ॥ १६ ॥

इन्द्रम् । वर्धन्तु । नः । गिरः । इन्द्रम् । सुतासः ।

इन्द्रवः । इन्द्रे । हविष्मतीः । विशाः । अराणिपुः । १६ ॥

नोस्माकं गिरः स्तुतिरुप्रावाचः इन्द्रं वर्धन्तु वर्धयन्तु सुतासोऽभिपुताः इन्द्रवः सोमाश्वा-
स्पदीयास्तमिन्द्रं वर्धयन्तु हविष्मतीर्हविष्मत्यः हविर्भिश्चरुपुरोडाशादिभिर्युक्ताः विशाः प्रजाः
तस्मिन्निन्दे अराणिपुरंरसिपुः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

तमिदिप्रांअवस्यवःप्रवत्वतीमिरूतिभिः ।

इन्द्रक्षोणीरवर्धयन्वयाद्व ॥ १७ ॥

तम् । इत् । विप्राः । अवस्यवः । प्रवत्वतीभिः ।

ऊतिभिः । इन्द्रम् । क्षोणीः । अवर्धयन् । वयाः । द्द्व ॥ १७ ॥

विप्राभेधाविनः अवस्यवोरक्षणकामाः स्तोतारः तमिव तमेवेन्द्रं प्रवत्वतीभिः प्रकर्षणा-
भिगृहीभिः ऊतिभिस्तृप्तिकरीभिराहुतिभिः स्तुतिभिर्वा वर्धयन्ति तथा क्षोणीः क्षोण्यः क्षोणी-
ति पृथिवीनाम् तदुपलक्षिताः सर्वे लोकावयाद्व वृक्षस्य शाखाद्व तदधीनाः सन्तोवर्धयन्वर्ध-
यन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

त्रिकद्रुकेषुचेतनंदेवासोयज्ञमत्नत ।

तमिद्वर्धन्तुनोगिरःसदाद्वधम् ॥ १८ ॥

त्रिकद्रुकेषु । चेतनम् । देवासः । यज्ञम् । अत्नत ।

तम् । इत् । वर्धन्तु । नः । गिरः । सदाद्वधम् ॥ १८ ॥

त्रिकद्रुकेषु त्रिकद्रुकानाम् ज्योतिर्गीरामुरिति श्रीण्याभिप्रविकान्यहानि तेषु देवासो देवाः
चेतनं चेतपितारमिन्द्रं मज्ञं यद्व्यं अत्नत अतन्वताकृपत तनोतेर्लडि छान्दसोविकरणस्य लुक्
तनिपत्तोऽछन्दसीत्युपधालोपः । तमिव तमेवेन्द्रं नोस्मार्कं गिरः स्तुतयश्च वर्धन्तु वर्धयन्तु ।
कीदृशं सदाद्वधं सदैवास्तोत्राणां वर्धपितारम् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

स्तोतायत्तेअनुव्रतउक्थान्यृतुथाद्वधे ।

शुचिःपावकउच्यतेसोअर्द्धतः ॥ १९ ॥

स्तोता । यत् । ते । अनुव्रतः । उक्थानि । ऋतुथा ।

द्वधे । शुचिः । पावकः । उच्यते । सः । अर्द्धतः ॥ १९ ॥

हे इन्द्र यत् यस्य ते तव स्तोता अनुव्रतः अनुकूलकर्मासनः क्रतुथा क्रतुषु कालेकाले
उक्थानि शस्त्रादि दधे विघ्नं करोति लोपस्तआत्मनेपदेष्वितितलोपः । परोर्धर्चः परोक्षकृतः ।
सइन्द्रः अद्भुतः आश्चर्यभूतः शुचिः शुद्धः पावकोन्येषामपिशोधकइति उच्यते स्तोतृभिः
स्तूयते ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

तदिद्रुस्यचेततियहंप्रत्नेषुधामसु ।

मनोयत्रावितहृधुर्विचेतसः ॥ २० ॥ १० ॥

तत् । इत् । रुद्रस्य । चेतति । यहम् । प्रत्नेषु । धामसु ।

मनः । यत्र । वि । तत् । दधुः । विचेतसः ॥ २० ॥ १० ॥

तदिदं तदेव रुद्रस्य रुद्र दुःखं तस्य द्रावयितुरीश्वरस्य यहं अपत्यं मरुत्संघात्मकं यद्वा
रुद्रशब्देन लक्षणया मरुद्गणउच्यते रुद्रस्य रुद्रपुत्रस्य मरुद्गणस्य यहं महन्नामेतत् महत्तदेवबलं
प्रत्नेषु चिरंतनेषु धामसु पृथिव्यादिस्थानेषु चेतति ज्ञायते वर्तते यत्र यस्मिन्बलविषये विचेतसो-
विशिष्टज्ञानाः स्तोतारः तत्पसिद्धं मनोमननसाधनं स्तोत्रं विदधुः कुर्वन्ति तदित्यन्वयः ॥२०॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे दशमोवर्गः ॥१०॥

अथैकविंशी-

यदिमेसख्यमावरंइमस्यपाह्यन्धसः ।

येनविश्वाअतिद्विपोअतारिम ॥ २१ ॥

यदि । मे । सख्यम् । आवरः । इमस्य । पाहि ।

अंधसः । येन । विश्वाः । अति । द्विपः । अतारिम ॥ २१ ॥

हे इन्द्र मे मम सख्यं सखित्वं यद्यावरः यदि आभिमुख्येन वृणुयाः तर्हि इमस्य अस्य
हृदिलोपाभावश्छान्दसः पुरोवर्तिनः अंधसः अन्नस्य सोमलक्षणस्य स्वांशं पाहि पिव । अंधसइति
कर्मणि वा षष्ठी पिवतेश्छान्दसोविकरणस्य शपोदुक् । येन त्वत्पतेन सोमेन हेतुना वयं विश्वाः
सर्वादिपोदोद्रीः शत्रुसेनाः अत्यवारिम अतिवरेम अतिक्रामेम ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

कदातदन्द्रगिर्वणःस्तोताभवातिशन्तमः ।

कदानोगव्येअश्व्येवसौदधः ॥ २२ ॥

कदा । ते । इन्द्र । गिर्वणः । स्तोता । भवाति ।

शम्भतमः । कदा । नः । गव्ये । अश्व्ये । वसौ । दधः ॥ २२ ॥

हे गिर्वणो गिरां स्तुतीनां संग्रहकस्मिन् ते वव स्तोता शंस्यः सुखतमोतिशयेन सुखवान् ।
कदा कस्मिन्काले भवाति भवेत् कदा कस्मिन्श्च काले नोस्मान् गव्ये गोसमूहे अश्व्ये अश्व-
सहि वसौ निवासभूतेन्यस्मिन्नपि धने दधः धारयेः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

उत ते सुपुता हरी वृषणा वह्नोरथम् ।

अजुर्यस्य मदिन्तमं यमीमहे ॥ २३ ॥

उत । ते । सुपुता । हरी । इति । वृषणा । वह्नूतः ।

रथम् । अजुर्यस्य । मदिन्तमम् । यम् । ईमहे ॥ २३ ॥

उतापिच हे इन्द्र सुपुता शोभनस्तुतौ वृषणा वृषणी कामानां वर्पितारौ हरी अश्वौ अ-
जुर्यस्य जरारहितस्य ते वव रथं इदानीं बहवः अस्मन्निकटे प्रापयतः मदिन्तमं अतिशये-
न मदयन्तं यं त्वां धनं ईमहे याचामहे तस्य तदित्यन्वयः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

तमीमहे पुरुषुतं यद्वहं प्रत्नाभिरुतिभिः ।

निबर्हिषि प्रिये सद्धर्षहिता ॥ २४ ॥

तम् । ईमहे । पुरुषुतम् । यद् । वहम् । प्रत्नाभिः ।

उतिभिः । नि । बर्हिषि । प्रिये । सद्धर्ष । अर्ध । हिता ॥ २४ ॥

यहं महांतं पुरुषुतं बहुभिः स्तुतमिन्द्रं प्रत्नाभिः पुराणीभिः ऊतिभिस्तृषिकरीभिः सो-
माहुतिभिर्हेतुभिः ईमहे याचामहे सचेन्द्रः प्रिये प्रीतिकरे बर्हिषि आस्तीर्णे दर्भे निषदत् निषीदतु
हविःस्वीकरणायोपविशतु अधानंतरं द्विवा द्वैधं वर्तमानानि चरुपुरोडाशादीनि सोमलक्ष-
णानिच हवींषि स्वीकरोत्वितिशेषः ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी-

वर्धस्व सुपुरुषुत ऋषिषुताभिरुतिभिः ।

धुक्षस्व पिप्युषीमिपमवाचनः ॥ २५ ॥ ११ ॥

वर्धस्व । सु । पुरुःस्तुत । ऋषिःस्तुताभिः । ऊतिःभिः ।

धुक्षस्व । पिप्युषीम् । इषम् । अवं । च । नः ॥ २५ ॥ ११ ॥

हे पुरुषुत बहुभिः स्तुतेन्द्र ऋषिस्तुताभिः ऋषिभिर्मन्त्रदर्शिभिः पुरा स्तुताभिः ऊतिभीर-
क्षाभिः सु सुषु वर्धस्वास्मान्वर्धय । यद्वा ऋषिभिरुत्पादिताभिः ऊतिभिः स्तुतिभिः त्वं वर्धस्व वृ-
द्धिं प्राप्नुहि । नोस्मभ्यंच पिप्युषीं प्रवृद्धां इषं इष्यमाणमन्नं अवधुक्षस्व अवाङ्मुखमस्मदभिमुखं
धुक्षस्व क्षारय देहीत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ पण्णिंशी-

इन्द्रत्वमवितेदसीत्थास्तुवतोअद्रिवः ।

ऋतादियमिन्तेधियमनोयुजम् ॥ २६ ॥

इन्द्र । त्वम् । अविता । इत् । असि । इत्था । तुवतः । अद्रिःवः ।

ऋतात् । द्यमि । ते । धियम् । मनःइयुजम् ॥ २६ ॥

हे अद्रिवः यज्वन्निन्द्र त्वं इत्था इत्यमनेन प्रकारेण तुवतः स्तोत्रं कुर्वतोयजमानस्य
अवितेदसि रक्षितैवभवसि । यतएवमतःकारणात् अहमपि ऋतायज्ञाज्येतोः मनोयुजं मनसा मन-
नोयेन स्तोत्रेण प्राप्यां ते त्वदीयां धियमनुग्रहवृद्धिं इयमिप्राप्नोमि । यद्वा ऋतात्सत्यभूतात् त्वत्तः
स्तोत्रेण युक्तं त्वत्प्रीतिकरं कर्माहं प्राप्नोमि ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

इहत्यासंधमाद्यायुजानःसोमपीतये ।

हरीइन्द्रप्रतद्वसूअभिस्वर ॥ २७ ॥

इह । त्या । सधमाद्या । युजानः । सोमपीतये । हरी । इति ।

इन्द्र । प्रतद्वसू इति प्रतद्वसू । अभि । स्वर ॥ २७ ॥

हे इन्द्र इहास्मिन्यागे सोमपीतयेसोमपानायाभिस्वराभिगच्छ । किंकुर्वन् त्या त्वौ तौ प्रसिद्धौ सधमाद्या त्वया सह हविर्भिर्मादयितव्यौ तर्पयितव्यौ प्रतद्वसू प्राप्तवसू विस्तीर्णधनौ ईदृशौ हरी त्वदीयावश्चौ युजानः रथेन संयोजयन् ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

अभिस्वरन्तुयेतवरुद्रासःसक्षतश्रियम् ।

उतोमरुत्वतीर्विशोअभिप्रयः ॥ २८ ॥

अभि । स्वरन्तु । ये । तव । रुद्रासः । सक्षत । श्रियम् ।

उतो इति । मरुत्वतीः । विशः । अभि । प्रयः ॥ २८ ॥

अभिस्वरन्तु अभिगच्छन्तु ते । हे इन्द्र तवानुचराः रुद्रासोरुद्रपुत्रा येमरुतः संति । अपिच ते श्रियं श्रयणीयमिदं यत्तं सक्षत सचन्तु प्राप्तवन्तु । उतो अपिच मरुत्वतीमरुद्भिर्युक्ताः विशः अन्यापि दैवीःप्रजाः प्रयः अनन्तमैतत् अस्मदीयं हविर्दक्षिणमन्नमभिगच्छन्तु ॥ २८ ॥

अथैकोविंशी-

इमाअस्यप्रतूर्तयःपदंजुपन्त्यद्वि ।

नामाधृजस्यसन्दधुर्यथाविदे ॥ २९ ॥

इमाः । अस्य । प्रतूर्तयः । पदम् । जुपन्तु । यत् । द्वि ।

नामा । युजस्य । सम् । दधुः । यथा । विदे ॥ २९ ॥

अस्येन्द्रस्य संचिन्त्यः इमाः पूर्वोक्तामरुदादिरूपाः प्रजाः प्रतूर्तयः प्रकर्षेण शत्रूणां हिंसिन्त्यः पदं स्थानं जुपन्त असेवन्त । द्वि युज्योके यत्स्थानं अन्यैर्दुःपापमस्ति

तत्पदमित्यर्थः । अपिच ताः यज्ञस्य ज्योतिष्टोमादेः नाभा नाभौ नाभिस्थानीये हविर्धाने उत्तरवेद्यां वा संदधुः संनिदधते । यथा येन प्रकारेण विदे विन्दे अपेक्षितं धनं लभे तथेत्यर्थः । यद्वा विदे ज्ञानाय यथास्माकं वरं ज्ञानं भवति तथेत्यर्थः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

अ॒यं दी॒र्घाय॒ चक्ष॑से प्रा॒चि॒प्रय॑त्य॒ध्वरे ।

मिमी॑ते॒ य॒ज्ञमा॒नुप॑ग्वि॒चक्ष्य॑ ॥ ३० ॥ १२ ॥

अ॒यम् । दी॒र्घाय॑ । चक्ष॑से । प्रा॒चि॒ । प्र॒इ॒य॒ति । अ॒ध्वरे॑ ।

मिमी॑ति । य॒ज्ञम् । आ॒नु॒पक् । वि॒इ॒चक्ष्य॑ ॥ ३० ॥ १२ ॥

प्राचि प्राचीने प्रागायते यज्ञगृहे अध्वरे हिंसारहिते यज्ञे प्रयति गच्छति प्रवर्तमाने सति अयमिन्द्रः प्रवर्तमानं तं यज्ञं आनुपक् आनुपक्तमानुपूर्व्येण विचक्ष्य विशेषेण दृष्ट्वा मिमीति निष्पादयति किमर्थं दीर्घायायताय चक्षसे दर्शनाय । यद्वा द्रष्टव्याय फलाय ॥ ३० ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकाविंशी—

वृ॒षा॒यमि॑न्द्र॒तेर॑य॒ उतो॑ते॒ वृष॑णा॒ हरी॑ ।

वृ॒षा॒ त्वं श॑त॒क्रतो॑ वृ॒षा॒ हवः॑ ॥ ३१ ॥

वृषा॑ । अ॒यम् । इ॒न्द्र । ते॒ । रथः॑ । उ॒तो इति॑ । ते॒ । वृष॑णा ।

हरी॑ इति । वृषा॑ । त्वम् । श॒त॒क्रतो॑ इति॑ शत॒ऽक्रतो॑ । वृषा॑ । हवः॑ ॥ ३१ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीयः अयं रथः वृषा कामानां वर्षिता उतो अपिच तव हरी अश्वौ वृषणा वृषणौ वर्षितारौ हे शतक्रतो बहुकर्मन् बहुमन्त्रेन्द्र त्वं च वृषा वर्षिता कामानां तथा हवस्त्वद्विषयमाह्वानं च वृषा वर्षिता त्वद्विषयमाह्वानमपि कामान्वर्षति किमु वक्तव्यं त्वदीयारथादयो वर्षन्तीति भावः ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी—

वृ॒षा॒ग्रा॒वा॒ वृ॒षा॒मदो॑ वृ॒षा॒सोमो॑ अ॒यं सु॑तः ।

वृ॒षा॒य॒ज्ञो॒यमि॑न्व॒सि॒ वृ॒षा॒ हवः॑ ॥ ३२ ॥

वृषा । यावा । वृषा । मर्दः । वृषा । सोमः । अयम् ।

सुतः । वृषा । यज्ञः । यम् । इन्वसि । वृषा । हवः ॥ ३२ ॥

ग्रावा अभिषवसाधनपापाणः वृषा वर्षिता कामानां हे इन्द्र त्वदीयः सोमपानजन्योमदश्च
वृषा वर्षिता सुतस्त्वदर्थमभिपुतोयं सोमश्च वृषा वर्षिता यं यज्ञमिन्वसि त्वं प्रामोपि सच यज्ञोवृषा
अभीष्टस्य फलस्य वर्षिता त्वदीयोहवश्च वृषा ॥ ३२ ॥

अथ त्रयांशो—

वृषात्वावृषणं हुवेवज्जिञ्चित्राभिरुतिभिः ।

वावन्थहिप्रतिष्ठुतिवृषाहवः ॥ ३३ ॥ १३ ॥

वृषा । त्वा । वृषणम् । हुवे । वज्जिन् । चित्राभिः ।

ऊतिभिः । ववन्थ । हि । प्रतिष्ठुतिम् । वृषा । हवः ॥ ३३ ॥ १३ ॥

हे वज्जिन् वज्रवनिन्द्र वृषणं वृषाणं वर्षितारं त्वा त्वां वृषा वर्षिता हविषामासेक्ताऽहं चित्रा-
भिधायनीयाभिः नानाविधाभिर्वा ऊतिभिस्तुतिकरीभिःस्तुतिभिः हुवे आह्वये । हि यस्मात् त्वं
प्रतिष्ठुतिं त्वामभिलक्ष्य कृतं स्तोत्रं ववन्थ वनसि संभ्रजसि अतस्त्वदीयोहवआह्वानं वृषा व-
र्षिता । यद्वा हवोह्वातव्योवृषा वर्षिता त्वां यस्मात् स्तुतिं वनसि तस्मात् त्वां हुवइत्यर्थः ॥ ३३ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

यदिन्द्राहमिति पञ्चदशर्चं द्वितीयं सूक्तं गोपूतयश्वसूक्तिनोः काण्वगोत्रयोरापि गायत्र-
मेन्द्रं तथाचानुक्रान्तम्— यदिन्द्रपञ्चोना गोपूतयश्वसूक्तिनो काण्वायनाविति । महाव्रते नि-
ष्केवत्यश्वतस्तूक्तम् । तथैव पञ्चमारण्यकेस्तूयते—यदिन्द्राहंयथात्वं प्रसन्नाजंचर्पणीनामितिस्त्वं
केइति । तृतीये पयसि ब्रह्मशस्त्रेपीदं सूक्तं सूत्रितंच—यदिन्द्राहंयतेमहइति ।

तत्र प्रथमा—

यदिन्द्राहंयथात्वमीशीयवस्वएकइत । स्तोतामे गोपस्वास्यात् ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । अहम् । यथा । त्वम् । ईशीय । वत्स्यः । एकः ।

इत् । स्तोता । मे । गोपस्वा । स्थात् ॥ १ ॥

हे इन्द्र यथा त्वं एकइत् एकएव केवलं वस्त्वोवसुनोधनस्य ईशिपे एवमपि यद्यदि अहं ईशीय
ऐश्वर्ययुक्तः स्याम् तदानीं मे मम स्तोता गोसाक्षा स्यात् गोभिः सहितो भवेत् ईश्वरस्य तव स्तो-
ता कुतो हेतोः गोः सहितो न भवेत् अपितु भवेदित्यभिप्रायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शिक्षेयमस्मै दित्सेयं शचीपते मनीषिणे । यद्गृहं गोपतिः स्याम् ॥ २ ॥

शिक्षेयम् । अस्मै । दित्सेयम् । शचीपते । मनीषिणे । यत् ।

अहम् । गोपतिः । स्याम् ॥ २ ॥

हे शचीपते शक्तिमन्निन्द्र अस्मै मनीषिणे मनस ईशिपे स्तोत्रे दित्सेयं दातुमिच्छेयम्
तदनन्तरं शिक्षेयं प्रार्थितं धनं दद्यां च । यद्यदि अहं गोपतिः गवामधिपतिः स्यां भवेयम् त्वत्प-
सादादितिशेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

धेनुर्घृष्टं द्रुसूनुताय जमानाय सुन्वते । गामश्वं पिप्युषीं दुहे ॥ ३ ॥

धेनुः । ते । इन्द्र । सूनुता । यजमानाय । सुन्वते । गाम् । अश्वम् ।

पिप्युषी । दुहे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते तव सूनुता स्तुतिरूपा गामधेनुः दोग्धी गौर्भूत्वा सुन्वते सोमाभिपवं कुर्वते य-
जमानाय गामश्वं च उपलक्षणमेतत् गवाश्वादिकं सर्वमभिलषितं दुहे दुग्धे । किं कुर्वती पिप्युषी
तमेव प्रवर्धयित्री ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

न ते वर्तास्ति राधंस इन्द्र देवो न मर्त्यः । यद्वित्संसिस्तुतो मघम् ॥ ४ ॥

न । ते । वर्ता । अस्ति । राधंसः । इन्द्र । देवः । न । मर्त्यः । यत् ।

दित्संसि । स्तुतः । मघम् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र ते तव राधसोधनस्य स्तोतृभ्योदातव्यस्य वर्ता निवारकोदेवोनास्ति नविद्यते ।
न मर्त्यः मनुष्योपि निवारकोनास्ति । स्तुतः स्तोतृभिः प्रख्यापितगुणः सन् यन्मार्गं मार्गं मंहन्ती-
यं धनं दित्ससि त्वं दातुमिच्छसि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यज्ञइन्द्रंमवर्धयद्यद्भूमिंव्यवर्तयत् । चक्राणोपशंदिवि ॥ ५ ॥ १४ ॥

यज्ञः । इन्द्रम् । अवर्धयत् । यत् । भूमिम् । वि । अवर्तयत् ।

चक्राणः । ओपशम् । दिवि ॥ ५ ॥ १४ ॥

यज्ञोयजमानिरनुधीयमानोयागः इन्द्रं देवमवर्धयत् भूयतेहि—इन्द्रइदं हविरनुपतावीवृधत्-
महोऽयमोक्तवैति । सइन्द्रोयजसमाद्भूमिं पृथिवीं व्यवर्तयत् वृष्ट्यादिप्रदानेन विशेषेण वर्तमाना-
मकरोत् । किंकुर्वन् दिव्यन्तरिक्षे मेघं ओपशं उपेत्यशयानं चक्राणः कुर्वन् यद्वा आत्मनि सम-
वेतोवीर्यविशेषओपशः समन्तरिक्षेकुर्वन् ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी—

वावृधानस्यतिवर्धयविश्वधनानिजिग्युषः । ऊतिमिन्द्रावृणीमहे ॥ ६ ॥

ववृधानस्य । ते । वर्धय । विश्वा । धनानि । जिग्युषः । ऊतिम् ।

इन्द्र । आ । वृणीमहे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र वावृधानस्य वर्धमानस्य विश्वा विश्वानि सर्वाणि धनानि शत्रुसंघंघोनि जिग्यु-
षोऽजितवदस्ते तव ऊतिं रक्षां वपमावृणीमहे आभिमुख्येनसंभजामहे ॥ ६ ॥

वानुर्विशिकेहनि प्रातःसवने ब्रह्मरात्रे व्यन्तरिक्षमतिरदित्ययं पर्यासस्तृचः सत्यतेहि—
व्यन्तरिक्षमतिरदित्ययावत्स्वसुन्वतइति तृचाः पर्यासाइति । अहर्गणेषु द्वितीयादिप्लवःस्वपि त-
स्यैव तस्मिन्नेवशस्त्रेऽयं पर्यासस्तृचः सवितंच—पर्यासाकद्रतोहरहःशस्यानीति होत्रकाद्वितीया
दिव्येवेति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

व्य॑न्तरि॒क्षमति॑रन्मदे॒सोम॑स्यरोच॒ना । इन्द्रो॑यदभि॒नहृ॑लम् ॥ ७॥

वि । अ॒न्तरि॒क्षम् । अ॒तिर॒त् । मदे॑ । सोम॑स्य । रो॒च॒ना । इन्द्रः॑ ।

यत् । अभि॑नत् । वृ॒लम् ॥ ७ ॥

सोमस्यपानेन मदे हर्षे सति रोचना रोचमानमन्तरिक्षं अयमिन्द्रोव्यतिरत् व्यवर्धयत् य-
त् यस्मात्कारणात् वलं आवृत्य स्थितमसुरं मेघं वा अभिनत् व्यदारयत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उद्गा॑आज॒दङ्गिरो॒भ्यआ॒विष्कृ॑ण्वग्गुहा॑स॒तीः । अ॒र्वाञ्च॑नु॒नुदे॑वृ॒लम् ॥ ८॥

उत् । गाः । आ॒ज॒त् । अङ्गि॑रः॒भ्यः । आ॒विः । कृ॑ण्वन् ।

गुहा॑ । स॒तीः । अ॒र्वाञ्च॑म् । नु॒नुदे॑ । वृ॒लम् ॥ ८ ॥

अंगिरोऽभ्यङ्गपिङ्गः वलानुचरैः पणिभिरपहतागाः उद्गाजत् उदगमयत् किंकुर्वन् गुहा-
गुहायां विले सतीः विद्यमानाः यथा नदश्यन्ते तथा पणिभिर्गूढाः वा गाः आविष्कृण्वन् प्रका-
शयन् अपिच पणीनां अधिपतिं वलमसुरमपि अर्वाञ्चमधोमुखं नुनुदे प्रेरितवान् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इन्द्रे॑णरोच॒नादिवो॑दृ॒ह्णानि॑दृ॒ह्णितानि॑च । स्थि॒राणि॑नपरा॒णुदे॑ ॥ ९॥

इन्द्रे॑ण । रो॒च॒ना । दि॒वः । दृ॒ह्णानि॑ । दृ॒ह्णितानि॑ । च । स्थि॒राणि॑ ।

न । प॒रा॒णुदे॑ ॥ ९ ॥

दिवोयुलोकस्य संबन्धीनि रोचना रोचमानानि देवगृहात्मकानि नक्षत्राणि इन्द्रेण दृह्णा-
नि दृढायवानि वलवन्ति कृतानि दृह्णितानि च दृढीकृतानि यथा एकत्रैश्वर्येनावतिष्ठन्ते त-
थाकृतानीत्यर्थः । यद्वा बृह दृहि बृहि बृद्धौ दृह्णितानि वर्धितानिचेत्यर्थः । अपिच स्थिराणि
स्यान्मूनि दृढानि तानि न पराणुदे परानोदनीयानि नभवन्ति न केनापि स्थानात्प्रच्यावयितुं
शक्नोतीत्यर्थः नुवप्रेरणे अस्मात्कृत्यार्थ इति केन्यत्ययः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अ॒पामूर्मि॑र्म॒दन्नि॒व॒स्तोम॑इन्द्राजिरायते । वि॒ते॒मदा॑अ॒राजि॑पुः॥ १०॥ १५॥

अ॒पाम् । ऊ॒र्मिः । म॒दन्इ॒व । स्तोमः । इन्द्र । अ॒जिर॒इ॒यते॒ । वि ।
ते । मदाः । अ॒राजि॑पुः ॥ १० ॥ १५ ॥

अपां समुद्राणामूर्मिस्तरंगः मदन्निव यथा माघन् उपर्युपरिजायते हे इन्द्र स्तोमस्त्वदीयं स्तोत्रं तथा अजिरायते अजिरः क्षिप्रगामी स इवाचरति । अपिच ते त्वदीया मदाः स्तोत्रजन्माः सोमपानजन्याश्च विअराजिपुः विशेषेण राजन्ते दीप्यन्ते ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी—

त्वंहि॒स्तोम॑वर्ध॒नइन्द्रा॑स्पृ॒क्यव॑र्धनः । स्तो॒तृणा॑मु॒तभ॑द्र॒कृत् ॥ ११॥

त्वम् । हि । स्तो॒म॒इ॒वर्ध॑नः । इन्द्र । अ॒सि । उ॒क्य॒इ॒वर्ध॑नः ।
स्तो॒तृणा॑म् । उ॒त । भ॒द्र॒कृत् ॥ ११ ॥

हे इन्द्र त्वं हि त्वं खलु स्तोमवर्धनः स्तोमेन त्रिवृत्पञ्चदशादिना वर्धनीयोसि तथा उक्थवर्धनः उक्थैः शस्त्रैर्वर्धनीयश्च त्वमेवासि । उतापिच स्तोतृणामस्याकं भद्रकृत् भद्रस्य कल्याणस्य फलस्य कर्तापि त्वमेवासि ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

इन्द्र॒मित्के॒शिमा॒हरी॑सोम॒पेया॑यवक्षतः । उ॒प॒य॒ज्ञांसुरा॑र्ध॒सम् ॥ १२ ॥

इन्द्रम् । दत् । के॒शिना॑ । हरी॑ इति । सोम॒इ॒पेया॑य । व॒क्षतः । उ॒प॒य॒ज्ञम् । सु॒इरा॑र्ध॒सम् ॥ १२ ॥

केशिना केशिनौ मूर्धजानि लोमानि केशास्तद्वन्तौ हरी अश्वौ सुराधसं शोभनधनं इन्द्रमिव इन्द्रमेव यज्ञमुपास्मद्यज्ञं प्रति सोमपेयाय सोमपानार्थं वक्षतः बहतां यद्वा यज्ञं यष्टव्यमिदं उपबहताम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

अपांफेनेन नमुंचेः शिर इन्द्रोदवर्तयः । विश्वा यदजयः स्पृधः ॥ १३ ॥

अपाम् । फेनेन । नमुंचेः । शिरः । इन्द्र । उत् । अवर्तयः ।

विश्वाः । यत् । अजयः । स्पृधः ॥ १३ ॥

पुरा किलेन्द्रोत्तरान् जित्वा न मुचिमसुरं ग्रहीतुं न शशाक सच युध्यमानस्तेनासुरेण जगृहे सच गृहीतमिन्द्रमेवमवोचत् त्वां विसृजामि राजावद्विच शुष्केणार्द्धेण चायुधेन यदि मां माहिंसीरिति । स इन्द्रस्तेन विसृष्टः सन् अहोरात्रयोः संधौ शुष्कार्द्रविलक्षणेन फेनेन तस्य शिरश्चिच्छेद अयमर्थोऽस्यां प्रतिपाद्यते-हे इन्द्र अपां फेनेन वज्रीभूतेन नमुचेरसुरस्य शिरः उदवर्तयः शरीरादुद्धृतमवर्तयः अच्छेत्सीरित्यर्थः । कदेति चेत् यद्यदा विश्वाः सर्वाः स्पृधः स्पर्धमानाः आसुरीः सेनाः अजयः जितवानसि ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

मायाभि रुत्ति सप्त इन्द्र द्यामा रुरुक्षतः । अव दस्यूर्धून् धून्नुथाः ॥ १४ ॥

मायाभिः । उत् । सप्त । रुरुक्षतः । इन्द्र । द्याम् । आ । रुरुक्षतः । अव ।

दस्यूर् । अधून्नुथाः ॥ १४ ॥

हे इन्द्र मायाभिः उत्ति सप्ततः सर्वत्र प्रसरतः द्यां आरुरुक्षतः द्युलोकं आरोहतः दस्यूर् शत्रून् उपक्षेपून् अवाधून्नुथाः अवाङ्मुक्तं प्रेरितवानसि ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

असुन्वामिन्द्र संसदं विपूर्चीव्यं नाशयः । सोमपा उत्तरो भवन् ॥ १५ ॥ १६ ॥

असुन्वाम् । इन्द्र । समसदम् । विपूचीम् । वि । अनाशयः ।

सोमस्याः । उत्तरः । भवन् ॥ १५ ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वं सोमपाः सोमस्य पाता भूत्वा उत्तरः उत्कृष्टवरो भवन् असुन्वां सोमाभिपवही-
नां संसदं जनसंहतिं विपूचीं परस्परविरोधेन विपु नाना गवीं व्यनाशयः विशेषेण नाश-
यसि ॥ १५ ॥

॥ इति पठस्य प्रथमे षोडशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

तन्वभीति त्रयोदशर्चं तृतीयं सूक्तं ओष्णिहमेन्द्रं पूर्वोक्तावेव ऋषी तथा चानुक्रम्यते—त-
न्वभिसप्तो नौष्णिहमिति । महाव्रते निष्केवत्ये ओष्णिहवृत्ताशीतावुत्तमादर्जमेतत्सूक्तम् सूच्यते-
हि—तन्वभिप्रगायतेत्युत्तमामुद्धरतीति । आभिष्विकेपूज्येषु तृतीयसवने ब्रह्मशस्त्रे आद्यस्तु-
षो वैकल्पिको नुरूपः सन्नितश्च—तन्वभिप्रगायतवयमृत्वा मपूर्व्येति ।

तत्र प्रथमा—

तन्वभिप्रगायतपुरुहूतं पुरुष्टुतम् । इन्द्रं गीर्भिस्तं विपमा विवासत ॥ १ ॥

तम् । ऊँ इति । अग्नि । प्र । गायत । पुरुष्टुतम् । पुरुष्टुतम् ।

इन्द्रम् । गीः इति । तं विपम् । आ । विवासत ॥ १ ॥

पुरुहूतं बहुभिराहूतं पुरुष्टुतं बहुभिः स्तुतं तमु तमेवेन्द्रं हे स्तोवारः अभिप्रगायत अग्नि-
मुतं प्रकर्षेणस्तुष्ट्वम् एतदेव स्पष्टयति तद्विषं महान्तमिन्द्रं गीर्भिर्वाग्भिः आविवासत परिचरता ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्य हि वरुहसो वृहत्सहो दाधारोदसी । गिरिरन्वा अपः स्वर्दपत्न्या ॥ २ ॥

यस्य । हि वरुहसः । वृहत् । सहः । दाधार । रोदसी इति ।

गिरिन् । अजान् । अपः । स्वः । दपत्न्या ॥ २ ॥

दिवहंसः द्योः स्थानयोः परितृप्तस्य यस्येन्द्रस्य वृहन्महत् सहोयजं रोदसी दावापृथि-
भ्यो दावार धारयति आन्द्रतोष्टिर्दुग्मादित्वादायमासदीर्घः तथा अजान् क्षिप्रगमनान् गिरिन्

पवर्तान् मेघान् वा स्वः सरणशीला अपउदकानि च वृषत्वना धीर्येण यस्येन्द्रस्य बलंधारयति त-
त्रापस्थापयति तम्बभीति पूर्वया संबधः सत्वमित्युत्तरया वा ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सराजसिपुरुषुतैकौवृत्राणिजिघ्रसे । इन्द्रजैत्राश्रवस्याचयन्तवे ॥ ३ ॥

सः । राजसि । पुरुःस्तुत । एकः । वृत्राणि । जिघ्रसे । इन्द्र ।
जैत्रा । श्रवस्या । च । यन्तवे ॥ ३ ॥

हे पुरुषुत बहुभिः स्तुतेन्द्र सपूर्वोक्तगुणस्त्वं राजसि दीप्यसे ईशिषे वा अपि च त्वमेकः
सहायरहितः केवलएवसन् वृत्राण्यावरकाणि शत्रुजातानि जिघ्रसे हतवानसि । किमर्थं जैत्रा
जैत्राणि जेतव्यानि धनानि श्रवस्या श्रवस्यानि श्रवणीयान्यन्नानि यद्वा श्रवणार्हाणि
यशांसि च यन्तवे यन्तुं नियन्तुं स्वाधीनं कर्तुम् ॥ ३ ॥

आभिष्टविकेष्वध्येषु तृतीयसवने ब्रह्मशस्ते तंतेमदमिति तृचोवैकल्पिकःस्तोत्रियः सून्य-
तेहि—तंतेमदं गृणीमसितम्बभिर्गायतेति ।

तत्राद्या सूक्ते चतुर्थी—

तंतेमदं गृणीमसि वृषणं पृत्सु सासहिम् । उलोककृत्नुमद्रिवो हरिश्चियम् ॥ ४ ॥

तम् । ते । मदम् । गृणीमसि । वृषणम् । पृत्सु । सासहिम् ।
ऊँ इति । लोककृत्नुम् । अद्रिः । हरिश्चियम् ॥ ४ ॥

हे अद्रिवो वज्रवज्जिन्द्र ते त्वदीयं तं मदं सोमपानजनितं हर्षं गृणीमसि गृणीमः प्रशंतामः
गृशब्दे ऋषादिः प्वादीनां ह्रस्वः इदं तोमसीति मसइकारागमः । कीदृशं वृषणं वर्षितारं कामानां
पृत्सु संग्रामेषु सासहिं शत्रूणामभिभवितारं लोककृत्नुं लोकस्य स्थानस्य कर्तारं हरिश्चियं ह-
रिण्यामश्वार्यां श्रयणीयं सेव्यं उशब्दः समुच्चये पदपूरणे वा ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ये न ज्योतीं व्यायवे मनवे च विवेदिथ ।

मन्दानो अस्य वर्हिपो विराजसि ॥ ५ ॥ १७ ॥

येन । ज्योतीषि । आयवे । मनवे । च । विवेदिथ । मन्दानः ।

अस्य । बर्हिषः । वि । राजसि ॥ ५ ॥ १७ ॥

हे इन्द्र येनात्मीयेन मदेन आयवे और्वशेयाय मनवे विवस्वतः पुत्राय च ज्योतीषि सूर्या-
दीनि वृषादिभिरावृतानि तद्धरणेन विवेदिथ अलंभयः प्रज्ञापितवान् प्रकाशितवानसीत्यर्थः तेन
मदेन मन्दानोमोदमानस्त्वं अस्य बर्हिषा वृद्धस्य यज्ञस्य विराजसि विशेषेणेशिषे । यदा अ-
स्येति तृतीयाधेयस्त्री अनेन बर्हिषा वृद्धेन हृष्यन् विराजसि विशेषेण दीप्यसे ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी—

तद्व्याचिन्तउक्थिनोनुष्टुवन्तिपूर्वथा । वृषपत्नीरपोर्जयादिवेदिवे ॥ ६ ॥

तत् । अथ । चित् । ते । उक्थिनः । अनु । स्तुवन्ति । पूर्वऽथा ।

वृषऽपत्नीः । अपः । जय । दिवेऽदिवे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीयं तत्पत्तिर्द्धं बलं अद्याचित् अद्यापि पूर्वथा पूर्वस्मिन्काले इव उक्थि-
नः शस्त्रिणः स्तोतारः अनुष्टुवन्ति क्रमेण प्रशंसन्ति सत्त्वं वृषपत्नीः वृषा वर्धिता पर्जन्यः पति-
यासां वाहशीरपः दिवेदिवे पतिदिवसं जय स्वायत्तंकुरु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

तवृत्पादिन्द्रियंवृहत्तवृषुष्ममृतक्रतुम् । वज्रंशिशान्तिधिपणावरेण्यम् ॥ ७ ॥

तव । त्वत् । इन्द्रियम् । वृहत् । तव । शुष्मम् । उत । क्रतुम् ।

वज्रम् । शिशान्ति । धिपणा । वरेण्यम् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र तव त्वत् तत्पत्तिर्द्धं इन्द्रियमिन्द्रस्पर्शेन वृहत्पशुत्तं वीर्यं धिपणा स्तुतिः शिशान्-
ति निमग्नपति वीक्षणीकरोति । तथा तव त्वदीयं शुष्मं शोषकं बलं उतापिच क्रतुं प्रज्ञानं बलं
कर्म वा वरेण्यं वरणीयं वज्रपामुधंच स्तुतिः वीक्षणीकरोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तवृत्पादिन्द्रिपोऽस्यैपृथिवीवर्धतिश्रवः । त्वामापःपर्वतासञ्चहिन्विरे ॥ ८ ॥

तव । द्यौः । इन्द्र । पौंस्यम् । पृथिवी । वर्धति ।

श्रवः । त्वाम् । आपः । पर्वतासः । च । हिन्विरे ॥ ८ ॥

हे इन्द्र तव त्वदीयं पौंस्यं बलं द्यौः वर्धति वर्धयति त्वदीयं श्रवो यशः पृथिवी वर्धय-
ति वृधेर्ण्यन्ताल्लटि शपि छन्दस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वात् णेरनिटीति णिलोपः तं त्वां आप उदका-
न्यन्तरिक्षाणि पर्वतासः पर्वताः पर्ववन्तो मेघाश्च गिरयश्च वा हिन्विरे प्रीणयन्ति स्वामित्वेन
प्राप्नुवन्ति वा ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

त्वां विष्णुं बृहन् क्षयो मित्रो गृणाति वरुणः ।

त्वां शर्धो मदत्यनु मारुतम् ॥ ९ ॥

त्वाम् । विष्णुः । बृहन् । क्षयः । मित्रः । गृणाति ।

वरुणः । त्वाम् । शर्धः । मदति । अनु । मारुतम् ॥ ९ ॥

हे इन्द्र बृहन्महान् क्षयो निवासहेतुर्विष्णुमित्रो वरुणश्च त्वां गृणाति स्तौति तथा मारु-
तं मरुत्संबन्धि शर्धो बलं त्वामनु मदति तव मदयनुलक्ष्य पश्चान्माद्यति त्वामनु मादयति वा ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

त्वं वृषा जनानां मंहिष्ठ इन्द्र जज्ञिषे ।

सुत्रा विश्वा स्वपत्यानि दधिषे ॥ १० ॥ १८ ॥

त्वम् । वृषा । जनानाम् । मंहिष्ठः । इन्द्र । जज्ञिषे ।

सुत्रा । विश्वा । सुः अपत्यानि । दधिषे ॥ १० ॥ १८ ॥

हे इन्द्र वृषा वर्णिता त्वं जनानां देवजनानां मध्ये मंहिष्ठो दातृत्वमोजज्ञिषे प्रादुर्भवसि । अ-
तएव विश्वा सर्वाणि स्वपत्यानि शोभनैः पुत्रादिभिः सहितानि सुत्रा सह दधिषे । यद्वा स्तोतृ-
त्वमोजज्ञिषे प्रादुर्भवसि अतएव विश्वा सर्वाणि दातुं धारयसि ददासि वा ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमेष्टदशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी—

सत्रात्वंपुरुषुते॑एको॒वृत्राणि॑तोशसे ।

नान्यइन्द्रात्करणंभूयइन्वति ॥ ११ ॥

स॒त्रा । त्वम् । पुरु॑ऽस्तुत । ए॒कः । वृ॒त्राणि । तो॒श॒से ।

न । अ॒न्यः । इन्द्रा॑त् । कर॒णम् । भू॒यः । इन्व॒ति ॥ ११ ॥

हे पुरुषुत बहुभिः स्तुतेन्द्र त्वमेकोसहायएवसन् सत्रा महन्नामेतत् महान्ति वृत्राणि शत्रुजातानि यद्वा सप्रेति सहायं सहैव युगपदेव एकयत्नेनैव तोशसे हिनस्ति तोशतिर्वधकर्मा अकर्तुं शक्तानीतिभावः । अपिचास्मादिन्द्रादन्यः कश्चिद्भूयोबहुतरं करणं कर्म वृत्रवधादिकं न इन्वति मामिति इन्द्रएव कर्तुं शक्नोतीतिभावः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यदिन्द्रमन्मशस्त्वानानाह्वन्तऊतये ।

अस्माकैभिर्नृभिरत्रास्वर्जय ॥ १२ ॥

यत् । इन्द्र । म॒न्म॒शः । त्वा । नाना । ह॒वन्ते ।

ऊ॒तये । अ॒स्माकै॒भिः । नृ॒भिः । अत्रा । स्वः । ज॒य ॥ १२ ॥

हे इन्द्र यद्यस्मिन् संग्रामे त्वा त्वां मन्मशः मन्मना मननीयेन स्तोत्रेण नाना बहुप्रकारं हवन्ते आह्वयन्ति । किमर्थं ऊतये रक्षायै । अवास्मिन् संग्रामे अस्माकैभिः अस्माकैरस्मदीयैरेव नृभिर्नृभिः स्तोतृभिः आहूतः सन् स्वः शत्रुबलं जयाभिभव ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

अरक्षयायनोमहेविश्वारूपाण्याविशान् ।

इन्द्रंजैत्रायहर्षयाशचीपतिम् ॥ १३ ॥ ११ ॥

अ॒रम् । क्ष॒याय । नः । म॒हे । वि॒श्वा । रू॒पाणि ।

आ॒वि॒शान् । इन्द्रं । जै॒त्राय । ह॒र्षय । श॒ची॒र्ष॒पतिम् ॥ १३ ॥ ११ ॥

हे स्तोतः महे महते नोस्माकं क्षयाय गृहनामैतत् गृहाय तादर्थ्ये चतुर्थी गृहार्थे अ-
रमलं पर्याप्तं विश्वा विश्वानि व्याप्तानि रूपाणि इन्द्रगतानि गुणजातानि आविशन् स्तुत्या-
व्यामुवन् शचीपतिं शचीतिकर्मनाम कर्मणां पालकं यद्वा शच्या इन्द्राण्याभर्तारं तमेवेन्द्रं जैत्राय
जेतव्यघनार्थं हर्षय तोषय स्तुत्यापरिचरणेनवेति शेषः ॥ १३ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

प्रसम्राजमिति द्वादशर्चं चतुर्थं सूक्तं इरिंविठिनाम्रः काण्वस्यार्षं गायत्रमैन्द्रं अनुक-
म्यतेहि—प्रसम्राजं द्वादशेरिंविठिरिति । अतिरात्रेद्वितीयपर्यायेच्छवाकशस्त्रे एतत्सूक्तं सूत्रितं-
च—प्रसम्राजमुपक्रमस्वाभरेति । महाव्रतेपि निष्केवल्ये एतदादिकेद्वेसूक्ते उपरितनस्यान्त्यं दृष्टं
वर्जयित्वा तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितम्—प्रसम्राजंचर्षणीनामितिसूक्ते उत्तरस्योत्तमे उद्धरतीति ।

तत्र प्रथमा—

प्रसम्राजैचर्षणीनामिन्द्रंस्तोतानव्यंगीभिः ।
नरं नृपाहंमंहिष्ठम् ॥ १ ॥

प्र । सम्रारजम् । चर्षणीनाम् । इन्द्रम् । स्तोत ।
नव्यम् । गीःभिः । नरम् । नृसहम् । मंहिष्ठम् ॥ १ ॥

चर्षणीनां मनुष्याणां मध्ये सम्राजम् सम्यग्राजमानं यद्वा मनुष्याणामधीश्वरमिन्द्रं हे
स्तोतारः प्रस्तोत प्रकर्षेणस्तुत । कीदृशं गीर्भिः स्तुतिभिर्नव्यं स्तुत्यं नरं नेतारं नृपाहं नृणां
शत्रुमनुष्याणां अभिभूवितारं मंहिष्ठं दातृवत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्मिन्नुक्तयानिरण्यन्तिविश्वानिचश्रवस्या । अपामवोनसमुद्रे ॥ २ ॥

यस्मिन् । उक्तयानि । रण्यन्ति । विश्वानि ।
च । श्रवस्या । अपाम् । अवः । न । समुद्रे ॥ २ ॥

यस्मिन्निन्द्रे उक्थानि शस्त्राणि रण्यन्ति रमन्ते विश्वानि सर्वाणि श्रवस्या श्रवस्यानि
श्रवणीयानि हविर्लक्षणानि अन्नानि च रमन्ते तत्र दृष्टांतः—समुद्रे उदधौ अपामुदकानां अवोऽन
अवति गच्छतीत्यवस्तरं गजालं तद्यथा समुद्रेन्तर्भवति तथारण्यन्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तंसुष्टुत्याविवासेज्येष्ठराजं भरेऽकृत्तुम् । महोवाजिनं सनिभ्यः ॥ ३ ॥

तम् । सुष्टुत्या । आ । विवासे । ज्येष्ठराजम् ।

भरे । कृत्तुम् । महः । वाजिनम् । सनिभ्यः ॥ ३ ॥

तमिन्द्रं ह्युत्था शोभनया स्तुत्या आविवासे पंचिरामि कीदृशं ज्येष्ठराजं ज्येष्ठेषु मश-
स्यतमेषु देवेषु मध्ये राजमानम् राजतेः सत्सद्विषेति किम् भरे संग्रामे महो महतः वृत्रवधादेः कृ-
त्तुं कर्तारं वाजिनमजवंतं बलवन्तं वा । किमर्थं सनिभ्योऽवनेभ्यः घनताभायेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्यानूना गभीरामदा उरवस्तर्ह्याः । हर्षमन्तः शूरसातौ ॥ ४ ॥

यस्य । अनूनाः । गभीराः । मदाः । उरवः ।

तर्ह्याः । हर्षमन्तः । शूरसातौ ॥ ४ ॥

यस्येन्द्रस्य मदाः सोमपानजनिताः अनूनाः अन्यूनाः गभीराः गांभीर्येपिताः उरवोर्वि-
स्तीर्णाः तरुणाः शूर्वाणां सारकाः शूरसातौ शूरसंभजनौ संग्रामे हर्षमन्तो हर्षयुक्ताः संग्रामो-
त्तुका भवन्ति तमिन्द्रमिति पूर्वयोत्तरया वा संबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तमिद्वेनं पुहितेष्वधिवाकायं हवन्ते । येषामिन्द्रस्तेजं यन्ति ॥ ५ ॥

तम् । इत् । धनेषु । हितेषु । अधिवाकायं ।

हवन्ते । येषाम् । इन्द्रः । ते । जयन्ति ॥ ५ ॥

धनेषु हितेषु शत्रुषु निहितेषु प्राप्तेषु सत्सु तमिव तं पूर्वोक्तगुणमेवेन्द्रं अधिवाकाय अधि-
वचनाय पक्षपातवचनाय हवन्ते स्तोतारआह्वयन्ति । तत्रच येषां पक्षे इन्द्रो वर्तते तएव जयन्ति ।
जयेन तानि धनानि लभन्ते नान्ये ॥ ५ ॥

अथ पठि—

तमिच्चयौ तैरार्यन्ति तं कृतेभिश्चर्षणयः । एष इन्द्रो वरिविस्कृतः ॥ ६ ॥ २० ॥

तम् । इत् । च्यौ तैः । आर्यन्ति । तम् । कृतेभिः ।

चर्षणयः । एषः । इन्द्रः । वरिविःस्कृतः ॥ ६ ॥ २० ॥

तमिव तमेवेन्द्रं ध्यौ तैर्वलकैः स्तोत्रैः आर्यन्ति आर्यमभिज्ञं ईश्वरं कुर्वन्ति चर्षणयोम-
नुष्याः कृतेभिः कृतैः कर्मभिश्च आर्यन्ति एष एवं गुणक इन्द्रो वरिविस्कृतः धनस्य कर्ता भवति
स्तोतृणाम् ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी—

इन्द्रो ब्रह्मेन्द्रः ऋषिर्इन्द्रः पुरुपुरुहूतः । महान्महीभिः शचीभिः ॥ ७ ॥

इन्द्रः । ब्रह्मा । इन्द्रः । ऋषिः । इन्द्रः । पुरु ।

पुरुहूतः । महान् । महीभिः । शचीभिः ॥ ७ ॥

अयमिन्द्रो ब्रह्मा परिवृढः सर्वेभ्योधिकः स एवेन्द्रः ऋषिर्द्रष्टा सर्वस्वार्थजातस्य स इन्द्रः पुरु-
बहुलं पुरुहूतो बहुभिराहूतश्च महीभिर्महतीभिः शचीभिः क्रियाभिः वृषवधादिरूपाभिः महा-
न्मभूतो भवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सस्तोम्यः सहव्यः सत्यः सत्वा तु विकूर्मिः । एकश्चित्सन्नमिभूतिः ॥ ८ ॥

सः । स्तोम्यः । सः । हव्यः । सत्यः । सत्वा ।

तुविःकूर्मिः । एकः । चित् । सन् । अमिभूतिः ॥ ८ ॥

सपूर्वांकइन्द्रः स्तोम्यः स्तोमार्हः स्तुत्यर्हः सएव हव्योद्वातव्यश्च सत्यः सत्सुसाधुः अवि-
तथस्वभावोसत्ता शत्रूणामवसादयिता तुविकूर्मिः बहुकर्मा यतएवातः कारणात् एकश्चित्तम्
असहायोपिभवन् अभिभूतिः शत्रूणामभिभविता विरस्कृता भवति ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

तमर्केभिस्तंसामभिस्तंगाघत्रैश्चर्पणयः । इन्द्रं वर्धन्ति क्षितयः ॥ ९ ॥

तम् । अर्केभिः । तम् । सामंभिः । तम् । गायत्रैः ।

चर्पणयः । इन्द्रम् । वर्धन्ति । क्षितयः ॥ ९ ॥

चर्पणयोद्धारोर्मन्त्राणां क्षितयोमनुष्यास्तमिन्द्रं अर्केभिरर्चनसाधनैर्यजूरूपैः मन्त्रैर्वर्धन्ति
वर्धयन्ति तथोद्वातारः सामभिर्गानविशिष्टैर्मन्त्रैस्तं वर्धयन्ति तथा गायत्रैर्गायत्र्यादिछन्दोयुक्तेः
शस्त्ररूपैरपगावैर्मन्त्रैः तमेवेन्द्रं होतारो वर्धयन्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

प्रणेतारं वस्यो अच्छाकर्तारं ज्योतिः समत्सु । सप्तसहस्रं संयुधामित्रान् ॥ १० ॥

प्रणेतारम् । वस्यः । अच्छ । कर्तारम् । ज्योतिः ।

समत्सु । सप्तसहस्रम् । युधा । मित्रान् ॥ १० ॥

वस्योवस्यः प्रशस्तं वस्तु धनं अच्छाभिमुख्येन प्रणेतारं प्रापयितारं समत्सु संग्रामेषु
शत्रुनिरसनेन ज्योतिःप्रकाशं जयलक्षणं कर्तारं करणशीलं करोति ताच्छीलिकस्तन् । कुतश्चैत्य-
तआह युधा युद्धेन मित्रान् शत्रून्सप्तसहस्रसमभिभूतवन्तं एवंगुणकमिन्द्रं वर्धयन्तीतिशेषः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

सनः पप्रिः पारयाति स्त्रस्तिनावापुरुद्यूतः । इन्द्रो विश्वा अति द्विपः ॥ ११ ॥

सः । नः । पप्रिः । पारयाति । स्त्रस्ति । नावा ।

पुरुद्यूतः । इन्द्रः । विश्वाः । अति । द्विपः ॥ ११ ॥

पप्रिः प्राप्ता पूरयिता पुरुद्यूतो बहुभिः सहतः सइन्द्रः विश्वाः सर्वादिपोदेष्ट्रीः प्रजाः नो-
रसान् नामा वरणसाधनेन सस्ति क्षेपण अविपारयति अविपारयतु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सत्त्वं न इन्द्रवाजेभिर्दशस्याचंगातुयाच । अच्छाचनः सुम्ननेपि ॥ १२ ॥ २१ ॥

सः । त्वम् । नः । इन्द्र । वाजेभिः । दशस्य ।

च । गातुद्य । च । अच्छ । च । नः । सुम्नम् । नेपि ॥ १२ ॥ २१ ॥

हे इन्द्र सत्तादृशस्त्वं नोस्मभ्यं वाजेभिर्वलैः दशस्य च धनं प्रयच्छ च । दशस्यतिर्दानकर्मा । गातुय च गातुं मार्गं अस्मभ्यमिच्छ च गातुशब्दात् छंदसिपरेच्छायामिति क्यच् न छन्दस्यपुत्र-
स्येति दीर्घनिषेधः । तथा नोस्मान्सुम्नं सुखं चाच्छ नेपि अभिप्रापय ॥ १२ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे एकविंशोऽवर्गः ॥ २१ ॥

आयाहीति पंचदशर्चं पञ्चमं सूक्तम् इरिविठरापमैन्द्रं चतुर्दशीबृहती पञ्चदशीसतोबृ-
हती आदितस्त्रयोदशगायत्र्यः । अनुक्रम्यते हि—आयाहिपंचोना प्रगाथांतमिति । अन्यं प्रगाथं
वर्जयित्वा शिष्टस्य महाव्रते उक्तो विनियोगः । ज्योतिष्टोमे प्रातःसवने ब्रह्मशस्त्रे आघाः पळूचः
स्तोत्रियानुत्सुपार्थाः तथानंतराः सप्तर्चश्च शंतनीयाः सूत्र्यते हि—आयाहिसुपुमाहित इति पट्
स्तोत्रियानुत्सुपावनन्तराः सप्तेति । चातुर्विंशिके हनि प्रातःसवने आघस्तुचोस्मिन्नेव शस्त्रे पळह-
स्तोत्रियसंज्ञक आवापार्थः सूत्रितश्च—आयाहिसुपुमाहित इन्द्रमिद्राथिनो बृहदिति ।

तत्र प्रथमा—

आयाहिसुपुमाहित इन्द्रसोमं पिवा इमम् । एदं बार्हिः सोमम् ॥ १ ॥

आ । याहि । सुसुम् । हि । ते । इन्द्र । सोमम् ।

पिव । इमम् । आ । इदम् । बार्हिः । सद् । मम् ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वमायाहागच्छ ते त्वदर्थं सुपुमाहि अभिपुतवंतः खलु सोमं वयं । तमिममग्नि-
पुतं सोमं पिव । तदर्थं मम मदीयं इदं बार्हिविद्यामास्तीर्णं आसदः आसीद अभिनिपीद ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आत्वा ब्रह्मयुजा हरीवर्हतामिन्द्रकेशिनां । उपब्रह्माणि नः शृणु ॥ २ ॥

आ । त्वा । ब्रह्मयुजा । हरीवर्ति । वर्हताम् ।

इन्द्र । केशिनां । उप । ब्रह्माणि । नः । शृणु ॥ २ ॥

अथ त्रयोदशी—

यो॒नः॒ कश्चि॒द्रि॒क्षति॒ रक्ष॒स्त्वेन॒ मर्त्यः ।

स्वैः॒ प॒र॒वैरि॒रि॒षी॒ष्ट॒ यु॒ज॒नः ॥ १३ ॥

यः । नः । कः । चि॒त् । रि॒क्ष॒ति । र॒क्षः॒ऽत्वेन॑ । म॒र्त्यः ।

स्वैः । सः । ए॒वैः । रि॒रि॒षी॒ष्ट । युः । ज॒नः ॥ १३ ॥

यः कश्चिन्मर्त्योऽमनुष्यो नोऽस्मान्नक्षस्त्वेन रक्षोभावेन पिशाचाद्यात्मना रि॒रि॒क्ष॒ति जिहिंसि॒षति॑ रि॒षि॒हिंसा॒यामि॒ति॒धातुः॑ समनुष्यः स्वैस्वैरात्मीयैरेव चेद्वैतैः रि॒रि॒षी॒ष्ट हिंसितो॒भूयात् । स॒ज॒नो॒युः॑ याता अपगमनशीलश्च भवतु । यद्वा स॒ज॒नः स्वैरेव॑ गमनैः युः दुःखं गच्छन् हिंसितो भवतु ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

स॒मि॒त्त॒म॒घ॒मं॒ श्रव॒दुःशं॒सं॒ मर्त्य॑ रि॒पुम् ।

यो॒ अ॒स्म॒न्ना॒दु॒र्ह॒णा॒वाँ॒ उ॒प॒हृ॒युः ॥ १४ ॥

स॒म् । इ॒त् । त॒म् । अ॒घ॒म् । अ॒श्र॒व॒त् । दुः॒ऽशं॒सं॒म् ।

म॒र्त्य॑म् । रि॒पुम् । यः । अ॒स्म॒न्ना॒ । दुः॒ऽह॒ना॒वा॒न् । उ॒प॒ । हृ॒युः ॥ १४ ॥

दुःशंसं दुष्कीर्तिं रिपुं शत्रुं तं मर्त्यं मनुष्यं इत् एवमघं पापं समश्रवत् सम्यग्व्यामोतु । योम॒र्त्यः॑ अ॒स्म॒न्ना अ॒स्मा॒त् अ॒स्म॒द्वि॒षये॑ दुर्ह॒णा॒वा॒न् दु॒ष्ट॒ह॒न॒न॒वा॒नु॒प॒जा॒यते॑ द्वयुः द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां युक्तश्च भवति । अयमर्थः—प्रत्यक्षकृतोहितं वदति परोक्षकृतवत्स्वहितं तादृशः कपटोद्वयुरित्युच्यते यश्चास्मद्विषये कपटो भवति तमपि पापं व्यामोतिविति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

पा॒क॒त्रा॒स्थं॒ न॒ दे॒वा॒ हृ॒त्सु॒जा॒नी॒थ॒ मर्त्य॑म् ।

उ॒प॒हृ॒युं॒ चा॒हं॒युं॒ च॒ व॒स॒वः ॥ १५ ॥ २७ ॥

पा॒क॒ऽत्रा॑ । स्थ॒न् । दे॒वाः । हृ॒त्सु॒ । जा॒नी॒थ॒ । म॒र्त्य॑म् ।

उ॒प॒ । हृ॒युम् । च॒ । अ॒हं॒युम् । च॒ । व॒स॒वः ॥ १५ ॥ २७ ॥

हे देवा दानादिगुणयुक्ता आदित्यायूयं पाकत्रा पाकेषु विपक्वप्रज्ञेषु स्तोत्रेषु स्थन भवथ ।
यद्वा प्रथमार्थेनाप्रत्ययः पाकत्राः पाकाः परिपक्वज्ञानाः भवथ । यतएवं अतः कारणात् हस्तु
आत्मीयेषु हृदयेषु द्वयं द्विप्रकारयुक्तं कण्टिनं च अद्वयं च तद्विलक्षणं कापट्यरहितं च मर्त्यं म-
नुष्यं उपेत्य हे वसवोवासका जानीथ अवगच्छथ ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथ षोडशी-

आशर्मपर्वतानामोतापां वृणीमहे ।

द्यावाक्षामारे अस्मद्रपस्कृतम् ॥ १६ ॥

आ । शर्म । पर्वतानाम् । आ । उत । अपाम् । वृणीमहे ॥

द्यावाक्षामा । आरे । अस्मत् । रपः । कृतम् ॥ १६ ॥

पर्वतानां भेदानां गिरीणां वा संबन्धि शर्म सुखं वयं आवृणीमहे आभिमुख्येन संभ्रजा-
महे । उतापि च अपामुदकानां च हे द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यौ अस्मदारे अस्मत्तोविप्रकृष्टदेशे
रपः पापं कृतं कुरुतं अस्मत्तोवियोजयतमित्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

तेनो भद्रेण शर्मणा युष्मार्कं नावावसवः ।

अति विश्वानि दुरितापि पतन ॥ १७ ॥

ते । नः । भद्रेण । शर्मणा । युष्मार्कम् । नावा । वसवः ।

अति । विश्वानि । दुःखिता । पिपतन् ॥ १७ ॥

हे वसवोवासयितार आदित्याः तेषुर्वोक्तगुणा यूयं भद्रेण शोभनेन शर्मणा सुखेन युष्मार्कं
नावा नोस्मान् विश्वानि सर्वानि दुरिता दुर्गमनानि अति पिपतन् पिपृष्ट अतिपारयत ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

तुचेतनाय तत्सुनो द्राघीय आयुर्जीवसे ।

आदित्यासः सुमहसः कृणोतन ॥ १८ ॥

तुचे । तनाय । तत् । सु । नः । द्राघीयः । आर्युः ।

जीवसे । आदित्यासः । सुष्टमहसः । कृणोतन ॥ १८ ॥

हे आदित्यासः अदितेः पुत्राः सुमहसः शोभनतेजस्काः नोस्माकं तुचे पुत्राय तनाय त-
नयाय पौत्राय च जीवसे जीवनाय द्राघीयोदीर्घतमं तत्प्रसिद्धमायुः जीवितं सु सुष्टु कृणोतन
कुरुत ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

यज्ञोहीळोवोअन्तरआदित्याअस्तिमृळत् ।

युप्मेइहोअपिष्मसिसजात्ये ॥ १९ ॥

यज्ञः । हीळः । वः । अन्तरः । आदित्याः । अस्ति । मृळत् ।

युप्मे इति । इत् । वः । अपि । स्मसि । सजात्ये ॥ १९ ॥

हे आदित्याः हीळः हीडिर्गत्यर्थः गंतव्यः प्राप्तव्योस्माभिः अनुष्ठितोयज्ञोवोयुष्माकर्मत-
रोस्ति अंतिकेवर्तमानोभवति । अतोस्मान्मृळत् सुखयत् वोयुष्माकं सजात्ये सजातत्वे ज्ञादित्वे
यान्यथे वर्तमानावर्यं युप्मेइत् युष्मास्वेव अपि स्मसि सर्वदा भवामोपि इदंतोमसिः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

बृहदरुथंमरुतांदियंत्रातारमश्विना ।

मित्रमीमहेवरुणंस्वस्तये ॥ २० ॥

बृहत् । वरुथम् । मरुताम् । देवम् । त्रातारम् ।

अश्विना । मित्रम् । ईमहे । वरुणम् । स्वस्तये ॥ २० ॥

मरुतां देवानां स्वामिनां त्रातारं पालयितारं देवमिन्द्रं अश्विना अश्विनी च मित्रं वरुणं च
बृहत्पौत्रं वरुथं श्रीतावपादिनिवारकं गृहं स्वस्तये अविनाशाय ईमहे याचामहे ॥ २० ॥

अथैकविंशी—

अनेहोमित्रार्यमन्त्रुयद्वरुणशंस्यम् ।

त्रियरुथंमरुतोपन्तनश्छादिः ॥ २१ ॥

अनेहः । मित्र । अर्यमन् । नृश्वत् । वरुण । शंस्यम् ।
त्रिश्वरूथम् । मरुतः । यन्त । नः । छर्दिः ॥ २१ ॥

हे मित्र हे अर्यमन् हेवरुण हे मरुतः ते सर्वे यूयं अनेहः अर्हिंसितं नृश्वत् नृभिः पुत्रा-
दिभिरुपेतं शंस्यं स्तुत्यं त्रिश्वरूथं त्रयाणां शीतातपवर्षाणां निवारकं यद्वा त्रिभूमिकं छर्दिर्ग्रहं
नः अस्मभ्यं यन्त यच्छत दत्तेत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

येचिद्विमृत्युबन्धवआदित्यामनवःस्मसि ।

प्रसूनापुर्जीवसेतिरेतन ॥ २२ ॥ २८ ॥

ये । चित् । हि । मृत्युश्वन्धवः । आदित्याः । मनवः ।

स्मसि । प्र । सु । नः । आयुः । जीवसे । तिरेतन ॥ २२ ॥ २८ ॥

हे आदित्याः येचिद् येच वयं मनवोमनुष्याः हि यस्मात् मृत्युबन्धवः स्मसि मृत्योर्य-
मस्यबन्धुभूताः प्रत्यासन्नमरणाभवामः । अतोहेतोः तेषां नोस्माकं जीवसे जीवनाय चिरकाला-
वस्थानाय आयुर्जीवितं सुप्रतिरेतन शोभनं प्रवर्धयत ॥ २२ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

तंगूर्धयेति सप्तत्रिंशदृचं सप्तमं सूक्तं काण्वस्य सोभरेरार्षं प्रथमतृतीयाद्ययुजः ककुभः
द्वितीयाचतुर्थ्यादियुजः सत्वबृहत्त्यः पितुर्नपुत्र एषा सप्तविंशी द्विपदा विंशत्यक्षराविराट् यमादित्यास-
इत्येषा चतुर्विंशीउष्णिक् यूयंराजानएषा पंचत्रिंशी सत्वबृहती अदान्मइत्येषा ककुप् उत्तमइ-
त्येषा सप्तत्रिंशीपंक्तिः षट्त्रिंशी सप्तत्रिंशीच त्रसदस्युनाम्रोराज्ञोदानस्तुतिरूपत्वात्तदेवताके चतुर्विं-
शीपंचत्रिंशयौ आदित्यदेवताके शिष्टाआग्नेय्यः । तथाचानुकान्तम्-तंगूर्धयसप्तविंशत्सोभरिराग्नेयं
काकुभं प्रागाथंह पितुर्नद्विपदा अंत्येककुपंक्ती त्रसदस्योर्दानस्तुतिस्तत्पूर्वं उष्णिक्सत्वोबृहत्यावा-
दित्येभ्य इति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

तंगूर्धयास्वर्णरंद्वासोदेवमरतिदधन्विरे । देवत्राहव्यमोहिरे ॥ १ ॥

तम् । गूर्धय । स्वःऽनरम् । देवासः । देवम् । अरतिम् ।
दधन्विरे । देवऽज्ञा । हव्यम् । आ । ऊहिरे ॥ १ ॥

हे स्तोतः तं प्रसिद्धमग्निं गूर्धय स्तुहि गूर्धयतिःस्तुतिकर्मा कीदृशं स्वर्णं सर्वस्य नेतारं
सर्वैर्यजमानैः कर्मादौ नीतं वा अथवा स्वर्गं प्रति हविषां नेतारं देवासः दीव्यन्ति स्तुवन्तीति दे-
वाः ऋत्विजः देवं दानादिगुणयुक्तं अरतिम् अयं स्वामिनम् । यद्वा अभिप्रास्यं दधन्विरे
धन्वन्ति गच्छन्ति स्तुत्यादिभिः प्राप्नुवन्ति । धविर्गन्त्यर्थः । प्राप्य च तेनाग्निना देवज्ञा देवान् देवम-
नुष्येत्यादिना द्वितीयार्थे वा प्रत्ययः हव्यं चरुपुरोडाशादिलक्षणं हविः आऊहिरे अभिप्रास-
न्ति बहेर्यजादित्वात्सम्प्रसारणम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विभूतरातिविप्रचित्रशोचिपमग्निमील्लिप्वयन्तुरम् ।
अस्यमेधस्यसोम्यस्यसोमरेप्रेमध्वरायपूर्व्यम् ॥ २ ॥

विभूतऽरातिम् । विप्र । चित्रऽशोचिपम् । अग्निम् ।
ईल्लिप्व । यन्तुरम् । अस्य । मेधस्य ।
सोम्यस्य । सोमरे । प्र । ईम् । अध्वराय । पूर्व्यम् ॥ २ ॥

कपिरात्मानं संयोज्य स्तुतौ प्रेरयति । हे विप्र मेधाविन् सोमरे एतत्संज्ञकये अध्वराय प्रागा-
यऽग्निमग्निं प्रदंलिप्व प्रस्तुहि । कीदृशं विभूतरातिं व्याप्तवर्णं प्रभूतदानं वा चित्रशोचिपं वाय-
नीयतेजः । विचित्रदीप्तिकं वा सोम्यस्य सोमसाध्यस्य अस्य मेधस्य यज्ञस्य यन्तुरं नियं-
तारं पूर्व्यम् ॥ २ ॥

आभिद्रविकेभू.

स्तोत्रिपानुरूपं सन्निवृत्तं तृतीयसवने पशास्तुःशस्त्रे यजिष्ठत्वेत्यादिकी प्रगाथी वैकल्पिकी
न्वायवृमहेयः समिवाय आहुतीति ।

यजिष्ठत्वायष्टमहेदेवैष्टुत्रं या सक्ते तृतीया—

ताराममर्त्यम् । अस्य यज्ञस्य सुक्तनुम् ॥ ३ ॥

यजिष्ठम् । त्वा । ववृमहे । देवम् । देवश्चा ।

होतारम् । अमर्त्यम् । अस्य । यज्ञस्य । सुदुक्तम् ॥ ३ ॥

हे अग्ने यजिष्ठं यष्टतमं त्वा त्वां ववृमहे वृणीमहे संभजामहे । कीदृशं त्वां देवत्रा देवेषु मध्ये देवं अतिशयेन दानादिगुणयुक्तं होतारं देवानामाह्वतारं अमर्त्यमविनाशं अस्य यज्ञस्य यागस्य सुदुक्तं सुष्ठु कर्तारम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ऊर्जो नपातंसुभगंसुदीदिति मग्निं श्रेष्ठं शोचिपम् ।

सनो मित्रस्य वरुणस्य सोऽपामासुन्नयं क्षते दिवि ॥ ४ ॥

ऊर्जः । नपातम् । सुदुभगम् । सुदुदीदितिम् । अग्निम् ।

श्रेष्ठं शोचिपम् । सः । नः । मित्रस्य । वरुणस्य ।

सः । अपाम् । आ । सुन्नम् । यक्षते । दिवि ॥ ४ ॥

ऊर्जोऽग्नस्य नपातं नपातयितारं यद्वा नपातारं चतुर्थम् । हविर्लक्षणेनानेन आपोजायन्ते अग्नश्चोषधिवनस्पतयः तेऽप्यपजातइति चतुर्थत्वं । नपाण्नपादिति नजः प्रकृतिभावः । सुभगं शोभनधनम् सुदीदिति सुष्ठु दीपयितारं श्रेष्ठशोचिपं प्रशस्ततमतेजस्कं अग्निं स्तौमीति शेषः । सतादृशोऽग्निः नोऽस्मदर्थं दिवि द्योतमाने देवयजने द्युलोकेवा मित्रस्य देवस्य वरुणस्य च सुन्नं सुखम् आ अभिलक्ष्य यक्षते यजतु तथा सोऽग्निरपामब्देवतानां सुन्नमभिषजतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यः समिधाय आहुती यो वेदेन द्वादशमर्तो अग्नये ।

यो नर्मसास्वध्वरः ॥ ५ ॥ २९ ॥

यः । समुद्दधा । यः । आहुती । यः । वेदेन । द्वादशं ।

मर्तः । अग्नये । यः । नर्मसा । सुध्वरः ॥ ५ ॥ २९ ॥

तम् । गूर्धय । स्वःऽनरम् । देवासः । देवम् । अरतिम् ।
दधन्विरे । देवदत्ता । हव्यम् । आ । ऊहिरे ॥ १ ॥

हे स्तोतः तं प्रसिद्धमग्निं गूर्धय स्तुहि गूर्धयतिःस्तुतिकर्मा कीदृशं स्वर्णं सर्वस्य नेतारं
सर्वैर्यजमानैः कर्मादौ नीतं वा अथवा स्वर्गं प्रति हविषां नेतारं देवासः दीव्यन्ति स्तुवन्तीति दे-
वाः ऋत्विजः देवं दानादिगुणयुक्तं अरतिम् अयं स्वामिनम् । यद्वा अभिप्राप्तव्यं दधन्विरे
धन्वन्ति गच्छन्ति स्तुत्यादिभिः प्राप्नुवन्ति । धविर्गत्यर्थः । प्राप्य च तेनाग्निना देवन्ना देवान् देवम-
नुष्येत्यादिना द्वितीयार्थे वा प्रत्ययः हव्यं चरुपुरोडाशादिलक्षणं हविः आऊहिरे अभिप्रापय-
न्ति वहेर्यजादित्वास्तम्भसारणम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विभूतरार्तिविप्रचित्रशोचिपमग्निमीळिष्वयन्तुरम् ।
अस्यमेधस्यसोम्यस्यसोमरेप्रेमध्वरायपूर्वम् ॥ २ ॥

विभूतश्रुतिम् । विप्र । चित्रशोचिपम् । अग्निम् ।
ईळिष्व । यन्तुरम् । अस्य । मेधस्य ।
सोम्यस्य । सोमरे । प्र । ईम् । अध्वराय । पूर्वम् ॥ २ ॥

ऋषिरात्मानं संधोष्य स्तुतौ प्रेरयति । हे विप्र मेधावित्र सोमरे एतत्संज्ञकये अध्वराय यागा-
य अग्नियमग्निं प्रईळिष्व प्रस्तुहि । कीदृशं विभूतरार्तिव्याप्तधनं प्रभूतदानं वा चित्रशोचिपं चाय-
नीयते ॥ विचित्रदीप्तिकं वा सोम्यस्य सोमसाध्यस्य अस्य मेधस्य यज्ञस्य यन्तुरं नियं-
तारं पूर्वम् ॥ २ ॥

आभिष्टुतिके ।

स्तोत्रिषानुरूपं सत्रित्वं तृतीयसवने प्रशास्तुः शस्त्रे यजिष्ठत्वेत्यादिकौ प्रगाथौ वैकल्पिकौ
न्वाववृमहेयः समिधाय आहुतीति ।

या सक्ते तृतीया—

यजिष्ठत्वावष्टमहेदेवदेवत्र
ताराममर्त्यम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम् ॥ ३ ॥

यजिष्ठम् । त्वा । ववृमहे । देवम् । देववृत्रा ।

होतारम् । अमर्त्यम् । अस्य । यज्ञस्य । सुष्टुक्रतुम् ॥ ३ ॥

हे अग्ने यजिष्ठं यष्टुतमं त्वा त्वां ववृमहे वृणीमहे संभजामहे । कीदृशं त्वां देववृत्रा देवेषु मध्ये देवं अतिशयेन दानादिगुणयुक्तं होतारं देवानामाह्वतारं अमर्त्यमविनाशं अस्य यज्ञस्य यागस्य सुक्रतुं सुष्टु कर्तारम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ऊर्जो नपातं सुभगं सुदीदिति मग्निं श्रेष्ठं शोचिपम् ।

सनो मित्रस्य वरुणस्य सोऽपामा सुभ्रं यक्षते दिवि ॥ ४ ॥

ऊर्जः । नपातम् । सुभगम् । सुदीदितिम् । अग्निम् ।

श्रेष्ठं शोचिपम् । सः । नः । मित्रस्य । वरुणस्य ।

सः । अपाम् । आ । सुभ्रम् । यक्षते । दिवि ॥ ४ ॥

ऊर्जोऽस्य नपातं नपातयितारं यद्वा नपारं चतुर्थम् । हविलक्षणेनानेन आपोजायन्ते अ-
भ्यश्चोपधिबनस्पतयः तेभ्य एषजातइति चतुर्थत्वं । नप्राणनपादिति नजः प्रकृतिभावः । सुभगं शो-
भनधनम् सुदीदिति सुष्टु दीपयितारं श्रेष्ठशोचिपं प्रशस्यतमतेजस्कं अग्निं स्तौमीति शेषः । सता-
दृशोऽग्निः नोऽस्मदर्थं दिवि द्योतमाने देवयजने द्युलोके वा मित्रस्य देवस्य वरुणस्य च सुभ्रं सुख-
म् आ अभिलक्ष्य यक्षते यजतु तथा सोऽग्निरपामब्देवतानां सुभ्रमभियजतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यः समिधा य आहुती यो वेदेन द्वादशमर्तो अग्नये ।

यो नर्मसा स्वध्वरः ॥ ५ ॥ २९ ॥

यः । समिद्धा । यः । आहुती । यः । वेदेन । द्वादशं ।

मर्तः । अग्नये । यः । नर्मसा । सुध्वरः ॥ ५ ॥ २९ ॥

इयं पाकयज्ञप्रशंसापरेति भगवताश्वलायनेन व्याख्याता । योमर्तोमनुष्यः समिधा पात्ता-
शादिनेध्मेन अग्नये अग्न्यर्थं ददाश परिचरति यश्च आहुतो आहुत्या आज्यादिसाध्यया प-
रिचरति यश्च वेदेन वेदाध्ययनेन ब्रह्मयज्ञेन परिचरति यश्चस्वध्वरः शोभनेनाध्वरेण ज्यो-
तिष्टोमादिना युक्तः स नमसा अग्नेन चरुपुरोडाशादिना अग्नये ददाशः अग्न्यर्थं परिचरति
तस्येदर्वन्तइत्युत्तरवसंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथ षष्ठी-

तस्येदर्वन्तो रंहयन्त आशवस्तस्य द्युम्निर्तमं यशः ।

न तमंहो देवर्कतं कुतश्च न न मर्त्यर्कतं न शत् ॥ ६ ॥

तस्य । इत् । अर्वन्तः । रंहयन्ते । आशवः ।

तस्य । द्युम्निर्तमम् । यशः । न । तम् । अंहः ।

देवर्कतम् । कुतः । च न । न । मर्त्यर्कतम् । न शत् ॥ ६ ॥

यः पूर्वोक्तः तस्येव तस्येव आशवो व्यापनशीलाः अर्वन्तः अश्वाः रंहयन्ते वेगं कुर्वन्ति श-
त्रून् प्रसहन्त इत्यर्थः । द्युम्निर्तमं दीप्तिमत्तमं यशः कीर्तिश्च तस्यैव भवति यद्वा द्युम्निमिति धननाम
धनयत्तमं यशोर्न च तस्य भवति । अपिच देवर्कतं देवैः कृतं अंहः पापं कुतश्च न कस्मादपि हेतोः
तं न न शत् न प्राप्नोति न मर्त्यर्कतं मनुष्यैः कृतम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

सुव्योवो अग्निभिः स्वामंस्तनो स हस्त ऊर्जापते । सुवीरस्त्वमस्म्युः ॥ ७ ॥

सुहृद् अग्रयः । वः । अग्निर्दग्धिः । स्वामं । सूनु इति । सहस्रः ।

ऊर्जाम् । पते । सुवीरः । त्वम् । अस्मद्भ्युः ॥ ७ ॥

हे सहस्रः स्तो बटस्य पुत्र अग्निर्हि बटेन मध्यमानो जायते हे ऊर्जापते अन्नानां हवि-
र्लक्षणाणां स्वामिन् अग्ने वः वचनव्यत्ययः तव अपत्यवधूनेरग्निभिर्गाहं प्रत्यादिभिर्येवं स्वप्नमः
शोभनाप्रियाः स्वाम भवेम । सुवीरः शोभनेः वीररूपेण त्वत्संघे अस्मभ्युः अस्मान्कामयमानो भ-
व ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रशंसमानो अतिथिर्न मित्रियो ग्रीरथो न वेद्यः ।

त्वेक्षेमांसो अपि सन्ति साधवस्त्वं राजारथीणाम् ॥ ८ ॥

प्रशंसमानः । अतिथिः । न । मित्रियः । अग्निः । रथः । न । वेद्यः ।
 त्वे इति । क्षेमांसः । अपि । सन्ति । साधवः । त्वम् । राजा ।
 रथीणाम् ॥ ८ ॥

प्रशंसमानः स्तुवन् अतिथिर्न अतिथिरिव यद्वा व्यत्ययेन कर्मणि कर्तृप्रत्ययः प्रश-
 स्यमानः सोमिर्मित्रियः मित्राणां स्तोतृणां हितो भवति । तथा रथो न रथइव वेद्यो लंघनीयः
 अभीष्टफलसाधनत्वेन ज्ञातव्यो वा । उत्तरोर्ध्वः प्रत्यक्षकृतः । हे अग्ने त्वे त्वयि साधवः साधकाः
 समीचीनाः क्षेमांसो धारणान्यपि सन्ति भवन्ति । तथा त्वं रथीणां धनानामेव राजा ईश्वरो भव-
 सि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सो अद्धा दाश्वं ध्वरो ग्रे मर्तः सुभग स प्रशंस्यः ।

स धीभि रस्तु सनिता ॥ ९ ॥

सः । अद्धा । दाशुर्द्वर्ध्वरः । अग्ने । मर्तः । सुभग । सः ।
 प्रशंस्यः । सः । धीभिः । अस्तु । सनिता ॥ ९ ॥

हे अग्ने यो मर्तो मनुष्यः दाश्वध्वरः दत्तयज्ञो भवति सः अद्धा सत्यनामैतत् सत्यफलो भ-
 वतु । हे सुभग शोभनधनाग्ने स एव प्रशंस्यः प्रशंसनीयः श्लाघनीयश्च भवतु तथा स धीभिः
 कर्मभिः स्तोत्रैर्वा सनिता संभजनशीलोऽस्तु भवतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यस्य त्वमुर्ध्वो अर्ध्वरायतिष्ठति लयदीरः स साधते ।

सो अर्वाङ्घ्रिः सनिता सविपुन्धुभिः ससुरैः सनिता कृतम् ॥ १० ॥ ३० ॥

यस्य । त्वम् । ऊर्ध्वः । अध्वराय । तिष्ठसि । क्षयत्क्ष्वीरः ।
 सः । साधते । सः । अर्वत्क्ष्विः । सनिता । सः । विपन्युक्ष्विः ।
 सः । शूरैः । सनिता । कृतम् ॥ १० ॥ ३० ॥

हे अग्ने यस्य यजमानस्य अध्वराय यागनिष्पादनाय त्वमूर्ध्वउद्युक्तः सन् तिष्ठसि अवतिष्ठसे सयजमानः क्षयद्वीरः निवसद्भिरित्वैर्वा वीरैः पुत्रादिभिरुपेतः सन् साधते सर्वक-
 र्त्तव्यं साधयति । तदेव विवृणोति सतादृशोजनः अर्वद्विरक्ष्वैः कृतं निष्पादितं जयादिकं सता-
 दृशोजनः विपन्युभिः मेधाविभिः कृतं च स सनिता भवति शूरैः शौर्योपैवैर्भृत्यैः कृतं च सस-
 निता संभजनशीलोभवति ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथैकादशी-

यस्याग्निर्वपुर्गृहेस्तोमंचनोदधीतविश्ववार्यः ।
 हव्यावावेविपद्विषः ॥ ११ ॥

यस्य । अग्निः । वपुः । गृहे । स्तोमम् । चनः । दधीत ।
 विश्ववार्यः । हव्या । वा । वेविपत् । विषः ॥ ११ ॥

यस्य यजमानस्य गृहे विश्ववार्योविश्वैर्वरणीयः वपुः रूपनाभैतत् रूपवान् दीप्तिमानग्निः
 स्तोमं स्तोत्रं चनोन्नं च हविलक्षणं दधीत धारयेत् । यस्य च हव्या वाशब्दः समुच्चये हव्यानि
 हवींषि च विषः स्यान्नात्र देवान् वेविपत् प्रापयेत् विपूव्यामौ अस्माहेति रूपमेतत् । सयजमानइ-
 ति पूर्ववत्संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

विप्रस्यवास्तुवतःसहसोयहोमक्षुत्तमस्परतिपुं ।
 अवोदेवमुपरिर्मर्त्यंरुधिवसोविविदुषोवचः ॥ १२ ॥

विप्रस्य । वा । स्तुवतः । सहसः । यहो इति । मक्षुत्तमस्य ।
 रातिपुं । अवः ईदम् । उपरिर्मर्त्यम् । रुधि । वसो इति ।
 विविदुषः । वचः ॥ १२ ॥

हे सहसोयहो बलस्यपुत्राग्ने विप्रस्य मेधाविनः स्तुवतः स्तोतुर्वा रातिपु हविर्दानेषु मक्षु-
तमस्य शीघ्रतमस्य यदुर्वा विविदुषोऽज्ञातव्यस्य अभिज्ञस्य वचोवचनं हे वसो वासकाग्ने अवो-
देवं देवानामवस्तात् । उपरिमर्त्यं मर्त्यानामुपरिष्ठाच्च रुधिरं कुरु सर्वं नभःप्रदेशं व्यापयेतियावत् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

योअग्निहव्यदातिभिर्नमोभिर्वासुदक्षंमाविवांसति ।
गिरावाजिरशोचिपम् ॥ १३ ॥

यः । अग्निम् । हव्यदातिभिः । नमः । ऽभिः । वा । सुदक्षम् ।

आविवांसति । गिरा । वा । अजिरशोचिपम् ॥ १३ ॥

योयजमानः हव्यदातिभिः हविषा दानैर्नमोभिर्नमस्कारैर्वा सुदक्षं शोभनबलमग्निं आ-
विवांसति परिचरति गिरावा स्तुत्या वा अजिरशोचिषं क्षिप्रगामिवेजस्कं तमग्निं परिचरति
सः समृद्धोभवतीतिशेषः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

समिधायोनिशितीदाशददितिधामभिरस्यमर्त्यः ।
विश्वेत्सधीभिःसुभगोजनोअतिद्युमैरुद्धवतारिपत् ॥ १४ ॥

समृद्धा । यः । निशिती । दाशत् । अदितिम् । धाम । ऽभिः ।

अस्य । मर्त्यः । विश्वा । इत् । सः । धीभिः । सुभगः ।

जनान् । अति । द्युमैः । उद्धः । इव । तारिपत् ॥ १४ ॥

योमर्त्योमनुष्यः अस्याग्नेर्धामभिः शरीरैः गार्हपत्यादिरूपेण विभज्य वर्तमानैः सार्धं
अदितिं अत्वंडनीयं तमेवाग्निं निशिती निशित्या निशानसाधनया प्रज्वलनहेतुभूतया समि-
धा दाशत् परिचरेत् । सोमः धीभिः कर्मभिर्बुद्धिविशेषैर्वा सुभगः सन् विश्वेत् सर्वानेव जनान्
द्युमैर्योतमानैरनैर्यशोभिर्वा उद्ध इव उदकानीव अतिवारिपत् अतिवरेव अतिक्रमेत् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

तदग्नेद्युम्रमामरयत्सासहत्सर्दनेकंचिदुज्जिष्णम् ।
मन्धुंजनस्यदूह्यः ॥ १५ ॥ ३१ ॥

तत् । अग्ने । यु॒ष्मम् । आ । अ॒ग्ने । यत् । स॒स॒ह॒त् । स॒द॒ने । कम् ।
चि॒त् । अ॒त्रि॒णम् । म॒न्युम् । ज॒न॒स्य । दुः॒ऽध्यः ॥ १५ ॥ ३१ ॥

हे अग्ने तव युष्मं आभरास्यमाहर यत्सदने गृहे वर्तमानं कंचित्कमपि अत्रिणमतारं
राक्षसादिकं सासहव अत्यर्थमभिभवेत् । तथा दूढयः दुर्धियः पापबुद्धेः शत्रुजनस्य मन्युं क्रोधं
यच्च युष्ममभिभवेत् तदाहरेत्यन्वयः । ध्येचेति पृषोदरादिपाठात् दुरीरेफस्य उत्तम उत्तरपदादे-
ष्टत्वं च ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथ षोडशी-

येन॒च॒ष्टे॒वरु॑णो॒मित्रो॒अ॒र्य॒मा॒येन॒नास॑त्या॒भगः॑ ।
व॒प॒न्त॒त्ते॒शर्व॑सा॒गातु॑वि॒स्त॒मा॒इन्द्र॑त्वा॒ऽऊता॑विधेमहि ॥ १६ ॥

येन । च॒ष्टे । वरु॑णः । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा । येन । नास॑त्या ।
भगः । व॒यम् । तत् । ते । शर्व॑सा । गा॒तु॒वि॒स्त॒माः ।
इन्द्र॑त्वा॒ऽऊताः । वि॒धेम॒हि ॥ १६ ॥

येनाग्नेयेन तेजसा वरुणोदेवः चष्टे प्रकाशयति येनच मित्रः अर्यमा च चष्टे येनच नास-
त्याश्विनौ च चक्षाते भगोभजनीयएतत्संज्ञोदेवश्च चष्टे । शर्वसा वलेन गातुविस्तमाः गातोर्गातव्य-
स्य स्तोत्रस्य श्राव्यतमाः । यद्वा गंतव्यस्य प्राप्तव्यस्य द्रव्यतमाः इन्द्रत्वाः इन्द्रेण ईश्वरेण त्वया
अवारक्षिताः संज्ञोवयं हे अग्ने ते त्वदीयं तव तेजः त्रिवेमहि परिचरेमहि ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

ते॒षेद॑ग्नेस्त्रा॒ध्यो॒ऽयेत्वा॑विप्र॒निद॑धिरे॒नृच॑क्ष॒सम् ।
वि॒प्रा॒सो॒देव॑मु॒क्तुम् ॥ १७ ॥

ते । घृ । दत् । अग्ने । सु॒ऽआ॒ध्यः । ये । त्वा । वि॒प्र । नि॒ऽद॒धिरे ।
नृ॒च॒क्ष॒सम् । वि॒प्रा॒सः । दे॒व । सु॒ऽक॒तुम् ॥ १७ ॥

हे अग्ने तेघेत् तएवस्वत्तु स्वाध्यः शोभनाध्यानाभवन्ति हे विम मेधाविन् देवघोतमानाग्ने
ये विमसोविमः मेधाविनऋत्विजः नृचक्षसं नृणां चेष्टारं सुकृतुं सुकर्माणं शोभनप्रज्ञं वा त्वा
त्वां निदधिरे निदधति यागार्थं गार्हपत्यादिस्थानेषु आधानसंस्कारेण स्थापयन्ति तेघेदित्य-
न्वयः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

तद्देदिंसुभगत्तआहुतिंतेसोतुंचक्रिरेदिवि ।

तद्वाजैर्भिर्जिग्युर्महद्धनंयेत्वेकामन्येरिरे ॥ १८ ॥

ते । इत् । वेदिम् । सुभग । ते । आहुतिम् । ते । सोतुम् ।

चक्रिरे । दिवि । ते । इत् । वाजैर्भिः । जिग्युः । महत् । धनम् ।

ये । त्वे इति । कामम् । निदधेरिरे ॥ १८ ॥

हे सुभग शोभनधनाग्ने तद्दे तएव यजमानाः त्वद्यागाय वेदिं चक्रिरे कुर्वन्ति तदनन्तरं
ते यजमानाः आहुतिं चरुपुरोडाशादिसाध्यां दीक्षणीयादिषु कुर्वन्ति । ततः दिवि घोतमाने
सौत्येहनि सोतुं सोममभिपोतुं चक्रिरे उद्योगं कुर्वन्ति । अनुष्ठितयज्ञास्तद्दे तएव वाजैर्भिर्वाजैः
बलैः महत्प्रभूतं धनं जिग्युर्जयन्ति शत्रुभ्योलभन्ते कुतइत्यतआह ये यजमानाः हे अग्ने त्वे
त्वयि कामं अभिलाषं न्येरिरे नितरांगच्छन्ति त्वामादरातिशयेन स्तुवन्तीत्यर्थः ॥ १८ ॥

आभिष्टविकेषूक्त्येषु तृतीयसवने प्रशास्तृशस्ते भद्रोऽनितिप्रगाथैकल्पकस्तोत्रियः ।
सूक्त्येतेहि—भद्रोनोअग्निराहुतोमद्राऽतिःसुभगभद्रोअध्वरः ।

तत्राद्या सूक्ते एकोनविंशी—

भद्रोनोअग्निराहुतोमद्राऽतिःसुभगभद्रोअध्वरः ।

भद्राउतप्रशस्तयः ॥ १९ ॥

भद्रः । नः । अग्निः । आहुतः । भद्रा । रातिः । सुभग । भद्रः ।

अध्वरः । भद्राः । उत । प्रशस्तयः ॥ १९ ॥

आहुतोहविर्भिस्तर्पितोऽग्निः नोस्माकं भद्रः कल्याणोभवतु हे शुभम् शोभनघनाग्ने भद्रा
कल्याणी रातिः दाने चास्मकं भवतु भद्रः कल्याणोऽध्वरोयागश्च भवतु उतापिच भद्राः कल्या-
ण्यः प्रशस्तयः प्रशंसाः स्तुतयश्च भवन्तु ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

भद्रं मनः कृणुष्व वृत्रतूर्य्येनानां समत्सु सासहः ।
अवस्थिरा तनुहि भूरि शर्धतां वनेमाने अभिष्टिभिः ॥ २० ॥ ३२ ॥
भद्रम् । मनः । कृणुष्व । वृत्रतूर्य्ये । येन । समत्सु । सासहः ।
अव । स्थिरा । तनुहि । भूरि । शर्धताम् । वनेम । ते ।
अभिष्टिभिः ॥ २० ॥ ३२ ॥

हे अग्ने वृत्रतूर्य्ये संग्रामे भद्रं शोभनं मनः कृणुष्वस्माकं कुरु । येन मनसा त्वं समस्त
संग्रामेषु सासहः भृशं शत्रून्भिभवसि अपिच शर्धतामभिभवतां शत्रूणां भूरि भूरीणि बहू-
नि स्थिरा स्थिराणि दृढान्यपि अवतनुहि अवांचि कुरु पराजितानि कुर्वित्पथः । वयं चा-
भिष्टिभिरभ्येषणसाधनैर्हविर्भिः स्तोत्रैश्च ते त्वां वनेम संभजेमहि । यद्वा ते वव प्रसादाद् अभि-
ष्टिभिरभीष्टैः फलैः धनेन संगच्छेमहि ॥ २० ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे द्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथैकविंशी-

ईळै गिरामनुहितं यदेवा दूतमरतिं न्यैरिरे ।
यजिष्ठं हव्यवाहनम् ॥ २१ ॥
ईळै । गिरा । मनुःहितम् । यम् । देवाः । दूतम् । अरतिम् ।
निष्टुरिरे । यजिष्ठम् । हव्यवाहनम् ॥ २१ ॥

गिरा याचा स्तुतिरूपया मनुहितं मनुना प्रजापतिना यजमानेन आहितं तमग्निं ईळे
स्तीमि । फीदशं यजिष्ठं यद्भवम् हव्यवाहनं हविषां वोढारं अरतिं अर्घ्यं ईश्वरं वा दूतं देवानां
दूत्यवतमानं यमग्निं देवान्यैरिति निवरां मेरयन्ति ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

तिग्मजंभायतरुणायराजतेप्रयोगायस्यग्रये ।

यःपिंशतेसूनुताभिःसुवीर्यमग्निघृतेभिराहुतः ॥ २२ ॥

तिग्मजंभाय । तरुणाय । राजते । प्रयः । गायसि । अग्रये ।

यः । पिंशते । सूनुताभिः । सुवीर्यम् । अग्निः । घृतेभिः ।

आहुतः ॥ २२ ॥

तिग्मजंभाय तीक्ष्णज्वालाय तरुणाय नित्ययूने जरामरणरहिताय राजते राजमाना-
यान्नये प्रयोहविलक्षणमन्नं गायसि हे स्तोतः प्रवृद्धिं प्रपच्छेत्पर्थः । योभिः सूनुताभिः प्रियस-
त्यात्मिकाभिः वानिभिः स्तुतोघृतेभिघृतैराज्यैराहुतोभिहुतश्चसन् सुवीर्यं शोभनवीर्यं पिंशते आ-
श्लेषयति स्तोतृभिः संयोजयति पिशअवयवे तस्माअग्रयेइत्यन्वयः ॥ २२ ॥

आभिष्वविकेपूक्त्येषु प्रशास्तुः शस्त्रे यदाभदोन्इति प्रगाथःस्त्वानियः तदानीं यदीघृते-
भिरिति प्रगाथोनुरूपः । सूत्रंतु पूर्वमेवोदाहृतम् ।

तत्राद्या सूक्ते त्रयोविंशी-

यदीघृतेभिराहुतोवाशीमग्निर्भरतुउच्चावच ।

असुरइवनिर्णिजम् ॥ २३ ॥

यदि । घृतेभिः । आहुतः । वाशीम् । अग्निः । भरते । उत् ।

च । अव । च । असुरःइव । निःनिजम् ॥ २३ ॥

घृतेभिघृतैराहुतोभिहुतोयमग्निः यदि यदा यस्मिन्काले वाशीं वाङ्ममैतत् वाचं शब्दं उच्च
ऊर्ध्वं च अवच अवाक्च भरते संपादयति । यद्वा वाशीं वाशनशोलां शब्दकारिणीं ज्वालां उ-
द्भरते उद्भरति उद्गमयत्यूर्ध्वमुखं अवच भरते अवाङ्मुखं हरत्युपसंहरति । असुरइव रश्मीनां
क्षेप्ता सूर्योपथा निर्णिजं आत्मीयं रूपं उपरितनेषु लोकेषु प्रकाशतयोद्गमयति अधस्तनेषुच
अवाङ्मुखं गमयति तद्वत् उच्चनीचभावनपामिस्तेजउद्गमयति तं स्तुमइति शेषः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

यो ह॒व्या॒न्यैर॑य॒ता॒मनु॑र्हि॒तो दे॒व आ॒सा सु॒गन्धि॑ना ।
विवा॑स॒ते वा॒र्या॒णि स्व॒ध्वरो॒होत॑ दि॒वो अम॑र्त्यः ॥ २४ ॥

यः । ह॒व्या॒नि । ऐ॒र॑य॒त । मनु॑ः॒हितः । दे॒वः । आ॒सा । सु॒गन्धि॑ना ।
विवा॑स॒ते । वा॒र्या॒णि । सु॒ध्व॒रः । हो॒ता । दे॒वः । अम॑र्त्यः ॥ २४ ॥

योमनुर्हितोमनुना यजापतिना आहितोदेवोद्योतमानोऽग्निः सुगन्धिना शोभनगन्धयुक्तेन
आसा आस्येन हव्यान्यस्मदीयानि हवींषि ऐरयत देवान्यति प्रेरयति स्वध्वरः शोभनयज्ञः
होता देवानामाह्वाता देवोदीप्यमानः अमर्त्योमरणरहितः सोमिः वार्याणि वरणीयानि धनानि
विवासते परिचरते यजमानाय मयच्छतीतिशेषः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

प्र॒दग्ने॑म॒र्त्यस्त्वं॒स्याम॒हं मि॒त्रम॒हो अम॑र्त्यः । स॒हसः॑ सू॒नवा॒हुत ॥ २५ ॥ ३३ ॥

यत् । अ॒ग्ने । म॒र्त्यः । त्वम् । स्या॒म् । अ॒हम् । मि॒त्र॒म॒हः ।
अम॑र्त्यः । स॒हसः॑ । सू॒नो द॑ति । आ॒हुत ॥ २५ ॥ ३३ ॥

हे सहसः सूनो वटस्पुत्र आहुत धृत्वैरभिहुत हे मित्रमहः अनुकूलदीप्तिमन् अग्ने म-
र्त्योमरणधर्माहं यद्यदि त्वस्यां त्वदपासनया त्वद्रूपमापन्नोभवेयं । ये यथा यथोपासते ते तदेव
भवन्तीर्विश्रुतेः । तर्ह्यहं अमर्त्योमरणधर्मरहितोदेवएव भवेयमिति ॥ २५ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथ षड्विंशी—

न॒त्वा॒रा॒सीया॑भि॒शस्त॑ये॒व सो॒नपा॑प॒त्वाय॑सन्त्य ।
नमे॑स्तो॒ताम॑ती॒यान॑दु॒हित॒स्पाद॑ग्नि॒नपा॑प॒र्या ॥ २६ ॥

न । त्वा । रासीय । अभिशस्तये । वसो इति । न । पापइत्वार्य ।
सन्त्य । न । मे । स्तोता । अमतिइवा । न । दुःहर्हितः । स्यात् ।
अग्ने । न । पापया ॥ २६ ॥

हे वसो वासकाग्ने त्वा त्वां अभिशस्तये अभिशंसनाय मिथ्यापवादाय हिंसायैच
न रासीय नाक्रोशयेयम् । रासुशब्दे हे सन्त्य संभजनीयाग्ने पापत्वाय पापवत्वाय त्वां न रासीय
मे मदीयः स्तोताच अनभिमतवचनेन त्वां नाक्रोशयतु अतएव अमतीवा अमतिरशोभनाबु-
द्धिस्तद्वा न अपिच दुर्हितः शत्रुः हे अग्ने अस्माकं नस्याव न भवतु अतएव पापया अशोभनया
बुद्ध्या सनवाधताम् ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

पितुर्नपुत्रःसृष्टतोदुरोणआदेवाँएतुप्रणोह्विः ॥ २७ ॥

पितुः । न । पुत्रः । सृष्टतः । दुरोणे । आ । देवान् ।

एतु । प्र । नः । ह्विः ॥ २७ ॥

पितुर्न पुत्रः पितुः पुत्रइव अस्माकं सृष्टतः सृष्ट भर्ता । यद्वा पित्रा पुत्रइव अस्माभिः
सम्यग्भूतः हविर्भिः पोषितोयमग्निः पुत्रइव अस्माकं सृष्टतः दुरोणे यज्ञगृहे देवान् आ अभिल-
क्ष्य नोस्माकं हविः प्रैतु प्रगमयतु यद्वा । अग्निरैत्वागच्छतु अस्मदीयं हविश्च देवान् आ मोतु ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

तवाहमग्रऊतिभिर्नेदिष्ठाभिःसचेयजोपमावसो । सदादेवस्यमर्त्यः ॥ २८ ॥

तव । अहम् । अग्ने । ऊतिभिः । नेदिष्ठाभिः । सचेय । जोपम् ।

आ । वसो इति । सदा । देवस्य । मर्त्यः ॥ २८ ॥

हे वसो वासकाग्ने नेदिष्ठाभिरन्तिकतमाभिः ऋजुगामिनीभिर्वा देवस्य तवोतिभीरक्षाभिः
मर्त्योमनुष्योहं स्तोता सदा सर्वदा जोपमासचेय प्रीतिमभिसेवेय ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

तवक्रत्वांसनेयंतवरातिभिरग्नेतवप्रशस्तिभिः ।

त्वामिदाहुःप्रमतिवसोममाग्नेहर्षस्वदातवे ॥ २९ ॥

तव । कृत्वा । सनेयम् । तव । रातिक्षिः । अग्ने । तव । प्रशस्तिक्षिः
त्वाम् । इत् । आहुः । प्रश्मन्तिम् । वसो इति । मम । अग्ने ।
हर्षस्व । दातवे ॥ २९ ॥

हे अग्ने तव कृत्वा त्वदीयेन परिचरणरूपेण कर्मणा सनेयं त्वां संभजेयम् एतदेववि-
शदयति तव रातिभिस्त्वदीयेर्हविर्दानैश्च सनेयं तथा तव प्रशस्तिभिः प्रशंसनेः स्तोत्रैश्च त्वां
संभजेयम् अस्मैव संभजने किंकारणं वदाह । हे वसो वासकाग्ने मम स्तोतुः प्रमतिं प्रकृष्टबुद्धिं
रक्षकं त्वामित् त्वामेव आहुः ब्रह्मवादिनः कथयन्ति अतः हे अग्ने दातवे दातुं हर्षस्व हृष्टोभव
हर्षयुक्तः सन् बहुधनं प्रयच्छेत्पर्यः ॥ २९ ॥

पूर्वोक्तेष्व प्रशास्तुः शस्त्रे प्रसोजगदिति प्रगाथोवैकल्पिकोऽनुरूपः सृज्यतेहि—प्रसोज-
ग्रेतवोतिभिराग्निबोधन्तमिति ।

तत्राथा सूक्ते त्रिंशी—

प्रसोजग्रेतवोतिभिः सुवीराभिस्तिरते वाजं भर्मभिः ।

यस्य त्वं सख्यमावरः ॥ ३० ॥ ३४ ॥

प्र । सः । अग्ने । तव । ऊतिक्षिः । सुवीराग्निः । तिरते ।

वाजं भर्मक्षिः । यस्य । त्वम् । सख्यम् । आवरः ॥ ३० ॥ ३४ ॥

हे अग्ने तवोतिभीरक्षाभिः सयजमानः प्रतिरते प्रवर्धते । ऊतयोविशेष्यन्ते सुवीराभिः
शोभनावीराः पुत्रादयो यासु तास्तथोक्ताः वाजभर्मभिः वाजानामन्तानां बलानां वा भर्मं भरणं
यासु तादशीभिः हे अग्ने त्वं यस्य यजमानस्य सख्यं सखित्वं मित्रत्वं आवरः अभिवृणोषि
सतिरतइत्यन्वयः ॥ ३० ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ ३४ ॥

अथैकविंशी—

तव द्रप्सो नीलवान्या शक्रत्विय इन्धानः सिष्णवा ददे ।

त्वं महीनामुपसामसि मियः क्षपो वस्तुं पुराजसि ॥ ३१ ॥

तव । द्रप्सः । नीलवान् । वाशः । ऋत्विग्यः । इन्धानः ।

सिष्णो इति । आ । ददे । त्वम् । महीनाम् । उपसाम् । असि ।

प्रियः । क्षपः । वस्तुषु । राजसि ॥ ३१ ॥

हे सिष्णो सिषिः सेचनार्थः सोमेनासिच्यमानाग्ने द्रप्सोदवणशीलः नीलवान् शकटनी-
डेवस्थानात्तद्वान् वाशः कान्तः शब्दायमानोवा ऋत्विग्यः ऋतौ वसन्तादिकालविशेषे भवः
इन्धानः संदीपयन् एवंभूतः तव सोमः आददे तुभ्यं होमायाध्वर्युणा आदीयते । अपिच त्वं म-
हीनां महतीनामुपसां प्रियोमित्रभूतोसि उपसि हि अग्नयोहोमाय प्रज्वाल्यन्ते । तथा क्षपः क्ष-
पायारात्रेः संबंधिषु वस्तुषु राजसि प्रकाशसे । यद्वा रात्रिसंबंधीनि वस्तूनि पदार्थजातानि
त्वं प्रकाशयसि ॥ ३१ ॥

अथ द्वारिंशी-

तमार्गन्मसोभरयःसहस्रमुष्कंस्वभिष्टिमवसे ।

सम्राजं त्रासदस्यवम् ॥ ३२ ॥

तम् । आ । अगन्म । सोभरयः । सहस्रमुष्कम् । सुष्टभिष्टिम् ।

अवसे । सम्राजम् । त्रासदस्यवम् ॥ ३२ ॥

सोभरयः ऋपयोवयं अवसे रक्षणाय तमग्निं आगन्म हविर्भिः स्तुतिभिश्च प्राप्ताअभूम् ।
कीदृशं सहस्रमुष्कं मुष्णन्ति तमांस्यपहरन्तीति मुष्कानि वेजांसि बहुतेजस्कं स्वभिष्टिं शोभ-
नाभ्येषणं सम्राजं सम्यग्राजमानं त्रासदस्यवं त्रासदस्थुर्नाम राजर्षिः तस्य स्तोतव्यत्वेन
संबन्धिनम् ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी-

यस्यतेअग्नेअन्येअग्रयंउपक्षितोवयाइव ।

विपोनद्युम्नानियुवेजनानांतवक्षत्राणिवर्धयन् ॥ ३३ ॥

यस्य । ते । अग्ने । अन्ये । अग्रयः । उपक्षितः । वयाःइव ।

विषः । न । युम्ना । नि । युवे । जनानाम् । तव । क्षत्राणि ।

वर्धयन् ॥ ३३ ॥

हे अग्ने यस्य ते तव अन्ये अग्नयः वयाइव वृक्षस्य शाखाइव उपक्षितः समीपे निवस-
न्तोभवन्ति जनानां जनिमतां मनुष्याणां मध्ये अहंवस्य तव क्षत्राणि बलानि स्तुत्या
वर्धयन् विषोऽनं स्तोतुनामेतत् अन्ये स्तोतारइव द्युम्ना द्योतमानानि अन्नानि यथांसि वा नियुवे
नितरां प्राप्नोमि त्वत्पसादाहभेयमित्यर्थः ॥ ३३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

यमादित्यासोअद्भुहःपारंनयथमर्त्यम् ।
मघोनांविश्वेषांसुदानवः ॥ ३४ ॥

यम् । आदित्यासः । अद्भुहः । पारम् । नयथ । मर्त्यम् ।
मघोनाम् । विश्वेषान् । सुदानवः ॥ ३४ ॥

हे अद्भुहः अद्भोग्दारः हे सुदानवः हे आदित्यासः अदितेः पुत्रामित्रादयः मघोनां हवि-
ष्मतां विश्वेषां सर्वेषां मध्ये यं मर्त्यं मनुष्यं यजमानं पारं नयथ आरब्धस्य कर्मणः समाप्तिं
प्रापयथ सत्फलं लभतइत्यर्थः ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

यूयंराजानःकंचिच्चर्षणीसहःक्षयन्तमानुपाँअनु ।
वयंतेवोवरुणमित्रार्यमन्त्स्यामेदृतस्पर्ध्वः ॥ ३५ ॥

यूयम् । राजानः । कम् । चित् । चर्षणिः सहः । क्षयन्तम् ।
मानुषान् । अनु । वयम् । ते । वः । वरुण । मित्र । अर्यमन् ।
स्याम । इत् । ऋतस्य । र्थ्यः ॥ ३५ ॥

हे राजानोराजमानाः हे चर्षणीसहः शत्रुभूतानामभिभवितारः आदित्याः यूयं मानुषाँ-
अनु मनुष्यान् यजमानाननुत्क्षय क्षयन्तं क्षयन्तं कंचित्कमपि शत्रुं सर्वमपि शत्रुवर्गं अभिभव-
येनिगोपः । यद्वा मनुष्येषु यजमानेषु क्षयन्तं स्तुतीनामोत्तरं कंचित्कमपि स्तोतारं मा यूयंगच्छ-
त । हे वरुण हे मित्र हे अर्यमन् ते वादशावयं वोयुष्माकं संबन्धिनः ऋतस्य यज्ञस्य रथ्यः
स्याम नेवोरोभवेम ॥ ३५ ॥

अथ पट्विंशी—

अदान्मेपौरुकुत्स्यः पञ्चाशतं त्रसदस्युर्वधूनाम् ।

मंहिष्ठो अर्यः सत्पतिः ॥ ३६ ॥

अदात् । मे । पौरुकुत्स्यः । पञ्चाशतम् । त्रसदस्युः ।

वधूनाम् । मंहिष्ठः । अर्यः । सत्पतिः ॥ ३६ ॥

इदमादिकेन प्रगाथेन त्रसदस्योर्दानपृषिः प्रशंसति । पौरुकुत्स्यः पुरुकुत्सपुत्रस्त्रसदस्युः मे महं वधूनां पञ्चाशतं अदात् दत्तवान् । कोदृशः मंहिष्ठोदातृतमः अर्यः अभिर्गतव्यः स्वामीवा सत्पतिः सतां श्रेष्ठानां स्तोत्राणां पालयिता ॥ ३६ ॥

अथ सप्तविंशी—

उतमैप्रयियोर्वयियोः सुवास्त्वा अधितुग्वनि ।

तिसृणां सप्ततीनां श्यावः प्रणेता भुवदसुर्दियानां पतिः ॥ ३७ ॥ ३५ ॥

उत । मे । प्रयियोः । वयियोः । सुवास्त्वाः । अधि ।

तुग्वनि । तिसृणाम् । सप्ततीनाम् । श्यावः । प्रणेता ।

भुवत् । वसुः । दियानाम् । पतिः ॥ ३७ ॥ ३५ ॥

अप्येतत् यदुक्तं अपि यदेतत् वक्ष्यमाणं इत्युतशब्दः एवमुभयतः संभावयति मेमहं प्र-
यियोः प्रयायते प्रगम्यते येन तत्प्रयियुर्धनमश्वादि तस्य प्रयियोर्धनस्य बहुदात् । ताभिः कन्या-
भिः सह वयियोः ऊयते येन तद्वयियु वत्सादि तस्यच बहुदात् । तिसृणां सप्ततीनां गवां श्यावः
श्यामवर्णोवृषः श्यामवर्णानां प्रणेता प्रकर्षेणनेता अग्रतो गामी भुवदसुः भावयिता वसूनाम् प्र-
शस्तः पूजितलक्षणः दियानां दानार्हाणां गवांपतिः ताश्च गाएतसंख्यायुक्ताः एतद्वृणयुक्ताश्च
मत्पमदात् कपुनरसावदात् सुवास्त्वाः सुष्ठु निवासायानद्याः अधितुग्वनि तीर्थेधि एतददात्
मत्पम् । सुवास्तुर्नामनदी तुग्वतीर्थं भवेतीति निरुक्तं । अस्याऋचो व्याख्यानं निरुक्तटीकाया-
उद्धृतम् ॥ ३७ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे पंचविंशोऽष्टकः ॥ ३५ ॥

आगतेति पङ्क्तिश्चर्मष्टमं सूक्तम् काण्वस्य सोमरेरार्षम् मारुतं प्रथमाद्यायुजः ककु-
भः द्वितीयादियुजः सतोवृहत्यः अनुक्रम्यतेहि—आगन्तपङ्क्तिशतिर्मारुतमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आगन्तामारिपण्यतप्रस्थावानोमारपस्थातासमन्यवः ।
स्थिराचिन्नमयिष्णवः ॥ १ ॥

आ । गन्त । मा । रिपण्यत । प्रस्थावानः । मा ।

अर्प । स्थात । समन्यवः । स्थिरा । चित् । नमयिष्णवः ॥ १ ॥

हे प्रस्थावानः प्रस्थातारः प्रगन्तारः मरुतः आगन्त अस्मानागच्छत मारिपण्यत अ-
नागमनेनास्मान्मार्हिस्त । हे समन्यवः समानतेजस्काः समानक्रोधावा स्थिराचिद् स्थिराणि
दृढान्यपि पर्वतादीनि हे नमयिष्णवो नमनशीलाः कंपयितारः मापस्थाव अस्मत्तोपेत्यान्यत्र
मातिष्ठत अस्मात्वेव तिष्ठतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वीळुपविभिर्मरुतऋभुक्षणाऋद्रासःसुदीतिभिः ।
इपानोअद्यागतापुरुस्पृहोयज्ञमासोभरीयवः ॥ २ ॥

वीळुपविभिः । मरुतः । ऋभुक्षणः । आ । रुद्रासः ।

सुदीतिभिः । इपा । नृः । अथ । आ । गत ।

पुरुस्पृहः । यज्ञम् । आ । सोभरीयवः ॥ २ ॥

हे ऋभुक्षणः महान्तः उरुभासमाननिवासावा हे रुद्रासो रुद्राः रुद्रपुत्राः ईदृशाः हे
मरुतः सुदीतिभिः शोभनदीनिकैः वीळुपविभिः रथनेमयः पययः वीळु दृढाः पययोयेषु तादृ-
शैरथैरागत आगच्छत । एतदेव विवृणोति—हे पुरुस्पृहः बहुभिः स्पृहणीयाः ईप्सितव्याः सो-
भरीयवः सोभरिष्यन्ति मां कामयमानाः सन्तः अथ इदानीं यज्ञं अस्मदीयं यागं इष्या अस्मभ्यं
दानयेन अग्नेन सह आगत आगच्छत शीघ्रं कालविलम्बं माकुरुत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विद्वाहिरुद्रियाणां शुष्ममुग्रं मरुतां शिमीवताम् ।
विष्णोरिषस्यं मीह्रुपाम् ॥ ३ ॥

विद्वा । हि । रुद्रियाणाम् । शुष्मम् । उग्रम् । मरुताम् ।
शिमीवताम् । विष्णोः । एषस्य । मीह्रुपाम् ॥ ३ ॥

रुद्रियाणां रुद्रपुत्राणां शिमीवतां कर्मवतां विष्णोर्व्यासस्य एषस्य एषणीयस्य बृष्टद्युद-
कस्य मीह्रुपां सेकृणां मरुतां उग्रमुदूर्णं शुष्मं बलं विद्वाहि जानीयः खलु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विद्वीपानि पापं तं तिष्ठं दुच्छुना उभे युजन्त रोदसी ।
प्रधन्वान्धैरत शुभ्रत्वादयो देजं त्वस्वभानवः ॥ ४ ॥

वि । द्वीपानि । पापं तम् । तिष्ठत् । दुच्छुना । उभे इति ।
युजन्त । रोदसी इति । प्र । धन्वानि । ऐरत ।
शुभ्रत्वादयः । यत् । एजं त्व । स्वभानवः ॥ ४ ॥

द्वीपानि द्वयोः पार्श्वयोः आपोयेषु तानि उदमध्यस्थलानि झंवरुपसर्गं स्योर्षईदित्यम्
ऋक्पूरित्यादिना अकारः समासान्तः । तानि च विपापतम् अत्यर्थं मरुद्देगेन विपतन्ति । तिष्ठत्
स्थावरं चान्यद्वृक्षजातं दुच्छुना दुःखेन युज्यते उभे रोदसी द्यावापृथिव्या अपि युजन्त ते मरु-
तः स्वागमनजनिनेन कंपनेन योजयन्ति । परोर्ध्वः परोक्षरुतः धन्वानि गमनशीलान्युदकानि च
प्रेरत प्रगच्छन्ति हे शुभ्रत्वादयः शोभनायुवाः शोभनहविष्कावा हे स्वभानवः स्थायत्तदीप्तयः
यूयं यद्यदा एजथ कंपयथ तदा एवपूर्वोक्तं सर्वं निष्पायते इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अच्युताचिह्नो अज्मन्नानानंदतिपर्वता सो वनस्पतिः ।
भूमिर्यामिं पुरेजते ॥ ५ ॥ ३६ ॥

अच्युता । चित् । वः । अज्मन् । आ । नानंदति ।

पर्वतासः । वनस्पतिः । भूमिः । यामेषु । रेजते ॥ ५ ॥ ३६ ॥

हे मरुतोवोयुष्माकं अज्मन् अज्मनि संग्रामे गमनेसति अच्युताचित् व्यावयितुमश-
क्याअपि पर्वतासः पर्वतामेवा गिरयोवा वनस्पतिः जातावेकवचनं वनस्पतयोवृक्षाश्च आना-
नदति अभितोभृशं शब्दायते । अविच यामेषु युष्मदीयेषु गमनेषु निमित्तेषु भूमिः पृथिवीव
रेजते कंपते ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे षट्त्रिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

अथ षष्ठी—

अमायवोमरुतोयातवेद्यौर्जिहीतुत्तरावृहत् ।

यत्रानरोदेदिशतेतनूप्वात्वक्षांसिवाह्वोजसः ॥ ६ ॥

अमाय । वः । मरुतः । यातवे । द्यौः । जिहीति ।

उत्तरा । वृहत् । यत्र । नरः । देदिशते । तनूप् ।

आ । त्वक्षांसि । वाह्वः । ओजसः ॥ ६ ॥

हे मरुतोवोयुष्माकं अमाय वसाय यातवे यातुं द्यौर्युलोकः बृहदन्तरिक्षं विसृज्य उत्त-
रा उद्गतरा जिहीति गच्छति युष्मदाममनाद्दीवातवी युष्मदीयमांतरिक्षं स्थानं परित्यज्यऊ-
र्ध्वं पलायतइत्यर्थः । यत्र यस्मिन्नन्तरिक्षे वाह्वोजसः वाह्वोरोजोबलं येषां तादृशानरोनेतारो-
मरुतः त्वक्षांसि दीमान्याभरणानि तनूप्वात्मीयेषु शरीरेषु आदेदिशते आदिष्टानि धृतानि कु-
र्वन्ति । यद्वा तनूप् विसृतास्तु मेघस्यास्वप्सुत्वक्षांसि तनूकानि वीक्षणीकृतान्यायुधानि मेघो-
द्भेदनाय आदेदिशते पुनःपुनरादिशन्ति तद्बृहदन्तरिक्षं जिहीतइत्यन्वयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

स्वधामनुश्रियंनरोमर्हित्वेपाअमंघन्तोऽर्पंप्सवः ।

वर्हन्तेअर्हुतप्सवः ॥ ७ ॥

स्वधाम । अनु । श्रियम् । नरः । मर्हि । त्वेपाः । अमंघन्तः ।

ऋपंप्सवः । वर्हन्ते । अर्हुतप्सवः ॥ ७ ॥

नरोनेतारोमरुतः स्वधामनु स्वधेत्यननाम हविलक्षणमन्मनुलक्ष्य त्रियं शोभां महि
महत्प्रौढं वहन्ते धारयन्ति । कीदृशाः तेषाः दीप्ताः अमवन्तोबलवन्तः वृषत्सवोवर्षणरूपाः
अहुतत्सवः अकुटिलरूपाश्च ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

गोभिर्वाणोअज्यतेसोभरीणांरथेकोशेहिरण्यये ।

गोबन्धवःसुजातासंइपेभुजेमहान्तो नःस्परसेनु ॥ ८ ॥

गोभिः । वाणः । अज्यते । सोभरीणाम् । रथे । कोशे ।

हिरण्यये । गोबन्धवः । सुजातासः । इपे । भुजे ।

महान्तः । नः । स्परसे । नु ॥ ८ ॥

सोभरीणामृषीणां गोभिः शब्दैः स्तुतिलक्षणेवाणः मरुद्वीणाअज्यते व्यज्यते प्रकटी-
क्रियते । कुत्र हिरण्यये रथे कोशे कोशवद्वेष्टिते मध्यदेशे । यद्वा गोभिर्गंतृभिर्गोमातृकैर्वा
मरुद्भिः वाणः अज्यते व्यज्यते सोभरीणां ज्ञानाय ईदृशे रथे वाचतइत्यर्थः । अपिच गोबन्धवोगो-
मातृकाः सुजातासः शोभनजन्मानः महान्तोमहानुभावास्तेमरुतः नोस्माकं इपेनाय भुजे भोगाय
स्परसे प्रीत्यैव बलनाय वा नु क्षिप्रं भवंत्विति शेषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

प्रतिवोवृषदज्योवृष्णेशर्धायमारुतायभरध्वम् ।

हव्यावृषप्रयाव्णे ॥ ९ ॥

प्रति । वः । वृषत्तुअज्यः । वृष्णे । शर्धाय ।

मारुताय । भरध्वम् । हव्या । वृषप्रयाव्ने ॥ ९ ॥

हे वृषदंजयः वृषता वर्षकेण सोमेन अजन्तः सिञ्चन्तोध्वयवः वीर्यं वृष्णे वृषि
मारुताय मरुत्संघरूपाय शर्धाय बलाय हव्या हव्यानि हवींषि प्रति भरध्वम् आहवनीयं
प्रति हवत् । शर्धे विशेष्यते वृषप्रयाव्णे वृषाणः संकारः प्रयावानः प्ररुष्टं गन्तारोमरुतोयस्मिन्
तत्तथोक्तं तस्मै ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वृषणश्वेन मरुतो वृषं प्सुना रथेन वृषं नाभिना ।

आश्वेनासो न पक्षिणो वृथा नरो हव्या नो वीतये गत ॥ १० ॥ ३७ ॥

वृषणश्वेन । मरुतः । वृषं प्सुना । रथेन । वृषं नाभिना । आ ।

श्वेनासः । न । पक्षिणः । वृथा । नरः । हव्या । नुः । वीतये । गतः ॥ १० ॥ ३७ ॥

हे नरोनेतारो मरुतः वृषणश्वेन वृषभिः सेचनसमर्थैरश्वैरुपेतैः वृषं प्सुना वृषं कल्पयुक्तेन वृषनाभिना नाभिश्चक्रच्छिद्रं वृषं कनाभियुक्तेन रथेन नोस्माकं हव्या हव्यानि हवींषि आगत आगच्छत । वृथा अनायासेनैव वीतये भक्षणार्थम् । तत्र दृष्टान्तः—श्वेनासो न पक्षिणः श्वेनाः शंसनीयगतयः पक्षिणो यथा शीघ्रमागच्छन्ति तद्वदनायासेन शीघ्रमागच्छतेत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे सप्तविंशोऽवर्गः ॥ ३७ ॥

अथैकादशी—

समानमज्यैषां विश्राजन्ते रुक्मासो अर्धिवाहुषु ।

दर्विद्युतत्पृष्ठयः ॥ ११ ॥

समानम् । अजि । एषाम् । वि । भ्राजन्ते । रुक्मासः ।

अर्धि । वाहुषु । दर्विद्युतति । ऋष्टयः ॥ ११ ॥

एषां मरुतां अजि रूपाभिव्यञ्जकं आभरणं समानमेकविधमेव एतदेवाह रुक्मासोरुक्मादीप्पमानाः सुवर्णमयाहाराः विश्राजन्ते वक्षःस्थलेषु विशेषेण दीप्यन्ते तथा वाहुष्वधि अंसेषु ऋष्टयः शक्त्यादीन्यायुधानि दर्विद्युतति अत्यर्थं योतन्ते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

त उग्रसो वृषण उग्रवाहवो न किं तनूषु येतिरे ।

स्थिरा धन्वा न्यायुंधारथे पुवो नीकिष्वधि श्रियः ॥ १२ ॥

ते । उग्रसः । वृषणः । उग्रवाहवः । नकिः । तनूषु । येतिरे । स्थिरा ।

धन्वानि । आयुंधा । रथेषु । वः । अनीकेषु । अधि । श्रियः ॥ १२ ॥

उग्रासउद्वर्णाः सर्वकार्येषूद्यताः वृषणोवर्षितारः उग्रबाहवः उद्वर्णबाहुकास्ते मरुतः तनू-
 प्वात्मीयेषु शरीरेषु नकार्येतिरे रक्षणाय नप्रयतन्ते । नहि कश्चित्तेषां शरीराणि बाधितुं शक्नो-
 ति येन यत्नः क्रियेत । परोर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः हे मरुतः वीर्युष्माकं रथेषु धन्वानि धनूंषि आयु-
 धान्यायोधनानि बाणादीनिच स्थिरा स्थिराणि दृढतराणि सन्ति अतएव कारणात् अनी-
 केष्वधि सेनामुखेषु श्रियः जयसंपदोयुष्माकं भवन्ति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

ये पा॒मर्णो॑न॒स॒प्रथो॑ना॒म॒त्वे॒पं॒श॒श्व॒ता॒मे॒क॒मि॒न्द्र॒जे ।
 व॒यो॒न॒पि॒त्र्यं॒सहः॑ ॥ १३ ॥

येपा॑म् । अर्णः । न । स॒प्रथः॑ । नाम॑ । त्वे॒पम् । श॒श्व॒ताम् ।
 एक॑म् । इत् । भु॒जे । व॒यः । न । पि॒त्र्यम् । सहः॑ ॥ १३ ॥

अर्णो न उदकमिव सप्रथः सर्वतः पृथु विस्तीर्णं त्वेपं दीप्तं शश्वतां बहूनां एषां मरुतामो-
 दृशं नाम मरुतइतिनामधेयं एकंइव एकं एवासहायमेव सव भुजे स्तोतृणां भोगाय भवति । त-
 न्न दृष्टान्तः—सहः प्रसहनशीलं मित्र्यं पितुरागतं वयोन अन्नमिव यथा तद्विलम्बेण भोगाय
 भवति तथेत्यर्थः तानित्युत्तरत्रैकवाक्यता ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

ता॒न्व॒न्द॒स्व॒म॒रु॒त॒स्तो॑उ॒र्प॒स्तु॒हि॒ते॒पां॒हि॒धु॒नी॒नाम् ।
 अ॒रा॒णां॒न॒च॒र॒म॒स्तदे॑पां॒दाना॑म॒ह्ना॒तदे॑पाम् ॥ १४ ॥

ता॑न् । व॒न्द॒स्व । म॒रु॒तः । ता॑न् । उ॒र्प॒ । स्तु॒हि॒ ।
 तेपा॑म् । हि । धु॒नी॒नाम् । अ॒रा॒णां॒म् । न ।
 च॒र॒मः । तत् । ए॒पाम् । दा॒ना । म॒ह्ना । तत् । ए॒पाम् ॥ १४ ॥

हे अन्तरात्मन् तान्पूर्वोक्तगुणान् मरुतः वन्दस्व प्रणतानेवोपेत्य स्तुहि । हि यस्मात् धुनी-
 नां कंपितृणां तेषां मरुतां वयं शेषभूताः स्म अराणां न अर्याणां स्वामिनां यथा चरमः हीनः
 सेवकः शेषभूतः तद्वत् । तत्तस्मादेपां मरुतां दाना दानानि मह्ना महत्त्वेन युक्तानि अस्माकं भ-
 वन्ति तदेपामितिद्विरुक्तिरादरार्था पदपूरणार्था वा ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

सुभगः सर्व ऊतिष्वासपूर्वासु मरुतो व्युष्टिषु ।
यो वानूनमुतासति ॥ १५ ॥ ३८ ॥

सु॒भगः । सः । वः । ऊ॒तिषु॑ । आ॒सः । पूर्वा॑सु । म॒रुतः॑ ।

वि॒ऽउ॒ष्टिषु॑ । यः । वा । नून॑म् । उ॒त । अ॒सति॑ ॥ १५ ॥ ३८ ॥

हेमरुतः वोयुष्माकं ऊतिषु रक्षासु सतीषु सस्तोता सुभग आस शोभनधनो भवति अस्ते-
श्छान्दसो भूभावाभावः । यद्वा सुभगः आस दीप्यते । असगतिर्दीप्यादानेषु । कदेति चेदुच्यते—पूर्वासु
व्युष्टिषु पूर्वेषु अतीतिषु विवासितेषु दिवसेषु । यद्वा पूर्वासु आगामिनीषु व्युष्टिषु उपःसु उपःकालोप-
सक्षितेषु दिवसेषु । उतापिच योमनुष्यः स्तोता यद्वा नूनमवश्यं असति युष्माकं भवति अ-
स्तेश्छान्दसः शपोदुग्भावः ससुभग इत्यन्वयः ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमेष्टविंशोऽवर्गः ॥ ३८ ॥

अथ षोडशी

यस्पर्षवायूयं प्रतिवाजिनो नर आहव्या वीतये गथ ।

अभिपद्युमैरुत वार्जसातिभिः सुम्ना वो धूतयोनशत् ॥ १६ ॥

यस्पर्ष॑ । वा । यू॒यम् । प्र॒ति॑ । वा॒जिनः॑ । न॒रः । आ । ह॒व्या । वी॒तये॑ ।

ग॒थ । अ॒भि । सः । यु॒मैः । उ॒त । वा॒र्जसा॑तिभिः ।

सु॒म्ना । वः । धू॒तयुः॑ । न॒शत् ॥ १६ ॥

हे नरोनेतारो मरुतो यूपं यस्पवा यस्पच वाजिनो हविष्मतो यजमानस्य हव्या हव्यानि
हवींषि प्रनिवीतये भक्षणाय आगथ आगच्छथ । सयजमानः हे धूतयः कंपयितारो मरुतः
युमैर्योतमानैरन्नेर्यशोमिवां उतापिच वाजसातिभिः वाजानां संभजनैश्च वोयुष्माकं संवंधीनि
गुम्ना गुम्नानि गुम्नानि अभिनशत् अभितो व्यामोति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

यथारुद्रस्पर्षसूनवो दिवो वशन्त्यसुं स्पर्षवेधसः ।

युवानस्तयेदसत् ॥ १७ ॥

यथा । रुद्रस्य । सूनवः । द्विवः । वशन्ति । असुरस्य ।
वेधसः । युवानः । तथा । इत् । अत् । १७ ॥

रुद्रस्य दुःखद्रावयितुरीश्वरस्य सूनवः पुत्राः असुरस्य उदकानां क्षेपुर्मेघस्य वेधसोवि-
धातारः यद्वा असवः प्राणाः तान् रातिददातीत्यसुरं वृष्टिजलं तस्य कर्तारः युवानोनित्यतरु-
णाईदृशामरुतः दिवोन्तरिक्षादागत्य यथा येनप्रकारेण वशन्ति अस्मान्कामयन्ते तथैव तथैव
तेन प्रकारेण असत् इदं स्तोत्रं भवतु । वष्टेः छान्दसः शपोदुग्भावः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

येचार्हन्तिमरुतःसुदानवःस्मन्मीह्रुपश्चरन्ति ।
अतश्चिदानुपवस्यसात्हृदायुवानाववृध्वम् ॥ १८ ॥

ये । च । अर्हन्ति । मरुतः । सुदानवः । स्मत् । मीह्रुपः ।
चरन्ति । ये । अतः । चित् । आ । नः । उप । वस्यसा ।
हृदा । युवानः । आ । वृध्वम् ॥ १८ ॥

सुदानवः शोभनदानाः येच यजमानाः मरुतोदेवानर्हन्ति पूजयन्ति येच मीह्रुपः सेकृन्
मरुतः स्मत्प्रशस्तं चरन्ति हविर्भिः प्रचरन्ति यजन्ति । यतएवं अतश्चिद अतोपिकारणात्तानुभ-
यविधानोस्मान् आ अभिलक्ष्य वस्यसा वसीयसा वसुमत्तमेन हृदा हृदयेन हे युवानोमरुतः
उपाववृध्वम् उपेत्याभिसंभजत ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

यूनंऊपुनर्विष्टयावृष्णःपावकाँअभिसोभरेगिरा ।
गायगाईवचर्कपत् ॥ १९ ॥

यूनः । ऊँ इति । सु । नर्विष्टया । वृष्णः । पावकान् ।
अभि । सोभरे । गिरा । गाय । गाःईव । चर्कपत् ॥ १९ ॥

हे सोमरे यूनोनित्यवरुणान् वृष्णोवर्षिष्ठान्पावकान् तान्मरुतः नविष्टया अतिशयेनाभि-
नवया गिरा वाचा स्तुतिरूपया सु शोभनं अभिगाय अभिष्टुहि । चरुं पत्र पुनः पुनः कृपन्
कृषीवलोगादिव सयथा यूनः शक्काननडुहः स्तौति तद्वद् ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

साहाये सन्ति मुष्टिहेत्रहव्यो विश्वांसु पृत्सु होतृषु ।
वृष्णांश्चन्द्रान्मुश्रवंस्तमान्गिरावन्दस्व मरुतो अहं ॥ २० ॥ ३९ ॥

सहाः । ये । सन्ति । मुष्टिहा इव । हव्यः । विश्वांसु । पृत्सु ।
होतृषु । वृष्णाः । चन्द्रान् । न । मुश्रवंस्तमान् । गिरा । वन्दस्व ।
मरुतः । अहं ॥ २० ॥ ३९ ॥

विश्वांसु सर्वांसु पृत्सु पृत्तनांसु युद्धेषु होतृषु आह्वानशीलेषु योद्धृषु च ये मरुतः सहाः
सन्ति अभिभूयितारो भवन्ति हव्योद्धातव्यो मुष्टिहेत्र मुष्टिभिः एव हन्तीति मुष्टिहा महः
स इव नेतिसम्प्रत्यर्थं न सम्प्रति वृष्णोवर्षितृन् चन्द्रानाह्लादकान् मुश्रवस्तमान् अतिशयेन
शोभनयशस्कां तान्मरुतः अहं मरुत एव गिरा वाचा वन्दस्व स्तुहि ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे एकोनचत्वारिंशोऽवर्गः ॥ ३९ ॥

अथैकविंशी—

गावश्चिद्वाप्तमन्यवः सजात्येन मरुतः सर्वन्धवः ।
रिहते ककुभो मिथः ॥ २१ ॥

गावः । चित् । घ । सप्तमन्यवः । सप्तजात्येन ।
मरुतः । सर्वन्धवः । रिहते । ककुभः । मिथः ॥ २१ ॥

हे समन्यवः समाननेजस्काः समानक्रोधावा हे मरुतः गावश्चित् गावश्च युष्मन्मातृभू-
ताः सजात्येन समानजानित्येन सर्वन्धवः समानवन्दुकाः सत्यः ककुभोदिशः प्राच्यादि-
दिग्भागान् प्राप्य मिथः परस्परं रिहन्ति निहन्ति चेति पूरकः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

मर्तश्चिह्नो नृतमोरुक्मवक्षस उप भ्रातृत्वमार्याति ।

अधिनोगातमरुतः सदा हि व आपित्वमास्ति निधुवि ॥ २२ ॥

मर्तः । चित् । वः । नृतवः । रुक्मवक्षसः । उप । भ्रातृत्वम् ।

आ । अयति । अधि । नः । गात । मरुतः ।

सदा । हि । वः । आपित्वम् । अस्ति । निधुवि ॥ २२ ॥

हे नृतवो नृत्यन्तः हे रुक्मवक्षसः रोचमानाभरणं रुक्मं वक्षसि येषां ते तथोक्ताः ईदृशा हे मरुतः मर्तश्चित् मनुष्योपि स्तोता वीर्युष्माकं भ्रातृत्वं सखित्वं आभिमुख्येन उपायत्युपगच्छति अतो नोस्मान् मनुष्यान् स्तोतुन् अधिगात अधिभूत अस्मत्पक्षपातवचनाभवत् । हि यस्मात् वीर्युष्माकं आपित्वं बन्धुत्वं निधुवि नितरां धारयितव्ये स्तोत्रे यज्ञे वा सदा सर्वदा अस्ति विद्यते तस्मादित्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

मरुतो मारुतस्य न आभेपजस्य बहता सुदानवः ।

यूयंसं स्वायः सप्तयः ॥ २३ ॥

मरुतः । मारुतस्य । नः । आ । भेपजस्य । बहत् ।

सुदानवः । यूयम् । स्वायः । सप्तयः ॥ २३ ॥

हे सुदानवः शोभनदानाः हे स्वायः समानख्यानाः हे सप्तयः सर्पणशीलामरुतः नोस्माकं मारुतस्य भेपजस्य मरुतसंबन्धि भेपजं औपवं यूयं आवहत् आनयत् ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

याभिः सिन्धुमवथ याभिः स्तूर्वथ याभिर्दशस्यथा किर्विम् ।

मयो नो भूतोतिभिर्मयो भुवः शिवाभिरस्य च हि पः ॥ २४ ॥

यार्भिः । सिन्धुम् । अवथ । यार्भिः । तूर्वथ । यार्भिः ।

दशस्यथ । क्रिविम् । मयः । नः । भूत । ऊतिर्हिभिः ।

मयःऽभुवः । शिवाभिः । असचद्विपः ॥ २४ ॥

हे मरुतः यार्भिरुतिभिः सिन्धुं समुद्रमवथ रक्षथ यार्भिश्च तूर्वथ स्तोतृणां शत्रून्
हिंस्थ तुर्वी हिंसार्थः यार्भिश्च क्रिविं कूपं दृष्णजे गोतमाय दशस्यथ मयच्छथ हे मयोभुवः
मयसःस्तवस्य भावयितारः असचद्विपः अशक्तशत्रवः शत्रुरहिताः शिवाभिःकल्याणीभिः
स्तोत्राभिः सर्वाभिरुतिभीरक्षाभिः नोस्माकं मयः सुखं भूत भावयत उत्पादयत । यद्वा
भूमानौ प्रापयत ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

यत्सिन्धौयदसिक्न्यांयत्समुद्रेपुंमरुतःसुवर्हिपः ।

यत्पर्वतेपुंभेपजम् ॥ २५ ॥

यत् । सिन्धौ । यत् । असिक्न्याम् । यत् । समुद्रेपुं ।

मरुतः । सुवर्हिपः । यत् । पर्वतेपु । भेपजम् ॥ २५ ॥

हे सुवर्हिपः शोभनयज्ञामरुतः सिन्धौ एवत्संते स्पंदनशीले नदे यद्रेपजं अस्ति य-
च्चासिक्न्यां यच्च समुद्रेपु जलधिषु यच्च पर्वतेषु भेपजं विद्यते तत्सर्वं भेपजं पश्यन्तइति
उत्तरयेकवाक्यता ॥ २५ ॥

अथ षड्विंशी-

विश्वंपश्यन्तोविमृथातनूप्वातेनानोअधिबोचत ।

क्षमारप्पोमरुतानुतुरस्यनद्वर्कताविहुतंपुनः ॥ २६ ॥ ४० ॥

विश्वम् । पश्यन्तः । विमृथ । तनूपुं । आ । तेन ।

नः । अधि । बोचत । क्षमा । रपः । मरुतः ।

आतुरस्य । नः । दर्वर्क । विह्वतम् । पुनरिति ॥ २६ ॥ ४० ॥

विश्वं सर्वं पूर्वोक्तं भेषजं पश्यंतोजानन्तोयूयं तनूपु अस्मदीयेषु विषयेषु आविभृथ
 आहरथ आहृतेनच नोस्मानधिवोचत अधिब्रूत चिकित्सतेत्यर्थः । अपिच हे मरुतः नोस्माकं
 मध्ये आतुरस्य रोगिणः रपः पापनामैतत् रपसः पापफलस्य रोगस्य क्षमा क्षान्तिर्यथा भवति
 तथा विहृतं विचाधितं अंगं पुनरिष्कृतं निःशेषेण संपूर्णं कुरुत । निसोनलोपच्छान्दसः ।
 करोतेर्लोडि छान्दसोविकरणस्यलुक् तप्तनप्तनथनाश्चेति तशब्दस्य तच्चादेशः अतएव उपसर्ग-
 समुदायोनावगृह्यते ॥ २६॥

॥ इति पष्ठस्य प्रथमे चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४०॥

॥ इत्यष्टमे मंडले तृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

वेदार्थस्यमकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विधातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
 यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थमकाशे ऋक्संहिताभाष्ये षष्ठाष्टके प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥ १॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योस्त्रिंशं जगत् । निर्भमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
चतुर्थेनुवाके दशसूक्तानि तत्र वयमुत्वेत्यष्टादशर्चं प्रथमं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका—वयमुद्भू-
नान्येदृचे चित्रस्यदानस्तुतिरिति । ऋषिश्चान्यस्मादिविपरिभाषया काण्वः सौभरिकऋषिः । का-
कुभं प्रगाथं हेतुकत्वादस्यापि सूक्तस्यायुजःककुभो युजः सतोवृद्धत्यः । अन्ये दृचे चित्रस्य
दानं देवता शिष्टाष्टेभ्यः । सूक्तविनियोगोलैंगिकः । उक्थ्ये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे वयमुत्वेति प्रगाथः
स्तोत्रियः । सूत्रितञ्च—वयमुत्वामपूर्व्ययोमद्दमिदंपुरेति प्रगाथाविति । आभिष्टविकेपूक्थ्येष्वपि
तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिनोवैकल्पिकोयं स्तोत्रियः प्रगाथः । सूत्रमुक्तम्—अस्मिन्नेव शस्त्रे
त्वंनइन्द्राभरेति प्रगाथो यदा स्तोत्रियः तदा वयमुत्वेत्यनुरूपतृचस्याद्या । सूत्रितञ्च—वयमुत्वा-
मपूर्व्ययोमद्दमिदंपुरायाहीमइन्द्रवदिति समाहार्योनुरूपइति ।

तस्मिन्सूक्ते प्रथमा—

वयमुत्वामपूर्व्यस्थूरंनकाच्चित्रंरन्तोवस्यवः ।

वाजेंचित्रंहवामहे ॥ १ ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वाम् । अपूर्व्यम् । स्थूरम् । न । कत् ।

चित् । भरन्तः । अवस्यवः । वाजें । चित्रम् । हवामहे ॥ १ ॥

हे अपूर्व्य त्रिषु सवनेषु प्रादुर्भूतत्वात् अभिनवेन्द्र भरन्तः सोमलक्षणैरन्नेस्त्वां पोषयन्तो-
वयं वाजे वाजन्ति गच्छन्ति योद्धारोवेति वाजयन्त्यायुधान्यत्रेति वा वाजः संग्रामः तस्मिन्
चित्रं चापनीयं विविधरूपं त्वाम् त्वामेव अवस्य गोरक्षणमात्मनइच्छन्तः सन्तः हवामहे त्वामा-
हुषामः । तद्वदष्टान्तः—स्थूरं यथा भरन्तः वीसादिभिः गृहं पूरयन्तो जनाः वाजे अन्नविषये
स्थूरं स्थूटं गुणाधिकं कच्चिद् कंचिद् मानवं यथाह्वयन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उपत्वाकर्मनृतयेसनोयुवोग्रश्चक्रामयोदृष्टत् ।

त्वामिद्धावितारं वदमहे सत्त्वाय इन्द्रसान्तिम् ॥ २ ॥

उप । त्वा । कर्मन् । ऊतये । सः । नः । युवा ।

उयः । चक्राम । यः । धृपत् । त्वाम् । इत् । हि । अ॒वि॒तारम् ।

वृ॒महे । सर्वा॑यः । इन्द्र । स॒न॒सिम् ॥ २ ॥

प्रथमपादः प्रत्यक्षकृतः । हे इन्द्र कर्मन् अग्निष्टोमादि कर्माणि ऊतये रक्षणाय त्वा त्वां उपगच्छामः । द्वितीयपादः परोक्षकृतः । यइन्द्रः धृपत् धृष्णोति शत्रूनभिभवति निवृत्ताप्रागल्भ्ये बहुलंछन्दसीति शप्प्रत्ययः । युवा तरुणः उग्रउर्ध्वः सइन्द्रः नोस्मान् प्रतिचक्राम आगच्छतु । यद्वा चक्राम अस्मानुत्साहयुक्तान् करोतु क्रमतेः सर्गाथे व्यत्ययेन परस्मैपदम् । परोर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः । सर्वायः समानख्यानाः बंधुभूतावा वयं सानसि वनपण संभक्तौ संभजनीयं अ॒वि॒तारं सर्वस्य रक्षितारं त्वामिदं त्वामेव ववृमहे वृणीमहे संभजामहे । हिः प्रसिद्धौ हियो-
गादनिघातः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

आ॒या॒ही॒म॒इन्द्र॒वो॒श्व॒पते॒गो॒प॒त॒र्वा॒पते ।

सो॒मं॒सो॒म॒पते॒पि॒व ॥ ३ ॥

आ । या॒हि । इ॒मे । इन्द्र॑वः । अ॒श्व॒पते । गो॒प॒ते ।

उ॒र्वा॒पते । सो॒मम् । सो॒म॒पते । पि॒व ॥ ३ ॥

अश्वपते अश्वानां स्वामिन् गोपते गवां पालयितः उर्वरापते सर्वसस्याढ्याभूमिरुर्वरा तस्याः पते हे इन्द्र इन्द्रवः सोमाः इमे भवदीयाः त्वदर्थमभिपुताइत्यर्थः तस्मादायाहि आगच्छ आगत्य सोमपते हे इन्द्र सोमं पिब ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

व॒यं॒हि॒त्वा॒व॒धु॒म॒न्त॒म॒व॒न्ध॒वो॒वि॒प्रा॑स॒इन्द्र॒ये॒मि॒म् ।

या॒ते॒धा॒मा॒नि॒वृ॒ष॒ते॒भि॒रा॒ग॒हि॒वि॒श्वे॑भिः॒सो॒मं॒पी॒तये ॥ ४ ॥

व॒यम् । हि । त्वा । व॒धु॒म॒न्त॒म् । अ॒व॒न्ध॒वः ।

वि॒प्रा॑सः । इन्द्र । ये॒मि॒म् । या । ते । धा॒मा॒नि ।

वृ॒ष॒ते॒भिः । आ । ग॒हि । वि॒श्वे॑भिः । सो॒मं॒पी॒तये ॥ ४ ॥

हे इन्द्र अवधवः बन्धुरहिताः विप्रासः मेघाविनोवयं बन्धुमन्तं बन्धुभिर्देवैरंगिरोभिर्वा
तद्वतं त्वा त्वां हिरवधारणे त्वमेव येमिम बन्धुत्वेन नियच्छाम यच्छतोर्लितिरूपम् । तथा सति
हे वृषभ कामानां वर्षितरिन्द्र ते तव या यानि घामानि शरीराणि तेजांसि वा विद्यन्ते वेभिस्रै-
र्विश्वेभिः सर्वैर्धामभिः सह सोमपीतये सोमपानार्थमागहि आगच्छ ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

सीदन्तस्तेवयोयथागोश्रीतेमधौमदिरेविवक्षणे ।

अभित्त्वामिन्द्रनोनुमः ॥ ५ ॥ १ ॥

सीदन्तः । ते । वयः । यथा । गोश्रीति । मधौ ।

मदिरे । विवक्षणे । अभि । त्वाम् । इन्द्र । नोनुमः ॥ ५ ॥ १ ॥

हे इन्द्र गोश्रीति श्रीइपाके गोविकारे दधिपयसो गोशब्देनोच्चेते दध्ना पयसाच श्रीतेन
श्रयणद्रव्येण मिश्रिते मदरे मदकरे विवक्षणे स्वर्गप्रापणशीले ते त्वदीये मधौ सोमे सीदन्तो-
निवसन्तः । सद्ने दृष्टान्तः-वयोयथा पक्षिणोयथैकवसंधीभूय विष्ठन्ति तद्वत् सीदन्तोवयं
त्वामभि आभिमुख्येन नोनुमः पुनःपुनर्भ्रंशंवा स्तुमः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी-

अच्छाचत्वेनानमसावदामसि किमुहुंश्चिद्दिधीधयः ।

सन्तिकामांसोहरिवोदुदिष्टंस्मोवयंसन्तिनोधिः ॥ ६ ॥

अच्छ । च । त्वा । एना । नमसा । वदामसि । किम् ।

मुहुः । चित् । वि । दीधयः । सन्ति । कामांसः । हरिश्च ।

दुदिः । त्वम् । स्मः । वयम् । सन्ति । नः । धियः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र अच्छाचअचिच आभिमुख्येनवा एना एनेन नमसा स्तोत्रेण हविर्दक्षणेनाजेनवा स-
ह त्वा त्वां वदामसि अभिवक्षामः चवायोमे प्रथमेति ननिधातः । त्वंतु मुहुश्चिद् मुहुर्मुहुः किं
कत्पादेनोर्विदीधयः विपूर्वेदीधिविधितने विचितयसि दीधोद् दीतिदेवनयोः व्यत्ययेन परस्मै-
पदम् लुगभावश्च । किमर्थं ययं वदथेतिचेत् हरिवः हरितान्धवन् हे इन्द्र अस्माकं कामासः

पुत्रपश्वादिविषयाः कामाः सन्ति कामाः सन्तु । अहं नमपच्छामीतिचेत्त्वंतु ददिः धनादिदा-
ता खलु तस्माद्वयं त्वत्सन्निधौ स्मोभवामः । किञ्च नोस्माकं धियः कर्माणिच त्वसमीपे सन्ति
विष्ठन्ति । ततोधनादिलाभार्थं त्वां वदामइत्यर्थः ॥ ६॥

अथ सप्तमी—

नृत्नाइदिन्द्रतेवयमुतीअभूमनहिनूतेंअद्रिवः ।
विद्वापुरापरीणसः ॥ ७ ॥

नृत्नाः । इत् । इन्द्र । ते । वयम् । ऊती । अभूम ।
नहि । नु । ते । अद्रिवः । विद्वा । पुरा । परीणसः ॥ ७ ॥

हे इन्द्र ते तव उती उत्प्रे रक्षणे वयं नृत्नाइत् नूतनाएव अभूम भवामः । अद्रिवः व-
ज्रिन हे इन्द्र पुरा पूर्वं त्वां परीणसः सुख्यत्ययः परीणसं परितोव्याप्तं महान्तं वेति नहिदिद्वा
नजानीमः । नु सम्पति ते त्वां महान्तमिति जानन्तोवयं भवता रक्ष्याइति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

विद्वासखित्वमुतशूरभोज्यमातेतावज्जिनीमहे ।
उतोसमस्मिन्नाशिशीहिनोवसोवाजेसुशिप्रगोमति ॥ ८ ॥

विद्वा । सखित्वम् । उत । शूर । भोज्यम् । आ । ते । ता ।
वज्रिन् । ईमहे । उतो इति । समास्मिन् । आ । शिशिहि ।
नः । वसो इति । वाजे । सुशिशिप्र । गोधर्मति ॥ ८ ॥

शूर शत्रूणां शातयितुर्बलवान् हे इन्द्र सखित्वं तव सखिभावं वयं विद्वा जानीमः । उतापिच
भोज्यमभ्यवहारार्थं धनं च विद्वा । वज्रिन हे इन्द्र ते त्वदीये ता ते सख्यधने आ आभिमुख्येन
ईमहे वयं याचामहे । उतो अपिच हे वयो सर्वस्ववासयितुः सुशिम शोभनहनो यदा शोभ-
नशिरस्त्राण हे इन्द्र गोमति गवादियुक्तेसमस्मिन् सर्वस्मिन् वाजे अजे नोस्मानाशिशीहि
तीक्ष्णीकुरु । उपलक्षणं प्रदानेनास्मान् सखिन्कुर्वित्यर्थः । शिञ् निशाने इत्यस्यछान्दसः
श्लुः ॥ ८ ॥

उक्थ्ये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे योनइदमिदमित्ययं प्रगाथोनुरूपः । योनइदमिदंपुरेति प्रगाथौ
सर्वाः ककुभः इतिसूत्रितम् । आभिष्टविकेपूक्थ्येष्वपि ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रेऽयं वैकल्पिकोनुरूपः
आभिष्टविकेपूक्थ्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे त्वनइन्द्राभरेतिप्रगाथे स्तोत्रियेसति अ-
नुरूपवृचः समाहार्यः तत्रेयं योनइदमिदमितिद्वितीया । सूत्रितंच—योनइदमिदंपुरायाहीमइन्द्र-
वइति समाहार्योनुरूपइति ।

तस्मिन्प्रगाथे प्रथमा सूक्ते नवमी—

योनइदमिदंपुराप्रवस्यंआनिनायतमुवस्तुपे ।
सखायइन्द्रंमृतये ॥ ९ ॥

यः । नः । इदमइदं । पुरा । प्र । वस्यः । आनिनाय ।
तम् । ऊँ इति । वः । स्तुपे । सखायः । इन्द्रम् । ऊतये ॥ ९ ॥

सखायः समानख्याना हे ऋत्विग्यजमानाः यइन्द्रः पुरा पूर्वमिदमिदं दर्शनीयतया वि-
द्यमानं वस्यः वसीयः वसोरीयस्तुनीकारलोपश्छान्दसः प्रशस्तं वस्तु नोस्मान् प्राणिनाय प्रकर्षे-
णानीतवान् । तमु तमेव धनानामानेवारमिन्द्रं वोयुष्माकं धनलाभार्थं ऊतये रक्षणायच स्तुपे
सोभरिरहं स्तोमि ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

हृष्यंश्वंसत्पतिंचर्पणीसहंसहिष्मायोअमन्दत ।
आतुनःसर्वयतिगव्यमश्व्यस्तोतृभ्योमघवांशतम् ॥ १० ॥ २ ॥

हरिःअश्वम् । सत्पतिम् । चर्पणिःसहम् । सः । हि ।

स्म । यः । अमन्दत । आ । तु । नः । सः । वयति ।

गव्यम् । अश्व्यम् । स्तोतृभ्यः । मघवां । शतम् ॥ १० ॥ २ ॥

हृष्यंश्वं हरिश्चर्पणीशोषेत् सत्पतिं स्वपकायाविक्रयेन सतां नक्षत्राणां पतिं सतां श्रेष्ठानां
पतिं चर्पणीगहं चर्पणीनां शत्रुभूतानां मनुष्याणामभिभवितां सहिष्य सरसत्तु जनः स्तोमि ।
योनः अमन्दत ततोऽन्धधनःसन् तमोभ्रवनि सपन्नं तुष्टपनि । एवंसनिमघवा धनवान् सहन्द्रः

शतं गव्यमभ्यमनेकं गवाश्वसंधं स्तोत्रभ्योनोस्मभ्यं तु क्षिप्रमावपति आप्रापयतु । वीगत्यादिषु
अस्माल्लेट्यडागमः ततोऽलङ्घ्यगवादिकावयं चैनं स्तुमइति ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये द्वितीयोऽवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

त्वयाहस्विद्युजावयं प्रतिश्वसन्तं वृषभब्रुवीमहि ।
संस्थे जनस्य गोमंतः ॥ ११ ॥

त्वया । ह । स्वि । युजा । वयम् । प्रति । श्वसन्तम् ।

वृषभ । ब्रुवीमहि । समस्थे । जनस्य । गोमंतः ॥ ११ ॥

वृषभ वर्धितः हे इन्द्र गोमतोगवादियुक्तस्य जनस्य संस्थे स्थाने युद्धे श्वसन्तं अस्मान्
प्रति क्रोधातिशयेन श्वासकारिणं शत्रुं युजा सहायेन त्वया ह स्वि त्वयैव खलु वयं प्रतिब्रु-
वीमहि प्रतिवचनं कुर्मः निराकरिष्यामइत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

जयेमकारेपुरुहूतकारिणोभितिष्ठेमदूढयः ।
नृभिर्वृत्रंहन्यामशूश्यामचावेरिन्द्रप्रणोधियः ॥ १२ ॥

जयेम । कारे । पुरुहूत । कारिणः । अभि ।

तिष्ठेम । दूढयः । नृभिः । वृत्रम् । हन्याम ।

शूश्याम । च । अवेः । इन्द्र । प्र । नः । धियः ॥ १२ ॥

पुरुहूत पुरुभिर्वहुभिराह्वातव्य हे इन्द्र अस्माकं विविधाः शत्रवः उपद्रवकारिणः बाधां
मनसा स्मरंतश्चेति । तत्र कारिणः हिंसां कुर्वन्तः शत्रून् कारे कीर्यन्ते आयुधान्यत्रेति कारोयुद्धं त-
स्मिन् तान्वयं जयेम । दूढयः दुर्धियः पापबुद्धीनपि अभि तिष्ठेम अभितः स्थास्यामः । किंच वृत्रं
गवामारवकं शत्रुं नृभिः आयुधनेत्रभिर्मरुद्भिः सह हन्याम हिंस्याम हत्वा शूश्यामच शत्रुरा-
हित्येन पुत्रपौत्रैरग्निष्टोमादिकर्मभिश्च वर्धयेमहि । यद्वा श्वयतिरत्रान्तर्णातिष्यर्थः शत्रुभ्यो बाधा-
भावात् सोमलक्षणैरनैस्त्वां वर्धयेम ततस्त्वं नोस्माकं धियः कर्माणि प्रावेः प्रकर्षेण रक्ष ॥ १२ ॥

आभिष्टविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने घ्राक्षणाच्छंसिशस्त्रे अभ्रातृव्यइत्यादिको द्वौ प्रगाथौ
वैकल्पिकौ स्तोत्रियानुरूपौ सूत्रितश्च—अभ्रातृव्योअनात्वमातेअमाजुरोयथेति ।

तयोः प्रगाथयोः प्रथमा सूक्ते त्रयोदशी—

अभ्रातृव्योअनात्वमनापिरिन्द्रजनुपासनादसि ।
युधेदापित्वमिच्छसे ॥ १३ ॥

अभ्रातृव्यः । अना । त्वम् । अनापिः । इन्द्र । जनुपा ।

सनात् । असि । युधा । इत् । आपिः । त्वम् । इच्छसे ॥ १३ ॥

हे इन्द्र त्वं जनुपा जन्मनैव अभ्रातृव्यः । व्यन्तसपन्नइति व्यन्मत्पयः । सपन्नरहितैः अना
अनेतृकः ऋतच्छन्दसीतिकपः प्रतिषेधः अनियन्तृकइत्यर्थः अनापिः बन्धुवर्जितश्च सनादसि
चिरादेव भ्रातृव्यादिवर्जितोसि यच्च त्वं आपित्वं बान्धवमिच्छसे इच्छसि तत्र युधेत् युद्धेनैव
मुष्टं कुर्वन्नेव स्तोतृणां सखाभवसीति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

नर्कस्विन्तंसखायंविन्दसेपीयन्तिनेसुराश्वः ।

यदाकृणोपिनदन्तुसमूहस्यादित्पितेवहूयसे ॥ १४ ॥

नर्किः । रेवन्तम् । सखायं । विन्दसे । पीयन्ति ।

ते । सुराश्वः । यदा । कृणोपि । नदन्तुम् । सम् । ऊहसि ।

आत् । इत् । पिताऽदेव । हूयसे ॥ १४ ॥

हे इन्द्र रेवन्तं घनवन्तं केवलघनवन्तं दानादिरहितमयष्टारमादृत्यं मानवं सखाय सति-
भाषाम नर्कविन्दसे नभ्रजसे नाश्रयसीत्यर्थः । अयष्टारोजनाः किं सन्तीत्यत आह—सुराश्वः दु-
ष्टोऽश्वगतिवृत्त्योः सुरया वृद्धाः तद्वत् प्रमत्ताः नास्तिकाः ते त्वां पीयन्ति पीयन्तिर्हिंसाकर्म
हिसन्ति ताज्जाश्रयसीत्यर्थः । यदा त्वं नदन्तुं नदअव्यक्ते शब्दे यं स्तोतारं कृणोपि मदीयोम-
पिति यदा भाषयसि तदानीं समूहयसि धनादिकं तस्मै वहसि । आदिद अनन्तरमेव तेन ल-
ब्धयेन स्तोत्रा पिनेव पात्रपिना जनकइव हूयसे स्तुतिभिराहूयसे स्तूयसइत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

मातेअमाजुरोपथामूरासंइन्द्रसख्येत्वावतः ।

निपदामसचामुते ॥ १५ ॥ ३ ॥

मा । ते । अमाऽजुरः । यथा । मूरासः । इन्द्र ।

सख्ये । त्वावतः । नि । सदा॒म । सचा । सुते ॥ १५ ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते तव स्वभूतावयं तथा माभूम माभवाम । यथा त्वावतः त्वत्तद्वशस्य देवस्य स-
ख्ये मूरासोमूराः सोमप्रदानादिन्द्रेणसह सख्यं कुर्मइत्येतदजानन्तोमूढाजनाः अमाजुरः सो-
माभिपवमकुर्वन्तस्ते गृहैः पुत्रैः पौत्रैर्धनादिभिश्च सह जीर्णाभवन्ति । यथा वयममाजुरो नभवाम
कथं सचा ऋत्विग्भिः सह सुतेभिपुते सोमे वयंतु निपदाम निवसाम तस्मात्सोमदानेन त्व-
या सह सत्विभार्धं कुर्मइत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी—

मातेगोदन्ननिररामराधंसुइन्द्रमातेगृहामहि ।

दृह्णाचिर्दर्यःप्रमृशाम्याभरनतेदामानआदभे ॥ १६ ॥

मा । ते । गोऽदन्न । निः । अराम । राधंसः । इन्द्र ।

मा । ते । गृहामहि । दृह्णा । चित् । अर्यः । प्र ।

मृश । अजि । आ । जर । न । ते । दामानः । आऽदभे ॥ १६ ॥

हे गोदन्न स्तोतृणां गवादिदानशील हे इन्द्र ते तव स्वभूतावयं राधसोधनात् मानिररा-
म मानिर्गमाम अर्तेर्लुङि सर्तिशास्यतिभ्यश्चेत्यडादेशः ऋद्वशोऽङीतिगुणः सर्वदा त्वत्तोधा-
नादद्याभवाम । किञ्च ते तव स्वभूतावयं धनं प्रयच्छाम कस्माच्चित् मागृहामहि तस्मादन्यन-
गृह्णीमः । अपितु त्वत्तएव धनंगृह्णीमइत्यर्थः । ग्रहेर्लुङि बहुलंछन्दसीविशः डित्वात्सम्प्रसार-
णं । अर्यः स्वामी त्वं दृह्णाचिद्व दृहान्यपि अविनश्वराणि धनानि प्रमृश प्रकर्षेणास्मासु स्थाप-
य । किञ्च अस्याभिमुख्येन आभर घनादिभिः समन्तादस्मान् पोष्य ते तव दामानः तानि-
दानानि नादभे नैकैश्चिदप्यादंभितुं शक्यन्ते तस्मादानादियुक्तानस्मान् कुर्वित्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

इन्द्रोवा॒षेदि॒यन्म॒घं सर॑स्वतीवासु॒भगा॑दि॒र्वस्तु॑ ।
त्वं वा॑चि॒त्रदा॒शुपे॑ ॥ १७ ॥

इन्द्रः । वा । घ । इत् । इयत् । म॒घम् । सर॑स्वती ।

वा । सु॒भगा॑ । द॒दिः । वस्तु॑ । त्वम् । वा । चि॒त्र । दा॒शुपे॑ ॥ १७ ॥

अत्र चित्रस्य दानं स्तीति चित्रोनामराजा सरस्वतीतीरे इन्द्रार्थं यागमकृतं तत्र मध्वद्र-
ष्टाक्रपिः बहुधनलाभान्मत्यमेतावद्धनं कोवाप्रायच्छदिति विकल्पयते । दाशुपे इन्द्राय हवींषि
दत्तवते मत्स्यं इन्द्रोवाषेत् इन्द्रएव किंत्वत्वेतावन्मघं मंहनीयं धनं ददिः प्रायच्छत् यद्वा सुभ-
गा शोभनधना सरस्वती नदी वस्तु धनं ददिः किं प्रायच्छत् । अथवा चित्रएतन्नामकं हे राजन्
त्वं वा एतावद्धनं मत्स्यं प्रादादिति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

चि॒त्रइ॒द्राजा॑रा॒जका॑इ॒दंय॒केय॒केसर॑स्वतीमनु॑ ।
प॒र्जन्य॑इ॒वत॑तन॒द्विष्ट॑द्यास॒हस्रं॑अ॒युता॑द॒दत् ॥ १८ ॥ ४ ॥

चित्रः । इत् । राजा । राज॒काः । इत् । अ॒न्य॒के । य॒के ।

सर॑स्वतीम् । अनु॑ । प॒र्जन्यः॑इ॒व । त॒तन॑त् । हि ।

द्विष्ट॑द्या । स॒हस्रं॑ । अ॒युता॑ । द॒दत् ॥ १८ ॥ ४ ॥

अनया चित्रएव प्रादादिति निश्चयमकार्षीत् । सहस्रं सहस्रसंख्याकधनं अयुता अयुतानि च
धनानि च ददत् प्रयच्छन् चित्रइत् चित्रनामैव राजान्यके यके अल्पइत्यर्थकः अल्पायेन्येरा-
जकाइत् राजानएव सरस्वतीमनु सरस्वत्यास्तीरे वर्तन्ते तान् सर्वान् याचमानानयमेव चित्रोरा-
जा ततनत् धनंस्तनोति तनोतेल्लङ्घिचङ्घिस्त्वम् चङ्घन्यतरस्यामितिस्वरः । तत्रदृष्टान्तः—
पर्जन्यएव यथापर्जन्यः पृथिवीं वृष्ट्यातनोति प्रीणयति तथायं चित्रः सर्वान्धनैः प्रीणयती-
त्यर्थः ॥ १८ ॥

॥ इति षट्स्य द्वितीये चतुर्थोऽवर्गः ॥ ४ ॥

आप्यमहस्पृष्टादगर्चं द्वितीयं सूक्तं काण्वस्य सोमरैरार्षं आद्यावृत्तीपापश्चम्योवृहत्पः

द्वितीयाचतुर्थीषष्ठयः सतोवृहत्यः सप्तमीवृहती अष्टम्यनुष्टुप् नवमीदशमी द्वे ज्योतिषी काकुभंभा-
गाथं हेत्युक्तस्यानुवृत्तेः शिष्टाश्चत्वारः काकुभाः प्रगाथाः अश्विनौ देवता । तथा चानुक्रान्तम्—ओ-
त्यमाश्विनं त्रिप्रगाथादि वृहत्यनुष्टुप्केकादशयायेककुम्मध्ये ज्योतिषी इति । मातरनुवाके आश्वि-
ने क्रतौ बार्हतेछन्दस्याश्विनशस्त्रे चाद्याः सप्तर्चः सूत्रितं च—ओत्यमह्वारथमिति सप्तेति ।

तत्र प्रथमा—

ओत्यमह्वारथमद्यादंसिष्ठमूतये ।

यमश्विनासुहवारुद्रवर्तनी आसूर्यायै तस्थथुः ॥ १ ॥

ओ इति । त्यम् । अह्वे । आ । रथम् । अद्य । दंसिष्ठम् ।

ऊतये । यम् । अश्विना । सुहवा ।

रुद्रवर्तनी इति रुद्रवर्तनी । आ । सूर्यायै । तस्थथुः ॥ १ ॥

हे अश्विनौ दंसिष्ठमत्यंतदर्शनीयं यद्वा अतिशयेन शत्रूणामुपक्षपयितारं त्वं तं युवयोर-
थं ऊतये रक्षणाय अद्यास्मिन्यागदिने अह्वे सोभरिरहमाह्वयामि सुहवा सुहवौ स्तोत्रशस्त्रादि-
भिः शोभनाह्वानौ रुद्रवर्तनी संग्रामे रोदनशीलमार्गौ यद्वा स्तूयमानमार्गौ हे अश्विनौ सूर्यायै
सूर्या स्वयंवरे वरयितुं यं रथं युवां आतस्थथुः आश्रयथः तं रथमाह्वयामीति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पूर्वापुषं सुहवं पुरुस्पृहं भुज्युं वाजेषु पूर्णम् ।

सचनावन्तं सुमतिभिः सोमरे विद्वेषसमनेहसम् ॥ २ ॥

पूर्वेषु आपुषम् । सुहवं । पुरुस्पृहम् । भुज्युम् ।

वाजेषु । पूर्णम् । सचनावन्तम् । सुमतिभिः ।

सोमरे । विद्वेषसम् । अनेहसम् ॥ २ ॥

हे सोमरे सुमतिभिः कल्याणीभिः स्तुतिभिः अश्विनोरथं स्तुहि । किं विशिष्टं पूर्वापुषं
पूर्वेषां स्तोत्राणां धनादिदानेन पोषकं सुहवं युद्धेषु शोभनाह्वानं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं
भुज्युं भुजपादने सवेत्यरक्षकं वाजेषु पूर्णं संग्रामेष्वमृतोर्गतरं सचनावन्तं सर्वैर्भजनवन्तं वि-
द्वेषसं शत्रूणां विशेषणद्वेष्टारं अनेहसं कैश्चिदप्यनुपद्रवं पापरहितं वा रथं स्तुहीत्यन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इहत्यापुरुभूतमादेवानमोभिरश्विना ।

अर्वाचीनास्वर्सेकरामहेगन्तारादाशुपोगृहम् ॥ ३ ॥

इह । त्या । पुरुभूतमा । देवा । नमःऽभिः ।

अश्विना । अर्वाचीना । सु । अर्वसे ।

करामहे । गन्तारा । दाशुपः । गृहम् ॥ ३ ॥

पुरुभूतमा अतिशयेन बहूनां शत्रूणां भावयितारो देवा देवौ द्योतनशीलौ स्तोतव्यौ वा दाशुपः हविर्दत्तवतोयजमानस्य गृहं प्रति गन्तारा गमनशीलौ त्या तौ अश्विना अश्विनौ युवां इहास्मिन्कर्मणि अवसे रक्षणाय नमोभिर्हविर्भिःस्तोत्रेवां अर्वाचीना अर्वाचीनौ अभिमुखमागच्छन्तौ सुकरामहे वयं सुष्टु कुर्मः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

युवोरथस्यपरिचक्रमीयतईमान्यद्वामिपण्यति ।

अस्मौअच्छासुमतिर्वाशुमस्पतीआधेनुरिवधावतु ॥ ४ ॥

युवोः । रथस्य । परि । चक्रम् । ईयते । ईर्मा ।

अन्यत् । वाम् । उपण्यति । अस्मान् । अच्छ । सुम्तिः ।

वाम् । शुभः । पती इति । आ । धेनुःऽद्वैव । धावतु ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ युवोः युवयोरथस्यैकचक्रं परितोयां ईयते गच्छति अन्यदवस्थितं रथस्य चक्रमीमां ईमौ सर्वस्यान्तर्यामिनया प्रेरका यद्वा उदकस्य प्रेरयितारौ वां युवामिपण्यति गच्छति । उक्तार्थमन्तरं—न्य १ उपस्वमूर्धनीति । हे शुभस्पती उदकस्य पालयितारौ हे अश्विनौ वां युवयोः सुमतिः कल्याणोपनिश्छाभिमुख्येन अस्मानाधावतु आगच्छतु । तत्रदृष्टान्तः—धेनुरिव यथानवप्रसूतामीर्वत्सं प्रति पयोदानार्थमागच्छति तद्वद्युवयोः सुमतिरस्मान्प्रति धनार्थमदानार्थमागच्छतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

रथो॒योवाँत्रिवन्धुरो॑हिरण्य॒ामीशुर॑श्विना ।

परि॒द्यावा॑पृथि॒वीभूर्पति॑श्रुतस्तेन॒नास॑त्यागतम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

रथः । यः । वा॒म् । त्रि॒वन्धुरः । हिर॑ण्य॒अमी॑शुः ।

अ॒श्विना॒ । परि॑ । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ ।

भूर्पति॑ । श्रुतः । तेन॑ । ना॒स॒त्या । आ । ग॒तम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे अश्विना अश्विनौ त्रिवन्धुरः बन्धुरं सारथिस्थानं त्रिप्रकारबन्धुरोपेतः यद्वा द्वे द्वे तन्म-
ध्ये रज्जुसज्जनार्थकोदण्डः एतेत्रयोबन्धुरशब्देनोच्यन्ते त्रिवन्धुरयुक्तः हिरण्यामीशुः हिरण्यमाशवा-
दिरज्जुः वां युवयोरोरथः श्रुतः सर्वत्रप्रसिद्धः सन् द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ परिभूषति स्व-
बलेन परिभवति भवतेर्लेटि सिप्यडागमः । यद्वा परितः स्वप्रकाशेनालंकरोति हे नासत्या ना-
सत्यौ तेन पूर्वोक्तेन रथेनागतम् आगच्छतम् ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

द॒श॒स्यन्ता॒मन॑वे॒पूर्व्य॑दिवि॒यव॑वृ॒क्केण॑कर्प॒थः ।

तावा॑म॒द्यसु॑म॒तिभिः॑शुभ॒स्पती॑अ॒श्विना॒प्रस्तु॑वीमहि ॥ ६ ॥

द॒श॒स्यन्ता॑ । मन॑वे । पूर्॒व्यम् । दि॒वि । यव॑म् ।

वृ॒क्केण॑ । क॒र्प॒थः । ता । वा॒म् । अ॒द्य । सु॒म॒तिभिः॑ ।

शु॒भः । प॒ती इति॑ । अ॒श्विना॑ । प्र । स्तु॒वीम॑हि ॥ ६ ॥

हे अश्विनौपूर्व्यं पुरातनं दिवि द्युलोके स्थितमुदकं मनवे एतन्नामकायराज्ञे दशस्यन्ता-
दशस्यन्तौ प्रयच्छन्तौ युवां वृक्केण लांगलेन । वृकोलांगलंभवति विकर्तनादितियास्कः । तेन
लांगलेन यवं यवनामकंघान्यं कर्पथः पुनश्च तस्मै विलेखनं कुरुथः । शुभस्पती उदकस्य पाल-
यितारौ हे अश्विना अश्विनौ ता पूर्वोक्तलक्षणमुक्तौ वां युवां अद्यास्मिन्यज्ञदिने सुमनिभिः
शोभनाभिः स्तुतिभिः प्रकर्षेण स्तुवीमहि वयं स्तुमः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उप॑नोवाजिनीवसू॒यात॑मृतस्य॒पृथि॑भिः ।

येभि॑स्तृक्षि॒रप॑णात्रासदस्य॒वम॑हेक्षत्राय॒जिन्व॑थः ॥ ७ ॥

उप॑ । नः । वा॒जिनी॒वसू॒ इति॑ वाजिनीवसू । या॒तम् ।

ऋ॒तस्य॑ । पृथि॑भिः । येभिः । तृक्षि॑म् । वृ॒षणा॑ ।

त्रा॒सद॒स्यव॑म् । म॒हे । क्ष॒त्राय॑ । जिन्व॑थः ॥ ७ ॥

हे वाजिनीवसू अन्नधनवन्तौ अन्नमेवधनं ययोस्तौ अश्विनौ ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य पृथिभिर्मार्गेनोस्मानुपयातं आगच्छतं वृषणा वृषणौ धनानां सेकारौ हे अश्विनौ त्रासदस्यवम वसदस्योः पुत्रं वृक्षिमेतन्नामकं येभिर्निर्यज्ञमार्गमेहे महते क्षत्राय धनाय जिन्वथः प्रीणयथः एवं तेमार्गेरस्मान् धनादिभिः प्रीणयितुमागतमित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अ॒यंवा॒मद्वि॑भिःसू॒तःसोमो॑नरावृष॒ण्वसू॑ ।

आ॒यातं॑सोम॒पीत॑ये॒पिब॑तंदा॒शुपो॑गृहे ॥ ८ ॥

अ॒यम् । वा॒म् । अद्वि॑भिः । सू॒तः । सोमः॑ । न॒रा ।

वृष॒ण्वसू॑ इति॑ वृषण्वसू । आ । या॒तम् । सोम॑पीतये ।

पि॒ब॑तम् । दा॒शुपः॑ । गृ॒हे ॥ ८ ॥

नरा सर्वस्यनेतारौ यद्वा स्तोत्राणां धनस्य नेतारौ वृषण्वसू वर्षणशीलधनवन्तौ हे अश्विनौ वां युष्मदर्थे अद्विभिर्माषभिरयं सोमः सुतोभिपूतः तस्मान् सोमपीतये सोमपानार्थं युवामायातं आगम्य च दाशुपोहविर्दत्तवतोयजमानस्य गृहे यज्ञस्थाने सोमं युवां पिबतम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आहि॑रु॒हन्म॑श्विना॒रये॑कोशं॒हिर॑ण्यये॒वृष॑ण्वसू ।

यु॒आया॑पी॒र्वसू॑रि॒षः ॥ ९ ॥

आ । हि । रुहतम् । अश्विना । रथे । कोशे । हिरण्यये ।

वृषण्वसू इति वृषण्वसू । युञ्जार्थम् । पीवरीः । इपः ॥ ९ ॥

वृषण्वसू वर्षणशीलघनौ हे अश्विना अश्विनौ हिरण्यये हिरण्यमरज्ज्वादियुक्ते कोशे आयुधादीनां कोशस्थाने रमणशीले रथे हिरवधारणे युवामेव आरुहत् आरोहणं कुरुत ततः पीवरीः पावपितृणि स्थूलानि वा इषोऽनानि युञ्जार्थां अस्मास्तु योजयतम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

याभिः पक्थमवथो याभिराधिगुं याभिर्वभ्रुं विजोपसम् ।

ताभिर्नोमिक्षूतूयमश्विनागतं भिपज्यतं यदातुरम् ॥ १० ॥ ६ ॥

याभिः । पक्थम् । अवथः । याभिः । अधिगुम् ।

याभिः । बभ्रुम् । विजोपसम् । ताभिः । नः । मिक्षू । तूयम् ।

अश्विना । आ । गतम् । भिपज्यतम् । यत् । आतुरम् ॥ १० ॥ ६ ॥

हे अश्विनौ याभिरुतिभिः पक्थं एतन्नामकं राजानं अवथः रक्षथः याभिरुतिभिश्च अधिगुं अपृतगमनं राजानं अवथः याभिरुतिभिश्च बभ्रुं राजानं च विजोपसं विशेषेण सोमैः प्रीणयंतं एतान् सर्वान् येः पालनैरवथः ताभिस्तैरक्षणेः मिक्षू क्षिप्तं तूयं तूर्णं नोस्मानागतं रक्षणार्थमागच्छतं । किंच यत् यत् आतुरं रोगादिसहितं अस्माकं पुत्रादिकं प्रति भिपज्यतं भिपज्यं कुरुतम् भिपक्कंङ्गादिः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी—

यदधिगावो अधिगूइदाचिदहो अश्विना हवामहे ।

व्यंगीभिर्विपन्यवः ॥ ११ ॥

यत् । अधिगावः । अधिगू इत्याधिगू । इदा । चित् ।

अहः । अश्विना । हवामहे । व्यम् । गीः । विपन्यवः ॥ ११ ॥

अग्निगावः अधृतधनाः कर्मसु त्वरमाणा विपन्यबोमेधाविनोवयं अधिगू अधृतगमनौ
संग्रामे शत्रुवधार्थं त्वरयागच्छन्तौ अश्विना अश्विनौ युवां अहोदिवसस्य इदाचिदिदानीमेव
पातःकाले गीर्भिः स्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिः यद्यदा हवामहे युवामाह्वयामः तदा ताभिरुतिभिः
अस्मानागच्छतमित्युत्तरत्रसंबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

ताभिरायातं वृषणोपमेह्वं विश्वप्सुं विश्ववार्यम् ।

इषामंहिष्ठा पुरुभूतमानरायाभिः किर्विं वा वृधुस्ताभिरागतम् ॥ १२ ॥

ताभिः । आ । यातम् । वृषणा । उप । मे । ह्वम् । विश्वप्सुम् ।

विश्ववार्यम् । इषा । मंहिष्ठा । पुरुभूतमा । नरा । याभिः ।

किर्विम् । वृधुः । ताभिः । आ । गतम् ॥ १२ ॥

वृषणा वृषणौ वर्षणशीलौ हे अश्विनौ विश्वप्सुं प्सइति रूपनाम स्तोत्रशक्तात्मकत्वेन
नानात्वं विश्ववार्यं सैर्वेदैर्वैवर्णीयं मे मदीयं हवं युष्मद्विषयमाह्वानमा अभिमुखीकृत्य ताभि-
रुतिभिरुपयातं युवामागच्छतं । याभिः नरा नरो सर्वस्य नेवारौ अश्विनौ इषा इष इच्छायां ह-
वींषीच्छन्तौ मंहिष्ठा मंहिष्ठौ अतिशयेन धनानां दातारौ पुरुभूतमा पुरुभूतमौ युज्येपु अत्यंतं पु-
रुधा भवन्तौ यद्वा अतिशयेन बहूनां शत्रूणामभिभवितारौ भवन्तौ किर्विं कूपं मतिर्याभिरुति-
भिरुदकानि वावृधुः अवर्धयतः द्रयोर्बहुवचनं पूजार्थं कूपपतितोवन्दनमात्माभिः कूपं पूरयित्वा
युवाभ्यामुत्थापितः खलु । तथा मन्त्रः—उद्वन्दनमैरयतं त्वद्देशइति । ताभिस्तेः पालनैरागतं
अस्मद्रक्षणार्थमागच्छतम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

ताविदाचिदहानां तावश्विना वन्दमान उपभ्रुवे ।

ताऊनमोमिरीमहे ॥ १३ ॥

तौ । इदा । चित् । अहानाम् । तौ । अश्विना । वन्दमानः ।

उप । भ्रुवे । तौ । ऊँ इति । नमःऽभिः । ईमहे ॥ १३ ॥

तौ संग्रामे आयुधानि स्तोत्रयोधनानि वा विस्तारयन्तौ तौ पूर्वोक्तावश्विनाश्विनौ अ-
हानामह्वामिदाचिव इदानीमेव प्रातःकाले वन्दमानः अभिवादनं कुर्वन् सन् उपब्रुवे तयोः स-
मीपे स्तौमि ततः ता ऊ तावेव नमोभिर्हविर्भिः स्तोत्रैर्वा ईमहे वयं वनादिकं याचामहे ॥ १३॥

अथ चतुर्दशी—

ताविद्वोपाताउपसिंशुभस्पतीतायामन्नुद्रवर्तनी ।

मानोमर्तायरिपवैवाजिनीवसूपरोरुद्रावतिरुच्यतम् ॥१४॥

तौ । इत् । दोपा । तौ । उपसिं । शुभः । पती इति । ता ।

यामन् । रुद्रवर्तनी इति रुद्रवर्तनी । मा । नः । मर्तीय । रिपवै ।

वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू । परः । रुद्रौ । अति । रुच्यतम् ॥ १४ ॥

शुभस्पती उदकस्यपालयितारौ रुद्रवर्तनी युद्धे रोदनशीलमार्गौ स्तूयमानमार्गौ वा ता-
विद्व तावेवाश्विनौ दोपा दोपायां रात्रौ तावेव उपस्युपःकाले ता तावश्विनौ यामन् यामन्यह-
निच सर्वेषु कालेषु धयमश्विनावाह्वयामः एवं सति वाजिनीवसू अन्वयनौ रुद्रौ हे अश्विनौ मर्तीय
मनुष्याय रिपवे शत्रवे नोस्मत्परः परस्तान्मातिरुच्यतं माब्रूतम् शत्रवेस्मान्माकुरुतमित्यर्थः ॥१४॥

अथ पञ्चदशी—

आसुगम्यायसुगम्यैप्रातारथेनाश्विनावासक्षणी ।

हुवेपितेवसोभरी ॥ १५ ॥ ७ ॥

आ । सुगम्याय । सुगम्यम् । प्रातरिति । रथेन । अश्विना ।

वा । सक्षणी इति । हुवे । पिताइव । सोभरी ॥ १५ ॥ ७ ॥

वा अपिच सक्षणी सेचनीयशीलौ अश्विना अश्विनौ युवां सुगम्याय सुस्वार्हाय मत्तं
सुगम्यं सुखं प्रातः काले रथेनावहतम् । ततः सोभरिरहं हुवे युवामाह्वयामि । तत्र दृष्टान्तः—पि-
तेव यथा मम पिता जुहाव तद्वदहमाह्वयामि ॥ १५॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षोडशी—

मनोजवसारुपणामदच्युतामक्षुंगमाभिरूतिभिः ।

आरात्ताच्चिद्रूतमस्मे अवसेपूर्वीभिः पुरुभोजसा ॥ १६

मनः॑जवसा । रु॒प॒णा । म॒द॒च्यु॒ता । म॒क्षु॒म॒क्षु॒ग॒मा॒भिः ।

ऊ॒ति॒भिः । आ॒रा॒त्तात् । चि॒त् । भू॒तम् । अ॒स्मे इति ।

अव॑से । पूर्वी॑भिः । पुरु॑भोज॒सा ॥ १६ ॥

हे मनोजवसा मनोवत् शीघ्रं गच्छन्तौ वृषणा वृषणौ धनानां वर्पितारौ मदच्युता माघं-
सीति मदाः शत्रवः तेषां च्यावितारौ पुरुभोजसा बहूनां भोक्तारौ रक्षकौ यद्वा बहून् स्तोतृ-
न् धनादिभिः भोजयन्तौ हे अश्विनौ मक्षुंगमाभिः शीघ्रं गच्छद्भिः ऊतिभीरक्षाभिः पूर्वीभि-
र्बहुभिः अस्मे अस्माकमवसे रक्षणाय आरात्तावचिद् अन्तिकएव भूतं भवतम् ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

आनोअश्वान्वदश्विनावर्तिर्यासिष्टमधुपातमानरा ।

गोमदस्त्राहिरण्यवत् ॥ १७ ॥

आ । नः । अ॒श्व॑वत् । अ॒श्वि॒ना । वर्तिः । या॒सि॒ष्टम् ।

म॒धु॒पा॒त॒मा । न॒रा । गो॒म॒द॒स्त्रा । हि॒र॒ण्य॑वत् ॥ १७ ॥

मधुपातमा अतिशयेन मधोः सोमस्य पातारौ नरा नेतारौ दस्त्रा सर्वैर्दर्शनीयौ हे अ-
श्विना अश्विनौ नोस्माकं वर्तिः वर्तते अत्रेति वर्तिगृहं सत् अश्ववदश्वयुक्तं गोमद गवादिमुक्तं
हिरण्यवत्सुवर्णकनकादिमुक्तं कृत्वा यासिष्टं आगच्छतं यद्वास्मान्प्रति वर्तियेज्ञमार्गमश्वा-
दिमुक्तं कृत्वा आगच्छतं यातेष्टुंदि रूपम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

सुभ्रावर्गंसूवीर्यसुपुवार्यमनाष्टरंरुस्विना ।

अस्मिन्नावामायनेवाजिनीवसृविश्वावागानिधीमहि ॥ १८ ॥ १८ ॥

सु॒ष्ट्राव॒र्गम् । सु॒ष्टवी॒र्यम् । सु॒ष्टु । वा॒र्यम् । अना॑धृष्टम् । र॒क्ष॒स्विना॑ ।
अ॒स्मिन् । आ । वा॒म् । आ॒द्याने॑ । वा॒जिनी॒वसू॑ इति॑ वाजिनी॒वसू॑ ।
वि॒श्वा । वा॒मानि॑ । धी॒महि ॥ १८ ॥ ८ ॥

सुप्रावर्गं शोभनप्रवर्जनं यस्य तत् स्तोत्रं स्वयमेव प्रयच्छतीत्यर्थः तथाविधं सुवीर्यं शोभनवीर्यं सुष्टु शोभनं यथा भवति तथा वार्यं सर्वैर्वरणीयं रक्षस्विना बलवतापि अनाधृष्टमनभिभवनीयं धनमाधीमहि त्वत्तोवयं धारयापः । तदेवाह—वाजिनीवसू बलयुक्तधनौ अन्नधनौवा अश्विनौ वां युवयोरस्मिन्नायाने अस्मदृहंपति आगमने विश्वा विश्वानि दिव्यभौमादीनि वामानि धनानि आधीमहि वयं लभामहे धीङ् आधारइत्यस्यलिङि छान्दसोविकरणस्य लुक् ॥ १८ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

ईळिष्वेति त्रिंशद्वचं तृतीयं सूक्तं व्यश्वपुत्रोविश्वमनाः ऋषिः उष्णिक्छन्दः अग्निर्देवता तथाचानुक्रान्तम्— ईळिष्वत्रिंशद्विश्वमनावध्याश्वआग्नेयमौष्णिहहेति । प्रातरनुवाके आग्नेयेकतौ औष्णिहेछन्दसि आश्विनशस्त्रे चेदंसूक्तं । सूत्रितंच—ईळिष्वाहीत्यौष्णिहमिति ।

तस्मिन् सूक्ते प्रथमा—

ई॒ळि॒ष्व॒हि॒प्र॒ती॒व्यं॑ य॒ज॒स्व॒जा॒त॒वे॒द॒सम् ।

च॒रि॒ष्णु॒धू॒म॒म॒गृ॒भी॒त॒शो॒चि॒पम् ॥ १ ॥

ई॒ळि॒ष्व । हि । प्र॒ती॒व्यम् । य॒ज॒स्व । जा॒त॒वे॒द॒सम् ।

च॒रि॒ष्णु॒धू॒मम् । अ॒गृ॒भी॒त॒शो॒चि॒पम् ॥ १ ॥

प्रतीव्यं शत्रुपु प्रतिगमनशीलमग्निं हिरवधारणे अग्निमेव ईळिष्व स्तुतिभिः स्तोत्रं कुरु । किंच चरिष्णुधूमं सर्वतश्चरणशालधूमजालं अगृभीतशोचिपं रक्षोभिरगृह्यमाणदीप्तिं जातवेदसं जातप्रज्ञं यद्वा जातानि भूतानि वेत्तीति जातवेदाः तमग्निं यजस्व हविर्भिः पूजय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दा॒मानं॑वि॒श्वच॑र्पणे॒ग्निर्वि॑श्वमनो॒गिरा॑ ।

उ॒त॒स्तु॒पे॒वि॒ष्प॒र्ध॒सो॒रथा॑नाम् ॥ २ ॥

दामानम् । विश्वचर्पणे । अग्निम् । विश्वमनः ।

गिरा । उत । स्तुपे । विद्वस्पर्धसः । रथानाम् ॥ २ ॥

उतापिच हे विश्वचर्पणे विश्वस्य सर्वस्यार्थस्य ज्ञानेन द्रष्टुः विश्वमनः सर्वेषु स्थावरजंगमात्मकेष्वेकमनोयस्य सः एतन्नामक हे ऋषे विश्ववसोविगतमात्सर्यस्य यजमानस्य रथानां रथादीनां दामानं दातारमेवंविधमग्निं गिरा स्तुतिउक्षणया वाचा स्तुपे स्तोत्रं कुरु ॥२॥

अथ तृतीया—

येषामावाधऋग्मियंरूपःपृक्षश्चनियभे ।

उपविदावाह्विर्विन्दतेवसुं ॥ ३ ॥

येषाम् । आवाधः । ऋग्मियः । रूपः । पृक्षः ।

च । निदमभे । उपविदा । वाह्विः । विन्दते । वसुं ॥ ३ ॥

आवाधः शत्रूणांमाभिमुख्येन बाधकः ऋग्मियऋग्भिरर्चनीयः अग्निर्येषामयजमानानां इषोक्तानि पृक्षः अक्षादिरसांश्च नियभे निगृह्यते ग्रहेर्लटि छान्दसोविकरणस्यलुक् लोपस्त्व-
आत्मनेपदेष्वितितलोपः ह्यग्रहोर्भञ्छंदसीतिभ्रकारः । निगृह्यच बह्विर्हविषां बोढा सप्तवाभिः उप-
विदा उपवेदनेन एते हवींषि देवार्थं नमयच्छन्तीत्येतज्ज्ञानेन तेषामेव वसु धनं विंदते लभते॥३॥

अथ चतुर्थी—

उदस्यशोचिरस्थादीदियुपोन्यजंरम् ।

तपुर्जम्भस्यसुद्युतोऽगणश्रियः ॥ ४ ॥

उत् । अस्त्य । शोचिः । अस्थात् । दीदियुपः । वि ।

अजरम् । तपुःजम्भस्य । सुद्युतः । अगणश्रियः ॥ ४ ॥

दीदियुपः दीदिनिर्दामिकया संदीप्यमानस्य तपुर्जम्भस्य तापवितृर्दस्य सुद्युतः शोभ-
नदीनिगणश्रियः हविरादानार्थं यजमानगणं श्रयति तस्य अस्य एतादृशस्याग्रेजरं जरारहितं

पुनःपुनर्मध्यमानत्वान्नूतनं हविर्भिर्वर्धमानत्वादभिनवं वा शोचिस्तेजः व्युदस्थात् विशेषेण उद्वतमभूत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

उदु॑त्ति॒ष्टस्व॑ध्वर॒स्तवा॑नोदे॒व्यारू॒पा ।

अ॒भि॒र॒व्याभा॒सावृ॑ह॒ताशु॑शु॒क्निः ॥ ५ ॥ ९ ॥

उत् । ऊँ इति । तिष्ठ । सुऽअध्वर । स्तवानः । देव्या ।

रूपा । अभिरव्या । भासा । वृहता । शुशुक्निः ॥ ५ ॥ ९ ॥

स्वध्वर शोभनयज्ञ हे अग्ने अभिरव्या अभिमुखं गच्छत्याभितः प्रसिद्धयावा वृहता वृहत्या भासा दीप्ता शुशुक्निः शुचदीप्तौ दीपनशीलस्त्वं स्तवानः स्तोतृभिः स्तूयमानः सन् देव्या द्योतमानया रूपा ज्वाल्या उत्तिष्ठ तमःपरिहारार्थमुदृच्छ । उ प्रसिद्धौ ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒ग्ने॒याहि॑सु॒शस्ति॑भिर्ह॒व्याजु॑ह्वान॒आनु॑पक् ।

यथा॑दू॒तोव॑भू॒धह॑व्य॒वाह॑नः ॥ ६ ॥

अग्ने । याहि । सुशस्तिभिः । हव्या । जुह्वानः ।

आनुपक् । यथा । दूतः । वभूथ । हव्यवाहनः ॥ ६ ॥

हे अग्ने आनुपक् अनुपकं यथाभवति तथा हव्या हव्यानि हवनयोग्यान्यजानि जुह्वानः जुह्वन्देवैभ्यः प्रयच्छन् त्वं सुशस्तिभिः शोभनैः स्तोत्रैः सह याहि देवानां हविःप्रदानार्थं गच्छ । अस्य हविःप्रदातृत्वं कथमित्याशङ्क्याह—यथा त्वं हव्यवाहनः हविषां वोढा देवानां दूतोवभूथ भवसि तथा जुह्वानइत्यन्वयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अग्निर्वःपूर्व्यहुवेहोतारं चर्पणीनाम् ।

तमयावाचागृणेत्तमुवस्तुपे ॥ ७ ॥

अग्निम् । वः । पूर्व्यम् । हुवे । होतारम् । चर्पणीनाम् ।

तम् । अया । वाचा । गृणे । तम् । ऊँ इति । वः । स्तुपे ॥ ७ ॥

चर्पणीनां मनुष्याणां होतारं होमनिष्पादकं पूर्व्यं पुरातनं वः यष्ट्वेन युष्मत्संबन्धिन-
मग्निं हुवे आह्वयामि । आह्वयच तमग्निं अया अनया सूक्तत्पया वाचा गिरा गृणे शंसामि ।
किञ्च वीयुष्मदर्थं तमु तमेवाग्निं स्तुपे स्तौमि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यज्ञोभिरद्भुतक्रतुं यं कृपासूदयन्त इत् ।

मित्रं न जने सुधितमृतावनि ॥ ८ ॥

यज्ञोभिः । अद्भुतः क्रतुम् । यम् । कृपा । सूदयन्ते । इत् । मित्रम् ।

न । जने । सुधितम् । ऋतः ष्वनि ॥ ८ ॥

अद्भुतक्रतुं बहुविधप्रज्ञं यद्वा चित्रकर्माणं मित्रं यजमानानां मित्रमिव स्थितं सुधितं
इतिभिः संतर्पितं यमग्निं ऋतवनि यज्ञवनि जने यजमाने कृपा स्वसामर्थ्येन यज्ञेभिर्यज्ञैः सूद-
यन्ते इव सृदिः क्षरणकर्मा अध्यव्यादयः कामान् क्षारयत्येव यजमानस्य कामान् प्रापयन्ती-
त्यर्थः । तमग्निमुपासेवध्वमित्युत्तरत्रसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

ऋतावानमृताय वीयज्ञस्य साधनं गिरा ।

उपोऽएनं जुजुपुर्नमसस्पदे ॥ ९ ॥

ऋतः ष्वानम् । ऋतः ष्वयवः । यज्ञस्य । साधनम् ।

गिरा । उपो इति । एनम् । जुजुपुः । नमसः । स्पदे ॥ ९ ॥

क्रतायवः यज्ञकामाः हे यजमानाः क्रतावानं यज्ञवन्तं यज्ञस्यसाधनं साधनभूतमेनमग्निं
नमसोहविषः पदे स्थाने यज्ञांगेवा गिरा स्तुतिटक्षणया वाचा उपोजुजुषुः उपासेवध्वं । तिङां-
तिङोभवन्तीति मध्यमपुरुषस्य प्रथमपुरुषादेशः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अच्छानोअङ्गिरस्तमंयज्ञासोयन्तुसंयतः ।

होतायोअस्तिविक्ष्वायशस्तमः ॥ १० ॥ १० ॥

अच्छ । नुः । अङ्गिरःस्तमम् । यज्ञासः । यन्तु । सम्प्रत्ययः ।

होता । यः । अस्ति । विक्षु । आ । यशःस्तमः ॥ १० ॥ १० ॥

संयतः लुगादिभिः नियताः नोस्माकं यज्ञासोयज्ञाः अङ्गिरस्तमं अङ्गिरसां विशिष्टं अ-
ग्निमच्छान्निमुख्येन च यन्तु गच्छन्तु । योभिः विक्षु मनुष्येषु होता होमनिष्पादकः सन् आ सर्वतः
यशस्तमः लुप्तमत्वर्थीयः यशस्वितमोस्ति भवति तमग्निं यन्तिवत्प्रत्ययः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अग्नेतवत्येअंजरेन्धानासोबृहद्भाः ।

अश्वाइववृषणस्तविपीयवः ॥ ११ ॥

अग्ने । तव । त्ये । अंजर । इन्धानासः । बृहत् ।

भाः । अश्वाःइव । वृषणः । तविपीयवः ॥ ११ ॥

अजर जरारहित हे अग्ने इन्धानासइन्धाना दीप्यमानाबृहत् बृहन्तोमहान्तः त्ये ते सर्वगता-
स्तव त्वदीयाभाः भासोरश्मयोवृषणः कामानावर्षितारः सन्तः तविपीयवः बलमाचरन्तोभव-
न्ति । तवदृष्टान्तः—अश्वाइव यथा वृषणः रेतसःसेकरोश्वा बलमाचरन्तोभवन्ति तद्वत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सत्वंनऊर्जापतेरधिरास्वसुवीर्यम् ।

प्रावंनस्तोकेतनयेसमत्स्वा ॥ १२ ॥

सः । त्वम् । नः । ऊर्जाम् । पते । रयिम् । रास्व ।

सुहवीर्यम् । प्र । अव । नः । तोके । तनये । समत्सु । आ ॥ १२ ॥

ऊर्जामन्नानां पते स्वामिन् हे अग्ने सतथाविधस्त्वं नोस्मभ्यं सुवीर्यं शोभनवीर्येपितं रयिं धनं रास्व देहि । नोस्माकं तोके पुत्रे तनये तनोति विस्तारयति पुत्रमिति तनयः पौत्रः तस्मिन्वर्तमानं धनं समत्सु संग्रामेषु च यत् रक्षितव्यं धनं तच्च प्राव प्रकर्षेण रक्ष । अनेन पुत्र-पौत्रप्रार्थनं करोति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यद्वाउंविश्वतिःशितःसुप्रीतोमनुपोविशि ।

विश्वेदग्निःप्रतिरक्षांसिसेधति ॥ १३ ॥

यत् । वै । ऊँ इति । विश्वतिः । शितः । सुप्रीतः ।

मनुपः । विशि । विश्वा । इत् । अग्निः । प्रति । रक्षांसि । सेधति ॥ १३ ॥

विश्वतिः विशां पालयिता शितः हविर्भिस्वीक्षणीकृतः सोमः सुप्रीतः सुपु मीतः सन् मनुषोमनुष्यस्य विशि निवेशने गृहे यद्वै यदा खलु वर्तते तदानीमग्निः विश्वेद विश्वान्येव तस्यबाधकानि रक्षांसि प्रतिषेधति हिनस्ति । पिधुगत्यां भौवादिकः उ मसिद्धौ ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

श्रुष्ट्यग्नेनवस्यमेस्तोमस्यवीरविश्वते ।

निमायिनस्तपुपारक्षसोदह ॥ १४ ॥

श्रुष्टी । अग्ने । नवस्य । मे । स्तोमस्य । वीर ।

विश्वते । नि । मायिनः । तपुपा । रक्षसः । दह ॥ १४ ॥

हे वीर शत्रूणां विनाशयितः वीर्यवान् विश्वते विशां पालयितः हे अग्ने नवस्य इदानीं क्रियमाणत्वाच्चूतनं मे मदीयं स्तोमस्य स्तोत्रशस्त्रादिकं श्रुष्टी श्रुत्वा मायिनोमायाविनोरक्षसः कर्मविघ्नकारिणोरक्षसान् तपुषा तापकेन तेजसा निदह निवरां भस्मीकुरु । श्रुष्टी स्नात्वाद्य-
धेदि निपातितः वकारलोपश्छान्दसः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

नतस्यमाययाचनरिपुरीशीतमर्त्यः ।

योअग्रयेददाशहव्यदातिभिः ॥ १५ ॥ ११ ॥

न । तस्य । मायया । चन । रिपुः । ईशीत । मर्त्यः । यः ।

अग्रये । ददाश । हव्यदातिभिः ॥ १५ ॥ ११ ॥

मर्त्योमनुष्योरिपुः शत्रुः चनेति निपातसमुदायोप्यर्थे माययाचन माययापि तस्य जन-
स्य नेशीत ईश्वरोनभवति । योजनः हव्यदातिभिः हविषां दातृभिः ऋत्विग्भिरग्नये ददाश
हवींषि प्रयच्छति । तस्य रिपुर्नास्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षोडशी—

व्यश्वस्त्वावसुविदमुक्षुण्युरग्रीणादृषिः ।

महोरायेतमुत्वासमिधीमहि ॥ १६ ॥

विदञ्श्वः । त्वा । वसुविदम् । उक्षुण्युः । अग्रीणात् ।

ऋषिः । महः । राये । तम् । ऊँ इति । त्वा । सम् । इधीमहि ॥ १६ ॥

उक्षुण्युः धनानसिक्कारमात्मनइच्छन् यद्वा वृष्टिसेकारमिच्छन् व्यश्वऋषिः एतन्नामको-
ममपिता वसुविदं वस्तूनां धनानां उभर्कं त्वा त्वाग्रीणात् धनादिप्राप्त्यर्थं हविभिः अतोषयत् ।
तथा वयमपि महोमहते राये धनाय तम् तथाविधमेव त्वा त्वां समिधीमहि सम्यगाज्यादि-
हविर्भिर्दीपयेम ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

उशनाकाव्यस्त्वानिहोतारमसादयत् ।

आयजित्वामनवेजातवेदसम् ॥ १७ ॥

उशना । काव्यः । त्वा । नि । होतारम् । असादयत् ।

आयजिम् । त्वा । मनवे । जातवेदसम् ॥ १७ ॥

हे अग्ने काव्यः कविपुत्रउशना एतन्नामकऋषिः मनवे राज्ञे तस्य गृहइत्यर्थः आयजिं
आभिमुख्येन यष्टारं जातवेदसं जातप्रज्ञं त्वा त्वां पुनस्त्वाशब्दआदुरार्थः त्वामेव होतारं होम-
निष्पादकं न्यसादयत् नितरामुपावेशयत् ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

विश्वेहि॒त्वांस॒जोप॑सो॒देवासो॑दू॒तम॑क॒त ।

श्रु॒ष्टीदे॒वप्र॑थ॒मोय॒ज्ञियो॑भुवः ॥ १८ ॥

विश्वे । हि । त्वा । स॒जोप॑सः । दे॒वासः । दू॒तम् ।

अ॒क॒त । श्रु॒ष्टी । दे॒व । प्र॒थ॒मः । य॒ज्ञि॒यः । भु॒वः ॥ १८ ॥

हे अग्ने विश्वे सर्वे देवासोदेवाः सजोपसः संगताः संतः अस्माकं हवींष्यानयतीति विचार्य
हिरवधारणे त्वामेव दूतं हविषां बोद्धारं दूतमकृताकार्युः । तवः देव द्योतमान हे अग्ने प्रथमः
देवानां मुख्यभूतस्त्वं श्रुष्टी श्रुष्टीति क्षिप्रनाम क्षिप्रं यज्ञियोदेवानां हविर्दातृत्वेन यज्ञार्होभूवो-
भूयाः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

इ॒मंघा॑वी॒रोअ॒मृतं॑दू॒तंरु॑ष्णवी॒तम॑र्त्यः ।

पा॒वकं॑रु॒ष्णव॑र्त॒निवि॑हा॒यस॑म् ॥ १९ ॥

इ॒मम् । घ । वी॒रः । अ॒मृतं॑ । दू॒तम् । रु॒ष्णवी॒तम् ।

म॒र्त्यः । पा॒व॒कम् । रु॒ष्णाव॑र्त॒निम् । वि॒हा॒य॒सम् ॥ १९ ॥

अनया यजमानश्चाग्निं देवानां दूतमकार्षादित्याह वीरः कर्मणिसमर्थः मर्त्योमनुष्योय-
जमानः अमृतं मरणधर्मरहितं पावकं पापानांशोधकं रुष्णवर्तनिं वर्तनियोगं रुष्णमार्गं विहा-
यसं विहायाहनि महन्नाम गुणस्तेजोधिकत्वेनवा महान्तमिमं घ इममेवाग्निं दूतं देवानां बोद्ध-
त्वेन दूतं रुष्णवीत अकार्षात् ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

तंहुवेमयुतसुचःसुभासंशुक्रशोचिपम् ।

विशामभिमजरंप्रत्नमीड्यम् ॥ २० ॥ १२ ॥

तम् । हुवेम् । युतःसुचः । सुभासम् । शुक्रशोचिपम् ।

विशाम् । अभिम् । अजरम् । प्रत्नम् । ईड्यम् ॥ २० ॥ १२ ॥

यत्सुचः गृहीतसुचः यद्वा तत्तत्स्थानेषु नियमितसुचोवयं सुभासं शोभनदीप्तिं शुक्रशो-
चिपं दीपनशीलतेजस्कं विशां स्वामिनं यद्वा विशामीड्यमित्यन्वयः मनुष्याणां स्तोत-
व्यं अजरं जरारहितं प्रत्नं पुरातनं तं तथाविधमग्निं हुवेम स्तोत्रशस्त्रादिभिराहुयामः ॥ २० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकविंशी-

योअस्मैहव्यदातिभिराहुतिमर्तोविधत् ।

भूरिपोषं धत्ते वीरवद्यशः ॥ २१ ॥

यः । अस्मै । हव्यदातिभिः । आहुतिम् । मर्तः ।

अविधत् । भूरि । पोषम् । सः । धत्ते । वीरवत् । यशः ॥ २१ ॥

योमर्तोमनुष्यः हव्यदातिभिर्हविर्दातृभिर्क्रान्तिभिस्मै अग्नये आहुतिमविधत् विदधाति
समनुष्यः भूरि बहु पोषं धनादिभिः पोषणं वीरवत् पुत्रपौत्रादियुक्तं यशः कौर्विच धत्ते धारयति
तस्मै धनादीनि प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

प्रथमंजातवेदसमग्निंयज्ञेषुपूर्वम् ।

प्रतिस्तुर्गेतिनर्मसाहविष्मती ॥ २२ ॥

प्रथमम् । जातवेदसम् । अग्निम् । यज्ञेषु । पूर्वम् ।

प्रति । स्तुक् । एति । नर्मसा । हविष्मती ॥ २२ ॥

प्रथमं देवानां प्रधानभूतं जातवेदसं जातप्रज्ञं पूर्वं पुरातनं एतादृशमग्निं यज्ञेषु अ-
ग्निष्टोमादियज्ञेषु हविष्मती सोमादिहविर्युक्तासुक् नमसा स्तोत्रेण नमस्कारेणवा सह प्रत्येति
अग्निं प्रतिगच्छति ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

आग्निर्विधेमाग्रयेज्येष्ठाग्निर्व्यश्ववत् ।

मंहिष्ठाग्निर्मतिभिःशुक्रशोचिपे ॥ २३ ॥

आग्निः । विधेम् । अग्रये । ज्येष्ठाग्निः । व्यश्ववत् ।

मंहिष्ठाग्निः । मतिभिः । शुक्रशोचिपे ॥ २३ ॥

विश्वमनोनामकावर्यं ज्येष्ठाग्निः प्रशस्यतमाग्निः मंहिष्ठाग्निः पूज्यतमाग्निः आग्निः मति-
भिः सूक्तरूपाभिः स्तुतिभिः शुक्रशोचिपे ज्वालातेजसेऽग्रये विधेम परिचरेम वयमिह व्यश्ववत्
यथाव्यवोस्माकं पिताग्निं स्तुतिभिः पर्यचरेत् तद्द्वयमपि परिचरेम ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

नूनमर्चविहायसेस्तोमेभिःस्थूरयूपवत् ।

ऋपेवैयश्वदम्यायाग्रये ॥ २४ ॥

नूनम् । अर्च । विहायसे । स्तोमेभिः । स्थूरयूपवत् ।

ऋपे । वैयश्व । दम्याय । अग्रये ॥ २४ ॥

वैयश्व व्यश्वस्यपुत्र हे विश्वमनोनामकऋपे विहायसे महते दम्याय दमे गृहे अरणीभिः-
मंथमानत्वेन भवाय यद्वा यजमानगृहाणां बाधपरिहारेण हितायाग्रये नूनं संमति स्तोमेभिः
त्रिवृत्तदशदिलक्षणैः स्तोमेः अर्चं स्तुहि । तत्रदृष्टान्तः—स्थूरयूपवत् यथा स्थूरयूपोनामविदे-
नमप्रिमानर्चं तद्दर्चैत्यर्थः ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी—

अतिथिमानुपाणांसृनुंवन्स्पतीनाम् ।

विप्राअग्निमवसेप्रत्नर्माळते ॥ २५ ॥ १३ ॥

अतिथिम् । मानुषाणाम् । सूनुम् । वनस्पतीनाम् ।

विप्राः । अग्निम् । अवसे । प्रत्नम् । ईळते ॥ २५ ॥ १३ ॥

विप्रामेधाविनोयजमानाः मानुषाणां मनुष्याणां अतिथिं अतिथिवत्पूज्यं वनस्पतीनां सूनुं वनस्पतिरूपाभिर्वारणीभिः जायमानत्वेन तेषां सूनुं प्रत्नं पुरातनमेवंविधमग्निं अवसे कर्मरक्षणाय ईळते स्तुतिभिः स्तुवन्ति ॥ २५॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ पङ्क्तिं—

महोविश्वान् अभिपत्तोऽभिहव्यानिमानुषा ।

अग्नेनिपत्तिनमसाधिबर्हिषि ॥ २६ ॥

महः । विश्वान् । अग्नि । सतः । अग्नि । हव्यानि । मानुषा ।

अग्ने । नि । सत्ति । नमसा । अधि । बर्हिषि ॥ २६ ॥

हे अग्ने महः कर्मकर्तृत्वेन महतः विश्वान् सर्वान् सतः स्वोन्नकरणार्थं वर्तमानान् स्तोतुमग्नि अभितः त्वं नमसा स्तुत्यतया बर्हिष्यधि निपत्ति निषीद । तथा मानुषा मानुषाणां मनुष्यसंबन्धीनि हव्यानि हवींष्यग्नि अभितः तानि स्वीकर्तुं निषीद ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी—

वंस्वानो वार्या पुरुवंस्वरायः पुरुस्पृहः ।

सुवीर्यस्य प्रजावतो यशस्वतः ॥ २७ ॥

वंस्व । नः । वार्या । पुरु । वंस्व । रायः । पुरुस्पृहः ।

सुवीर्यस्य । प्रजावतः । यशस्वतः ॥ २७ ॥

हे अग्ने वार्याणि वरणीयानि पुरु पुरुणि बहूनि गवादीनि नोस्मभ्यं वंस्व प्रयच्छ । तथा पुरुस्पृहः पुरुभिर्वहुभिः स्पृहणीयं रायोधनं किं विशिष्टं सुवीर्यस्य शोभनवीर्योपेतं प्रजावतः पुत्रपौत्रादिसहितं यशस्वतः कीर्तिमच्च धनं नोस्मभ्यं वंस्व प्रयच्छ ॥ २७॥

अथाष्टाविंशी-

त्वंरोसुपाम्णेग्रेजनायचोदय ।

सदावसौरातिर्यविष्ठशश्वते ॥ २८ ॥

त्वम् । व॒रो इति । सु॒ष्टसा॒ग्ने । अ॒ग्ने । ज॒नाय । चो॒दय ।

सदा । व॒सो इति । रा॒तिम् । य॒विष्ठ । श॒श्वते ॥ २८ ॥

वरो सर्वैर्वरणीय वसो शत्रूणां वासयितः यविष्ठ पुनःपुनर्जायमानत्वेन युवतम हे अग्ने त्वं सुपाम्णे सुसाम्ने सुपामादित्वाच्च पत्वं त्वत्पसादाच्च शोभनसामवसे शश्वते ध्रुवे जनाय प्रादुर्भूताय स्तोतृणां सदा सर्वदा रातिं घनादिकं चोदय प्रेरय ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

त्वंहिसुप्रतूरसित्वंनोगोमंतीरिपः ।

महोरायःसातिमग्नेअपावृधि ॥ २९ ॥

त्वम् । हि । सु॒ष्टप्र॒तूः । आ॒सि । त्वम् । नः । गो॒मंतीः ।

रि॒पः । म॒हः । रा॒यः । सा॒तिम् । अ॒ग्ने । अ॒प । वृ॒धि ॥ २९ ॥

हे अग्ने त्वं हिरवधारणे त्वमेव सुप्रतूः स्तोतृणां घनादिकं सुष्ठु प्रदातासि प्रयच्छसीत्यर्थः । अतएव गोमतीः पश्चादियुक्तानि इषोक्तानि महोमहतोरायोधनस्य मध्ये सातिं देयं धनं च नः स्तोतृणामस्माकं अपावृधि अपावृणु प्रयच्छेत्यर्थः ॥ २९ ॥

अथ विंशी-

अग्नेत्वंयशाअस्यामित्रावरुणावहा ।

ऋतावानासम्राजापूतदक्षसा ॥ ३० ॥ १४ ॥

अ॒ग्ने । त्वम् । य॒शाः । अ॒सि । आ । मि॒त्राव॒रुणा ।

वृ॒ह । ऋ॒त॒वा॒ना । स॒म्रा॒जा । पू॒त॒द॒क्ष॒सा ॥ ३० ॥ १४ ॥

हे अग्ने त्वं यशाः सृजमत्वर्थायः देवानां मध्ये यशस्वी असि भवसि अतएव त्वं ऋतावाना ऋतावाना सम्यक्त्वो यमवन्तीवा सम्राजा सम्राजो सम्यग्यजमानो पूतदक्षसा पूतद-

ससौ दक्षइतिचलनाम शुद्धचटौ मित्रावरुणौ अस्मिन्कर्मण्यावह आह्वय । प्रायेण कर्मण्याग्रे-
मित्रावरुणसहितत्वमस्तीति सूचयति ॥ ३०॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

सखायआशिपामहीति त्रिंशदृचं चतुर्थं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—सखायस्तुचोन्त्यः सौ-
षाम्णस्य वरोर्दानस्तुतिः । अन्त्यानुष्टुप्ति । व्यश्वपुत्रोवैयश्वनामऋषिः औष्णिहं हेत्युक्तत्वादेतदा-
दीनि त्रीणि सूक्तानि उष्णिक्छंदस्कानि अनुक्तत्वादिन्द्रोदेवता अन्त्यासु तिसृषु सुषामाख्यस्य
राज्ञः पुत्रस्य वरुणाग्नोराज्ञो दानं स्तूयते अतस्तास्तद्देवताकाः । महावते निष्केवत्ये औष्णि-
हवृचाशीतावेतत्सूक्तम् तथैव पञ्चमारण्यके शौनकेनस्तूयते—सखायआशिपामहियएकइद्विद-
यतइति । दशमेहनि मरुत्वतीयशस्त्रे सखायइतितिस्रकचः सूत्र्यतेच—सखायआशिपामहीति
तिस्रउष्णिहइति ।

तस्मिन्सूक्ते प्रथमा—

सखाय॒आशि॒पाम॒हिब्र॒ह्मेन्द्रा॒यव॒ज्जिणे॑ ।

स्तु॒पऊ॒पुवो॒नृत॑मायधृष्णवे ॥ १ ॥

सखायः । आ । शि॒पा॒म॒हि । ब्रह्म । इन्द्राय । व॒ज्जिणे॑ ।

स्तु॒पे । ऊँ इति । सु । वः । नृ॒त॑माय । धृष्णवे ॥ १ ॥

सखायः मित्रभूता हे ऋषिजः वज्रिणे वज्रहस्तायेन्द्राय ब्रह्म कर्तव्यमेतत्सूक्तरूपं स्तो-
त्रमाशिपामहि वयमाशास्मः शासु अनुशिष्टौ लुङि च्छेरङादेशः इत्वपत्वे व्यत्ययेनात्मनेपदम् ।
तत्र वः सर्वेषामेव मुष्माकं अर्थाय नृतमाय सर्वेषां नेतृत्वमाय यद्वा संग्रामेषु आयुधादीनां ने-
तृत्वमाय धृष्णवे शत्रूणां धर्षणशीलाय तस्माइन्द्राय अहमेव सु सुष्ठु स्तुपे स्तौमि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शर्व॒मा॒ह्यसि॒श्रुतो॒द्व॒त्रह॒त्येन॒वृ॒त्रहा॑ ।

मु॒धैर्म॒घो॒नो॒अति॑शूरदाशसि ॥ २ ॥

शवसा । हि । अति । श्रुतः । वृत्रहृत्येन । वृत्रहृहा । मघैः ।
मघोनः । अति । शूर । दाशसि ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं शवसा वदेन श्रुतः प्रसिद्धोऽसि भवसि हिमसिद्धौ । तदेवाह वृत्रहृत्येन वृत्र-
सुरहननेन वृत्रहृहा वृत्रहन्तेति प्रसिद्धोभवसि । शूर शौर्यवान् हे इन्द्र मघोनोमघवतोऽधनवतः पु-
रुषान्मघैः त्वदीयेधनैरति अतिक्रम्य दाशसि स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं प्रयच्छसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स नः स्तवान् आभर रयिं चित्रश्रवस्तमम् ।

निरेके चित् हरिवो वसुं ददिः ॥ ३ ॥

सः । नः । स्तवानः । आ । भ्र । रयिम् । चित्रश्रवःस्तमम् । निरेके ।
चित् । यः । हरिवः । वसुः । ददिः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र सतथाविधस्त्वं स्तवानः अस्माभिः स्तूयमानः स न चित्रश्रवस्तमं अतिशयेन
नानाविधान्नेपेतं रयिं पुत्रं धनं वा नोऽस्मभ्यमाभर आसंषादय देहीत्यर्थः । हरिवः हरी अश्वौ
तद्वन् हे इन्द्र यस्त्वं निरेके चित् निर्गमन एव वसुः शत्रूणां वासयिता भवसि तवायुधनिर्गमनादेव
शत्रवः पराजयन्ते खलु । किञ्च त्वं ददिर्धनानां दाता भवसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आ निरेकमुत प्रियमिन्द्र दर्पि जनानाम् ।

धृपता धृष्णोऽस्तवमान आभर ॥ ४ ॥

आ । निरेकम् । उत । प्रियम् । इन्द्र । दर्पि । जनानाम् ।
धृपता । धृष्णो इति । स्तवमानः । आ । भ्र ॥ ४ ॥

हे इन्द्र उतापिच प्रियं प्रीणनाम् प्रियतमं निरेकं धनं भवति विरेचना निर्गमनाद्वेति त-
द्जनं जनानां स्तोतृणामस्माकं आदर्पि आविदारय विकृतं कुरु । इ विदारणे छांदसो विकरण-
स्य लृक् । विवृत्यच धृष्णो शत्रूणां धर्षणशील हे इन्द्र स्तवानः स्तोतृभिरस्माभिः स्तूयमानः
स न धृपता धृष्टेन मनसा सह आभर तद्जनमस्मभ्यं देहि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नतेसव्यंनदक्षिणंहस्तंवरन्तआमुरः ।

नपरिबाधोहरिवोगविष्टिषु ॥ ५ ॥ १५ ॥

न । ते । सव्यम् । न । दक्षिणम् । हस्तम् । वरन्ते । आऽमुरः ।

न । परिबाधः । हरिऽवः । गोऽईष्टिषु ॥ ५ ॥ १५ ॥

हे हरिवोश्वन्निन्द्र आमुरः संग्रामेआभिमुख्येन कर्तारः प्रतियोद्धारो गविष्टिषु पणिभि-
रपहतानामंगिरसांगवामन्वेपणेषु ते तव सव्यं हस्तं नवरन्ते न निवारयन्ति तेपामायुधादिभिर्न
निवार्यतइत्यर्थः । तथा दक्षिणंहस्तंच न निवारयन्ति । किंच परिबाधः परितोबाधमानाः वृत्रा-
दयोसुराश्च तव सव्यदक्षिणहस्तौ ननिवारयन्ति संग्रामेषु त्वया सर्वे शत्रवः छिन्नहस्ताः सर्व-
योगच्छन्तु त्वंतु तैरबाधितोवर्तसइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये षष्ठदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

आत्वागोभिर्वज्रजंगीभिर्ऋणोम्यद्रिवः ।

आस्माकामंजरितुरामनःपृण ॥ ६ ॥

आ । त्वा । गोभिःऽइव । वज्रम् । जीऽभिः । ऋणोमि ।

अद्रिऽवः । आ । स्म । कामम् । जरितुः । आ । मनः । पृण ॥ ६ ॥

हे अद्रिवः वज्रवन्निन्द्र गोभिः स्तुतिवक्षणाभिर्वाग्भिः त्वा त्वां आकृणोमि मामोमि । ऋणु
गवौ तनादिः । तत्रदृष्टान्तः—गोभिरिव यथागोपालोगोभिर्वज्रं गोष्ठं गच्छति तद्वत्त्वां स्तुतिभिः
मामोमीत्यर्थः । ततस्त्वं जरितुः स्तोतुर्मम कामं धनादिविषयं आपृण आपूरय तथा मदीयं म-
नोमानसं धनादिभिः प्रदानेनापूरय ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

विश्वानिविश्वमनसोधियानोदत्रहंतम ।

उग्रं प्रणेत्तरधिपूर्वसोगहि ॥ ७ ॥

विश्वानि । विश्वश्मनसः । धिया । नः । वृत्रहन्तम् । उग्र ।
 प्रनेतरिति प्रहनेतः । अर्थ । सु । वसो इति । गृहि ॥ ७ ॥

हे वृत्रहन्तम् अतिशयेन वृत्रासुरस्योपद्रवाणांवा हन्तः । नाद्घस्येति तमपोनुडागमः । कीदृश-
 उग्र उदूर्णबल प्रणेतः स्तोतृणां प्रकर्षेण घनादेर्नेतः । आमन्त्रित इति उग्रेत्यस्याविद्यमानवद्भावम-
 तिपेयः । तथाविध वसो शत्रूणां वासयितरिन्द्र नः पूजायां बहुवचनं विश्वमनस एतन्नाम्नोम
 विश्वानि सर्वाणि स्तोत्राणि कर्माणि वा धिया मनसा सु सुष्ठु अधिगृहि अधिगच्छ स्तुत्यतया
 यष्टव्यतया वा मनोवेगेन गच्छेत्यर्थः । गमेर्लोटि छान्दसः शपोलुक् हेर्ङिद्वन्द्वावाऽनुदात्तोपदेशे-
 त्यनुनासिकलोपः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वयं ते अस्य वृत्रहन्विद्यामंशूरनव्यसः ।

वसोः स्पर्हस्य पुरुहूत राधसः ॥ ८ ॥

वयम् । ते । अस्य । वृत्रहन् । विद्यामं । शूर । नव्यसः ।

वसोः । स्पर्हस्य । पुरुहूत । राधसः ॥ ८ ॥

हे वृत्रहन् वृत्रहन्तः शूर बलवन्पुरुहूत पुरुभिर्बहुभिराह्वातव्येन्द्र नव्यसः नवीयसः ईय-
 सुनर्कालोपच्छान्दसः नवतरं स्पर्हस्य स्पृहणीयं राधसः राधसाध संतिद्धौ शर्मादेः संसाधकं ते
 तव त्वदीयं अस्य वसोः क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति वसोः सम्प्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थे बहुलच्छंदसी-
 ति वसोः षष्ठी त्वदीयमिदं परिदृश्यमानं धनं वयं वियाप लभेमहि । विदूलाभे आदादिकः छान्-
 दसो विकरणस्यलुक् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इन्द्र यथा ह्यस्ति ते परीतं नृतो शवः ।

अमृक्त्तारातिः पुरुहूत दाशुपे ॥ ९ ॥

इन्द्र । यथा । हि । अस्ति । ते । अपरिदृश्यतम् । नृतो इति ।

शवः । अमृक्त्ता । रातिः । पुरुहूत । दाशुपे ॥ ९ ॥

हे नृते सर्वस्पांतर्यामितया नर्तयितरिन्द्र ते त्वदीयं शवोवलं यथा अपरोतमस्ति शत्रु-
भिरपरिगतमव्याप्तं भवति हिमसिद्धौ । तथा हे पुरुहूत पुरुभिर्वहुभिराहूतेन्द्र दाशुपे हविर्दत्तवते
यजमानाय रातिः धनादिदानममृका शत्रुभिरर्हिसितं भवति त्वत्तोत्तमं यजमानस्य धनं शत्रु-
वोनर्हिसन्ति । यथा त्वदीयवत्स्य रक्षकः एवं तस्य धनस्यापि रक्षक इत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आवृपस्वमहामहमहेनृतमराधसे ।

दृह्यश्चिद्वह्यमघवन्मघत्तये ॥ १० ॥ १६ ॥

आ । वृपस्व । महाऽमह । महे । नृतम । राधसे ।

दृह्यः । चित् । दृह्य । मघवन् । मघत्तये ॥ १० ॥ १६ ॥

हे महामह अतिशयेन सर्वैः पूजनीय नृतम नेतृमेन्द्र महे महते राधसे शत्रुधनानां सं-
साधकाय वलार्थं आवृपस्व स्वोदरमासिञ्च सोमं पिबेत्यर्थः । हे मघवन् धनवन्निन्द्र सोमपानेन
मत्तः सन् दृह्यश्चिद् दृढानि परैः अवाधितान्यपि शत्रुपुराणि मघत्तये मघानां धनानां लाभाय
इस जिघांसं विदारयेत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकादशी—

नूअन्यत्रांचिदद्रिवस्त्वं नो जग्मुराशसः ।

मघवञ्छुग्धितवन्न ऊतिभिः ॥ ११ ॥

नू । अन्यत्र । चित् । अद्रिवः । त्वत् । नः । जग्मुः । आशसः ।

मघवन् । शुग्धि । तव । तत् । नः । ऊतिभिः ॥ ११ ॥

हे अद्रिवः वज्रवन्निन्द्र त्वं धनवान् दाताचेत्यपस्त्रिाय नोस्मदीयानि आशसः आशांस-
नान्यभिलाषाः त्वत् त्वत्तोन्मय देवादौ नूचिद् पुरा जग्मुः अगच्छन् तव फलं नालभन्त । इदानीं
त्वं धनवान् त्वं दानशील इत्यस्माभिर्ज्ञातं अतएव हे मघवन् धनवन् इन्द्र तव त्वदीयं तच्छ-
त्रुपुरविदारणलब्धं धनं ऊतिभिः वदक्षजैः नोस्मभ्यं शुग्धि देहि शुग्धीति दानकर्मां शक्नोते लो-
दि छान्दसो विकरणस्पलुक् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

नह्य॑ ऽङ्ग॒नृ॒तो॒त्वद॒न्यंवि॒न्दा॒मिरा॒ध॒से ।

रा॒येद्यु॒म्नाय॒शव॑सेच॒गिर्व॑णः ॥ १२ ॥

न॒हि । अ॒ङ्ग । नृ॒तो इति॑ । त्वत् । अ॒न्यम् । वि॒न्दा॒मि ।

रा॒ध॒से । रा॒ये । यु॒म्नाय॑ । शव॑से । च । गिर्व॑णः ॥ १२ ॥

हे नृतो नर्तयितः गिर्वणः गीर्भिः स्तुतिभिः वननीय संभजनीयेन्द्र राधसे बलसंसाध-
कायानाय राये धनाय युम्नाय द्योतमानाय यशसे शवसे वर्षकाय बलाय च त्वत्त्वत्तोऽन्यं न-
हि विन्दामि न लभे । अंगं प्रतिदौ ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

ए॒न्दुमि॒न्द्रा॒यसि॒ञ्चत॒पिवा॑तिसो॒म्यम॑धु ।

प्रा॒ध॒साचो॒दया॑तेम॒हि॒त्व॒ना ॥ १३ ॥

आ । इ॒न्दुम् । इ॒न्द्रा॒य । सि॒ञ्चत॒ । पिवा॑ति । सो॒म्यम् । म॑धु ।

प्रा॒ । रा॒ध॒सा । चो॒दया॑ते । म॒हि॒त्व॒ना ॥ १३ ॥

हे ऋत्विजः इन्दुं स्यन्दनशीलं सोमं इन्द्राय इन्द्रार्थमासिञ्चत आश्रयणद्रव्येण सेचनं कुरु
अभिपुतेत्यर्थः । ततः सोम्यं सोममयं मधु मधुकरं सोमरसं पिवाति पिबतु पीत्वा च स इन्द्रः म-
हित्वना स्वमहत्वेनैव राधसा अग्नेन सह धनादिकं स्तोतृभ्यः प्रचोदयाते प्रकर्षेण चोदयति ।
यदा यजमानः महित्वना इन्द्राय प्रदीयमानत्वादस्य महत्वं महत्त्वयुक्तेन राधसानेन सह
स्तोतृभ्योचोदयति इन्द्राय हविर्दत्तेति स्तोतृन् प्रेरयतीत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

उपो॒हरी॑णां॒पति॑र्दक्षं॒पृ॒ञ्चन्त॑म॒ब्र॒वम् ।

नू॒नंश्रु॑षिस्तु॒वतो॒अ॒व्यस्य॑ ॥ १४ ॥

उपो॑ इति । हरी॑णाम् । पति॑म् । दक्षं॑ । पृ॒ञ्चन्त॑म् । अ॒ब्र॒वम् ।

नू॒नम् । श्रु॑षि । स्तु॒वतः । अ॒व्यस्य॑ ॥ १४ ॥

हरीणां हस्तिवर्णानामश्वानां पीतिं पालयितारं दक्षं वर्धकं स्वबलं प्रचन्तं पृचीसंपर्के म-
रुतु योजयन्तम् यद्वा शत्रुषु स्वबलमायुधादिभिः संपर्चयन्तमेतादृशमिन्द्रं त्वामुपो अन्नं विश्व-
मना अहं स्तोत्रं करवाणि । अश्वस्य व्यश्वोनामर्षिः अश्वशब्देनोच्यते तस्य पुत्रस्य स्तुवतः
स्तोत्रं कुर्वतोमम संबन्धिनीं त्वद्विषयां स्तुतिं नूनं सम्प्रति श्रुधि शृणु ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

नह्य॑ङ्ग॒पुरा॑च॒नज॒ज्ञेव॑रि॒तर॑स्त्वत् ।

नकी॑रा॒यानै॒वथा॑न॒भृन्द्ना॑ ॥ १५ ॥ १७

नहि । अङ्ग । पुरा । चन । जज्ञे । वीरहतरः । त्वत् ।

नकिः । राया । न । एवथ । न । भृन्दना ॥ १५ ॥ १७ ॥

हे इन्द्र त्वत् त्वत्तः पुरा पूर्वं वीरतरः सामर्थ्यवान्कश्चिन्नहि जज्ञे न जातः खलु । अंग
मसिद्धौ । त्वमेव सामर्थ्यवान् जातइत्यर्थः । किञ्च त्वत्तोपि राया धनेन समर्थो न किर्नकश्चिद-
स्ति । तथा एवथा शत्रुपुराणि संग्रामं वा प्रतिगमनेन त्वत्तोधिकोनजातः । यद्वा एवथा अवर-
क्षणादिषु अकारस्य एकारश्छान्दसः औणादिकोऽथत्ययः शरणागतानां स्तोत्राणां चावनेन
त्वत्तोधिकोनास्ति । किञ्च भृन्दना भृन्दतिः स्तुतिकर्मा स्तुत्याच त्वदधिकोनजातः धनवान्भक्षकः
स्तुत्यश्च त्वत्तोऽन्योनजस्रइति ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये सप्तदशोऽवर्गः ॥ १७ ॥

एदुमध्वइति तृचः पूर्वोक्तेब्राह्मणाच्छंसिशले वैकल्पिकोनुरूपः सूत्रितं च-एदुमध्वोमदि-
न्तरमेतोऽन्यिन्द्रंस्तयामसत्तामइति ।

सक्ते षोडशी-

एदुमध्वो॑म॒दिन्तरं॑मि॒श्रवा॑ध्व॒र्योअ॒न्धसः॑ ।

ए॒वाहि॑वी॒रःस्त्व॑न्ते॒सुदा॑हृ॒धः ॥ १६ ॥

आ । दत् । ऊँ । दति । मध्वः । मदिन्तरम् । मिश्र । वा ।

अध्वर्यो । दति । अन्धसः । एव । हि । वीरः । त्वन्ते । सुदाहृधः ॥ १६ ॥

हे अध्वर्यो अध्वरस्यनेत॑ ऋत्विक् मध्वोमदकरस्यान्धसः सोमलक्षणस्यान्नस्य मदिन्तरं
आत्यर्थं मादयितुतमं सोमरसमेव आसिञ्च इन्द्रार्थं । अयमेवेन्द्रः स्तवतेहि स्तोत्रशस्त्रादिभिः
स्तुयते खलु । कीदृशः वीरः विक्रान्तः सदावृधः सर्वदावर्धमानः स्तुतायेन्द्राय सोमोदातव्यः त-
स्मादासिञ्चेति समन्वयः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

इन्द्रं स्थात॑ ह॒रीणां॒ न किञ्चे॒ पू॒र्व्यस्तु॑ निम् ।

उ॒दानं॑ श॒शर्व॑सा॒ न भ॒न्दनां॑ ॥ १७ ॥

इन्द्रं । स्थातः । ह॒रीणां॒ । न किञ्चि॑ । ते । पू॒र्व्यस्तु॑ निम् ।

उत् । आ॒नं॑ श॒शर्व॑सा । न । भ॒न्दनां॑ ॥ १७ ॥

हे हरीणां स्थातः अश्वानामधिष्ठातरिन्द्र ते त्वदीयां पूर्व्यस्तुतिं पूर्वैर्ऋषिभिः कृतां स्तुति-
मुपलक्षणं इदानीं तनैः क्रियमाणामग्निस्तुतिं न किञ्चिदश्विद शवसा बलेन उदानंश व्याप्नोति । अ-
श्व्याप्तो लिटि अश्वोतेत्येति नुट् छान्दसआगमः कश्चिन्नातिक्रामतीत्यर्थः । किञ्च भन्दना सर्वैः
प्रार्थनीयत्वाद् पूजनीयेन धनेन स्तुत्यावा त्वदीयां स्तुतिं न कश्चिदतिक्रामति त्वत्तोषलवान्धनी
स्तुत्योवान्योनास्तीत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

तं वा॒जा॒नां॒ पति॑म॒हम॑हि श्रव॒स्यवः॑ ।

अ॒प्रा॒यु॒भि॒र्य॒ज्ञेभि॑र्वा॒वृ॒धे॒न्यम् ॥ १८ ॥

तम् । वः । वा॒जा॒नाम् । पति॑म् । अ॒हम॑हि । श्रव॒स्यवः॑ ।

अ॒प्रा॒यु॒भिः । य॒ज्ञेभिः॑ । व॒वृ॒धे॒न्यम् ॥ १८ ॥

अप्रायुभिः कर्मसु अप्रमाद्यन्मनुष्ययुक्तेः अथवा अप्रमत्ताएकवस्थित्वैव कर्मकुर्वन्ति क-
र्मसारण्यनान्यदेशं गच्छन्तीत्यर्थः एवं विद्यमनुष्ययुक्तेर्यज्ञेभिर्गोपैः एतादृशमनुष्यैर्यज्ञैर्वा वावृधेन्यं
वधेनीयं वाजानामन्जानां पतिं स्वामिनं वः यष्टयष्ट्यसंबन्धेन युष्मदीयंतं तादृशमिन्द्रं श्रवस्य-
वः वयमन्नकामाः सन्तः अहमहि आह्वयामः । ह्रुपतेलुङि बहुलं छन्दसीति संप्रसारणम् ॥ १८ ॥

पूर्वोक्तएव शस्त्रे एतोन्विन्द्रमित्येतौतृचौ वैकल्पिकौस्तोत्रियानुरुपौ सूत्रितश्च—एतोन्विन्द्रंस्त्वामसखायःस्तुहीन्द्रंन्यश्ववदिति ।

तयोः प्रथमा सूक्ते एकोनविंशी—

एतोन्विन्द्रंस्त्वामसखायःस्तोम्यंनरम् ।

कृष्टीर्योविश्वाअभ्यस्त्येकइत् ॥ १९ ॥

एतो इति । नु । इन्द्रम् । स्त्वाम । सखायः । स्तोम्यम् ।

नरम् । कृष्टीः । यः । विश्वाः । अभि । अस्ति । एकः । इत् ॥ १९ ॥

हे सखायः समानख्याना मित्रभूतावा हे ऋत्विजः नु क्षिप्रं एतो आगच्छतैव । किमर्थं तदाह स्तोम्यं स्तोमार्हं नरं सर्वस्यनेतारं तमिन्द्रं स्त्वाम स्तोत्रं करवाम । यइन्द्रः एकइत्एको-सहायइवसन् विश्वाः सर्वाः कृष्टीः शत्रुसेनाः अभ्यस्ति अभिभवति तं स्त्वामेतिशेषः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अगोरुधायगविवेद्युक्षायदस्म्यंवचः ।

घृतात्स्वादीयोमधुनश्चवोचत ॥ २० ॥ १८ ॥

अगोरुधाय । गोइपे । युक्षाय । दस्म्यम् । वचः । घृतात् ।

स्वादीयः । मधुनः । च । वोचत ॥ २० ॥ १८ ॥

हे ऋत्विजः अगोरुधाय गाःस्तुतीरुणद्धीति गोरुधः नगोरुध अगोरुधः तान् अविनाशयति आदरेण शृणोतीत्यर्थः तादृशाय अतएव गविवे स्तोत्राणीच्छते युक्षाय दीप्यमानायेन्द्राय दस्म्यं दर्शनीयं घृतात्स्वादुतराद्वाज्यान्मधुनश्च स्वादीयः अतिशयेन स्वादुभूतं वचः स्तोत्ररूपं वाक्यं वोचत ब्रूत ऋत्विग्यः कृतकर्म यजमानोपि कृतवान् भवतीति यदिदमिन्द्रविषयंवचः घृतान्मधुनश्च स्वादुतरं भवत्वित्याशास्ते । तदाहभगवानाश्वलायनः—वचएवमइदं घृताच्चमधुनश्चस्वादीयोस्तिमीतिःस्वादीयोस्त्वित्येवतदाहेति ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयेष्टादशोऽष्टकः ॥ १८ ॥

हे अध्वर्यो अध्वरस्यनेते ऋत्विक् मध्वोमदकरस्यान्धसः सोमलक्षणस्यान्नस्य मदिन्तरं
 अत्यर्थं मादयितृतमं सोमरसमेव आसिञ्च इन्द्रार्थं । अयमेवेन्द्रः स्तवतेहि स्तोत्रशस्त्रादिभिः
 स्तुयते खलु । कीदृशः वीरः विक्रान्तः सदावृधः सर्वदावर्धमानः स्तुतायेन्द्राय सोमोदात्तव्यः त-
 स्मादासिञ्चेति समन्वयः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

इन्द्रं स्थातर्हरीणां न किंष्टे पूर्व्यस्तुतिम् ।
 उदानं शशवंसानमन्दनां ॥ १७ ॥

इन्द्रं । स्थातः । हरीणाम् । न किंः । ते । पूर्व्यस्तुतिम् ।
 उत् । आनंश । शवंसा । न । अन्दनां ॥ १७ ॥

हे हरीणां स्थातः अश्वानामधिष्ठातरिन्द्र ते त्वदीयां पूर्व्यस्तुतिं पूर्वैर्ऋषिभिः कृतां स्तुति-
 मुपलक्षणं इदानीं तनैः क्रियमाणामग्निस्तुतिं न किंर्नकश्चित् शवंसा बलेन उदानंश व्याप्नोति । अ-
 श्वस्याप्तो लिटि अश्नोतिश्चेति नुद् छान्दसआगमः कश्चिन्नातिक्रामतीत्यर्थः । किञ्च भन्दना सर्वैः
 मार्वथनीयत्वाद् पूजनीयेन धनेन स्तुत्यावा त्वदीयां स्तुतिं न कश्चिदतिक्रामति त्वत्तोयलवान्धनी
 स्तुत्योवान्योनास्तीत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

तं वो वाजानां पतिमहमहि श्रवस्य वः ।
 अप्रायुभिर्यज्ञेभिर्वा वृधेन्यम् ॥ १८ ॥

तम् । वः । वाजानाम् । पतिम् । अहमहि । श्रवस्य वः ।
 अप्रायुभिर्यज्ञेभिः । वृधेन्यम् ॥ १८ ॥

अप्रायुभिः कर्मसु अप्रमायन्मनुष्ययुक्तेः अथवा अप्रमत्ता एकत्र स्थित्वैव कर्म कुर्वन्ति क-
 ममारण्यनान्यदेशं गच्छन्तीत्यर्थः एवं विद्यमान्युष्ययुके यज्ञेभिर्यज्ञैः एतादृशमनुष्येयं ज्ञेयां वावृधेन्यं
 वधेनीयं वाजानामन्तानां पतिं स्वामिनं वः यष्टयष्ट्यसंयन्वेन युष्यदीयंतं तादृशमिन्द्रं श्रवस्य-
 म् । ययमन्नक्रामाः सन्तः अहमहि आह्वयामः । ह्युषवेदुडि बहुलं छन्दसीति संपसारणम् ॥ १८ ॥

पूर्वोक्तएव शस्त्रे एतोन्विन्द्रमित्येतौतृचौ वैकल्पिकौस्तोत्रियानुत्तपौ सूत्रितश्च-एतोन्विन्द्रंस्तवामसखायःस्तुहीन्द्रंयश्वदिति ।

तयोः प्रथमा सूक्ते एकोनविंशी-

एतोन्विन्द्रंस्तवामसखायःस्तोम्यंनरम् ।

कृष्टीर्योविश्वाअभ्यस्त्येकइत् ॥ १९ ॥

एतो इति । नु । इन्द्रम् । स्तवाम् । सखायः । स्तोम्यम् ।

नरम् । कृष्टीः । यः । विश्वाः । अभि । अस्ति । एकः । इत् ॥ १९ ॥

हे सखायः समानख्याना मित्रभूतावा हे ऋत्विजः नु क्षिप्रं एतो आगच्छतैव । किमर्थं तदाह स्तोम्यं स्तोमार्हं नरं सर्वस्यनेतारं तमिन्द्रं स्तवाम स्तोत्रं करवाम । यइन्द्रः एकइत् एको-सहायएवसन् विश्वाः सर्वाः कृष्टीः शत्रुसेनाः अभ्यस्ति अभिभवति तं स्तवामेतिशेषः ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

अगोरुधायगविपेद्युक्षायदस्म्यंवचः ।

घृतात्स्वादीयोमधुनश्चवोचत ॥ २० ॥ १८ ॥

अगोरुधाय । गोइदृषे । युक्षाय । दस्म्यम् । वचः । घृतात् ।

स्वादीयः । मधुनः । च । वोचत ॥ २० ॥ १८ ॥

हे ऋत्विजः अगोरुधाय गाःस्तुतीरुणद्धीति गोरुधः नगोरुध अगोरुधः तान् अविनाशयति आदरेण शृणोतीत्यर्थः तादृशाय अतएव गविपे स्तोत्राणीच्छते युक्षाय दीप्यमानायेन्द्राय दस्म्यं दर्शनीयं घृतात्स्वादुतराद्वाज्यान्मधुनश्च स्वादीयः अतिशयेन स्वादुभूतं वचः स्तोवत्तुं वाक्यं वोचत ब्रूत ऋत्विग्यः कृतकर्म यजमानोपि कृतवान् भवतीति यदिदमिन्द्रविपयंवचः घृतान्मधुनश्च स्वादुतरं भवत्वित्याशास्ते । तदाह भगवानाश्रयायनः-वचएवमइदं घृताच्चमधुनश्चस्वादीयोस्तिमीतिः स्वादीयोस्त्वित्येवतदाहेति ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकविंशी—

यस्यामितानिवीर्यांश्नराधःपर्येतवे ।

ज्योतिर्नविश्वमभ्यस्तिदक्षिणा ॥ २१ ॥

यस्य । अमितानि । वीर्या । न । राधः । परिंष्टुतवे ।

ज्योतिः । न । विश्वम् । अभि । अस्ति । दक्षिणा ॥ २१ ॥

यस्येन्द्रस्य वीर्या वीर्याणि वृत्रहननादिलक्षणानि सामर्थ्यानि अमितानि अस्य इय-
न्ति सामर्थ्यानि नान्यानीति परिमितानि नभवन्ति । यद्वा मीञ् हिंसायां छान्दसोह्रस्वः शत्रु-
भिरहिंसितानि भवन्ति । तथा यस्येन्द्रस्य राधोधनं न पर्येतवे शत्रुभिः परिगंतुं मातुं शक्यं न
भवति । अतएवास्पदक्षिणा धनं दानमभ्यस्ति विश्वं सर्वं स्तोतृजनं अभिभवति । तत्रदृष्टान्तः—
ज्योतिर्न ज्योतिषामयनत्वात् ज्योतिरन्तरिक्षं यथान्तरिक्षं सर्वलोकं पिधाय तिष्ठति तद्वत् स्तो-
तृजनं धनदानेन पिधत्तइत्यर्थः । यद्वा येन दत्तं धनं सर्वं शत्रुजनमभिभवति येनदत्तं धनमा-
दायासतः शत्रुनभिभवतीत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

स्तुहीन्द्रं व्यश्ववदनूर्मिवाजिनं यमम् ।

अर्योग्यमंहमानं विदाशुपे ॥ २२ ॥

स्तुहि । इन्द्रम् । व्यश्ववत् । अनूर्मिम् । वाजिनम् । यमम् ।

अर्यः । ग्यम् । मंहमानम् । वि । दाशुपे ॥ २२ ॥

हे विश्वमनः अनूर्मि ऊर्मिहिंसाकर्मां कैश्चिदप्यहिंस्यं अथवा शत्रुभिरगंतव्यं अतएव
वाजिनं बलवान्तं यमं स्तोतृभिः सुनियतमेतादृशमिन्द्रं स्तुहि । स्तोत्रेदृष्टान्तः—व्यश्ववत् यथा
व्यश्वो विश्वमनसः पिता इन्द्रमस्तौ तद्वत् स्तुहीत्यर्थः । स्तुतश्चेत् अर्यः स्वामीन्द्रः दाशुपे ह-
विर्दत्तवते यजमानाय मंहमानं पूज्यमानं ग्यं धनं यद्वा देवानां पूजायै ग्यं गृहं । गृहमस्ति चेत्
देवाहविभिर्गृह्यन्ते तादृशं गृहं वितरति तस्मात् त्वं धनगृहलाभाय स्तुहीत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

एवानूनमुपस्तुहिवैर्यश्वदशमनवम् ।

सुविद्वांसं चर्कृत्य चरणीनाम् ॥ २३ ॥

एव । नूनम् । उप । स्तुहि । वैर्यश्व । दशमम् । नवम् ।

सुविद्वांसम् । चर्कृत्यम् । चरणीनाम् ॥ २३ ॥

हे वैर्यश्व व्यश्वस्यपुत्र विश्वमनः चरणीनां मनुष्याणां देहेस्थितानां नवानां प्राणानां दशमं दशसंख्यापूरकं । तत्रमन्त्रः—नववै पुरुषेप्राणामनुष्येपुर्वतमाना इन्द्रस्तेषां दशधाभवतीन्द्र-
स्यात्मानं दशधाचरन्तमिति । एतादृशं अतएव नवं स्तुत्यं सुविद्वांसं अंतर्यामित्वात् सुष्ठु सर्वं जान-
न्तं चर्कृत्य भूयोभूयः कार्येषु सर्वैर्नमस्कृत्यैवमेवंविधमिन्द्रं एव नूनमिदानीमुपस्तुहि समीपेस्तुहि

॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

वेत्थाहिनिर्ऋतीनां वज्रहस्तपरिवृजम् ।

अहरहः शुन्ध्युः परिपदामिव ॥ २४ ॥

वेत्थ । हि । निःऋतीनाम् । वज्रहस्त । परिवृजम् ।

अहःहः । शुन्ध्युः । परिपदामिव ॥ २४ ॥

इदानीमुपिन्द्रं संबोध्य आह हे वज्रहस्त वज्रयुक्कहस्तेन्द्र निर्ऋतीनामुपद्रवकारिणां
रक्षसां परिवृजं परिवर्जनं हिरवधारणे त्वमेव वेत्थ जानीषे । तत्रदृष्टान्तः—अहरहः शुन्ध्युः अ-
स्मिन्नुदिते सति ब्राह्मणा आत्मीयं कर्म कृत्वा शुद्धाभवन्तीति शोभाहेतुत्वात् शुन्ध्युरादित्यः
परिपदामिव परितः यजमानानां इव यद्वा परिपदां समानाधिकरणः परितः पततां पक्षिणां
वर्जनं स्वस्थानत्यागं अहरहः प्रतिदिवसं यथा वेत्ति उदिते सूर्ये पक्षिणः स्वस्थानं परित्यज्य
सर्वतो गच्छन्ति खलु । एवं त्वयीन्द्रे स्ववलेन प्रकाशमाने सति शत्रवः स्वपुरादि त्यक्त्वा पलायन्त-
इत्यर्थः ॥ २४ ॥

अथैकविंशी-

यस्यामितानिवीर्या इनराधः पर्येतवे ।

ज्योतिर्नविश्वमभ्यस्तिदक्षिणा ॥ २१ ॥

यस्य । अमितानि । वीर्या । न । राधः । परिहृतवे ।

ज्योतिः । न । विश्वम् । अभि । अस्ति । दक्षिणा ॥ २१ ॥

यस्येन्द्रस्य वीर्या वीर्याणि वृत्रहननादिलक्षणानि सामर्थ्यानि अमितानि अस्य इय-
न्ति सामर्थ्यानि नान्यानीति परिमितानि नभवन्ति । यद्वा मीत्रं हिंसायां छान्दसोह्रस्वः शत्रु-
भिरर्हिस्तितानि भवन्ति । तथा यस्येन्द्रस्य राधोघनं न पर्येतवे शत्रुभिः परिगंतुं प्राप्तुं शक्यं न
भवति । अतएवास्यदक्षिणा धनं दानमभ्यस्ति विश्वं सर्वं स्तोतृजनं अभिभवति । तत्रदृष्टान्तः—
ज्योतिर्न ज्योतिषामयनत्वादज्योतिरन्तरिक्षं यथान्तरिक्षं सर्वलोके पिधाय तिष्ठति तद्वत् स्तो-
तृजनं धनदानेन पिधत्तइत्यर्थः । यद्वा येन दत्तं धनं सर्वं शत्रुजनमभिभवति येनदत्तं धनमा-
दायासतः शत्रुनभिभवतीत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

स्तुहीन्द्रं व्यश्ववदनुर्मिवाजिनं यमम् ।

अर्योग्यमंहमानं विदाशुपे ॥ २२ ॥

स्तुहि । इन्द्रम् । व्यश्ववत् । अनुर्मिम् । वाजिनम् । यमम् ।

अर्यः । ग्यम् । मंहमानम् । वि । दाशुपे ॥ २२ ॥

हे विश्वमनः अनुर्मि ऊर्मिर्हिंसाकर्मा कैश्चिदप्यहिंस्यं अथवा शत्रुभिरगंतव्यं अतएव
वाजिनं गतवन्तं यमं-स्तोतृभिः सुनियन्मेतादृशमिन्द्रं स्तुहि । स्तोत्रेदृष्टान्तः—व्यश्ववत् यथा
व्यश्वोविश्वमनसः पिना इन्द्रमस्तौ तद्वत् स्तुहीत्यर्थः । स्तुतश्चेत् अर्थः स्वामीन्द्रः दाशुपे हं-
विदत्तवते यजमानाय मंहमानं पूज्यमानं ग्यं धनं यद्वा देवानां पूजायै ग्यं गृहं । गृहमस्ति चेत्
देवाहविभिर्नृप्यन्ते तादृशं गृहं वितरति तस्मात् त्वं धनगृहदाभाय स्तुहीत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

ए॒वानूनमुप॑स्तुहि॒वैय॑श्च॒दश॒मन॑वम् ।

सु॒विद्वांस॑च॒र्कृत्य॑च॒रणी॑नाम् ॥ २३ ॥

ए॒व । नून॑म् । उप॑ । स्तु॒हि । वैय॑श्च । द॒श॒मम् । न॑वम् ।

सु॒विद्वांस॑म् । च॒र्कृत्य॑म् । च॒रणी॑नाम् ॥ २३ ॥

हे वैयश्च व्यश्वस्यपुत्र विश्वमनः चरणीनां मनुष्याणां देहेस्थितानां नवानां प्राणानां दशमं दशसंख्यापूरकं । तत्रमन्त्रः—नववै पुरुषेप्राणामनुष्येपुर्वतमानादन्द्रस्तेषां दशधाभवर्षाद्व-
स्यात्मानं दशधाचरन्तमिति । एतादृशं अतएव नवं स्तुत्यं सुविद्वांसं अंतर्यामित्वात्सुष्ठु सर्थं जान-
न्तं चर्कृत्यं भूयोभूयः कार्येषु सर्वैर्नेमस्कृतं व्यमेवंविधमिन्द्रं एव नूनमिदानीमुपस्तुहि समीपेस्तुहि

॥२३॥

अथ चतुर्विंशी—

वे॒त्थाहि॒निर्ऋ॑तीनां॒वज्र॑हस्त॒परि॒वृज॑म् ।

अ॒हर॑हःशु॒न्ध्युः॑प॒रिप॑दा॒मिव॑ ॥ २४ ॥

वे॒त्थ । हि । निः॑र्ऋ॒तीनाम् । वज्र॑हस्त । प॒रि॒वृज॑म् ।

अ॒हः॑हः । शु॒न्ध्युः । प॒रिप॑दो॒मिव॑ ॥ २४ ॥

इदानीमपिरिन्द्रं संबोध्यआह हे वज्रहस्त वज्रयुक्तहस्तेन्द्र निर्ऋतीनामुपद्रवकारिणां
रक्षसां परिवृजं परिवर्जनं हिरवधारणे त्वमेववेत्थ जानीषे । तत्रदृष्टान्तः—अहरहः शुन्ध्युः अ-
स्मिन्नुदितेसति ब्राह्मणा आत्मीयं कर्म कृत्वा शुद्धाभवन्तीति शोभाहेतुत्वाद् शुन्ध्युरादित्यः
परिपदामिव परितः यजमानानां इव यद्वा परिपदां समानाधिकरणः परितः पततां पक्षिणां
वर्जनं स्वस्थानत्यागं अहरहः प्रतिदिवसं यथा वेत्ति उदिते सूर्ये पक्षिणः स्वस्थानं परित्यज्य
सर्वतोऽप्युच्छन्ति खलु । एवं त्वयीन्द्रे स्वबलेन प्रकाशमानेसति शत्रवः स्वपुत्रादि त्यक्त्वा पलायन्त
इत्यर्थः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

तदिन्द्रावआभरयेनादंसिष्ठकृत्वने ।

द्विताकुत्सायशिश्रथोनिचोदय ॥ २५ ॥ १९ ॥

तत् । इन्द्र । अवः । आ । भर । येन । दंसिष्ठ । कृत्वने ।

द्विता । कुत्साय । शिश्रथः । नि । चोदय ॥ २५ ॥ १९ ॥

हे इन्द्र तदवस्तद्रक्षणमस्मभ्यमाभर हे दंसिष्ठ अत्यन्तं दर्शनीय यद्वा शत्रूणामुपक्षपयितरिन्द्र कृत्वने कर्मकुर्वते यजमानाय तदर्थं येन पालनमकृथाः तद्रक्षणमाभरेति समन्वयः । किञ्च कुत्साय कुत्सनामकाय राजर्षये द्विता द्विवा मकारेण शिश्रथः त्वं शत्रूनवधीः तस्मै द्वैधं पालनमकार्षीरित्यर्थः तद्रक्षणमप्यस्मभ्यं निचोदय नितरामत्यर्थं प्रेरय । यद्वा कृत्वनइति सामान्येनोक्त्वा निःशेषेण तदेवाह कुत्सायेत्यादि । शेषं पूर्ववत् ॥ २५ ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथ षड्विंशी—

तमुत्वानूनमीमहेनव्यंदंसिष्ठसंन्यसे ।

सत्वनोविश्वाअभिमातीःसक्षणिः ॥ २६ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । नूनम् । ईमहे । नव्यम् । दंसिष्ठ ।

संन्यसे । सः । त्वम् । नः । विश्वाः । अभिमातीः । सक्षणिः ॥ २६ ॥

हे दंसिष्ठ अतिशयेन दर्शनीयेन्द्र नव्यं स्तोत्रभिः स्तोत्रव्यं तमु तादृशमेव त्वा त्वां नूनमिदानीमीमहे वयं याचामहे । किमर्थं संन्यसे असुक्षेपणे भावेकिप् संन्यासार्थं याचामहइति शेषः । सतादृशस्त्वं नोस्माकं विश्वाः सर्वाअभिमातीः शत्रुसेनाः सक्षणिः सहेः सनिः प्रत्ययः सहनशीलोभिभवनशीलोभवसि ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी—

यक्रतादंर्हसोमुचयोवार्यात्ससिन्धुपु ।

यधर्दासस्पन्तुविनृम्णनीनमः ॥ २७ ॥

यः । ऋक्षात् । अंहसः । मुचत् । यः । वा । आर्यात् । सुप्त ।
सिन्धुपु । वधः । दासस्य । तुविह्नृम्ण । नीनमः ॥ २७ ॥

पूर्वोर्ध्वः परोक्षरुतः यद्वन्दृक्क्षात् क्रमनुप्यान् क्षणोति क्षणोतेरौणादिकोऽप्रत्ययः
तस्मादक्षसोजातादंहसः पापरूपादुपद्रवान्मुचत् मुञ्चति राक्षसएनं नबाधते किंपुनस्तंहन्ती-
त्यर्थः । अपिच यद्वन्दृः सप्तसिन्धुपु गंगाद्यास्तु नदीषु यद्वा सप्त सर्पणशीलास्तु सिन्धुपु तत्कूलेष्वि-
त्यर्थः गंगायांघोपइतिवत् । तेषु वर्तमानानां स्तोत्राणां आर्यात् धनादिकं प्रेरयेत् ऋगतिप्राप-
णयोः आशीर्लिङ्गि गुणोर्तिसंयोगाद्योरिति गुणः बहुलंछन्दसीति लिङ्यप्याडागमः । अथप्रत्य-
क्षः हे तुविह्नृम्ण बहुधनेन्द्र दासस्योपक्षपयितुरसुरस्य वधः हननसाधनमायुधं नीनमः नमय

॥२७॥

अथाष्टाविंशी-

यथावरोसुपाम्णेसुनिभ्यःआवहोरयिम् ।

व्यश्वेभ्यःसुभगेवाजिनीवति ॥ २८ ॥

यथा । वरो इति । सुऽसाम्ने । सुनिऽभ्यः । आ । अवहः ।

रयिम् । विऽअश्वेभ्यः । सुऽभगे । वाजिनीऽवति ॥ २८ ॥

अनेनवृत्तेन वरोर्दानंस्तूयते—हे वरो वरुनामकराजन् सुपाम्णे सुसाम्ने सुपामाख्यं रा-
जानं स्वपितरमुद्दिश्य तस्योत्तमलोकप्राप्त्यर्थं सुनिभ्यो भिक्षमाणेभ्यो वा कोशात् आहत्य
रपि धनं यथा पुरा अवहः प्रापितवानसि अतएवमिदानीं व्यश्वेभ्यः व्यश्वपुत्रेभ्योऽस्मभ्यं
धनमावह । वाजिनीवतीतिपदलिङ्गादियमुपस्था अयं वृत्तोऽप्युपस्पइति शौनकेनोक्तम्—यथा
वरोसुपाम्णइत्युत्तमस्त्योपसस्तृचइति । हे सुभगे शोभनधनयुक्ते वाजिनीवति अन्नवति मतु-
यनुवादायः । यद्वा वाजोवाजनं गमनमस्यास्तीति वाजिनी अन्नं तद्वति हे उपः त्वं चास्मभ्यं
धनं प्रयच्छ वरोर्वहुधनदानात्तस्य दानस्तुतिः । यद्वा विश्वमनाऋषिः वरुं संचोप्याह हे सुभगे
शोभनधने वाजिनीवति अन्नवति हे उपः यथा त्वं सुपाम्णे सुपामनाम्ने मम पित्रे धनं दत्वा
तेनैव सुपाम्णा सुनिभ्योपाचमानेभ्यः धनं यथा प्रापितवत्यसि तेन यथा दानमकारयः एवं
महामपि धनं दत्वा व्यश्वेभ्यः पूजायां बहुवचनं व्यश्वपुत्राय विश्वमनसे धनं प्रापयेति
मयापि दानं करोमि । हे वरो उपसमेवं वदेत्पृषिराह ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

आनार्यस्यदक्षिणान्व्यश्वान्तुसोमिनः ।

स्थूरंचरार्धःशतवत्सहस्रवत् ॥ २९ ॥

आ । नार्यस्य । दक्षिणा । विद्वंश्वान् । एतु । सोमिनः ।

स्थूरम् । च । रार्धः । शतवत् । सहस्रवत् ॥ २९ ॥

अनया धनं कपिरादत्तवानित्याह नार्यस्य नरहितोनर्यः तस्यापत्यं नार्यः तस्मात् संवन्ध-
मात्रे तस्येदमित्यण् तस्य सोमिनः सोमवतोयजमानस्य यद्वा व्यश्वानां विशेषणं तादृशस्य
वरोर्दक्षिणादानं सोमवतोव्यश्वान् व्यश्वपुत्रानस्मानैव आगच्छतु । किंच स्थूरं स्थूलं शतवत्स-
हस्रवत् शतसहस्रधनयुक्तं राधोजं चास्मानागच्छतु ॥ २९ ॥

अथ विंशी-

यत्त्वापृच्छादीजानःकुह्याकुह्याकृते ।

एषोअपश्रितोब्लोगोमतीमवतिष्ठति ॥ ३० ॥ २० ॥

यत् । त्वा । पृच्छात् । ईजानः । कुह्या । कुह्याकृते । एषः ।

अपश्रितः । ब्लः । गोमतीम् । अर्च । तिष्ठति ॥ ३० ॥ २० ॥

इदानीमुपसं संशोभ्याभिधीयते हे कुह्याकृते सवरुः कुह कुवतिष्ठतीत्येतदिच्छयाभिलक्ष-
णमवृत्तेर्जिज्ञासुभिः पुरस्कृते कुहशब्दात् क्यच् एतादृशे हे उपः त्वा त्वां यद्यदा कश्चिद् पृच्छा-
त् पृच्छति ईजानः इष्टवान् वरुः कुह्या कतिष्ठतीति यदा पृच्छति तदानीमपश्रितः सर्वैराश्रितः
यद्वा विवृतद्वारः । यदा याचमाना आगच्छन्ति तदा दौवारिका न प्रतिघ्नन्तीत्यर्थः तादृशः
बलोवरः स्वचलेनावरकः शत्रूणां यद्वा भिक्षूणां धनादिप्रदानेनाश्रिता एषोऽपवरुः गोमतीं
एवन्नामिकां नदीं कालाध्वनोरिति द्वितीया तस्यास्तीरे अवतिष्ठतीति तदानीं त्वं कथयसि ॥ ३० ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये विंशोऽवर्गः ॥ २० ॥

तावामिति चतुर्विंशायुक्तं षष्ठमं सूक्तम् अथेयमनुक्रमणिका-तावांचतुर्विंशतिर्भव-
रुणं दग्म्यापास्तिसेविश्वदेव्युपान्त्योष्णिग्गर्भेति । व्यश्वपुत्रोवैयश्वनामा कपिः पूर्ववदुष्णि-

क्छन्दः त्रयोविंशीउष्णिग्गर्भा । षट्सप्तैकादशाउष्णिग्गर्भेति तल्लक्षणोपेतत्वात् । दशम्येका-
दशीद्वादशयैवैश्वदेव्यः अवशिष्टानां मित्रावरुणौ देवता सूक्तविनियोगोलैंगिकः ।

तस्मिन्सूक्ते प्रथमा—

तावांविश्वस्यगोपादेवादेवेपुंयज्ञियां ।

ऋतावानायजसेपूतदक्षसा ॥ १ ॥

ता । वाम् । विश्वस्य । गोपा । देवा । देवेपुं । यज्ञियां ।

ऋतश्वांना । यजसे । पूतदक्षसा ॥ १ ॥

हे मित्रावरुणौ विश्वस्य सर्वस्य लोकस्य गोपा गोपायितारौ देवा देवौ घेतनशीलौ
देवेषु मध्ये यज्ञिया यज्ञार्हौ ता तौ तादृशौ वां पुवां हविःप्रदानार्थं यजमानं भजथः अतएव हे
विश्वमनाः ऋतावाना ऋतावानौ सत्यवन्तौ यज्ञवन्तौवा पूतदक्षसा पूतदक्षसौ शुद्धबलौ । आवां
बलवन्ताविति वचनमात्रेण बलवन्तौ न भवतः । किन्तु यथार्थत्वेन सामर्थ्यवन्तौ मित्रावरुणौ
यजसे हविर्भिः पूजयसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मित्रातनानरथ्याश्वरुणोयशंसुक्रतुः ।

सुनात्सुजातातनयाधृतव्रता ॥ २ ॥

मित्रा । तनां । न । रथ्यां । वरुणः । यः । च । सुक्रतुः ।

सुनात् । सुजाता । तनया । धृतव्रता ॥ २ ॥

सुक्रतुः शोभनकर्मा योवरुणः सुकर्मा मित्रश्च मित्रावरुणौ कीदृशौ तना तन्वन्ति मुकु-
टकटकादिनेति तनानि धनानि नश्चार्थे धनानिच रथ्या रथ्यो नेतारौ । यद्वा धनानि क-
र्मणः कर्तृपक्षत्वात् प्रयच्छन्ताविति संबध्यते । तादृशौ रथ्यौ रथवन्तौ सनाच्चिरादेव सु-
जाता सुजातौ शोभनजन्मानौ तदेवाह तनया तनयो अदितेः पुत्री धृतव्रता धृतव्रतौ धृतक-
र्माणौ तौ यजसद्वि पूज्येणसमन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तामा॒तावि॒श्ववे॑दसासु॒र्याय॑ प्रम॒हसा ।

म॒हीज॑जानादि॒तिर्ऋ॒तावरी ॥ ३ ॥

ता । मा॒ता । वि॒श्ववे॑दसा । अ॒सु॒र्याय॑ । प्र॒म॒हसा ।

म॒ही । ज॒जान॑ । अदि॒तिः । ऋ॒त॒ऋवरी ॥ ३ ॥

अदितेस्तनयत्वमेव स्फुटयति—विश्ववेदसा विश्ववेदसौ सर्वधनौ यद्वा विश्वानि स्थावर-
जंगमात्मकानि सर्वाणि विदतुर्जानीतइति विश्ववेदसौ प्रमहसा प्रमहसौ प्रकृष्टतेजस्कौ ता तौ
तादृशौ मित्रावरुणौ मही महती ऋतावरी सत्यवती माता देवमाता अदितिः जजान जनया-
मास । किमर्थं असुर्याय असुराणां हन्त्रे बलाय असुरान्हंतुमुत्पादितवतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

म॒हान्ता॑ मि॒त्रावरु॑णास॒म्राजा॑दे॒वावसु॑रा ।

ऋ॒तावा॑नावृ॒तमा॑घो॒पतो॑बृ॒हत् ॥ ४ ॥

म॒हान्ता॑ । मि॒त्रावरु॑णा । स॒म॒ऋराजा॑ । दे॒वौ । अ॒सु॒रा ।

ऋ॒त॒ऋवनी॑ । ऋ॒तम् । आ । घो॒प॒तः । बृ॒हत् ॥ ४ ॥

महान्ता गुणाधिक्येन महान्तौ सम्राजा सम्राजौ सम्यग्दीप्यमानौ असुरा असुरौ बलव-
न्तौ यद्वा सर्वान्तर्यामितया प्रेरकौ ऋतावानौ सत्यवन्तौ मित्रावरुणौ देवौ बृहद्व स्तोत्रशस्त्रादि-
ना महान्तं ऋतं यज्ञमाघोपतः स्वदीप्त्या प्रकाशयतः घुपेल्लिखन् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

नपा॑ता॒शवं॑सोम॒हःसू॒नूद॑क्षस्यसु॒क्रतू॑ ।

सु॒प्रदा॑नू॒द्वपो॑वास्त्वाधि॒क्षितः ॥ ५ ॥ २१ ॥

नपा॑ता । शवं॑सः । म॒हः । सू॒नू॒द॒क्षि । द॑क्षस्य । सु॒क्रतू॑ इति सु॒ऋतू॑ ।
सु॒प्रदा॑नू॒द॒क्षि । सु॒प्र॒ऋदा॑नू । इ॒पः । वा॒स्तु । अधि॒क्षि॒तः ॥ ५ ॥ २१ ॥

महोमहतः शवसोबलस्यनपाता नपातौ पौत्रौ बलेनोत्पादिताविति बलस्य पौत्रौ तादृशा दक्षस्य । दक्षवृद्धौ शीघ्रायेचेति दक्षोवेगः । तस्य सूनू पुत्रौ । बलाद्वेगइति तयोः पुत्रत्वं । तौ सुकतू शोभनकर्माणौ सृपदानू प्रसूतधनादिदानौ मित्रावरुणौ इपोन्नस्य वास्तु निवासस्थाने अधि-
क्षितः अधिवसतः । अधिशीडिति वास्तुनः कर्मसंज्ञा क्षयतेर्लटि छान्दसोविकरणस्यलुक् ॥ ५॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथ पष्ठी—

संयादानूनियेमथुर्दिव्याः पार्थिवीरिपः ।

नभस्वतीरावांचरन्तुवृष्टयः ॥ ६ ॥

सम् । या । दानूनि । येमथुः । दिव्याः । पार्थिवीः ।

इर्यः । नभस्वतीः । आ । वाम् । चरन्तु । वृष्टयः ॥ ६ ॥

हे मित्रावरुणौ या यौ युवां दानूनि देयानि धनानि संयेमथुः अस्मास्तु संयच्छतं तथा दिव्यानि दिविभवानि पार्थिवीः पृथिव्यामुत्पन्नानि इपोन्नानि संयच्छतं वृष्टयभावे कथम-
नलभ्यतइतिचेत् तदुच्यते—नभस्वतीः उदकवत्योवृष्टयः वादृशौ वां युवां आचरन्तुपतिदन्तु ॥६॥

अथ सप्तमी—

अधियावृहतोदिवोऽभिभूथेवपश्यतः ।

ऋतावानासम्राजानमसेहिता ॥ ७ ॥

अधि । या । बृहतः । दिवः । अभि । यूथ्याइद्वेव । पश्यतः ।

ऋतइवाना । सम्राजा । नमसे । हिता ॥ ७ ॥

या यौ मित्रावरुणौ बृहता दिवोद्योतमानान् देवानधिपश्यतः । तत्रदृष्टान्तः—यूथेव यथा वृषभः गोयूथानिरन्तुमभि अभिमुखं पश्यति तद्वदेतौ स्ववीर्येणासुरान् हत्वा देवान्मोदयितुं पश्यतइत्यर्थः । कीदृशी ऋतावाना सत्यवन्तौ सम्राजा सम्राजौ सम्यग्दीप्यमानौ नमसे हविषे हिता हिता मियो पश्यतइति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ऋतावाना निषेदतुः साम्राज्याय सुकृतं ।

धृतव्रता क्षत्रिया क्षत्रमाशतुः ॥ ८ ॥

ऋतश्वाना । नि । सेदतुः । साम्राज्याय । सुकृतं इति सुकृतं ।

धृतव्रता । क्षत्रिया । क्षत्रम् । आशतुः ॥ ८ ॥

ऋतावाना ऋतावानौ सत्यवन्तौ सुकृतं शोभनकर्माणौ सुप्रज्ञौवा मित्रावरुणौ साम्राज्या-
य साम्राज्यार्थं निषेदतुः न्यसीदताम् । तथा मन्त्रः—निपसादधृतव्रतोवरुणः पस्त्यास्वा । सा-
म्राज्याय सुकृतुरिति । धृतव्रता धृतव्रतौ धृतकर्माणौ क्षत्रिया क्षत्रियौ बलवन्तौ क्षत्रं यत्प्रमाशतुः
आनशाते व्यामुत इत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अक्ष्णश्चिद्रातुवित्तरानुल्वणेन चक्षसा ।

निचिन्मिपन्तानिचिरानिचिक्वतुः ॥ ९ ॥

अक्ष्णः । चित् । गातुवित्तरा । अनुल्वणेन । चक्षसा ।

नि । चित् । मिपन्ता । निचिरा । नि । चिक्वतुः ॥ ९ ॥

अक्ष्णश्चिद्रातुवित्तरा गातुवित्तरौ अतिशयेन मार्गवेत्तारौ यद्वा गातु-
वित्तरौ गातु गमनशीलं माणिजातं चक्षुषोपि पूर्वं वेत्तारौ मित्रावरुणौ कीदृशौ निमिषन्ता
निमिषन्तौ सर्वमुन्नेपयन्तौ त्वस्वकर्मणि निचिरा नितरां चिरन्तनी तौ अनुल्वणेन उत्त्वणमिति
दुःसहमग्नेस्तेजः तद्वत् दुःसहेन चक्षसा होरात्रयोर्व्याप्तेन तेजसैव निचिक्वतुः पूजितौ यभूवतुः ।
चिद्वधारणे ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उतनोदिव्यदितिरुप्यतानासत्या ।

उरुप्यन्तुमरुतोऽरुदशवसः ॥ १० ॥ २२ ॥

उत । नः । देवी । अदितिः । उरुप्यताम् । नासत्या ।

उरुप्यन्तु । मरुतः । वृद्धशवसः ॥ १० ॥ २२ ॥

उतापिच देवी द्योतनशीला अदितिर्मित्रावरुणयोर्माता नोस्मान्नक्षतु नासत्या नासत्यौ असत्यमनयोर्नास्तीति नासत्यौ अश्विनौच उरुप्यतां रक्षतां । उरुप्यतिः कंडादिः वृद्धश्रवसः वृद्धवेगा अतिशयेन वेगवन्तइत्यर्थः यद्वा वर्धनशीलहविलक्षणाश्रोपेताः मरुतः उरुप्यन्तु अस्मान्पालयन्तु ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकादशी—

तेनोनावमुरुप्यतदिवानक्तंसुदानवः ।

अरिप्यन्तोनिपायुभिःसचेमहि ॥ ११ ॥

ते । नः । नावम् । उरुप्यत । दिवा । नक्तम् । सुदानवः ।

अरिप्यन्तः । नि । पायुभिः । सचेमहि ॥ ११ ॥

हे सुदानवः शोभनदानामरुतः अरिप्यन्तः केनाप्यर्हिसिताः ते तादृशायूयं नोस्मदीयां नावं यज्ञियां नावं दिवानक्तंच उरुप्यत पालयत । ततोवयं पायुभिर्युष्मदीयैः पालनैः निसचेमहि नितरां समयेताभवेम ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अघ्नतेविष्णवेव्यमरिप्यन्तःसुदानवे ।

श्रुधिस्रवावन्तिसिन्धोपूर्वचित्तये ॥ १२ ॥

अघ्नते । विष्णवे । व्यम् । अरिप्यन्तः । सुदानवे । श्रुधि ।

स्वध्यावन् । सिन्धो इति । पूर्वचित्तये ॥ १२ ॥

पूर्वोर्ध्वः परोक्षरुतः अरिप्यन्तःपालनवत्त्वात् केनाप्यवाधितावयं अघ्नते स्तोतृणां यष्टृणां चाहंसिकाम सुदानवे शोभनदानाय विष्णवे स्वमहत्त्वेन सर्वव्यापकाय एतन्नामकाय देवाय स्तुतिं कुर्मः । अथ प्रत्यक्षः हे स्वयावन् स्वयमेवासहायः सन् दिवि संग्रामेवा यातीति स्वयावन्

सिन्धो स्तोतृन् प्रति धनानां स्पन्दनशील विष्णो पूर्वंचित्तये चित्तिः कर्म मन्त्रान्तरेपि तथाश्रव-
णात् । साचित्तिभिर्निहिचकारमर्त्यमिति । पूर्वं प्रारब्धकर्मणे यजमानाय तदर्थं श्रुधि अस्माभिः
क्रियमाणां स्तुतिं त्वं शृणु ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

तद्वार्यवृणीमहेवरिष्ठंगोपयत्यम् ।

मित्रोयत्पान्तिवरुणोयदर्यमा ॥ १३ ॥

तत् । वार्यम् । वृणीमहे । वरिष्ठम् । गोपयत्यम् । मित्रः । यत् ।
पान्ति । वरुणः । यत् । अर्यमा ॥ १३ ॥

वरिष्ठं उरुतरं गोपयत्यं सर्वेषां रक्षकं सर्वैः पालनीयं वा वार्यं सर्वैर्वननीयं तद्धनं वृणी-
महे वर्यं संभजामहे । यद्धनं मित्रः सर्वेषां मित्रभूतः वरुणः शत्रूणां वारयिता अर्यमा सर्वदाग-
च्छन् एतन्नामकास्त्रयोदेवाः पांति पालयन्ति तद्धनं वृणीमहे अस्मदीयस्य धनस्य रक्षकाभवन्ती-
त्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

उतनःसिन्धुरपांतन्मरुतस्तदश्विना ।

इन्द्रोविष्णुर्मीढ्रांसःसजोपसः १४ ॥

उत । नः । सिन्धुः । अपाम् । तत् । मरुतः । तत् । अश्विना ।
इन्द्रः । विष्णुः । मीढ्रांसः । सजोपसः ॥ १४ ॥

पुनरपि धनरक्षणमेवाशास्ते उतापिच अपामुदकानां सिन्धुः स्पन्दनशीलः पर्जन्यः नो-
र्यदीयं तद्धनं रक्षतु तदेव मरुतश्च पालयन्तु अश्विना अश्विनौ देवी तद्धनं पालयताम् । तथा
इन्द्रोविष्णुश्च मीढ्रांसः कामानां सेत्कारएते सर्वदेवाः सजोपसः संगताः संतः अस्मदीयं धनं
रक्षन्तु एतेदेवा अस्मभ्यं धनं दत्वा पालयन्त्वित्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

तेहिष्मावनुपोनरोभिमातिकर्यस्यचित् ।

तिग्मंनक्षोदःप्रतिघ्नन्तिभूर्णयः ॥ १५ ॥ २३ ॥

ते । हि । स्म । वनुषः । नरः । अभिङ्मातिम् । कर्यस्य ।

चित् । तिग्मम् । न । क्षोदः । प्रतिघ्नन्ति । भूर्णयः ॥ १५ ॥ २३ ॥

वनुषः वननीयाः संभजनीयाः नरो नेवारस्तेहिष्म तेत्सु देवाः भूर्णयः क्षिप्रगमनाः सन्तः कयस्यचित्कस्यचिच्छत्रोरभिमातिमभिमानं प्रतिघ्नन्ति प्रतिकूलं यथाभवति तथा हिंसन्ति । तत्रद्वयान्तः—तिग्मं यथा तिग्मं तीक्ष्णं जवेन गच्छत् क्षोदः उदकं अग्रतः स्थितं वृक्षमुन्मूलयति तद्वत् तस्याभिमानं घ्नन्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ षोडशी—

अयमेकंइत्थापुरुुरुचंष्टेविविश्पतिः ।

तस्यैवतान्यनुवश्चरामसि ॥ १६ ॥

अयम् । एकः । इत्था । पुरु । उरु । चष्टे । वि । विश्पतिः ।

तस्यै । वतानि । अनु । वः । चरामसि ॥ १६ ॥

मित्रस्य कर्माण्याह विश्पतिः विशां पाठयिता अनयोर्मित्रावरुणयोरेकः अयं मित्रः पुरु पुरुणि बहूनिच उरु उरुणिच द्रव्याणि इत्था इत्थं विचष्टे स्वतेजसा पश्यति तस्य मित्रस्य वतानि कर्माणि बोधुम्यदर्थं अनुचरामसि अनुचरामः कुर्मइत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

अनुपूर्वाण्योक्त्वांताम्राज्यस्यसश्विम ।

मित्रस्यैवतावरुणस्यदीर्घश्रुत् ॥ १७ ॥

अनु । पूर्वाणि । ओक्त्वा । साम्राज्यस्य । सृष्टिम् ।
मित्रस्य । व्रता । वरुणस्य । दीर्घश्रुत् ॥ १७ ॥

साम्राज्यस्य साम्राज्योभावः साम्राज्यं साम्राज्यमस्यास्तीति साम्राज्यः अर्शवादिभ्य इत्य-
च् प्रत्ययः साम्राज्यवतोवरुणस्य पूर्वाणि पुरातनानि ओक्त्वा ओकोगृहं तस्मै हितानि
कर्माणि वयं सश्रिम । सश्रतिर्गतिकर्मा लितिरूपं द्विवचनस्य छन्दसिविकल्पितत्वाद्ब्रद्विवच-
नाभावः । तदेवाह मित्रस्य व्रता व्रतानि कर्माणि च दीर्घश्रुत् सुभांसुलुगिति पञ्चालुक् दीर्घश्रु-
तः अतिशयेन मत्तिद्धस्य वर्षणस्य व्रतानिवा सश्रिमेति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

परिपोरश्मिनादिवोन्तान्ममेपृथिव्याः ।

उभे आपपौ रोदसी महित्वा ॥ १८ ॥

परि । यः । रश्मिना । दिवः । अन्तान् । ममे । पृथिव्याः ।

उभे इति । आ । पपौ । रोदसी इति । महित्वा ॥ १८ ॥

योमिन्नः दिवः पृथिव्याः द्यावापृथिव्योरन्तान् अन्तरान् रश्मिना स्वतेजसा परिममे प-
रिमिनेति तयोः पर्यन्तान् स्वरश्मिना भासयतीत्यर्थः । सपव उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ महित्वा
स्वमहिम्ना आपपौ आसमन्तात्पूरयति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

उदृष्यशरणेदिवोज्योतिरयस्तसूर्यः ।

अग्निर्नशुकःसमिधानाद्भुतः ॥ १९ ॥

उत् । ऊँ इति । स्यः । शरणे । दिवः । ज्योतिः । अयस्तु ।

सूर्यः । अग्निः । न । शुकः । समृद्धधानः । आद्भुतः ॥ १९ ॥

सपः शुवोर्मः शुद्रु सर्वस्यमेरकः स्यः समिधोवरुणश्च दिवोद्योतमानस्यादित्यस्य शरणे
स्थाने नभसि न्योतिरात्मीयं तेजः उदयस्त उदयच्छति ऊर्ध्वगमयति सर्वत्र विस्तारयतीत्यर्थः ।
यमेतदित्यं । ततः सः अग्निर्न शुकः अग्निरिव दीप्यमानः समिधानः हविर्भिः समिध्यमानः
आद्भुतः सर्वैरादृतस्तिष्ठति ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

वचोर्दीर्घप्रसन्नानीशेवाजस्यगोमतः ।

ईशेहिपित्वोविपस्यदावने ॥ २० ॥ २४ ॥

वचः । दीर्घप्रसन्नानि । ईशे । वाजस्य । गोमतः ।

ईशे । हि । पित्वः । अविपस्य । दावने ॥ २० ॥ २४ ॥

हे स्तोतः दीर्घप्रसन्नानि दीर्घं प्रतप्तं विस्तृतं सप्त सदनं यस्मिन्यज्ञे वचः पि-
त्रं वरुणं च स्तुहि वक्त्रेर्वेद्यडागमः । सवरुणः गोमतः पशुमतः वाजस्यान्वस्य ईशे ईष्टे
स्वामीभवति । केवलं स्वामी न भवति किन्तु अविपस्य महतः प्रीतिकारिणः पित्वोन्नस्य
दावने दानाय च ईशे समर्थोभवति ये स्तोत्रं कुर्वन्ति तेऽप्योन्नं ददातीत्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकविंशी-

तत्सूर्यरोदसीउभेदोपावस्तोरुपब्रुवे ।

भोजेप्वस्मान्अभ्युच्चरसदा ॥ २१ ॥

तत् । सूर्यम् । रोदसी इति । उभे इति । दोपा । वस्तोः ।

उप । ब्रुवे । भोजेपु । अस्मान् । अभि । उत् । चर । सदा ॥ २१ ॥

सूर्यं सुवीर्यं तव वारुणं मैत्रञ्च तेजः उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ च । दोपा । सुपा-
स्तुमिति द्वितीयायाऽनुक् कात्वाध्वनोरिति द्वितीया । रात्रौ वस्तोः अहनि चाहमुपब्रुवे उ-
पस्तौमि त्वं स्तूयमानावरुणः भोजेण दातृप्वस्मान् सदाभ्युच्चर सर्वदाभिमुखं परेय दा-
तृप्वेतेषां दानेप्वस्मान् पुरोभाविनः कुर्वित्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

ऋज्वमुक्षुण्यार्थनेरजतंहरयाणे ।

रथंपूक्तमंसनामसुपामणि ॥ २२ ॥

ऋज्वम् । उक्षण्यायने । रजतम् । हरयाणे ।

रथम् । युक्तम् । असनाम् । सुष्टसामनि ॥ २२ ॥

सुपाम्णः पुत्रोवरुर्नामराजा सयद्दानं प्रादाद्विश्वमनसे तदसौ विश्वमनाऋपिरनया-
चष्टे उक्षण्यायने उक्षनामाकश्चिद्वरोः पूर्वजः तस्य गोत्रापत्ये । उक्षणशब्दात् ण्यः तदन्ता-
त् फक् प्रत्ययः एतौ छान्दसौ वृद्धयभावोपि संज्ञापूर्वकोविधिरनित्यइतिनभवति । तस्य गो-
त्रापत्ये हरयाणे शत्रुजीवितेश्वर्यादि हरणशीले याने एतादृशे सुपामणि बहुवत्पितृशब्दे-
न पुत्रोभिधीयते सुपाम्णः पुत्रे वरो राजनि ददति सति किमभूत् ऋजं ऋजुगामिनं रज-
तं रजतमयं रजतसदृशं वा युक्तं अस्वाभ्यांयुक्तं रथमसनाम् एतेषां मित्रादीनां प्रसादा-
दयं संभक्तवन्तोलब्धवन्तोभूम ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

तामेअश्व्यानां हरीणां नितोशाना ।

उतोनुकृत्यानां नृवाहसा ॥ २३ ॥

ता । मे । अश्व्यानाम् । हरीणाम् । नितोशाना ।

उतो इति । नु । कृत्यानाम् । नृवाहसा ॥ २३ ॥

ऋषिः प्रतिगृहीतावश्वावाह हरीणां हरितवर्णानामश्व्यानामश्वसंधानां मध्ये नितो-
शाना नितोशनौ तोशतिहिंसाकर्मा शत्रूणामत्यन्तं बाधकतौ उतो अपिच कृत्यानां युद्ध-
कर्मणि कुशलानां च कुशलमिति बाधकौ नृवाहसा नृवाहसौ आयुधनेतृणां मनुष्याणां बोद्धारौ
ता तावश्वौ मे मसं नु क्षिप्रं सौपाम्णेन वरुणा दत्तौ भवेतम् ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

स्मर्दंजीशू कशावन्ता विप्रानविष्टयामती ।

महोवाजिनार्वन्ता सचासनम् ॥ २४ ॥ २५ ॥

स्मर्दंजीशू इति स्मर्दंजीशू । कशावन्ता । विप्रा । नविष्टया ।

मती । महः । वाजिनौ । अर्वन्ता । सचा । असन्म् ॥ २४ ॥ २५ ॥

अपरिदानीं तावत्वाग्रहीपमित्याह स्मदभीष्टु स्मत् सुमत् उकारलोपश्छान्दसः शोभ-
नरज्युक्तौ यद्वा शोभनस्वशरीरकान्ती कशावन्ता कशावन्तौ कशायुक्तौ विषा विप्रो मेधा-
विनामुचितौ मेधावी स्तोता यथा स्तुत्यं देवं स्तुतिभिः प्रीणयति तद्वत् सन्तोषकौ महोमहत्तः
सौषाम्णस्पवरोः संवन्धिनौ वाजिनौ शीघ्रगमनवन्तौ अर्वन्ता अर्वन्तौ द्वावश्वौ सचासह युग-
पदेव नविष्ठया नवतरया मती मत्या स्तुत्या मित्रादीन् स्तुवन् असनं विश्वमना अहं समभजं
मत्यग्रहीपमित्यर्थः ॥ २४ ॥

॥ इति पठस्य द्वितीये पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

युवोरुष्विति पञ्चविंशत्यृचं पष्ठं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका—युवोःपञ्चाधिका व्यश्वोवाग्नि-
रस्तआश्विनं विंश्याद्यावायव्यास्तत्पूर्वाश्वत्सोगायत्र्योन्त्येकविंशौ च विंश्यनुष्टुबिति । आंगिरसौ
व्यश्व्यौ वैयश्वो विश्वमनावाक्रपिः पोडश्याद्याश्वत्सोगायत्र्यः विंश्यनुष्टुप् एकविंशीपञ्चविंशी-
च गायत्र्यौ शिष्टाः पूर्ववदुष्णिहः अश्विनौ देवता विंश्याद्याः पञ्चर्चोवायुदेवताकाः प्रातरनुवा-
केआश्विनैकतावुष्णिहेछन्दस्याश्विनशस्त्रेचादितः पञ्चदशर्चः सूत्रितञ्च—युवोरुपूरथंहवइति
पञ्चदशोत्पौष्णिहमिति ।

तत्र मथमा—

युवोरुपूरथंहवेसधस्तुत्यायसूरिपु ।

अतूर्तदक्षावृषणावृषण्वसू ॥ १ ॥

युवोः । ऊँ इति । सु । रथम् । हुवे । सधस्तुत्याय । सूरिपु ।

अतूर्तदक्षा । वृषणा । वृषण्वसू इति वृषण्वसू ॥ १ ॥

हे अतूर्तदक्षा तृष्टवनतरणयोरित्यस्पनिष्ठायां न सचेतिसूत्रेण निपातितः परैरहितितव-
टौ वृषणा वृषणौ कामानां सेकारौ अतएव वृषण्वसू वर्षणशीलधनवन्तौ अश्विनौ युवोर्यु-
वयोरथं सुहुवे सुष्टु स्तोत्रादिभिराह्वयामि । किमर्थं सूरिपु प्राज्ञेषु स्तोत्रेषु मध्ये सधस्तुत्याय
स्तोत्रेर्भावैक्यम् सहप्रवन्तौ स्तोतुं तस्माद्युवयोः शीघ्रगत्वे मुष्मद्रूपनसाधनरथमेवाह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

युवंवरोसुषाम्णेमहेतनेनासत्या ।

अवोमिर्याथोवृषणावृषण्वसू ॥ २ ॥

युवम् । व॒रो इति । सु॒ष्टाम्ने । म॒हे । तने । ना॒स॒त्या ।

अवो॑ऽभिः । या॒थः । वृ॒षणा । वृ॒ष॒ण्व॒सू इति वृषण्वसू ॥ २ ॥

ऋषिर्वरं राजानं संबोध्य आह हे नासत्या नासत्यौ न विद्यते असत्यमनयोरिति नासत्यौ वृषणा कामानां वर्षितारौ वृषण्वसू वर्षणशीलवसुमन्तौ अश्विनौ युवं युवां सुषाम्णे सुषामाख्यराज्ञे मम पित्रे अस्मै महे महते तने तनोतीति तनं धनं धनाय । क्रियार्थोपपदस्येति चतुर्थी तस्मै धनं दातुं पुरा यथा आगच्छतम् तद्वन्मत्तमपि धनं दातुं अवोभिः पालनैः सह याथः युवामायातमिति । हे वरो वरुणामकराजन्नेवं ब्रूहीति ऋषिर्वदति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तावा॑म॒द्य॒ह्वाम॒हे ह॒व्येभि॑र्वा॒जिनी॒व॒सू ।

पूर्वा॑रि॒प॒इ॒प॒य॒न्ता॒वति॑क्ष॒पः ॥ ३ ॥

ता । वा॒म् । अ॒द्य । ह॒वाम॒हे । ह॒व्येभि॑ः । वा॒जिनी॒व॒सू इति

वाजिनीवसू । पूर्वा॑ः । इ॒पः । इ॒प॒य॒न्तौ । आ॒ति । क्ष॒पः ॥ ३ ॥

हे वाजिनीवसू अन्नयुक्तधनवन्तावश्विनौ पूर्वीः बहूनि इषोन्नानि इषयन्तौ इष इच्छायां इच्छन्तौ ता तौ प्रसिद्धौ वां युवां अद्यास्मिन्यागदिने अतिक्षपः क्षपाया अतिक्रमे उपःकाटे इत्यर्थः तस्मिन्नुपःकाटे हव्येभिर्हविर्दक्षणे रनैः सह वयं हवामहे आह्वयामः आश्विनशस्त्रस्य तत्र ग्रास्यमानत्वादुपःकाट एवाह याग इत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आवा॑वा॒हि॒ष्टो॒अश्वि॒नार॒थो॒यातु॑श्रु॒तो॒न॒रा ।

उ॒प॒स्नो॒मा॒न्तु॒रस्य॑दर्श॒यः॒श्रिये॑ ॥ ४ ॥

आ । वा॒म् । वा॒हि॒ष्ठः । अ॒श्वि॒ना । र॒थः । या॒तु । श्रु॒तः ।

नृ॒ग । उ॒प॒ । स्नो॒मा॒न् । तु॒रस्य॑ । दर्श॒यः । श्रि॒ये ॥ ४ ॥

हे नरा सर्वस्य नेतासौ अश्विना अश्विनौ वां युवयोः बाहिष्ठोवोद्धृतमः श्रुतोविश्रुतः सर्वप्रसिद्धोरथः आयातु अस्मदीयं यज्ञं प्रायागच्छतु तेन रथेन युवामागत्य तुरस्य क्षिप्रं स्तोत्रं कुर्वतस्तस्य स्तोमान् त्रिवृतश्चदशादि स्तोमान् श्रिये तस्यैश्वर्यपदानाय उपदर्शयः पश्यतिज्ञानकर्मा जानीतं । दृशेत्तद्वि व्यत्ययेनानादेशः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

जुहुराणां चिदश्विनामन्येथां वृषण्वसू ।

युवं हि रुद्रा पर्पथो अति द्विपः ॥ ५ ॥ २६ ॥

जुहुराणा । चित् । अश्विना । आ । मन्येथाम् । वृषण्वसू इति वृषण्वसू । युवम् । हि । रुद्रा । पर्पथः । अति । द्विपः ॥ ५ ॥ २६ ॥

हे वृषण्वसू वर्षणशीलधनवन्तौ अश्विना अश्विनौ जुहुराणां चित् हृत्काँकौटित्ये हृत्कः सनोत्कृच्छलोपधेत्यानृपत्ययः कुटिलान्कर्मविघ्नकारिणः मायाविनः शत्रूना आभिमुख्येन मन्येथाम् जानीतम् । ततः हे रुद्राः संग्रामे रोदनशीलौ रुदन्तौवा अश्विनौ युवं हिरवधारणे युवामेव द्विपोद्वेपकारिणः तान् शत्रून् अतिपर्पथः अतीत्य संकेशयतं हतमित्यर्थः । पृषु हिंसा-संक्रेशनयोरिति भौवादिकः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये पद्विंशोऽवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी—

दत्तादिविश्वमानुषडग्रक्षूभिः परिदीयथः ।

धियं जिन्वामधुवर्णा शुभस्पती ॥ ६ ॥

दत्ता । हि । विश्वम् । आनुषक् । मक्षुक्षूभिः । परिदीयथः ।

धियम् जिन्वा । मधुवर्णा । शुभः । पती इति । ६ ॥

दत्ता दत्तौ सर्वैर्दंशनीयौ यद्वा दसुजपक्षये शत्रूणामुपक्षपयितारौ अश्विनौ कीदृशौ धियं जिन्वा धियं जिन्वौ जिषिः प्रीणनार्थः कर्माणि प्रीणयन्तौ मधुवर्णा मधुवर्णौ सर्वेषां मादनशीलशरीरकान्तौ ये युवयोः रूपं पश्यन्ति ते तत्रैव हृष्टाभवन्तौत्यर्थः तादृशौ शुभस्पती उदकस्यपालयिता-

अथ नवमी—

व॒यं॒हि॒वां॒ह॒वां॒म॒ह॒उ॒क्ष॒ण्य॒न्तो॒व्य॒श्व॒वत् ।
सु॒म॒ति॒भि॒रु॒प॒वि॒प्रा॒वि॒हा॒ग॒तम् ॥ ९ ॥

व॒यम् । हि । वा॒म् । ह॒वां॒म॒हे । उ॒क्ष॒ण्य॒न्तः । व्य॒श्व॒वत् ।
सु॒म॒ति॒भिः । उ॒प॒ । वि॒प्रौ । इ॒ह । आ । ग॒तम् ॥ ९ ॥

उक्षण्यन्तः धनादिसेकारावात्मनइच्छन्तोवयं वांहि धनादीनां प्रचारौ युवामेव हवामहे
तल्लभार्थमाह्वयामः । तत्रदृष्टान्तः—व्यश्ववद यथास्माकंपिता युवामेव स्तुत्या धनमलभत तद्वद ।
हे विप्रा मेधाविनौ अश्विनौ सुमतिभिः अस्माभिः क्रियमाणैः कल्पाणैः स्तोत्रैः सह । यद्वा
सुमतिभिः शोभनाभिरनुग्रहबुद्धिभिः सह इहास्मिन्यागदिने उपागतम् उपागच्छतम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अ॒श्वि॒ना॒स्त्व॒पे॒स्तु॒हि॒कृ॒वि॒त्ते॒श्र॒व॒तो॒ह॒व॒म् ।
ने॒दी॒य॒सः॒कू॒ळ॒या॒तः॒प॒णी॒रु॒त ॥ १० ॥ २७ ॥

अ॒श्वि॒ना । सु । ऋ॒पे । स्तु॒हि । कृ॒वि॒त् । ते । श्र॒व॒तः । ह॒व॒म् ।
ने॒दी॒य॒सः । कू॒ळ॒या॒तः । प॒णी॒न् । उ॒त ॥ १० ॥ २७ ॥

हे ऋपे विश्वमनः अश्विना अश्विनौ देवौ सुष्टुहि शोभनं स्तुहि तवस्तावश्विनौ ते स्तो-
तुस्तव हयमाह्वानं कुविद कुविदिति बहुनाम बहुवारं श्रवतः शृणुतम् श्रुश्रवणे लेट्यडागमः ।
एवं त्वयास्तुतावश्विनौ नेदीयसः अन्तिकतमान् शत्रूंकूळयातः हिंस्ताम् । उतापिच पणीनेतन्ना-
मकान् अंगिरोगवामपनेतृन्सुरानपि हिंस्तां । कुडिदाहे ण्यन्तस्य लेट्यडागमः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी—

वै॒य॒श्व॒स्य॑श्रु॒तं॒न॒रो॒तो॒मे॒अ॒स्य॑वे॒दथः ।
स॒जो॒प॒सा॒व॒रु॒णो॒मि॒त्रो॒अ॒र्य॑मा ॥ ११ ॥

रौ तादृशौ युवां मक्षुभिः शीघ्रगमनैरश्वैः आनुपक् अनुपक्कं यथाभवति तथा विश्वं ऋत्विग्भि-
र्हविर्भिश्च व्यातं हिस्वधारणे अस्मदीयं यज्ञमेव प्रति परिदीयथः दीयतिर्गतिकर्मा परितआग-
च्छतम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

उपनोधातमश्विनारायाविश्वपुपांसह ।

मघवानासुवीरावनपच्युता ॥ ७ ॥

उप । नः । यातम् । अश्विना । राया । विश्वपुपां ।

सह । मघवाना । सुवीरौ । अनपच्युता ॥ ७ ॥

हे अश्विना अश्विनौ विश्वपुपा विश्वस्य सर्वस्य पोषकेण राया धनेनसह नोस्मदीयं
यज्ञमुपयातं उपागच्छतम् यज्ञमागत्य धनमस्मभ्यंमयच्छतमितिभावः । किमनयोर्धनमस्तीत्य-
तआह—मघवाना मघवानौ मंहनीयधनवन्तौ सुवीरौ शोभनसामर्थ्योपेतौ । यद्वा वीराः समर्थाः
शत्रवः तद्वन्तौ । तथापि अनपच्युता तैरपच्यावनीयौ न भवतः । तौ यज्ञं प्रत्यागच्छतम् ॥७॥

अथाष्टमी—

आमेअस्यप्रतीव्यमिन्द्रनासत्यागतम् ।

देवादेवेभिस्सचनस्तमा ॥ ८ ॥

आ । मे । अस्य । प्रतीव्यम् । इन्द्रनासत्या । गतम् ।

देवा । देवेभिः । अस्य । सचनःस्तमा ॥ ८ ॥

हे इन्द्रनासत्या इन्द्राश्विनौ देवा देवौ सचनस्तमा पचसमवाये कृत्यत्युदइति कर्मणि
त्युद् अतिशयेन सर्वैः समवेतव्यौ सेव्यमानौ युवां प्रतीव्यं वीगत्यादिषु अधिकरणे औणा-
दिकःक्लिप् प्रतिशब्दस्य बोधार्थोस्ति पुनःपुनर्वियन्ति भक्षयन्ति हवींषि देवाअत्रेति प्रतीव्यो-
यज्ञः ॥ अस्य पुरोर्वर्तिनं मे मयसंचन्धिर्न यज्ञं अयास्मिन्दिने देवेभिर्देवैः सार्धमागतमागच्छत-
म् । यद्वा मे ममास्यक्रियमाणस्य स्तोत्रस्य प्रतीव्यं प्रतिगतं यथाभवति तथा आभिमुख्येना-
यातम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

व॒यं हि॒वां ह॒वां म॒ह उ॒क्ष॒ण्यन्तो॒व्यश्व॒वत् ।
सु॒म॒तिभि॒रुप॑वि॒प्रावि॒हाग॑तम् ॥ ९ ॥

व॒यम् । हि । वा॒म् । ह॒वां म॒हे । उ॒क्ष॒ण्यन्तः । व्य॒श्व॒वत् ।
सु॒म॒तिभिः । उप॑ । वि॒प्रौ । इ॒ह । आ । ग॒तम् ॥ ९ ॥

उक्षण्यन्तः धनादिसेकारावात्मनश्छन्तोवयं वांहि धनादीनां प्रचारी युवामेव हवामहे
तल्लभार्थमाह्वयामः । तत्रदृष्टान्तः—व्यश्ववत् यथास्माकं पिता युवामेव स्तुत्वा धनमलभत तद्वत् ।
हे विप्रा मेवाविनौ अश्विनौ सुमतिभिः अस्माभिः क्रियमाणैः कल्याणैः स्तोत्रैः सह । यद्वा
सुमतिभिः शोभनाभिरनुग्रहबुद्धिभिः सह इहास्मिन्यागदिने उपागतम् उपागच्छतम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अ॒श्विना॒स्तृ॒पेस्तु॒हिकु॒वित्ते॒श्रव॑तो॒हव॑म् ।
ने॒दी॒यसः॑ कू॒ळ्या॒तः प॒णी॒रु॒त ॥ १० ॥ २७ ॥

अ॒श्विना॑ । सु । ऋ॒पे । तु॒हि । कु॒वित् । ते॒ । श्रव॑तः । ह॒वम् ।
ने॒दी॒यसः । कू॒ळ्या॒तः । प॒णी॒न् । उ॒त ॥ १० ॥ २७ ॥

हे ऋपे विश्वमनः अश्विना अश्विनौ देवौ सुष्टुहि शोभनं तुहि ततस्तावश्विनौ ते स्तो-
तुस्तव हवमाह्वानं कुवित् कुविदिति बहुनाम बहुवारं श्रवतः शृणुतम् श्रुश्रवणे सेट्यडागमः ।
एवं त्वमास्तुतावश्विनौ नेदीयसः अन्तिकवमान् शत्रुकूट्यातः हिंस्ताम् । उतापिच पणितन्ना-
मकान् अंगिरोगवामपनेतृन्सुरानपि हिंस्ताम् । कुडिदाहे ण्यन्तस्य सेट्यडागमः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी—

वै॒य॒श्वस्य॑ श्रु॒तं न॑रो॒तो मे॒ अ॒स्य वे॑दथः ।
स॒जो॒र्षसा॒वरु॑णो मि॒त्रो अ॒र्षमा ॥ ११ ॥

वै॒य॒श्व॒स्य॑ । श्रु॒तम् । न॒रा । उ॒तो इति॑ । मे । अ॒स्य॑ । वे॒दथः॑ ।
स॒ऽजो॒प॒सा । वरु॑णः । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा ॥ ११ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ वैयश्वस्य व्यश्वपुत्रस्य विश्वमनसोममाह्वानंश्रुतं शृणुतम् । उतो अपिच मे मदीयमस्य तदाह्वानं वेदथः आत्मीयतया जानीथः । अथ वरुणो मित्रः मित्रावरुणौ च सजोपसा संगतौ सन्तौ अर्यमा एतन्नामकोदेवश्च मदीयमाह्वानं श्रुत्वा मह्यं धनादिकं प्रयच्छन्तु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यु॒वा॒द॒त्त॒स्य॑ धि॒ष्ण्या॒ यु॒वा॒नी॒त॒स्य॑ सू॒रि॒भिः ।
अ॒हर॒ह॒र्ष॒णा॒म॒ह्यं॑ शि॒क्ष॒तम् ॥ १२ ॥

यु॒वा॒द॒त्त॒स्य॑ । धि॒ष्ण्या॒ । यु॒वा॒नी॒त॒स्य॑ । सू॒रि॒भिः ।
अ॒हः॑ऽअ॒हः॑ । वृ॒ष॒णा॒ । म॒ह्यम् । शि॒क्ष॒तम् ॥ १२ ॥

हे धिष्ण्या धिष्ण्यो विषणाहौ स्तुतौ वृषणा वृषणौ कामानां सेक्तारौ अश्विनौ सूरिभिः सुपांस्तुपोभवन्तीति चतुर्थ्यास्तृतीया सूरिभ्यः स्तोत्रभ्यो युवादत्तस्य युवाभ्यां यत् स्तोत्रभ्यो दीयते तत् । तथा युवानीतस्य युवाभ्यां यत् स्तोत्रभ्योनीयते तच्च धनादिकं अहरहः अहन्यहनि मर्त्यं विश्वमनस्ते स्तोत्रं कुर्याणाय युवां शिक्षतं प्रयच्छतम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यो॒वाँ॒य॒ज्ञे॒भिरा॒वृ॒तो॒धि॒व॒त्त्रा॒व॒धू॒रि॒व ।
स॒प॒र्य॒न्ता॑ शु॒भे॒च॒क्रा॒ते॒ अ॒श्वि॒नां ॥ १३ ॥

यः । वा॒म् । य॒ज्ञे॒भिः । आ॒वृ॒तः । अ॒धि॒व॒त्त्रा॑ । व॒धूः॑ऽदे॒व ।
स॒प॒र्य॒न्ता॑ । शु॒भे । च॒क्रा॒ते॒ इति॑ । अ॒श्वि॒नां ॥ १३ ॥

अथ पूर्वार्धचं परोक्षरुतः योमनुष्यः वां युवयोर्मतेभिर्यजैः पूजनेः यद्वा मुष्यद्विषयेर्यामः आवृतः परिवृषोभवति । तत्र दृष्टान्तः—अधिवत्सा उपरिनिहितवत्सावधूः अन्येन वस्त्रेण यथा-

छादिता भवति तथा वृत्तोयदाभवति तदा सपर्यन्ता अभीष्टप्रदानेन तं परिचरन्तौ अश्विना अ-
श्विनौ भवन्तौ तं मनुष्यं शुभे चक्राते मंगले धने कृतवन्तौ तं धनादियुक्तमकार्षामित्यर्थः ।
योयुवाभ्यां हवींषि प्रयच्छति तं धनादियुक्तं कुरुतमित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

योवांमुरुव्यचस्तमंचिकेततिनृपाय्यम् ।

वर्तिरश्विनापरियातमस्मयू ॥ १४ ॥

यः । वा॒म् । उ॒रु॒व्य॒चः॑स्तमम् । चि॒के॒त॒ति॒ । नृ॒ष्टा॒य्य॒म् ।

व॒र्तिः॑ । अ॒श्वि॒ना॒ । परि॑ । या॒त॒म् । अ॒स्म॒यू॒ इत्य॑स्म॒यू॒ ॥ १४ ॥

हे अश्विनौ उरुव्यचस्तमं अतिशयेन ग्रहेषुभूतं व्याप्तं नृपाय्यं नेष्टृभ्यां युवाभ्यां पातव्यं
सोमं योमनुष्यः वां युवाभ्यां तं सोमं दातुं चिकेतति भृशं जानाति दस्य वर्तिः वर्ततेवेति वर्ति-
गृहं अस्मयू अस्मान् पूजार्थं बहुवचनं विश्वमतसं मां कामयमानौ युवां परियातं सोमपाना-
र्थं तस्य गृहं प्रत्यापातं । चिकेतति कितज्ञाने इत्यस्य यद्वलुगन्तस्य लेट्यडागमः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

अस्मभ्यंसुष्टपण्वसूयातंवर्तिनृपाय्यम् ।

विपुद्रुहेवयज्ञमूहधुगिरा ॥ १५ ॥ २८ ॥

अ॒स्म॒भ्य॑म् । सु॒ । ष॒ण्व॒सू॒ इति॑ ष॒ण्व॒सू॒ । या॒त॒म् । व॒र्तिः॑ ।

नृ॒ष्टा॒य्य॒म् । वि॒पु॒द्रु॒हो॑ऽइव । य॒ज्ञ॒म् । ऊ॒ह॒युः॑ । गि॒रा॒ ॥ १५ ॥ २८ ॥

हे षण्वसू वर्षणशीलघनवन्तौ अश्विनौ अस्मभ्यमस्मदर्थं नृपाय्यं नेष्टृभ्यां पातव्यं
सोमंप्रति वर्तिरस्मदीयं गृहंप्रति सुयातं युवां सुष्टु आयातम् । गिरा स्तुतिविक्षणया वाचा युवां
यज्ञमूहयुः मनुष्येषु यज्ञसमाप्तिं प्रापयथः । तत्रदष्टान्तः-विपुद्रुहेव द्रुहजिघांसायां विषयतः हि-
नस्तिशत्रूनि विपुद्रुहः शरः तेन यथा व्याधोऽष्टममभिलषितं देशं प्रापयति तद्वत् स्तुत्या य-
ज्ञमवैकल्येन समाप्तिं प्रापयथइत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

प्रातरनुवाके आश्विनेकतौ गायत्रेछन्दसि बाहिष्ठोवांहवानामिति चतस्रः । सूत्रितश्च—वा-
हिष्ठोवांहवानामिति चतस्रउदीराधामेहवमिति गायत्रमिति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते षोडशी—

वाहिष्ठोवांहवानांस्तोमोदूतोहुवञ्चरा ।

युवाभ्यांभूत्वश्विना ॥ १६ ॥

वाहिष्ठः । वा॒म् । ह॒वाना॑म् । स्तो॒मः । दू॒तः । हु॒व॒त् । न॒रा ।

यु॒वाभ्या॑म् । भू॒तु । अ॒श्विना॒ ॥ १६ ॥

हे नरा नरौ सर्वस्य नेतारौ अश्विनौ हवानां स्तोत्राणां मध्ये स्तोमोवाहिष्ठः
युवामतिशयेन व्यामुवन्न मदीयः स्तोमः दूतः दूतभूतः सन्न हुवत् आह्वयतु सोमं मदीयः स्तोमः
युवाभ्यां प्रियकरोभूतु भवतु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

यददोदिवोअर्णवद्रूपोवामदथोगृहे । श्रुतमिमेअमर्त्या ॥ १७ ॥

यत् । अ॒दः । दि॒वः । अ॒र्ण॒वे । द्रु॒पः । वा । म॒द॒थः ।

गृ॒हे । श्रु॒तम् । द॒त् । मे । अ॒म॒र्त्या ॥ १७ ॥

हे अश्विनौ दिवोघुल्लोकस्य अदः सुपांसुलुगिति सप्तम्याः सुः अमुष्मिन्नर्णवे अर्षा
स्थाने यद्यदि मदथः मायथः । वा अपिच इपः अन्मिच्छतो यजमानस्य गृहे यदि मायथः
एवं चेत् हे अमर्त्या मरणघमरहितौ अमनुष्यौ वा अश्विनौ मे मदीयं स्तोत्रं श्रुतमिदं युवां
शृणुतमेव ममैव स्तोत्रं श्रुत्वा युवां मायवमित्यर्थः । यद्वा अदः स्तोत्रमिति संबध्यते ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

उतस्याश्वेतयावरीवाहिष्ठावानुदीनाम् ।

सिन्धुर्हिरण्यवर्तनिः ॥ १८ ॥

उ॒त । स्या । श्वे॒त॒ऽयाव॑री । वा॒हि॒ष्ठा । वा॒म् ।

न॒दीना॑म् । सि॒न्धुः । हि॒र॒ण्य॒व॒र्त॒निः ॥ १८ ॥

विश्वमनाऋषिः श्वेतयावरीनाभ्योनघास्तीरे अश्विनावस्तौत् अनया नद्यपि स्तुतवतीत्याह-
उतापिच श्वेतयावरी श्वेतजला यातीति श्वेतयावरी कीदृशी सिन्धुः स्यन्दमाना हिरण्यवर्तनिः
हिरण्यस्वीयमार्गा हिरण्यभयकूला स्या एषा श्वेतयावरी नामिका नदीनामन्यासां नदी-
नां मध्ये वां युवां वाहिष्ठा स्तुत्या अतिशयेनागच्छीभवति एषापि युवां स्तौतीत्यर्थः । यद्वा
एषानदी युवयोरथस्य वाहिष्ठा बोद्धव्यमा सती प्रियकरीभवति यस्मादहमस्यास्तीरेयुवामस्तु-
वमिति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

स्म॒दे॒तया॑सु॒की॒र्त्या॑श्वि॒नाश्वे॒तया॑धि॒या ।

व॒हे॒थे॒शु॒भ्रया॑वाना ॥ १९ ॥

स्मत् । ए॒तया॑ । सु॒की॒र्त्या । अ॒श्वि॒ना । श्वे॒तया॑ ।

धि॒या । व॒हे॒थे इति॑ । शु॒भ्र॒ऽया॒वा॒ना ॥ १९ ॥

हे शुभ्रयावाना शोभनशीलगमनवन्तौ हे अश्विना अश्विनौ सुकीर्त्या शोभनस्तुत्या
श्वेतया श्वेतजला धिया धारयिष्या हिरण्यकूलवत्या उभयकूलस्थितानां प्राणिनां धन-
दानेन पोषयिष्या एतया नद्या स्मत् सुमत् शोभनं वहेथे युवां स्तुतिं प्राप्नुथः एषा युवामस्तौ-
दित्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

यु॒क्ष्वाहि॑त्वं र॒थास॑हा॒युव॑स्त्रपो॒प्याव॑सो ।

आ॒त्रो॒वा॒योम॑र्धु॒पि॒वा॒स्माकं॑ स॒र्वना॑र्गहि ॥ २० ॥ २९ ॥

यु॒क्ष्व । हि । त्वम् । र॒थ॒ऽस॒हा । यु॒व॒स्त्वं । पो॒प्या ।

व॒सो इति॑ । आ॒त् । नः । वा॒यो इति॑ । म॒र्धु ।

पि॒व । अ॒स्माकं॑ । स॒र्वना॑ । आ । ग॒हि ॥ २० ॥ २९ ॥

एतदाद्यावाप्यः हे वायो रथसहा रथसहौ रथवहनसमर्थवश्वौ हिरवधारणे त्वमे-
व युक्ष्व संयोजय । हे वसो वासयितः शत्रूणां पोष्या पोष्यौ कंठेषु करतलास्फालनैराश्वस्यं
पोषणीयौ तावश्वौ युवस्व संग्रामेषु शत्रुवधार्थं मिश्रय । यद्वा अस्मद्यज्ञेषु संमिश्रय ताज्मां युक्तः
सन् यज्ञं प्रत्यागच्छेत्यर्थः । हे वायो आदनन्तरं नोऽस्मदीयं मधु मदकरं सोमं त्वं पिब अतएव
अस्माकं यज्ञेषु सवना त्रिषु सवनेषु आगहि सोमपानार्थमागच्छ ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

वायव्येषौ वपायास्तववायोइत्येषावानुवाक्या सूत्रितश्च—प्रवायुमच्छाबृहतीमनीषा
तववायवृत्तस्पतइति ।

अथैकविंशी—

तववायवृत्तस्पते त्वष्टृर्जामातरद्भुत ।

अवास्यावृणीमहे ॥ २१ ॥

तव । वायो इति । ऋतः पते । त्वष्टुः । जामातः ।

अद्भुत । अवांसि । आ । वृणीमहे ॥ २१ ॥

हे ऋतः पते ऋतपते यज्ञानां पते सर्वप्रातिपदिकेभ्योऽल्लसायां सुगिति सुगागमः त्वष्टुर्जा-
मातः ब्रह्मणोजामातः । एषा कथा इतिहासादिभिरवगन्तव्या । तादृश अद्भुत महत् विचित्रकर्मन्
हे वायो तव त्वदीयानि अवांसि पालनानि आवृणीमहे वयमस्मिन्पशुयामे संभजामहे ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

त्वष्टुर्जामातरं वयमीशानं राय ईमहे ।

सुतावन्तो वा पुंश्चुस्त्राजनांसः ॥ २२ ॥

त्वष्टुः । जामातरम् । वयम् । ईशानम् । रायः । ईमहे ।

सुतश्चवन्तः । वायुम् । युष्मा । जनांसः ॥ २२ ॥

इमे जनासोजनावयं त्वष्टुर्वल्लणोजामातरं ईशानं सर्वस्येश्वरमेतादृशं वायुं सुतवंतोभि-
पुतसोमाः रायः धनं ईमहे याचामहे तेनदत्तेन वयं युष्मा धनवन्तः स्याम इतिशेषः ॥ २२ ॥

वायव्यत्वे वायोयाहिशिवादिवद्व्यादिके द्वे ऋचौ द्वितीयातृतीये सन्नितश्च—वायोया-
हिशिवादिवद्विद्वेति ।

सैषा सूक्ते त्रयोविंशी—

वायो॒या॒हि॒शि॒वा॒दि॒वो॒वह॑स्वा॒सु॒स्व॒श्र्व॑म् ।

वह॑स्व॒म॒हः॒पृथु॑पक्ष॒सा॒रथे॑ ॥ २३ ॥

वा॒यो इति॑ । या॒हि । शि॒व । आ । दि॒वः । वह॑स्व ।

सु । सु॒ह॒अ॒श्र्व॑म् । वह॑स्व । म॒हः । पृथु॑पक्ष॒सा । रथे॑ ॥ २३ ॥

हे वायो दिवोऽलोकस्य शिव सुषां सुलुगिति द्वितीयायात्कु शिवं कल्याणमायाहि
आप्रापय सर्वज्योतिषां त्वदाधारत्वात् तेषामाधारोभूत्वा द्युलोके तानि स्थापयेति प्रार्थयते । त-
त्स्वं स्वश्र्वं अश्र्वानां संघोऽश्र्वः शोभनाश्र्वसंघं रथं सु सुष्टु वहस्व सर्वतोदिक्षु प्रापय । इदा-
नीं तेज्योपि समर्थावश्र्वावावह महोमहान् त्वं पृथुपक्षसा पृथुष्वद्वययुक्तावश्वौ रथे स्वकीये
वहस्व शत्रुहननार्थं संयोजय ॥ २३ ॥

वायवे पशौ पुरोडाशहविषोस्तर्वाहिसुप्तरस्तमं इति द्वे अनुवाक्ये सन्नितश्च—त्वाहिसु-
प्तरस्तममितिद्वे कुविदंगनमसायेवृधासइति ।

तयोः प्रथमा सूक्ते षण्णविंशी—

त्वा॒हि॒सु॒प्तर॑स्त॒मं नृ॒प॒द॒ने॒षु हू॒महे॑ ।

ग्रा॒वा॒णं॑ ना॒श्वं पृ॒ष्ठं मं॒हना॑ ॥ २४ ॥

त्वा॒म् । हि । सु॒प्तरः॑स्त॒मम् । नृ॒प॒द॒ने॒षु । हू॒महे॑ ।

ग्रा॒वा॒णम् । न । अ॒श्वं पृ॒ष्ठम् । मं॒हना॑ ॥ २४ ॥

हे वायो सुप्तरस्तमं सुप्तर इति रूपनाम रोमत्वार्थापः अतिशयेन शोभनरूपवन्तं मंहना
स्वकीयेन महत्वेन अश्वपृष्ठं सर्वतोव्याप्तपृष्ठं पृष्ठशब्दः सर्वान् लक्षयति व्याप्तकृत्सांगमित्य-
र्थः त्वां हिरवधारणे त्वामेव नृपदनेषु नृसदनेषु नरः अधरस्पनेवारः ऋत्विजोऽनसीदन्तीति
नृपदनायताः तेषु हूमहे वयमाहुषामः । कथमिव ग्रावाणं न यथा सोमाग्निपवार्थं ग्रावाणं स्तु-
तिमिराहृषन्ति तद्वत्त्वां स्तुतिभिराहृषामः ॥ २४ ॥

शुनासीरीये सत्त्वंनोदेवेत्येषा वायोरनुवाक्या सूत्रितञ्च—सत्त्वंनोदेवमनसेशानायग्रहु-
तियस्तानडिति ।

सैषा सूक्ते पञ्चविंशी—

सत्त्वंनोदेवमनसावायौमन्दानोअग्रियः ।

ऋधिवाजाँअपोधियः ॥ २५ ॥ ३० ॥

सः । त्वम् । नः । देव । मनसा । वायो इति । मन्दानः ।

अग्रियः । ऋधि । वाजान् । अपः । धियः ॥ २५ ॥ ३० ॥

हे देव द्योतमान यद्वा स्तोतव्यवायो अग्रियः देवानां मध्ये मुख्यः अग्रतो गन्तासि स-
तादृशस्त्वं मनसा मन्दानोमन्दमानः स्वयमेव मोदमानः सन् नोस्माकं वाजान् अजानि अ-
पोमेघभेदनेमोदकानिच उभयस्मिन् त्वया प्रदत्ते सति धियः अग्निहोत्रादिकर्माणिच ऋधि कु-
रु कारयेत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये विंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अग्निरुक्थइति द्वाविंशर्षं सप्तमं सूक्तम् । अत्रानुक्रमणिका—अग्निरुक्थेऽथैविका मनुर्वैष-
स्वतो वैश्वदेवंह प्रमाथमिति । विषस्वतः पुत्रोमनुर्कपिः प्रथमात्तृतीयाद्यमुजोवृहत्पः द्वितीयाचतु-
र्थ्यादियुजः सतोवृहत्पः । इदमादीनां चतुर्णां सूक्तानां विश्वेदेवादेवता सूक्तविनियोगोलैंगिकः ।

तस्मिन्सूक्ते प्रथमा—

अग्निरुक्थेपुरोहितोग्रावाणोवर्हिर्ध्वरे ।

ऋचायामिरुतोब्रह्मणस्पतिर्देवाँअवोवरेण्यम् ॥ १ ॥

अग्निः । उक्थे । पुरःहितः । ग्रावाणः । वर्हिः । अध्वरे । ऋचा ।

यामि । मरुतः । ब्रह्मणः । पतिम् । देवान् । अवः । वरेण्यम् ॥ १ ॥

मनुः पार्थपते उक्थे स्तोत्रशस्त्रात्मके अध्वरे हिंसारहितेस्मिन् यज्ञे अग्निः पुरोहितः य-
शार्थं पुरतः उन्नरयेयां ऋचिभिः निहितोभूत् तथा ग्रावाणश्च सोमाभिपवार्थं पुरतोनिहिताः वर्हि-
र्धं पुरतोनिहितमासादितं एवं सामग्यां सत्यां मरुतः एकोनपञ्चाशन्मरुद्गणान् ब्रह्मणस्पतिः स्तो-

वस्य पालयितारमेतन्नामकं देवं देवानिन्द्रादींश्च एतान् सर्वान् देवान् वरेण्यं वरणीयं भजनी-
यं अवोरक्षणं ऋचासूक्तरूपया स्तुत्या यामि मनुरहं याचामि । याचतेर्लटिस्त्वम् वर्णलोपश्छा-
न्दसः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आप॒शु॒ंगा॒सि॒पृ॒थि॒र्वी॒वन॒स्पती॒नु॒पासा॒नक्त॒मोष॒धीः ।

वि॒श्वे॒चनो॒वस॒वोवि॒श्ववे॒दसो॒धीनां॑ भू॒तप्रा॒वितारः॑ ॥ २ ॥

आ । प॒शुम् । गा॒सि । पृ॒थि॒वीम् । वन॒स्पती॒न् ।

उ॒पसा॑ । नक्त॑म् । ओष॒धीः । वि॒श्वे । च॒ । नः । व॒सवः॑ ।

वि॒श्व॒वे॒दसः॑ । धी॒नाम् । भू॒त । प्र॒व॒अ॒वितारः॑ ॥ २ ॥

पूर्वार्धेचिन्निः संबोध्यते पश्वादिशब्दसद्भावात् । हे अग्ने नोऽस्मदीये यज्ञे पशुमग्नीषोमीयं प-
शुं प्रति आगासि आगच्छसि । गाङ् गतौ व्यत्ययेन परस्मैपदम् । तथा पृथिवीमिदं देवसदनं प्रति ।
किञ्च वनस्पतीन् मधनसाधनानरगिरूपाञ्चनस्पतीन् प्रति । तथा उपसा होतव्यत्वेनोपःकालं त-
था नक्तं यष्ट्यतया रात्रिच प्रति । किञ्च ओषधीः उपदाहे अत्र मादनकर्मा ओषन्ति माद्यन्ति
अनेनेति ओषः सोमः । सधीयते निधीयते येष्विति ओषधयोऽग्रावाणः तान् प्रति आगच्छसि ।
यद्वा ओषध्यः फलपाकान्तालताः ताः प्रति आयाहि । अधवा हे स्तोतः पश्वादीनामासि संपत्वा-
त्स्तुहि । कैगे शब्देऽतिधातुः । ततः हे वसवः वासमितारो विश्ववेदसः सर्वधनाः सर्वज्ञानावा
हे विश्वे सर्वेपि देवानोऽस्मदीयानां कर्मणां प्रावितारो भूत अनेनाग्निना सह यूयं प्रकर्षेण
रक्षका भवत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रसू॒नं॒ ए॒त्व॒ध्व॒रो॒ऽग्रा॒दे॒वे॒षु॒पू॒र्यः॑ ।

आ॒दि॒त्ये॒षु॒प्र॒वरु॑णे॒धृत॒व्रते॑ म॒रुत्सु॑ वि॒श्वभा॑नु॒षु ॥ ३ ॥

प्र । सु । नः । ए॒तु । अ॒ध्व॒रः । अ॒ग्रा । दे॒वे॒षु । पू॒र्यः । आ॒दि॒त्ये॒षु ।

प्र । वरु॑णे । धृत॒व्र॒ते । म॒रुत्सु॑ । वि॒श्व॒भा॑नु॒षु ॥ ३ ॥

पूर्व्यः पुरातनः पूर्व्यान् पुरातनानिन्द्रादीनदेवान्प्रति क्रियमाणत्वाद्यज्ञोपि पूर्व्यइत्युच्यते
तादृशोमुख्यो नोऽस्मदीयोऽध्वरो यज्ञः अग्रा सुषांसुलुगिति सप्तम्याद्देशः अग्नौ अग्निदेवानां मु-
ख्यत्वात् प्रथममभिहितः तस्मिन्नग्नौ सर्वेष्वन्येषु देवेषु च सु सुष्ठु प्रेतु प्रकर्षेण गच्छतु । देवान्
विशिनष्टि आदित्येषु अदितेः पुत्रेषु इन्द्रादिषु धृतव्रते धृतकर्मणि वरुणे च विश्वभानुषु सर्वतो-
व्याप्ततेजस्केषु मरुतसु च प्रेतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विश्वेहिष्मामनवे विश्ववेदसो भुवन् वृधेरिशादसः ।

अरिष्टेभिः पायुभिर्विश्ववेदसो यन्तानो वृकं छर्दिः ॥ ४ ॥

विश्वे । हि । स्म । मनवे । विश्ववेदसः । भुवन् । वृधे । रिशादसः ।

अरिष्टेभिः । पायुक्षिः । विश्ववेदसः । यन्त । नः । अवृकम् । छर्दिः ॥ ४ ॥

विश्ववेदसः सर्वतोऽव्याप्तधना बहुधना इत्यर्थः तादृशा रिशादसः रिशतां हिंसतां शत्रूणा-
मसितारः उपक्षपयितारो वा विश्वेहिष्म सर्वेऽखल देवा मनवे पष्ठ्यर्थे चतुर्थी मनोः वृधे वर्धनाय
भुवन् भवन्तु स्तोत्रे मनुष्याय धनं दत्वा तं वर्धयन्त्वित्याशास्ते । ततः हे विश्ववेदसः सर्वधनाः
सर्वज्ञावादेवाः अरिष्टेभिः परैरहिंसितैः पायुभिः पालनैः सह अवृकं वृकः स्तेनस्तद्रहितं बाधार-
हितमित्यर्थः । तादृशं छर्दिर्गृहं नोऽस्मभ्यं यन्त प्रयच्छत शत्रून् हत्वा गृहेष्वस्माभिः कर्माणि
कारयतेत्यर्थः । यन्तेति यमेत्येति छान्दसो विकरणस्य लुक् तस्य तच्चादेशः तेनानुनासिकलोपा-
भावः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

आनो अद्य समनसो गन्ता विश्वे सजोपसः ।

ऋचा गिरामरुनो देव्यादिते सदने पस्त्ये महि ॥ ५ ॥ ३१ ॥

आ । नः । अद्य । सदमनसः । गन्त । विश्वे । सदजोपसः ।

ऋचा । गिरा । मरुनः । देवि । आदिते । सदने । पस्त्ये । महि ॥ ५ ॥ ३१ ॥

समनसः सर्वपुस्तोत्रेषु समानमनस्काः विश्वे संवेदेवाः यूयं सजोपसः परस्परं संगताः
सन्तः गिरा शुश्रूषन्त्या प्रासव्ययेत्यर्थः तया ऋचा सह अयास्मिन्यागदिने नोपपन्नस्मानागत

आगच्छत । अनन्तरं हे मरुतः देवि द्योतमाने महि महति देवानां मातृत्वात् महत्त्वयुक्ते हे अ-
दिते अदिने एतन्नामिके देवि सद्ने स्थाने पस्त्येस्पदीयेगृहे स्तोतव्यतया उपविशत । मरुतइ-
त्यादेर्वाक्यभेदादनिघातः उत्तरत्र पूर्वस्यामन्वितस्याविद्यमानत्वेन वाक्यादित्वादनघातः ॥५॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथ पष्ठी—

अभिप्रियामरुतोयावोअश्व्याहव्यामित्रप्रयाथनं ।

आवर्हिंरिन्द्रोवरुणस्तुरानरंआदित्यासंसदन्तुनः ॥ ६ ॥

अभि० प्रिया । मरुतः । या । वः । अश्व्या । हव्या । मित्र ।

प्र० प्रयाथनं । आ । वर्हिः । इन्द्रः । वरुणः । तुराः । नरः । आदित्यासः ।

सदन्तु । नः ॥ ६ ॥

हे मरुतः प्रिया प्रियाणि या यानि वीर्युष्माकमश्व्या अश्व्यानि प्रियात् अ-
श्वसंघान् अभिप्रयाथनं अस्मद्यज्ञं प्रति प्रापयत यूयमश्वैर्युक्ताः सन्त आगच्छतेत्यर्थः । अ-
थ हे मित्र मित्रशब्देनान्येवरुणादयोप्युच्यन्ते हे मित्रादयो देवाः हव्या हव्यानि हव-
नयोग्यानि हवींषि स्वीकर्तुमागच्छतेत्यर्थः । स्तूयमाना आगच्छत । प्रपूर्वाघातेर्लोटि तत्तन-
त्तनथनाश्चेतिथनादेशः । आगत्यच इन्द्रोवरुणः इन्द्रावरुणौ तुराः संग्रामे शत्रुवधार्थं त्वरमा-
णाः नरोनेतारआदित्यासः अदितेः पुत्रामरुदादयो देवाश्च नोस्मदीये यज्ञे वर्हिः वर्हिषि
आसादिते आसदन्तु आसीदन्तु प्रविशन्तु । सदेः सीदादेशाभावश्छान्दसः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वयंवोवृक्तवर्हिपोहितप्रयसआनुपक् ।

सुतसोमासोवरुणहवामहेमनुष्वदिद्वाग्रयः ॥ ७ ॥

वयम् । वः । वृक्तवर्हिपः । हितप्रयसः । आनुपक् ।

सुतसोमासः । वरुण । हवामहे । मनुष्वत् । इन्द्रः अग्रयः ॥ ७ ॥

हे वरुण वरुणादयो देवाः वृक्त्वा हि पक्त्रत्विजो वयं आनुषक् सुगादिषु अनुषक्तं यथा भवति तथा हितप्रयत्नः प्रीणातीति प्रयोजनं तेषु निहितहविष्काः सन्तः वोयुष्मान् हवामहे एतानि हवींष्यादातुमाह्वयामः । कीदृशाः सुवसोमासः अभिपुतसोमाः इक्ष्वाग्रयः आहुतिभिः सपिन्धाम्नयो वयमाह्वयामः । तत्र दृष्टान्तः—मनुष्वत् मनुष्यथा यज्ञे युष्माना जुहाव तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आप्रयातु मरुतो विष्णो अश्विना पूषन्माकीनया धिया ।
इन्द्र आयातु प्रथमः सनिप्युभिर्दृष्टपा यो वृत्रहा गृणे ॥ ८ ॥

आ । प्र । यातु । मरुतः । विष्णो इति । अश्विना । पूषन् ।
माकीनया । धिया । इन्द्रः । आ । यातु । प्रथमः ।
सनिप्युभिः । दृष्टा । यः । वृत्रहा । गृणे ॥ ८ ॥

हे विश्वेदेवाः प्रयात प्रकर्षेणास्मदीयकर्मण्यागच्छत । हे मरुतः हे विष्णो स्वयत्नेन सर्वतोऽप्यात एतन्नामकदेव हे अश्विना अश्विनौ पूषन् स्तोतृन् धनादिना पोषयतीति पूषा एतन्नामकदेव मरुदादयो हे देवाः । माकीनया अस्मच्छब्दात् युष्मदस्मदोरिति त्वञ्शैषि-
कः एकवचने त्वक्कर्मकाविति ममकादेशः वर्णलोपश्छान्दसः । मया क्रियमाणया धि-
या स्तुत्या सहास्मद्यत्तं प्रत्यागच्छत । मरुदादेरामधितस्य वाक्यभेदादनिघातः । किञ्च प्रथ-
मे देवानां मुख्यः स इन्द्रश्चायातु वृषा कामानां सेका य इन्द्रः सनिप्युभिः सनिः संभजनं
तदात्मन इच्छद्भिः स्तोतृभिः वृत्रहा अपामावरकस्य वृत्रासुरस्य हन्तेति गृणे गृणते स्तु-
यते । गृशब्देऽस्तस्य कर्मणि छिटि छान्दसो विकरणः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

विनो देवासो अद्रुहोच्छिद्रं शर्मयच्छत ।
नयद् दूरादंसवो नृचिदन्तितो वरुण्यमादधर्षति ॥ ९ ॥

वि । नृः । देवासः । अद्रुहः । अच्छिद्रम् । शर्म । यच्छत । न । यत् ।
दूरात् । वसवः । नृ । चित् । अन्तितः । वरुण्यम् । आदधर्षति ॥ ९ ॥

हे अद्रुहः स्तोतृणामद्रोघधारः यद्वा द्रुहेरौणादिकः कर्मणिक्किप् शत्रुभिरहिंस्याः हे दे-
वासो मरुदादयोदेवाः अच्छिद्रं बाधकरहितं साधीयोवा शर्म शृणाति दुःखादिकमिति शर्म-
गृहं तत् नोस्मभ्यं वियच्छत । हे वसवः शत्रूणां वासयितारोमरुदादयः दूरादूरदेशात् अन्ति-
तः अन्तिकदेशाद्वा कश्चिदागत्य नूचितकदाचिदपि वरूथं वरणीयं संभजनीयं यद्गृहं ना-
दधयति आधर्पणं हिंसनं नकरोति तद्गृहं प्रयच्छतेति समन्वयः । धृपप्रसहनेइत्यस्य विभादि-
तणित्वात् यदा णिच्नास्ति तदा रूपम् ॥ ९॥

अथ दशमी—

अस्ति॒हिवः॑सजा॒त्यं॑रिशादसो॒देवासो॑अस्त्याप्यम् ।

प्रणः॒पूर्वस्मै॑सुवि॒ताय॑वोचतम॒क्षुसु॒म्नाय॑नव्यसे ॥ १० ॥ ३२॥

अस्ति । हि । वः । स॒ज्ञा॒त्यम् । रि॒शा॒दसः । दे॒वासः । अस्ति ।

आप्यम् । प्र । नः । पूर्॒वस्मै । सु॒वि॒ताय॑ । वो॒चत॑ । म॒क्षु ।

सु॒म्नाय॑ । नव्यसे ॥ १० ॥ ३२ ॥

हे रिशादसो रिशतां हिंसतामसितारो देवासोदेवा द्योतमानाः मरुदादयः वो युष्माकं
सजात्यमस्ति परस्परं समानजातिभावोस्तिखलु । किञ्च आप्यं आपिर्वन्धुः तस्यभावआप्यं
स्तोतृषु स्तुत्यलक्षणसंघन्धात् वैवस्वतेन मनुना मया स्तोत्रा सह युष्माकं बन्धुभावोस्ति खलु ।
ततः पूर्वस्मै प्रथमभाविने सुविताय सुष्ठु ईयते सर्वैरागम्यतइति सुवितोऽभ्युदयः तस्मै नव्यसे
नवीयसे नवतराय सुम्नायच उभयं मक्षु शीघ्रं नोस्माकं प्रवोचत प्रकर्षेण ब्रूत अभ्युदयधना-
नि प्रयच्छतेत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये द्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथैकादशी—

इ॒दाहि॒वमु॒प॒स्तुति॑मि॒दावा॒मस्य॑म॒क्तये॑ ।

उ॒प॒वोवि॒श्ववे॒दसो॑नम॒स्युरा॑अ॒क्ष्यन्या॑मिव ॥ ११ ॥

इ॒दा । हि । वः । उ॒प॒स्तुति॑म् । इ॒दा । वा॒मस्य॑ । म॒क्तये॑ । उ॒प॒ । वः ।

वि॒श्ववे॒दसः । नम॒स्युः । आ । अ॒स्तंति॑ । अ॒न्याम् । इ॒व ॥ ११ ॥

हे विश्ववेदसः सर्वधनाः हे देवा नमस्युरन्मिच्छन् मनुरहं वोयुष्मद्विषयामुपस्तुतिम-
न्यामिव अदृष्टपूर्वामिवस्थितां कैश्चिदप्यकृतमित्यर्थः तादृशीमुपस्तुतिमिदाहि हिरवधारणे इ-
दानीमेवोपासृक्षि उपासृजामि करोमीत्यर्थः । किमर्थं वोयुष्मत्संबन्धिनो वामस्य वननीयस्य
इदा इदानीमेव भक्तये संभजनाय लाभायेत्यर्थः । असृक्षीति सृजेर्लुङ्गिरूपम् पादादित्वाद-
निघातः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

उदुष्यवःसवितासुप्रणीतयोस्थादूर्ध्ववरेण्यः ।

निहिषादुश्चतुष्पादोअर्थिनोर्विश्रन्पतयिष्णवः ॥ १२ ॥

उत् । ऊँ इति । स्यः । वः । सविता । सुप्रणीतयः । अस्थात् ।

ऊर्ध्वः । वरेण्यः । नि । हिषादः । चतुःष्पादः । अर्थिनः ।

अर्विश्रन् । पतयिष्णवः ॥ १२ ॥

हे सुप्रणीतयः शोभनप्रणीतिः स्तुतिः शोभनप्रणयनाः शोभनस्तुतयोमरुतः वोयुष्माकं
मध्ये ऊर्ध्वः ऊर्ध्वगन्ता वरेण्यः सर्ववरेणीयः संभजनीयः स्यः ससविता सर्वस्य स्वकर्मणि
प्रेरकः एतन्नामकः सदेवः यदा उदस्थात् स्वतेजसा उद्वतोभूत् तदा अर्थिनः द्विपादः पादद्वय-
युक्ताः पुरुषाः चतुष्पादः पादचतुष्टययुक्ताश्चादयः पतयिष्णवः पतनशीलाः पक्षिणश्च न्य-
विश्रन् स्वस्वकार्येषु निविशन्ते । सूर्योऽदिते केचनपुरुषा अग्निहोत्रादिकं कुर्वन्ति केचन देवता
विषयं स्तोत्रं कुर्वन्ति पश्वाद्यस्तृणादिभक्षणार्थं सर्ववसश्चरन्ति । न्यविश्रन् निपूर्वादिशतेर्ल-
ङ्गि व्यत्ययेन परस्मैपदं बहुलं छन्दसीति रुढागमः ॥ १२ ॥

पञ्चमेहनि प्रथमशस्त्रे देवं देवमिति वैश्वदेवस्तुतः सन्निवश्च—देवं देवं वोवसे देवं देवं बृह-
दुगापिपेवच इति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते प्रयोदशी—

देवं देवं वोवसे देवं देवममिष्टये ।

देवं देवं हृवेमवार्जसातये गृणन्तो देव्याधिया ॥ १३ ॥

देवम्देवम् । वः । अवसे । देवम्देवम् । अग्निष्टये । देवम्देवम् ।
हुवेम । वाजससातये । गृणन्तः । देव्या । धिया ॥ १३ ॥

वयं देव्या द्योतमानया धिया स्तुत्या गृणन्तः स्तुवन्तः सन्तोवोयुष्माकमध्ये देवदेवं दी-
प्यमानं देवं अवसे कर्मरक्षणायामाह्वयाम । अनुक्रमेणाह अग्निष्टये अभिलषितप्राप्त्यर्थं च देवं-
देवं वयमाह्वयाम तवोवाजसातये अजलाभाय हुवेम आह्वयाम ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

देवासोहिष्मामनवेसमन्यवोविश्वेसाकंसरातयः ।
तेनोअद्यतेअपरंतुचेतुनोभवंन्तुवरिवोविदः ॥ १४ ॥

देवासः । हि । स्म । मनवे । सऽमन्यवः । विश्वे । साकम् ।
सऽरातयः । ते । नः । अद्य । ते । अपरम् । तुचे ।
तु । नः । भवंन्तु । वरिवः । विदः ॥ १४ ॥

समन्यवः समानमनसः यद्वा संग्रामेषु शत्रुहननार्थं समानक्रोधयुक्ताः विश्वे सर्वेष्व दे-
वासोहिष्म मरुदादयोदेवाः खलु मनवे एतन्नामकाय ऋषये मर्त्यं साकं सह युगपदेव सरातयः
धनादिदानेन सहिताभवन्तु । पुनरपि मर्त्ययते तेदेवाः नोस्माकं अद्यास्मिन्दिने अपरश्च किं-
हुना सर्वेषु दिवसेषु धनदातारोभवन्तु । न केवलमस्माकमेव किंतु तुचे तुगित्यपत्यनाम तुजिपि-
जिहिंसादाननिकेतनेषु तोजयति हिनस्ति पितुर्दुःखादिकमिति तुक् पुत्रः तस्मै नोस्माकं पु-
त्राय तु क्षिप्रं वरिवोविदः वरणीयस्य धनस्य लभ्यतारोभवन्तु ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

प्रवःशंसाम्यद्रुहःसंस्थउपस्तुतीनाम् ।
नतंधूर्तिर्वरुणमित्रमर्त्ययोवोधामभ्योविधत् ॥ १५ ॥

प्र । वः । शंसामि । अद्रुहः । समस्त्ये । उपस्तुतीनाम् । न । तम् ।
धूर्तिः । वरुण । मित्र । मर्त्यम् । यः । वः । धामभ्यः । आविधत् ॥ १५ ॥

हे अद्भुतः अद्भोग्धारः अहिंस्यावा मरुदादयः उपस्तुतीनामुपस्तोत्राणां संस्थे तासां यज्ञे क्रियमाणत्वादस्मत्संस्थानभूतेस्मिन्यज्ञे वो युष्मान्मशंसामि प्रकर्षेण स्तोमि । हे वरुण मित्र मित्रावरुणौ तं मर्त्यं मनुष्यं धूर्तिः धूर्वाहिंसार्थः शत्रुभ्योहिंसा तन्नवाधते योमनुष्यः वोयुष्माकं धामभ्यस्तेजोभ्यः धीयतेस्मिन्निति धाम शरीरं वा तेभ्योविधत् विधविधाने हवींषि विदधाति प्रयच्छति एतेन तेजसामपि हविर्भक्षणमस्तीति ज्ञायते ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

प्रसक्षयंतिरतेविमहीरिपोयोवोवरायदाशति ।

प्रप्रजाभिर्जायतेधर्मणस्पयरिष्टःसर्वएधते ॥ १६ ॥ ३३ ॥

प्र । सः । क्षयम् । तिरते । वि । महीः । इपः । यः । वः ।

वराय । दाशति । प्र । प्रजाभिः । जायते । धर्मणः ।

परि । अरिष्टः । सर्वः । एधते ॥ १६ ॥ ३३ ॥

हे मरुदादयः समनुष्यः क्षयं क्षियन्ति निवसन्त्यत्रेतिक्षयोर्गृहं तत् समनुष्यः प्रतिरते प्रकर्षेण वर्धयति । तिरतिर्वृद्धिकर्मा स एव महीर्महान्तिष्ठोन्नामिच्च विवर्धयति । योमनुष्यः वराय वरणीयाय धनाय तदर्थं वोयुष्मभ्यं दाशति हवींषि प्रयच्छति धनादिभिर्वर्धयतीत्यन्वयः । किञ्च धर्मणः ध्रियते ऋत्विग्भिरिति धर्मं कर्म युष्मद्विपयात्कर्मणः सकाशात् समनुष्यः प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिः परि परितः सर्वतः प्रजायते प्रकर्षणाविर्भवति । आत्मावैपुत्रनामासीति श्रुतेः । ततः अरिष्टं अन्यैराहिंसितः सर्वोयुष्माकं हविःप्रदानात्सकलोजनः एधते धनादिभिर्वर्धते ॥ १६ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथ सप्तदशी—

ऋतेसविन्दतेयुधःसुगेमिर्यात्यध्वनः ।

अर्यमामित्रोवरुणःसरांतयोपंत्रायन्तेसजोपंसः ॥ १७ ॥

ऋते । सः । विन्दते । युधः । सुगेमिः । याति । अध्वनः ।

अर्यमा । मित्रः । वरुणः । सरांतयः । यम् ।

त्रायन्ते । सजोपंसः ॥ १७ ॥

सः अर्यमादीनां हविर्दाता मनुष्यः युवः युवसंप्रहारे भावेऽकिम् युद्धाद्वते विनापि विन्दते
 धनानिलभते । किञ्च सुगेभिः शोभनगमनैः सुष्टुगन्तृभिर्वा अश्वैः सह अध्वनोमार्गान्
 गन्तव्यान् देशानित्यर्थः तान् याति गच्छति यं जनम् अर्यमा सततं गच्छन् मित्रः स्तोतृणां
 यष्टूणां च धनप्रदानेन मित्रभूतो वरुणः निवारयित्वा शत्रूणां यद्वा वरणीयः संभोजनीयः
 एतन्नामकाः सरातयः समानदानास्त्रयो देवाः सजोपसः परस्परं संगताः सन्तः यं हव्यप्रदातारं
 व्रायन्ते स्वरक्षणैः पालयन्ति सधनादीनि विन्दतीत्यन्वयः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

अज्जेचिदस्मै कृणुथान्यञ्चनं दुर्गेचिदासुसरणम् ।

एपाचिदस्मादशानिः परोनुसास्नेधन्ती विनश्यतु ॥ १८ ॥

अज्जे । चित् । अस्मै । कृणुथ । निःअञ्चनम् ।

दुःइगे । चित् । आ । सुःसरणम् । एपा । चित् । अस्मात् ।

अशानिः । परः । नु । सा । अस्नेधन्ती । वि । नश्यतु ॥ १८ ॥

हे देवाः अज्जेचिद् जिअभिभवे परेरनभिभवनीयेपि परपरे न्यञ्चनं नितरां गमनमस्मै
 मनवे कृणुथ यूयं कुरुत । यद्वा जे ऋजुगमने प्रस्थे गमनं कुरुत तथा दुर्गेचिद् अगन्तव्येपि
 स्थले सुसरणं सुगती शोभनगमनमासमन्तात्कुरुत एवं सति सैपाशानिः शत्रूणां तदेतदायुधं अ-
 स्मात्सर्वतो गन्तुर्मनोर्नुक्षिप्रं परः परस्ताद्भवेत् पश्चात्साशानिः अस्नेधन्ती कांश्चिदप्यहिंसती वि-
 नश्यतु विनष्टा भवेत् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

यद्यसूर्यउद्यतिप्रियंक्षत्राक्तन्दध ।

यन्निशुचिप्रवृधिविश्ववेदसोऽयद्दामध्यन्दिनेदिवः ॥ १९ ॥

यत् । अद्य । सूर्ये । उद्यति । प्रियंक्षत्राः ।

ऋतम् । दध । यत् । निःशुनि । प्रवृधि । विश्ववेदसुः ।

यत् । वा । मध्यन्दिने । दिवः ॥ १९ ॥

हे मियक्षत्राः प्रीणयितृबलाः देवाः सूर्ये सर्वस्य स्वस्वकर्मणि प्रेरके सवितरि उद्यति उद्गच्छतिसति अद्यास्मिन्दिने यद्यदा ऋतं कल्याणभूतं गृहं दध धारयत दधातेर्लिङि मध्यमघ-
हुवचनेरूपम् । यद्यदा हे विश्ववेदसः सर्वधनादेवाः निष्पुचि निष्पुचिर्गत्यर्थः सूर्यस्य निष्पुचने
नितरां गमने सायमित्यर्थः तस्मिन् धारयथ । यद्वा प्रबुधितस्य प्रबोधने प्रातःकाले । यद्वा
दिवः सूर्यतेजसा दीप्यमानस्याहो मध्यन्दिने मध्ये धनं मनवे धत्तेत्युत्तरत्रसंबन्धः ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

यद्वाभिपित्वे असुरा ऋतं यते छर्दिर्येम विदाशुपे ।

वृयंतहो वसवो विश्ववेदस उपस्थेयाम मध्यमा ॥ २० ॥

यत् । वा । अ॒भि॒ऽपि॒त्वे । अ॒सुरा । ऋ॒तम् । य॒ते ।

छ॒र्दिः । ये॒म । वि । दा॒शु॒पे । वृ॒यम् । तत् । वः । व॒स॒वः ।

वि॒श्व॒ऽवे॒द॒सः । उप॑ । स्ते॒याम् । म॒ध्ये । आ ॥ २० ॥

हे असुराः प्राज्ञाः संग्रामे आपानां क्षेमारेवा देवाः यद्वाभिपित्वे अस्मद्यज्ञं प्रति युष्मा-
कं अभिप्राप्तौ ऋतं सत्यभूतं यज्ञं यते इणः शतरि रूपम् । गच्छते दाशुपे हवींषिदत्तवते यजमा-
नाय यच्छर्दिः उ छर्दिर्दीप्तिदेवनयोः दीप्यतेनेनेति छर्दिस्तेजः यद्वा छर्दति दीप्यन्तेवेति छर्दि-
गृहं तव गृहं तेजोवा वियेम प्रयच्छथ यद्येवं सूर्यं कुरुथ तर्हि वयं हे वसवः स्तोतॄणां धना-
दिभिराच्छादयितारः यद्वा शत्रूणां विवातपितारो विश्ववेदसः सर्वधनाः सर्वज्ञानावा हे
देवाः वीयुष्मत्तं वन्धि तत्कल्याणं गृहं पृथग्रथे द्वितीया भवद्भिः प्रत्तस्य गृहस्य मध्ये
उपस्थेयाम उपतिष्ठेम युष्मान् हविर्भिः पूजयेम तिष्ठतेराशीर्लिङि लिङ्ग्याशिष्यडित्यङ्प्रत्य-
यः ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

यद्यसूर उदिते येन्मध्यन्दिन आनुचि ।

वामं धृत्य मनवे विश्ववेदसो जुह्वानाय प्रचेतसे ॥ २१ ॥

यत् । अ॒य । सूर॑ । उ॒त॒ऽर्द॒ते । यत् । म॒ध्य॒न्दि॒ने ।

आ॒नु॒चि॑ । वा॒मम् । धृ॒त्य । म॒न॒वे । वि॒श्व॒ऽवे॒द॒सः ।

जु॒ह्वा॒नाय॑ । प्र॒ऽचे॒त॒से ॥ २१ ॥

हे विश्वेदसः सर्वतोव्यापवनाः हे देवाः यद्यदा अघेदानीं सूर्ये सूर्ये उदिते सति य-
द्यदा मध्यन्दिने दिवसस्य मध्ये यद्वा आतुचि आतुचिर्गमनार्थः सूर्यस्य आनिम्रोचने साय-
मित्यर्थः जुह्वानाय अग्नौ हवींषि जुहुते अतएव प्रचेतसे प्रकृष्टज्ञानाय मनवे एतन्नामकाय क्र-
पये मह्यं वामं वननीयं धनं धत्थ धत्त तद्वृणीमहइत्युत्तरत्रसंबन्धः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

वयंतद्वेःसम्राजआवृणीमहेपुत्रोनवहुपाध्यम् ।
अश्यामतदादित्याजुह्वतोहविर्येनवस्योनशामहै ॥ २२ ॥ ३४ ॥

वयम् । तत् । वुः । सम्राजः । आ । वृणीमहे । पुत्रः ।
न । वहुपाध्यम् । अश्याम् । तत् । आदित्याः । जुह्वतः ।
हविः । येन । वस्यः । अनशामहै ॥ २२ ॥ ३४ ॥

हे सम्राजः सम्यग्दीप्यमानाः देवाः पुत्रेण एकवचनं छान्दसं युष्माकंपुत्रा इव स्थिताः पुत्रा
यथा पितृभिः पोष्याः तद्वत् युष्माभिः पोष्या वयं । बहुपाध्यं बहुभिर्भोज्यं वोयुष्मत्सम्बन्धि तद्धनं
आवृणीमहे संभ्रजामः । यथा हविः जुह्वतः यागं कुर्वतोवयं हे आदित्याः तद्धनं अश्याम प्रा-
प्नुयाम । येन धनेन वस्यः वसीयः अतिशयेन वसुमत्त्वमनशामहै अश्वामहै प्राप्नुमः । अश्रोते-
र्लोष्टि व्यत्ययेन श्रम् प्रत्ययः ॥ २२ ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये चतुर्लिंगशोवर्गः ॥ ३४ ॥

येत्रिंशतीति पञ्चर्वमष्टमं सूक्तम् अत्रानुक्रान्तम्-येत्रिंशतिपञ्चोपान्त्या पुरउष्णिगि-
ति । मनुर्केपिः प्राग्वत्समीयपरिभाषया गायत्रीछन्दः उपान्त्यापुरउष्णिक् पूर्ववद्विश्वेदेवादेवता ।
तृतीयेछन्दोमे वैश्वदेवशस्त्रे येत्रिंशतीत्येतत्सूक्तं वैश्वदेवनिबिद्धानम् सूत्रितंच-येत्रिंशतीतिवै-
श्वदेवमिति ।

तत्र प्रथमा-

येत्रिंशतित्रयंस्प्रोदेवासोवर्हिंरासदन् ।
विदन्नहंहितासन्नन् ॥ १ ॥

ये । त्रिंशति । त्रयः । पुरः । देवासः । बर्हिः । आ ।
असदन् । विदन् । अहं । द्विता । असुनन् ॥ १ ॥

मनुराह त्रिंशति त्रिंशत्संख्यायाः परः परस्ताच्चयः त्रयस्त्रिंशद्देवताइत्यर्थः ये देवासेदेवाः बर्हिः
अस्पदीययज्ञसंबन्धिनि बर्हिषि हविःस्वीकरणार्थमासदन् आसीदन्तु । अहं अथानन्तरं विद-
न् ते देवा अस्मान् हविषांप्रदातृनिवि जानंतु । ततः द्विता द्विधा द्विप्रकारमसुनन् अस्पक्ष्यं धनं
पशवादिकञ्च प्रयच्छन्तु । यद्वा द्विता द्वैधं अनेन पौनःपुन्यं लक्ष्यते पुनःपुनरस्पक्ष्यं धनादिकं
ददत्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वरुणो मित्रो अर्यमा स्मद्रातिपाचो अग्नयः ।
पत्नीवन्तो वपदृक्ताः ॥ २ ॥

वरुणः । मित्रः । अर्यमा । स्मद्रातिः साचः ।
अग्नयः । पत्नीवन्तः । वपदृक्ताः ॥ २ ॥

वरुणो वरुणोयः संभजनीयः मित्रः स्तोतृणां यष्टृणांच धनादिदानेन मित्रभूतः अर्यमास्तोत्र-
कारिणो धनं प्रापयन् यद्वा सततं गच्छन् एतन्नामकास्तयो देवाः स्मद्रातिपाचः स्मद् हुमद्
शोभना राविर्हविःप्रदानं येषामस्तीति स्मद्रावयो यजमानाः तान् सचन्ते धनादिप्रदानेन सेवन्ते
इति तथोक्ताः । यद्वा कल्याणं यथा भवति तथा हविषां दातृन् सचन्त इति । ते तादृशाः पत्नीव-
न्तो देवपत्नीसहिता अग्नयः अंगनशीलाः नानाविधा अग्नयः वपदृक्ताः मया सोमस्याग्नेयी
हीनोपदिष्टादिना स्वाहाकृताः सुहुता इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेनो गोपा अपाच्यास्त उदक्त्त इत्थान्यक् ।
पुरस्तात् सर्वया विशा ॥ ३ ॥

ते । नः । गोपाः । अपाच्याः । ते । उदक् । ते । इत्था ।
न्यक् । पुरस्तात् । सर्वया । विशा ॥ ३ ॥

ते वरुणादयोदेवाः सर्वेया, सर्वेण विशा अनुचरवर्गेण सह अपाच्याः अपाची प्र-
तीची ततो नोस्माकं गोपाः गोपायितारो भवन्तु तएव उदक् उदीच्याः अञ्चेलुंगिति
पञ्चम्यर्थे विहितस्यास्तातेर्लुक् ततोप्यस्माकं रक्षका भवन्तु । इत्येति शब्देन ऊर्ध्वा दिशं
दक्षिणां च निर्दिशति इत्थमनेन पूर्वोक्तेन प्रकारेण ऊर्ध्वाया दक्षिणस्याश्च दिशः ते-
देवाः अस्माकं पालयितारो भवन्तु तथा न्यक् नीच्यादिशः अत्रापि पूर्ववदस्तातेर्लुक्
अधःस्थादेवा अपि अस्माकं ज्ञातारो भवन्तु । किंच पुरस्तात्पाच्यादिशश्च ते देवा अस्माकं गो-
पायितारो भवन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

यथा वशन्ति देवास्तथेदं सत्तदेपां न किंरामिनत् । अरावा च न मर्त्यः ॥ ४ ॥

यथा । वशन्ति । देवाः तथा । इत् । असत् । तत् । एषाम् ।
न किंः । आ । मिनत् । अरावा । च न । मर्त्यः ॥ ४ ॥

देवाद्योतमानाः सर्वे देवाः यथा वशन्ति यथा कामयन्ते वशकान्तौ सम्पत्तारणाच्चे-
ति पूर्वरूपस्य छन्दसि विकल्पितत्वाद्यणादेशः । तथेव यथा उशन्ति तथैव असत्तद्ग-
वत्येव । तदेवाह एषां देवानां तत्कामनं न किं न कश्चिदपि मिनत् हिनस्ति मीडू हिंसायां
लेटित्वम् । मीनातेर्निगम इति ह्रस्वत्वम् । कथं देवानामभिलषितं तथा भवतीति चेत् तदाह—अ-
रावा यदि देवाः कस्यचिदप्यदातारं मनुष्यं कामयेरन् तदा अरावा अदाता चनेत्यप्यर्थे
अदातापि मर्त्यो मनुष्यः उशब्धो देवेभ्यो हवींषि प्रयच्छति तस्मात्तेषां यत्कामनं तत्तथा
भवत्येवेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सप्तानां सप्त ऋषयः सप्त द्युम्नान्येषाम् ।
सप्तो अधि श्रियो धिरे ॥ ५ ॥ ३५ ॥

सप्तानाम् । सप्त । ऋषयः । सप्त । द्युम्नानि । एषाम् ।
सप्तो इति । अधि । श्रियः । धिरे ॥ ५ ॥ ३५ ॥

अत्र पुरातनीकथा इन्द्रसमानं पुत्रमिच्छन्त्याः दितेर्गर्भस्य केनचित्कारणेन इन्द्रेण सप्तधा-
भिन्नत्वात् सप्तर्भः सप्तगणात्मकोभवत् ततोमरुतः संपन्नाः । सप्तगणाविमरुतइति श्रुतेः । एषा कथा
इदं पित्रेमरुतामुच्यतेवचैदित्यस्मिन्वर्गे । सप्तपञ्चेनाभ्यधापि । तथाचास्याऋचोयमर्थः—सप्तानां म-
रुतां गणानां सप्त सप्तसंख्याका ऋषय आयुवविशेषाविभिन्नाः सन्ति तथा सप्तसंख्याकानि द्युन्ना-
नि द्योतमानानि कुंडलादीन्याभरणानि द्युभ्रान्यन्नानिवा एषां गणानां विभिन्नानि सन्ति ततः
सप्तमरुतांगणाः सप्तो सप्तैव सप्तविधाः श्रियः सकलादीप्तीः अधिधिरे परस्परमधिकंदधिरे ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये पञ्चार्धशोवर्गः ॥ ३५ ॥

यन्त्रुरेकइति दशर्चं नवमं सूक्तं मरीचिपुत्रः कश्यपो वैवस्वतोमनुर्वा ऋषिः । तथाचा-
नुकम्यते—यन्त्रुर्दशकश्यपोवा मरीचो द्वैपदमिति । दशापिद्विपदा विंशत्यक्षराविराजः पूर्ववद्विश्वे-
देवादेवता । तृतीयेछन्दोमे वैश्वदेवशक्ते वैश्वदेवसूक्तात्पूर्वमेव द्वैपदसूक्तं शंसनीयम् । सूच्य-
तेहि—यन्त्रुरेकइतिद्विपदासूक्तानिपुरस्ताद्वैश्वदेवसूक्तानामिति ।

तत्र प्रथमा—

यन्त्रुरेकोविपुणः सूनरोयुवा अयंक्तेहिरण्ययम् ॥ १ ॥

यन्त्रुः । एकः । विपुणः । सूनरः । युवा । अञ्जि ।

अञ्जे । हिरण्ययम् ॥ १ ॥

अत्र दशानाष्टर्चा किंचित्पदार्थिगात्र पृथक्देवताः अत्र प्रथमायां यन्त्रुः इत्यनेन सोमो-
भिधीयते । सोम्ययन्त्रुमात्रभेतेत्यादिपुट्टत्वात् । यन्त्रुचंयुवर्णः सर्वलतादिषु परिपक्वः । यद्वा दुभृश्रु
धारणपोषणयोः कुश्रंश्चेति कुप्रत्ययः सर्वस्य सुधामयैः किरणैः तावदुद्गते चन्द्रमसि दुःखोप-
शमनानि पुटानिखलु । तादृशः विपुणः विष्वगञ्चनः सूनरः सुष्ठु रात्रीणां नेता रात्रयश्चन्द्रनेतृकाः
खलु । एतादृशोयुवा प्रतिदिवसमाविर्भूतत्वात्तरुणः एकोदेवः सोमः हिरण्ययं हिरण्ययं अञ्जि
अभिव्यज्यते प्रकाशयतेनेति अञ्जि आभरणं अभिव्यक्तिसाधनं कुंडलमुकुरादिकं स्वशरीर-
मङ्गलं अभिव्यज्यति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

योनिमेकआससाद्योतनोन्तर्देवेषुमेधिरः ॥ २ ॥

योनिम् । एकः । आ । ससाद् । द्योतनः ।

अन्तः । देवेषु । मेधिरः ॥ २ ॥

अत्र योनिमिति लिंगादक्षिरुच्यते । अग्नयेगृहपतयेइत्यादिषु दृष्टत्वात् । देवेषु देवानामन्त-
र्मध्ये द्योतनः स्वतेजसा दीप्यमानो मेधिरोमेधावी अथवा मेधाकांक्षिणां स्तोतृणां मेधा दा-
तृत्वेन मेधायुक्तः एवंविधएकोस्मिः एवं स्थानभूतमाहवनीयादिकं आससाद् हविःस्वीकरणा-
र्थमासीदिति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वाशीमेकोविभर्तिहस्तआयसीमन्तर्देवेषुनिधुविः ॥ ३ ॥

वाशीम् । एकः । विभर्ति । हस्ते । आयसीम् ।

अन्तः । देवेषु । निधुविः ॥ ३ ॥

देवेष्वन्तर्देवानामध्ये द्योतमानः निधुविः निधुले स्थाने वर्तमानः यद्वा नितरां गमन-
मस्यास्तीति निधुविः सर्वदागच्छन् अथवा संग्रामेषु शत्रूणां पुरतोविशयेन स्थैर्यवान् एतादृ-
शः एकस्त्वष्ट्रनामकोदेवः आयसी अयोग्यधारां वाशीं वाश्वशब्दे शब्दयत्याक्रन्दयति शत्रू-
ननयेति वाशी तक्षणसाधनं कुठारः तं स्वकीयहस्ते विभर्ति धारयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वज्रमेकोविभर्तिहस्तआहिततेनवृत्राणिजिघ्रते ॥ ४ ॥

वज्रम् । एकः । विभर्ति । हस्ते । आहितम् ।

तेन । वृत्राणि । जिघ्रते ॥ ४ ॥

अत्र वज्रलिगादिन्द्रोदेवता एकइन्द्रः आहितं स्वकीयहस्ते निहितं वज्रमेतन्नामकमा-
युधं विभर्ति धत्ते सएवेन्द्रस्तेन निहितेन वज्रेण वृत्राणि अपामायरकाणि रक्षांसि पाषाणि
वा जिघ्रते भशं हन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तिग्ममेकोविभर्तिहस्त आयुधं शुचिरुग्रोजलापभेपजः ॥ ५ ॥

तिग्मम् । एकः । विभर्ति । हस्तै । आयुधम् ।

शुचिः । उग्रः । जलापभेपजः ॥ ५ ॥

अत्र जलापभेपजइत्यनेन रुद्रोभिधीयते शुचिः शुच दीप्तौ सर्वतः स्वतेजसा दीप्यमानः यद्वा शुच शोके शत्रूणां शोचयिता दुःखयिता अवएव उग्रः उदूर्णबलः जलापभेपजः रोगाप-
नयनेन सुखकरभैपज्यवान् यद्वा स्तोतृणां दुःखरूपसंसारोच्छेदेन सुखकारिभिपन्नूपः । मथमोदै-
व्योभिपगित्यादिश्रुतिभिरस्यभिपक्त्वं श्रूयते । सादृशएकोरुद्रः तिग्मं तीक्ष्णधारं आयुधं आयु-
ध्यति सन्महरति शत्रून्नेनेति आयुधं पिनाकः तं स्वकीये हस्ते विभर्ति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

पथएकः पीपाय तत्स्करोयथा एष वेदनिधीनाम् ॥ ६ ॥

पथः । एकः । पीपाय । तत्स्करोः । यथा ।

एषः । वेद । निधीनाम् ॥ ६ ॥

पथइति लिङ्गेन पूषा निगद्यते । संपूषन् ध्वनस्तिरेत्यादिपुष्टत्वात् । एकः पूषनामको देवः पथः
मार्गान् पीपाय प्यापतिर्वर्धनकर्मापि अत्र रक्षणार्थः ये अग्निहोत्रादिकर्मकुर्वन्ति तेषां स्वर्गमार्गं ।
ये दुष्टकृतं कर्म कुर्वन्ति तेषां यातनामार्गं च रक्षति । उभयेषां मार्गविपर्ययोपया न भवति तथा
पालयतीत्यर्थः । एष सोऽयं पूषा निधीनां पृथिव्यां निहितानि धनानि वेद वेत्ति । ज्ञात्वा स्तोतृणां
तानि ददातीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—तत्स्करो यथा चोरः पथिगच्छतां पुरुषाणां धनहरणार्थं मार्गं
रक्षति तथाच सचोरः गृहे निहितानि ज्ञात्वा तदाहत्य तस्य सहायेभ्यो यथा तानि ददाति द-
द्व ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्रीण्येकं उरुगापो विचक्रमेय त्रिदेवासो मदन्ति ॥ ७ ॥

त्रीणि । एकः । उरुङ्गायः । वि । चक्रमे । यत्र । देवासः । मदन्ति ॥ ७ ॥

उरुगायोविचक्रमइति पदलिङ्गाद्विष्णुरुच्यते उरुगायः उरुभिर्वहुभिर्गातव्यः यद्वा बहुषु देशेषु गता बहुकीर्तिर्वा सर्वान् शत्रून् स्वसामर्थ्येन शब्दयत्याक्रन्दयतीतिवा उरुगायः एतादृश-
एकोसहायो विष्णुः त्रीणि पदानि भुवनानि विचक्रमे साधु पादेन विक्रान्तवान् वेःपादविहर-
णे इति क्रमतेः आत्मनेपदम् । यत्र येषु लोकेषु देवासः इन्द्रादयोदेवाः मदन्ति यजमानदत्तैर्ह-
विर्भिर्माद्यन्ति तानि विचक्रमइत्यन्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

विभिर्द्वाचरत एकया सह प्रवासेर्ववसतः ॥ ८ ॥

विभिः । द्वा । चरतः । एकया । सह । प्र । प्रवासाद्वैव । वसतः ॥ ८ ॥

एकयासहेति लिङ्गात् अश्विनावभिधीयते द्वा द्वौ द्वित्वसंख्योपेतावश्विनौ विभिः वीग-
त्यादिषु किप् छान्दसोह्रस्वः गमनसाधनैः अश्वैः चरतः सञ्चरेते किञ्च इमावश्विनौ एकया
सूर्याख्यया ताभ्यां स्वयं वृतया स्त्रिया सह प्रवसतः प्रवासं सर्वत्रगमनं कुरुतः । प्रवासे दृष्टान्तः—
प्रवासेव यथा प्रवासिनौ द्वौ पुरुषौ एकया स्त्रिया सह प्रवसतः तद्वत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सदोद्वाचक्राते उपमादिविस्रज्जासुर्पिरासुती ॥ ९ ॥

सदः । द्वा । चक्राते इति । उपमा । द्विवि । समुद्राजा ।

सुर्पिरासुती इति सुर्पिः आसुती ॥ ९ ॥

सम्राजाविति लिङ्गेन मित्रावरुणावभिधीयते उपमा उपमौ परस्परं स्वकांत्योपमानभूतौ
यद्वा उपमीपते आभ्यां सर्वमिति उपमौसर्वस्य एतावेव सम्राजा सम्राजौ सम्पद्दीप्यमानौ स-
र्पिरासुती सर्पिर्घृतमाश्रयामास्यते इति सर्पिरासुती घृतहविष्कौ द्वा द्वौ मित्रावरुणौ दिवि द्युलो-
के सदः सीदन्त्यत्रेति सदः स्थानं तच्चक्राते अकार्षाम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अर्चत एके महि सामं मन्वत ते न सूर्यमरोचयन् ॥ १० ॥ ३६ ॥

अर्चन्तः । एकै । महि । सामं । मन्वत ।

तेन । सूर्यम् । अरोचयन् ॥ १० ॥ ३६ ॥

अर्चन्तः देवान् पूजयन्तः एके केचनात्रयः महि महत् साम मन्वत उच्चारयन्तीत्यर्थः । तादृशा अत्रयः तेनोक्तेन साक्षा सूर्यं अरोचयन् दीपयन् त एवात्र देवता ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये षड्विंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

नहिव इति चतुर्त्सवं दशमं सूक्तं आद्यागायत्री द्वितीयापुरज्जिष्णु तृतीयायृहती चतुर्थ्यनुष्टुप् मनुर्वैवस्वतऋषिः पूर्ववद्विश्वेदेवादेवता । तथा चानुक्रान्तम्—नहिवश्चतुर्ज्जिष्णु पुरज्जिष्णु बृहत्पुष्ट्यन्तमिति । विनियोगस्तु लिङ्गादवगन्तव्यः ।

तत्र प्रथमा

नहिवो अस्त्यर्भको देवांसो न कुमारकः । विश्वे सतोर्महान्त इत् ॥ १ ॥

नहि । वः । अस्ति । अर्भकः । देवांसः । न । कुमारकः ।

विश्वे सतः ऽर्महान्तः । इत् ॥ १ ॥

हे देवांसो देवाः बोधुष्माकं मध्ये अर्भको न हास्ति शिशुर्नास्ति तथा न कुमारकः मुष्माकं मध्ये कुमारोऽपि नास्ति । किन्तु सर्वे यूयं सवयसो नित्यत्वरूपा भवथ । एतदेव प्रतिपादयति विश्वे सर्वे देवाः यूयं सतोर्महान्त इव सर्वस्माद्विद्यमाना वृथिव्यापिष्ये महान्तः ते सतोर्महान्त इत्युच्यन्ते तस्माद्युष्माकमर्भको कुमारोऽपि नास्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इति स्तुतासो असथारिशादसो ये स्थत्रयश्च त्रिंशच्च ।

मनोर्दिवायज्ञियासः ॥ २ ॥

इति । स्तुतासः । असथ । रिशादसः । ये । स्थ । त्रयः ।

च । त्रिंशत् । च । मनोः । देवाः । यज्ञियासः ॥ २ ॥

हे रिशादसः रिशतां हिंस्रतामसितारो हे मनोर्यज्ञियासः मनुनामकस्य मम यत्तार्हा हे देवाः ये यूयं त्रयः त्रिसंख्याकाः त्रिंशच्च त्रिंशत्संख्याकाः त्रयस्त्रिंशद्देवताः स्थ भवथ अर्भ-

त । ते यूयमिति इत्थमनेन प्रकारेण स्तुतासः असथ मया मनुना स्तुताभवथ अस्तेलेंटि छान्द-
सोलुगभावः । यद्वा असथेतिकान्यर्थः इत्थं स्तुतायूयं हवींषि कामयध्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

तेनस्त्राध्वतेवततउनोअधिवोचत ।

मानःपथःपित्र्यान्मान्वादधिदूरनैष्टपरावतः ॥ ३ ॥

ते । नः । त्राध्वम् । ते । अवत । ते । ऊँ इति । नः । अधि । वोचत ।
मा । नः । पथः । पित्र्यात् । मान्वात् । अधि । दूरम् । नैष्ट । परावतः ॥ ३ ॥

हे देवाः ते यूयं नोस्मान् ब्राध्वं बाधकेभ्यो रक्षोभ्यस्तायध्वं ते यूयं अवत धनादि-
प्रदानैरस्मान्नक्षत तेऽवदेवा नोस्मानधिवोचत अधिकंभवन्तः कर्मकारिणो धनादिमन्तश्च भव-
न्विति यूयं व्रत । किंच हे देवाः मान्वात् पित्र्यात् मनुः सर्वेषां पिता ततआगतात् परावतः
पिता मनुर्दूरमार्गं चक्रे तस्मात्पथोमार्गान्नोस्मान्मानैष्ट मा नयत अपनयनं माकुरुतेत्यर्थः तर्षदा
ब्रह्मचर्याभिहोवादिकर्माणि येन मार्गेण भवन्ति तमेवास्मान्नयत । किन्तु दूरं यएतद्भक्तिरिक्तो-
विप्रकृष्टमार्गोस्ति तस्मादधि अधिकमित्यर्थः अस्मानपनयत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

येदेवासहृहस्थनविश्वेवैश्वानराउत ।

अस्मभ्यंशर्मसप्रथोगवेश्वाययच्छत ॥ ४ ॥ ३७ ॥

ये । देवासः । सहृह । स्थन । विश्वे । वैश्वानराः । उत । अस्मभ्यम् ।
शर्म । सप्रथः । गवे । अश्वाय । यच्छत ॥ ४ ॥ ३७ ॥

हे देवासोदेवासः उतापिच वैश्वानराः विश्वे सर्वे नरः कर्मनेतारोष्वर्थादयोयस्य सवि-
श्वानरो यज्ञः तस्मिन्सोमादिहवींषि स्वीकर्तुंभवाः प्रादुर्भूताः भवार्ये अण्प्रत्ययः यद्वा वैश्वा-
नरोग्रिः देवानांतन्मुखत्वात् वस्य संबंधिनोविश्वेसर्वेयेदेवायूयं इहास्मिन्नस्मदीयेयज्ञे स्थन हवीं-
ष्यादातुं भवथ । ततः सप्रथः प्रथमरूपाने सर्वतः प्रसिद्धं सर्ववपृथुत्वमंवा शर्म शृणाति हिन-

स्ति दुःखमिति शर्म सुखं तदस्मभ्यं प्रयच्छतं तथा गवे अस्मदीयेभ्यो यज्ञसाधनभूतेभ्यो गो-
भ्यः अश्वाय शर्म सुखं प्रदत्त ॥ ४ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये सप्तत्रिंशोवर्गः ॥ ३७ ॥

॥ इति अष्टमे मण्डले चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

पञ्चमेऽनुवाके द्वादशसूक्तानि तत्र योयजातीत्यष्टादशार्चं प्रथमं सूक्तं वैवस्वतमनुर्कपिः
नवमीचतुर्दश्यावनुष्टुभौ पञ्चदश्याद्याश्चतस्रः पञ्चमः दशमीपादनिचृद्व नवः सप्तकाः पा-
दनिचृदिति तल्लक्षणात् शिष्टाएकादशमागवत्समपरिभाषया गायत्र्यः आद्यास्तु चतस्रस्तु यज्ञाः
ततोयजमानप्रशंसाच स्तूयते अतस्तद्देवताकाः यादंपती इत्याद्यास्तु पञ्चम्यादिषु दंपतीप्रशंस्येते
अतस्तद्देवताकाः अवशिष्टास्तु नवस्तु दंपत्योराशिपः प्रतिपाद्यन्ते अतस्ता एव देवताः । तथा चानु-
क्रम्यते—योयजातिश्चूनात्रेज्यास्तवोयजमानप्रशंसाच येत्यादिष्वदम्पत्योः शिष्टास्तदाशिपोनु-
ष्टुप् चतुष्पङ्क्त्यन्तं नवम्यनुष्टुप् दशमीपादनिचृदिति ।

तत्र प्रथमा—

योयजानियजातइत्सुनवच्चपचातिच ।

ब्रह्मेदिन्द्रस्यचाकनत् ॥ १ ॥

यः । यजाति । यजति । इत् । सुनवत् । च । पचाति ।

च । ब्रह्मा । इत् । इन्द्रस्य । चाकनत् ॥ १ ॥

योयजमानः सल्लयजाति यागं करोति हविर्भिर्देवान्पूजयति सदेवेभ्योलब्धधनादिकः सन्न
यजातइत् पुनरभीष्टमाप्तये देवेभ्योहवींषिप्रयच्छत्येव । तथा स एव यजमानः सुनवच्च सोमाभि-
पर्वं करोति च स एव पचाति च पशुपुरोडाशादिकं पचति च सर्वत्र यजादिषु छेदचडागमः स यजमानः
इन्द्रस्य ब्रह्मा ब्रह्माणि इदमधारणे इन्द्रसम्यन्धीनिस्तोत्राण्येव चाकनत् पुनः पुनः कामयते क-
नतेः कान्त्यर्थाद्यद्भुकि अभ्यासत्वं छान्दसम् ततोऽच्छेदचडागमः । अत्र यागे यजमानो धनादिल-
भतइति यज्ञप्रशंसा स एव दृष्टफलः सन्न सोमाभिपयादीन्करोतीति यजमानप्रशंसा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुगेलाशंयोअंस्मैसोमंररंतआशिरम् ।

पादित्तंशक्रोअंहंसः ॥ २ ॥

पुरोळाशम् । यः । अस्मै । सोमम् । ररति । आशिरम् ।
पात् । इत् । तम् । शक्रः । अंहसः ॥ २ ॥

योयजमानः अस्मै इन्द्राय पशुपुरोळाशं तथा आशिरं तृतीयसवने गोक्षीरेणामिश्रितं
सोममस्मै ररते प्रयच्छति रातेर्लटि शपः श्लुः अडागमः । शक्रः समर्थः सइन्द्रः तं यष्टारं
अंहसः पापात् तद्रूपाद्रक्षसोवा पाव इदवधारणे अपादेव रक्षत्येव पातेर्लुङ्गिरूपम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तस्यद्युमाँअसद्रथोदेवजूतःसशंशुवत् । विश्वावन्वन्नमित्रिया ॥ ३ ॥

तस्य । द्युमान् । असत् । रथः । देवज्यूतः ।
सः । शशुवत् । विश्वा । वन्वन् । अमित्रिया ॥ ३ ॥

तस्य देवान्पूजयतोयजमानस्य देवजूतः देवैरिन्द्रादिभिः प्रेरितोद्यमान दीप्तिमान् रथः
स्यन्दनः देवानां हविःप्रदानरूपेण यज्ञेन असत् भवत्यागच्छति । ततस्तेन रथेनामित्रिया अ-
मित्रियान् शत्रुभिः कृतान्विश्वा सर्वान्बाधान् वन्वन् वनोति हिंसाकर्मेति यास्कः हिंसन् स एव शशु-
वत् पुत्रादिभिर्धनैश्चवर्धते अत्र येन मे रथः बाधाभावश्चाभूदिति यागप्रशंसा । येन सम्पत्तिदेवाः
रथं दत्तवन्त इति यजमानप्रशंसा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अस्यप्रजावतीगृहेसंश्रन्तीदिवेदिवे । इळाधेनुमतीदुहे ॥ ४ ॥

अस्य । प्रजाध्वती । गृहे । असंश्रन्ती । दिवेदिवे ।
इळा । धेनुमती । दुहे ॥ ४ ॥

प्रजावती पुत्रादियुक्तं असंश्रन्ती सश्रुतिर्गतिकर्मा अगमनशीलं तादृशं धेनुमती धे-
नुः पयसा सर्वां विनोति प्रोणयतीति धेनुर्गौः तत्सहितं इळान्नं अस्य यदुगृहे दिवेदिवे अ-
हरहः दुहे देवेर्दुत्पते । यद्वा इळेति गवां देवता सा स्थिरा धेनुमती गवांपवित्वाद्धेनुभिर्धेनु-
मती इळा गोदेवता देवैः प्रेरितासती अस्य यजमानस्य गृहे दोग्धा पुत्रादिकमस्य ददातीत्य-
र्थः दुहेर्लटिलोपस्त आत्मनेपदेऽपि नितलोपः अत्रेज्यास्त्ववः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

यादम्पतीसमनसासुनुतआचुधावतः ।
देवासो नित्ययाशिरा ॥ ५ ॥ ३८ ॥

या । दम्पती इति दम्पती । समनसा । सुनुतः । आ ।

चु । धावतः । देवासः । नित्यया । आशिरा ॥ ५ ॥ ३८ ॥

अत्र यजने दंपत्योः स्तुतिः हे देवासो देवाः समनसा समनसौ कर्मणि समानमनस्कौ या यौ दम्पती यज्ञकारिणौ जायापती सुनुतः सोमाभिपवं कुरुतः यौ दम्पती ततस्त्वमभिपुतं सोमं आधावतश्च दशापवित्रेण शोधयतः धावुगतिशुद्धयोः तथा नित्यया यज्ञतृतीयसवने सोमोस्ति तत्र आश्रयणद्रव्यं गोक्षीरमस्त्येव तस्मान्नित्यसंबन्धेन आशिरा आश्रयणेन गोक्षीरेण संपुतं सोमं यौ प्रयच्छतः तावन्नादीन् प्रामुतइति उत्तरत्रसम्बन्धः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयेष्टविंशोवर्गः ॥ ३८ ॥

अथ षष्ठी-

प्रतिप्राशव्याँइतःसुम्यञ्चावर्हिशांशाते । नतावाजेपुवायतः ॥ ६ ॥

प्रति । प्राशव्यान् । इतः । सुम्यञ्चा । वर्हिः ।

आशाते इति । न । ता । वाजेपु । वायतः ॥ ६ ॥

ता सौ देवेभ्यो हविषां दातारौ दंपती प्राशव्यान् अशभोजने प्रपूर्वस्यास्य औणादिकोप्रावे उण्प्रत्ययः प्राशुर्भक्षणं तस्मै साधून् हितान्वा अन्नादीन्प्रतीतः प्रतिगच्छतः यद्वा प्राशितव्यान् अश्ववर्णलोपः तावेव सम्यंचा सम्यंचौ समीचीनौ संगतौ वर्हिर्यज्ञं आशाते आनशाते । सत्र द्रव्यैर्व्यामुतः तस्मात्तौ यदारी भार्यापती वाजेषु देवेर्दत्तेषु अन्नेषु न वायतः वयतिर्गन्तव्यः न गच्छतः सर्वदा अन्नसहितौ विष्टातामित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

नदेवानामपिहृतःसुमतिनजुगुक्षतः । श्रवोवृहद्विवास्ततः ॥ ७ ॥

न । देवानाम् । अपि । ह्युतः । सुधुमतिम् । न ।

जुघुक्षतः । श्रवः । बृहत् । विवासतः ॥ ७ ॥

एतौ दम्पती देवानां इन्द्रादीनां न अपि ह्युतः अपलापं न कुरुतः अपह्नवोपलापः देवेभ्यो हविः प्रदास्यामइति प्रतिज्ञाय पुनरदानमपलापनं ह्युत् अपनये । कथं नापलपन्तीत्यवसीयते तदाह सुमतिं युष्मदीयां शोभनां मतिं न जुगुक्षतः जुघुक्षतः न संवरीतुमिच्छतः संवारणमाच्छादनं न छादयतइत्यर्थः किन्तु स्तुतिं कुरुतः । गुह्यसंवरणे सनिग्रहगुह्योश्चेतीदृशप्रतिषेधः हत्वपत्वभावौ संहिताकालेभूभावोनास्ति छान्दसत्वात् । किञ्च बृहत् देवेभ्यो दीयमानत्वात् महत् श्रवः श्रवइत्यन्नाम महदर्चं विवासतः युष्मभ्यं प्रयच्छतः विवासतिः परिचरणकर्मा दानमपि च परिचरणमेव । देवैर्दत्तमर्चं घृतादिभिर्मिश्रीकृत्य पुनः पुनर्यजतइत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

पुत्रिणा ताकुमारिणा विश्वमायुर्व्यश्रुतः । उभाहिरण्यपेशसा ॥ ८ ॥

पुत्रिणा । ता । कुमारिणा । विश्वम् । आयुः । वि ।

अश्रुतः । उभा । हिरण्यपेशसा ॥ ८ ॥

पुत्रिणा पुत्रवन्तौ तत्रापि कुमारिणा षोडशवर्षदेशीयपुत्रवन्तौ हिरण्यपेशसा हिरण्यपैराभरणैरलंकृतरूपौ उभा उभौ ता तौ दम्पती विश्वं सर्वमायुरायुष्यं व्यश्रुतः व्याश्रुतः यज्ञेन तपोः पुत्रादिकं धनमायुश्च संभवतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

वीतिर्होत्राकृतर्हसूदशस्यन्तामृतायकम् ।

समूधोरोमशंहतो देवैर्पुरुणुतो दुर्वः ॥ ९ ॥

वीतिर्होत्रा । कृतर्हसू इति कृतत्स्वसू । दशस्यन्ता । अमृताय ।

कम् । सम् । ऊर्ध्वः । रोमशम् । हतः । देवैर्पुं । रुणुतः । दुर्वः ॥ ९ ॥

वीतिहोत्रा वीतिहोत्रौ वीतिः मियकरो होत्रा यज्ञोययोस्तौ अनेन यज्ञेन तयोः
सुखादिकं संभवति तादृशौ । यद्वा वीतिः कान्त्यर्थः होत्रेतिवाङ्नाम अस्मद्विषयां स्तुतिं
कुरुतमिति पृथक्पृथक् देवैः काम्यमानस्तुती अवएव कं सुखमदं हवीरूपमर्चं दश-
स्यन्ता देवेश्यः प्रयच्छन्तौ कृतद्वस् तकारोपजनश्छान्दसः याचमानकृतधनौ पात्रेपूपयु-
क्तवनावित्यर्थः । एवंविधौ दंपती अमृताय अमरणाय सन्तानान्निवृद्धये रोमशं रोमवर्तं
वृषणं ऊधः योनिं च संहतः संयोजयतइति मैथुनमनूद्यते ततः सपुत्रादिकौ तौ देव-
पु दुवः स्तुत्यन्तदानरूपां परिचर्यां कृणुतः कुरुतः पञ्चभिर्दन्पती अस्तूयेताम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आशर्मपर्वतानां वृणीमहे नदीनाम् । आविष्णोः सचाभुवः ॥ १० ॥ ३९ ॥

आ । शर्म । पर्वतानाम् । वृणीमहे । नदीनाम् । आ । विष्णोः ।
सचाभुवः ॥ १० ॥ ३९ ॥

एतदादिषु दंपत्योराशिषः यद्यारोचयं पर्वतानां स्वर्गफलपुष्पसहितलतादिभिर्यव शर्म सु-
खं तत्तेषां स्थैर्यलक्षणं सुखं वा नदीनाञ्च उभयकूलवासिभिर्मुनिभिर्मनुष्यैर्वा जपाद्यनुष्ठानेक्ये
यत्सुखं तासां भवति तत्सुखं एकत्रस्थित्वा सकलपदार्थभोक्तृत्वलक्षणं अनुष्ठानलक्षणं सु-
खमावृणीमहे । संभ्रजामहे सचाभुवः देवैः सहभवतः देवसहितस्य विष्णोरपि शत्रुहननलक्षणं
यत्सुखं तदपि वयमावृणीमहे याधाभावाद्धविःप्रदानेन देवैः सहवर्तामइत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये एकोनचत्वारिंशोवर्गः ॥ ३९ ॥

अथैकादशी—

ऐतुपूपारयिर्भगः स्वस्ति सर्वधातमः । उरुरुध्वास्वस्तये ॥ ११ ॥

आ । ऐतु । पूपा । रयिः । भगः । स्वस्ति । सर्वधातमः । उरुः ।
अध्वा । स्वस्तये ॥ ११ ॥

रयिर्धनानां दाता भगोभजनीयः सर्वैः संप्रचातमः सर्वेषां धारयितृवमः सर्वेषांधनादि-
भिः पोषयितृवमः पूपा एतन्नामकोदेवः स्वस्ति क्षेमेण ऐतु अस्मान्प्रतिगच्छतु ततः मार्गरक्षकं
पूषण्याग्नेयानि उरुः विस्तीर्णः अध्वा मार्गः स्वस्तये अस्माकमग्निनागाय भवतु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अ॒रमं॑तिरन॒र्वणो॑वि॒श्वो॑दे॒वस्य॑मन॒सा । आ॒दि॒त्याना॑मने॒हइ॒त् ॥ १२ ॥

अ॒रमं॑तिः । अन॒र्वणः । वि॒श्वः । दे॒वस्य॑ । मन॒सा । आ॒दि॒त्याना॑म् ।

अने॒हः । इ॒त् ॥ १२ ॥

देवानांमध्ये पूषणमाह अनर्वणः अर्वागन्तव्यः शत्रुभिरगन्तव्यस्य अपत्यृतस्य देवस्य द्योतमानस्य पूषणः विश्वः सर्वः स्तोतृजनः मनसा श्रद्धया भक्त्यैव अरमतिः अलंमतिः पर्याप्तस्तुतिर्भवति । तथाहि आदित्यानामदितेः पुत्राणां देवानां दानमनेहइत् अपापमेवत्वत्तु । तस्मादन्नादिपात्रये स्तोतृजनः पूषणं स्तोतीत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

यथा॑नोमि॒त्रोअ॒र्यमा॑वरु॒णः॑सन्ति॒गो॒पाः । सु॒गाः॑कृतस्य॒पन्थाः॑ ॥ १३ ॥

यथा॑ । नः । मि॒त्रः । अ॒र्यमा॑ । वरु॒णः । सन्ति॑ । गो॒पाः ।

सु॒गाः । कृतस्य॑ । पन्थाः॑ ॥ १३ ॥ ॥

मित्रः अर्यमा वरुणः एतेत्रयोदेवाः नोस्माकं गोपाः गोपायितारोयथासन्ति भवन्ति येमार्गैः वयमेतैः पालयितव्याभवाम ते कृतस्य सत्यभूतस्य पन्थाः पन्थानः सुगाः एषां सुगमनाभवन्तु तैरागत्यास्मान् यज्ञमार्गस्थापयन्वित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

अ॒ग्निं॑वःपूर्व्य॑गिरादे॒वमी॒ळेव॑सू॒नाम् ।

सप॒र्यन्तः॑पुरु॒षिधं॑मि॒त्रंनक्षे॑त्रसाध॑सम् ॥ १४ ॥

अ॒ग्निम् । वः । पूर्व्य॑म् । गिरा॑ । दे॒वम् । ई॒ळे । वसू॑नाम् ।

सप॒र्यन्तः॑ । पुरु॒षिधं॑म् । मि॒त्रम् । न । नक्षे॑त्रसाध॑सम् ॥ १४ ॥

हे देवाः वोयुष्माकं पूर्व्यं मुख्यं पुरतोर्गतांवा देवं स्वभासा दीप्यमानमग्निं वसूनां प्राप्ते गिरा स्तुतिदक्षणायावाचा ईळे अहं स्तोमि । किञ्च सपर्यन्तः युष्मान्परिचरन्तोमनुष्वाः पु-

रुमियं बहुविधमियं बहूनामभिमतदामेन प्रीणयितारंवा क्षेत्रसाधकं क्षियन्ति निवसन्ति कर्म-
करणार्थमेवेति क्षेत्रोयज्ञः तस्य साधकं । साधने दृष्टान्तः—मित्रं यथा मित्रं सुहृद अन्यस्य
क्षेत्रं केदारादिकं साधयति तद्वत् यज्ञसाधकमग्निं वसुधाषये स्तुवन्ति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

मक्षुदेववन्तोरथःशूरोवापुत्सुकासुचित् ।

देवानांयइन्मनोयजमानइर्यक्षत्यसीदर्यज्वनोभुवत् ॥ १५ ॥

मक्षु । देववन्तः । रथः । शूरः । वा । पुत्सु । कासु । चित् ।
देवानाम् । यः । इत् । मनः । यजमानः । इर्यक्षति । अग्निः ।
दत् । अर्यज्वनः । भुवत् ॥ १५ ॥

देववन्तः देवायष्टव्यतया यस्यसन्ति सदेववान् तस्य रथोदेवैर्दत्तः मक्षु शीघ्रं दुर्गमपि प्र-
विशति सर्वत्रापतिहतगतिरित्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—वाशब्दोन्नोपमानवाची यथा शूरोयोद्धा काष्ठ
चित् पुत्सु पृतनासु तद्वत् योदेवानां इदवधारणे मनएवइर्यक्षति स्तुतिभिः पूजयितुमिच्छति य-
द्वा देवानां मनइर्यक्षति हविर्भिर्यष्टुमिच्छति सयजमानः अर्यज्वनःयागं अकुर्वतोजनान् अग्नि-
भुवत् स्वसामर्थ्येनाभिभवत्येव । इर्यक्षन्ति यक्षपूजायाम् यजदेवपूजादिषु उन्नयोराग्यासस्यस-
म्भसारणं छान्दसं । पूर्वस्य स्कोः संयोगाद्योरिति ककारलोपः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

नर्यजमानरिप्यसिन्मुन्वाननदेवयो ।

देवानांयइन्मनोयजमानइर्यक्षत्यसीदर्यज्वनोभुवत् ॥ १६ ॥

न । यजमान । रिप्यसि । न । मुन्वान । न । देवयो इति देवयो ।
देवानाम् । यः । दत् । मनः । यजमानः । इर्यक्षति । अग्निः ।
दत् । अर्यज्वनः । भुवत् ॥ १६ ॥

हे यजमान यो भवान् देवानां न इयक्षति सत्त्वं न रिष्यसि विनष्टो न भवसि किन्तु पुत्र-
पौत्रादिभिर्वर्धसे । हे सुन्वान सोमाभिष्वंकुर्वन् यः सुन्वन् तेषां मन इयक्षति सत्त्वमपि न रि-
ष्यसि । हे देवयो देवान् कामयमान यो देवानि यक्षति तादृशस्त्वमपि न रिष्यसि किन्तु धनादि-
भिर्वर्धसे देवानां मनो यो यजमानो यष्टुमिच्छति स यागमकुर्वन्तो जनानां भिभवति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

न किष्टं कर्मणानशन्नप्रयोपन्नयोपति ।

देवानां य इन्मनो यजमान इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत् ॥ १७ ॥

न किः । तम् । कर्मणा । न शत् । न । प्र । योपत् । न । योपति ।

देवानाम् । यः । इत् । मनः । यजमानः । इयक्षति । अग्नि । इत् ।

अयज्वनः । भुवत् ॥ १७ ॥

यो यजमानो देवानां मनो यष्टुमिच्छति तं न किर्नैकश्चिदपि न शत् स्वकीयेन कर्मणा न-
व्याप्नोति न शतिर्व्याप्तिकर्मा । किञ्च स यष्टा न प्रयोषत् स्वस्मात्स्थानान्नविभक्तः पृथक्कृतो न-
भवति । किञ्च न योपति पुत्रादिभिर्धनादिभिश्च न विभक्तो भवति । युमिश्रणामिश्रणयोरित्यस्य
उभयत्र लेट्यडागमः । शिष्टं व्याख्यातम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

असदन्नसुवीर्यमुतत्यदाश्वश्व्यम् ।

देवानां य इन्मनो यजमान इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत् ॥ १८ ॥ १८० ॥

असत् । अन्न । सुवीर्यम् । उत । त्यत् । आशुः । अश्व्यम् ।

देवानाम् । यः । इत् । मनः । यजमानः । इयक्षति । अग्नि । इत् ।

अयज्वनः । भुवत् ॥ १८ ॥ १८० ॥

योयजमानो देवानां मनोयष्टुमिच्छति अन्नास्मिन्यजमाने सुवीर्यं शोभनवीर्येपितं पुत्रा-
दिकमसद भवत्येव उतापिच आश्वश्व्यं आशुगमनाश्वसंघयुक्तं त्यक् तद्धनादिकं तस्मिन्यज-
माने भवति देवानां मनोयोजनः हविर्भिर्यष्टुमिच्छति यद्वा पूजयितुमिच्छति सजनः अयज्जनः
सर्वान् अभिभवत्येव ॥ १८ ॥

॥ इति पष्ठस्य द्वितीये चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४० ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरयुक्तभूपालसाम्राज्य धुरंधरेण सायणा-
चार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये षष्ठाष्टके द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥ २ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् । निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथ षष्ठस्य तृतीयोऽध्याय आरभ्यते प्रकृतानीति त्रिंशद्वचं द्वितीयं सूक्तम् तत्रेयमनुक्रमणि-
का—प्रकृतानि त्रिंशन्मेधातिथिरिति । काण्वो मेधातिथिर्ऋषिः परं गायत्रं ग्राग्वत्समेरिति परिभा-
षया गायत्री छन्दः अनादेशपरिभाषयेन्द्रो देवता । महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रवृत्ताशीतौ एतत्सू-
क्तम् तथैव पञ्चमारण्यके शौनकेन सूत्रितम्—प्रकृतान्यृजीपिण आघाये अग्निमिन्धत इति । अ-
तिरात्रे पथमेपर्याये मैत्रावरुणशस्त्रे प्रकृतानीति वृत्तचोत्पत्त्यः । सूत्रितञ्च—प्रवहन्द्रायमादन् प्रकृता-
न्यृजीपिण इति । तस्मिन्नेव शस्त्रे प्रतिश्रुता येत्याद्याः पञ्चदशर्चः । सूत्र्यते हि—प्रतिश्रुता यवोधृषदि-
ति पञ्चदशेति । दशमेहनि प्रातःसवनञ्चच्छावाकवादे पत्नीयजमानस्थाने प्रतिश्रुता येति वृत्तः ।
सूत्रितञ्च—प्रतिश्रुता यवोधृषदिति वृत्ताविति । अहीनान्तर्गतस्याविराजस्य पथमेपर्याये होतुः
पन्यदुपगायतेत्यनुत्पत्त्यः ।

तत्र प्रथमा—

ॐ प्रकृतान्यृजीपिणः कण्वा इन्द्रस्य गाथया ।

मदे सोमस्य वोचत ॥ १ ॥

प्र । कृतानि । ऋजीपिणः । कण्वाः । इन्द्रस्य । गाथया ।

मदे । सोमस्य । वोचत ॥ १ ॥

हे कण्वाः ऋजीपिणः ऋजीपवतः सोमस्य कृतानि कर्माणि इन्द्रस्य गाथया इन्द्रस्य वा-
चा मदे अस्य मदे संजतिसति प्रवोचत प्रवृत्त ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यः सविन्द्रमनर्शानि पिप्पुदासमहीशुर्वम् । वर्धीदुग्रो रिणन्नपः ॥ २ ॥

यः । सविन्द्रम् । अनर्शानिम् । पिप्पुम् । दासम् ।

अहीशुर्वम् । वर्धीत् । उपः । रिणन् । अपः ॥ २ ॥

यइन्द्र उग्रः उदूर्णस्तेजस्वीवा सोऽपउदकानि रिणन् प्रेरयन् सृविन्दनामकं शत्रुं अनर्श-
निमनर्शनामकं पिपुं पिपुनामकंच दासंच अहीशुवंच शत्रुं वधीत् अवधीज्जवान् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

न्यवुदस्यविष्टपंवर्ष्माणंवृहतस्तिर । कृपेनादिद्रपौस्यम् ॥ ३ ॥

नि । अर्बुदस्य । विष्टपम् । वर्ष्माणम् । वृहतः ।

तिर । कृपे । तत् । इन्द्र । पौस्यम् ॥ ३ ॥

हे इन्द्र बृहतोमहतोर्बुदस्य मेघस्य वर्ष्माणमुदकस्य वारकं विष्टपं स्थानं नितिर वि-
ध्य तामसिद्धं पौस्यं व्रतं चकृपे कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रतिश्रुतायवोधूपत्तूर्णाशंनगिरेरधि । हुवेसुशिप्रमूतये ॥ ४ ॥

प्रति । श्रुताय । वः । धूपत् । तूर्णाशम् । न । गिरेः ।

अधि । हुवे । सुशिश्रम् । ऊतये ॥ ४ ॥

हे स्तोतारोवोद्युष्माकं श्रुताय स्तुतीनां श्रवणाय रक्षणायच धूपच्छत्रं धूपन्तं सुशिश्रं
सुहनुमिन्द्रं प्रति हुवे ह्वयामि । तूर्णाशं न यथा घर्षेभित्ततः पुमान् तूर्णाशमुदकं । तथा चयास्कः-
तूर्णाशमुदकंभवति तूर्णमश्रुतेति । गिरेरधि मेघं प्रति ह्वयति । पर्वतः गिरिरिति मेघनाममुपाठात्
तद्वदित्यर्थः । किमर्थं ऊतये रक्षणाय ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सगोरश्वस्यविज्रजंमन्दानःसोम्येभ्यः । पुरंशूरदर्पसि ॥ ५ ॥ १ ॥

सः । गोः । अश्वस्य । वि । व्रजम् । मन्दानः ।

सोम्येभ्यः । पुरम् । न । शूर । दर्पसि ॥ ५ ॥ १ ॥

हे शूरेन्द्र सः प्रसिद्धः त्वं मन्दानोयोदमानः गोरश्वस्यचव्रजं निवासस्थानं सोम्येभ्यः
सोमार्हेभ्यः पुरं शत्रूणां नगरमिव विदर्षसि विवृतद्वारं करोषि ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ पद्यी—

यदिमेराणः सुत उक्थे वा दधसे च नः । आरादुर्पस्वधा गहि ॥ ६ ॥

यदि । मे । रणः । सुते । उक्थे । वा । दधसे ।

चनः । आरात् । उर्प । स्वधा । आ । गहि ॥ ६ ॥

हे इन्द्र मे मम सुते अभिषुते सोमे उक्थे स्तोत्रे वा यदि राणः रमसे चनोर्न यदि च द-
धसे महं प्रयच्छसि तर्हि आरादूरात् स्वधाचेनोपागहि उपागच्छ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

व्यंघाते अपिष्मसि स्तोतारं इन्द्र गिर्वणः । त्वन्नो जिन्व सोमपाः ॥ ७ ॥

व्यम् । घृ । ते । अपि । स्मसि । स्तोतारः । इन्द्र ।

गिर्वणः । त्वम् । नः । जिन्व । सोमपाः ॥ ७ ॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीयेन्द्र ते तवापि व्यं घ व्यंस्वत् स्तोतारः स्मसि भवापः । हे सोम-
पाः सोमस्य पातरिन्द्र त्वं नोस्मान् जिन्व प्रीणयसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उत नः पितुमाभरं संरराणो अविक्षितम् । मघवन् भूरिति वसुं ॥ ८ ॥

उत । नः । पितुम् । आ । भर । समरराणः ।

अविक्षितम् । मघवन् । भूरि । ते । वसुं ॥ ८ ॥

उत अपि च हे मघवन् संरराणः संरममाणस्त्वमविक्षितमविक्षीणं पितुमर्हं । वसुः पितु-
रिति अन्ननामसुपाठात् । नोस्पृश्यमाभराद्देव ते तव वसु धनं भूरि अधिकं हि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उतनो गोर्मतस्त्रुधिरिण्यवतो अश्विनः । इळाभिः संरभेमहि ॥ ९ ॥

उत । नः । गोर्मतः । कृधि । हिरण्यवतः ।

अश्विनः । इळाभिः । सम् । रभेमहि ॥ ९ ॥

उतापिच हे इन्द्र नोस्मान् गोयतोगोमिनः कृधि कुरु अश्विनोश्वयुक्तान्कृधि हिरण्यवतो-
मेघवतश्च कृधि इळाभिरनैश्च संरभेमहि वयं संरब्धाभवेम ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

बृवदुक्थं हवामहे सप्रकरस्तमूतये । साधुकृण्वन्तमवसे ॥ १० ॥ २ ॥

बृवत्सुक्थम् । हवामहे । सप्रकरस्तम् ।

ऊतये । साधु । कृण्वन्तम् । अवसे ॥ १० ॥ २ ॥

ऊतये लोकस्य रक्षणाय सप्रकरस्तं प्रसूतयाहुं । करस्त्रौ बाहू कर्मणां प्रसूतारारविति
यांस्कवचनात् । अवसे लोकस्यपालनाय साधु कृण्वन्तं साधुकुर्वन्तं बृवदुक्थं बृहदुक्थं इन्द्रं
हवामहे हवामः । तथाचयास्कः—बृवदुक्थोमहदुक्थोवक्तव्यमस्मादुक्थमिति ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

यः संस्थे चिच्छतक्रंतुरादीकृणोति वृत्रहा । जरितृभ्यः पुरुषसुः ॥ ११ ॥

यः । समस्थे । चित् । शतक्रंतुः । आत् । ईम् ।

कृणोति । वृत्रहा । जरितृभ्यः । पुरुषसुः ॥ ११ ॥

यः प्रसिद्धइन्द्रः संस्थे संग्रामे शतक्रतुर्वहुकर्माभवति अपिच आदनन्तरमीमिदं शत्रु-
वधादिकं कृणोति करोति चिदेव अयं इन्द्रोवृत्रहा शत्रूणां हन्ताभवति । किञ्च जरितृभ्यः
स्तोतृणामर्थे पुरुषसुः बहुयनोभवति न स्वार्थमित्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

सन्ःशक्रश्चिदाशकृद्दानवौअन्तराभरः । इन्द्रोविश्वामित्ररूतिभिः॥१२॥

सः । नः । शक्रः । चित् । आ । शक्रत् । दानव्वान् ।

अन्तरऽआभरः । इन्द्रः । विश्वामित्रः । रूतिभिः ॥ १२ ॥

शक्रः शक्रः सइन्द्रः नश्चिदस्मानप्याशकच्छकान्करोतु अपिचेन्द्रोदानवान्विश्वामित्रः
सर्वैरूतिभिः पालनैरन्तराभरः अन्तराहरः छिद्राणामाभूरकश्छिद्रापिधायीत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

योरायोऽवनिर्महान्तुंपारःसुन्वतःसखा । तमिन्द्रमुभिर्गायत॥१३॥

यः । रायः । अवनिः । महान् । सुऽपारः । सुन्वतः ।

सखा । तम् । इन्द्रम् । अभि । गायत ॥ १३ ॥

यइन्द्रो रायो धनस्यावनिः पालकोमहान् सर्वोत्तमः सुपारः शोभनपारणश्च भवति यश्च
सुन्वतः सोमाभिपर्वकुर्वतो यजमानस्य सखा मियोभवति तमिन्द्रमभिगायताभिद्युवत । हेस्तो-
तारइतिशेषः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

आयन्तारंमहिस्थिरंपृतनासुश्रवोजितम् । भूरैरीशानमोजसा॥१४॥

आऽयन्तारम् । महि । स्थिरम् । पृतनासु ।

श्रवःऽजितम् । भूरैः । ईशानम् । ओजसा ॥ १४ ॥

आयन्तारमागन्तारं महि महान्तं पृतनासु संग्रामेषु स्थिरमचलं श्रवोजितं श्रवसोजेत्तारं
ओजसा बलेन भूरैर्वहोर्धनस्य ईशानमीश्वरमभिगायत ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

नकिरस्यशर्चीनानियन्तासूनृतानाम् । नकिर्वृत्तानदादिति॥१५॥ ३॥

नकिः । अ॒स्य । श॒ची॒नाम् । नि॒ऽय॒न्ता । सु॒नृता॑नाम् ।

नकिः । वृ॒क्ता । न । दा॒त् । इति ॥ १५ ॥ ३ ॥

अस्येन्द्रस्य सुनृतानां शोभनानां शचीनां कर्मणां धीः शचीति कर्मनामसुपाठात् न-
किर्नकश्चिन्नियन्ता नियामकः अयमिन्द्रो नदादिति नमयच्छतीति नकिर्वक्ता नकश्चिद्वदति ।
किंतु सर्वोपि जनोयं प्रदातेत्येव ब्रवीतीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी—

न॒नूनं॑ ब्र॒ह्मणां॑ मृ॒णं प्रा॒शूना॑म॒स्ति सु॒न्वता॑म् । न सोमो॑ अ॒मृता॑प॒पे ॥ १६ ॥

न । नूनम् । । ब्र॒ह्मणा॑म् । ऋ॒णम् । प्रा॒शूना॑म् । अ॒स्ति । सु॒न्वता॑म् ।

न । सोमः । अ॒मृता॑ । प॒पे ॥ १६ ॥

प्राशूनां ये सोमं प्राश्रुवन्ति ते प्राश्रवस्तेषां सोमं सुन्वतां ब्रह्मणां ब्राह्मणानां ऋणं देवऋणं
ननूनमस्ति नवल्लुविद्यते । तथाचश्रूयते—एषवाअनृणोयः पुत्री यज्वाब्रह्मचारीति । किञ्च अम-
ताऽविस्तीर्णधनेन सोमो नपपे न पीयते प्रभूतधनेनैव सोमः पीयतइत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

प॒न्य॒इदु॑प॒गाय॑त॒प॒न्य॑ उ॒क्त्या॑नि॒शंस॑त । ब्र॒ह्मा॑रु॒णो॒त॒प॒न्य॑इत् ॥ १७ ॥

प॒न्ये । इत् । उ॒प॒ । गा॒य॑त॒ । प॒न्ये । उ॒क्त्या॑नि॒ । शंस॑त॒ ।

ब्र॒ह्म । रु॒णो॒त॒ । प॒न्ये । इत् ॥ १७ ॥

हे उपगातारः पन्येइव स्तुत्यएवेन्द्रे उपगायत उपगानं कुरुत । किञ्च पन्ये स्तु-
त्यएवेन्द्रे उक्त्यानि स्तोत्राणि शंसत हे स्तोत्रारइतिशेषः । पन्येइव स्तुत्यएवेन्द्रे ब्रह्म-
मत्ताप्यन्नानि स्तोत्राणि रुणोव कुरुत ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

प॒न्य॒आ॒र्द॒र्दि॒र॒च्छ॒ता॒स॒ह॒स्रा॒वा॒ज्य॒वृ॒तः । इ॒न्द्रो॒यो॒य॒ज्व॒नो॒वृ॒धः ॥ १८ ॥

प॒न्यः । आ । द॒र्दि॒र॒त् । श॒ता । स॒ह॒स्रा । वा॒जी । अ॒वृ॒तः । इ॒न्द्रः ।

यः । य॒ज्व॒नः । वृ॒धः ॥ १८ ॥

योवाजी बलवान् शता वीराणां शतानि सहस्रा सहस्राणि चादर्दिरदाभिमुख्येन दा-
रयति सोयमिन्द्रः शत्रुभिरवृतः पन्यः स्तुत्योभवति यज्वनो विधिनेष्टवतो यजमान-
स्य वृधोवर्धयिताच भवति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

वि॒पू॒र्व॒स्व॒धा॒अ॒नु॒क॒ष्टी॒नाम॒न्वा॒हु॒वः । इ॒न्द्र॒पि॒त्र॒सु॒ता॒ना॒म् ॥ १९ ॥

वि । सु । च॒र । स्व॒धाः । अ॒नु । क॒ष्टी॒ना॒म् । अ॒नु । आ॒हु॒वः ।

इ॒न्द्र । पि॒त्र । सु॒ता॒ना॒म् ॥ १९ ॥

हे इन्द्र आहुवः आह्वातव्यस्त्वं कष्टानां मनुष्याणां स्वधाः हवींष्यन् सु सु-
ष्टु विचर । द्वितीयोऽनुपूरणः । सुतानामभिपुतात् सोमांश्च पित्र ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

पि॒त्र॒स्व॒धै॒न॒वा॒ना॒मु॒त॒य॒स्तु॒ग्ये॒स॒चा । उ॒ता॒य॒मि॒न्द्र॒य॒स्त॒व ॥ २० ॥ ४ ॥

पि॒त्र । स्व॒धै॒न॒वा॒ना॒म् । उ॒त । यः । तु॒ग्ये । स॒चा । उ॒त । अ॒य॒म् ।

इ॒न्द्र । यः । त॒व ॥ २० ॥ ४ ॥

हे इन्द्र स्वधैनवानां स्वधैनवान् स्वभूतपयसोऽधेनोः संचन्धिनः सोमान् धेन्वा
कीतानित्यर्थः । तथाचश्रूयते—धेन्वाकीर्णावीति । उतापिच यः सोमस्तुग्ये उदके युसं
तुग्येत्युदकनामसुपाठात् । सचा संसृष्टस्तपि सोमं पित्र । उतापिच यः सोमः तवत्व-
दीपस्त्वामुद्दिश्य गृहीतः सोमं त्वया पातव्यइतिशेषः ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चतुर्थोऽवर्गः ॥ ४ ॥

अथैकविंशी-

अतीहिमन्युपाविणंसुपुवांसमुपारणे । इमंरातंसुतंपिव ॥ २१ ॥

अति । इहि । मन्युऽसाविनम् । सुसुऽवांसम् । उपऽअरणे ।

इमम् । रातम् । सुतम् । पिव ॥ २१ ॥

हे इन्द्र मन्युपाविणं क्रोधेन सोमं सुन्वन्तमतीत्यतिगच्छ तथोपारणे ब्राह्मणा उपेत्य यस्मिन्देशे न रमन्ते स उपारणस्तस्मिन्देशे सुपुवांसं सुन्वन्तमतीहि इमं रातं ब्राह्मणोपद्रवरहितेदेशेस्माभिर्दत्तमिमं सुतं सोमं पिव ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

इहितिसःपरावतइहिपंचजनाँअति । धेनाँइद्रावचाकशत् ॥ २२ ॥

इहि । तिसः । पराऽवतः । इहि । पञ्च । जनान् । अति । धेनाः ।

इन्द्र । अवऽचाकशत् ॥ २२ ॥

हे इन्द्र धेनाः अस्मदीयाः स्तुतीः अवचाकशत् यः अपश्यत् सत्त्वं परावतोदूरात् आरे परावतइति दूरनाममुपाठात् तिसः अग्रपृष्ठपार्श्वदिशः इहि गच्छ अनेनाग्रतः पृष्ठतः पार्श्वतश्चेन्द्रस्यागमनमाशास्ते । अपिच जनान्मनुष्यान् अतीहि अतिगच्छ । यद्वा गन्धर्वाः पितरोदेवा असुरारक्षांसिच पञ्चजनास्तानतीहीत्यर्थः । तथाचयास्कः-गन्धर्वाः पितरोदेवा असुरा रक्षांसित्येके चत्वारोवर्णा निपादः पञ्चमइत्यौपमन्यवइति ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

सूर्योऽरश्मियथासृजात्वायच्छन्तुमेगिरः । निम्नमापोनसध्वक् ॥ २३ ॥

सूर्यः । रश्मिम् । यथा । सृज । आ । त्वा । यच्छन्तु ।

मे । गिरः । निम्नम् । आपः । न । सध्वक् ॥ २३ ॥

हे इन्द्र सूर्योयथा रश्मिं रश्मीन्किरणान्श्वप्नमहान्वा विसृजति तथा मत्तं धनं विसृज । अपिच मे मदीयागिरः स्तुतयः सध्वक् सह त्वा त्वामायच्छन्तु निम्नमापोन यथा निम्नेदेशमापः सह परिगृह्णन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

अध्वर्यवा॒तुहि॒पि॒त्रसोमं॑वी॒राय॑शि॒प्रिणे॑ । अ॒रा॑सु॒तस्य॑पी॒तये॑ ॥ २४ ॥

अध्व॒र्यो इति॑ । आ । तु । हि । सि॒त्र । सोमं॑ ।

वी॒राय॑ । शि॒प्रिणे॑ । अ॒रं । सु॒तस्य॑ । पी॒तये॑ ॥ २४ ॥

हे अध्वर्यो शिप्रिणे हनूयते वीराय शूरायेन्द्राय सोमं तु हि क्षिप्रमेवासिच । सुतस्य सुतं सोमं पीतये पानायच भ्रातरच ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

य॒उ॒द्रः॑फ॒लि॒गं॑भि॒नन्य॒॑क्सिन्धूँ॑स्वा॒स्त॒जत् । यो॒गो॒पु॒ष्प॒कं॒धा॒रय॑त् ॥ २५ ॥ ५ ॥

यः । उ॒द्रः । फ॒लि॒गम् । भि॒नत् । न्य॒क् । सिन्धूँ॑ ।

अ॒व॒स्व॒स्त॒जत् । यः । गो॒पु॒ । प॒क्कम् । धा॒रय॑त् ॥ २५ ॥ ५ ॥

यउद्रःउदकार्थं फलिगं मेघं रैवतः फलिगइति मेघनामसुपाठावभिनत् अभिनत् सिन्धू-
नपश्चान्तरिक्षावन्यगर्वागवासृजत् । यश्च गोपु पक्कं पयोधारयदधारयत् सइन्द्रइत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षड्विंशी-

अ॒ह॒न्वृ॒त्रमृ॒ची॒पम॑औ॒र्णवा॒भम॑ही॒शुव॑म् । हि॒मेना॑वि॒ध्यद्वु॑दम् ॥ २६ ॥

अ॒ह॒न् । वृ॒त्रम् । ऋ॒ची॒पमः॑ । औ॒र्ण॒वा॒भम् । अ॒ही॒शुव॑म् ।

हि॒मेन॑ । अ॒वि॒ध्यत् । अ॒वु॒दम् ॥ २६ ॥

ऋचीपमो ऋचा दीप्यासमइन्द्रो वृत्रं वृत्रनामकं शत्रुमहन् अहनत् जघान तथा और्णवा-
भमौर्णवाभनामकमहीशुवमहीशुवनामकं शत्रुमहन् तथा हिमेन तुषारेणोदकेन वायुदं मेघ-
मविध्यत् ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

प्र॒व॒त्त॒ग्रा॒र्यनि॒ष्ट्रेपा॑ह्वा॒यप्र॑क्षि॒णे । दे॒वत्तं॑ न॒ह्यगा॑यत् ॥ २७ ॥

प्र । वः । उपाय । निःसुरे । अयाहाय । प्रसक्षिणे ।

देवत्तम् । ब्रह्म । गायत ॥ २७ ॥

हे उदातारोवो यूयं उग्रायोद्वृणां निष्टुरे शत्रूनिस्वरते अपाहाय शत्रूणामभिभवित्रे
प्रसक्षिणे प्रसहनशीलायेन्द्राय देवत्तं देवप्रसादलब्धं ब्रह्म स्तोत्रं प्रगायत ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

योविश्वान्यभिव्रतासोमस्यमदेअन्धंसः । इन्द्रोदेवेषुचेतति ॥ २८ ॥

यः । विश्वानि । अग्नि । व्रता । सोमस्य । मदे ।

अन्धंसः । इन्द्रः । देवेषु । चेतति ॥ २८ ॥

अन्धसोद्यमानस्य सोमस्य मदे संजाते विश्वानि सर्वाणि व्रता व्रतानि कर्माणि यद्भद्रो-
देवेष्वभिचेतति ज्ञापयति तस्मादेन्द्राय देवत्तं ब्रह्मगायतेत्यर्थः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी—

इहत्यासधमाद्याहरीहिरण्यकेश्या । वोह्वामभिप्रयोहितम् ॥ २९ ॥

इह । त्या । सधमाद्या । हरी इति । हिरण्यकेश्या ।

वोह्वाम् । अग्नि । प्रयः । हितम् ॥ २९ ॥

इहयते त्या तौ प्रसिद्धौ सधमाद्या सहमाद्यन्तौ हिरण्यकेश्या हिरण्यकेश्यौ हरी एतन्ना-
मकौ अश्वौ हितं हितकरं प्रयः सोमरूपमर्जं अग्नि अभिलक्ष्य वोह्वान् इन्द्रं बहतां
प्रापयतामिति ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

अर्वाचंत्वापुरुष्टुप्रियमेधस्तुताहरी । सोमपेयायवक्षतः ॥ ३० ॥ ६ ॥

अर्वाचम् । त्वा । पुरुष्टुत् । प्रियमेधस्तुता ।

हरी इति । सोमपेयाय । वक्षतः ॥ ३० ॥ ६ ॥

हे पुरुषुत इन्द्र त्वा त्वां प्रियमेधस्तुता हरी असौ सोमपेयाय सोमपानायावांश्चमस्मद-
भिमुखं वक्षतोवहतः ॥ ३० ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

वयंघत्वेत्येकोनविंशर्चं तृतीयं सूक्तं काण्वस्यमेधातिथेरापं बृहतीछंदस्कम् षोडश्याद्यास्ति-
स्रोगायत्र्यः एकोनविंश्यनुष्टुप् इन्द्रेदेवता । तथा चानुक्रांतम्—वयंघैकोना मेध्यातिथिर्बार्हतं त्रि-
गायत्र्यनुष्टुबन्तमिति । महाव्रते निष्केवल्ये बार्हततृचाशीतावादितः पञ्चदशर्चः । तथैव पञ्चमारण्यके
शौनकेन सूच्यते—वयंघत्वासुतावन्तइति पञ्चदश मोपुत्वावाघतश्चनेत्येतस्य द्विपदांचोद्धरतीति । चा-
तुर्विंशिकेहनि माध्यन्दिनेसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे वयंघत्वेवितृचोवैकल्पिकः स्तोत्रियः । तथा च-
सूत्रं—वयंघत्वासुतावन्तः कईवेदसुतेसचेति । स्वरसान्नि अयमेव तृचो नुरूपः । सूत्रितश्च—वयं-
घत्वासुतावन्तइति तिस्रो बृहत्यइति । तस्मिन्नेव शस्त्रे कईवेदेति वैकल्पिको नुरूपः । सूत्रमुक्तमेव ।

तत्र प्रथमा—

वयंघत्वासुतावन्त आपो न वृक्तवर्हिपः ।

पवित्रस्य प्रस्रवणे पुष्ट्रहन्परिस्तोतारं आसते ॥ १ ॥

वयम् । घ । त्वा । सुतश्चन्तः । आपः । न । वृक्तवर्हिपः । पवित्रस्य ।

प्रस्रवणेपु । पुष्ट्रहन् । परि । स्तोतारः । आसते ॥ १ ॥

हे वृषहन् त्वा त्वां वयंघ वयंखलु सुतवन्तः सोममभिपुतवन्तः आपो न आपहव प्रवण-
मभिगच्छामः पवित्रस्य सोमानां प्रस्रवणेपु वृक्तवर्हिपस्तीर्णवर्हिपः स्तोतारश्च त्वां पर्यासते प-
र्यासते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वरन्तित्वासुतेनरोवसो निरेक उक्थिनः ।

कदासुतंतृपाण ओक आर्गम इन्द्र स्वब्दीव वंसंगः ॥ २ ॥

स्वरन्ति । त्वा । सुते । नरः । वसो इति । निरेके । उक्थिनः ।

कदा । सुतम् । तृपाणः । ओकः । आ । गमः ।

इन्द्र । स्वब्दी इन्द्रव । वंसंगः ॥ २ ॥

हे वसो वासयितरिन्द्र त्वा त्वां सुतेभिषुते सोमे निरेके निर्गमने उक्थिनः नरोनेवारः
स्वरन्ति शब्दायन्ते । अपि चेन्द्रः सुतं सोमं प्रति वृषाणः वृष्यन् स्वब्दीव स्वभूतशब्दइव वंसगो
वननीयगमनोवृषभः शब्दं कुर्वन्कदा ओकः स्थानमागमः आगमत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कण्वेभिर्धृष्णवाधृपद्वाजं दर्पिसहस्रिणम् ।

पिशङ्गरूपं मघवन्विचर्पणे मक्षुगोमन्तमीमहे ॥ ३ ॥

कण्वेभिः । धृष्णो इति । आ । धृपत् । वार्जम् ।

दर्पि । सहस्रिणम् । पिशङ्गरूपम् । मघवन् ।

विचर्पणे । मक्षु । गोमन्तम् । ईमहे ॥ ३ ॥

हे धृष्णो धर्पकेन्द्र कण्वेभिः कण्वानुद्दिश्य विभक्तिव्यत्ययः सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं
वाजमादर्पि देहि । हे मघवन् धनवन् विचर्पणे विद्रष्टरिन्द्र धृपत् वृष्टं पिशङ्गरूपं गोमन्तं च वार्जं
मक्षु शीघ्रमीमहे याचामहे त्वामितिशेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पाहिगायान्धसोमदइन्द्राय मेध्यातिथे ।

यः संमिश्रो ह्यो र्यः सुते सचा वज्री रथो हिरण्ययः ॥ ४ ॥

पाहि । गाय । अन्धसः । मदे । इन्द्राय । मेध्यातिथे ।

यः । समिश्रः । ह्योः । यः । सुते ।

सचा । वज्री । रथः । हिरण्ययः ॥ ४ ॥

हे मेध्यातिथे पाहि सोमं पिब अन्धसः पीतस्य सोमस्य मदे तस्मादइन्द्राय गाय
सोमं च पठ । यः इन्द्रो ह्यो रथो रथोः संमिश्रः स्वरथे संमिश्रयित्वा यश्च सुते सोमे सचा सहायः
यश्चन्द्रो वज्री यस्य रथो हिरण्ययो हिरण्यमयः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यःसुपव्यःसुदक्षिणइनोयःसुक्रतुर्गृणे ।

यआकरःसहस्रायःशतामघइन्द्रोयःपूर्भिदारितः ॥५॥७॥

यः । सु॒प॒व्यः । सु॒द॒क्षिणः । इ॒नः । यः । सु॒क्रतुः । गृ॒णे । यः ।

आ॒करः । स॒ह॒स्रा । यः । श॒त॒म॒घः । इ॒न्द्रः । यः ।

पू॒र्भि॒त । आ॒रि॒तः ॥ ५ ॥ ७ ॥

यः सुपव्यः शोभनसव्यहस्तः यश्च सुदक्षिणः यश्चेनईश्वरः । नियुत्वान् इनइतीश्वरना-
मसुपायात् । यश्चापि सुक्रतुः सुप्रज्ञः सहस्रा सहस्राणां बहूनां यश्चाकरः कर्ता यश्चापि शत-
मघः बहुधनः यश्च पूर्भिद पुरां भेत्ता यश्चारितः प्रत्यृतःस्तोमान् । तथाचयास्कः—यआरितः
कर्मणि कर्मणिस्थिरः प्रत्यृतःस्तोमानिति । अस्माभिः स्तूयतेच ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

योधूपितोयोदंतोयोअस्तिश्मश्रुपुश्रितः ।

विभूतद्युश्च्यवनःपुरुष्टुतःकत्वागौरिवशाकिनः ॥ ६ ॥

यः । धू॒पि॒तः । यः । अ॒दं॒तः । यः । अ॒स्ति॒ । श॒म॒श्रु॒पु । श्रि॒तः ।

वि॒भू॒त॒द्यु॒श्च॒ । च्य॒व॒नः । पु॒रु॒ष्टु॒तः । क॒त्वा । गौः । ई॒व । श॒कि॒नः ॥ ६ ॥

योधूपितः शत्रूणां धर्षयिता यश्चावृतः शत्रुभिरावृतः यश्चापि शमश्रुपु युद्धेषु । श्रवः श्रवण-
सिन्निति व्युत्पत्तेः शमश्रु युद्धमिति वृद्धावदन्ति । श्रितोस्ति भवति यश्चापि विभूतद्युश्चः प्र-
भूतधनः यश्च च्यवनः सोमानां च्यावयिता यश्चापि पुरुष्टुतो बहुस्तुतः सहन्द्रः कत्वा कर्मणः
शाकिनः शक्तस्य यजमानस्य गौरिव यथा गौः पयसोदोग्धी तथा कामानां दोग्धाभवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

कईवेदसुतेसचापिबन्तंकहयोदधे ।

अयंयःपुरौविभिनत्योर्जसामन्दानःशिष्यन्यसः ॥ ७ ॥

कः । ईम् । वेद । सुते । सचा । पिबन्तम् । कत् । वयः । दधे ।
अयम् । यः । पुरः । विभिनत्ति । ओजसा । मन्दानः ।
शिषी । अन्धसः ॥ ७ ॥

सुतेभिषुतेसोमे सचा ऋत्विजासह सोमं पिबन्तमीमेनमिन्द्रं कोवेद वेत्ति नकोपिवेत्ती-
त्यर्थः कत् किंवा वयोन्नं दधे धारयति योयमिन्द्रः शिषी हनूमानन्धसः सोमेन मन्दानोम-
न्दमानः ओजसा बलेन पुरोविभिनत्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

दानामृगोनवारणः पुरुत्रा चरथं दधे ।
नकिंष्ट्वानियं मदा सुते गमो महान् श्वरस्योर्जसा ॥ ८ ॥

दाना । मृगः । न । वारणः । पुरुत्रा । चरथम् । दधे ।
नकिंः । त्वा । नि । यमत् । आ । सुते । गमः । महान् ।
चरसि । ओर्जसा ॥ ८ ॥

ष्टमः शत्रूणामन्वेषको वारणोगजो दानामदजलानीव पुरुत्रा बहुषु यज्ञेषु चरथं चरण-
शीलं मदं दधे इन्द्रो धारयति । अथपत्यक्षस्तुतिः हे इन्द्र त्वा त्वां नकिर्नियमत् नकश्चिनिय-
च्छति सुतेसोमे आगमः आगच्छ । महान् हि त्वमोजसा बलेन सर्वतश्चरसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यउग्रः सन्ननिःपूतः स्थिरो रणां यः संस्कृतः ।
यदिंस्तोतुर्मघवां शृणवद्भवं नेन्द्रो योपत्यागं मत् ॥ ९ ॥

यः । उग्रः । सन् । अनिःस्तृतः । स्थिरः । रणां यः ।
संस्कृतः । यदिं । स्तोतुः । मघवा । शृणवत् । हवम् । न ।
इन्द्रः । योपति । आ । गमत् ॥ ९ ॥

यउग्रः उग्रः ओजस्वीवा सन्नभवन् अनिष्टृतः शत्रुभिरनिस्तीर्णः स्थिरोचलो रणां य-
युद्धाय संस्कृतः यत्नेरलंकृतः सोमैर्वासंस्कृतः स इन्द्रो मघवा धनवान् यदिं स्तोतुर्हवमाह्वानं
शृणवच्छृणोति तत्पर्यन्तं नयोपवि नगच्छति किंतु आगमत् तत्रैवागच्छति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सत्यमित्थावृषेदसिदृषज्जुतिर्नोदृतः ।

वृषाह्युग्रशृण्विषेपरावतिवृषोअर्वावतिश्रुतः ॥ १० ॥ ८॥

सत्यम् । इत्था । वृषा । इत् । असि । दृषज्जुतिः । नः ।

अवृतः । वृषा । हि । उग्र । शृण्विषे । परावति । वृषो इति ।

अर्वावति । श्रुतः ॥ १० ॥ ८ ॥

हे उग्र उदूर्णेन्द्र त्वं सत्यमित्था इत्थं वृषेत् कामानां वर्षकएवासि वृषज्जुतिः वृषभिश्चा-
कृष्टो नोस्माकमवृतः शत्रुभिरपरिवृतश्चासि वृषा हि सेचकएव शृण्विषे श्रूयसे । परावति दूरे-
पि वृषोवृषैव अर्वावति समीपेपि वृषा सेचकएव श्रुतोवृषैवाश्रूयथाः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकादशी—

वृषणस्तेअभीशंवोवृषाकशाहिरण्ययी ।

वृषारथोमघवन्वृषणाहरीवृषात्वशतक्रतो ॥ ११ ॥

वृषणः । ते । अभीशंवः । वृषा । कशा । हिरण्ययी ।

वृषा । रथः । मघवन् । वृषणा । हरी इति । वृषा । त्वम् ।

शतक्रतो इति शतक्रतो ॥ ११ ॥

हे मघवन् ते तव अभीशवोरश्मयोऽश्वरशनाः वृषणः वर्षितारः हिरण्ययी हिरण्ययी
कशापि वृषा रथोपि वृषा वर्षिता हरी अम्बावपि वृषणा वृषणौ वर्षितारौ हे शतक्रतो बहुमत्ते-
न्द्र त्वंच वृषा वर्षिता ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

वृषासोतासुनोतुतेवृषञ्जुतिपिञ्जामर ।

वृषादधन्वेवृषणंनदीप्वातुर्भ्यस्थातर्हरीणाम् ॥ १२ ॥

वृषा । सोता । सुनोतु । ते । वृषन् । ऋजीपिन् । आ । भर ।
 वृषा । दधन्वे । वृषणम् । नदीपु । आ । तुभ्यम् ।
 स्थातः । हरीणाम् ॥ १२ ॥

हे वृषन् वर्षितरिन्द्र ते तव सोताभिपवकर्ता वृषा वर्षितासन् सुनोतु सोममभिपुणोतु ।
 हे ऋजीपिन् ऋजुगमनेन्द्र आभर धनमस्मभ्यमाहर हरीणामश्वानां आ आभिमुख्येन हेस्थात-
 रिन्द्र तुभ्यं नदीपूदकेषु वृषणं वर्षितारं सोमं वृषा वर्षिता दधन्वे धारितवानभिपवार्थम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

इन्द्रयाहिपीतयेमधुशविष्ठसोम्यम् ।
 नायमच्छामघवाशृणवद्भिरोब्रह्मोकथाचंसुक्रतुः ॥ १३ ॥

आ । इन्द्र । याहि । पीतये । मधु । शविष्ठ । सोम्यम् ।
 न । अयम् । अच्छ । मघवा । शृणवत् । गिरः । ब्रह्म ।
 उक्था । च । सुक्रतुः ॥ १३ ॥

हे शविष्ठ बलवत्तमेन्द्र सोम्यं सोमात्मकं मध्वष्टं पीतये पानायायाहि आग-
 च्छ । किमर्थमागमनमित्यतआह यतआगमनमन्तरेण मघवा धनवान्सुक्रतुः सुकर्मा शो-
 भनप्रसोवायमिन्द्रोगिरः स्तुतीः ब्रह्म स्तोत्राण्युक्तयानिच नाच्छ शृणवत् नाभिशृणोति
 अतआगमनमित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

वहन्तुत्वारथेष्टामाहरयोरथयुजः ।
 तिरश्चिद्व्यसवन्नानिष्टन्नहन्नन्येषांयाशन्नक्रतो ॥ १४ ॥

वहन्तु । त्वा । रथेष्टस्थाम् । आ । हरयः । रथयुजः ।
 तिरः । चित् । अयम् । सवन्नानि । तन्नहन् । अन्येषां ।
 या । शन्नक्रतो इति शतशक्रतो ॥ १४ ॥

हे वृत्रहन् शतक्रतो बहुप्रज्ञ रथेष्ठां रथस्थमर्यमीश्वरं त्वा त्वां रथयुजो रथे-
युक्ता हरयोश्वाः अन्येषां या यानि सवनानि सन्ति तानि तिरश्चित् तिरस्कुर्वन्तः
सवनान्यस्मदीयानि सवनान्यावहन्तु प्रापयन्तु ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी

अस्माकं मद्यान्तमंस्तोमं धिष्व महामह ।

अस्माकं ते सर्वना सन्तु शान्तमा मदाय द्युक्ष सोमपाः ॥ १५ ॥ ९ ॥

अस्माकम् । अद्य । अन्तमम् । स्तोमम् । धिष्व । महामहम् ।

अस्माकम् । ते । सर्वना । सन्तु । शम्भतमा ।

मदाय । द्युक्ष । सोमपाः ॥ १५ ॥ ९ ॥

हे महामह महतामपि महान् महापूज्यवा अद्यान्तममन्तिकृतममस्माकं मेध्यातिथीनां स्तो-
मं धिष्व धारय । हे द्युक्ष दीप्त सोमपाः सोमस्य पातरिन्द्र ते त्वय मदाय मदार्थं सवना सव-
नान्यस्माकं शान्तमा शान्तमानि सुखतमानि सन्तु भवन्तु ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये नवमोऽवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षोडशी-

नृहि पस्तव नो मम शास्त्रे अन्यस्य रण्यति ।

यो अस्मान् वीर आनयत् ॥ १६ ॥

नृहि । सः । तव । नो इति । मम । शास्त्रे । अन्यस्य ।

रण्यति । यः । अस्मान् । वीरः । आ । अनयत् ॥ १६ ॥

यो वीरः शूरो नोस्माननयत् स इन्द्रस्तव शास्त्रे शासने नृहि रण्यति न रमते ममापि शास्त्रे
नो रण्यति अन्यस्यापि शासने न रण्यति किंतु रक्षण एव रयत इत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

इन्द्रं विहात दंष्ट्रवीन्निष्या अंशास्प्यं मनः ।

उतो अहं कर्तुं रघुम् ॥ १७ ॥

इन्द्रः । चित्र । घ । तत् । अन्नवीत् । स्त्रियाः । अशास्यम् ।
मनः । उतो इति । अहं । क्रतुम् । रघुम् ॥ १७ ॥

योमेध्यामिधेर्धनप्रदाता श्रायोगिरासंगः सपुमान् भूत्वा रूपमभवत् तदा यइन्द्रउवाच तदिदमाह ।
तथाचाहुः—श्रायोगिश्चासंगोयः स्त्रीभूत्वा पुमान्भूत् समेध्यातिथये दानं दत्वेति । इन्द्रश्चित्रं घ
इन्द्रः खलु तदन्नवीत् स्त्रिया मनश्चित्तं अशास्यं पुरुषेणाशिष्यं शासितुमशक्यं प्रबलत्वादिति ।
उतो अपि स्त्रियाः क्रतुं प्रज्ञां रघुं लघुमह आह ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

सतीचिद्वामदृच्युतामिथुनावहतोरथम् ।
एवेद्धूर्ष्टण्यउत्तरा ॥ १८ ॥

सती इति । चित्र । घ । मदृच्युता । मिथुना । वहतः ।
रथम् । एव । इत् । धूः । छर्ष्टण्यः । उत्तरा ॥ १८ ॥

सती चिद्वेन्द्रस्याश्वावपि खलु मदृच्युता सोमं प्रतिगन्तारौ इन्द्रस्यैव रथं मिथुनौ वहतः
एवेदेवमेव वृष्णाइन्द्रस्य रथः धूरुत्तराश्वयोरुत्तराभवति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

अधःपश्यस्वमोपरिसंतरांपादकौहर ।
मार्तेकशङ्गकौटशन्स्त्रीहिन्नह्लावभूविथ ॥ १९ ॥ १० ॥

अधः । पश्यस्व । मा । उपरि । समुत्तराम् । पादकौ । हर । मा ।
ते । कशङ्गकौ । टशन् । स्त्री । हि । न्नह्ला । वभूविथ ॥ १९ ॥ १० ॥

एवमन्तरिक्षादागच्छन् रथस्थइन्द्रः स्त्रियं सन्तं स्वस्मात् पुंस्त्वमिच्छन्तं श्रायोगिं यत्र उवाच
तदाह—हे श्रायोगे त्वं स्त्री सती अधः पश्यस्व एषस्त्रीणां धर्मः उपरि मापश्यस्व उपरिदर्शनं स्त्रीणां
धर्मो न भवति हि । पादकौ पादावपि सन्तरां संष्टिष्टौ यथा भवतस्तथा हर । यथा पुरुषोवि-
ष्टिष्टपादनिधानोभवति तथा त्वया स्त्रिया न कर्तव्यमित्यर्थः । अपिच ते कशङ्गकौ कशश्चष्टकश्च

कशष्कौ कशतिराहननकर्मा कशष्कावुभेअंगे मादशन् पुरुषानपश्यन्तु तयोरदर्शनं वाससः
सुष्टु परिधानेन भवति । अतः सुष्टु वाससा परिधानं कुरु । स्त्रियोह्यागुल्फादभिसंवीताभवन्ती-
त्यर्थः । हि यस्मात्कारणात् ब्रह्मासन स्त्री बभूविथ ॥ १९ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

एन्द्रयाहीत्यष्टादशर्चं चतुर्थं सूक्तं काण्वस्यनीपातिथेरापं आनुष्टुभं षोडश्याद्यास्तिस्रो गायत्र्यः
वसुरोचिषोंगिरो गोत्राः सहस्रसंख्याकाः आयदिन्द्रश्चेत्यादीनां तासां तिसृणामृषयः इन्द्रो देवता ।
तथा चानुक्रमणम्—एन्द्रयाहिङ्मूना नीपातिथिरानुष्टुभं तृचो न्योगायत्रस्तंसहस्रं वसुरोचिषोंगि-
रसोपश्यन्निति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

एन्द्रयाहि हरिभिरुपकण्वस्य सुष्टुतिम् ।

दिवो अमुष्य शासंतो दिव्यय दिवावसो ॥ १ ॥

आ । इन्द्र । याहि । हरिभिरुपकण्वस्य । सुष्टुतिम् ।

दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ १ ॥

हे इन्द्र कण्वस्य सुष्टुतिं शोभनांस्तुतिं हरिभिरश्वैरुपायाहि आगच्छ दिवोद्युलोकं द्विती-
यार्थेपठौ अमुष्यामुष्मिन्निन्दे शासतः शासति विभक्तिन्यत्ययः तत्र वयं सुखमात्महे दिवावसो
दीप्तहविष्केन्द्र दिवं स्वर्गं यय ययं गच्छत बहुवचनं पूजार्थम् । यद्वा हे दिवावसो दिवोद्युनामकं
अमुष्यामुं लोकं शासतः शासनं कुर्वन्तो ययं दिवं स्वर्गं यय गच्छत अथ बहुवचनं पूजार्थ-
मित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आत्वा ग्रावावदन्निह सोमी घोषेण यच्छतु ।

दिवो अमुष्य शासंतो दिव्यय दिवावसो ॥ २ ॥

आ । त्वा । ग्रावा । वदन् । इह । सोमी । घोषेण । यच्छतु । दिवः ।

अमुष्य । शासंतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वामिहयज्ञे ग्रावा सोमाभिपवपापाणः सोमी सोमवान् वदन् शब्दं कुर्वन्
घोषेण ध्वनिना सह आयच्छतु । सिद्धमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अत्राविनेमिरेपामुरानधूनुतेवृकः ।

दिवोअमुष्यशासंतोदिवंपयदिवावसो ॥ ३ ॥

अत्र । वि । नेमिः । एषाम् । उराम् । न । धूनुते । वृकः । दिवः ।
अमुष्य । शासंतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ३ ॥

अत्रास्मिन्यज्ञे एषामभिपवग्राणां नेमिः सोमलता विधूनुते विशेषेण कम्पयति उरामिर्षा
वृकोन वृकइव । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आत्वाकण्वाइहावसेहवन्तेवाजसातये ।

दिवोअमुष्यशासंतोदिवंपयदिवावसो ॥ ४ ॥

आ । त्वा । कण्वाः । इह । अवसे । हवन्ते । वाजसातये । दिवः ।
अमुष्य । शासंतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वामिहयज्ञे कण्वाः अवसे रक्षणाय वाजसातये अन्नस्य प्राप्त्यर्थं च आहव-
न्ते आभिपुत्येन ह्वयन्ति सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

दधामितेसुतानांरुष्णेनपूर्वपाप्यम् ।

दिवोअमुष्यशासंतोदिवंपयदिवावसो ॥ ५ ॥ ११ ॥

दधामि । ते । सुतानाम् । रुष्णे । न । पूर्वपाप्यम् । दिवः । अमुष्य ।
शासंतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ५ ॥ ११ ॥

हे इन्द्र ते तुभ्यं सुतानां द्वितीयार्येपथी सुतान् सोमान् दधामि प्रयच्छामि । वृष्णे न य-
था वायवे पूर्वपाथ्यं यज्ञमुखे पेथं प्रयच्छन्ति तद्वदहं प्रयच्छामीत्यर्थः । सिद्धमन्यव ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ पष्ठी—

स्मत्पुंरन्धिर्न॒आग॑हिवि॒श्वतो॑धीर्न॒ऊतये॑ ।

दि॒वोअ॒मुप्य॒शास॑तो॒दिर्व॑य॒यदि॒वावसो॑ ॥ ६ ॥

स्मत्पुंरन्धिः । नः । आ । गृहि । विश्वतः॑धीः । नः । ऊतये ।

दिवः । अमुप्य । शासतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ६ ॥

हे इन्द्र स्मत्पुंरन्धिः स्वर्गकुटुंबी नः अस्मान् आगहि । तथा विश्वतः धीः सर्वतोजगतो-

धारकः त्वं नः अस्माकं ऊतये रक्षणाय आगहि आगच्छ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आनो॑याहिमहे॒मते॒सह॑स्रोते॒शता॑मघ ।

दि॒वोअ॒मुप्य॒शास॑तो॒दिर्व॑य॒यदि॒वावसो॑ ॥ ७ ॥

आ । नः । याहि । महे॒मते । सह॑स्र॒ऊते । शत॑मघ । दिवः ।

अमुप्य । शासतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ७ ॥

हे महेमते महाबुद्धे सहस्रोते सहस्ररक्षण शतामघ बहुधनेन्द्र त्वं नोऽस्मान्मातायाग-

च्छ । सिद्धमन्यव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आत्वा॑होता॒मनु॑र्हितोदे॒वत्रा॑र्व॒सुदी॒ज्यः ।

दि॒वोअ॒मुप्य॒शास॑तो॒दिर्व॑य॒यदि॒वावसो॑ ॥ ८ ॥

आ । त्वा । होता । मनुः॑हितः । दे॒व॒त्रा । व॒सु॒तु । ई॒ज्यः । दिवः ।

अमुप्य । शासतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ८ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां देवत्रा देवानांमध्ये ईड्यः स्तुत्योहोता देवानामाह्वाताग्निर्मनुर्हितोमनुष्यैर्गृहेषु
निहितआवक्षत् बहुतु । सिद्धमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आत्वामदच्युताहरींश्येनंपक्षेववक्षतः ।

दिवोअमुष्यशासंतोदिवंययदिवावसो ॥ ९ ॥

आ । त्वा । मदच्युता । हरी इति । श्येनम् । पक्षाद्देव । वक्षतः ।
दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवादेवसो ॥ ९ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां मदच्युता मदच्युतौ शत्रूणां मदस्य च्यावयितारौ हरी अश्वौ श्येनं
श्येनाख्यं पक्षिणं पक्षेव आत्मोपपक्षाविव आवक्षतः आवहताम् । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आयाह्यर्यआपरिस्वाहासोमस्यपीतये ।

दिवोअमुष्यशासंतोदिवंययदिवावसो ॥ १० ॥ १२ ॥

आ । याहि । अर्यः । आ । परि । स्वाहा । सोमस्य ।

पीतये । दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवम् ।

यय । दिवावसो इति दिवादेवसो ॥ १० ॥ १२ ॥

हे अर्येश्वर त्वं आ परि सर्वतः आयाहागच्छ पीतये तवपानार्थं सोमस्य सोमं स्वा-
हा स्वाहाकरोमि । सिद्धमन्यत् ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी—

आनोयाह्युपश्रुत्युक्थेपुंरणयाद्दृह ।

दिवोअमुष्यशासंतोदिवंययदिवावसो ॥ ११ ॥

आ । नः । याहि । उपश्रुति । उक्थेषु । रणय । इह । दिवः ।

अमुष्ये । शासतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ ११ ॥

हे इन्द्र त्वं नोस्माकमिहयज्ञे उक्थेषु शस्त्रेषु पठ्यमानेषु उपश्रुति उपश्रुतौ समीपमाया-
त्यागच्छ अस्मान् रणय च । सिद्धमन्यत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

संस्तूपैरासुनोगहिसंभृतैःसम्भृताश्वः ।

दिवोअमुष्यशासतोदिवंययदिवावसो ॥ १२ ॥

संस्तूपैः । आ । सु । नः । गृहि । समश्रुतैः । संभृतः अश्वः ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति

दिवावसो ॥ १२ ॥

हे इन्द्र संभृताश्वः पुष्टाश्वस्त्वं सुसंभृतैः संस्तूपैः समानरूपैरश्वैः नोस्मानागच्छ । सि-
द्धमन्यत् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

आयाहिपर्वतेभ्यःसमुद्रस्याधिविष्टपः ।

दिवोअमुष्यशासतोदिवंययदिवावसो ॥ १३ ॥

आ । याहि । पर्वतेभ्यः । समुद्रस्य । अधि । विष्टपः । दिवः ।

अमुष्य । शासतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ १३ ॥

हे इन्द्र त्वं पर्वतेभ्यः आयासागच्छ समुद्रस्यान्तरिक्षस्य विष्टपोविष्टपाचाध्यायाहीत्य-
र्थः । सिद्धमन्यत् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

आनोगव्यान्यभ्यासहस्राशुदृढहि ।

दिवोअमुष्यशासतोदिवंययदिवावसो ॥ १४ ॥

आ । नः । गव्यानि । अश्व्या । सहस्रा । शूर । ददृहि । दिवः ।
अमुष्य । शासतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ १४ ॥

हे शूरेन्द्र त्वं नोस्मभ्यं सहस्रा सहस्राणि सहस्रसंख्यानि गव्यानि गोहितानि मोक्षानि वा अश्व्या अश्व्यान्वश्वहितानि अश्वात्मकानि वा ददृक्षाविवृणु । सिद्धमन्यत् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

आनःसहस्रशोभरायुतानिशतानिच ।
दिवोअमुष्यशासतोदिवययदिवावसो ॥ १५ ॥

आ । नः । सहस्रशः । शूर । अयुतानि । शतानि । च । दिवः ।
अमुष्य । शासतः । दिवम् । यय । दिवावसो इति दिवावसो ॥ १५ ॥

हे इन्द्र नोस्मभ्यं सहस्रशः सहस्रधा अयुतानि शतानि च अभीष्टानि वस्तुन्याभिराह-
र । सिद्धमन्यत् ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

आयदिन्द्रश्चददहेसहस्रं वसुरोचिषः ।
ओजिष्ठमश्व्यपशुम् ॥ १६ ॥

आ । यत् । इन्द्रः । च । ददहे इति । सहस्रम् । वसुरोचिषः ।
ओजिष्ठम् । अश्व्यम् । पशुम् ॥ १६ ॥

वसुरोचिषो वसुदीप्तयो वयं सहस्रं सहस्रसंख्याकानामस्माकं नेता इन्द्रश्च ओजिष्ठं व-
सवत्तरमश्व्यमश्व्यात्मकं पशुं च यद्यदा आददहे पारावतादाददहे उत्तरप्रसंवन्धः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

यक्रज्जावार्तरहसोरुपासोरपुष्यदः ।
आजन्तेसूर्यादिव ॥ १७ ॥

ये । ऋज्जाः । वार्तहरंहसः । अरुषासः । रघुःस्यदः । भ्राजन्ते ।
सूर्याःइव ॥ १७ ॥

तदा येऋजा ऋजुगामिनो वार्तहरंसो वायुसदृशवेगा अरुषासः आरोचमाना रघुष्य-
दो रघुस्यन्दमानाअश्वाः सूर्याइव यथा सूर्यस्तथा भ्राजन्ते ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

पारावतस्यरातिपुंद्रवच्चक्रेष्वाशुपुं ।
तिष्ठुंवनस्यमध्यआ ॥ १८ ॥ १३ ॥

पारावतस्य । रातिपुं । द्रवत्चक्रेषु । आशुपुं । तिष्ठम् । वनस्य ।
मध्ये । आ ॥ १८ ॥ १३ ॥

तेष्वश्वेषु पारावतस्य रातिषु देवेषु द्रवच्चक्रेषु द्रवद्रव्यचक्रेष्वाशुष्वश्वेषु । ताक्ष्यं आशुरि-
त्यश्वनामसुपाठात् । प्रतिगृहीतेषु सत्सु वनस्यमध्ये आविष्टमिति वसुरोचिषाम् सहस्रं-
वदन्ति ॥ १८ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अग्निनेन्द्रेणेति चतुर्विंशत्युचं पञ्चमं सूक्तं श्यावाश्वस्यात्रेयस्यापमं । अत्रानुक्रमणिका—
अग्निनाचतुर्विंशतिः श्यावाश्वआश्विनमुपरिष्ठाज्योतिषं पंक्तिमहानुहती पंचयन्तमिति । उपरि-
ष्ठाज्योतिश्छन्दः । चतुर्थपादस्याष्टाक्षरत्वात् यतोऽष्टकस्ततोऽज्योतिरिति तद्वक्ष्यम् । द्वाविंशीपंक्तिः
त्रयोविंशीमहानुहती चत्वारोऽष्टकाजागवश्च महानुहतीत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् । चतुर्विंशीपंक्तिः ।
अश्विनीदेवता अश्विनोर्यामे होतुरतिरिक्तोक्थ्ये अग्निनेन्द्रेणेतत्सूक्तम् सूचितञ्च—अग्निनेन्द्रे-
णाभात्यमिरिति ।

तत्र मथया—

अग्निनेन्द्रेणवरुणेनविष्णुनादित्यैरुद्वैर्वसुभिःसचाशुवा ।
सजोर्पसाउपसासूर्येणचसोर्भपिवतमश्विना ॥ १ ॥

अग्निना । इन्द्रेण । वरुणेन । विष्णुना । आदित्यैः । रुद्रैः ।
 वसुधभिः सचाभुवा । सजोपसौ । उपसा । सूर्येण । च । सोमम् ।
 पिवतम् । अश्विना ॥ १ ॥

हे अश्विना अश्विनौ अग्निना इन्द्रेण वरुणेन विष्णुना आदित्यैरुद्रैर्वसुभिश्च सचाभु-
 वा सहभूतौ उपसा सूर्येणच सजोपसा संगतौ युवां सोमं पिवतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विश्वाभिर्धीभिर्भुवनेनवाजिनादिवापृथिव्याद्रिभिःसचाभुवा ।
 सजोपसाउपसासूर्येणचसोमंपिवतमश्विना ॥ २ ॥

विश्वाभिः । धीभिः । भुवनेन । वाजिना । दिवा ।
 पृथिव्या । अद्रिभिः । सचाभुवा । सजोपसौ ।
 उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । पिवतम् । अश्विना ॥ २ ॥

हे वाजिना बलिनाश्विनौ विश्वाभिः सर्वाभिर्धीभिः प्रज्ञाभिः भुवनेनाविलेन भूतजा-
 तेनच दिवा घुलोकेनच पृथिव्याचाद्रिभिश्च सचाभुवा सहभूतौ उपसा सूर्येणच संगतौ यु-
 वां सोमं पिवतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विश्वेदेवैस्त्रिभिरेकादशैरिहाद्भिर्मरुद्भिर्भृगुभिःसचाभुवा ।
 सजोपसाउपसासूर्येणचसोमंपिवतमश्विना ॥ ३ ॥

विश्वैः । देवैः । त्रिभिः । एकादशैः । इह । अद्भिभिः ।
 मरुद्भिभिः । भृगुभिभिः । सचाभुवा । सजोपसौ ।
 उपसा । सूर्येण । च । सोमम् । पिवतम् । अश्विना ॥ ३ ॥

हे अश्विनी विश्वेदेवैः त्रिभिः एकादशैः त्रयस्त्रिंशैः इहयज्ञे अद्भिः मरुद्भिः भृगुभिश्च स-
 चाभुवा सहभूतौ उपसा सूर्येणच संगतौ युवां सोमं पिवतम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जुपेथांयज्ञं बोधतं हवस्य मे विश्वे ह देवौ सवना वगच्छतम् ।
सजोषसा उपसा सूर्येण चेपं नो वोह्ममश्विना ॥ ४ ॥

जुपेथाम् । यज्ञम् । बोधतम् । हवस्य । मे । विश्वा ।
इह । देवौ । सर्वना । अव । गच्छतम् । सजोषसौ । उपसा । सूर्येण ।
च । आ । इषम् । नः । वोह्मम् । अश्विना ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ देवौ यज्ञं जुपेथां सेवेथां । मे मम हवस्य हवं बोधतं जानीतं । इह यज्ञे विश्वा
सवना सर्वाणि सवनानि अवगच्छतं प्राप्नुतम् । इषं अन्नं आवोह्मं प्रापयतम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

स्तोमं जुपेथां युवशेवं कन्यनां विश्वे ह देवौ सवना वगच्छतम् ।
सजोषसा उपसा सूर्येण चेपं नो वोह्ममश्विना ॥ ५ ॥

स्तोमम् । जुपेथाम् । युवशा ईव । कन्यनाम् । विश्वा ।
इह । देवौ । सर्वना । अव । गच्छतम् । सजोषसौ ।
उपसा । सूर्येण । च । आ । इषम् । नः । वोह्मम् । अश्विना ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ देवौ युवां इहास्मिन्यज्ञे स्तोमं जुपेथां सेवेथाम् । युवशेव यथा युवानौ
कन्यनां कन्यानामाह्वानं सेवेते तद्वदित्यर्थः । इह यज्ञे विश्वानि सवनान्यवगच्छतं प्राप्नुतं ।
सिद्धमन्यव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

गिरो जुपेथामध्वरं जुपेथां विश्वे ह देवौ सवना वगच्छतम् ।
सजोषसा उपसा सूर्येण चेपं नो वोह्ममश्विना ॥ ६ ॥ १४ ॥

गिरः । जुपेथाम् । अध्वरम् । जुपेथाम् । विश्वा ।
इह । देवौ । सर्वना । अव । गच्छतम् । सजोषसौ । उपसा ।
सूर्येण । च । आ । इषम् । नः । वोह्मम् । अश्विना ॥ ६ ॥ १४ ॥

हे देवौ अश्विनौ अस्माकं गिरः स्तुतीः जुषेथां सेवेथां । तथा अश्वरं यज्ञञ्च जुषेथां ।
इहयज्ञो विश्वा विश्वानि सवनानि अवगच्छतं प्रामुतम् ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ सप्तमी—

हारिद्रवेवपतथोवनेदुपसोमंसुतंमहिषेवावगच्छथः ।
सजोर्पसाउपसासूर्येणचत्रिर्वर्तिर्यातमश्विना ॥ ७ ॥

हारिद्रवाऽईव । पतथः । वना । इत् । उप । सोमम् । सुतम् ।
महिषाऽईव । अव । गच्छथः । सजोर्पसौ । उपसा ।
सूर्येण । च । त्रिः । वर्तिः । यातम् । अश्विना ॥ ७ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवां सुतमभिपुतं सोममुपपतथः हारिद्रवेव यथा हारिद्रवी पक्षि-
णी वनं वनान्युदकानिवा वनमित्युदकनामसुपाठात् उपपततः तद्वदित्यर्थः । महिषाविव यथा
पिपासितौ महिषावुदकान्युपगच्छतः । तथा सुतं सोममवगच्छथः । उपसा सूर्येणच संगतौ
त्रिवर्तिस्त्रिमार्गं यातंच ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

हंसाविवपतथोअध्वगाविवसोमंसुतंमहिषेवावगच्छथः ।
सजोर्पसाउपसासूर्येणचत्रिर्वर्तिर्यातमश्विना ॥ ८ ॥

हंसोऽईव । पतथः । अध्वगौऽईव । सोमम् । सुतम् । महिषाऽईव ।
अव । गच्छथः । सजोर्पसौ । उपसा । सूर्येण । च । त्रिः ।
वर्तिः । यातम् । अश्विना ॥ ८ ॥

हे अश्विनौ युवां हंसाविव यथा हंसौ अध्वगाविव यथाच पथिकाउदकं गच्छतस्त्वया
बगेन सुतं सोमं पतयोगच्छथः । सिद्धमन्यद् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

श्वेनाविवपतथोद्व्यदातयेसोमंसुतमंहिषेवावंगच्छथः ।

सजोषसाउपसासूर्येणचत्रिर्वर्तियातमश्विना ॥ ९ ॥

श्वेनौद्वेव । पतथः । द्व्यदातये । सोमम् । सुतम् । महिषाद्वेव ।

अवं । गच्छथः । सजोषसौ । उपसा । सूर्येण ।

च । त्रिः । वर्तिः । यातम् । अश्विना ॥ ९ ॥

हे अश्विनौ युवां श्वेनाविव यथाश्वेनौ गगनंगच्छतस्तथा वेगेन ह्रतं सोमं हव्यदागये
वज्रमानार्थं पतयोगच्छथः । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

पिबतंचतृष्णुतंचार्चगच्छतंभ्रजांचधत्तंद्रविणंचधत्तम् ।

सजोषसाउपसासूर्येणचोर्जनोधत्तमश्विना ॥ १० ॥

पिबतम् । च । तृष्णुतम् । च । आ । च । गच्छतम् । भ्रजाम् । च ।

धत्तम् । द्रविणम् । च । धत्तम् । सजोषसौ । उपसा ।

सूर्येण । च । ऊर्जम् । नः । धत्तम् । अश्विना ॥ १० ॥

हे अश्विनौ युवां सोमं पिबतश्च तृष्णुतश्च तृप्पतंच पानार्थं तृप्पर्थं चागच्छतं सोमं पीत्वा
तृप्तीसंतौ युवां अस्मभ्यं भ्रजाश्च धत्तं धारयतं द्रविणं धनश्च धत्तम् उपसासूर्येणच
संगतौ नोस्मभ्यं ऊर्जं वतंच धत्तम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

जयतंचप्रस्तुतंचप्रचावतंभ्रजांचधत्तंद्रविणंचधत्तम् ।

सजोषसाउपसासूर्येणचोर्जनोधत्तमश्विना ॥ ११ ॥

जयतम् । च । प्र । स्तुतम् । च । प्र । च । अवतम् । भ्रजाम् ।

च । धत्तम् । द्रविणम् । च । धत्तम् । सजोषसौ । उपसा ।

सूर्येण । च । ऊर्जम् । नः । धत्तम् । अश्विना ॥ ११ ॥

हे अश्विनौ युवां जयतं शत्रूंश्च जयतम् प्रस्तुतं स्तोतृंश्च प्रचावतमस्मांश्च परक्षतम् । अन्यत्सिद्धम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

हृतं च शत्रून् यततं च मित्रिणः प्रजां च धत्तं द्रविणं च धत्तम् ।
सजोर्पसा उपसा सूर्येण चोर्जनो धत्तमश्विना ॥ १२ ॥ १५ ॥

हृतम् । च । शत्रून् । यततम् । च । मित्रिणः । प्रजाम् । च ।
धत्तम् । द्रविणम् । च । धत्तम् । सजोर्पसौ । उपसा । सूर्येण ।
च । ऊर्जम् । नः । धत्तम् । अश्विना ॥ १२ ॥ १५ ॥

हे अश्विनौ युवां शत्रूंश्च हतम् अपिच यततं मित्रिणो मैत्रीयुक्तांश्च गच्छतम् । सिद्धमन्यम् ॥ १२ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये पञ्चदशोऽवर्गः ॥ १५ ॥

अथ त्रयोदशी—

मित्रावरुणवन्ता उत धर्मवन्ता मरुत्वन्ता जरितुर्गच्छथो हवम् ।
सजोर्पसा उपसा सूर्येण चादित्यैर्यातमश्विना ॥ १३ ॥

मित्रावरुणवन्तौ । उत । धर्मवन्ता । मरुत्वन्ता । जरितुः ।
गच्छथः । हवम् । सजोर्पसौ । उपसा । सूर्येण ।
च । आ । आदित्यैः । यातम् । अश्विना ॥ १३ ॥

उतापिच हे अश्विनौ युवां मित्रावरुणवन्तौ मित्रावरुणयुक्ती धर्मवन्ता धर्मयुक्ती उतापिच मरुत्वन्ता मरुद्भिर्युक्ती च जरितुः स्तोतृहवमाह्वानं गच्छथः आगच्छतम् । उपसासूर्येण चादित्यैश्च सजोर्पसा संगतौ यातं गच्छतम् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

आदिरस्वन्ता उत विष्णुवन्ता मरुत्वन्ता जरितुर्गच्छथो हवम् ।
सजोर्पसा उपसा सूर्येण चादित्यैर्यातमश्विना ॥ १४ ॥

अद्विरस्वन्तौ । उ॒त । विष्णु॑ऽवन्ता । म॒रुत्व॑न्ता । ज॒रितुः ।
ग॒च्छथः । ह॒वम् । स॒ऽजोष॑सौ । उ॒पसा॑ । सूर्येण । च ।
आ । आ॒दित्यैः । या॒तम् । अ॒श्विना ॥ १४ ॥

उतापिच हे अश्विनौ युवां अद्विरस्वन्तौ अद्विरोभिर्युक्तौ विष्णुवन्ता विष्णुनाच
सहितौ मरुत्वन्ता मरुद्भिश्चसहितौ मे जरितुःस्तोत्राह्वानं गच्छतम् ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

ऋभु॑मन्ता॒वृषणा॑वा॒जव॑न्ताम॒रुत्व॑न्ताज॒रितुर्ग॑च्छथो॒हव॑म् ।
स॒जोष॑साउ॒पसा॑सूर्येण॒चादित्यै॑र्या॒तम॑श्विना ॥ १५ ॥
ऋभु॑मन्ता । वृ॒षणा । वा॒जव॑न्ता । म॒रुत्व॑न्ता । ज॒रितुः ।
ग॒च्छथः । ह॒वम् । स॒ऽजोष॑सौ । उ॒पसा॑ । सूर्येण । च ।
आ । आ॒दित्यैः । या॒तम् । अ॒श्विना ॥ १५ ॥

हे अश्विनौ ऋभुमंता ऋभुसहितौ वृषणा कामानां वर्धितारौ वाजवन्ता वाजयुक्तौ मरुत्वन्तौच
स्तोत्राह्वानं गच्छतम् । ऋभुमन्ता वाजवन्तेति ज्येष्ठकनिष्ठाभ्यां व्यपदेशः । सिद्धमन्यद् ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

ब्रह्म॑जि॒न्वत॑मु॒तजि॑न्वतं॒धियो॑ह॒तर॑क्षांसि॒सेध॑त॒ममी॑वाः ।
स॒जोष॑साउ॒पसा॑सूर्येण॒चसो॑र्म॒सुन्व॑तोअ॒श्विना ॥ १६ ॥
ब्रह्म॑ । जि॒न्वत॑म् । उ॒त । जि॒न्वत॑म् । धि॒यः । ह॒तम् ।
रक्षा॑ंसि । से॒धत॑म् । अमी॑वाः । स॒ऽजोष॑सौ । उ॒पसा॑ । सूर्येण ।
च । सो॒र्मम् । सु॒न्वतः । अ॒श्विना ॥ १६ ॥

हे अश्विनौ युवां ब्रह्म ब्राह्मणं जिन्वतं प्रीणयतम् । उतापिच धियः कर्माणि जिन्वतं ।
हमंच रक्षांसि । अमीवाः राक्षसांश्च सेधतम् । उपसा सूर्येणच संगतौ सुन्वतोयजमानस्य सोमं
पितृमित्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

क्षत्रं जिन्वत मुत जिन्वत नृन् हतं रक्षांसि सेधत ममीवाः ।
सजोपसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १७ ॥

क्षत्रम् । जिन्वतम् । उत । जिन्वतम् । नृन् । हतम् ।
रक्षांसि । सेधतम् । अमीवाः । सजोपसौ । उपसा ।
सूर्येण । च । सोमम् । सुन्वतः । अश्विना ॥ १७ ॥

हे अश्विनौ युवां क्षत्रं क्षत्रियं जिन्वतं उतापि च नृन् योद्धुन् जिन्वतम् । सिद्धमन्यद् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

धेनूजिन्वत मुत जिन्वत विशो हतं रक्षांसि सेधत ममीवाः ।
सजोपसा उपसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १८ ॥ १६ ॥

धेनूः । जिन्वतम् । उत । जिन्वतम् । विशः । हतम् । रक्षांसि ।
सेधतम् । अमीवाः । सजोपसौ । उपसा । सूर्येण । च ।
सोमम् । सुन्वतः । अश्विना ॥ १८ ॥ १६ ॥

हे अश्विनौ धेनूजिन्वतमुतापि च विशो वैश्यांश्च जिन्वतम् । सिद्धमन्यद् ॥ १८ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये षोडशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकोनविंशी—

अत्रे रिविशृणुतं पूर्यस्तुतिं श्यावाश्वस्य सुन्वतो मन्दच्युता ।
सजोपसा उपसा सूर्येण चाश्विना तिरो अह्नयम् ॥ १९ ॥

अत्रेः इदम् । शृणुतम् । पूर्यस्तुतिम् । श्यावश्च अश्वस्य ।
सुन्वतः । मन्दच्युता । सजोपसौ । उपसा । सूर्येण ।
च । अश्विना । तिरः इह्नयम् ॥ १९ ॥

हे अश्विनौ मदच्युता शत्रूणां मदस्य च्यावयितारौ युवां सुन्वतः सोमाभिपवंकुर्वतः श्या-
वाश्वस्य ममपितामहस्यावेरिव पूर्वस्तुतिं मुख्यांस्तुतिं शृणुतं उपसा सूर्येणच संगतौ तिरो-
अह्नयं सोमं पिवतं तिरोहिते पूर्वस्मिन्नहन्यपरेद्युः प्रातरश्विनोर्यागइति ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

सर्गाइवसृजतंसुष्टुतीरुपश्यावाश्वस्यसुन्वतोमदच्युता ।

सजोपसाउपसासूर्येणचाश्विनातिरोअह्नयम् ॥ २० ॥

सर्गान्इव । सृजतम् । सुस्तुतीः । उप । श्यावश्अश्वस्य ।

सुन्वतः । मदच्युता । सजोपसौ । उपसा । सूर्येण ।

च । अश्विना । तिरःअह्नयम् ॥ २० ॥

हे अश्विनौ श्यावाश्वस्य मम सुष्टुतीः शोभनाः स्तुतीः सर्गानिव । आभरणानि वा हवीं-
पि वा सर्गाः । सान्यथा तथात्मन्युपसृजतम् । सिद्धमन्यत् ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

रश्मीरिवयच्छतमध्वराउपश्यावाश्वस्यसुन्वतोमदच्युता ।

सजोपसाउपसासूर्येणचाश्विनातिरोअह्नयम् ॥ २१ ॥

रश्मीन्इव । यच्छतम् । अध्वरान् । उप । श्यावश्अश्वस्य ।

सुन्वतः । मदच्युता । सजोपसौ । उपसा । सूर्येण । च ।

अश्विना । तिरःअह्नयम् ॥ २१ ॥

हे अश्विनौ श्यावाश्वस्य मम अध्वरान् रश्मीनिव यथाश्वपग्रहास्तद्गुणयच्छतम् उपग-
च्छतम् । सिद्धमन्यत् ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

अर्वाग्रधुनियच्छतंपिवतंसोम्यमधु ।

आयातमश्विनागतमवस्थुर्वामहंद्बधत्तरत्नानिदाशुपे ॥ २२ ॥

अ॒र्वाक् । रथ॑म् । नि । ध॒च्छ॒तम् । पि॒वंतम् । सो॒म्यम् । मधु॑ ।
 आ । या॒तम् । अ॒श्वि॒ना । आ । ग॒तम् । अ॒व॒स्युः । वा॒म् ।
 अ॒हम् । हु॒वे । ध॒त्तम् । रत्ना॑नि । दा॒शुपे॑ ॥ २२ ॥

हे अश्विनौ वां स्वीयं रथमर्वागस्यदग्निमुत्तं नियच्छतं सोम्यं सोममयं मध्वसृतञ्च
 पिबतम् यक्षमायातञ्च । सोमं प्रत्यागतमागच्छतञ्च । अवस्युः रक्षणकामोर्हं श्यावाश्वो वां हुवे
 ह्यामि । दाशुपे हविषि प्रयच्छते महं रत्नानि धत्तं धारयतम् ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

न॒मो॒वा॒के॒प्र॒स्थि॒ते॒अ॒ध्व॒रे॒न॒रा॒वि॒व॒क्ष॑ण॒स्य॒पी॒तये॑ ।
 आ॒या॒त॒म॒श्वि॒ना॒ग॒त॒म॒व॒स्यु॒र्वाम॒हं॒हु॒वे॒ध॒त्तं॒रत्ना॑नि॒दा॒शुपे॑ ॥ २३ ॥

न॒मः॒ऽवा॒के । प्र॒स्थि॒ते । अ॒ध्व॒रे । न॒रा । वि॒व॒क्ष॑ण॒स्य । पी॒तये॑ ।
 आ । या॒तम् । अ॒श्वि॒ना । आ । ग॒तम् । अ॒व॒स्युः । वा॒म् । अ॒हम् ।
 हु॒वे । ध॒त्तम् । रत्ना॑नि । दा॒शुपे॑ ॥ २३ ॥

हे अश्विना नरा नेतारो भुवां विवक्षणस्य हवनशीलस्य मम प्रस्थिते नमोवाके । नम-
 स्काराय प्रोच्यते सनमोवाकस्तस्मिन्ध्वरे यज्ञे । तथाच ब्राह्मणम्—उभयं सहवा एतपते सूक्त-
 वाकश्च नमोवाकश्चेति । पीतये सोमपानायायातम् । सिद्धमन्यव ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

स्वाहा॑कृत॒स्य॒तृ॒म्प॒तं॒सु॒तस्य॑दे॒वा॒व॒न्ध॑सः ।
 आ॒या॒त॒म॒श्वि॒ना॒ग॒त॒म॒व॒स्यु॒र्वाम॒हं॒हु॒वे॒ध॒त्तं॒रत्ना॑नि॒दा॒शुपे॑ ॥ २४ ॥ १७ ॥

स्वाहा॑कृत॒स्य । तृ॒म्प॒तम् । सु॒तस्य॑ । दे॒वौ । अ॒न्ध॑सः । आ ।
 या॒तम् । अ॒श्वि॒ना । आ । ग॒तम् । अ॒व॒स्युः । वा॒म् । अ॒हम् ।
 हु॒वे । ध॒त्तम् । रत्ना॑नि । दा॒शुपे॑ ॥ २४ ॥ १७ ॥

हे अश्विनौ देवौ युवां हुतस्याभिषुतस्य स्वाहाकृतस्य हुतस्यान्धसः सोमस्य तुम्पतं तु-
प्यतं । सिद्धमन्यत् ॥ २४ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये सप्तदशोवर्गः ॥१७॥

अवितासीति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं आत्रेयस्य श्यावाश्वस्यार्षम् । अत्रेयमनुक्रमणिका—अवि-
तासिसप्तशाकंरंमहापंचयन्तमिति । षट्पञ्चाशदक्षरा शकरी छन्दः श्यावाश्वेति सप्तमी महापङ्क्तिः
षडष्टकावा महापङ्क्तिरिति लक्षणसद्भावाद् दशरात्रे । पञ्चमेहनि मरुत्वतीये इदं सूक्तम् । सन्नि-
तञ्च—अवितासीत्थाहीति ।

तत्र प्रथमा—

अवितासिसुन्वतोवृक्तवर्हिपः पिबासोममदायकंशतक्रतो ।
यंतेभागमधारयन्विश्वाःसेहानःपृतनाउरुअयःसमप्सुजिन्म
रुत्वाँइन्द्रसत्पते ॥ १ ॥

अविता । असि । सुन्वतः । वृक्तवर्हिपः । पिब । सोमम् । मदाय ।
कम् । शतक्रतो इति शतक्रतो । यम् । ते । भागम् । अधारयन् ।
विश्वाः । सेहानः । पृतनाः । उरु । अयः । सम ।

अप्सुजित् । मरुत्वान् । इन्द्र । सत्पते ॥ १ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मणिद्र सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो वृक्तवर्हिपस्तीर्णवर्हिषो यजमान-
स्य अविता रक्षितासि भवसि मदाय मदार्थं सोमं पिब । हे सत्पते सतां पते मरुत्वान् मरुत्वन्
इन्द्र ते तुभ्यं यं सोमस्य भागमधारयन् सर्वे देवा अकल्पयन् । तथाच यजुर्ब्राह्मणं—सप्तं मा-
हेन्द्रमुद्धारमुदहरत् । वृत्रहत्वान्यदेवतास्वधीर्ति । तं भागं विश्वाः पृतनाः शत्रूणां सर्वाः सेनाः
उरु बहु जयोवेगंच संसेहानः सम्यगभिभवन्अप्सुजिदप्सुजेता च सन् पिब ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रावःस्तोतारमघवञ्चवत्वांपिबासोममदायकंशतक्रतो ।
यंतेभागमधारयन्विश्वाःसेहानःपृतनाउरुअयःसम
प्सुजिन्मरुत्वाँइन्द्रसत्पते ॥ २ ॥

प्र । अव । स्तोतारम् । मघध्वन् । अव । त्वाम् । पिब । सोमम् ।
 मदाय । कम् । शतक्रतो इति शतश्रुतो । यम् । ते । भागम् ।
 आधारयन् । विश्वाः । सेहानः । पृतनाः । उरु । जयः । सम् ।
 अप्सुश्जित् । मरुत्वान् । इन्द्र । सत्सपते ॥ २ ॥

हे मघघ्न स्तोतारं प्राव प्ररक्ष त्वांचाव सोमपानेन रक्ष । सिद्धमन्यद् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ऊर्जादेवाँ अवस्योजंसा त्वां पिबा सोमं मदाय कंशतक्रतो ।
 यं ते भागमधारयन् विश्वाः सेहानः पृतना उरुजयः सम् अप्सुजिन्म
 रुत्वाँ इन्द्रसत्पते ॥ ३ ॥

ऊर्जा । देवान् । अवसि । ओजंसा । त्वाम् । पिब । सोमम् । मदाय ।
 कम् । शतक्रतो इति शतश्रुतो । यम् । ते । भागम् । आधारयन् ।
 विश्वाः । सेहानः । पृतनाः । उरु । जयः । सम् ।
 अप्सुश्जित् । मरुत्वान् । इन्द्र । सत्सपते ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं देवानूजांशेन हविषावसि रक्षसि त्वामप्योजसा बलेनावसि । सिद्धमन्यद् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जनिता दिवो जनिता पृथिव्याः पिबा सोमं मदाय कंशतक्रतो ।
 यं ते भागमधारयन् विश्वाः सेहानः पृतना उरुजयः सम् अप्सुजि
 न्मरुत्वाँ इन्द्रसत्पते ॥ ४ ॥

जनिता । दिवः । जनिता । पृथिव्याः । पिब । सोमम् । मदाय ।
 कम् । शतक्रतो इति शतश्रुतो । यम् । ते । भागम् । आधारयन् ।
 विश्वाः । सेहानः । पृतनाः । उरु । जयः । सम् ।
 अप्सुश्जित् । मरुत्वान् । इन्द्र । सत्सपते ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वं दिवोद्युलोकस्य जनिता जनकोसि पृथिव्याश्च जनितासि । सिद्धमन्यव ॥४॥

अथपञ्चमी-

ज॒नि॒ताश्वा॑नां ज॒नि॒ता ग॒वा॑म॒सि॒पि॒वा॒सो॒मं॒मदा॑य॒कं॒शत॑क॒तो ।
य॑न्ते॒भा॒गम॑धा॒रय॑न्वि॒श्वाः॒से॒हानः॑ पृ॒त॒ना॒उ॒रु॒ज्ययः॑ स॒म॒प्सु॒जि
न्म॒रु॒त्वाँ॒इन्द्र॑स॒त्पते ॥ ५ ॥

ज॒नि॒ता । अ॒श्वा॑नाम् । ज॒नि॒ता । ग॒वा॑म् । अ॒सि॒ । पि॒व । सो॒मम् ।
म॒दा॑य । कम् । श॒त॒क॒तो इति॑ शत॒क॒तो । यम् । ते । भा॒गम् ।
अ॒धा॒रय॑न् । वि॒श्वाः । से॒हानः । पृ॒त॒नाः । उ॒रु । ज्य॑यः । स॒म् ।
अ॒प्सु॒जि॒त् । म॒रु॒त्वा॑न् । इन्द्र॑ । स॒त्प॒ते ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं अश्वानां जनिता जनकोसि गवाश्च जनितासि । सिद्धमन्यव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अ॒त्री॒णां॒स्तो॒मं॒म॒द्रि॒वो॒म॒ह॒स्क॒धि॒पि॒वा॒सो॒मं॒मदा॑य॒कं॒शत॑क॒तो ।
य॑न्ते॒भा॒गम॑धा॒रय॑न्वि॒श्वाः॒से॒हानः॑ पृ॒त॒ना॒उ॒रु॒ज्ययः॑ स॒म॒प्सु॒जि॒न्म॒
रु॒त्वाँ॒इन्द्र॑स॒त्पते ॥ ६ ॥

अ॒त्री॒णा॑म् । स्तो॒मम् । अ॒द्रि॒वः । म॒हः । क॒धि॒ । पि॒व । सो॒मम् ।
म॒दा॑य । कम् । श॒त॒क॒तो इति॑ शत॒क॒तो । यम् । ते । भा॒गम् ।
अ॒धा॒रय॑त् । वि॒श्वाः । से॒हानः । पृ॒त॒नाः । उ॒रु । ज्य॑यः ।
स॒म् । अ॒प्सु॒जि॒न् । म॒रु॒त्वा॑न् । इन्द्र॑ । स॒त्प॒ते ॥ ६ ॥

हे अद्रिवः अद्रिमन् अत्रीणां स्तोमं महस्कधि पूजितं कुरु । सिद्धमन्यव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

श्या॒वा॒श्व॑स्य॒सु॒न्व॒तस्त॑था॒शृ॒णु॑यथा॒शृ॒णो॒रत्रेः॑ क॒र्मा॑णि॒रु॒ण्व॒तः ।
म॒त्र॒स॒द॑स्यु॒मा॒वि॒थ॒त्वमे॒क॒इ॒न्द्र॒पा॒ह्य॒इन्द्र॑ब॒ह्मा॑णि॒वर्ध॑यन् ॥७॥१८॥

श्याव॒द॒अ॒श्वस्य । सु॒न्वतः । तथा । शृ॒णु । यथा । अ॒शृ॒णोः । अ॒त्रैः ।
 क॒र्माणि । कृ॒ण्वतः । प्र । त्र॒सद॑स्युम् । आ॒वि॒थ । त्वम् । एकः ।
 इत् । नृ॒द॒स॒स्ये । इन्द्र । ब्र॒ह्मा॒णि । व॒र्धय॑न् ॥ ७ ॥ १८ ॥

हे इन्द्र त्वं सुन्वतः सोमाभिपवं कुर्वतः श्यावाश्वस्य मम स्तुतिं कर्माणि कृण्वतः कुर्व-
 तोत्रैर्यथा शृणोरश्रौषीस्तथा शृणु । अपिच त्वमेकइदेकएव नृषात्ये मुद्धे ब्रह्माणि स्तोत्राणि
 कामैर्वर्धयन् त्रसदस्युं प्राविथ ॥ ७ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीयेष्टादशो वर्गः ॥ १८ ॥

मेदं ब्रह्मेति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं आवेयस्य श्यावाश्वस्यार्थं आद्या द्वापञ्चारादक्षरा अतिजगती
 शिष्टाः षड्वचः षडष्टका महापङ्क्तयः । इन्द्रो देवता । तथाचानुक्रान्तम्—मेदं महापाङ्कमाद्यातिजग-
 तीति । महाभूते निष्केवल्ये एतत्सूक्तम् । तथाच सूत्रम्—मेदं ब्रह्मेन्द्रो मदायेति ।

तत्र प्रथमा—

मेदं ब्रह्म॒दृ॒त्र॒तूर्येष्व॒वि॒थ॒प्रसु॑न्वतः श॒ची॒प॒त॒इन्द्र॒वि॒श्व॒भि॒रू॒तिभिः ।
 मा॒ध्व॒न्दि॒नस्य॒सर्व॑नस्य॒दृ॒त्र॒ह॒ज्जि॒ने॒द्य॒पि॒वा॒सोम॑स्य॒वज्जि॒वः ॥ १ ॥
 प्र । इ॒दम् । ब्र॒ह्म । दृ॒त्र॒तूर्येषु॑ । आ॒वि॒थ । प्र । सु॒न्वतः । श॒ची॒दृ॒प॒ते ।
 इन्द्र । वि॒श्व॒भिः । उ॒ति॒भिः । मा॒ध्व॒न्दि॒नस्य॑ । सर्व॑नस्य ।
 दृ॒त्र॒ह॒ज्जि॒वः । अ॒ने॒द्य॒पि॒व । सोम॑स्य । व॒ज्जि॒वः ॥ १ ॥

हे शचीपते इन्द्र त्वं वृत्रतूर्येषु संप्राप्तेषु इदं ब्रह्म इमान् ब्राह्मणान् विश्वाभिः सर्वाभिः ऊति-
 भीरक्षाभिः प्राविथ परस्व । सुन्वतः सोमाभिपवं कुर्वतो यजमानांश्च प्राविथ । अपिच हे अने-
 पानिन्ध वज्जिवो वज्जिन् वृत्रहन्निन्द्र माध्वन्दिनस्य सवनस्य संबन्धिनं सोमस्य सोमं पिब ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

से॒हान॒उ॒प्र॒पृ॒त॒ना॒अ॒भि॒द्रु॒हः श॒ची॒प॒त॒इन्द्र॒वि॒श्व॒भि॒रू॒तिभिः ।
 मा॒ध्व॒न्दि॒नस्य॒सर्व॑नस्य॒दृ॒त्र॒ह॒ज्जि॒ने॒द्य॒पि॒वा॒सोम॑स्य॒वज्जि॒वः ॥ २ ॥

सेहानः । उग्र । पृतनाः । अग्निः । द्रुहः । शचीऽपते । इन्द्र ।
 विश्वाग्निः । ऊतिऽग्निः । माध्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । वृत्रऽहन् ।
 अनेद्य । पिव । सोमस्य । वज्रिऽवः ॥ २ ॥

हे शचीपते कर्मपते उग्र उदूर्णेन्द्र अग्निद्रुहो द्रोग्धीः पृतनाः सेनाः सेहानोऽग्निभवन् सर्वैः
 पात्तनैः ब्राह्मणान्प्राविथेत्यर्थः । सिद्धमन्यव ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

एकराळस्यभुवनस्यराजसिशचीपतुइन्द्रविश्वामितृतिभिः ।
 माध्यन्दिनस्यसर्वनस्यवृत्रहजनेद्यपिवासोमस्यवज्रिवः ॥ ३ ॥

एकराट् । अस्य । भुवनस्य । राजसि । शचीऽपते । इन्द्र ।
 विश्वाग्निः । ऊतिऽग्निः । माध्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । वृत्रऽहन् ।
 अनेद्य । पिव । सोमस्य । वज्रिऽवः ॥ ३ ॥

हे शचीपते इन्द्र अस्य भुवनस्य एकराट् एकएव राजा सप्त राजसि भ्राजते । सिद्धमन्यव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

सस्थावानायवयसित्वमेकइच्छचीपतुइन्द्रविश्वामितृतिभिः ।
 माध्यन्दिनस्यसर्वनस्यवृत्रहजनेद्यपिवासोमस्यवज्रिवः ॥ ४ ॥

सस्थावाना । यवयसि । त्वम् । एकः । इत् । शचीऽपते । इन्द्र ।
 विश्वाग्निः । ऊतिऽग्निः । माध्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । वृत्रऽहन् ।
 अनेद्य । पिव । सोमस्य । वज्रिऽवः ॥ ४ ॥

हे शचीपते इन्द्र त्वमेकइव एकएव सस्थावाना समानं विद्यताविमौ लोकौ यवयसि पृथ-
 क्रोपि । सिद्धमन्यव ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

क्षेमस्यचप्रयुजंश्चत्वमीशिपेशचीपतइन्द्रविश्वाभिरुतिभिः ।
 माध्यन्दिनस्यसर्वनस्यवृत्रहन्नेद्यपिवासोमस्यवज्रिवः ॥ ५ ॥
 क्षेमस्य । च । प्रयुजः । च । त्वम् । ईशिपे । शचीपते । इन्द्र ।
 विश्वाभिः । ऊतिभिः । माध्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । वृत्रहन् ।
 अनेद्य । पिव । सोमस्य । वज्रिवः ॥ ५ ॥

अपिच हे शचीपते इन्द्र त्वं सर्वस्य जगतः क्षेमस्य प्रयुजश्च प्रयोगस्य च योगक्षेम-
 मोरित्यर्थः ईशिपे ईश्वरोभवति । सिद्धमन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

क्षत्रायत्वमवसित्वमाविथशचीपतइन्द्रविश्वाभिरुतिभिः ।
 माध्यन्दिनस्यसर्वनस्यवृत्रहन्नेद्यपिवासोमस्यवज्रिवः ॥ ६ ॥
 क्षत्राय । त्वम् । अवसि । न । त्वम् । आविथ । शचीपते । इन्द्र ।
 विश्वाभिः । ऊतिभिः । माध्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । वृत्रहन् ।
 अनेद्य । पिव । सोमस्य । वज्रिवः ॥ ६ ॥

हे शचीपते इन्द्र त्वं क्षत्राय जगतोयज्ञाय भवति अवस्थाश्रितान्नक्षति । त्वं नाविथ के-
 नापि नरक्षसे । सिद्धमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

श्यावाश्वस्यरेजंतस्तथाशृणुयथाशृणोरत्रैःकर्माणिरुण्वतः ।
 प्रत्नसदस्युमाविथत्वमेकइन्द्रपाह्यइन्द्रक्षत्राणिवर्धयन् ॥ ७ ॥ १९ ॥
 श्यावः अश्वस्य । रेजंतः । तथा । शृणु । यथा । अशृणोः । अत्रैः ।
 कर्माणि । रुण्वतः । प्र । प्रत्नसदस्युम् । आविथ । त्वम् । एकः ।
 इत् । वृक्षते । इन्द्र । क्षत्राणि । वर्धयन् ॥ ७ ॥ १९ ॥

हे इन्द्र रेभतः स्तुवतः श्यावाश्वस्य मम स्तुतिं कर्माणि कृण्वतोत्रैर्यथा अशृणोः तथा शृणु । अपिच क्षत्राणि वलानि कामैर्वर्धयन् युद्धे त्वमेकएव वसदस्युं प्राविथ ॥ ७ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

यज्ञस्यहीति दशचर्मद्वयं सूक्तम् श्यावाश्वस्याप्यम् प्राग्वत्समेः परिभाषया गायत्रमिन्द्राग्नि-
देवताकम् । तथाचानुक्रान्तम्—यज्ञस्यदशैन्द्राग्निमिति । पृष्ठचाभिष्वपडहयोः प्रातःसवनेच्छावा-
कशस्ते आवापार्थमेतत्सूक्तं । सूत्रितञ्च—यज्ञस्यहिस्थइत्यच्छावाकस्येति । चातुर्विंशिकेहनिपातः
सवने यज्ञस्यहिस्थइति पठहस्त्वोत्रियसंज्ञकस्त्वचः सूत्रितञ्च—इन्द्राग्नीयुवामिमेयज्ञस्यहिस्थ-
ऋत्विजेत्यच्छावाकस्येति । अग्निष्टोमे प्रातःसवनेच्छावाकस्य प्रातर्यावभिरिति प्रातःसवनीयस्य
प्रस्थितयाग्या । सूत्रितञ्च—प्रातर्यावभिरिति यजतीति । चातुर्विंशिकेप्रातःसवनेच्छावाकशस्ते
श्यावाश्वस्तेत्ययं पर्यासस्त्वचः । अन्यत्राप्यहर्गणेषु । द्वितीयादिष्वहःसु सूत्र्यतेहि—श्यावाश्व-
स्यसुन्वतइति वृचाः पर्यासाइति ।

तत्र प्रथमा—

यज्ञस्यहिस्थऋत्विजासस्त्रीवाजेषुकर्मसु ।
इन्द्राग्नीतस्यबोधतम् ॥ १ ॥

यज्ञस्यं । हि । स्थः । ऋत्विजा । सस्त्री इति । वाजेषु ।
कर्मसु । इन्द्राग्नी इति । तस्यं । बोधतम् ॥ १ ॥

हे इन्द्राग्नी सस्त्री शुद्धौ पुत्रां यज्ञस्य ऋत्विजा ऋत्विजौ स्थः भवथोहि । वाजेषु कर्मसु
युद्धेषु वीर्यवन्ताविन्द्राग्नी तस्य यजमानस्य मम स्तुतिं वा बोधतं जानीतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तोशासारथ्यावानावृत्रहणापर्राजिता ।
इन्द्राग्नीतस्यबोधतम् ॥ २ ॥

तोशासा । रथ्यावाना । वृत्रहणा । अपर्राजिता ।
इन्द्राग्नी इति । तस्यं । बोधतम् ॥ २ ॥

हे इन्द्राग्नी तोशासा शत्रून् हिंसन्तौ रथयावाना रथेन गच्छन्तौ वृत्रहणा वृत्रस्य हन्तारौ
अपराजिता केनाप्यपराजितौ तस्य तं मां बोधतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इदं वां मदिरं मध्वधुक्षन्नाद्रिं भिन्नरं ।

इन्द्राग्नी तस्य बोधतम् ॥ ३ ॥

इदम् । वांम् । मदिरम् । मधु । अधुक्षन् । अद्रिं भिः ।

नरः । इन्द्राग्नी इति । तस्य । बोधतम् ॥ ३ ॥

हे इन्द्राग्नी वां युवां उद्दिश्य नरो यज्ञस्य नेवारोद्विग्नावभिः इदं प्रसिद्धं मदिरं मद-
करं मधु सोमात्मकममृतं अधुक्षन् अपूरयन् । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जुपेथां यज्ञमिष्टये सुतं सोमं सधस्तुती ।

इन्द्राग्नी आर्गतं नरा ॥ ४ ॥

जुपेथांम् । यज्ञम् । इष्टये । सुतम् । सोमम् ।

सधस्तुती इति सधस्तुती । इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । नरा ॥ ४ ॥

हे सधस्तुती सहभूतस्तुती नरानेताराविंदाग्नी यज्ञं जुपेथां सेवेथां इष्टये यागाय सुतम-
भिपुतं सोमञ्च आगतमागच्छतम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इमा जुपेथां सर्वनायेभिर्हव्यान् यूहयुः ।

इन्द्राग्नी आर्गतं नरा ॥ ५ ॥

इमा । जुपेथांम् । सर्वना । येभिः । हव्यानि । यूहयुः ।

इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । नरा ॥ ५ ॥

हे इन्द्राग्नी नरानेतारौ युवां येभिः यैः सवनैः हव्यान्यूहयुः वहथस्तानीमा इमानि सवनानि सवनानि जुपेथां सेवेथामागतश्च ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इमां गायत्रवर्तनि जुपेथां सुष्टुतिमम् ।
इन्द्राग्नी आगतं नरा ॥ ६ ॥ २० ॥

इमाम् । गायत्रवर्तनिम् । जुपेथाम् । सुष्टुतिम् । मम् ।
इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । नरा ॥ ६ ॥ २० ॥

हे इन्द्राग्नी नरौ युवां मम गायत्रवर्तनिं गायत्रमार्गामिमां सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं जुपे-
थां सेवेथामागतश्च ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी—

प्रातर्यावभिरागतं देवेभिर्जेन्यावसू ।
इन्द्राग्नी सोमं पीतये ॥ ७ ॥

प्रातर्यावभिरिः । आ । गतम् । देवेभिः । जेन्यावसू इति ।
इन्द्राग्नी इति । सोमं पीतये ॥ ७ ॥

हे जेन्यावसू जेतव्यशत्रुघनाविन्द्राग्नी प्रातर्यावभिः देवेभिः देवैः सह सोमपीतये सो-
मस्य पातापागतमागच्छतम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

श्यावाश्वस्य सुन्वतो र्त्रीणां शृणुतं हवम् ।
इन्द्राग्नी सोमं पीतये ॥ ८ ॥

श्वावर्धश्चस्य । सुन्वतः । अर्चीणाम् । शृणुतम् । हवम् ।
इन्द्राग्नी इति । सोमं पीतये ॥ ८ ॥

हे इन्द्राग्नी युवां सुन्वतः सोमाभिपवं कुर्वतो यजमानस्य श्वावावस्य ममावीणा-
मृषां हवमाह्वानं सोमस्य पानाय शृणुतम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

एवावांमह ऊतये यथाहुवन्त मेधिराः ।
इन्द्राग्नी सोमं पीतये ॥ ९ ॥

एव । वा । अह्ने । ऊतये । यथा । अहुवन्त ।
मेधिराः । इन्द्राग्नी इति । सोमं पीतये ॥ ९ ॥

हे इन्द्राग्नी वां युवां यथा मेधिराः पाज्ञा अहुवन्त आहुतवन्तः एव एवमहमूतये रस-
णाय सोमस्य पीतये चाह्ने हवामि ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आहंसरस्वतीवनोरिन्द्राग्नोरवो वृणे ।
याम्यां गायत्रमृच्यते ॥ १० ॥ २१ ॥

आ । अहम् । सरस्वतीश्वतोः । इन्द्राग्नयोः । अवः ।
वृणे । याम्याम् । गायत्रम् । ऋच्यते ॥ १० ॥ २१ ॥

याम्यां ययोरिन्द्राग्न्योरर्थं गायत्रं साम ऋच्यते स्वयते तयोः सरस्वतीवतोः स्तुतिवतो-
रिन्द्राग्नयोः संबंध्यवो रक्षणमहमावृणे ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये एकविंशोऽवर्गः ॥ २१ ॥

अग्निमस्तोपीति दशमं नवमं सूक्तं काण्वस्य नाभाकस्यार्पं षडष्टका महापंक्तिश्छन्दः
अग्निर्देवता । अनुकान्तश्च—अग्निमस्तोविनाभाकआग्नेयं महापाकंहीति । विनियोगोलिङ्गिकः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒ग्निम॑स्तो॒ष्य॒ग्मि॒यम॑ग्निमी॒ळा॒यज॑ध्यै ।
 अ॒भि॒दे॒वाँअ॑न॒क्तु॒नउ॒भेहि॒वि॒दये॑क॒विर॑न्तश्चर॒तिदू॒त्यं॑
 नभ॑न्तामन्य॒केस॑मे ॥ १ ॥

अ॒ग्निम् । अ॒स्तो॒षि । ऋ॒ग्मि॒यम् । अ॒ग्निम् । ई॒ळा । य॒ज॒ध्यै ।
 अ॒ग्निः । दे॒वान् । अ॒न॒क्तु । नः । उ॒भे इति॑ । हि । वि॒दये॑ इति॑ ।
 क॒विः । अ॒न्तरि॑ति । च॒रति॑ । दू॒त्यम् । नभ॑न्ताम् । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ १ ॥

ऋग्मियं ऋगर्हं अग्निमस्तौपि स्तोपि । अपिचाग्निं यजष्यै यष्टुमीळा स्तुत्या स्तौमीत्यर्थः
 अपिचाग्निर्नोस्माकं विदथे यज्ञे देवान् हविर्भिरनक्तु । कविः क्रान्तदशर्यग्भिः उभे घावापृथि-
 व्यावन्तर्मध्ये दूत्यं हविर्वहनादिलक्षणं दूतकर्म चरति । अन्यके शत्रवोपि समे सर्वे नभन्ता
 नभतिर्हिंसाकर्मा अग्निना हिंस्यन्ताम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

न्य॒ग्नेन॑व्य॒साव॑च॒स्तनू॑षु॒शंस॑मि॒षाम् ।
 न्य॒रा॒ती॒ररा॑व्णा॒वि॒श्वाअ॒र्योअ॒रा॒तीरि॑तोयु॒च्छन्त्वा॒मुरो॑नभ॒
 न्तामन्य॒केस॑मे ॥ २ ॥

नि । अ॒ग्ने । न॒व्य॒सा । व॒चः । त॒नू॒षु । शंस॑म् । ए॒षाम् । नि ।
 अ॒रा॒तीः । र॒रा॒व्णाम् । वि॒श्वाः । अ॒र्यः । अ॒रा॒तीः । इ॒तोः ।
 यु॒च्छन्तु॑ । आ॒मुरः । नभ॑न्ताम् । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ २ ॥

हे अग्ने तनूष्वस्माकमंगेषु नव्यसा नवतरेण वचः वचसा स्तोत्रेण एषां शत्रूणां शंसं शं-
 सनं निदहेत्यर्थः । ररावणां हविःप्रयच्छन्तामरावीः शत्रूश्च निदह । अपिच विश्वाः सर्वे अ-
 र्योभिगच्छन्त । आमुरः आमूरा अरावीः शत्रवः इतोयुच्छन्तु गच्छन्तु । सिद्धमन्यद् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अग्नेमन्मानितुभ्यंकंघृतंनजुह्वआसनि ।
सदेवेषुप्रचिकिद्वित्वंत्वांसिपूर्व्यःशिवोदूतोविवस्व
तोममन्तामन्यकेसमे ॥ ३ ॥

अग्ने । मन्मानि । तुभ्यम् । कम् । घृतम् । न । जुह्वे । आसनि ।
सः । देवेषु । प्र । चिकिद्वि । त्वम् । हि । अंसि । पूर्व्यः ।
शिवः । दूतः । विवस्वतः । नमन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ३ ॥

हे अग्ने तुभ्यं त्वदर्थं आसनि आस्ये कं घृतं न यथा सुखकरं घृतं जुह्वत्यन्ये तद्वदहमपि
तवास्ये मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि जुह्वे जुहोमि । सत्त्वं देवेषु देवानां मध्ये प्रचिकिद्वि
अस्मदीयाः स्तुवीर्जानीहि । हि अपिच त्वं पूर्व्यः प्रनोसि शिवः सुखकरश्चासि विवस्वतो
वृत्तश्चासि । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तत्तदग्निर्वयोदधेयथायथारूपण्यति ।
ऊर्जाहुतिर्वसूनांश्चयोश्चमयोदधेविश्वस्यैदेवहू
त्प्रेनमन्तामन्यकेसमे ॥ ४ ॥

तत्तदत् । अग्निः । वयः । दधे । यथाऽयथा । रूपण्यति ।
ऊर्जाऽहुतिः । वसूनाम् । शम् । च । योः । च । मयः । दधे ।
विश्वस्यै । देवहूतयै । नमन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ४ ॥

यथा यथा यद्यन्नं रूपण्यति स्तोत्रभिर्याप्यते तत्तदयोभिर्दधे स्तोत्रस्यः प्रयच्छति
अपिचोर्जाहुतिरग्नेनाहूयमानोऽग्निः वसूनां हविषां वासकानां यजमानानां शं शान्तिनिमित्तं योः
विषययोगजनितं च मयः सुखं दधे करोति । विश्वस्यै देवहूतयै सर्वस्यै देवानां हानाय च
भवति यः कश्चनापि देशो यदि हूयते अग्निरेव सर्वं करोतीत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

सचिकेतसहीयसाग्निश्चित्रेणकर्मणा ।
सहोताशश्वतीनां दक्षिणाभिर्भीरुतइनोतिचप्रती
व्यंनभन्तामन्यकेसमे ॥ ५ ॥ २२ ॥

सः । चिकेत । सहीयसा । अग्निः । चित्रेण । कर्मणा । सः ।
होता । शश्वतीनाम् । दक्षिणाभिः । अभिरुतः । इनोति । च ।
प्रतीव्यम् । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ५ ॥ २२ ॥

सोमिः सहीयसा अभिभावुकेन चित्रेण नानाविधेन कर्मणा व्यापारेण चिकेत
ज्ञायते सोमिः शश्वतीनां महीनां देवतानां होता हाता दक्षिणाभिः पशुभिश्चाभीवृतः
परिवृतः प्रतीव्यं प्रत्येतव्यं शत्रुमिनोति च गच्छति च । सिद्धमन्यव ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी-

अग्निर्जातादेवानामग्निर्वेदमर्तानामपीच्यम् ।
अग्निःसद्रविणोदाअग्निर्द्वाराव्यूणुतेस्वाहुतो नवी
यसानभन्तामन्यकेसमे ॥ ६ ॥

अग्निः । जाता । देवानाम् । अग्निः । वेद । मर्तानाम् । अपीच्यम् ।
अग्निः । सः । द्रविणः । दा । अग्निः । द्वारा । वि । ऊणुते । सुहोतः ।
नवीयसा । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ६ ॥

देवानां जाता जातानि जन्मान्यग्निर्वेद वेति मर्तानां मनुष्याणां चापीच्यं गुह्यमग्निर्वेद
वेति सोमिर्द्रविणोदाः धनस्य दाता नवीयसा नववरेण हविषा स्वाहुतः सम्पक्नुतोमिः द्वा-
रा धनस्य द्वाराणि व्यूणुते च । सिद्धमन्यव ॥ ६ ॥

अथ सामी—

अ॒ग्निर्दे॒वेषु॑ संव॒सुः स॒वि॒क्षु॒य॒ज्ञिया॒स्वा ।

समु॒दाका॒व्यापू॒रुवि॒श्वंभू॑मे॒वपु॒ष्यति॑ दे॒वोदे॒वेषु॑ य॒ज्ञियो
न॒र्जन्ता॑म॒न्य॒केस॑मे ॥ ७ ॥

अ॒ग्निः । दे॒वेषु॑ । स॒म॒व॒सुः । सः । वि॒क्षु । य॒ज्ञिया॑सु । आ । सः ।

मु॒दा । का॒व्या । पू॒रु । वि॒श्वं । भू॑मे॒व । पु॒ष्य॒ति॒ । दे॒वः ।

दे॒वेषु॑ । य॒ज्ञियः॑ । न॒र्जन्ता॑म् । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ ७ ॥

यो देवेषु मध्येग्निः संवसुः संवसति सोमिर्यज्ञियासु यज्ञार्हासु विक्षु प्रजास्वम्यासंवसुः ।
किञ्च सोमिः पुरु बहूनि काव्या कर्माणि भूमेव यथा भूमिः विश्वं तथा मुदा मोदेन पुष्यति
देवेषु मध्ये देवोमिर्यज्ञियोयज्ञार्हश्च भवति । सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

योअ॒ग्निःस॒प्तमा॑नु॒पःश्रि॒तोवि॒श्वेषु॑सिन्धु॒पु ।

तमा॑ग॒न्मन्त्रि॑प॒स्त्यंमँ॑धा॒तुर्द॑स्यु॒हन्त॑म॒मग्नि॑य॒ज्ञेपु॑पू॒र्व्यं
न॒र्जन्ता॑म॒न्य॒केस॑मे ॥ ८ ॥

यः । अ॒ग्निः । स॒प्त॒मा॑नु॒पः । श्रि॒तः । वि॒श्वेषु॑ ।

सिन्धु॒पु । तम् । आ । अ॒ग॒न्म॒ । त्रि॒प॒स्त्यम् ।

म॒न्धा॒तुः । द॑स्यु॒हन्त॑म॒मम् । अ॒ग्निम् । य॒ज्ञेपु॑ ।

पू॒र्व्यम् । न॒र्जन्ता॑म् अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ ८ ॥

योमिः सप्तमानुपः विश्वेषु सर्वेषु सिन्धुषु नदीषु त्रितः त्रिपस्त्यं त्रिस्थानं मन्धातुः
पोषनाश्वस्य मन्धातुर्दस्युहन्तम दस्यूना हन्तारं यज्ञेषु पूर्व्यं मुख्यं तपति वयमागन्म । सिद्ध-
मन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अ॒ग्नि॒स्त्रीणि॑त्रि॒धात॑न्या॒क्षेति॑वि॒दथा॑क॒विः ।
स॒त्री रै॑काद॒शाँइ॒हय॑क्षं॒चपि॒प्रय॑च्चनो॒विप्रो॑दूतः॒परि॑
ष्क॒तो न॒भन्ता॑म॒न्यके॑स॒मे ॥ ९ ॥

अ॒ग्निः । त्री॑णि । त्रि॒धातू॑नि । आ । क्षे॒ति । वि॒दथा॑ ।
क॒विः । सः । त्री॑न् । ए॒काद॒शान् । इ॒ह । य॒क्षत् । च॒ । पि॒प्रय॑त् ।
च॒ । नः॒ । वि॒प्रः । दू॒तः । परि॑ष्कृतः । न॒भन्ता॑म् । अ॒न्यके॑ । स॒मे ॥ ९ ॥

कविः क्रान्तदर्शयिः त्रीणि त्रिधातूनि त्रिविधनानि पृथिव्यादीनि विदथा वेदनीयानि
स्थानान्याक्षेत्पावसति अपिच सोमिर्दूतो देवानां विप्रः प्राज्ञः परिष्कृतोऽलंकृतश्च सन्निह यज्ञे
त्रीनेकादशान् त्रयस्त्रिंशद्देवान् यक्षयजतु नोस्मान् पिप्रयच्च कामैः पूरयतु च । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

त्वंनो॑अ॒ग्नआ॒युप॑त्वंदे॒वेपु॑पू॒र्यव॑स्व॒एक॑इ॒रज्य॑सि ।
त्वा॒मापः॑परि॒स्नुतः॑परि॒यन्ति॑स्व॒सेतवो॑न॒भन्ता॑म॒न्यके॑स॒मे ॥ १० ॥ २३ ॥
त्वम् । नः॒ । अ॒ग्ने । आ॒युपु॑ । त्वम् । दे॒वेपु॑ । पू॒र्य । व॒स्वः । एकः॑ ।
इ॒रज्य॑सि । त्वा॒म् । आपः॑ । परि॒स्नुतः॑ । परि॑ । य॒न्ति ।
स्व॒सेतवः॑ । न॒भन्ता॑म् । अ॒न्यके॑ । स॒मे ॥ १० ॥ २३ ॥

हे पूष्यग्नि त्वमेकएव आयुषु मनुष्येषु द्रुत्यव आयव इति मनुष्यनामसु पाठात् नोस्मा-
कं वस्वोधनस्य इरज्यसि ईशिपे देवेष्वपि त्वमेकएव वस्व इरज्यसि । अपिच त्वां स्वसेतवः
स्वभूतसेतवः परिस्नुतः परिसवन्यः आपः परियन्ति । परिगच्छन्ति सिद्धमन्यत् ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

इन्द्राग्नीषुवमिति द्वादशर्वे दशमं सूक्तं नाभाकस्मार्प द्वितीया पदपञ्चाशदक्षरा शकरी
द्वादशीविष्टुष शिशमहापंकयः इन्द्राग्नीदेवता । तथाचानुक्रान्तम्—इन्द्राग्नीद्वादशैन्द्राग्निं त्रिष्टुवन्तं
द्वितीया शकरीति । महावते निष्केवल्ये ऊरुभागएव सूक्तं । तथादपञ्चाशदप्येके सूत्रितम्—ऊ-

रूद्राग्नीयुवंसुनइति । चातुर्विंशिकेहनि तृतीयसवने मैत्रावरुणो यदि महावालभिदं शंसेत्त-
 दानीं माध्यन्दिने सवने होत्रकाःस्वशस्त्रे आरंभणीयाभ्यर्च्य नाभाकटुचावावपेरन् तत्र ताहि-
 मध्यमित्यच्छावाकस्य नाभाकटुचः । सूत्रितञ्च—ताहिमध्यंभराणामित्यच्छावाकइति । चातुर्विं-
 शिकेहनि माध्यन्दिने सवने ब्राह्मणाच्छंसिनःपूर्वाष्टइन्द्रेति नाभाकटुचः । सूत्रितञ्च—पूर्वाष्टइ-
 न्द्रोपमातयइतिब्राह्मणाच्छंसीति ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्राग्नीयुवंसुनःसहन्तादासथोरयिम् ।
 येनदृह्णासमत्स्वावीळुचित्ताहिपीमह्यग्निर्वनेववात
 इजभन्तामन्यकेसमे ॥ १ ॥

इन्द्राग्नी इति । युवम् । सु । नः । सहन्ता । दासथः । रयिम् ।
 येन । दृह्णा । समत्सु । आ । वीळु । चित् । सहिपीमहि ।
 अग्निः । वर्नाइव । वाते । इत् । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ १ ॥

हे इन्द्राग्नी सहन्ता शत्रून्भिभवन्तौ युवं युवां नोस्मभ्यं रयिं धनं सुष्ठु दासथः दत्तं । वं
 रयिं विशिनष्टि येन रयिणा समत्सु संग्राहे दृढाचित् दृढानि स्थिराण्यपि वीळु शत्रुबलानि
 अग्निर्वनेव यथाग्निर्वनानि वातइद्वातेनैवाग्निभवति तथा सहिपीमहि अभिभवाम । सिद्धमन्यव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नृहिवाव्रयामहेथेन्द्रमिद्यजामहेशाविष्ठं नृणानरम् ।
 सनःकदाचिदर्वतागमदावाजंसातयेगमदामेधसात
 येनभन्तामन्यकेसमे ॥ २ ॥

नृहि । वाम् । व्रयामहे । अथ । इन्द्रम् । इत् । यजामहे ।
 शविष्ठम् । नृणाम् । नरम् । सः । नः । कदा । चित् । अर्वता ।
 गमत् । आ । वाजंसातये । गमत् । आ ।
 मेधसातये । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ २ ॥

हे इन्द्राग्नी वां युवां न ववयामहे वयं धनं न याचामहे । अथत्थपि तर्हि शविष्ठं अति-
शयेन बलवन्तं नृणां नरं नेतृणामपि नेतारं इन्द्रमिन्द्रमेव यजामहे सइन्द्रो नोस्मानवता-
श्वेन कदाचिद्वाजसातयेन्नलाभायागमदागच्छति कदाचिन्नेषसातये यज्ञभजनायागमत् ।
सिद्धमन्यद् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

ताहिमध्यंभराणामिन्द्राग्नीअधिक्षितः ।
ताउकवित्वनाकवीपृच्छयमानासरवीयतेसंधीतमंश्रुतं
नरानभन्तामन्यकेसमे ॥ ३ ॥

ता । हि । मध्यम् । भराणाम् । इन्द्राग्नी इति । अधि-क्षितः । तौ ।
ऊँम् इति । कवि-इतुना । कवी इति । पृच्छयमाना । सखि-इत्येते ।
सम् । धीतम् । अश्रुतम् । नरा । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ३ ॥

ता तौ मसिद्धाविन्द्राग्नी भराणां मध्यं अधिक्षितः अधिनिवसतो हि । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे
नरा नेतारौ कवित्वना कवित्वेन कवी कान्तकर्माणौ पृच्छयमाना कविजनैः पृच्छयमानौ ताउ ता-
वेवयुवां सखीयते सखित्वमिच्छते यजमानाय धीतं तत्कृतं कर्म समश्रुतम् । सिद्धमन्यद् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

अभ्यर्चनमाकवदिन्द्राग्नीयजसागिरा ।
ययोर्विश्वमिदंजगद्वियंद्यौःपृथिवीमह्युपस्थेवि
भृतोवसुनभन्तामन्यकेसमे ॥ ४ ॥

अन्ति । अर्चं । नभाकवत् । इन्द्राग्नी इति । यजसां । गिरा ।
ययोः । विश्वम् । इदम् । जगत् । इयम् । द्यौः । पृथिवी । मही ।
उपस्थे । विभृतः । वसु । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ४ ॥

हे नाभाक नभाकवत् नभाकवन्ताविन्द्राग्नी यजसा यागेन गिरा स्तुत्या चाभ्यर्चाभि-
पूजय । ययोरिन्द्राग्न्योर्विश्वं सर्वमिदं जगत्तिष्ठति ययोश्चोपस्थे इयं द्यौर्मही महती पृथिवी
च धावापृथिव्यावुभे वसु धनं विभृतो धारयतः । सिद्धमन्यद् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रब्रह्माणिनमाक्वदिन्द्राग्निभ्यामिरज्यत ।
 यासुसवुध्रमर्णवजिह्वारमपोर्णुतइन्द्रैशानुओजं
 सानभन्तामन्यकेसमे ॥ ५ ॥

प्र । ब्रह्माणि । नमाक्व । इन्द्राग्निभ्याम् । इरज्यत । या ।
 सुसवुध्रम् । अर्णवम् । जिह्वारम् । अपोर्णुतः । इन्द्रैः ।
 ईशानः । ओजंसा । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ५ ॥

ब्रह्माणि स्तोत्राणि इन्द्राग्निभ्यां नमाक्वत् प्रेरज्यत नाभाकः प्रेरयते । या याविन्द्राग्नी सप्त-
 बुध्रं सप्तमूर्धं जिह्वारं पिहितद्वारमर्णवमपोर्णुतस्तेजोभिराच्छादयतः तयोर्मध्ये ओजंसा वलेने-
 न्द्रैशानईशरोभवति । सिद्धमन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अपिष्टश्चपुराणवद्वृततैरिवगुप्पितमोजोदासस्यदम्भय ।
 वयंतदस्वसंभृतं वस्विन्द्रेण विभजेमहि नभन्तामन्यकेसमे ॥ ६ ॥ २४ ॥

अपि । वृश्च । पुराणवत् । वृततैः इव । गुप्पितम् । ओजः । दासस्य ।
 दम्भय । वयम् । तत् । अस्य । समभृतम् । वसुं । इन्द्रेण । वि ।
 भजेमहि । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ६ ॥ २४ ॥

अपिच हे इन्द्र पुराणवत्पत्न्यो यथा व्रततेरिव यथा उतायागुप्पितं निर्गतां शाखां वृश्चति
 तथा शत्रूणां वृश्च छेदय । तदेवाह दासस्य दासनामकस्य शत्रोः ओजोबलं दम्भय नाशय ।
 अथ परोक्षस्वुतिः वयं नाभाकाः अस्य दासस्य तत्पसिद्धं संभृतं वसु इन्द्रेण हेतुना विभजेम-
 हि । सिद्धमन्यत् ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ २४ ॥

अथ सप्तमी—

यदिन्द्राग्नीजनाइमेविह्वयन्तेतनागिरा ।
अस्माकेभिर्नृभिर्वयंसांसिह्यामपृतन्यतोवनुयामव
नुप्यतो नभन्तामन्यकेसमे ॥ ७ ॥

यत् । इन्द्राग्नी इति । जनाः । इमे । विह्वयन्ते । तना । गिरा ।
अस्माकेभिः । नृभिः । वयम् । ससह्याम् । पृतन्यतः । वनुयाम् ।
वनुप्यतः । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ७ ॥

यद्ये इमे जनाः तना घनेन गिरा स्तुत्या च इन्द्राग्नी विह्वयन्ते विशेषेण ह्वयन्ति तेषु
मध्ये वयं नाभाकाः पृतन्यतः पृतनामिच्छन्तः अस्माकेभिरस्माकीनैर्नृभिर्मनुष्यैः ससह्याम्
शत्रून्भिभवेम । वनुप्यतः स्तुतिमिच्छन्तः शत्रून् वनुयामव । सिद्धमन्यव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यानुश्वेताववोदिवउच्चरातुउपद्युभिः ।
इन्द्राभ्योरनुव्रतमुहानायन्तिसिन्धवोयान्त्सीवन्धा
दमुञ्चतानभन्तामन्यकेसमे ॥ ८ ॥

या । नु श्वेतौ । अवः । दिवः । उत्तश्चरातः । उप । द्युभिः । इन्द्राभ्योः ।
अनु । व्रतम् । उहानाः । यन्ति । सिन्धवः । यान् । सीम् ।
वन्धात् । अमुञ्चताम् । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ८ ॥

यानु यावेवेन्द्राग्नी श्वेतौ श्वेतवर्णौ सत्वगुणोपेतावित्यर्थः अवोषस्ताव द्युभिर्दीप्तिभिर्दि-
वउच्चरातः उच्चरतस्तयोरेवेन्द्राभ्योः उहानाः हविर्वहन्तो यजमानाः व्रतं कर्मानुयन्ति । अपि
सीमिमाविन्द्राग्नी यान् प्रसिद्धान् सिन्धवः सिन्धून् वन्धात् वन्धनादमुञ्चताम् । सिद्धमन्यव ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

पूर्वाष्टइन्द्रोपमातयःपूर्वीरुतप्रशस्तयःसूनोहिन्वस्यहरिवः ।
वस्वोवीरस्यापृचोयानुसार्धन्तनोधियो नभन्तामन्यकेसमे ॥ ९ ॥

पूर्वीः । ते । इन्द्र । उपमातयः । पूर्वीः । उत । प्रशस्तयः । सूनो इति ।
हिन्वस्य । हरिष्वः । वस्वः । वीरस्य । आष्टपृचः । याः । नु ।
साधन्त । नः । धियः । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ९ ॥

हे हरिवो वज्रिन् सूनो प्रेरयितरिन्द्र हिन्वस्य प्रीणयितुः वस्वोदीपकस्य वीरस्याष्टवो-
धनान्युपयच्छतस्ते तव ता उपमातयउपमानानि पूर्वीर्बहूनि उतापिच प्रशस्तयः पूर्वीः
याः नोस्माकं धियःप्रज्ञां नु क्षिपं साधन्तासाधयन् । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

तंशिंशीतासुवृक्तिभिस्त्वेपंसत्वानमृग्मियम् ।
उतोनुचिद्यओजसाशुष्णस्याण्डानिभेदतिजेप
स्वर्वतीरपोनभन्तामन्यकेसमे ॥ १० ॥

तम् । शिंशीत । सुवृक्तिभिः । त्वेपम् । सत्वानम् । ऋग्मियम् ।
उतो इति । नु । चित् । यः । ओजसा । शुष्णस्य । आण्डानि ।
भेदति । जेपत् । स्वः । वतीः । अपः । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ १० ॥

हे स्तोतारः त्वेपं दीप्तं सत्वानं संभक्तारं धनानां ऋग्मियं ऋगर्हं ऋग्भिः स्तोतव्यं तमिन्द्रं
सुवृक्तिभिः स्तुतिभिः शिंशीत संस्फुरत् । उतोनुचित अपिच यः इन्द्रः ओजसा बलेन शुष्ण-
स्य शुष्णनामकस्याहुरस्याण्डान्यण्डजातान्यपत्यानि भेदत्यभिनव सः स्वर्वतीर्दिग्यान्पः
सलिलानि जेपजयतु । सिद्धमन्यत् ॥ १० ॥

अथैकादशी—

तंशिंशीतास्वध्वरंसत्यंसत्वानमृत्त्वियम् ।
उतोनुचिद्यओहन्ताण्डाशुष्णस्यभेदत्यजैः
स्वर्वतीरपोनभन्तामन्यकेसमे ॥ ११ ॥

तम् । शिंशीत । सुध्वरम् । सत्यम् । सत्वानम् । ऋत्त्वियम् ।
उतो इति । नु । चित् । यः । ओहन्ति । आण्डा । शुष्णस्य । भेदति ।
अजैः । स्वः । वतीः । अपः । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ११ ॥

हे स्तोत्रारः स्वध्वरं सुयज्ञं सत्यमविनाशं सत्त्वं संभकारमृत्विमृत्वौषध्वं तमिन्द्रं
शिशीव स्तुतिभिः संस्क्रुतम् । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः उतोनुचिदपिच यइन्द्रः ओहते यज्ञं प्रति-
गच्छति शुष्णस्याण्डानि अण्डजातानिच भेदति भिनत्ति सत्त्वं स्वर्वतीर्दिव्यान्यथः सल्लिख्य-
जैरजैषीः । सिद्धमन्यत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

एवेन्द्राग्निभ्यांपितृवन्नवीयोमन्धातृवदङ्गिरस्वदवाचि ।
त्रिधातुनाशर्मणापातमस्मान्वयंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ १२ ॥ २५ ॥

एव । इन्द्राग्निभ्याम् । पितृवत् । नवीयः । मन्धातृवत् ।
अङ्गिरस्वत् । अवाचि । त्रिधातुना । शर्मणा । पातम् ।
अस्मान् । वयम् । स्याम् । पतयः । रयीणाम् ॥ १२ ॥ २५ ॥

एवैवं याज्यामिन्द्राग्निभ्यां पितृवन्नभाकवत् मन्धातृवत् यौवनाश्वमन्धातृवत् चांगिर-
स्वदङ्गिरोवच्च नवीयोनवतरमवाचि नाभाकेन मया पाठितविन्द्राग्नी त्रिधातुना त्रि-
पर्वणा शर्मणा गृहेण नोस्मान्नाभाकाम् पातं रक्षतं । वयं रयीणां धनानां पतयः स्वामिनः स्याम
भवेम ॥ १२ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अस्माकृष्विति दशर्चमेकादशं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका-अस्माकपुद्गशवारुणत्विति ।
नाभाकृष्विः अनुवृत्तत्वात् । महापाकंहीत्युक्तत्वादिदमपि महापाकं । इदमादिकेदे सूक्ते वरुण-
देवत्ये । विनियोगैल्लिङ्गिकः । चातुर्विंशिकेहनि माघ्यन्दिनसवने मेत्रावरुणशाले आरंभणीयाया-
कृष्वं सक्षपइत्ययं नाभाकृष्वः । सूत्रितञ्च-सक्षपःपरिपस्वजइति मेत्रावरुणइति यःककुभइ-
त्येतत्पञ्चतिकोवा नाभाकृष्वः सूत्रितञ्च-यः ककुभोनिधारयइतिचेति ।

तत्र प्रथमा-

अस्माकपुमभूतयेवरुणायमरुद्भ्योर्चाविदुष्टरेभ्यः ।
योधीतामानुपाणापश्वोगाईवरक्षांतिनमन्तामन्यकेसमे ॥ १ ॥

अस्मै । ॐ इति । सु । प्रभूतये । वरुणाय । मरुतुभ्यः ।

अर्च । विदुःक्षरेभ्यः । यः । धीता । मानुषाणाम् ।

पशवः । गाःइव । रक्षति । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ १ ॥

हे स्तोतः सुप्रभूतये प्ररुध्रघनायास्मै वरुणाय विदुषरेभ्यो विदुक्षरेभ्यो मरुद्भ्यश्चार्च स्तु-
हि । योवरुणो धीता कर्मणा मानुषाणां मनुष्याणां पशवः पशून् गा इव रक्षति । सिद्धमन्यव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तमुपुसंमनागिरापितृणांचमन्मभिः ।

नाभाकस्यप्रशस्तिभिर्यःसिन्धूनामुपोदयेसप्तस्वसासमध्य
मोनभन्तामन्यकेसमे ॥ २ ॥

तम् । ॐ इति । सु । समना । गिरा । पितृणाम् । च । मन्मभिः ।
नाभाकस्य । प्रशस्तिभिः । यः । सिन्धूनाम् । उप । उद्दये ।
सप्तस्वसा । सः । मध्यमः । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ २ ॥

तमु तमेव वरुणं समना समानया गिरा स्तुत्या स्वभिष्टौमि पितृणां मन्मभिः स्तोमै-
श्वाभिष्टौमि नाभाकस्य ऋषेः प्रशस्तिभिः स्तोत्रैश्वाभिष्टौमि सिन्धूनां स्पन्दमानानां नदीनां उ-
प समीपे उदये गङ्गच्छति यश्च सप्तस्वसा समध्यमइतिवाग्भिर्निरुच्यते अन्यके दुर्धियः शश-
वः समे सर्वे नभन्ता माभूवन् । तथाचयास्कः—तंस्वभिष्टौमि समानया गिरा गीत्या स्तुत्या
पितृणाञ्च मननीयैः स्तोमैर्नाभाकस्य प्रशस्तिभिः ऋषिर्नाभाकोयभूव यःस्पन्दमानानामासाम-
पामुपोदयेसप्तस्वसारमेनमाह वाग्भिः समध्यमइति निरुच्यतेथैषएवभवति नभन्तामन्यकेसमे
माभूवन्नन्यकेसर्वे येनोद्विपन्तिदुर्धियः पापधियः पापसंकल्पाइति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सक्षपःपरिपस्त्रजेन्युःसोमाययादधेसविश्वंपरिदर्शतः ।

तस्यवेनीरनुव्रतमुपस्तिस्त्रोअवर्धयन्नभन्तामन्यकेसमे ॥ ३ ॥

सः । क्षपः । परि । सस्वजे । नि । उल्लः । मायया । दधे ।

सः । विश्वम् । परि । दर्शितः । तस्य । वेनीः । अनु । व्रतम् ।

उयः । तिस्रः । अवर्धयन् । नर्जन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ३ ॥

सवरुणः क्षपोरात्रीः परिपस्वजे परिष्वजते अपिच दर्शतो दर्शनीयः सवरुणः उल्लः उत्तर-
रणशीलः सन् विश्वं मायया कर्मणा परि परितः निदधे निदधाति । किञ्च तस्य वरुणस्य व्रतं
कर्म वेनीः कामयमानाः प्रजास्तिस्रलक्षसिपु प्रातर्माध्यन्दिनं सायञ्च अन्ववर्धयन् अनुवर्धय-
न्ति । सिद्धमन्यद् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यः ककुभो निधारयः पृथिव्यामधिदर्शितः ।

समातापूर्व्यपदं तद्वरुणस्य सस्यं सहिगोपाइव

यो नर्जन्तामन्यके समे ॥ ४ ॥

यः । ककुभः । निधारयः । पृथिव्याम् । अधि । दर्शितः ।

सः । माता । पूर्व्यम् । पदम् । तत् । वरुणस्य । सस्यम् । सः ।

हि । गोपाः इव । इयः । नर्जन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ४ ॥

योवरुणः पृथिव्यामधि पृथिव्या उपरि दर्शतो दर्शनीयः सन् ककुभो दिशो निधारयः
निधारयति सवरुणो माता निर्माता पूर्व्यं प्रतं पदं स्वर्गाख्यं स्थानं सस्यं अस्माभिश्च सप्तर्षीण्यं
तद्वरुणस्य स्वकृतम् । अपिच सहि स एव इयं ईश्वरः सन् गोपा इव गोपाल इव पशूनामस्माकं
रक्षिता । सिद्धमन्यद् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यो धर्ता भुवनानां य उल्लाणां मपीच्या ईवेदनामां निगुह्या ।

स कविः काव्या पुरु रूपां यो रिव पुप्यति नर्जन्तामन्यके समे ॥ ५ ॥ २६ ॥

यः । धर्ता । भुवनानाम् । यः । उल्लाणाम् । अपीच्या । वेद ।

नामानि । गुह्या । सः । कविः । काव्या । पुरु । रूपम् ।

योः इव । पुप्यति । नर्जन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ५ ॥ २६ ॥

योवरुणोऽभुवनानां धर्ता धारयिता यश्चोक्षाणां देवाधिष्ठानभूतानां रश्मीनामपीच्यापी-
च्यान्यन्तर्हितानि गुप्ता गुह्यानि गुहायां निहितानि नामानि वेद जानाति सवरुणः कविः प्रा-
ज्ञः सन् काव्या काव्यानि कविकर्माणि पुर धेहूँनि रूपं द्यौरिव पुण्यति । सिद्धमन्यत् ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये षड्विंशोऽवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी—

यस्मिन्विश्वानिकाव्याचक्रेनाभिरिवश्रिता ।
त्रितंजूतीसपर्यतव्रजेगावोनसंयुजेयुजेअश्वोअयु
क्षतनभन्तामन्यकेसमे ॥ ६ ॥

यस्मिन् । विश्वानि । काव्या । चक्रे । नाभिः इव । श्रिता ।
त्रितम् । जूती । सपर्यत । व्रजे । गावः । न । संयुजे ।
युजे । अश्वान् । अयुक्षत । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ६ ॥

यस्मिन्वरुणे विश्वानि सर्वाणि काव्या काव्यानि कविकर्माणि चक्रे नाभिरिव यथा
रथस्य चक्रेनाभिस्तथा श्रिता श्रितानि तं त्रितं निस्थानं वरुणं जूती जूत्या क्षिप्तं सपर्यत हे
मदीयाजनाः परिचरत । किमर्थमित्यत आह व्रजे गोष्ठे गावोन यथा गाः संयुजे संयोगार्थं स-
हस्थापयितुं युजे युजन्ति तथास्माकमभियोगायाश्वानयुक्षत सपत्न्यायुजन्ति अतस्तदुपदव-
रिहाराय वरुणं परिचरेतेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यआस्वत्कआशयेविश्वजातान्येषाम् ।
परिधामानिमर्मृशद्वरुणस्यपुरोगयेविश्वेदेवाअनुं
वृत्तनभन्तामन्यकेसमे ॥ ७ ॥

यः । आसु । अत्कः । आशये । विश्वा । जातानि । एषाम् ।
परि । धामानि । मर्मृशत् । वरुणस्य । पुरः । गये । विश्वे ।
देवाः । अनुं । वृत्तम् । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ७ ॥

यः वरुणः आसुदिक्षु अत्कः व्याप्तः सन् आशये जागृत्वोवर्तते यः वरुणः एषां शत्रूणां विश्वा सर्वाणि परिजातानि परितोभूतानि धामानि पुराणि मर्त्यशब्दं परिमृशतोवरुणस्य पुरोग-
ये रथस्यपुरस्ताद्भवति तस्य वरुणस्य पुरस्ताद्विश्वे सर्वदेवा ब्रतं कर्मानुगच्छन्तीत्यर्थः । सिद्ध-
मन्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ससमुद्रोअपीच्यस्तुरोद्यामिवरोहतिनियदासुयजुर्दधे ।
समायाअर्चिनापदास्तृणान्नाकमारुहन्भ-
न्तामन्यकेसमे ॥ ८ ॥

सः । समुद्रः । अपीच्यः । तुरः । द्यामृद्भव । रोहति । नि ।
यत् । आसु । यजुः । दधे । सः । मायाः । अर्चिना । पदा ।
अस्तृणात् । नाकम् । आ । अरुहत् । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ८ ॥

यस्मादापः समुद्रवन्ति सवरुणः समुद्रोपीच्योन्तर्हितः तुरः क्षिप्तः योमिव यथा आदि-
त्योर्षा रोहति तथा नाकं रोहति । अपिच यत् योवरुणः आसु दिक्षु यजुः मर्त्यान्पौदानं निवधे
निदधाति सवरुणः मायाः अमुंराणां मायां अर्चिना अर्चिष्मता पदा स्थानेन तेजसेत्यर्थः अ-
स्तृणात् समन्तादिनस्ति नाकं स्वर्गमारुहदारोहति । सिद्धमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमो-

यस्यश्वेताविचक्षणातिस्रोभूमीरधिक्षितः ।
त्रिरुत्तराणिपुप्रतुर्वरुणस्यध्रुवंसदःसप्ताना
मिरज्यतिनभन्तामन्यकेसमे ॥ ९ ॥

यस्य । श्वेता । विचक्षणा । तिस्रः । भूमीः । अधिक्षितः ।
त्रिः । उत्तराणि । पुप्रतुः । वरुणस्य । ध्रुवम् । सदः । सः ।
सप्तानाम् । इरज्यति । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ ९ ॥

यस्य वरुणस्याधिक्षितोत्तरिक्षेधिवसतः श्वेता श्वेतानि विचक्षणा तेजांसि तिस्रोभूमीः
विरुत्तराणि तिसृणां अधिस्थितानि भुवनानि षमतुः प्रथयन्ति । तथाचमद्वर्णः—तिस्रोभूमीर्वा-
रयन्ती रूतघूनिर्ति । तस्य वरुणस्य सदः स्थानं ध्रुवमचलमिति । किञ्च सवरुणः सप्तानां सि-
नामिरज्यतीश्वरोभवति । सिद्धमन्यद् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यः श्वेताँ अधिर्निर्निजश्चक्रे कृष्णाँ अनुव्रता ।
स धाम पूर्व्यममेयः स्कंभेन विरोदसी अजोन धाम
धारयन्नभन्तामन्यके समे ॥ १० ॥ २७ ॥

यः । श्वेतान् । अधिर्निर्निजः । चक्रे । कृष्णान् । अनु । व्रता ।
सः । धाम । पूर्व्यम् । ममे । यः । स्कम्भेन । वि । रोदसी इति ।
अजः । न । धाम । अधारयत् । नभन्ताम् । अन्यके । समे ॥ १० ॥ २७ ॥

योवरुणः निर्निजः आत्मीयावशीन् दिवा श्वेतानधिचक्रेधिकरोति तथा रात्रौ कृष्णान्
चक्रे सवरुणोनुव्रता कर्माणि लक्ष्मीकृत्योभयविधकर्मानुगुणं पूर्व्यं धामान्तरिक्षं दिधंवा ममे नि-
र्भमे । अपिच यः स्कंभेनान्तरिक्षेण अजोन यथा आदित्योष्मां धारयति तथा रोदसी पादाव-
धिब्यौ व्यधारयत् विधारयति सवरुणइत्यर्थः । सिद्धमन्यद् ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये सप्तविंशोऽवर्गः ॥ २७ ॥

अस्तत्रादिति पल्लवं द्वादशं सूक्तं अर्चनानाक्रपिः काण्वोनाभाकोवाक्रपिः उत्तरेत्त्वर्च-
नानाः आद्यस्त्वर्चस्यैष्टुभोवरुणदेवत्वः द्वितीयस्त्वर्चजानुष्टुभोर्विदेवताकः । तथाचानुक्रान्तम्—
अस्तत्रात्पल्लर्वनानावा त्रैष्टुभमन्यवा त्वर्चमाश्विनमानुष्टुभमपश्यदिति । सूक्तविनियोगोऽैंगिकः ।
वारुणेपशौ हविषोयाज्या अस्तत्रादिति । सूत्रितञ्च—अस्तत्राद्यामसुरोविश्ववेदाइत्येकादशिन-
इति । अग्नीषोमपणयनेष्येपोत्तरा परिधानीया । तथासूत्रितं—अस्तत्राद्यामसुरोविश्ववेदाइति परि-
दध्यादुत्तरपावेति । एवावन्दस्वेत्येषा वारुणेपशौ हविषोनुवाक्या । सूत्रितञ्च—एवावन्दस्वरुणं
नृहन्तं तत्त्वापामिस्रणावन्दमानइति द्वे । सोममवहणे इमां धियमित्येषा परिधानीया । सूत्रितञ्च—इ-
मां धियं शिक्षमाणस्य देवेति निहितेपरिदध्यादिति ।

तत्र प्रथमा—

अस्तं भ्राद्यामसुरो विश्ववेदा अमिमीत वरिमाणं पृथिव्याः ।

आसीदद्विश्वा भुवनानि स भ्राद्विश्वे तानि वरुणस्य व्रतानि ॥ १ ॥

अस्तं भ्रात् । द्याम् । असुरः । विश्ववेदाः । अमिमीत ।

वरिमाणम् । पृथिव्याः । आ । असीदत् । विश्वा । भुवनानि ।

समूहं । विश्वा । इत् । तानि । वरुणस्य । व्रतानि ॥ १ ॥

विश्ववेदा विश्वधनोसुरो बलवान् वरुणो द्यामस्तं भ्रात् तथा पृथिव्याः च वरिमाणं परिमाणममिमीत चक्रे । एवं निर्मितानि विश्वा सर्वाणि भुवनानि स भ्राद्वभूत्वा सीदन्नाभ्यतिष्ठच्च । वरुणस्य तान्येतानि व्रतानि कर्माणि विश्वेव विश्वान्येव अतो वर्णयितुमशक्यानीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

एवावन्दस्व वरुणं बृहन्तं नमस्या धीरं नमृतस्य गोपाम् ।

स नः शर्मन्निवक्तुं विष्यं सत्पातं नो द्यावा पृथिवी उपस्थे ॥ २ ॥

एव । वन्दस्व । वरुणम् । बृहन्तम् । नमस्य । धीरम् । अमृतस्य ।

गोपाम् । सः । नः । शर्मन् । निवक्तुम् । वि । यंसत् ।

पातम् । नः । द्यावा पृथिवी इति । उपस्थे ॥ २ ॥

हे स्तोतः बृहन्तं महान्तं वरुणमेवं वन्दस्व स्तुहि अमृतस्य गोपां गोपापितारं धीरं पातं वरुणं नमस्य नमस्कुरुच । स वरुणो नोऽस्मभ्यं निवक्तुं विस्थानं शर्म गृहं विष्यंसत् प्रयच्छतु उपस्थे उपस्थाने वर्तमानान् नोऽस्मान् द्यावा पृथिवी द्यावा पृथिव्यौ पातं रक्षतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इमां धियां शिक्षमाणस्य देवक्रतुं दत्तं वरुणसं शिक्षाधि ।

ययाति विश्वा दुःखिता तरे मसुतमर्षि मधिनावरुहे म ॥ ३ ॥

इमाम् । धियम् । शिक्षमाणस्य । देव । कर्तुम् । दक्षम् ।
वरुण । सम् । शिशाधि । यया । अति । विश्वा । दुः६दुता ।
तरैम् । सु६तर्माणम् । अधि । नावम् । रुहेम् ॥ ३ ॥

हे देव द्योतमान वरुण इमां धियमिदं कर्म शिक्षमाणस्यानुतिष्ठतो मम कर्तुं प्रज्ञानं दक्षं
बलं च संशिशाधि तीक्ष्णीकुरु यया नावा यत्नरूपया विश्वा सर्वाणि दुरिता दुरितान्यतितरेम
तां सुतर्माणं सुद्युतारमित्रीं यत्नरूपां नावमधिरुहेम वयमारुहेम दुःखसागरतरणे हेतुत्वाद्यतो-
नौरिति अव्ययपदिश्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आवां॒ग्रावा॑णो॒अश्वि॑ना॒धीभिर्वि॒प्रा॑अ॒चुच्य॑वुः ।
नास॑त्या॒सोमं॑पीतयेनभ॒न्ताम॑न्य॒केस॑मे ॥ ४ ॥

आ । वा॒म् । यावा॑णः । अ॒श्विना॒ । धी॒भिः । वि॒प्राः । अ॒चुच्य॑वुः ।
नास॑त्या । सोमं॑पीतये । नभ॒न्ताम् । अ॒न्यके॑ । स॒मे ॥ ४ ॥

हे नासत्या सत्यौ सत्यप्रणेतारौ वा । तथा च यास्कः—सत्यावेव नासत्यावित्यौर्णवाभः सत्य-
स्य प्रणेतारविति । अश्विनाश्विनौ वां युवां सोमपीतये सोमस्य प्रानाय विप्राः प्राज्ञा ऋत्वि-
जो ग्रावाणः सोमाभिपवपापाग्राश्च धीभिः कर्मभिः स्वस्वव्यापारैराचुच्यवुरभिगच्छन्ति । सि-
द्धमप्यत ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यथा॑वा॒मन्त्रि॑रश्विनागी॒र्भिर्वि॒प्रोअ॒जो॑हवीत् ।
नास॑त्या॒सोमं॑पीतयेनभ॒न्ताम॑न्य॒केस॑मे ॥ ५ ॥

यथा॑ । वा॒म् । अ॒धिः । अ॒श्विना॒ । गीः॑भिः । वि॒प्रः । अ॒जो॑हवीत् ।
नास॑त्या । सोमं॑पीतये । नभ॒न्ताम् । अ॒न्यके॑ । स॒मे ॥ ५ ॥

हे नासत्याश्विनौ वां युवां विप्रः प्राज्ञोन्विर्यथा गीर्भिः स्तुतिभिः सोमपीतये अजोहवीत्
तथाहमपि जोहवीमि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ए॒वावा॑म॒ह ऊ॒तये॒यथा॑हु॒वन्त॒मेधि॑राः ।

नास॑त्या॒सोम॑पीतये॒नभ॑न्ताम॒न्यके॑स॒मे ॥ ६ ॥ २८ ॥

ए॒व । वा॒म् । अ॒ह्ने । ऊ॒तये॑ । यथा॑ । अ॒हु॒वन्त॑ । मे॒धि॑राः ।

नास॑त्या । सोम॑पीतये । नभ॑न्ताम् । अ॒न्य॒के ॥ स॒मे ॥ ६ ॥ २८ ॥

इयं व्याख्यातचरा ॥ ६ ॥

॥ इतिषष्ठस्यतृतीयेऽष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

॥ इत्यष्टमे मंडले पञ्चमोनुवाकः ॥ ५ ॥

पठेनुवाके पद सूक्तानि तत्रमेविपस्येति त्रयस्त्रिंशद्वचं प्रथमं सूक्तम् आंगिरसस्य विरूप-
स्यायं गायत्रमग्निदेवताकम् । तथाचानुक्रान्तम्—इमे त्रयस्त्रिंशद्विरूपआंगिरसआग्नेयंत्विति ।
प्रातरनुवाकेआग्नेयेकतौ गायत्रेछन्दसि आश्विनशस्त्रे चैतदादिके द्वे सूक्ते । सूत्रितञ्च—इमेविपस्ये-
ति सूक्तेइति । कारीर्यावभृथेष्ट्याः प्रथमाज्यभागस्याप्स्वग्नइति अनुवाक्या । तथाचसूत्रितम्—
अप्सुमन्तावाज्यभागवप्स्वग्नेसविष्टेवेति । आग्नीध्रस्य प्रातःसवने प्रस्थितयाज्या । श्रूयतेच—उक्षा-
न्नायवशान्नायेत्याग्नीध्रयजतीति । अग्निवतीष्टौ त्वंसग्नेइत्येषा याज्या सूत्रितञ्च—त्वंसग्नेअग्निना
अग्नेत्वमस्मद्युयोष्पमीवाइति । अग्निमन्थनेष्येषा । सूत्रितञ्च—त्वंसग्नेअग्निना तमर्जयन्तुक्रतुमि-
ति । अग्नयेकामायाष्टाकपालेष्टौ तुङ्ग्यताअंगिरस्तमेत्येषानुवाक्या । सूत्रितञ्च—तुङ्ग्यताअंगिरस्त-
माश्यामर्तकाममग्नेतवोतीति कामयेति । अन्वाहिताग्नेः प्रयाणे समारोपणपक्षे अनयैकाहुतिः
कर्तव्या । तथाचसूत्रितम्—तुङ्ग्यताअंगिरस्तमेति वाज्याहुतिंहुत्वा समारोपयेदिति । वैद्युताग्निना-
ग्नीनां संसर्गे अग्नयेप्सुमतीष्टिः तत्र यदग्नेदिविजाइतियाज्या । सूत्रितञ्च—यदग्नेदिविजाअस्य-
मिर्होवान्यसीदद्यजीयानिति ।

तत्र प्रथमा

इ॒मेवि॑प्र॒स्यवे॒धसो॒ग्नेर॑स्त्वृ॒तय॑ज्वनः । गि॒रःस्त्वो॒मांस॑र्इ॒रते ॥ १ ॥

इ॒मे । वि॒प्र॒स्य । वे॒धसः॑ । अ॒ग्नेः । अ॒स्त्वृ॒तय॑ज्वनः ।

गि॒रः । स्त्वो॒मांसः॑ । इ॒रते ॥ १ ॥

इमेस्मदीयाः स्तोमासः स्तोतारोविमस्य मेधाविनः वेधसोविधातुरस्तुतयज्वनोर्हि-
सितयजमानस्याग्नेर्गिरः स्तुतीरीरते प्रेरयन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अस्मैतेप्रतिहृत्यतेजातवेदोविचर्षणे । अग्नेजनामिसुष्टुतिम् ॥ २ ॥

अस्मै । ते । प्रतिहृत्यते । जातवेदः । विचर्षणे ।

अग्ने । जनामि । सुष्टुतिम् ॥ २ ॥

हे जातवेदः जातधन विचर्षणे विद्वदग्ने अस्मै प्रतिहृत्यते प्रयच्छते ते तुभ्यं सुष्टुतिं
शोभनां स्तुतिं जनानामि अंगिरसोहं जनयामि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आरोकाइवधेदहन्तिग्माअग्नेतवत्विपः । दद्भिर्वनानिवप्सति ॥ ३ ॥

आरोकाः इव । घृ । इत् । अहं । तिग्माः । अग्ने ।

तव । त्विपः । दत् । भिः । वनानि । वप्सति ॥ ३ ॥

हे अग्ने तव तिग्मास्तीक्ष्णास्त्वपोदीक्षयः आरोकाइव आरोचमानाः पशवइव दद्भिर्व-
नैर्वनान्यरण्यानि वप्सति भक्षयन्ति धेदहेति त्रयं पुरकम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

हरयोधूमकेतवोवातजूताउपद्यवि । यतन्तेत्यथग्नयः ॥ ४ ॥

हरयः । धूमकेतवः । वातजूताः । उप । द्यवि ।

यतन्ते । त्यथक् । अग्नयः ॥ ४ ॥

हरयोहरणशीला वातजूता वातपेरिता धूमकेतवो धूमध्वजा अग्नयः उपद्यव्यन्तरिक्षे
वृथक् पृथग्यतन्ते गच्छन्ति । पृथगित्यनेन सममव्ययं वृथगिति । पृथगित्येव वाजसनेयिनः
पठन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

एतेत्येवृथगग्रयइद्वासःसमदक्षत । उपसामिवकेतवः ॥ ५ ॥ २९ ॥

एते । त्ये । वृथक् । अग्रयः । इद्वासः । सम । अदक्षत ।

उपसामइव । केतवः ॥ ५ ॥ २९ ॥

एते त्ये एते अग्रयः वृथक्पृथगिद्वासोमिहोत्रिभिः समिद्धाःसन्तः उपसामिव केतवः
उपसां प्रसापकाइव समदक्षत सम्यक्दृश्यन्ते ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथ षष्ठी—

कृष्णारजांसिपत्सुतःप्रयाणेजातवेदसः । अग्रिर्यद्रोधतिक्षमि ॥ ६ ॥

कृष्णा । रजांसि । पत्सुतः । प्रुद्याने । जातवेदसः ।

अग्निः । यत् । रोधति । क्षमि ॥ ६ ॥

जातवेदसोग्नेः प्रयाणे पत्सुतः पत्तोरजांसि पांसवः कृष्णा कृष्णानि भवन्ति । कदेत्यतआह
क्षमि क्षमाया यद्यदाग्निः रोधति शुष्कान्वनस्पतीभिरुणद्धि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

धासिरुण्वानओपंधीर्वप्संदग्निर्नवायति । पुनर्यन्तरुणीरपि ॥ ७ ॥

धासिम् । कृण्वानः । ओपंधीः । वप्सत् । अग्निः । न ।

वायति । पुनः । यन् । तरुणीः । अपि ॥ ७ ॥

अग्निरुपधीर्धासिमज्जं । क्षु धासिरित्यज्जनामसुपाठात् । कृण्वानः कुर्वन् वप्सत् भक्षयन्
वायति नशाम्यति । पुनश्च तरुणीरोपधीरपि यन् गच्छन् भवति । भक्षयितुमिति शेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

जिह्वाभिरहन्नंनमर्चिपांजअणामवन् । अग्निर्वनेपुरोचते ॥ ८ ॥

जिह्वाभिः । अहं । ननमत् । अर्चिषा । जञ्जणाभवन् ।
अग्निः । वनेषु । रोचते ॥ ८ ॥

अग्निर्जिह्वाभिरहं ज्वालाभिरेव । ननमत् अन्नवद्गन्तव्यत्वं भक्षयन् । अर्चिषा तेजसा
जञ्जणाभवन् ज्वलन् जञ्जणाभवन् मलमलाभजिति ज्वलतिकर्मसुपाठात् वनेष्वरण्येषु रोचते
प्रकाशते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अप्स्वग्रेसधिष्टवसौपधीरनुरुध्यसे । गर्भेसजायसेपुनः ॥ ९ ॥

अप्स्वसु । अग्रे । सधिः । तव । सः । ओपधीः । अनु ।
रुध्यसे । गर्भे । सन् । जायसे । पुनरिति ॥ ९ ॥

हे अग्रे यस्य तवाप्सु सधिः प्रवेशस्थानं सत्वमोपधीरनुरुध्यसे अनुरुणस्ति पुनश्च ता-
सां भूमिष्ठानां गर्भेसन् भवन् जायसे प्रादुर्भवति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उदग्नेतवतघृतादूर्चिरोचतआहुतम् । निसानं जुहोमुत्खे ॥ १० ॥ ३० ॥

उत् । अग्रे । तव । तव । घृतात् । अर्चिः । रोचते ।
आहुतम् । निसानम् । जुहः । मुखे ॥ १० ॥ ३० ॥

हे अग्रे तव घृतादाहुतं घृतेनाहुतं जुहोहोमसाधनभूवायाः सुचोमुखे निसानं दिहानं
तदूर्चिः उदोचते प्रकाशते ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये विशोवर्मः ॥ ३० ॥

अथैकादशी—

उक्षान्नायवशान्नायसोमंपृष्ठायवेधसे । स्तोमैर्विधेमाग्रये ॥ ११ ॥

उक्षऽअन्नाय । वशाऽअन्नाय । सोमऽपृष्ठाय । वेधसे ।
स्तोमैः । विधेम । अग्रये ॥ ११ ॥

• ननमत्-वनस्पतीन् अत्यन्तं नमयन् इति पुस्तकान्तरे.

उक्षान्नाय उक्षा अन्नं अदनीयं हविर्यस्यासावुक्षान्तस्तस्मै वक्षान्नाय वशा अन्नं यस्या-
सौ वक्षान्तस्तस्मै सोमपृष्ठाय सोमघृतपृष्ठाय वेधसे विधावे कामानामग्रधे स्तोमैर्विधेम परिच-
रेम ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

उतत्वा॒नम॑साव॒यं॒ होत॒वरे॑ण्य॒क्रतो॑ । अ॒ग्रे॑ स॒मि॒न्द्रि॒रीम॑हे ॥ १२ ॥

उ॒त । त्वा॒ । नम॑सा । व॒यम् । होतः॑ । वरे॑ण्य॒क्रतो॑ इति॒ वरे॑ण्य॒क्रतो॑ ।
अ॒ग्रे । स॒मि॒न्द्रि॒भिः । ई॒महे ॥ १२ ॥

उतापिच हे होतर्देवानां ह्वातवरेण्यक्रतो वरणीयप्रज्ञाग्रे त्वा त्वां वयमाङ्गिरसाः नमसा-
न्नेन हविषा समिन्द्रिधेमहे याचामहे ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

उ॒त॒त्वा॒भृ॒गुव॑च्च॒ष्टु॒चेम॑नु॒ष्वद॑ग्र॒आहु॑त । अ॒ङ्गि॒रस्व॑द्ध॒वाम॑हे ॥ १३ ॥

उ॒त । त्वा॒ । भृ॒गु॒ध्वत् । शु॒चे । म॒नु॒ष्वत् । अ॒ग्रे । आ॒हु॒त् ।
अ॒ङ्गि॒र॒स्वत् । ह॒वाम॑हे ॥ १३ ॥

हे शुचे स्वभावतः शुद्धाहुताग्रे त्वा त्वां भृगुवत् यथा भृगुस्तथा । मनुष्वत् यथा च
मनुस्तथा अङ्गिरस्वदङ्गिरोवच हवामहे ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

त्वं ह्य॒ग्रे अ॒ग्निना॒ विप्रो॒ विप्रे॑ण॒ सन्त॑स॒ता । स॒खा स॒ख्या स॒मि॒ध्यसे॑ ॥ १४ ॥

त्वम् । हि । अ॒ग्रे । अ॒ग्निना॑ । विप्रः॑ । विप्रे॑ण । सन् । स॒ता ।
स॒खा । स॒ख्या । स॒मि॒ध्यसे॑ ॥ १४ ॥

हे अग्रे विप्रोमेधावी सन् विद्यमानः सखाच त्वं विप्रेण सता सख्या अग्निना समिध्य-
से । तथाच ब्राह्मणम्-त्वं तद्यग्रे अग्निना विप्रो विप्रेण सन्तसेति विप्र इत्यरोविष्वक्वरः सन्निवरः स-
न्निवरः सखासख्यासमिध्यस इत्येव हवा अस्यस्वः सत्तेर्वि ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

सत्त्वंविप्रायदाशुपेरर्यिदेहिसहस्रिणम् । अग्नेवीरवन्तीमिपम् ॥ १५ ॥ ३१ ॥

सः । त्वम् । विप्राय । दाशुपे । र्यिम् । देहि । सहस्रिणम् ।

अग्ने । वीरवन्तीम् । इपम् ॥ १५ ॥ ३१

हे अग्ने सः प्रसिद्धत्वं विप्राय मेधाविने दाशुपे हविषां प्रदात्रे यजमानाय सहस्रिणं सहस्रसंख्याकमपरिमितं र्यिं धनं वीरवन्तीं पुत्रपौत्रादिसहितमिपमन्नं च देहि ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये एकविंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथ षोडशी—

अग्नेभ्रातःसहस्कृतरोहिदश्वशुचिर्व्रत । इमंस्तोमं जुपस्व मे ॥ १६ ॥

अग्ने । भ्रातरिति । सहःस्कृत । रोहितश्च । शुचिर्व्रत ।

इमम् । स्तोमम् । जुपस्व । मे ॥ १६ ॥

हे अग्ने भ्रातः भ्रातृवधजमानानां मित्रभूत सहस्कृत सहसा बलेनकृत रोहिदश्व रोहि-
तवर्णाश्व शुचिर्व्रत शुद्धकर्मन्त्रे आद्विरसस्य मे मम इमं स्तोमं जुपस्व सेवस्व ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

उतत्वाग्नेममस्तुतोवाश्रायप्रतिहर्यते । गोष्ठंगावइवाशत ॥ १७ ॥

उत । त्वा । अग्ने । मम । स्तुतः । वाश्राय । प्रतिहर्यते ।

गोष्ठ्यम् । गावःइव । आशत ॥ १७ ॥

उतापिच हे अग्ने त्वा त्वां ममाद्विरसस्य स्तुतः स्तुतयः वाश्राय वाशनशीलाय वत्साय प्रति-
हर्यते एयःकामयमानाय दोग्धुं गोष्ठं भावइव यथा गावःप्रविशन्ति तथा आशत प्रामुदन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

तुभ्यंताअद्विरस्तमविश्वाःसुभितयःपृथक् । अग्नेकामाययेमिरे ॥ १८ ॥

तुभ्यम् । ताः । अङ्गिरःस्तम । विश्वाः । सुक्षितयः ।
पृथक् । अग्ने । कामाय । येमिरे ॥ १८ ॥

हे अङ्गिरस्तम अङ्गिरसां श्रेष्ठान्ने तुभ्यं विश्वाः सर्वास्ताः प्रसिद्धाः सुक्षितयः मजाः कामायात्मनः कामसिद्धयर्थं पृथग्येमिरे नियच्छन्ति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

अग्निं धीभिर्मनीषिणो मेधिरासो विपश्चितः ।
अद्भ्यसद्याय हिन्विरे ॥ १९ ॥

अग्निम् । धीभिः । मनोपिणः । मेधिरासः । विपःक्षितः ।
अद्भ्यसद्याय । हिन्विरे ॥ १९ ॥

मनीषिणो मनसईश्वराः मेधिरासो मेधाविनो विपश्चितः पाप्माः यजमाना धीभिः कर्म-
भिरद्भ्यसद्यायान्नस्य भजनायार्थं हिन्विरे शोणयन्ति ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

तं त्वा मज्मे पुवाजिनं तन्वाना अग्ने अध्वरम् ।
वह्निं होतांमीळते ॥ २० ॥ ३२ ॥

तम् । त्वाम् । अज्मेपु । वाजिनम् । तन्वानाः । अग्ने ।
अध्वरम् । वह्निम् । होतारम् । ईळते ॥ २० ॥ ३२ ॥

हे अग्ने वाजिनं यत्निनं वह्निं हविषावोढारं होतारं देवानां ह्यातारं तं प्रसिद्धं त्वाम-
ज्मेपु गृहेषु अध्वरं यज्ञं तन्वानाविस्तरयन्तो यजमाना ईळते स्तुवन्ति ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीयं द्वाविंशोऽष्टकः ॥ ३२ ॥

अथैकविंशी—

पुरुत्राहिसृष्टदुःसिविशो विश्वा अनुप्रभुः ।
समत्सु त्वाहवामहे ॥ २१ ॥

पुरु॑ष्टा । हि । स॒दृद् । अ॒सि । वि॒शः । वि॒श्वाः । अ॒नु ।

प्र॒ष्टुः । स॒म॒त॒ष्टु । त्वा । ह॒वाम॒हे ॥ २१ ॥

हे अग्ने त्वं हि यतः प्रभुं प्रभुः सुलोपच्छान्दसः पुरुषा बहुषु प्रदेशेषु विश्वाः सर्वावि-
शाः प्रजाः अनु सदृद् समानदर्शस्यतस्त्वा त्वां समस्तु संग्रामेषु हवामहे हवामः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

तमी॑लि॒ष्व॒यआहु॑तो॒ग्निर्वि॒भ्राज॑ते॒धृतैः ।

इमं॑नः॒शृण॒व॒ह्वम् ॥ २२ ॥

तम् । इ॒लि॒ष्व । यः । आ॒हु॑तः । अ॒ग्निः । वि॒भ्राज॑ति ।

धृ॒तैः । इ॒मम् । नः । शृ॒ण॒व॒त् । ह॒वम् ॥ २२ ॥

योग्निः धृतेः सहआहुतो विभ्राजते यश्च नोस्माकं इमं हवमाह्वानं शृणवच्छृणोति तम-
ग्निमीलिष्व स्तुहि ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

त॒त्वाव॑य॒यंह॒वाम॒हेशृ॒ण्वन्तं॑ जा॒तवे॑दसम् ।

अग्ने॑घ्नन्त॒मप॑हि॒पः ॥ २३ ॥

तम् । त्वा । व॒यम् । ह॒वाम॒हे । शृ॒ण्व॒न्तम् । जा॒त॒वे॒द॒सम् ।

अग्ने॑ । घ्नन्त॒म् । अ॒प । द्वि॒पः ॥ २३ ॥

हे अग्ने जातवेदसं जातघनं जातघतं वा द्विपः शत्रून्पघ्नन्तंहिसन्तं शृण्वन्तमस्मदीयमा-
ह्वानं शृण्वन्तं च त्वा त्वां वयमाग्निरसा हवामहे ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

वि॒शांराजा॑न॒मद्भु॑त॒मर्घ्य॑सं॒धर्म॑णामि॒मम् ।

अ॒ग्निमी॑लि॒सउ॑श्रवत् ॥ २४ ॥

विशाम् । राजानम् । अद्भुतम् । अधिऽअक्षम् । धर्मणाम् ।
इमम् । अग्निम् । ईळे । सः । ऊँ इति । श्रवत् ॥ २४ ॥

विशां प्रजानां राजानमीश्वरं अद्भुतं महान्तं धर्मणां कर्मणामध्यक्षमनुसंधातारं इममग्निं
ईळे स्तौमि । सऽ सएवाग्निः श्रवदस्मदीयां स्तुतिं शृणोतु ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

अग्निं विश्वायुवेपसं मर्यं न वाजिनं हितम् ।
सर्त्तिं न वाजयामसि ॥ २५ ॥ ३३ ॥

अग्निम् । विश्वायुवेपसम् । मर्यम् । न । वाजिनम् । हितम् ।
सर्त्तिम् । न । वाजयामसि ॥ २५ ॥ ३३ ॥

विश्वायुवेपसं सर्वगतबलमग्निं वाजिनं बलिनं मर्यं न मनुष्यमिव । हितं सर्त्तिं न अश्व-
मिव वाजयामसि स्तुतिभिर्हविर्भिश्च बलिनं कुर्मः ॥ २५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये त्रयस्त्रिंशोऽवर्गः ॥ ३३ ॥

अथ षड्विंशी—

घ्नन्मृधाण्यपृदिपोदहन्नक्षांसि विश्वहा ।
अग्नेतिग्मेन दीदिहि ॥ २६ ॥

घ्नन् । मृधाणि । अप । द्विपः । दहन् । रक्षांसि । विश्वहा ।
अग्ने । तिग्मेन दीदिहि ॥ २६ ॥

हे अग्ने त्वं मृधाणि हिंसकान् द्विपोदहन्नपघ्नन् हिंसन् विश्वहा सर्वदा रक्षांसि च दहन्
तिग्मेन तीक्ष्णेन तेजसा दीदिहि दीप्यस्व ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी—

घत्वाजनांस इन्धतेर्मनुष्यदङ्गिरस्तम ।
अग्नेसर्वोधिमेव च ॥ २७ ॥

यम् । त्वा । जनांसः । इन्धते । मनुष्वत् । अद्भिरःस्तम् ।
अग्ने । सः । बोधि । मे । वचः ॥ २७ ॥

हे अद्भिरस्तमाग्ने यं त्वा त्वां जनासो जनाः मनुष्वत् यथामनुस्तथा इन्धते दीपयन्ति
सत्वं मे मदीयं वचः स्तुतिं बोधि बुध्यस्व ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

यदग्नेदिविजाअस्यप्सुजावांसहस्कृत ।
तत्त्वांगीर्भिर्हवामहे ॥ २८ ॥

यत् । अग्ने । दिविऽजाः । असि । अप्सुऽजाः । वा ।
सहःस्कृत । तम् । त्वा । गीऽभिः । हवामहे ॥ २८ ॥

हे अग्ने यद्यत्त्वं दिविजा दिविभवोसि भवसि अप्सुजा वान्वरिक्षजावश्च भवसि सहस्कृत
सहसा बलेन कृतश्चासि तं त्वा त्वामग्निं गीर्भिः स्तुतिभिर्हवामहे हवामः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

तुभ्यंघेत्तेजनांइमेविश्वाःसुक्षितयःपृथक् ।
धासिर्हिन्वन्त्यत्तवे ॥ २९ ॥

तुभ्यम् । घृ । इत् । ते । जनाः । इमे । विश्वाः । सुक्षितयः ।
पृथक् । धासिम् । हिन्वन्ति । अत्तवे ॥ २९ ॥

हे अग्ने तुभ्यं घ इत् त्वदर्थमेव ते इमे मया दृश्यमाना जना विश्वाः सर्वाः सुक्षितयः
मजाश्च धासिमन्नं हविरत्तवे अदनाय पृथक् हिन्वन्ति मेरयन्ति ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

तेघेर्दग्नेस्वाध्योहाविश्वांनृचक्षंसः ।
तरन्तःस्यामदूर्गहा ॥ ३० ॥ ३१ ॥

ने । घ । इत् । अग्ने । सुहृद्वाच्यः । अहं । विश्वा ।

नृक्षक्षसः । तरन्तः । स्याम । दुःशर्हा ॥ ३० ॥ ३४ ॥

हे अग्ने तेवेत् तदर्थमेव त्वत् वयं स्वाभ्यः सुकर्माणः सन्तः विश्वा विश्वान्यहा अहानि
नृक्षक्षसोद्गृह्यारथ दुर्गहा दुःखेन गाहयितव्यानि तरन्तः स्याम भवेम ॥ ३० ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये चतुर्त्विशोवर्गः ॥ ३४ ॥

अथैकविंशी-

अग्निमन्द्रं पुरुषप्रियं शीरं पावकशोचिपम् ।

तद्धिर्मन्द्रेभिरीमहे ॥ ३१ ॥

अग्निम् । मन्द्रम् । पुरुषप्रियम् । शीरम् । पावकशोचिपम् ।

तद्धिर्मन्दिभिः । ईमहे ॥ ३१ ॥

मन्द्रं मादनं पुरुषप्रियं बहुप्रियं शीरं यज्ञेषु शयनशीलं पावकशोचिपं पावकदीप्तिं अग्निं
तद्धिर्मनोहरैर्मन्द्रेभिर्मादनैः स्तोत्रैः ईमहे याचामहे ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी-

सत्त्वमग्नेविभावंसुःसृजन्त्सूर्यो नरश्मिभिः ।

शर्धन्तर्मांसि जिघ्रसे ॥ ३२ ॥

सः । त्वम् । अग्ने । विभावंसुः । सृजन् । सूर्यः । न ।

रश्मिभिः । शर्धन् । तर्मांसि । जिघ्रसे ॥ ३२ ॥

हे अग्ने विभापसुर्दीप्तिरोचनः सः प्रसिद्धस्त्वं सृजन्नुद्यन् सूर्यो न यथा सूर्यस्तथा रश्मि-
भिः शर्धन् बलं कुर्वन् तर्मांसि जिघ्रसे नाशयसि ॥ ३२ ॥

अथ त्रयाविंशी-

तत्तेसहस्वर्दमहेदात्र्यं नोपदस्यति ।

त्वदग्रेवार्यवसुं ॥ ३३ ॥ ३५ ॥

यम् । त्वा । जनांसः । इन्धते । मनुष्वत् । अद्भिरःस्तम् ।
अग्ने । सः । बोधि । मे । वचः ॥ २७ ॥

हे अद्भिरस्तमाग्ने यं त्वा त्वां जनासो जनाः मनुष्वत् यथामनुस्तथा इन्धते दीपयन्ति
सत्त्वं मे मदीयं वचः स्तुविं बोधिं बुध्यस्व ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

यदग्नेदिविजाअस्यप्सुजावांसहस्कृत ।
तंत्वाग्नीर्भिर्हवामहे ॥ २८ ॥

यत् । अग्ने । दिविःजाः । असि । अप्सुःजाः । वा ।
सहःस्कृत । तम् । त्वा । ग्नीःभिः । हवामहे ॥ २८ ॥

हे अग्ने यद्यत्त्वं दिविजा दिविभवोसि भवसि अप्सुजा वान्तरिक्षजातश्च भवसि सहस्कृत
सहसा बलेन कृतश्चासि तं त्वा त्वामग्निं ग्नीर्भिः स्तुतिभिर्हवामहे हवामः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी—

तुभ्यंघेत्तेजनाइमेविश्वाःसुक्षितयःपृथक् ।
धासिंहिन्वन्त्यत्तवे ॥ २९ ॥

तुभ्यम् । घ । इत् । ते । जनाः । इमे । विश्वाः । सुक्षितयः ।
पृथक् । धासिम् । हिन्वन्ति । अत्तवे ॥ २९ ॥

हे अग्ने तुभ्यं घ इत् त्वदर्थमेव ते इमे मया दृश्यमाना जना विश्वाः सर्वाः सुक्षितयः
मजाश्च धासिमन्नं हविरत्तवे अदनाय पृथक्हिन्वन्ति भेरयन्ति ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

तेघेदग्नेस्त्राध्योहाविश्वांनुचक्षंसः ।
तरन्तःस्यामदुर्गहा ॥ ३० ॥ ३४ ॥

ने । घृ । इत् । अग्ने । सुहृआद्यः । अहौ । विश्वा ।

वृक्षक्षसः । तरन्तः । स्याम् । दुःखगर्हा ॥ ३० ॥ ३४ ॥

हे अग्ने तेघेव त्वदर्थमेव खलु वयं स्वाध्यः सुकर्माणः सन्तः विश्वा विश्वान्यहा अहानि
वृक्षसोद्गृह्यारश्च दुर्गहा दुःखेन गाहपिवज्यानि तरन्तः स्याम भवेम ॥ ३० ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ ३४ ॥

अथैकविंशी-

अग्निमन्द्रं पुरुप्रियं शीरं पावकशोचिपम् ।

हृद्भिर्मन्द्रे निरीमहे ॥ ३१ ॥

अग्निम् । मन्द्रम् । पुरुप्रियम् । शीरम् । पावकशोचिपम् ।

हृत्तद्भिः । मन्द्रेभिः । ईमहे ॥ ३१ ॥

मन्द्रं मादनं पुरुप्रियं बहुप्रियं शीरं यज्ञेषु शयनशीलं पावकशोचिपं पावकदीप्तिं अग्निं
हृद्भिर्मन्द्रे निरीमहे तान्त्रेः ईमहे यावामहे ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी-

सत्त्वमग्ने विभावं सुः सृजन्त्सूर्यो न रश्मिभिः ।

शर्धन्तर्मांसि जिघ्रसे ॥ ३२ ॥

सः । त्वम् । अग्ने । विभावं सुः । सृजन् । सूर्यः । न ।

रश्मिभिः । शर्धन् । तर्मांसि । जिघ्रसे ॥ ३२ ॥

हे अग्ने विभावसुर्दीप्तिरोचनः सः प्रसिद्धत्वं सृजन्नुद्यन् सूर्यो न यथा सूर्यस्तथा रश्मि-
भिः शर्धन् बलं कुर्वन् तर्मांसि जिघ्रसे नाशयसि ॥ ३२ ॥

अथ त्र्याविंशी-

तत्तैसहस्व ईमहे दान्त्रयन्त्रोपदस्यति ।

त्वदग्ने वार्यवसु ॥ ३३ ॥ ३५ ॥

तत् । ते । सहस्रः । ईमहे । दात्रम् । यत् । न । उपहृदस्यति ।
त्वत् । अग्ने । वार्यम् । वसु ॥ ३३ ॥ ३५ ॥

हे सहस्वोवलवन्मग्ने ते तव यद्वसु नोपदस्यति नोपक्षीयते तद्दात्रं दातव्यं वार्यं वरणीयं वसु धनं त्वत् त्वत्तर्ह्यमहे याचामहे ॥ ३३ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये पञ्चविंशोऽवर्गः ॥ ३५ ॥

समिधामिमिति त्रिंशद्वचं द्वितीयं सूक्तं आङ्गिरसस्य विरूपस्यार्यं प्राग्वत्समपरिभाषया गायत्रमाग्नेयम् । तथाचानुक्रम्यते—समिधामिं त्रिंशदिति । पातरनुवाके गायत्रे छन्दस्याश्विनशस्त्रे चेदं विनियुक्तम् । महाव्रते समिधामिमित्याद्याश्चतस्रः सामिधेयः । तथाच पञ्चमारण्यके सूत्रितम्—समिधामिमिति चतस्रो वैश्वकर्मणः कपभइति । आतिथ्यायां समिधामिमित्येषा प्रथमाज्यभागस्यानुवाक्या । सूत्रितञ्च—समिधामिंदुवस्यताप्यायस्वसमेतुतइति । अमावास्यायां प्रथमाज्यभागस्यानुवाक्या । सूत्रितञ्च—वृधन्वन्तावमावास्यायामग्निः प्रवेनमन्मनेति । दर्शपूर्णमासयोराग्नेयस्यानुवाक्या । अग्निर्मूर्धेत्येषा सूत्रितञ्च—अग्निर्मूर्धाभुवोयज्ञस्येति । मूर्धन्वद्गुणस्याग्नेरप्येवैवानुवाक्या सूत्रितञ्च—नित्ये मूर्धन्वइति । पवमानेऽपि द्वितीयस्यामिष्टौ अग्नेः शुचेरनुवाक्या अग्निः शुचिब्रततमइत्येषा । सूत्रितञ्च अग्निः शुचिब्रततमउदग्नेः शुचयस्तवेति ।

तत्र प्रथमा—

समिधामिंदुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम् ।

आस्मिन्हव्या जुहोतन ॥ १ ॥

समृद्धार्था । अग्निम् । दुवस्यत । घृतैः । बोधयत ।

अतिथिम् । आ । अस्मिन् । हव्या । जुहोतन ॥ १ ॥

हे ऋत्विजोतिथिमतिथिवत्प्रियमग्निं समिधा दुवस्यत परिचरत । घृतेर्द्विसाधनेरान्यैर्बोधयत च । अस्मिन्सामिदेग्री हव्या हवींष्या जुहोतना जुहुत च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्नेस्तोमं जुपस्य मेवर्धस्त्रानेन मनमना ।

प्रतिसूक्तानि हर्षनः ॥ २ ॥

अग्ने । स्तोमम् । जुपस्व । मे । वर्धस्व । अनेन ।

मन्मना । प्रति । स॒द॒उ॒क्तानि । हर्य । नः ॥ २ ॥

हे अग्ने मे आङ्गिरसस्य मम स्तोमं स्तोत्रं जुपस्व सेवस्व अनेन मन्मना मननीयेन स्तोत्रेण वर्धस्व च । नोस्माकं सूक्तानि प्रतिहर्य कामय च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒ग्नि॒दूतं॑पु॒रोद॑धे॒हव्य॑वाह॒मुप॑ब्रुवे ।

दे॒वाँ आ॑सा॒दया॑दि॒ह ॥ ३ ॥

अ॒ग्निम् । दू॒तम् । पु॒रः । द॒धे । ह॒व्य॒श्वाह॑म् ।

उप॑ । ब्रु॒वे । दे॒वान् । आ । सा॒दया॑त् । इ॒ह ॥ ३ ॥

दूतं देवानां हव्यवाहं हविषां षोडारं चाग्निं पुरोदधे पुरस्करोमि उपब्रुवे उपस्तौमि च । सोमिरिहयज्ञे देवानासादयादासादयतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उ॒त्ते॒वृ॒हन्तो॑अ॒र्चयः॑समि॒धान॒स्य॑दी॒दिवः॑ ।

अग्ने॑शु॒क्रासं॑ ई॒रते ॥ ४ ॥

उत् । ते । वृ॒हन्तः । अ॒र्चयः । स॒म॒इ॒धान॒स्य॑ ।

दी॒दि॒वः । अग्ने॑ । शु॒क्रासः । ई॒रते ॥ ४ ॥

हे दीदिवोदीमाग्ने समिधानस्य समिध्यमानस्य ते तव वृहन्तोमहान्तः शुक्रासोज्वलन्तो-
र्चयः दीमयः उदीरयते उद्गच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

उप॑त्वाजु॒हो॒इ॒मम॑घृ॒तार्चि॑र्यन्तु॒हर्ष॑त ।

अग्ने॑ह॒व्याजु॑प॒स्वनः ॥ ५ ॥ ३६ ॥

उप । त्वा । जुह्वः । मम । घृताचीः । यन्तु । हर्यत् ।

अग्ने । हव्या । जुपस्व । नः ॥ ५ ॥ ३६

हे हर्यत कामयमानाग्ने मम मदीया घृताचीर्घृतमश्नन्त्योजुह्वः सुचस्त्वा त्वामुपयन्तु नो-
स्माकं हव्या हव्यानि जुपस्व सेवस्व च ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये षट्त्रिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

अथ षष्ठी-

मन्द्रं होतारमृत्विजं चित्रभानुं विभावं सुम् ।

अग्निमीळे स उश्रवत् ॥ ६ ॥

मन्द्रम् । होतारम् । ऋत्विजम् । चित्रभानुम् । विभावं सुम् ।

अग्निम् । ईळे । सः । ऊँ इति । श्रवत् ॥ ६ ॥

मन्द्रं मादनं होतारं देवानामाह्वतारमृत्विजमृतौ यष्ट्यं चित्रभानुं चित्रदीप्तिं विभावं
दीप्तिधनमग्निमीळे स्तौमि । सोमिः श्रवदस्मदीयां स्तुतिं शृणोतेव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

मन्द्रं होतारमीढ्यं जुष्टं मग्निं कविक्रतुम् ।

अध्वराणामग्निश्रियम् ॥ ७ ॥

मन्द्रम् । होतारम् । ईढ्यम् । जुष्टम् । अग्निम् ।

कविक्रतुम् । अध्वराणाम् । अग्निश्रियम् ॥ ७ ॥

मन्द्रं पुराणं होतारं देवानामाह्वतारं ईढ्यं स्तुत्यं जुष्टं मीतं सेवितं वा कविक्रतुं कान्तक-
र्माणं अध्वराणां यज्ञानामग्निश्रियमग्निश्रियतारं अग्निमीळे स्तौमि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

जुषाणो अङ्गिरस्तमे माहव्यान्यानुपक् । अग्ने यज्ञं न पक्तुया ॥ ८ ॥

जुपाणः । अद्भिरःस्तम् । इमा । हव्यानि । आनुपक् ।

अग्ने । यज्ञम् । नय । ऋतुइथा ॥ ८ ॥

हे अद्भिरस्तमांगिरसांश्रेष्ठाग्ने इमा इमान्यस्मदीयानि हव्यानि हवींष्यानुपगनुपक्तं यथाभवति तथा जुपाणः सेवमानोभव । ऋतुथा कालेकाले यज्ञं च नय ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

समिधानउसन्त्यशुक्रशोचद्गृहावह । चिकित्वान्दैव्यंजनम् ॥ ९ ॥

समृद्धेध्वानः । ऊँ इति । सन्त्य । शुक्रशोचे । गृह ।

आ । वह । चिकित्वा । दैव्यम् । जनम् ॥ ९ ॥

हे सम्य भजनशील शुक्रशोचे ज्वलद्गति त्वं समिधानउ समिध्यमानएव दैव्यं देवसम्बन्धिनं जनं चिकित्वा ज्ञाननिह यज्ञे आवह ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

विप्रं होतारमद्गृहं धूमकेतुं विभावसुम् । यज्ञानां केतुमीमहे ॥ १० ॥ ३७ ॥

विप्रम् । होतारम् । अद्गृहम् । धूमकेतुम् ।

विभावसुम् । यज्ञानाम् । केतुम् । ईमहे ॥ १० ॥ ३७ ॥

विप्रं मेधाविनं होतारं ह्यातारं अद्गृहमद्गोधारं धूमकेतुं धूमध्वजं विभावसुं दीप्तिधनं यज्ञानां केतुं पताकस्थानीपमग्निमीमहे अग्नीर्देवाचार्यहे ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये सर्गविशोवर्गः ॥ ३७ ॥

अथैकादशी—

अग्ने निपाहि नस्त्वं प्रतिष्मदेवरीपतः । मिन्धि द्वेर्षः सहस्रकृत ॥ ११ ॥

अग्ने । नि । पाहि । नः । त्वम् । प्रति । स्म । देव ।

रिपतः । मिन्धि । द्वेर्षः । सहः । सकृत ॥ ११ ॥

हे सहस्रकृत बलेनकृत देव दीपाम्ने रिपवोर्हिसकान् नोस्मान्पति निपाहि प्रतिरक्ष । स्मेति पूरणः द्वेपोद्विषः शत्रूंश्च मिन्धि विदारय ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अग्निःप्रत्नेनमन्मनाशुभानःस्तन्वंस्वाम् । कविर्विप्रेणवदधे ॥ १२ ॥

अग्निः । प्रत्नेन । मन्मना । शुभानः । तन्वंम् ।

स्वाम् । कविः । विप्रेण । वदधे ॥ १२ ॥

कविः कान्तकर्माग्निः प्रत्नेन पुराणेन मन्मना मननीयेन स्तोत्रेण स्वां स्वकीयां तन्वं त-
नुमंगं शुभानः शोभयन् विप्रेण मेधाविना स्तोत्रा वदधे प्रवृद्धोभवति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

ऊर्जानपातमाहुवेग्निपावकशोचिपम् । अस्मिन्यज्ञेस्वध्वरे ॥ १३ ॥

ऊर्जः । नपातम् । आ । हुवे । अग्निम् । पावकश्शोचिपम् ।

अस्मिन् । यज्ञे । सुअध्वरे ॥ १३ ॥

ऊर्जानस्य नपातं पुत्रं पावकशोचिपं शोधकदीप्तिमग्निं स्वध्वरे अग्निरैरत्यन्तमहिंस्येस्मि-
न्यज्ञे आहुवे आहूयामि ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

सनोमित्रमहस्त्वमग्नेशुक्लेणशोचिपा । देवैरासत्तिवर्हिषि ॥ १४ ॥

सः । नः । मित्रमहः । त्वम् । अग्ने । शुक्लेण ।

शोचिपा । देवैः । आ । सत्ति । वर्हिषि ॥ १४ ॥

हे मित्रमहोमित्राणां पूजनीयाग्ने सत्वं शुक्लेण ज्वलता शोचिपा तेजसा देवैःसह वर्हिषि
यज्ञे आसत्त्वासीद ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

योअग्निंतन्वोर्दमेदेवमर्तःसपर्यति । तस्माद्दीदयद्वसु ॥ १५ ॥ ३८ ॥

यः । अग्निम् । तन्वंः । दमे । देवम् । मर्तः । सपर्यति ।

तस्मै । दत् । दीदयत् । वसु ॥ १५ ॥ ३८ ॥

योमर्तोमनुष्यो दमे गृहे अग्निं देवं तन्वोघनस्यप्राप्त्यर्थमिति शेषः । भोजनं तनादिति धन-
नामसुपाठात् । सपर्यति परिचरति तस्माद्वत् तस्माएव वस्तु धनं दीदयत् सोमिः प्रयच्छति ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीयेऽष्टविंशोवर्गः ॥ ३८ ॥

अथ षोडशी-

अग्निर्मूर्धादिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपरितंति जिन्वति ॥ १६ ॥

अग्निः । मूर्धा । दिवः । ककुत् । पतिः । पृथिव्याः ।

अयम् । अपाम् । रेतंति । जिन्वति ॥ १६ ॥

मूर्धा देवानां श्रेष्ठो दिवोद्युलोकस्य ककुदुच्छ्रितः पृथिव्याश्च पतिरयमग्निः अपरितंति
स्थावरजंगमात्मकानि भूतानि जिन्वति प्रीणयति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते । तव ज्योतींष्यर्चयः ॥ १७ ॥

उत् । अग्ने । शुचयः । तव । शुक्राः । भ्राजन्तः । ईरते ।

तव । ज्योतींषि । अर्चयः ॥ १७ ॥

हे अग्ने तव शुचयो निर्मलाः शुक्राः शुक्लवर्णा भ्राजन्तो दीप्यमानाः अर्चयः प्रभास्तव
ज्योतींषि तेजोऽस्पृदीरते प्रेरयन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

ईशिपे वार्यस्य हि दात्रस्याग्ने स्वर्पतिः । स्तोता स्यान्तव शर्मणि ॥ १८ ॥

ईशिपे । वार्यस्य । हि । दात्रस्य । अग्ने । स्वःऽपतिः । स्तोता ।

स्याम् । तव । शर्मणि ॥ १८ ॥

हे अग्ने स्वःपतिः स्वर्गस्य स्वामी त्वं वार्यस्य वरणीयस्य दात्रस्य दातव्यस्य धनस्य ई-
शिपे ईश्वरोसि । शर्मणि सुखे निमित्ते तव स्तोता स्यान् भवेयम् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

त्वामग्नेमनीपिणस्त्वांहिन्वन्तिचित्तिभिः । त्वावर्धन्तुनोगिरः ॥ १९ ॥

त्वाम् । अग्ने । मनीपिणः । त्वाम् । हिन्वन्ति । चित्तिभिः ।

त्वाम् । वर्धन्तु । नः । गिरः ॥ १९ ॥

हे अग्ने त्वां मनीपिणो मनसईश्वराः स्तोतारः स्तुतिभिः स्तुवन्तीतिशेषः । किञ्च त्वामेव चित्तिभिः कर्मभिर्हिन्वन्ति प्रीणयन्ति नोस्माकं गिरः स्तुतयः त्वामेव वर्धन्तु वर्धयन्तु ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अदब्धस्यस्वधावतोदूतस्यरेभंतःसदा । अग्नेःसख्यंवृणीमहे ॥ २० ॥ ३९ ॥

अदब्धस्य । स्वधावतः । दूतस्य । रेभंतः । सदा । अग्नेः ।

सख्यम् । वृणीमहे ॥ २० ॥ ३९ ॥

हे अग्ने अदब्धस्य केनाप्यर्हिसितस्य स्वधावतोबलवतो दूतस्य देवानां रेभतोदेवान् स्तुवतः अग्नेः तव सख्यं सदा वर्यं वृणीमहे ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये एकोनचत्वारिंशोवर्गः ॥ ३९ ॥

अथैकविंशी—

अग्निःशुचिर्व्रततमःशुचिर्विप्रःशुचिःकविः । शुचीरोचतआहुतः ॥ २१ ॥

अग्निः । शुचिर्व्रततमः । शुचिः । विप्रः । शुचिः । कविः ।

शुचिः । रोचते । आहुतः ॥ २१ ॥

शुचिर्व्रततमःअतिशयेनशुद्धकर्मां शुचिः शुद्धस्य विमोमेधावी शुचिः शुद्धःतत्त्वेव कविः क्रान्तकर्मां शुचिरेवाहुताग्निः रोचते प्रकारात् ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

उत्तत्पाधीतयोममगिरोवर्धन्तुविश्वदा । अग्नेसख्यस्ययोधिनः ॥ २२ ॥

उ॒त । त्वा । धी॒तयः । म॒म । गि॒रः । वर्ध॑न्तु । वि॒श्वहा ।

अ॒ग्ने । स॒ख्यस्य॑ । वो॒धि । नः ॥ २२ ॥

उतातिच हे अग्ने त्वा त्वां मम धीतयः कर्माणि गिरः स्तुतयश्च विश्वहा सर्वदा वर्धन्तु वर्धयन्तु । नोस्माकं सख्यस्य सख्यं सखिकर्म स्तुत्यादिकं बोधि बुध्यस्व ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

यद॒ग्ने॒स्याम॒हं त्वं॒ त्वं वा॒घा॒स्या अ॒हम् । स्यु॒र्ये॒स॒त्या इ॒हा शि॒षः ॥ २३ ॥

यत् । अ॒ग्ने । स्याम् । अ॒हम् । त्वम् । त्वम् । वा । घ॒ स्याः ।

अ॒हम् । स्युः । ते । स॒त्याः । इ॒ह । आ॒शि॒षः ॥ २३ ॥

हे अग्ने यद्यदि अहं त्वं बहुधनः स्यां भवेयं । त्वं वा घ त्वं वाखलु अहं दरिद्रः स्तोता स्याः भवेः ततः ते तव आशिषः आशासनानि इहास्मद्विषये सत्याः सत्यानि स्युर्भवेयुः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

वसु॑र्वसु॒पति॑र्हि॒ क्रम॑स्य॒ग्ने वि॒जाव॑सुः । स्या॒म॒ते सु॒म॒ताव॑पि ॥ २४ ॥

वसुः । वसु॑पतिः । हि । क्र॒म । अ॒सि । अ॒ग्ने । वि॒जाव॑सुः ।

स्या॒म । ते । सु॒म॒तौ । अ॒पि । ॥ २४ ॥

हे अग्ने त्वं विभावसुर्दीप्तिधनो वसुपविर्धनपतिः वसुर्वासयिताचासि भवसि । हि यस्मादतोवयमपि ते तव सुमतावनुग्रहबुद्धौ सुदुतौ स्याम भवेम ॥ २४ ॥

अथ पञ्चाविंशी—

अ॒ग्ने धृ॒तव्र॑ताप॒ते स॒मु॒द्राये॑व॒सिन्ध॑वः । गि॒रौ वा॒श्रास॑र्ई॒रते ॥ २५ ॥ ४० ॥

अ॒ग्ने । धृ॒तव्र॑ताय । ते । स॒मु॒द्राये॑व । सिन्ध॑वः । गि॒रः ।

वा॒श्रास॑ः । ई॒रते ॥ २५ ॥ ४० ॥

हे अग्ने धृतमताय धृतकर्मणे ते तुभ्यं वाश्रासो वाशनशीलागिरो मम स्तुतयः सिन्धवो-
नद्यः समुद्रायेव यथा समुद्राय तथा ईरते प्रवर्तन्ते ॥ २५ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४० ॥

अथ पार्द्विंशी-

युवानं विश्वर्षिं कविं विश्वाद् पुरुवेपसम् । अग्निं शुभ्रामि मन्मभिः ॥ २६ ॥

युवानम् । विश्वर्षिम् । कविम् । विश्वद् अर्दम् । पुरुवेपसम् ।

अग्निम् । शुभ्रामि । मन्मभिः ॥ २६ ॥

युवानं नित्यवरुणं विश्वर्षिं विशांपर्षिं कविं क्रान्तकर्माणं विश्वाद् सर्वस्य हविषोत्तारं
पुरुवेपसं बहुकर्माणं वेपः वेपइति कर्मनामसुपाठत्वात् अग्निं मन्मभिः मननीयैः स्तोत्रैः शुभ्रामि
शोभयामि ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

यज्ञानां रथ्ये वयं तिग्मजं भाय वीळ्वे । स्तोमैरिपेमाग्नये ॥ २७ ॥

यज्ञानाम् । रथ्ये । वयम् । तिग्मजं भाय । वीळ्वे ।

स्तोमैः । इपेम । अग्नये ॥ २७ ॥

यज्ञानां रथ्ये नेत्रे तिग्मजं भाय तीक्ष्णज्वालाय वीळ्वे बलवते अग्नये स्तोमैः स्तोत्रैः
वयमाङ्गिरसा इपेम स्तुतिं कर्तुमिच्छेम ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

अयमग्ने त्वे अर्पि जरिता भूतु सन्त्य । तस्मै पावक मृळ्य ॥ २८ ॥

अयम् । अग्ने । त्वे इति । अर्पि । जरिता । भूतु । सन्त्य ।

तस्मै । पावक । मृळ्य ॥ २८ ॥

हे पावक शोधक सन्त्य संभजनीयाग्ने त्वे अपि त्वय्यपि अस्मदीयोजनो जरिता स्तोवा
भूतु भवतु । तस्मै जरित्वे मृळ्य सुखमुत्पादय तं सुखय वा ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी—

धीरोह्यस्यद्वसहिप्रोनजागृविःसदा । अग्रेदीदयसिद्यवि ॥ २९ ॥

धीरः । हि । अस्ति । अद्वाऽसत् । विप्रः । न । जागृविः ।

सदा । अग्रे । दीदयसि । द्यवि ॥ २९ ॥

हे अग्रे त्वं धीरोसिहि भवसि त्वत् । अद्यसद्विपिसीदन् विप्रो न मेधावीव जागृविः प्र-
जानां हितकरणे जागरणशीलोसि सदा घन्यन्तरिक्षे दीदयसि दीव्यसि च ॥ २९ ॥

अथ विंशी—

पुराग्रेदुरितेभ्यःपुरामृधेभ्यःकवे । प्रणार्युर्वसोतिर ॥ ३० ॥ ४९ ॥

पुरा । अग्रे । दुःऽदुरितेभ्यः । पुरा । मृधेभ्यः । कवे ।

प्र । नः । आर्युः । वसो इति । तिर ॥ ३० ॥ ४९ ॥

हे वसो वासक कवे क्रान्तकर्मजग्रे दुरितेभ्यः पापेभ्यः पुरा मृधेभ्योर्हिंसकेभ्यश्च पुरा यदा
दुरितानि शत्रवश्चास्मावर्हिसितुमद्युजते ततः प्रागेवेत्यर्थः नोस्माकमायुः प्रविर वर्धय ॥ ३० ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये एकचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४९ ॥

आघायइति द्विचत्वारिंशद्वचं तृतीयं सूक्तम् । अत्रेयमनुक्रमणिका—आघद्विचत्वारिंशद्वि-
शोक आघाग्नेन्दी । अनुक्तगोत्रत्वात्काण्वोत्रिशोकऋषिः परंगायत्रं प्राग्वत्समेरिति परिभाषया
गायत्रीछन्दः । अनुक्तत्वादिन्द्रोदेवता । आघाया अग्निश्चेन्द्रश्च । महावते निष्केवल्ये गायत्रतृचाशी-
तावेतत्सूक्तम् । तथैव पञ्चमारण्यके सूत्रितम्—आघाये अग्निमिन्धत आतून इन्द्रक्षुमन्तमिति सूक्ते-
इति । तृतीये पर्याये च्छावाकशस्त्रे आदितः सप्तदशर्चः । तथैवातिरात्रइति स्वडे सूत्र्यते—आघाये अ-
ग्निमिन्धतइति सप्तदशेति । आग्रयणे आग्नेन्द्रस्य हविष आघाय इत्येपानुवाक्या । सूत्रितश्च—
आघाये अग्निमिन्धत सुकर्माणः सुरुचो देवयन्त इति स्तोत्रमिति । मैत्रावरुणातिरिक्तोक्थ्ये स्तोत्र-
मिन्द्रायेत्याद्याः पल्लवो विकल्पेन स्तोत्रियानुरूपाः । सूत्रितश्च—तद्गो गायसुते सचा स्तोत्र-
मिन्द्राय गायतेति । द्वितीये पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिनः अभित्वा वृषभेति स्तोत्रियः सृचः । सूत्रितश्च—
अभित्वा वृषभासुते भिप्रगोपदिगिरेति । चातुर्विंशिके हनि प्रातः सवने भिन्धि विशा इति ब्राह्मणा-
च्छंसिनः पल्लवस्तोत्रियः । तथा च सूत्रितम्—भिन्धि विशा अपद्विपइति ब्राह्मणाच्छंसिनइति ।

तत्र प्रथमा—

आघा॒येअ॒ग्निमि॒न्ध॒तेस्तृ॒णन्ति॒र्ब॒र्हि॒रानु॒पक् । येपा॒मिन्द्रो॒युवा॒सखा ॥१॥

आ । घ । ये । अ॒ग्निम् । इ॒न्ध॒ते । स्तृ॒णन्ति । ब॒र्हिः ।
आ॒नु॒पक् । येपा॒म् । इन्द्रः । युवा । सखा ॥ १ ॥

ये ऋषयः आघ आग्निमुख्येन खत्वग्निमिन्धते दीपयन्ति येषां च युवा नित्यतरु-
णइन्द्रः सखा भवति तेषां आनुपगानुपूर्व्येण बर्हिः स्तृणन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

बृ॒हन्नि॒दि॒ध्म॒एपां॒भूरि॒शस्तं॒पृथुः॒स्वरुः । येपा॒मिन्द्रो॒युवा॒सखा ॥२॥

बृ॒हन् । इत् । इ॒ध्मः । एपा॒म् । भूरि॒ । श॒स्तम् । पृ॒थुः ।
स्वरुः । येपा॒म् । इन्द्रः । युवा । सखा ॥ २ ॥

एपावृषीणां इध्मोबृहन्निद महान् खलु । भूरि बहुच शस्तं स्तोत्रं स्वरुश्च पृथुर्महान् ।
सिद्धमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयु॑द्द॒द्युधा॒वृतं॒शूर॒आज॑ति॒सत्त्व॑भिः । येपा॒मिन्द्रो॒युवा॒सखा ॥३॥

अयु॑द्धः । इत् । यु॒धा । व॒तम् । शूरः । आ । अ॒ज॒ति ।
सत्त्व॑भिः । येपा॒म् । इन्द्रः । युवा । सखा ॥ ३ ॥

तेष्वन्तर्भूतः कश्चिदयुद्धइत्यागयोद्धैवसन् युधावृतं योद्धभिर्भेदिरावृतं शत्रुं सत्त्वभिरा-
त्मीयेवंतेः शूरः सन् आजति नमयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आयु॑न्दं॒दृ॒त्रहा॒ददे॒जातः॒पृच्छ॒द्विमा॒तर॑म् । क॒उ॒ग्राःके॒हृशृ॒ण्विरे ॥४॥

आ । बु॒न्दम् । वृ॒त्र॒ह॒हा । द॒दे । जा॒तः । पृ॒च्छ॒त् । वि ।

मा॒तरम् । के । उ॒ग्राः । के । ह । शृ॒ण्वि॒रे ॥ ४ ॥

जातउत्पन्नोवृत्रहेन्द्रोबुन्दमिषुं तथाचयास्कः—बुन्दइषुर्भवतीति । आददे आदाय चेपुं
उग्राः उदूर्णबलाः के केच शृण्विरे वीर्येण विश्रुताइति स्वमातरं विपृच्छत अप्राक्षीत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रति॒त्वा॒श॒व॒सी॒व॒द॒द्वि॒रा॒व॒प्सो॒न॒यो॒धि॒प॒त् । य॒स्ते॒श॒त्रु॒त्व॒मा॒च॒के ॥ ५ ॥ ४२ ॥

प्रति॑ । त्वा॒ । श॒व॒सी॒ । व॒द॒त् । गि॒रौ । अ॒प्सः । न । यो॒धि॒प॒त् ।

यः । ते । श॒त्रु॒त्व॒म् । आ॒च॒के ॥ ५ ॥ ४२ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां शवसी वलवती माता प्रतिवदत्यत्यवोचत् । यः ते शत्रुत्वमाचके कामयते
सगिरौ पर्वते अप्सोन दर्शनीयोगजइव योधिपत् योधयति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये द्विचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४२ ॥

अथ षष्ठी—

उ॒त॒त्वं॒म॒घ॒व॒ञ्छृ॒णु॒य॒स्ते॒व॒ष्टि॒व॒व॒क्षि॒त॒त् । य॒द्दी॒ळ्या॒सि॒वी॒ळु॒त॒त् ॥ ६ ॥

उ॒त । त्वम् । म॒घ॒व॒न् । शृ॒णु॒ । यः । ते । व॒ष्टि॒ । व॒क्षि॒ ।

तत् । यत् । वी॒ळ्या॒सि॒ । वी॒ळु॒ । तत् ॥ ६ ॥

उतापिच हे मघवन त्वं शृणु अस्मदीयां स्तुतिं । ते त्वत्तोयद्वष्टि कामयते स्तोता तद्वक्षि
तस्मै तद्वहसि । किञ्च त्वं यद्दीळ्यासि दृढीकरोषि तद्दीळु तव दृढमेव सर्वत्र भवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

य॒दा॒जि॒या॒त्या॒जि॒क॒दि॒न्द्रः॒स्व॒श्व॒धु॒रु॒ष॒ । र॒थि॒त॒मो॒र॒थि॒ना॒म् ॥ ७ ॥

यत् । आ॒जि॒म् । या॒ति॒ । आ॒जि॒क॒त् । द॒न्द्रः । स्व॒श्व॒धुः ।

उ॒ष॒ । र॒थि॒त॒मः । र॒थि॒ना॒म् ॥ ७ ॥

यद्यदा आजिह्व युद्धरुदिन्द्रः स्वश्वयुः कल्याणमश्वमिच्छन् आजि युद्धमुपयाति
तदा रथीतमोतिशयेनरथी भवति । रथीनां सर्वात्रथिनश्च जयतीतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

विपुविश्वाअभियुजोवज्रिन्विष्वग्यथावृह । भवानःसुश्रवस्तमः ॥ ८ ॥

वि । सु । विश्वाः । अभियुजः । वज्रिन् । विष्वक् । यथा । वृह ।
भव । नः । सुश्रवःस्तमः ॥ ८ ॥

हे वज्रिन् त्वं विश्वाः सर्वाः अभियुजोभियोक्त्रीः प्रजाः यथा विष्वग्भवति तथा तु
सुष्ठु विवृह नोस्माकं सुश्रवस्तमः शोभनाजवत्तमश्च भव ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अस्माकंसुरथंपुरइन्द्रःकृणोतुसातये । नयंधूर्वन्तिधूर्तर्यः ॥ ९ ॥

अस्माकम् । तु । रथम् । पुरः । इन्द्रः । कृणोतु । सातये ।
न । यम् । धूर्वन्ति । धूर्तर्यः ॥ ९ ॥

यमिन्द्रं धूर्तयोहिंसकाः न धूर्वन्ति न हिंसन्ति सइन्द्रोस्माकं सातयेभीष्टलाभाय सुरथं
कल्माणं रथं पुरः कृणोतु पुरस्करोतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वृज्यामतेपरिद्विपोरन्नेशक्रदावने । गमेमेदिन्द्रगोमंतः ॥ १० ॥ १२ ॥

वृज्याम् । ते । परि । द्विषः । अरम् । ते । शक्र । दावने ।
गमेम् । इत् । इन्द्र । गोमंतः ॥ १० ॥ १२ ॥

हे शकेन्द्र पाचमानावर्यं ते तव द्विषोद्वेष्टन् परिवृज्याम नोपगच्छेम । किन्तु ते तव गो-
मतः पशुमतोदावनेभीष्टदानाय अरं पर्याप्तं गमेमेव गच्छेमैव ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये त्रिवत्वारिगोवर्गः ॥ ४३ ॥

अथैकादशी-

शनैश्चिद्यन्तोऽद्रिवोश्वावन्तःशतग्विनः । विवक्षणाअनेहसः ॥ ११ ॥

शनैः । चित् । यन्तः । अद्रिः । अश्वः । शतः । ग्विनः ।

विवक्षणाः । अनेहसः ॥ ११ ॥

हे अद्रिवोवज्रित् वयं शनैर्मन्दमन्दं यन्तोगच्छन्तोश्वावन्तोश्ववन्तः शतग्विनोबहुधना विवक्षणाः बोद्धव्यं वहन्तोनेहसः उपद्रवरहिताश्च सन्तोगमेमेदिति संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

ऊर्ध्वाहितैदिवेदिवेसहस्रासूनुताशता । जरितृभ्योविमंहते ॥ १२ ॥

ऊर्ध्वा । हि । ते । दिवेऽदिवे । सहस्रा । सूनुता । शता ।

जरितृभ्यः । विमंहते ॥ १२ ॥

हे इन्द्र ते तव जरितृभ्यः स्तोतृभ्यः सहस्रा सहस्राणि शता शतानि चोर्ध्वा ऊर्ध्वानि मुख्यानि सूनुता सूनुतानि साधनानि दिवेदिवेन्वहं विमंहते यजमानः प्रयच्छति । मंहतिर्दान-
कर्मा ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

विद्वाहित्वाधनंजयमिन्द्रं दृक्काचिदारुजम् । आदारिणं यथागयम् ॥ १३ ॥

विद्वा । हि । त्वा । धनं । जयम् । इन्द्रं । दृक्का । चित् ।

आदारुजम् । आदारिणम् । यथा । गयम् ॥ १३ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां धनजयं धनानां जेतारं दृक्काचित् दृढानामपि शत्रूणामारुजं आभिपु-
त्येन भंक्तारं आदारिणमादतारश्च यथा गयं गृहमिवोपद्रवेभ्योरक्षकश्च विद्वा जानीम ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

ककुहंचित्वाकवेमंदन्तुष्टृणविन्दवः । आत्वाप्राणियदीमहे ॥ १४ ॥

ककुहम् । चित् । त्वा । कवे । मन्दन्तु । धृष्णो इति । इन्द्रवः ।

आ । त्वा । पणिम् । यत् । ईमहे ॥ १४ ॥

हे कवे कान्तकर्मन् धृष्णो धर्पकेन्द्र यद्यदा पणिं पणमानं त्वा त्वां आ आभिमुख्येन-
महेभीष्टं याचामहे । तदा ककुहं उच्छ्रितं त्वा त्वामिन्द्रवश्विन् सोमाअपि मन्दन्तु मादयन्तु ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

यस्तेरेवाँअदाशुरिःप्रममर्षमघत्तये । तस्यनोवेदआभर ॥ १५ ॥ ४४ ॥

यः । ते । रेवान् । अदाशुरिः । प्रममर्षं । मघत्तये ।

तस्य । नः । वेदः । आ । भर ॥ १५ ॥ ४४ ॥

हे इन्द्र मघत्तये धनदानाय ते तुभ्यं यः पुमान् रेवान् धनवान् सन् अदाशुरिदान-
शीलः प्रममर्षाज्मत्स्यति तस्य पुंसोवेदोषनं नोस्मज्यमाभराहर ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये चतुश्चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४४ ॥

अथ षोडशी—

इमउत्वाविचक्षतेसखायइन्द्रसोमिनः पुटावन्तोयथापशुम् ॥ १६ ॥

इमे । ऊँ इति । त्वा । वि । चक्षते । सखायः । इन्द्र ।

सोमिनः । पुटवन्तः । यथा । पशुम् ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां सोमिनोभिपुतसोमसखायः इमउ इमेव तत्त्वस्मदीयाजनाः पुटावन्तः
संभृतघासाः यथा पशुं पशुमिव विचक्षते विपश्यन्ति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

उतत्वावंधिरंयंश्रुत्कर्णसन्तमूतये । दूरादिहह्वामहे ॥ १७ ॥

उत् । त्वा । अवंधिरम् । वयम् । श्रुत्कर्णम् । सन्तम् ।

मूतये । दूरात् । इह । ह्वामहे ॥ १७ ॥

उतापिच हे इन्द्र अवधिरं अनुपहतश्रोत्रेन्द्रियं अतएव श्रुत्कर्णं श्रवणपरकर्णं सन्तं त्वा
त्वां वयं विशोकाइह यज्ञे उतये रक्षणाय दूराद्धवामहे ह्वयामः ॥१७॥

अथाष्टादशी—

यच्छुश्रूयाइमंहवमर्षश्चक्रियाउत । भवेरापिनोअन्तमः ॥१८॥

यत् । शुश्रूयाः । इमम् । हवम् । दुःधमर्षम् । चक्रिया ।

उत । भवेः । आपिः । नः । अन्तमः ॥ १८ ॥

हे इन्द्र यद्यदीममस्मदीयं हवमाह्वानं शुश्रूयाः शृणुयाः तर्हि दुर्मर्षं शत्रूणां दुःसहं बलं
चक्रियाः कुर्याः । उतापिच नोस्माकमन्तमः अन्तिकतम आपिर्वन्धुः भवेः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

यच्चिद्धितेअपिव्यथिर्जगन्वांसोअमन्माहि । गोदाइदिन्द्रबोधिः ॥१९॥

यत् । चित् । हि । ते । अपि । व्यथिः । जगन्वांसः । अमन्माहि ।

गोदाः । इत् । इन्द्र । बोधिः । नः ॥ १९ ॥

अपिचिदपिच हे इन्द्र ते तुभ्यं यद्यदाहि व्यथिर्दारिद्रेण व्यथिताः जगन्वांसोगन्तारो-
वयममन्माहि विष्टुमः तदा नोस्मार्कं गोदाइव गवांदातैव भवामीति बोधि बुध्यस्व ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

आत्वारुम्भंनजिब्रयोररुम्भाशवसस्पते । उश्मसित्वासधस्थआ ॥२०॥४५

आ । त्वा । रुम्भम् । न । जिब्रयः । रुम्भ । शवसः । पते ।

उश्मसि । त्वा । सधस्थे । आ ॥ २० ॥ ४५ ॥

हे शवसस्पते बलस्पते त्वा त्वां वयं जिब्रयःक्षीणावृद्धारुम्भं दंडमिव रुम्भ आरभा-
महे । तथाचपास्कः—आरभामहे त्वाजीर्णाइव दण्डमिति । अपिच त्वा त्वां सधस्थे यज्ञे उश्म-
सि कामयामहे ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये पञ्चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४५ ॥

अथैकविंशी—

स्तोत्रमिन्द्राय गायत पुरुनृम्णाय सत्त्वंने । न किर्यं वृण्वते युधि ॥ २१ ॥

स्तोत्रम् । इन्द्राय । गायत । पुरुनृम्णाय । सत्त्वंने ।

न किः । यम् । वृण्वते । युधि ॥ २१ ॥

यमिन्द्रं युधि युद्धे न किर्यं वृण्वते केपिनवारयन्ति तस्यै सत्त्वंने दानशीलाय पुरुनृम्णाय बहुधनायेन्द्राय स्तोत्रं गायत पठत ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

अभित्वा वृषभासुते सुतं सृजामि पीतये । तृपाव्यं श्रुही मदम् ॥ २२ ॥

अभि । त्वा । वृषभ । सुते । सुतम् । सृजामि । पीतये ।

तृप्प । वि । अश्रुहि । मदम् ॥ २२ ॥

हे वृषभेन्द्र त्वा त्वां सुते सोमेभिषुते सवि सुवमभिषुतं सोमं पीतये पानायाभिस्तृजामि वृष वृष्य मदं मदकरं सोमं व्यशनुहि च ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

मात्वा मूरा अविप्यवो मोपहस्वान् आदभन् । मार्की ब्रह्मद्विषो वनः ॥ २३ ॥

मा । त्वा । मूराः । अविप्यवः । मा । उपहस्वानः । आ ।

दभन् । मार्कीम् । ब्रह्मद्विषः । वनः ॥ २३ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां मूराः मूरका मूढा मनुष्या अविप्यवः पासनकामा मादभन् मार्हिसंतु । उपहस्वानः उपहसनपराश्च माभवन्तु । ब्रह्मद्विषो ब्रालणानां द्वेष्टन् मार्की वनः मा भजेथाः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

इह त्वा गोपरीणसामुहे मन्दन्तुरार्धसे । सरो गौरो यथापिब ॥ २४ ॥

उह । त्वा । गोपरीणसा । मुहे । मन्दन्तु । रार्धसे ।

सरः । गौरः । यथा । पिब ॥ २४ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वामिहपज्ञे गोपरीणसा गव्येनपयसा संमिश्रितेन सोमेन महे महते राधसे
धनाय मन्दन्तु मनुष्यामादयन्तु । त्वञ्च तं सोमं यथा गौरौष्टगः सरः पिबति तथा पिय ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

यादृत्रहापरावतिसनानवाचचुच्युवे । तामंसत्सुप्रवोचत ॥ २५ ॥ ४६ ॥

या । दृत्रहा । परावति । सना । नवा । च । चुच्युवे ।

ता । संसत्सु । प्र । वोचत ॥ २५ ॥ ४६ ॥

बृत्रहेन्द्रः परावति दूरे या यानि सना सनावनानि नवा नवानि नूतनानि च धनानि चुच्यु-
ये प्रेरितवान् तानि धनानि संसत्सु यज्ञेषु सभासुवा प्रवोचत प्रवृत्ते विद्वज्जनः ॥ २५ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये पट्चत्वारिंशोऽष्टकः ॥ ४६ ॥

अथ षड्विंशी-

अपिबत्कद्रुवः सुतमिन्द्रः सहस्रवाहे । अत्रादेदिष्टुपौर्णस्यम् ॥ २६ ॥

अपिबत् । कद्रुवः । सुतम् । इन्द्रः । सहस्रवाहे ।

अत्र । अदेदिष्टु । पौर्णस्यम् ॥ २६ ॥

इन्द्रः कद्रुवः कद्रुनामकस्यऋषेः संबंधिनं सुतमभिपुत्रं सोममपिबत् पीतवान् । सहस्रवाहे
सहस्रबाहोः शत्रून्श्वाह्नितिशेषः । अत्रास्मिन्भवसरे पौर्णस्य इन्द्रस्य वीर्यमदेदिष्टादीप्सम् ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

सत्यं तत्तुर्वशे यदौ विदानो अह्मवाप्यम् । व्यानद्वत्तुर्वणेशमि ॥ २७ ॥

सत्यम् । तत् । तुर्वशे । यदौ । विदानः । अह्मवाप्यम् ।

वि । आनद्वत् । तुर्वणे । शमि ॥ २७ ॥

तुर्वशेराज्ञि यदौ च यदुनामके च राज्ञि तत्प्रसिद्धं यागादिलक्षणं शमि कर्म । शचीशमी-
ति कर्मनामसुपाठात् । सत्यं परमार्थं विदानोजानन् तयोः प्रीत्यर्थमह्मवाप्यं अह्मवाप्यनामकं
तयोः शत्रुं तुर्वणे संग्रामे व्यानद्वं व्याप्तवान् ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

तरणिं वोजनानां त्रदं वाजस्य गोमतः । समानमुप्रशंसिपम् ॥ २८ ॥

तरणिम् । वः । जनानाम् । त्रदम् । वाजस्य । गोमतः ।

समानम् । ऊँ इति । प्र । शंसिपम् ॥ २८ ॥

हे अस्मदीयाः पुरुषा वीर्युष्माकं जनानां पुत्रपौत्रादीनां तरणिं तारकं त्रदं शत्रूणां त्वद-
यितारं गोमतः पशुमतो वाजस्याजस्य दातारं चेन्द्रं समानमु साधारणमेव प्रशंसिपं स्तौमि ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी—

ऋभुक्षणं न वर्तव उक्थेपुं तुष्ट्या वृधम् । इन्द्रं सोमे सचा सुते ॥ २९ ॥

ऋभुक्षणम् । न । वर्तवे । उक्थेपुं । तुष्ट्या वृधम् ।

इन्द्रम् । सोमे । सचा । सुते ॥ २९ ॥

ऋभुक्षणं महान्तं तुष्ट्या वृधं उदकस्य वर्धयितारं तुष्ट्या बर्धुरमित्युदकनामसुपाढात् इन्द्रं
सोमे सचा स्तोत्रेण सह सुतेभिपुते सत्युक्थेषु शस्त्रेषु वर्तवे धनं वरितुं प्रशंसामीति शेषः मे-
तिसम्प्रत्यर्थं ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

यः कृन्तदिद्वियोन्यं त्रिशोकाय गिरिं पृथुम् । गोभ्यो गानुं निरेतवे ॥ ३० ॥ ४७ ॥

यः । कृन्तत् । इत् । वि । योन्यम् । त्रिशोकाय ।

गिरिम् । पृथुम् । गोभ्यः । गानुम् । निःइतवे ॥ ३० ॥ ४७ ॥

यदघपेन्द्रो योन्यमुदकनिर्गमनद्वारं पृथुं विस्तीर्णं गिरिमेधं गिरिः वज्र इति मेघनामसु
पाढात् त्रिशोकाय त्रिशोकनामकप्यर्थं विरुन्तश्चच्छिनद सगोभ्यो गमनवज्र उदकेभ्यो निरेतवे
निर्गमनाय गानुं भूमिं भूमिः गानुरिति तन्नामसुपाढात् मार्गमित्यर्थः करोतीति शेषः ॥ ३० ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये सम्यक्त्वारिंशो वर्गः ॥ ४७ ॥

अथैकविंशी-

यदधिपेमनस्यसिमन्दानःप्रेदियक्षसि । मातत्करिन्द्रमृळय ॥ ३१ ॥

यत् । दधिपे । मनस्यसि । मन्दानः । प्र । इत् ।

इयक्षसि । मा । तत् । कः । इन्द्र । मृळय ॥ ३१ ॥

हे इन्द्र मन्दानोमोदमानस्त्वं यच्छुभं वस्तु दधिपे धारयसि यच्च मनस्यसि पूजयसि यदपि प्रेदियक्षसि प्रयच्छस्येव तत्सर्वं माकः किं नाकार्परिस्माकं कृतवानेव । किञ्चास्मान्मृळय सुखय ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी-

दध्रंघिद्वित्वावेतःकृतंशृण्वेअधिक्षमि । जिगात्विन्द्रतेमनः ॥ ३२ ॥

दध्रम् । चित् । हि । त्वावतः । कृतम् । शृण्वे । अधि ।

क्षमि । जिगात् । इन्द्र । ते । मनः ॥ ३२ ॥

हे इन्द्र त्वावतः त्वत्तद्वशस्य दध्रंघिदल्पमपि कृतं कर्माधिक्षमि क्षमायां अधीति सप्त-
म्यर्थानुवादः शृण्वे विश्रुतं भवति हि । तथासति ते तव मनोजिगातु मयिगच्छतु ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी-

तवेदुताःसुकीर्तयोसञ्जुतप्रशस्तयः । यदिन्द्रमृळयासिनः ॥ ३३ ॥

तव । इत् । ऊँ इति । ताः । सुकीर्तयः । असन् । उत ।

प्रशस्तयः । यत् । इन्द्र । मृळयासि । नः ॥ ३३ ॥

हे इन्द्र त्वं नोस्मान् यद्याभिर्घृळयासि सुखयसि ताः सुकीर्तयः शोभनाख्यातयः तवे-
त्तवेवास्तन् भवेयुः । उतापिच ताः प्रशस्तयः स्तुतयश्च तवैव भवेयुः ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशी-

मानृकस्मिन्नागसिमाद्वयोरुतत्रिषु । वधीर्माशूरभूरिषु ॥ ३४ ॥

मा । नुः । एकस्मिन् । आगंसि । मा । द्वयोः । उत ।

त्रिषु । वधीः । मा । शूर । भूरिषु ॥ ३४ ॥

हे शूरेन्द्र नोस्मानेकस्मिन्नागस्यपराधे मावधीर्माहिंसीः द्वयोरागसोरपि मावधीरुतापिच
त्रिष्वगः स्वपि माहिंसीर्भूरिष्वप्यसंख्यातेष्वप्यागःशु माच वधीः ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

विभयाहित्वावन्तउग्रादभिप्रभङ्गिणः । दस्मादहमृतीपहः ॥ ३५ ॥ ४८ ॥

विभयं । हि । त्वाऽवन्तः । उग्रात् । अभिप्रभङ्गिणः ।

दस्मात् । अहम् । ऋतिऽसहः ॥ ३५ ॥ ४८ ॥

हे इन्द्र त्वावन्तः त्वत्सदृशादुग्रादुदूर्णादभिप्रभङ्गिणः शत्रूणामभिप्रहर्तुर्दस्मात्पापानामुपक्ष-
पयितुः ऋतीपहः शत्रुकृतां हिंसां सहतः अहं विशोकः विभयहि विभेमि खलु ॥ ३५ ॥

॥ इति पठस्य तृतीयेष्टचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४८ ॥

अथ षट्त्रिंशी—

मासख्युःशूनमाविदेमापुत्रस्यप्रभूवसो । आदृत्वंद्वृतुतेमनः ॥ ३६ ॥

मा । सख्युः । शूनम् । आ । विदे । मा । पुत्रस्य ।

प्रभूवसो दति प्रभुऽवसो । आदृत्वंत् । भूतु । ते । मनः ॥ ३६ ॥

हे प्रभूवसो प्रभूतघनेन्द्र ते तव सख्युः शूनं वृद्धं माविदे मावेदयामि पुत्रस्यापि शूनं
माविदे तव मनः अस्माद्य आदृत्वादवर्तनवद्भूतु भवतु पुनःपुनः सुखं करोत्वित्यर्थः ॥ ३६ ॥

अथ सप्तविंशी—

कोनुमर्याअमिथितःसखासखायमब्रवीत् । जहाकोअस्मदीपते ॥ ३७ ॥

कः । नु । मर्याः । अमिथितः । सखा । सखायम् । अब्रवीत् ।

जहा । कः । अस्मत् । ईपते ॥ ३७ ॥

कोनु कःखलु हे मर्याः मनुष्या अपिथितो मेथविराकोशकर्मा अनाकुष्टः इन्द्रादन्यः
सत्ता सत्तायं प्रति जहा अहं कं जघान कः कोवास्पदस्मत्तोभीतः ईपवे पलायतइत्यब्रवीद्वदति
इन्द्रएवैतादृशस्य वचनस्य वकेत्यभिप्रायः । तथाचयास्कः—मेथविराकोशकर्मा पापकं जघा-
नकमहं जातु कोस्मद्भीतः पलायतइति । मानएकस्मिन्नागसोत्यादिकयाश्रुत्या नूनमपिमिन्द्रआ-
जहरेत्यत्रअपिर्विस्मयतइति ॥ ३७ ॥

अथाष्टविंशी—

एवारेवृषभासुतेसिन्धुमूर्यावयः । श्वघ्नीर्वनिवताचरन् ॥ ३८ ॥

एवारे । वृषभ । सुते । असिन्धु । भूरि । आवयः ।

श्वघ्नीइदं । निवता । चरन् ॥ ३८ ॥

हे वृषभ कामानावर्षकेन्द्र एवारे एवारोनामकश्चित्तस्मिन् सुतेभिपुतेसोमेसति भूरिबहू-
नि धनान्पसिन्धुन् नवधन्नं श्वघ्नीव श्वघ्नी कितवः । तथाचयास्कः—श्वघ्नीकितवोभवतिस्वह-
न्ति स्वपुनराश्रितंभवतीति । सइवससोमः त्वामेवप्राप्तः आवयः दृश्यमानाः सर्वदेवाः निवताअं-
घोमुखाः सन्तः आचरन् निर्गताः ॥ ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशी—

आतएतावंचोयुजाहरीगृभ्णेसुमद्रथा । यदीब्रह्मभ्यइददः ॥ ३९ ॥

आ । ते । एता । वचःयुजा । हरी इति । गृभ्णे ।

सुमत्इरथा । यत् । ईम् । ब्रह्मभ्यः । इत् । ददः ॥ ३९ ॥

हे इन्द्र ते तव सुमद्रथा कल्याणरथौ वचोयुजा मन्त्रेणयुज्यमानौ एता एतौ हरी अभ्यौः
आगृभ्णे अस्मदभिमुखं यातुं हस्ताभ्यां आकर्षणीत्यर्थः । यद्यस्मात्त्वं ब्रह्मभ्यइद्राक्षणेभ्यएव
ईमिदं धनं ददः ददासि ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी—

मिन्धिविश्वाअपदिपःपरिवाधोजहीमृधः । वसुंस्पाहृतदासरे ॥ ४० ॥

१ नि० ४. २. । २ नि० ५. २२. ।

भिन्धि । विश्वाः । अर्प । द्विषः । परिं । बाधः । जुहि ।

मृधः । वसु । स्पार्हम् । तत् । आ । भर ॥ ४० ॥

हे इन्द्र त्वं विश्वाः सर्वाद्विषोद्देष्ट्रीः शत्रुसेनाः अपभिन्धि विदारय । बाधोर्हिंस्त्रिः मृधः संग्रामान् स्पृधः मृधः इति संग्रामनामसुपाठात् परिजहि हिंसच । तासां स्पार्हं स्पृहणीयं तत्प-
सिद्धं वस्वाभरात्मभ्यमाहर ॥ ४० ॥

अथैकचत्वारिंशी-

यद्वीळाविन्द्रयेत्स्थिरेयत्पर्शानि पराभृतम् । वसुस्पार्हतदामर ॥ ४१ ॥

यत् । वीळौ । इन्द्र । यत् । स्थिरे । यत् । पर्शानि ।

पराभृतम् । वसु । स्पार्हम् । तत् । आ । भर ॥ ४१ ॥

हे इन्द्र त्वयाच वीळौ दृढे परैः कम्पयितुमशक्ये यद्धनं पराभृतं विन्यस्तं यच्च स्थिरे
स्ययमचले पराभृतं यच्चापि पर्शानि विमर्शनक्षमे पराभृतं तत्स्पार्हं वस्वाभर ॥ ४१ ॥

अथ द्विचत्वारिंशी-

यस्य ते विश्वमानुषो भूरैर्दत्तस्य वेदति । वसुस्पार्हतदामर ॥ ४२ ॥ ४१ ॥

यस्य । ते । विश्वमानुषः । भूरैः । दत्तस्य ।

वेदति । वसु । स्पार्हम् । तत् । आ । भर ॥ ४२ ॥ ४१ ॥

हे इन्द्र ते त्वया विभक्तिव्यत्ययः दत्तस्य दत्तं भूरैर्बहु यस्य यद्धनं कर्मणिपठौ वि-
श्वमानुषः सर्वोऽनुष्यो वेदति जानाति तत्स्पार्हं स्पृहणीयं वस्वाभर ॥ ४२ ॥

॥ इति पष्ठस्य तृतीये एकोनपञ्चाशोऽवर्गः ॥ ४९ ॥

वेदार्थस्यमकाशेन तमोहार्दैनियारयन् । पुमर्थीश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेऽवरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवेदिकमार्गमवर्तकश्रीवीरब्रह्मपालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
धणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थमकाशे ऋक्संहिताभाष्ये षष्ठाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायो वेदेभ्योऽस्ति लज्जयत् । निर्मेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

पष्ठेऽतृतीयध्यायं च्याख्याय श्रीमती सुतः । श्रीसायणार्यः संगृह्य चतुर्थव्याकरोत्यथ ॥ २ ॥

तत्र त्वावत इति त्रयस्त्रिंशदृचं चतुर्थस्तुक्तम् अश्वपुत्रस्य वशाख्यत्पार्ष्णिगवत्समपरिभाषया आ-
 ध्यातव्यो गायत्र्यः तत्राद्या पादनिचृदत्रयः सप्तकाः पादनिचृदइत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् । प्रधानो गोम-
 दशवदित्येषा पञ्चमी ककुप् अष्टकद्वादशाष्टकैः पादैरुपेतत्वात् मध्यमश्चेत्ककुविति हि तल्लक्षणं ।
 तमिन्द्रमिति पृष्ठी गायत्री । तस्मिन् हि सन्तीति सप्तमी बृहती यस्तेमदइत्यष्टम्यनुष्टुप् योऽनुष्टुपरिति न-
 वमी सतो बृहती अयुजो जागतौ सतो बृहतीति सुक्तम् गव्योऽपुण इति दशमी गायत्री न हितेशूरेत्ये-
 कादशी बृहती यक्ष्ण्वदिति द्वादशी विपरीता सतो बृहती प्रथमतृतीययोरष्टाक्षरवती द्वितीयचतु-
 र्थयोर्द्वादशाक्षराच्च युजोचेद्विपरीतेत्युक्तत्वात् । सनो वाजेष्विवित्रयोर्दशी चतुर्विंशत्यक्षराद्विपदा ।
 अभिबोवीरमिति चतुर्दशी पिपीलिकमध्या बृहती त्रयोदशिनोर्मध्येष्टकः पिपीलिकमध्येत्युक्तत्वात् ।
 ददीरेक्का इति पञ्चदशी ककुम्भ्यंकुशिरा त्रैष्टुभजागतचतुष्काः ककुम्भ्यंकुशिरैरुक्तत्वात् । विश्वे-
 पामिणिषोडशी विराट् महः सुव इति सप्तदशी जगती येपातयन्त इत्यष्टादशी उपरिष्ठाद्बृहती चतु-
 र्थपादस्य द्वादशाक्षरत्वात् प्रभङ्गमित्येकोनविंशी बृहती सनितः सुसनितरिति विंशी विषमपदा बृह-
 ती नवकाष्टचेकादश्यष्टिनो विषमपदेत्युक्तत्वात् आस एतु षष्टिं सहस्रेत्येकविंशी द्वाविंशतौ पंक्ती
 दशशपाव इति त्रयोविंशी गायत्री दानास इति चतुर्विंशोपंकिः पञ्चाविंशी सप्तविंशतौ बृहत्यौ
 षड्विंशपष्टाविंशतौ सतो बृहत्यौ । एकोनत्रिंशी गायत्री गावोनमूथमिति विंशती विंशत्यक्षरा द्विपदा
 विराट् एकत्रिंशमुष्णिक् द्वाविंशोपंकिः त्रयस्त्रिंशी गायत्री । आस एवित्यादि त्रिंशत्तत्सुभिः
 कनीतपुत्रस्य पृथुश्रवसोदानस्तूयते अतस्त्वेव ताकाः । आनो वायवित्यादीनां चतसृणां
 द्वात्रिंशत्तत्सु वायुर्देवता । शिष्टा अनादेशपरिभाषयेन्द्रदेवताकाः । एतत्सर्वमनुक्रमण्यामुक्तम्-
 त्वावतस्त्रयस्त्रिंशद्विशोऽव्य आस आदि कानीतस्य पृथुश्रवसोदानस्तु विराद्यापादनिचृदपञ्चम्यादि
 ककुप् गायत्री बृहत्यनुष्टुप् सतो बृहती गायत्री विपरीतोत्तरः प्रगाथो द्विपदा चतुर्विंशिका
 बृहती पिपीलिकमध्या ककुम्भ्यंकुशिरा विराट् जगत्पुपरिष्ठाद्बृहती बृहत्यौ विषमपदोत्तरे
 पङ्क्तौ गायत्री पङ्क्तिप्रगाथौ च वायव्यौ गायत्री द्विपदोष्णिक् पङ्क्तिर्वायव्यगायत्रीति । महावते

निष्केवल्ये सनितःसुसनितरित्यन्तमेवसक्तं । तथाच पञ्चमारण्यकेशीनकेनसूत्रितम्-त्वावः
पुरुवसवितिवशः सनितःसुसनितरित्येतदन्तइति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ त्वावतःपुरुवसोव्यमिन्द्रप्रणेतः । स्मसिस्थातहरीणाम् ॥ १ ॥

त्वावतः । पुरुवसो इति पुरुवसो । व्यम् । इन्द्र ।

प्रनेतरिति प्रश्नेतः । स्मसि । स्थातुः । हरीणाम् ॥ १ ॥

हे पुरुवसो बहुधनेन्द्र प्रणेतः कर्मणांपारं प्रकर्षेण प्रापयितरिन्द्र त्वावतः त्वत्तद्वशस्य
इन्द्रसमानस्यान्यस्याभावात्तवेत्यर्थः तव स्वभूतावयं स्मसि स्मः हे हरीणां एतत्संज्ञकानामश्वा-
नां स्थातरधिष्ठातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वांहिसत्यमद्रिवोविद्भदातारमिषाम् । विद्भदातररथीणाम् ॥ २ ॥

त्वाम् । हि । सत्यम् । अद्रिद्वः । विद्भ । दातारम् ।

इषाम् । विद्भ । दातारम् । रथीणाम् ॥ २ ॥

हे अद्रिवः अति शत्रुमित्यद्रिः वज्रः तद्वज्रिन्द्र त्वां सत्यं विश्वयं इषामञ्चानां दातारं
विद्भ जानीयः । तथा रथीणां धनानां दातारं विद्भ ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आयस्यतेमहिमानंशतमूतेशतक्रतो । गीभिर्गृणन्तिकारवः ॥ ३ ॥

आ । यस्य । ते । महिमानम् । शतमूतेश्जते ।

शतक्रतो इति शतक्रतो । गीःऽभिः । गृणन्ति । कारवः ॥ ३ ॥

हे शतमूते अपरिमितरक्षण हे शतक्रतो बहुकर्मयुकेन्द्र यस्य ते महिमानं माहान्म्यं वा-
रयः स्तोतारोगीभिः स्तुतिभिर्गृणन्ति स्तुवन्ति स्वाभीष्टाय । ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सुनीधोयासमर्षोयमरुतोयमयमा । मित्रःपात्यदुहः ॥ ४ ॥

सु॒हनी॒थः । घ॒ । सः । म॒र्त्यः । यम् । म॒रुतः । यम् ।

अ॒र्य॒मा । मि॒त्रः । पा॒न्ति । अ॒द्रुहः ॥ ३ ॥

समर्थोऽमनुष्यो यजमानः सुनीथः सुयज्ञः सुनयनोवा भवति । चेति प्रसिद्धौ । सइत्युक्तं कर्मित्याह यं यजमानं मरुतोदेवाः पान्ति रक्षन्ति । अद्रुहः अद्रोहकर्तारः तथा यमर्यमा पाति यंचमित्रः पाति सएवं भवतीति ॥ ३ ॥

अथ पञ्चमी—

द॒धानो॒गोम॒दश्व॑वत्सु॒वीर्य॑मा॒दित्य॑जूत॒एध॑ते । सदा॑रा॒यापु॑रु॒स्पृहा॑ ॥ ५ ॥ १ ॥

द॒धानः । गो॒म॒द॒श्व॑वत् । अ॒श्व॑वत् । सु॒वीर्य॑म् । आ॒दि॒त्य॑जूतः ।

ए॒ध॑ते । सदा॑ । रा॒या । पु॒रु॒स्पृहा॑ ॥ ५ ॥ १ ॥

आदित्यजूतः आदित्यमेरितः आदित्यानुगृहीतो यजमानो गोमदोभिरुपेतं अश्ववदश्वैरुपेतं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं पुत्रं दधानो धारयन्नेधते वर्धते सदा सर्वदा । किञ्च पुरुस्पृहा बहुभिः स्पृहणीयेन राया धनेन सदैधते ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

तमि॒न्द्रं॒दानं॑मीम॒हेश॑वसा॒नम॒भीर्वि॑म् । ई॒शानं॑रा॒यई॑महे ॥ ६ ॥

तम् । इ॒न्द्रम् । दानं॑म् । ई॒महे । श॒वसा॑नम् । अ॒भीर्वि॑म् ।

ई॒शानं॑म् । रा॒यः । ई॒महे ॥ ६ ॥

तं प्रसिद्धमिन्द्रं दानं देयं राघोघनं ईमहे याचामहे । कीदृशमिन्द्रं शवसानं वलमाचरन्तं अभीर्वि अभीरुं ईशानं सर्वस्य स्वामिनं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

तस्मि॒न्हिस॑न्त्यु॒तयो॒विश्वा॑अ॒भीर॑वःस॒चा ।

तमा॒व॒हन्तु॑स॒प्तयः॑पु॒रुव॑सु॒मदा॑य॒हर॑यःसु॒तम् ॥ ७ ॥

तस्मिन् । हि । सन्ति । ऊतयः । विश्वाः । अभीरवः । सचा ।
तम् । आ । वहन्तु । सतयः । पुरुष्वसुम् । मदाय ।
हरयः । सुतम् ॥ ७ ॥

तस्मिन्निन्द्रे ऊतयोगंभ्यो विश्वाः सर्वा अभीरवोकातराः सचा सहायभूता मरुद्रूपाः
सेनाः सन्ति भवन्ति अथवा तस्मिन्सर्वारक्षणाः सह संभवन्ति तस्मिन्द्रं सतयः सर्पणशीला-
हरयोश्वाः पुरुष्वसुं बहुधनं बहुधनप्रदमित्यर्थः तं मदाय सुतमभिपुत्रसोमं प्रत्यावहन्तु आग-
मयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यस्तेमदोवरेण्योयइन्द्रवृत्रहन्तमः ।

यआइदिःस्वःनृभिःपृतनासुदुष्टरः ॥ ८ ॥

यः । ते । मदः । वरेण्यः । यः । इन्द्र । वृत्रहन्तमः । यः ।

आइदिः । स्वः । नृभिः । यः । पृतनासु । दुष्टरः ॥ ८ ॥

पूर्वमध्वे मदाय हरय इत्युक्तम् समदः स्तूयते । हे इन्द्र ते वव योमदो वरेण्यो वरणीयः
यश्च मदः संग्रामे वृत्रहन्तमः शत्रूणामविशयेन हन्ता यश्चादिरादाता स्वः सु अरणं धनं नृ-
भिर्नृभ्यः शत्रुभ्यः यश्च पृतनासु संग्रामेषु दुष्टरोनभिभाव्यस्तस्मै मदाय हरयो वहन्ति-
ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

योदुष्टरोविश्ववारश्रवाप्योवाजेष्वस्तितरुता ।

सर्नःशविष्टसवनावसोगहिगुमेमगोमन्तिव्रजे ॥ ९ ॥

यः । दुष्टरः । विश्ववार । श्रवाप्यः । वाजेषु । अस्ति ।

तरुता । सः । नः । शविष्ट । सवना । आ । वसो इति ।

गहि । गुमेम । गोमन्ति । व्रजे ॥ ९ ॥

हे विश्ववार विश्वैर्वरणीयेन्द्र वाजेषु युद्धेषु यस्तवदुष्टरो दुःखेनतरीतुंशक्यः तरुता श-
 नूणां तारकोस्ति भवति । हे वसो वासक हे शविष्ठातिशयेनबलवन्निन्द्र सत्त्वं नः अस्माकं स-
 वना सवनानि आगहि आगच्छ । वयंच गोमति वजे गोमन्तं व्रजं गमेय गच्छेम ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

गव्योपुणोयथापुराश्वयोतरथया ।
 वरिवस्यमहामह ॥ १० ॥ २ ॥

गव्यो इति । सु । नः । यथा । पुरा । अश्वया । उत ।
 रथया । वरिवस्य । महामह ॥ १० ॥ २ ॥

हे महामह महाधनेन्द्र गव्या । गव्या उ इति निपाताऽनिपातद्वयसमुदायस्य आदि-
 वद्भावेन निपातवद्भावात् प्रकृतिभावः । अस्माकं गवामिच्छया अस्माकं मादातुं यथा पुरा
 पूर्वं यथास्माकं गवादिदानाय वरिवस्यसि तद्वदद्यापि सु सुष्ठु वरिवस्य परिचर आगच्छेत्यर्थः ।
 न केवलं गवेच्छया किंतु अश्वया अश्वप्रदानेच्छया उतापिच रथया रथेच्छयाच
 वरिवस्येति ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

नहिनेशूरराधसोन्तंविन्दामिसत्रा ।
 दशस्यानोमघवन्नूचिदद्रिवोधियोवाजैमिराविथ ॥ ११ ॥

नहि । ते । शूर । राधंसः । अन्तम् । विन्दामि । सत्रा ।
 दशस्य । नः । मघवन् । नु । चित् । अद्रिष्वः ।
 धियः । वाजैजिः । आविथ ॥ ११ ॥

हे शूर विक्रान्तेन्द्र ते तव राघसो धनस्यान्तं इयत्तां सत्रा सत्यं नहि विन्दामि न लभे । य-
 स्मादेवं तस्मात् हे मघवन् धनवन् हे अद्रिवो वज्रवन्निन्द्र नोस्माकं नूचिद क्षिप्रमेव दशस्य
 देहि तद्धनं । किञ्च वाजेभिर्वाजैरनैर्धियोस्मदीयानि कर्माण्याविथ रक्ष ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यऋष्वःश्रावयत्सखाविश्वेत्सवेदजनिमापुरुष्टुतः ।

तंविश्वेमानुपायुगेन्द्रंहवन्तेतविपयतस्तुचः ॥ १२ ॥

यः । ऋष्वः । श्रावयत्सखा । विश्वा । इत् । सः । वेद । जनिम ।

पुरुष्टुतः । तम् । विश्वे । मानुपा । युगा । इन्द्रम् ।

हवन्ते । तविपम् । यतस्तुचः ॥ १२ ॥

यइन्द्रः ऋषोदर्शनीयः श्रावयत्सखा श्रावयन्तः सखायऋत्विजो यस्य सतादशः
श्रावयत्सखा पुरुष्टुतो बहुभिर्यजमानैःस्तुतो यइन्द्रः सविश्वेत् सर्वाण्यपि जनिम जन्मानि प्रा-
णिनां वेद जानाति तं तविपं बलवन्तमिन्द्रं विश्वे सर्वेपि अध्वर्यादयो यतस्तुचः स्वीकृतंहवि-
ष्काः सन्तो मानुपा मनुष्यसंबन्धिनो युगा युगानि कालान् सर्वेषुकालेषु हवन्ते आह्वयन्ति
स्तुवन्ति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

सनोवाजेष्ववितापुरुवसुःपुरःस्थातामघवावृत्रहाभुवत् ॥ १३ ॥

सः । नः । वाजेषु । अविता । पुरुवसुः । पुरःस्थाता ।

मघवा । वृत्रहा । भुवत् ॥ १३ ॥

एषा द्विपदा जगती । सपुरुवसुर्वहुधनो मघवा धनवान् वृत्रहा शत्रूणां हन्तेन्द्रो नोस्मा-
कं वाजेषु सङ्ग्रामेषु अविता रक्षिता पुरःस्थाता तदर्थं पुरतोवर्तमानो भुवद्भवतु ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अभिवोवीरमन्धसोमदेपुगायगिरामुहाविचेतसम् ।

इन्द्रंनामश्रुत्यंशाकिनंवचोयथा ॥ १४ ॥

अभि । वः । वीरम् । अन्धसः । मदेपु । गाय । गिरा । मुहा ।

विचेतसम् । इन्द्रम् । नाम । श्रुत्यम् । शाकिनम् ।

वचः । यथा ॥ १४ ॥

हे उद्गात्रादयो वीर्यमित्यर्थः । अथवा हे यजमानाः वीर्यभाकं हिताय अन्धसः सोम-
स्य मदेषु उत्पाद्यमानेषु सत्सु वीरं शत्रूणामीरयितारं नाम शत्रूणां नामकं विचेतसं विशिष्ट-
प्रज्ञं श्रुत्यं सर्वत्रश्रोतव्यं शाकिनं शक्तं ईदृशमिन्द्रं महा महत्या गिरा स्तुत्या वचो वाग्बुध्मदी-
या यथा येनप्रकारेण प्रवर्तते गायत्र्यात्रिष्टुभावा तथा अभिगाय गायत स्तुतिं कुरुत ॥१४॥

अथ पंचदशी-

द॒दि॒रे॒क्क॒ण॒स्त॒न्वे॒द॒दि॒र्व॒सु॒द॒दि॒र्वा॒जे॒पु॒रु॒हू॒त॒वा॒जि॒न॒म् । नून॑मर्थ ॥१५॥३॥

द॒दिः । रे॒क्क॒णः । त॒न्वे । द॒दिः । व॒सु । द॒दिः । वा॒र्जे॒पु । पु॒रु॒हू॒त॒ ।
वा॒जि॒न॒म् । नून॑म् । अर्थ ॥ १५ ॥ ३ ॥

हे पुरुहूतबहुभिराहूतेन्द्र त्वं तन्वे मत्तं शरीराय रेक्कणोधनं ददिर्दाताभव । कदेत्युच्यते नूनं
क्षिप्रमधेदानीमेव एवं प्रतिवाक्यं योज्यम् । तथा वसु धनं पुत्रादिभ्यो ददिर्दाताभव तथा वाजे-
षु संग्रामेषु वाजिनमन्वदन्तं रयिं ददिर्दाताभवेति । अत्रसर्वेष्वपि वाक्येषु ददिरित्यस्य लिङ्भा-
वान्नलोकाव्ययेति पठ्यतिषेधः ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे तृतीयोवर्गः ॥३॥

अथ षोडशी-

वि॒श्वे॒पा॒मि॒र॒ज्य॒न्त॒व॒सू॒नां॒सा॒स॒ह्रांसं॑चि॒द॒स्प॒व॒र्ष॒सः ।
रु॒प॒य॒तो॒नून॑मत्यर्थ ॥ १६ ॥

वि॒श्वे॒पा॒म् । इ॒र॒ज्य॒न्त॒म् । व॒सू॒नाम् । स॒स॒ह्रांसं॑म् । चि॒त् ।

अ॒स्य । व॒र्ष॒सः । रु॒प॒य॒तः । नून॑म् । अ॒र्ति । अर्थ ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वां विश्वेषां सर्वेषां वसूनां धनानामिरज्यन्तं ईशानं अस्य वर्षसः वारकस्य
रूपयतो युद्धं कल्पयतः शत्रोः सासह्रांसं अमिप्रवितारं स्तुवन्तइतिशेषः । सत्त्वं नूनं क्षिप्रं
अथातिचित्र इदानीमपि धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

महःसुवोअरमिपेस्तवामहेमीह्रुपेअरङ्गमायजग्मये ।
यज्ञेभिर्गीभिर्विश्वमनुपांमरुतामियक्षसिगायेत्वानमसागिरा ॥ १७ ॥

महः । सु । वः । अरम् । इपे । स्तवामहे । मीह्रुपे ।
अरम्ङ्गमाय । जग्मये । यज्ञेभिः । गीःक्षिः । विश्वमनुपाम् ।
मरुताम् । इयक्षसि । गाये । त्वा । नमसा । गिरा ॥ १७ ॥

हे इन्द्र महो महतो वः तवेत्यर्थः व्यत्ययेन बहुवचनं अरंगमनमस्मद्विषयं इपे इच्छामि
अर्तेररमितिरूपम् । तदर्थं मीह्रुपे सेक्रे अरंगमाय अरंगमनाय संपूर्णगमनाय जग्मये गमन-
शीलाय यज्ञं प्रति एवंभूताय देवाय सुष्टु स्तवामहे त्वां स्तुमइत्यर्थः । केन साधनेनेति तदुच्यते—
यज्ञेभिर्यजमानसाधनैर्हविर्भिर्यज्ञैरेववा गीभिः स्तुतिभिः हे देव विश्वमनुपां विश्वेषां मनुष्याणां
यद्गुणां इयक्षसि एतैरिज्यसे मरुतां संबन्धी त्वं । किञ्च त्वा त्वां नमसा नमस्कारेण गिरा
स्तुत्याच गाये स्तुवे ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

मेपातयन्तेअज्मभिर्गिरीणांस्त्रुभिरेषाम् ।

यज्ञमहिष्वणीनांसुभ्रंतुविष्वणीनांप्राध्वरे ॥ १८ ॥

ये । पातयन्ते । अज्मक्षिः । गिरीणाम् । स्त्रुक्षिः । एषाम् ।

यज्ञम् । महिष्वनीनाम् । सुभ्रम् । तुविष्वनीनाम् । प्र । अध्वरे ॥ १८ ॥

ये मरुतो गिरीणां मेघानां स्त्रुभिः प्रतवद्भिः अज्मभिः बलैर्यत्करैरुदकैः सह पातयन्ते
पतन्ति गच्छन्ति । एषां मरुतां महिष्वणीनां प्रभूतध्वनीनां यज्ञं कुर्मइतिशेषः । कृत्वाच तुविष्वणी-
नां बहुध्वनीनां सुभ्रं सुखं तेः कृतं अध्वरे यज्ञे प्र प्राप्नुयाम । अथवा चतुर्थ्यर्थेपठ्यी प्रभूतत्वने
त्यः सुभ्रं उक्तलक्षणं हविः प्र प्राप्नुयामाध्वरे यज्ञे ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

प्रसङ्गदुर्मतीनामिन्द्रशविष्ठामर ।

रयिमस्मभ्यंघुज्यंचोदयन्मतेज्येषुचोदयन्मते ॥ १९ ॥

प्र॒ह॒भ॒ङ्ग॒म् । दुः॒ह॒म॒ती॒नाम् । इ॒न्द्रं । श॒वि॒ष्ठ । आ । ऋ॒ । र॒यि॒म् ।

अ॒स्म॒भ्य॒म् । यु॒ज्य॒म् । चो॒द॒य॒त्स॒म॒ते । ज्येष्ठ॒म् । चो॒द॒य॒त्स॒म॒ते ॥ १९ ॥

दुर्मतीनां दुष्टमनस्कानां वृत्रादीनां प्रभङ्गं प्रकर्षेण भञ्जकं त्वां याचामह इति शेषः । हे इन्द्र शविष्ठातिशयेन बलवान् स्तुतस्त्वमस्मभ्यं रयिं धनं युज्यं योग्यमस्माकमुचितं धनमाभराहर । हे चोदयन्मते चोदयन्ती धनं प्रेरयन्ती मतिर्यस्य सतथोकः हे तादृशदेव किञ्च हे चोदयन्मते उक्तार्थं ज्येष्ठं धनमाभर ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

स॒नि॒तः॒ सु॒स॒नि॒त॒रु॒प्र॒चि॒त्र॒चे॒ति॒ष्ठ॒सू॒नृ॒त ।

प्रा॒स॒हा॒स॒म्रा॒ट्स॒हृ॒रि॒स॒ह॒न्त॑भु॒ज्यु॑वा॒जै॒पू॒र्व्य॒म् ॥ २० ॥ ४ ॥

स॒नि॒त॒रि॒ति॑ । सु॒स॒नि॒तः॑ । उ॒यं । चि॒त्रं । चे॒ति॒ष्ठ । सू॒नृ॒त । प्र॒स॒हा॑ ।

स॒म्रा॒ट् । स॒हृ॒रि॒म् । स॒ह॒न्त॑म् । भु॒ज्यु॑म् ।

वा॒जै॒पु । पू॒र्व्य॒म् ॥ २० ॥ ४ ॥

हे सनितः संभक्तः सुसनितः दातॄणां उग्र उदूर्णबल चित्र चायनीय चेतिष्ठात्यन्तं चेतयितः सूनृत सुसत्य प्रासहा प्रसह्य हे सम्राट् सर्वस्य स्वामिन् सम्यग्ग्राजमान वा त्वं सङ्हरिं सहन्शीलं सहन्तं भुज्युं भोजयितारं पूर्वं प्रवृद्धं मुख्यमित्यर्थः । ईदृशं धनं वाजेषु संग्रामेषु आभरेति शेषः ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चतुर्थोऽवर्गः ॥ ४ ॥

अथैकविंशी-

आ॒स॒त्तु॒ष॒ई॒व॒दाँ॑अ॒दे॒वः॒ पू॒त॒मा॒द॒दे॑ ।

यथा॑चि॒दृशो॑अ॒श्व्यः॒ पृ॒थु॒श्रव॑सि॒कानी॒ते॒स्या॒व्यु॒ष्या॒द॒दे॑ ॥ २१ ॥

आ । सः । ए॒तु॒ । यः । ई॒व॒त् । आ । अ॒दे॒वः । पू॒त॒म् ।

आ॒द॒दे॑ । यथा॑ । चि॒त् । व॒शः । अ॒श्व्यः । पृ॒थु॒श्रव॑सि ।

का॒नी॒ते॒ । अ॒स्याः । वि॒द॒उ॒षि॑ । आ॒द॒दे॑ ॥ २१ ॥

अत्रशौनकः—वशायाश्वाययत्मादात्कानीतस्तुपृथुश्रवाः । तदत्रस्तूयतेदानमासएत्वेवमा-
दिभिः ॥ १ ॥ ऐतु आगच्छतु सः यः अदेवः देवादभ्यो मनुष्यो वशईवत् गमनवत् गवादिल-
क्षणं पूर्वं पूर्णं आददे आदत्ते स्वीकृतवानित्यर्थः । देवश्चेन्माययाप्यागन्तुमर्हति अतः प्रकाशे-
नैवागच्छत्वित्यर्थः । कथमस्याधनावाप्तिप्रसङ्ग आगमनप्रसङ्गश्चेति । तदुच्यते—यथाचिद् वि-
दितिपूरणः येन कारणेन यस्माद्वा वश एतत्संज्ञकः अभ्यः अभ्यपुत्रः पृथुश्रदसि एतन्नामकेरा-
ज्ञि कानीते कानीतपुत्रे कन्यायाः पुत्रे अस्याउपसो व्युषि व्युष्टौ आददे आदत्ते तेन प्रकारेण-
न तस्माद्वा कारणादायाविति एवमभ्यो बन्धुवर्गोवाब्रूते ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

प॒ष्टिंस॒हस्रा॒भ्य॒स्या॒युता॑स॒नमु॒ष्ट्रा॒नां॒विंश॑ति॒शता॑ ।

दश॑श्वा॒वीनां॑श॒तादश॑भ्य॒रुपी॑णां॒दश॑ग॒वांस॒हस्रा॑ ॥ २२ ॥

प॒ष्टिम् । स॒हस्रा॑ । अ॒भ्य॒स्य । अ॒युता॑ । अ॒स॒नम् ।

उ॒ष्ट्रा॒नाम् । विंश॑तिम् । श॒ता । दश॑ । श्वा॒वीनाम् । श॒ता । दश॑ ।

त्रि॒ंश॒रुपी॑णाम् । दश॑ । ग॒वांम् । स॒हस्रा॑ ॥ २२ ॥

सवश आगत्यब्रूते अभ्यस्याश्वसम्पन्निनः पष्टिं सहस्रा सहस्राणि अयुता अयुतानि
वासनमभर्जं उष्ट्राणां विंशतिं शता शतानि चात्तर्नं श्यावीनां श्याववर्णानां बहवानां दशशता
शतानि चासनम् व्यरुपीणां त्रीण्यारोचमानानि शुभ्राणि ककुपृष्टपाश्वीदिस्थानानि यासां
सादृशीनां गवां दशसहस्रा दशसहस्राण्यभजम् ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

दश॑श्वा॒वाः ऋ॒धत्॑र्ष॒योवी॒तवा॑रा॒सआ॒शवः॑ ।

म॒ध्रा॒नेमि॑निवा॒द्यतुः॑ ॥ २३ ॥

दश॑ । श्वा॒वाः । ऋ॒धत्॑र्ष॒यः । वी॒त॒व॒रा॒सः ।

आ॒शवः॑ । म॒ध्राः । नेमि॑म् । नि । व॒द्यतुः॑ ॥ २३ ॥

दश दशसंख्याकाः श्यावाः श्याववर्णाः आशवोश्वाः नेमिं रथनेमिं निवावृतुः निवर्तय-
न्ति रथंवहन्तीत्यर्थः । कीदृशास्ते ऋवद्रयः प्रवृद्धवेगाः वीतवारासः कान्तबलाः प्राप्तबलावा आ-
शवः मग्राः मथनशीलाः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

दानांसः पृथुश्रवसः कानीतस्य सुरार्धसः ।

रथं हिरण्ययंददन्मंहिष्ठः सूरिर्भूद्वर्षिष्ठमकृतश्रवः ॥ २४ ॥

दानांसः । पृथुश्रवसः । कानीतस्य । सुरार्धसः । रथम् ।

हिरण्ययम् । ददत् । मंहिष्ठः । सूरिः । भूद्वर्षिष्ठम् ।

अकृतश्रवः । २४ ॥

पूर्वमग्नैः प्रतिपादितानि धनानि बंधूनां पितुर्वां पुरस्तादभिर्दिशन्नाशास्ते । पृथुश्रवसः कानीत-
स्य सुरार्धसः शोभनधनस्य यतस्तस्य धनं दानाय कल्पितं अतः समुरार्धसः तस्य दानासो दानाः
दत्तानि धनानीमानि सच पृथुश्रवाः पूर्वमुक्तानि हिरण्ययं हिरण्यमयं रथञ्च ददत् प्रयच्छन्
मंहिष्ठोऽतिशयेन दाता सूरिः सर्वस्य प्रेरकः प्राप्तो वा भूत् भवति भवतु वा । वर्षिष्ठं अतिशयेन
प्रवृद्धां श्रवः कीर्तिमकृत करोति करोतु वा ॥ २४ ॥

आनोवायवित्येषा पञ्चमेहनि प्रजगत्स्थे वायव्येऽर्धे तृतीया । आनोवायोमहेतनइत्येका
रथेन पृथुपाजसेति हि सञ्चितम् । तत्पाठस्तु-

अथ पञ्चविंशी-

आनोवायोमहेतनैयाहिमखायपार्जसे ।

वयंहितेचक्रुमाभूरिदावनेत्स्यश्चिन्महिदावने ॥ २५ ॥ ५ ॥

आ । नः । वायो इति । महे । तने । याहि । मखाय ।

पार्जसे । वयम् । हि । ते । चक्रुम । भूरि । दावने ।

स्यः । चित् । महि । दावने ॥ २५ ॥ ५ ॥

हे वायो त्वं नोस्मान्प्रत्यायाहागच्छ । किमर्थं महे महते तने धनाय मत्ताय महनीया-
य पाजसे बलाय च उभयं प्रदातुमित्यर्थः । किमत्रास्तीति चेदुच्यते वयं हि वयं खलु ते भूरि-
दावने प्रभूतधनदात्रे चरुम स्तुतिं हविर्वा सद्यश्चित्तदानीमेव तवागमनानन्तरमेव चरुम । महि-
महतो धनस्य दावने दात्रे ॥ २५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षड्विंशी-

योअश्वेभिर्वहतेवस्तेउस्त्रास्त्रिःसप्तसप्ततीनाम् ।

एभिःसोमेभिःसोमसुद्धिःसोमपादानार्यशुक्रपूतपाः ॥ २६ ॥

यः । अश्वेभिः । वहते । वस्ते । उस्त्राः । त्रिः । सप्त । सप्ततीनाम् ।

एभिः । सोमेभिः । सोमसुद्धिः । सोमऽपाः ।

दानार्य । शुक्रपूतऽपाः ॥ २६ ॥

यः पृथुश्रवा अश्वेभिरश्वैर्वहते गृहं वस्ते वसति चोलागाः ताभिश्च गच्छतीत्यर्थः । त्रिः
सप्तेति तासां गवां संख्याक्ताच । सा संख्या विशेष्यतेसप्ततीनां त्रिःसप्त उक्तसंख्याकाभिर्गोभि-
रश्वैश्च योगच्छति सपृथुश्रवाः एभिः सोमेभिः सोमैः सोमसुद्धिः सोममभिपुण्वद्भिश्च हेतोम-
पाः सोमस्यपातरिति वायोः संवोधनं हे शक्रपूतपाः दीमपूतस्यच सोमस्य पातर्वायो दानार्य
तुभ्यं सोमं दातुं सोमैर्युक्तो भवतीतिशेषः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

योमंइमंचिदुत्मनामन्दच्चित्रंदावने ।

अरद्वेअसेनहृपेसुकृत्त्वानिसुकृत्तरायसुकृतुः ॥ २७ ॥

यः । मे । इमम् । चित् । ऊँ इति त्मना । अमन्दत् ।

चित्रम् । दावने । अरद्वे । असे । नहृपे । सुकृत्त्वानि ।

सुकृत्तराय । सुकृतुः ॥ २७ ॥

यः पृथुश्रवाः मे महं इमं पुरतोवर्तमानं चित्रं चायनीयं गवाश्वादिकं दावने दानाय त्म-
ना आत्मना स्वबुधैव अमदत् अमंदत् अमाद्यत् । सच सुक्रतुः शोभनकर्मा राजा सुक्रतरा-
य सुक्रतकर्तृत्वाय अरद्वे अक्षे नहुषे सुक्रत्वनिच एते तस्य रात्रोध्यक्षाः तेष्वन्वशात् अस्मै
गवादिकान्संयोजयतेति । यद्वा अरद्वदपोन्येराजानः तेषु मध्ये सुक्रतरायामन्ददिति ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

उच॒ध्ये॑इ॒वपुं॑पि॒यःस्व॒रा॒भुत॑वा॒योधू॒तस्त्राः॑ ।

अश्वे॑पि॒त॒रजे॑पि॒त॒शुने॑पि॒त॒प्राज्म॑तदि॒दंनु॑तत् ॥ २८ ॥

उच॒ध्ये । वपुं॑पि । यः । स्व॒रा॒ट् । उ॒त । वा॒यो इति॑ । धू॒तस्त्राः॑ ।

अश्वे॑इ॒पित॑म् । रजः॑इ॒पित॑म् । शुना॑इ॒पित॑म् । प्र ।

अज्म॑ । तत् । इ॒दम् । नु । तत् ॥ २८ ॥

उचध्ये वक्तव्ये स्तुत्ये वपुषि शरीरे यः स्वराद् स्वयं राजते यद्वा उचध्यो वपुश्चोभौ-
राजानौ तयोरपि यः स्वराद् स्वाराज्यं करोति अविशयेन वर्तते । उतापिच हे वायो यश्च
धूतस्त्राः धूतवच्छुद्धः सराजा अश्वेपितं अश्वैःप्रापितं । रजेपितं रजःशब्देनोद्गो गर्दभोवोच्यते ।
तेनाप्यानीतं शुनेपितं चाज्मानं प्रादात् तदन्नमश्वाद्यानीतं इदं पुरतो दृश्यते तत् तवैवानु-
ग्रहादित्यर्थः । अधवैकस्तच्छब्दः पूरणः अश्वाद्यानीतं यदस्ति तदिदं खल्विति ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

अध॑प्रि॒यमि॑पि॒राय॑प॒ष्टिस॒हस्रा॑सनम् । अश्वाना॑मि॒ज्वृष्णा॑म् ॥ २९ ॥

अध॑ । प्रि॒यम् । इ॒पि॒राय॑ । प॒ष्टिम् । स॒हस्रा॑ । अ॒सनम् ।

अश्वाना॑म् । इत् । न । वृष्णा॑म् ॥ २९ ॥

अधाधुना इपिराय धनादिप्रेरयित्रे रात्रे मियं श्रद्धेयं अश्वानामिज अश्वानामिव वृष्णां
सेकृणां गवां सहस्रा सहस्राणां पष्टिं पष्टिसहस्रसंख्याकं मियभूतं असनं अभजम् ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

गात्रे॑न॒यूथमु॑रुप॒पंति॑वध्रं॒पउ॒पमार्प॑न्ति॒वध्रं॑यः ॥ ३० ॥

गावः । न । यूथम् । उप । युन्ति । वध्रयः । उप ।

मा । आ । युन्ति । वध्रयः ॥ ३० ॥

गावोन गावइव ता यथा संगवेयूथमुपयन्ति उपगच्छन्तितद्वध्रयः छिन्नमुष्काः वृष-
भाः पृथुश्रवसा दत्ताः मा मामुपयन्ति समीपं प्राप्नुवन्ति । मा मां वधय उपायन्तीति पुनरु-
किरादरार्था ॥ ३० ॥

अथैकविंशी-

अध्वचारथेगणेशतमुष्ट्राँअचिक्रदत् ।

अध्वश्वित्नेपुर्विशतिशता ॥ ३१ ॥

अध्व । यत् । चारथे । गणे । शतम् । उष्ट्रां । अचिक्रदत् ।

अध्व । श्वित्नेपु । विंशतिम् । शता ॥ ३१ ॥

अधाथ यद्यदा चारथे चरथं चरणं गमनं तत्तंबन्धिनि चार्यमाणे वनाय चार्यमाणइत्यर्थः
तादृशे गणे उष्ट्रसंघे उष्ट्रान् शतं उष्ट्राणां शतं अचिक्रदत् अस्पर्शं प्रदानाय जुहाव । अधापि-
चास्मदर्थमेव श्वित्नेपु श्वेतवर्णेषु गोयूथेषु विंशतिं शता च शतानि च अथवा शतानां विंशतिं
अचिक्रदत् ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी-

शतंदासेर्वल्वूथेविप्रस्तरुक्ष्णआददे ।

तेतेवायविमेजनामदन्तीन्द्रगोपामदन्तिदेवगोपाः ॥ ३२ ॥

शतम् । दासे । वल्वूथे । विप्रः । तरुक्षे । आ । ददे ।

ते । ते । वायो । इति । इमे । जनाः । मदन्ति ।

इन्द्रगोपाः । मदन्ति । देवगोपाः ॥ ३२ ॥

अयं विमेषाघी वशो जनोहं वल्वूथे एवन्नामके दासे तरुक्षे गवाभ्यादीनां तारके
गवायधिरुते राक्तास्माकं मदिष्टधनदातरि आददे । किं दानं गवाभ्यादीनां शतं शतशब्दोप-
रिमितवचनः हे वापो ते तव स्वभूताः ते स्तोतारः इमे जनावयमित्यर्थः आत्मनएव परोक्षत्वेन
यादः त्वयानुगृहीतत्वादिन्द्रगोषा इन्द्रो गोपायिता येपां ते तथोक्ताः इन्द्रेण रक्षिता मदन्ति
तथा देवगोषा मदन्ति इन्द्रं देवांश्च राक्ताष्टब्धेन धनेन यजन्तो मदन्तीत्यर्थः ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी-

अधस्यायोपणामहीप्रतीचीवशमश्व्यम् ।

अधिरुक्माविनीयते ॥ ३३ ॥ ६ ॥

अध । स्या । योपणा । मही । प्रतीची । वशम् । अश्व्यम् ।

अधिरुक्मा । वि । नीयते ॥ ३३ ॥ ६ ॥

अधाधुना स्या सा योपणा योपा राज्ञा प्रदत्ता मही महती पूज्या प्रतीची अस्मदभि-
मुखी अश्व्यमश्वपुत्रं वशं मां प्रति सा अधिरुक्माभरणा सती विनीयते तां कन्यां मां प्रत्या-
नयन्तीत्यर्थः । अत्र वायव्यास्त्वक्षु यत्र वायुर्नस्तूयते परं दानप्रशस्तेव तासु सर्वासु हे वायो-
त्वदनुग्रहादेवमितियोज्य वायुपरत्वमवगन्तव्यम् ॥ ३३ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

महिषइत्यष्टादशर्चं पञ्चमं सूक्तं आद्यस्य त्रितस्यार्थं षष्ठकामहापङ्क्तिश्छन्दः आद्या-
स्तयोदशर्चः आदित्यदेवताकाः यच्चगोधित्याद्याः पञ्चर्च उषोदेवताकाः आदित्यदेवताकाश्च ।
तथाचानुक्रमणिका-महिषोद्भूता त्रितआद्यआदित्येभ्योन्त्याः पञ्चोपसेपि महापाङ्कमिति ।
सूक्तविनियोगोलङ्घिकः ।

तत्र प्रथमा-

महिषोमहतामवोवरुणमित्रंदाशुपे ।

यमादित्याअग्निद्रुहोरक्षथानेमधनंशदनेहसो

वऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ १ ॥

महि । वः । महताम् । अवः । वरुण । मित्रं । दाशुपे । यम् ।

आदित्याः । अग्नि । द्रुहः । रक्षथ । न । ईम् । अघम् । नृशत् ।

अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १ ॥

हे वरुण हे मित्र एतद्वयमयम्पोष्युपलक्षणं हे वरुणादयो महतां वो युष्माकं अवः-
क्षणं महि महत् कस्मै दाशुषे हविर्दात्रे यजमानाय क्रियमाणं । किञ्च हे आदित्याः यं यज-
मानं द्रुहो द्रोग्धुः सकाशादभिरक्षथ इमेनं यजमानं अघं पापं ननशत् नमामोति । कुतएवमिति
तत्रोच्यते—वो युष्माकमूतयो रक्षणानि अनेहसः अपापानि अनुपद्रवाणिच ऊतयो वो युष्मा-
कं रक्षणानि सऊतयः शोभनलक्षणानि । पुनरुक्तिरादरार्था ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वि॒दादे॒वाअ॒घाना॒मादि॒त्यासोअ॒पाकृ॑तिम् ।
प॒क्षाव॒योय॒थोप॒रिव्य॑स्मे॒शर्म॑यच्छ॒ताने॒हसो॑वऊ॒तयः॑
सुऊ॒तयो॑वऊ॒तयः॑ ॥ २ ॥

वि॒द । दे॒वाः । अ॒घाना॑म् । आदि॒त्यासः । अ॒प॒आकृ॑तिम् । प॒क्षा ।
व॒यः । य॒था । उ॒परि॑ । वि । अ॒स्मे इति॑ । श॒र्म । य॒च्छ॒त ।
अ॒नेह॑सः । वः । ऊ॒तयः॑ । सु॒ऊ॒तयः॑ । वः । ऊ॒तयः॑ ॥ २ ॥

हे देवा आदित्यास्त आदित्याः यूयं अघानां दुःस्वानामपाकृतिमपाकरणं परिहारमकारं
विद जानीथ । यस्मादेवं तस्माद्वयः पक्षिणः यथा पक्षा स्वपक्षौ उपरि स्वशिशुकानामुपरि
कुर्वन्ति सुखाय तद्वदस्मे अधि अस्मासु शर्म सुखं यच्छत कुरुत । अधीति सप्तम्यर्थानुवादी ।
अस्मे अस्माकमुपरीतिवा ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

व्य॑स्मेअ॒धि॒शर्म॑तत्प॒क्षाव॒यो॒नय॑न्तन ।
वि॒श्वानि॑वि॒श्ववे॒दसो॒वरू॒थ्याम॑नामहे॒नेह॑सो॑वऊ॒तयः॑सुऊ॒तयो॑वऊ॒तयः॑ ॥ ३ ॥

वि । अ॒स्मे इति॑ । अ॒धि । श॒र्म । तत् । प॒क्षा । व॒यः । न । य॒न्त॒न ।
वि॒श्वानि॑ । वि॒श्व॒वे॒द॒सः । व॒रू॒थ्या । म॒नाम॑हे । अ॒नेह॑सः । वः ।
ऊ॒तयः॑ । सु॒ऊ॒तयः॑ । वः । ऊ॒तयः॑ ॥ ३ ॥

हे आदित्या यूयं अस्मे अधि अस्मासु तव युष्मास्वेवासाधारणं यच्छर्मास्ति तदित्यर्थः ।
तव वयोन पक्षा पक्षिणः शिशुकानां पक्षोपरि यथा तथा वियन्तन विशेषेण प्रापयत हे वि-
श्ववेदसः सर्वधना युष्मान्विश्वानि सर्वाणि वरूथ्या वरूथं गृहं तदुचितानि धनानि मनामहे
याचामहे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्मा॒अरा॑सत॒क्षयं॑ जी॒वातुं॑ च॒प्रचे॑तसः ।

मनो॑वि॒श्वस्य॑ घेदिम॒आदि॒त्यारा॑य ई॒शते॑ने॒हसो॑व॒ऊतयः॑

सु॒ऊतयो॑व॒ऊतयः॑ ॥ ४ ॥

यस्मै । अरासत । क्षयम् । जीवातुम् । च । प्रचेतसः । मनोः ।

विश्वस्य । घ । इत् । इमे । आदित्याः । रायः । ईशते ।

अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ४ ॥

यस्मै मनुष्याय क्षयं निवासं जीवातुं जीवनसाधनमन्त्रश्च प्रचेतसः प्रकृष्टमतयः अरासत
प्रयच्छन्ति तस्मै यजमानाय तदर्थं इमे आदित्याः विश्वस्य घेत् सर्वस्याप्ययष्टुर्मनोर्मनुष्यस्य
धनिकस्य रायो धनस्य ईशते स्वागिनो भवन्त्यपहत्य यजमानाय प्रदातुम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

परि॑णो॒वृणज॑न्॒घादु॒र्गाणि॑र॒थ्यो॒यथा॑ ।

स्यामेदि॑न्द्र॒स्यशर्म॑ण्यादि॒त्याना॑मु॒ताव॑

स्यने॒हसो॑व॒ऊतयः॑ सु॒ऊतयो॑व॒ऊतयः॑ ॥ ५ ॥ ७॥

परि । नः । वृणजन् । अघा । दुःशानि । रथ्यः । यथा । स्याम ।

इत् । इन्द्रस्य । शर्मणि । आदित्यानाम् । उत । अवसि ।

अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ५ ॥ ७ ॥

परिवृणजन् परिवर्जयन् नोस्माकं अघा अघानि पापानि । तव दृष्टान्तः—दुर्गाणि दुर्म-
मनान् प्रदेशान् अवटविषयादिकान् यथा रथ्यः रथस्य घोढारोथाः परिवर्जयन्ति तद्वत् इन्द्र-
स्य शर्मणि स्याम भवेम वयं उतापिच आदित्यानामवसि रक्षणेच स्याम ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

परिहृतेदनाजनोयुष्मादत्तस्यवायति ।
 देवाअदभ्रमाशवोयमादित्याअहेतना
 नेहसोवऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ ६ ॥

परिहृता । इत् । अना । जनः । युष्मादत्तस्य । वायति । देवाः ।
 अदभ्रम् । आशवः । यम् । आदित्याः । अहेतन । अनेहसः ।
 वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ६ ॥

परिहृतेव परिपीडितेनैव तपोनियमादिना अना शकटेनयुक्तो जनो युष्मादत्तस्य यु-
 ष्माभिर्दत्तधनं कर्मणिषष्ठी वायति गच्छति । हे देवाः हे आदित्याः हे आशवः शीघ्रगमना-
 यूनं यं यजमानं अहेतन प्राप्नुयः सजनो दध्नमनल्पं धनं वायति प्राप्नोतीति सवन्धः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नतंतिग्मंचनत्यजोनद्रांसदभितंगुरु ।
 यस्माउशर्मसप्रथआदित्यासोअराध्व
 मनेहसोवऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ ७ ॥

न । तम् । तिग्मम् । चन । त्यजः । न । द्रासत् । अभि । तम् । गुरु ।
 यस्मै । ऊँ इति । शर्म । सप्रथः । आदित्यासः । अराध्वम् ।
 अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ७ ॥

तं मनुष्यं तिग्मं चन तीक्ष्णमेव सन्तं त्यजः क्रोधनामेतत् अत्र क्रोधात्पयुज्यमानमा-
 युधमुच्यते न द्रासत् द्रा कृत्वायां गतो कृतिसत् नागच्छति नहिनस्तीत्यर्थः । तथा तं जनं गुरु
 मवृद्धं अपरिहारार्हं दुःखं न द्रासत् न गच्छति । हे आदित्यासः आदित्याः सप्रथः सप्तमपथ-
 नाः सर्वतः पृथुभूतावा यूनं यस्माउ यस्मै यजमानाय उशब्दः पूरणः शर्म सुखं अराध्वं अदत्त
 तं न द्रासदिति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युष्मेदेवाअपिष्मसियुध्यन्तइववर्मसु ।
 यूयमहोनएनसोयूयमर्भादुरुप्यतानेह
 सोवऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ ८ ॥

युष्मे इति । देवाः । अपि । स्मसि । युध्यन्तः इव । वर्मसु ।
 यूयम् । महः । नः । एनसः । यूयम् । अर्भात् । उरुप्यत ।
 अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ८ ॥

हे देवाः आदित्या युष्मे युष्मासु वयं अपिष्मसि अपि भवेम युष्माभिरपिहिताः स्मेत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—युध्यन्तः इव शूरा वर्मसु कवचेषु यथा भवन्ति तद्वत् यूयं नोस्मान्महोमह-
 तः एनसः पापाद् उरुप्यत रक्षत । तथा यूयं अस्मानर्भादत्पादप्येनस उरुप्यत ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अदितिर्नउरुप्यत्वादितिःशर्मयच्छतु ।
 मातामित्रस्यरेवतोर्यम्णोवरुणस्यचाने
 हसोवऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ ९ ॥

अदितिः । नः । उरुप्यतु । अदितिः । शर्म । यच्छतु ।
 माता । मित्रस्य । रेवतः । अर्यम्णः । वरुणस्य ।
 च । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ९ ॥

नोस्मानदितिरखण्डनीया देवमाता उरुप्यतु रक्षतु तथा अदितिः शर्मे सुखं यच्छतु । अ-
 दितिर्विशेष्यते या माता निर्मात्री कस्य मित्रस्य रेवतो धनवतोर्यम्णो वरुणस्य च । सा न उरु-
 प्यत्विति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यदेवाःशर्मशरणघट्टद्रयदनातुम् ।
 त्रिधातुयदेरुध्यंतदस्मासुविर्यन्तनानेहसो
 वऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ १० ॥ ८ ॥

यत् । देवाः । शर्म । शरणम् । यत् । भद्रम् । यत् । अनातुरम् ।

त्रिधातुं । यत् । वरुध्यम् । तत् । अस्मासु । वि । युन्तन् ।

अनेहसः । वः । ऊतयः । सुःऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १० ॥ ८ ॥

हे देवा आदित्याः यच्छर्मं सुखं शरणं शरणीयं यद्भद्रं सर्वैर्भजनीयं यदनातुरं रोगरहितं यद्विधातु त्रिगुणं यद्वरुध्यं वरुथं गृहं वदहं यदुक्तगुणकं शर्मास्मासु वियन्तन् वियच्छत ॥१०॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकादशी-

आदित्या अवहिरूप्यताधिकूलादिवस्पशः ।

सुतीर्थमर्वतोयथानुनोनेपथासुगमनेह

सोवऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ ११ ॥

आदित्याः । अव । हि । रूप्यत । अधि । कूलात्इव । स्पशः ।

सुःतीर्थम् । अर्वतः । यथा । अनु । नः । नेपथ्य । सुःगम् ।

अनेहसः । वः । ऊतयः । सुःऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ११ ॥

हे आदित्या भूयं अवहिरूप्यत अवहि पश्यवाधस्तात्स्थितानस्मान् । तत्रदृष्टान्तः—कूलादि-
वाधि कूले स्पशः स्पष्टाः स्थिताइत्यर्थः यथा कूलस्थः पुरुषोधोगतमुदकं जिज्ञासुः तत्रस्थं मनु-
ष्यं वा विलोकयितुमवाकपश्यति तद्वत् । तथा कृत्वा सुतीर्थं शोभनावतरमदेशं अर्वतोश्चान्यथा
मापयन्त्यश्वरक्षकास्तद्वनोस्मान् सुगं सुपन्थानमनुनेपथानुनयथ ॥११॥

अथ द्वादशी-

नेहभद्रंरक्षस्विनेनावधैनोपयावृत ।

गर्वेचभद्रधेनव्वीरार्यचश्रवस्यनेनेहसो

वऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ १२ ॥

न । इह । भद्रम् । रक्षस्विने । न । अवश्यै । न । उपश्यै । उत ।
गवे । च । भद्रम् । धेनवे । वीराय । च । श्रवस्यते ।
अनेहसः । वः । ऊतयः । सुहऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १२ ॥

हे आदित्याः इह भूमौ भद्रं कल्याणं सुखं रक्षस्विने रक्षोघटं वलवतेस्मद्वेष्टे न भवत्विति-
तिशेषः । अवयै अस्मात् हिंसितुमवगच्छते न भवतु भद्रं तथोपयै उपगच्छते न भवतु । तर्हि
कस्य भवत्विति उच्यते गवेच भद्रं युष्मदीयं भवतु चशब्दो वक्ष्यमाणधेन्वाद्यपेक्षः । किञ्च धे-
नवेन वमस्तृप्तिकार्यै भद्रं भवतु । वीरायास्मत्पुत्रादिकाय भद्रं भवतु । कीदृशाय वीराय श्रवस्य-
तेन मिच्छते अथवा उत्तरार्धेऽपि नेत्यनुवर्तते अस्मद्विरोधिनो गवादिनाय भद्रं न भवत्विति
तस्यार्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यदाविर्यदपीच्यं देवास्तो अस्ति दुष्कृतम् ।
त्रिते तद्विश्वमास्ये आरे अस्मदधातनाने
हसो वऊतयः सुऊतयो वऊतयः ॥ १३ ॥

यत् । आविः । यत् । अपीच्यम् । देवास्तः । अस्ति । दुःकृतम् ।
त्रिते । तत् । विश्वम् । आस्ये । आरे । अस्मत् ।
दधातन । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुहऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १३ ॥

हे देवास्तो देवाः आदित्याः यदाविः यत्पामाविर्भूतमस्ति दुष्कृतं यच्चापीच्यं अन्तर्हित-
मस्ति अपीच्यमित्यन्तर्हितनाम तद विश्वं तदुभयं आस्ये त्रिते मयि माभूत् किंतु अस्मदारे
द्वे दधातन स्थापयत् ॥ १३ ॥

यच्च गोवित्यादि सूक्तशेषेण दुःस्वप्नं दृष्ट्वादित्यमुपविष्टेत तथाच स्वप्नममनोत्तं दृष्ट्वेत्युप-
म्य यच्च गोपुद्गुधम्पमिति पञ्चभिरादित्यमुपविष्टेत इति सूचितम् ।

तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्दशी—

यच्च गोपुदुष्वभ्यंयच्चास्मेदुहितर्दिवः ।
त्रितायतर्हिभावयास्यायपरावहानेहसो
वऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ १४ ॥

यत् । च । गोपु । दुःस्त्वभ्यम् । यत् । च । अस्मे इति ।
दुहितः । दिवः । त्रिताय । तत् । विभावरि । आस्याय । परा ।
वह । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १४ ॥

हे दिवोदुहितरूपः उपोदेवते यच्च गोपु अस्मदीयासु दुःष्वभ्यं अनर्थसूचकं दृष्टं स्वा-
र्थिकोयत् किञ्च यच्च दुःष्वभ्यं अस्मेस्मासु दृष्टं गोपीडानिमित्तकमस्माकं पीडानिमित्तकं च
यत् दुःष्वभ्यं पश्यामहात्पथः । तत्सर्वं हे विभावरि उपोनामेतद् हे व्युच्छन्नवति देवि आस्याय
त्रिताय परावह दूरे परिहर ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

निष्कंवांघाकृणवतेस्रजंवादुहितर्दिवः ।
त्रितेदुष्वभ्यंसर्वमास्येपरिदद्मस्यनेहसो
वऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ १५ ॥ १ ॥

निष्कम् । वा । घ । कृणवते । स्रजम् । वा । दुहितः । दिवः । त्रिते ।
दुःस्त्वभ्यम् । सर्वम् । आस्ये । परि । दद्मसि । अनेहसः ।
वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १५ ॥ १ ॥

हे दिवोदुहितरूपो निष्कंवा घ आभरणविशेषं वा कृणवते कुर्वते स्वर्णकाराय यत्
दुःष्वभ्यं दृष्टं स्वर्णकारेणनिर्माणसमये दृष्टमित्यर्थः । वेतिपूरणः वाशब्दश्चार्थे वा अथवा स्रजं
माल्यं कृणवते कुवांणेत्यर्थः तस्मिन्नापि मालाकारे मालानिर्माणसमये यत् दुःष्वभ्यं दृष्टं त-
दुभयविषयं स्वर्णं आस्ये अपां पुत्रे त्रिते वर्तमानं परिदद्मसि परिदद्मोवयं त्रिताः परित्यजामे-
त्यर्थः । अथवा त्रिते मयि यद्दुःष्वभ्यं दृष्टं तत्स्वर्णकाराय मालाकारायवा परिदद्मसि अस्मत्तो-
षिनिष्ठस्य तयोरुपरि स्थापयामः ॥ १५ ॥

॥ इति पटस्य चतुर्थे नवमोवर्मः ॥ ९ ॥

अथ षोडशी—

तदन्नायतदपसेतंभागमुपसेदुषे ।

त्रितायचद्वितायचोषोदुष्वभ्यंवहानेहसो

वऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ १६ ॥

तत्तदन्नाय । तत्तदपसे । तम् । भागम् । उपसेदुषे । त्रिताय ।

च । द्विताय । च । उपः । दुःस्वभ्यम् । वह । अनेहसः ।

वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १६ ॥

तदन्नाय यदेव जागरावस्थायां भोज्यत्वेन प्रसिद्धं मधुपायसादि स्वमेपि तदेवान्नं यस्य सः तादृशाय प्रत्यक्षभोजनवत् स्वमेपि भोक्त्रे इत्यर्थः । तथा तदपसे यदेवापः कर्मनिन्दितं जाग्रदवस्थायां क्रियते तदेव कर्म स्वमे यस्य सतत्कर्मा तादृशाय देवाय तं भागं दुःस्वमस्यां-शमुपसेदुषे मामुवते त्रिताय द्विताय च हे उपोदेवि दुःस्वभ्यं अन्नकर्मविषयं वह अन्यत्र प्रापय स्वमेदृष्टं मधुभोजनादिकं जाग्रदवस्थानुरूपवत्सुखकरं भवत्वित्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

यथाकलांयथाशफयथक्लृणंसंनयामसि ।

एवादुष्वभ्यंसर्वमाप्सेसंनयामस्थनेहसो

वऊतयःसुऊतयोवऊतयः ॥ १७ ॥

यथा । कलाम् । यथा । शफम् । यथा । क्लृणम् । समंनयामसि ।

एव । दुःस्वभ्यम् । सर्वम् । आप्से । सम् । नयामसि । अनेहसः ।

वः । ऊतयः । सुऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १७ ॥

संज्ञापितं पशुं दानार्थं संस्कुर्वन्नो यथा येनप्रकारेण कलां शफमिवि सन्दायान्यत्र सन्नयन्ति अथापरो यथा शब्दः पूरणः अथवा यथा कलां हृदयाद्यवयवमवदानार्हं सन्नयन्ति यथा च शफं शफोपलक्षितमवदानार्हं शफास्थ्यादिकं सन्नयन्ति यथा वा क्लृणं शनैः सन्नयन्ति एव एवं दुःस्वभ्यं सर्वं आप्से वर्तमानं सन्नयामसि सन्नयामः अपसारयामः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

अजैष्मद्यासनामचाभूमानांगसोवयम् ।
 उपोयस्मादुःष्वभ्यादभैष्मापतदुच्छत्वनेहसो
 वउतयःसुउतयोवउतयः ॥ १८ ॥ १० ॥

अजैष्म । अद्य । असनाम । च । अभूम् । अनांगसः । वयम् । उपः ।
 यस्मात् । दुःष्वभ्यात् । अभैष्म । अप । तत् । उच्छतु ।
 अनेहसः । वः । उतयः । सुउतयः । वः । उतयः ॥ १८ ॥ १० ॥

वर्यं त्रिताः अद्याजैष्म जयेम असनामच संभजेमच सुष्वप्यं सुखंवा अनांगसोपापा-
 अभूम् भवेम । हे उपः यस्मादुष्वभ्यादभैष्म भीताः स्म तत्पापं अपोच्छतु अपगच्छतु ॥ १८ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

स्वादोरभक्षीति पञ्चदशर्चं पठंसूक्तं काण्वस्य प्रगाथस्यार्यं सोमदेवताकं त्रैष्टुभं पञ्चमी-
 जगती । तथाचानुक्रान्तम्—स्वादोःपञ्चोना प्रगाथः सौम्यं त्रैष्टुभं पञ्चमीजगतीति ।
 सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्र प्रथमा—

स्वादोरमन्त्रिवर्यसःसुमेधाःस्वाध्योवरिवोवित्तरस्य ।
 विश्वेयंदेवाउत्तमर्त्यासोमधुं ब्रुवन्तोअभिसंचरन्ति ॥ १ ॥

स्वादोः । अन्नक्षि । वर्यसः । सुमेधाः । सुआध्यः । वरिवोवित्तरस्य ।
 विश्वे । यम् । देवाः । उत्त । मर्त्यासः । मधुं । ब्रुवन्तः ।
 अग्नि । समृचरन्ति ॥ १ ॥

अहं प्रगाथः सुमेधाः शोभनपत्तः स्वाध्यः स्वाध्ययनः सुकर्मा वरिवोवित्तरस्य अग्नि-
 जयेन पूजां लभमानस्य स्वादोः शृष्टु अदनीयस्य स्वादुभूतस्य वयसोजस्य एताः कर्मणिपठयः
 उक्तदणं यपोनं सोमारम्यं आभक्षि भक्षयेय । यं यदन्नं विश्वेदेवाः सर्वेपीन्द्रादयः उदानिप

मर्त्यांसोमर्त्या मनुष्या मधुमुवन्तः मनोहरमेवदिति शब्दायन्तोभिसञ्चरन्ति अभिसंगच्छन्ते प्रा-
मुवन्ति तदन्नमभक्षीति ॥ १ ॥

अग्नीषोमप्रणयनेन्तश्चेत्येषा । तथाचसूत्रितम्—अन्तश्चप्रागाअदितिर्भवासि श्येनोनयो-
निसदनं धियाकृतमिति ।

सैषा द्वितीया—

अन्तश्चप्रागाअदितिर्भवास्यवयाताहरसोदैव्यस्य ।

इन्द्रविन्द्रस्यसख्यंजुपाणःश्रौष्टीधुरमनुरायकंध्याः ॥ २ ॥

अन्तरिति । च । प्र । अगाः । अदितिः । भवासि । अवय्याता ।

हरसः । दैव्यस्य । इन्द्रो इति । इन्द्रस्य । सख्यम् । जुपाणः ।

श्रौष्टीइहव । धुरम् । अनु । राये । कंध्याः ॥ २ ॥

हे सोम त्वं अन्तश्च प्रागाः हृदयस्य यागामारस्य वान्तर्गच्छसि गत्वाचादितिः अदीनस्त्वं
दैव्यस्य हरसः क्रोधस्यावयाता पृथक्कर्ता भवासि भवसि । हरइति क्रोधनाम हे इन्द्रो सोम त्वं
इन्द्रस्य सख्यं जुपाणः सेवमानः श्रौष्टीश्रुष्टीति क्षिप्रनाम तत्संबन्धी श्रौष्टी क्षिप्रगाम्यश्वो
धुरमिव रायेस्माकं धनलाभाय अनुकंध्याः अनुगच्छसि । अथवाश्वोयथा धुरं वृत्वाभिमतदेशं
प्रापयति तद्वदस्मान्प्रापय अनुपूर्वोरुधिर्गत्यर्थः ॥ २ ॥

अपामसोममित्यादिके द्वे सोमपानोत्तरकालीनास्याभिमर्शने हृदयाभिमर्शनेच क्रमेणवि-
नियुक्ते । तथाचसूत्रितम्—अपामसोमममृताअभूम शंनोभवहृदआपीतइन्दविति मुखहृदये अ-
भिमृशेरन्निति ।

अनयोर्मध्ये प्रथमा सूक्ते तृतीया—

अपामसोमममृताअभूमागन्मज्योतिरर्विदामदेवान्

किन्नूनमस्मान्कृणवदरातिःकिमुधूर्तिरमृतमर्त्यस्य ॥ ३ ॥

अपाम । सोमम् । अमृताः । अभूम । अगन्म । ज्योतिः । अर्विदाम ।

देवान् । किम् । नूनम् । अस्मान् । कृणवत् । अरातिः । किम् ।

ऊँ इति । धूर्तिः । अमृत । मर्त्यस्य ॥ ३ ॥

हे अमृत अमरण सोम त्वामपाम पानं करवाम कुर्मः । तवः अमृताअभूम भवेम । यस्मा-
त्त्वममृतः अतस्तवपानादयमप्यमृताः स्याम । पश्चात् ज्योतिः द्योतमानं स्वर्गमगम्य अविदाम
ज्ञातवन्तो देवान्दयं । तथाभूतानस्मान्नूनमिदानीं अरातिः शत्रुः किं रुणवत् कुर्यात् किमु किं
वा मर्त्यस्येदानीं मनुष्यभूतस्य मम धूर्तिर्हिसकः किं रुणवत् कुर्यात् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

श॒नो॒भ॒व॒हृ॒द॒आ॒पी॒त॒इ॒न्दो॒पि॒ते॒र्व॒सो॒म॒सू॒न॒वे॒सु॒शे॒वः ।
स॒खे॒व॒स॒ख्ये॒उ॒रु॒शं॒स॒धी॒रः॒प्र॒ण॒आ॒यु॒र्जी॒व॒से॒सो॒म॒ता॒रीः ॥ ४ ॥

शम् । नुः । भव । हृदे । आ । पीतः । इन्दो इति । पिताइव ।
सोम । सूनवे । सुशेवः । सखाइव । सख्ये । उरुशंस । धीरः ।
प्र । नुः । आयुः । जीवसे । सोम । तारीः ॥ ४ ॥

हे इन्दो सोम अस्माभिः पीतस्त्वं नोस्माकं हृदे हृदयाय शं सुखं आभव । सुखभवने द-
ष्टान्तद्वयम्—पितेव सूनवे स्वात्मजाय यथा सुखाय भवति । यथा वा सत्त्वाऽहितान्वित्यं
हिते स्थापयिता सत्त्वायं स्वसख्ये यथा सुशेवः सु सुखोभवति शेवमिति सुखनाम तद्वत्त्वमपि
भव । किञ्च हे उरुशंस बहुभिर्वहुधावा शंसनीय बहुकीर्तिं सोम धीरो धीमांस्त्वं नोस्माकं
जीवसे जीवनाय आयुरायुष्यं प्रतारीः प्रवर्धय ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इ॒मे॒मा॒पी॒ता॒य॒श॒सं॒उ॒रु॒प्य॒वो॒र॒यं॒न॒गा॒वः॒स॒मं॒ना॒ह॒प॒र्व॒सु॒ ।
ते॒मा॒र॒क्षं॒तु॒वि॒स्र॒सं॒श्च॒रि॒त्रा॒द्भु॒त॒मा॒सा॒मा॒द्य॒व॒य॒न्ति॒व॒न्द॒वः ॥ ५ ॥ ११ ॥

इमे । मा । पीताः । यशसः । उरुप्यवः । रयम् । न । गावः । सम ।
अनाह । पर्वसु । ते । मा । रक्षन्तु । विस्त्रसः । चरित्राद् । उन ।
मा । सामात् । यवयन्तु । इन्दवः ॥ ५ ॥ ११ ॥

इमे पीताः यशसो यशस्कराः उरुष्यवोस्माकं रक्षाकामाः सोमाः गावो गोविकारभूता
वध्वः रथंन रथमिव ताः यथा रथं विस्रस्तं पर्वसु समनाह सन्दधते तद्वन्मां पीताः सोमाः
पर्वसु संनक्षन्तु । किञ्च ते सोमाः मा मां विस्रसो विस्रस्ताच्चरित्राच्चरणादनुष्ठानाद्रक्षन्तु सोमः
पीतश्चेत्कर्मस्य विस्रस्तं भवति । उतापिच मा मां सामाद्याधेः सकाशादिन्दवः पीता यवयन्तु पृ-
थक्कुर्वन्तु ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ पठ्ठी-

अग्निममामथितंसन्दिदीपः प्रचक्षय कृणुहि वस्यसो नः ।

अथाहिते मदआसोममन्ये रेवा इव प्रचरा पुष्टिमच्छ ॥ ६ ॥

अग्निम् । नः । मा । मथितम् । सम् । दिदीपः । प्र । चक्षय । कृणुहि ।

वस्यसः । नः । अर्थः । हि । ते । मदे । आ । सोम । मन्ये ।

रेवान् इव । प्र । चर । पुष्टिम् । अच्छ ॥ ६ ॥

हे सोम पीतस्त्वं मा मां मथितमग्निं अग्निमिव सन्दिदीपः सन्दीपय प्रचक्षय च कृपः
सन्धुक्षणेन नोस्मान् वस्यसोतिशयेन वसुमतः कृणुहि कुरु । अथाधुनाहि खलु ते त्वां हे सो-
म मदे मदाय मन्ये स्तौमि । तथासति रेवानिव धनवान् । इह इवेति संप्रत्यर्थे । पुष्टिमस्मापो-
पमच्छ प्रचराभिगच्छ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इपिरेण ते मनसा सुतस्य मक्षीमहि पित्र्यस्येव रायः ।

सोमं राजन् प्रणार्युषि तारि रहानी वसूर्यो वासराणि ॥ ७ ॥

इपिरेण । ते । मनसा । सुतस्य । मक्षीमहि । पित्र्यस्य इव ।

रायः । सोम । राजन् । प्र । नः । आर्युषि । तारिः ।

अहानि इव । सूर्यः । वासराणि ॥ ७ ॥

इपिरेण इच्छावता मनसा सुतस्य सुतमभिपुतं ते त्वां भक्षीमहि पित्र्यस्य पितृसंबन्धिनो
 रायो धनस्येव धनमिव पित्र्यं धनं यथैषणेन मनसोपभुञ्जते तद्वत् भक्षीमहि । हे सोमराजन्
 स्वामिन् नोस्माकमार्यं पि प्रतारीः प्रवर्धय वासराणि जगद्वासकानि अहानि सूर्यइव । अथै
 षणेन वैषणेन वार्षणेन वेत्यादिनिरुक्तं ज्ञातव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सोमराजन्मृळ्यान्ःस्वस्तितवस्मसिब्रत्याऽस्तस्यविद्धि ।

अलर्तिदक्षउतमन्युरिन्दोमानोअर्योअनुकामपरादाः ॥ ८ ॥

सोम । राजन् । मृळ्यन् । नः । स्वस्ति । तव । स्मसि । ब्रत्याः ।

तस्य । विद्धि । अलर्ति । दक्षः । उत । मन्युः । इन्दो इति । मा ।

नः । अर्यः । अनुकामम् । परा । दाः ॥ ८ ॥

हे सोमराजन्नोस्मान् स्वस्त्यविनाशाय मृळ्य सुखपच ब्रत्याः ब्रतिनोवयं तवस्मसि
 स्वभूताः स्म तस्य तं स्वकीयं तव विद्धि जानीहि । अथवा तव त्वमित्यर्थः त्वं जानीहि । किञ्च
 हे इन्दो दक्षः प्रवृद्धोस्मच्छत्रुरलर्ति गच्छति । उतापिच मन्युः क्रोधः क्रुद्धोबालर्ति तादृशस्यो-
 भयविधत्स्यार्थः अरेः अनुकामं यथाकार्यं नोस्मान्मापरादाः परादेहि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वंहि नस्तन्वःसोमगोपागात्रेगात्रेनिपसर्था नृचक्षाः ।

यत्तेव्यं प्रमिनाम ब्रतानि स नो मृळसुपखा देववस्यः ॥ ९ ॥

त्वम् । हि । नः । तन्वः । सोम । गोपाः । गात्रेऽगात्रे । निपसर्था ।

नृचक्षाः । यत् । ते । वृथम् । प्रमिनाम । ब्रतानि । सः ।

नः । मृळ । सुपखा । देव । वस्यः ॥ ९ ॥

हे सोम देव त्वं नोस्माकं तन्वस्तनोरंगस्य गोपाहि रक्षितास्त्रु अतो गात्रेगात्रे सर्वेष्वङ्गे-
 षु नृचक्षाः नृणां कर्मनेतृणां द्रष्टा त्वं निपसर्था निषीदसि । यद्यपि ते तव ब्रतानि कर्माणि वयं
 प्रमिनाम हिंस्यः तथापि हे देव सत्त्वं वस्यः श्रेष्ठान्नोस्मान्सुपखा शोभनसखास्तन् मृळ सुखप ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ऋदूदरेण सख्या सचेय योमानरिष्ये ह्यश्वपीतः ।

अयं यः सोमो न्यधाप्यस्मे तस्माद् इन्द्रं प्रति रमेम्यायुः ॥ १० ॥ १२ ॥

ऋदूदरेण । सख्या । सचेय । यः । मा । न । रिष्येत् । हरिः अश्व ।
पीतः । अयम् । यः । सोमः । नि । अधायि । अस्मे इति । तस्मै ।
इन्द्रम् । प्रति रम् । एमि । आयुः ॥ १० ॥ १२ ॥

अहंपगाथो ऋदूदरेण उदराबाधकेन सोमेन सख्या सचेय संगच्छेय संगतो भवामि ।
ऋदूदरः सोमोऽदूदर इति यास्कः । यः सोमः पीतः सन् मा मां न रिष्येत् न हि स्येत् । हे ह्यश्वेन्द्र ।
सौम्ये सूक्ते इन्द्रस्य कीर्तनं सोमस्येन्द्रस्वामिकत्वाच्च विरुद्धम् । योयं सोमोऽस्मेऽस्मात् न्यधायि
निहितो भूतस्मै सोमाय प्रति रमायुर्जठरे चिरकालावस्थानं इन्द्रमेभि याचे ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे द्वादशोऽवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी—

अपत्या अस्थुर निरा अमीवा निरत्र सन्त मिपी चीर भैपुः ।

आसोमो अस्मा अरुह द्विहाया अगन्म यत्र प्रति रन्त आयुः ॥ ११ ॥

अप । त्याः । अस्थुः । अनिराः । अमीवाः । निः । अत्र सन् ।
तमिपीचीः । अभैपुः । आ । सोमः । अस्मान् । अरुहत् । द्विहायाः ।
अगन्म । यत्र । प्रति रन्ते । आयुः ॥ ११ ॥

त्यास्ता अनिराः प्रेरयितुमशक्याः अमीवाः बलवत्याः पीडाः अपास्थुः अपगच्छन्तु
यास्तमिपीचीर्बलवत्योऽस्मान् निः निवरापन्नसन् प्राप्नुवन् कंपयन्ति तथा अभैपुः । अपगमे कार-
णमाह—यस्मात्सोमो विहायामहान् सन् अस्माना अरुहत् आगमद प्राप्तवान् अतोपास्थुरिति भा-
वः । यत्र यस्मिन् सोमे पीते आयुरायुष्यं प्रति रन्ते वर्धयन्ति मनुष्यास्त्वं सोममगन्तेति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

योनइन्दुःपितरोहृत्सुपीतोमर्त्यैर्मर्त्याँआविवेशं ।
तस्मैसोमायहविषाविधेममृळीकेअस्यसुमतौस्याम ॥ १२ ॥

यः । नः । इन्दुः । पितरः । हृत्सु । पीतः । अमर्त्यः । मर्त्यान् ।
आहविवेशं । तस्मै । सोमाय । हविषा । विधेम । मृळीके ।
अस्य । सुमतौ । स्याम ॥ १२ ॥

हे पितरो यइन्दुः हत्सुपीतः सन् अमर्त्योऽपि तिरहितः सन्नाविवेश मर्त्यान्नोस्मान् तस्मै सोमाय
हविषाविधेम परिचरेम । अस्य सोमस्य मृळीके मुखे सुमतौ चानुग्रहबुद्धौ च स्याम भवेम ॥ १२ ॥

महापितृयज्ञे सोमायपितृमतेपुरोडाशमित्यत्र त्वंसोममितियाज्या सूत्रितश्च—त्वंसोमपितृ-
भिः संविदानो बर्हिषदः पितरः कृत्यर्वांगिति । तृतीयसवने सौम्यस्य चरोरपीयमेव याज्या । त्वंसोम-
पितृभिः संविदामइति सौम्यस्येति हि सूत्रितम् ।

सैषा त्रयोदशी—

त्वंसोमपितृभिःसंविदानोनुद्यावापृथिवीआतंतथ ।
तस्मैतइन्दोहविषाविधेमवयंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ १३ ॥

त्वम् । सोम । पितृभिः । समहविदानः । अनुं ।
द्यावापृथिवी इति । आ । ततन्थ । तस्मै । ते । इन्दो इति ।
हविषा । विधेम । वयम् । स्याम । पतयः । रयीणाम् ॥ १३ ॥

हे सोम त्वं पितृभिः सह संविदानः संगच्छमानो द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अन्वातत-
न्थ क्रमेण विस्तारयसि । हे इन्दो सोम तस्मै ते नुभ्यं हविषा विधेम परिचरेम वयं रयीणां
धनानां पतयः स्याम भवेम ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

त्रातारोदेवाअधिवोचतानोमानोनिद्राईशतमोतजल्पः ।
वयंसोमस्यविश्वहंप्रियासःसुवीरांसोविद्वयमावदेम ॥ १४ ॥

जातारः । देवाः । अधि । वोचत । नः । मा । नः । निद्रा ।
ईशत । मा । उत । जल्पिः । व्यम् । सोमस्य । विश्वह ।
प्रियासः । सुवीरासः । विदथम् । आ । वदेम ॥ १४ ॥

हे जातारो रक्षितारो हे देवाः नोस्मानधिवोचत अधिवचनं कुरुत । किञ्च नोस्मानिद्रा
स्वमाः येशत ईश्वरामाभूवन् बाधितुम् । उतापिच जल्पिः निन्दकोस्मान्मानिन्दतु । वयं सोम-
स्य प्रियासः प्रियाः स्याम । विश्वह सर्वेष्वहःसु सवेदित्यर्थः सुवीरासः शोभनपुत्राः सन्तो-
विदथं स्तोत्रमावदेम आभिमुख्येन वदेम । अथवा सुपुत्राविदथं गृहमावदेम । आवदनं पुत्रपौ-
त्राणां धनेनोपच्छन्दनम् ॥ १४ ॥

त्वनःसोमविश्वतोवयोधास्त्वस्वर्विदाविशानृचक्षाः ।
यतोधामानिदिवियापृथिव्यामिति ।

सैषा पञ्चदशी—

त्वनःसोमविश्वतोवयोधास्त्वस्वर्विदाविशानृचक्षाः ।
त्वनइन्द्रजतिभिःसजोपाःपाहिपश्वातादुतवापुरस्तात् ॥ १५ ॥ १३ ॥

त्वम् । नः । सोम् । विश्वतः । व्यःऽधाः । त्वम् । स्वःऽवित् ।
आ । विश । नृचक्षाः । त्वम् । नः । इन्द्रो इति । जतिभिः ।
सजोपाः । पाहि । पश्वातात् । उत । वा । पुरस्तात् ॥ १५ ॥ १३ ॥

हे सोम त्वं नोस्माकं विश्वतः सर्वाभ्योदिभ्यो वयोधा अनदाता तथा त्वं स्वर्वि-
स्वर्गलंभकः नृचक्षाः सर्वमनुष्यद्रष्टा त्वं आविश । हे इन्द्रो त्वं सजोपाः सहपीयमाणः सन् ज-
तिभिः सह अथवातपोगन्तारोमरुतः तैः सहितः सन्पश्वातात् पश्वात् उतवा पुरस्ताच्च पा-
हि ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

॥ इत्यष्टमे मंडले पष्ठोनुवाकः ॥ ६ ॥

सप्तमेनुवाके दशसूक्तानि तत्राग्नआयाहीति विंशत्युचं प्रथमं सूक्तं प्रगाथपुत्रस्य भर्गस्वार्प
आग्नेयं मथमारुतीयाद्ययुजोबृहत्यः द्वितीयाचतुर्थ्यादि युजः सतोबृहत्यः । तथाचानुक्रान्तम्—
अमआ विंशतिर्भर्गः प्रागायआग्नेयं प्रागाथंत्विति । प्रातरनुवाके आग्नेयेकतौ बार्हतेछन्दसि
आश्विनशस्त्रेचेदं सूक्तम् । तथाचसूत्रितम्—अयमग्निरग्नआयाहीति ।

तत्र प्रथमा—

अग्न॒आया॑स्य॒ग्निभि॑र्हो॒तारं॑ त्वा॒वृणी॑महे ।

आ॒त्वा॒म॒न॒क्तु॒प्रय॑ता॒ह॒विष्म॑ती॒यजि॑ष्ठं॒ ब॒र्हि॒रा॒सदे॑ ॥ १ ॥

अग्ने॑ । आ । या॒हि । अ॒ग्नि॒ध॒भिः । हो॒तार॑म् । त्वा॒ ।

वृ॒णी॒म॒हे । आ । त्वा॒म् । अ॒न॒क्तु॒ । प्र॒य॒ता॒ । ह॒विष्म॑ती ।

यजि॑ष्ठम् । ब॒र्हिः । आ॒स॒दे॑ ॥ १ ॥

हे अग्ने अग्निभिर्यष्टव्यैः सहायासागच्छ । तदर्थं होतारं देवानामाह्वतारं त्वा त्वां वृणीम-
हे त्वां आगतं प्रयताध्वर्युर्हस्ताभ्यां नियता हविष्मती घृतवती यजिष्ठं त्वां बर्हिः बर्हिष्पासदे
आसद्य आसर्वतो नक्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒च्छा॒हि॒त्वा॒म॒स॒हसः॑ सू॒नो॒ अ॒ङ्गिरः॑ सु॒च॒श्चर॑न्त्य॒ध्वरे॑ ।

ऊ॒र्जो॒न॒पातं॑ घृ॒तकेश॑मीमहे॒ग्निं॒ य॒ज्ञेपु॑र्ण॒पूर्वम्॑ ॥ २ ॥

अ॒च्छ । हि । त्वा॒ । स॒ह॒सः । सू॒नो॒ इति॑ । अ॒ङ्गिरः॑ । सु॒चः ।

चर॑न्ति । अ॒ध्वरे॑ । ऊ॒र्जः । न॒पात॑म् । घृ॒तकेश॑म् ।

ई॒म॒हे । अ॒ग्निम् । य॒ज्ञेपु॑ । पू॒र्वम् ॥ २ ॥

हे सहसःसूनो वलस्यपुत्र वलेन मथ्यमानत्वात् हे अंगिरःअंगिरसां मध्ये एक अथवाग्न-
तिर्गतिकर्मा सर्वत्र संगतस्त्वा त्वां अध्वरे यागे अच्छाभिप्राप्तुं सुचश्चरन्ति गच्छन्ति अत ऊ-
र्जोन्नस्य नपातं न पातयितारं रक्षकं वलस्य नभारं वा घृतकेशं प्रदीपकेशस्थानीयज्वालं पूर्वं
पुरातनं पूरकं यामिं यज्ञेषु अस्मदीयेषु ईमहे स्तोमि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अग्ने॑क॒विर्वे॑धा॒अ॒सि॒होता॑पावक॒यक्ष्यः॑ ।

म॒न्द्रो॒यजि॑ष्ठो॒अ॒ध्वरे॑ष्वी॒ड्यो॒विप्रै॑भिः॒शुक्र॑म॒न्म॒भिः ॥ ३ ॥

अग्ने॑ । क॒विः । वे॒धाः । अ॒सि॒ । हो॒ता । पा॒वक॑ । यक्ष्यः॑ । म॒न्द्रः ।

यजि॑ष्ठः । अ॒ध्वरे॑षु । ई॒ड्यः । विप्रै॑भिः । शु॒क्र । म॒न्म॒भिः ॥ ३ ॥

हे अग्ने कविर्मधावी त्वं वेधाः विधातासि फलानां । हे पावक होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा यक्ष्योयष्ट्योसि । हे शुक्र दीप्त मन्द्रो मोदनीयोयजिष्ठो यष्टृतमस्त्वं अध्वरेषु यज्ञेषु विप्रैभिर्मधाविभिर्ऋत्विग्भिर्मन्मभिर्मननीयैः स्तोत्रैरीड्यः स्तुत्योसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒द्रो॒घमा॑व॒हो॒शतो॑यवि॒ष्टय॑दे॒वाँअ॒ज॒स्रवी॒तये॑ ।

अ॒भि॒प्रया॑सि॒सु॒धि॒ताव॑सो॒गहि॑म॒न्दस्व॑धी॒तिभि॑र्हितः ॥ ४ ॥

अ॒द्रो॒घम् । आ । व॒ह । उ॒शतः॑ । य॒वि॒ष्टय॑ । दे॒वान् ।

अ॒ज॒स्र । वी॒तये॑ । अ॒भि । प्रया॑सि । सु॒धि॒ता । आ ।

व॒सो इति॑ । ग॒हि । म॒न्दस्व॑ । धी॒तिभिः॑ । हि॒तः ॥ ४ ॥

अद्रोघमद्रोघां मां प्रति हे यविष्ठय युवतम अजस्र नित्य आवहानय । कान् उशतोस्मदर्थं कामयमानान्देवान् । किमर्थं वीतये हविर्मक्षणाय । हे वसो वासकाग्ने सुधिता सुनिहितानि प्रयांस्यन्नानि अभिगहि अभिगच्छ । आगत्यच धीतिभिः स्तुतिभिर्निहितो निहितः सन्मन्दस्व । यद्वा धीतिभिः मन्दस्वेति संबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्वमि॒त्स॒प्रथा॑अ॒स्यग्ने॑त्रात॒र्कत॑स्क॒विः ।

त्वा॑वि॒प्रांसः॑स॒मि॒धान॑दी॒दिव॒आ॒वि॒वास॑न्ति॒वेध॑सः ॥ ५ ॥ १४ ॥

त्वम् । इत् । स॒प्रथा॑ । अ॒सि॒ । अग्ने॑ । त्रा॒तः ।

ऋ॒तः । क॒विः । त्वा॑म् । वि॒प्रांसः॑ । स॒म॒इ॒धान् । दी॒दि॒वः ।

आ । वि॒वा॒स॒न्ति॒ । वे॒ध॑सः ॥ ५ ॥ १४ ॥

हे अग्ने ज्ञातः रक्षक ऋतः सत्यभूतः कविः कान्तपज्ञस्त्वमित् त्वमेव सप्रथाः सर्वतः पृथु-
रसि भवसि । हे समिधान समिध्यमान हे दीदिवः दीप्तत्वां विप्रासो विप्राः मेधाविनो वेधसो
विधातारः स्तोतारो विवासन्ति परिचरन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी—

शोचां शोचिष्ठदीदिहिविशेमयो रास्वस्तोत्रे महँ अंसि ।

देवानां शर्मन्मम सन्तु सूर्यः शत्रूपाहः स्वग्रयः ॥ ६ ॥

शोचं । शोचिष्ठ । दीदिहि । विशे । मयः । रास्व ।

स्तोत्रे । महान् । अंसि । देवानां । शर्मन् । मम । सन्तु ।

सूर्यः । शत्रुः सहः । सुः अग्रयः ॥ ६ ॥

हे शोचिष्ठ अतिशयेन शोचयितरत्रे शोच दीप्यस्व । दीदिहि दीपयास्मान् । विशे प्रजापे
स्तोत्रे मयः सुखं रास्व देहि । त्वं महानसि त्वं देवानां संवन्धिनि शर्मन् शर्मणि सुखे मम सूर्यः
स्तोतारो मेधाविनोऽस्माकं पुत्रादयो वा सन्तु भवन्तु । शत्रूपाहः शत्रूणामभिभवितारः स्वग्रयः
शोभनाग्रयश्च सन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यथाचिद्वृद्धमंतुसमग्रे संजूर्वसि क्षमि ।

एवादहमित्रमहोयो अस्मद्भुग्दुर्मन्मा कश्च वेनति ॥ ७ ॥

यथा । चित् । वृद्धम् । अंतुसम् । अग्रे । सम्जूर्वसि ।

क्षमि । एव । दह । मित्रमहः । यः । अस्मद्भुक् ।

दुःमन्मा । कः । च । वेनति ॥ ७ ॥

हे अग्ने क्षमि क्षमायां वर्तमानं वृद्धमतुसम् शुष्कं काष्ठं यथाचित् येन प्रकोरेणैव संजूर्-
वंसि जूर्वति हि साकमां सम्पद्दहसीत्यर्थः एव एवं दह । हे मित्रमहः मित्राणामस्माकं पूजक देवो-
या । कं यो अस्मद्भुक् अस्माकं द्रोघ्या कश्च कश्चिदुर्मन्मा दुर्मनिर्वेनति कामयतेऽस्मान् द्रोघ्यं
तं दहेति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

मानोमर्ताय रिपवै रक्षस्विने माघशंसाय रीरधः ।

अस्त्रेधद्भिस्तरणिभिर्यविष्ठयशिवेभिः पाहि पायुभिः ॥ ८ ॥

मा । नः । मर्ताय । रिपवै । रक्षस्विने । मा । अघशंसाय ।

रीरधः । अस्त्रेधत्भिः । तरणिभिः । यविष्ठय ।

शिवेभिः । पाहि । पायुभिः ॥ ८ ॥

नोस्मान् मर्ताय मनुष्याय रिपवे शत्रवे हिंसित्रे रक्षस्विने बलवते मारीरधो वशमानय
तथाघशंसाय पापशंसकाय मारीरधः । हे यविष्ठय युवतम अस्त्रेधद्भिः अहिंसकैस्तरणिभिस्तार-
कैः शिवेभिः सुखकरैः पायुभिः पालनैः नोस्मान्पाहि रक्ष ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

पाहि नो अग्र एकं या पाह्युत्त द्वितीयं या ।

पाहि गीर्भिस्तिष्ठभिर्हूर्जाम् पते पाहि च तत्तुभिर्वसो ॥ ९ ॥

पाहि । नः । अग्रे । एकं या । पाहि । उत्त । द्वितीयं या ।

पाहि । गीःभिः । तिष्ठभिः । ऊर्जाम् । पते । पाहि ।

च तत्तुभिः । वसो इति ॥ ९ ॥

हे अग्रे नोस्मानेकया ऋचा गिरा पाहि रक्ष । उवापिच द्वितीयया ऋचा पाहि पालय
पाहि तिसृभिर्गीर्भिर्हूर्जामन्तानां वज्रानां वा पते स्वामिन् । तथा पाहि चतसृभिः गीर्भिः हे वसो-
वासकाग्रैः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

पाहिविश्वस्मात्क्षसो अरावणः प्रस्मवाजे पुनोव ।

त्वामिद्विनेदिष्ठं देवतां तय आपि न क्षामहेतुधे ॥ १० ॥ १५ ॥

पार्हि । विश्वस्मात् । रक्षसः । अराव्णः । प्र । स्म ।

वाजेपु । नः । अव । त्वाम् । इत् । हि । नेदिष्ठम् ।

देवतातये । आपिम् । नक्षामहे । वृधे ॥ १० ॥ १५ ॥

हे अग्ने विश्वस्मात्सर्वस्माद्रक्षसः अराव्णोदातुः सकाशात्पार्हि रक्षास्मान् वाजेपु संग्रामेषु
नोस्मान्नाव प्रकर्षेण रक्ष । स्पेति पूरणः । हियस्मान्नेदिष्ठमासन्नं आपिं वन्धुभूतं त्वामित् त्वामेव
देवतातये यज्ञाय यज्ञसिध्यर्थं वृधे वर्धनाय नक्षामहे व्याप्नुमः । नक्षतिव्याप्तिकर्मा ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी—

आनोअग्नेवयोवृधंरयिपावकशंस्यम् ।

रास्त्वाचनउपमातेपुरुस्पृहंसुनीतीस्त्वयशस्तरम् ॥ ११ ॥

आ । नः । अग्ने । वयः । वृधम् । रयिम् । पावक । शंस्यम् । रास्त्वं ।

च । नः । उपमाते । पुरुस्पृहम् । सुनीती । स्वयशः । स्तरम् ॥ ११ ॥

हे अग्ने पावक शोधक ययोवृधमजस्य वर्धकं शंस्यं शंसनीयं रयिं धनं नोस्मज्यमाहरे-
विशेषः । आहत्य च हे उपमाते उपास्मत्समीपे माति नो धनमित्युपमातिः । हे वादशाग्ने नोस्मज्यं
सुनीती सुनीत्या शोभननयनेन पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं स्वयशस्तरं अत्यन्तं स्वभूतकी-
र्तिवनं रास्त्वं च देहि ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

येनवंसामपृतनासुशार्धतस्तरन्तोअर्यआदिशः ।

सत्यनोवर्धप्रयसाशचीवसोचिन्वाधियोवसुविदः ॥ १२ ॥

येन । वंसाम । पृतनासु । शार्धतः । तरन्तः । अर्यः ।

आदिशः । सः । त्वम् । नः । वर्ध । प्रयसा । शचीवसो

दति शचीवसो । जिन्व । धियोः । वसुविदः ॥ १२ ॥

येन धनेन पृतनासु संग्रामेषु शर्धतः वेगं कुर्वतः अयोरित् शत्रून् आदिशः आदेष्टुन्
शस्त्रप्रक्षेप्तुन् तरन्तो वंसाम हिंसाम तद्धनं देहि । हे शचीवसो प्रज्ञया वासधितः कर्मधनवा स
प्रसिद्धस्त्वंनोस्मान्वर्धं वर्धय प्रीणय प्रयसानेन । त्वं वा वर्धास्मदीयेन प्रयसा । हविषावसु-
विदो वस्तूनां उभयकानि धियः कर्माण्यस्मदीयानि जिव्य प्रीणय ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

शिशानोवृषभोयथाग्निःशृङ्गेदविध्वत् ।

तिग्माअस्यहनवोनप्रतिधृषेसुजम्भःसहसोयहुः ॥ १३ ॥

शिशानः । वृषभः । यथा । अग्निः । शृङ्गे इति । दविध्वत् । तिग्माः ।

अस्य । हनवः । न । प्रतिधृषे । सुजम्भः । सहसः । यहुः ॥ १३ ॥

अयमग्निः शृङ्गे शिशानः तीक्ष्णीकुर्वन्, वृषभोयथा दविध्वत् कंपयति शिरः एवं शृङ्ग-
स्थानीया ज्वालाः शिशानस्तोक्ष्णीकुर्वन् दविध्वत् कंपयति शिरः । अस्माग्नेहनवोन हनव-
इव हनुस्थानीयाज्वालाः तिग्माः तीक्ष्णा नप्रतिधृषे प्रतिधर्षितुमशक्याः । योभिः सुजम्भः
शुद्धः सहसोयहुः सहसस्युवः अस्य हनवइत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

नहितेअग्नेवृषभप्रतिधृषेजम्भांसोयद्वितिष्ठसे ।

सत्वंनोहोतःसुहुतंहविष्कंधिवंस्वानोवार्यापुरु ॥ १४ ॥

नहि । ते । अग्ने । वृषभ । प्रतिधृषे । जम्भांसः । यत् ।

विद्वितिष्ठसे । सः । त्वम् । नः । होतरिति । सुहुतम् ।

हविः । कंधि । वंस्व । नः । वार्या । पुरु ॥ १४ ॥

हे वृषभ वर्षक हे अग्ने ते तव जंभासो जंभा दन्तस्थानीयाज्वालाः नहि प्रतिधृषे
प्रतिधर्षितुं न शक्याः यद्यस्माद्वितिष्ठसे विविधं गच्छसि प्रवर्धसइत्यर्थः । हे होतहोमनिष्पादक
सत्वं हविरस्मदत्तं शुद्धं कंधि कुरु नोस्माभ्यं वार्या वरणीयानि पुरु बहूनि वंस्व देहि ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

शेपेवनेपुमात्रोःसंत्वामर्तासइन्धते ।

अतन्द्रोहव्यावहसिहविष्कृतआदिदेवेषुराजसि ॥ १५ ॥ १६ ॥

शेपे । वनेपु । मा॒त्रोः । सम् । त्वा । मर्तासः । इन्धते । अतन्द्रः ।

हव्या । वहसि । हविः३कृतः । आत् । इत् । देवेषु । राजसि १५ ॥ १६ ॥

हे अग्ने वनेपु वर्तमानयोर्मात्रोररण्योः शेपे स्वपिपि वर्तसे । त्वा त्वां तथाभूतं मर्तासोम-
मुष्याः अध्वर्यादयोमथनेनोत्पाद्य समिन्धते पश्चात्प्रवृद्धः त्वमतन्द्रोऽनलसः सन् हविष्कृतो-
यजमानस्य हव्या हवींषि वहसि देवान् प्रति । आदिदनन्तरमेव देवेषु मध्ये राजसि दी-
प्यसे ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथ षोडशी—

सप्तहोतारस्तमिदीळतेत्वाग्नेस्तुत्यजमह्वयम् ।

भिन्नत्स्यद्रिंतपसाविशोचिपाग्नाग्नेतिष्टुजनानां अति ॥ १६ ॥

सप्त । होतारः । तम् । इत् । ईळते । त्वा । अग्ने । सु३त्यजम् ।

अह्वयम् । भिन्नत्सि । अद्रिम् । तपसा । वि । शोचिपा ।

प्र । अग्ने । तिष्टु । जनान् । अति ॥ १६ ॥

हे अग्ने तमिद् तमेव त्वा त्वां सप्तहोतारो सप्तहोत्रकाः ईळते स्तुवन्ति । कीदृशं त्वां सुत्यजं
सुत्यागं अभिमवमदमित्यर्थः अह्वयमक्षीणं प्रवृद्धम् । किञ्च अद्रिं मेघं तपसा तापकेन शो-
चिपा तेजसा तपसा शोचिपा चेति वा योज्यं विभिन्नत्सि । हे अग्ने जनानस्मानति अतीत्य
प्रतिष्ठ प्रगच्छ हविरादाय देवान्प्रति अथवा अस्मद्विरोधिजनानतिक्रम्य प्रतिष्ठ ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

अग्निमग्निवोअग्निगुह्वेमंवृक्तवार्हिपः ।

अग्निहितप्रयसःशश्वतीप्वाहोतारंचर्पणीनाम् ॥ १७ ॥

अग्निम् अग्निम् । वः । अग्निं ह्यग्निम् । हुवेम । वृक्तवर्हिपः ।
अग्निम् । हितप्रयसः । शश्वतीपु । आ । होतारम् ।
चर्यणीनाम् ॥ १७ ॥

अग्निमग्निं वीप्ता आदरार्था अग्निमेव हे यजमानाः वोयुष्मदर्थं हुवेम आह्वयाम । अथवा हे देवा वो युष्मदर्थमित्तिवा व्याख्येयं । कीदृशावयं वृक्तवर्हिपः छिन्नदर्भाः कीदृशमग्निं अग्निगु-
मधृतकर्माणं सर्वदा गृहेवर्तमानं अग्निं हितप्रयसः निहितहविष्कावयं आहुवेमेति शेषः । कीदृ-
शमग्निं शश्वतीपु बह्वीपु भूमिषु वर्तमानं होतारं होमनिष्पादकं । किमर्थं चर्यणीनां मनुष्याणा-
मर्थाय । अग्नौ वृषेसति वृष्टिभातामप्युपकारसिद्धमाण्यर्थत्वं । अथवा मनुष्याणां यजमाना-
नां होतारं होमसाधकम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

केतेन शर्मन्त्सचते सुपामण्यग्रे तुभ्यं चिकित्वना ।
इषण्यया नः पुरुषं पमाभं वाजं नेदिष्ठमूतये ॥ १८ ॥

केतेन । शर्मन् । सचते । सुसामनि । अग्रे । तुभ्यम् ।
चिकित्वना । इषण्यया । नः । पुरुषं रूपम् । आ ।
भर । वाजम् । नेदिष्ठम् । ऊतये ॥ १८ ॥

हे अग्रे तुभ्यं चिकित्वना चिकित्वा जनेन होत्रादिना सह यजमानः केतेन प्रज्ञापकेन
स्तोत्रेण यजतइतिशेषः । कुत्रेति तदुच्यते—सुषामणि शोभनरथन्तरादिसामोपेतं शर्मन् शर्मणि
शुखसाधने यत्ते । अतः हे अग्रे इषण्यया इच्छया स्वीयया नोत्सर्ग्यं पुरुषं नानारूपं नेदिष्ठं
अन्तिके सर्वदा वर्तमानं वाजमन्नं ऊतये रक्षणायाभराहर ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशो-

अग्नेजरिताविंशतिस्तेषां नोदेवरक्षसः ।
अग्नोपि वान्मृहपतिर्मह्यं अंसिदिवस्पायुर्दुरीण्युः ॥ १९ ॥

अग्ने । जरितः । विश्पतिः । तेषानः । देव । रक्षसः ।

अप्रोषिष्वान् । गृहस्पतिः । महान् । असि ।

दिवः । पायुः । दुरोणयुः ॥ १९ ॥

हे अग्ने देव जरितः स्तोतः स्तुत्येत्यर्थः विश्पतिः प्रजानां पालकः रक्षसोराक्षसानां तेषानः सन्तापकोसि अप्रोषिवान्यजमानगृहमत्यजन् । तदेवाह—गृहस्पतिर्यजमानगृहस्यपालकश्च त्वं महानविशयेन पूज्योसि दिवो द्युलोकस्य पायुः पाता दुरोणयुर्यजमानगृहस्य मिश्रयित्वा सर्वदा वर्तमानइत्यर्थः तादृशसत्त्वं महानसीत्यन्वयः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

मानोरक्ष आवेशी दाघृणी वसो माया यातु र्यातु मावताम् ।

परो गव्युत्पतिरानिराम पक्षुधमग्ने सेधं रक्षस्विनः ॥ २० ॥ १७ ॥

मा । नः । रक्षः । आ । वेशीत् । आघृणि वसो इत्याघृणिष्वसो ।

मा । यातुः । यातुः मावताम् । परः गव्युत्पति । अनिराम् । अपं ।

क्षुधम् । अग्ने । सेधं । रक्षस्विनः ॥ २० ॥ १७ ॥

हे आघृणी वसो दीप्तघनाग्ने नोस्मान्नक्षोराक्षसादिः । रक्षोरक्षितव्यमस्मादितियास्कः । मा आवेशीत् सर्वतो न मविशतु । तथा यातुमावतां यातुर्यावता पीडा वद्धतां यातुचानानां यातुः पीडामावेशीत् । हे अग्ने अनिरां इरान्नं अन्नाभावं दारिद्र्यं क्षुधं क्षपयितारं रक्षस्विनो बलवन्ति रक्षांसि च परो गव्युत्पति क्रोशद्वयादेशे शात्परस्ताव एतदुपलक्षणं अत्यन्तं दूरदेशे अपसेध परिहर अनिराक्षुद् बाह्यानि रक्षांसि च नपीडयन्त्विति ॥ २० ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

उभयं शृणवदित्यष्टादशर्चं द्वितीयं सूक्तं प्रागाथस्य भग्नस्यार्पं । अत्रानुक्रमणिका—उभयं शृण्वेति । पूर्वसूक्ते प्रागाथं त्विरयुक्तत्वादिदमपि प्रागाथं । अत्रायुजो गृहस्यः युजः सतो गृहस्यः अनुकत्वादिन्द्रो देवता । महावते निष्केवल्ये बार्हतृचाशीतावेतसूक्तं सप्तम्यष्टमीवर्जं तथैव पञ्चम्यारण्यके सूत्रितं शीनकेन—उभयं शृणवच्चनइति सप्तर्षीचाष्टमीं चोद्धरतीति । चातुर्विधिकेह नि निष्केवल्ये उभयमिति गृहसामप्रागाथः । तथा च सूत्रितम्—उभयं शृणवच्चनइति । चातु-

विंशिकेहनि माध्यन्दिनेसवनेच्छावाकस्यायमेव स्तोत्रियःप्रगाथः । तथाचसूत्रितं—उभयंशृणव-
च्चनआवृषस्वपुरुषसोद्विति । एवमन्यत्रापि यस्मिन्नहनि पृष्ठस्तोत्रे बृहत्सामक्रियते तस्मिन्नहनि
निष्केवल्येयंप्रगाथः ।

तत्र प्रथमा—

उभयंशृणवच्चनइन्द्रोअर्वागिदंवचः ।

सत्राच्यामधवासोमपीतयेधियाशविष्ठआगमत् ॥ १ ॥

उभयम् । शृणवत् । च । नः । इन्द्रः । अर्वाक् । इदम् । वचः ।

सत्राच्या । मधवा । सोमऽपीतये । धिया ।

शविष्ठः । आ । गमत् ॥ १ ॥

उभयं स्तोत्रात्मकं शस्त्रात्मकं चोभयविधं नोस्माकमिदं वचोर्वागस्मदभिमुखं इन्द्रः शृ-
णवत् शृणोतु श्रुत्वाच सत्राच्या अस्माकं सहांचत्या धिया युक्तःसन्, मधवा शविष्ठोविशयेन
बलवानागमदागच्छतु सोमपीतये सोमपानाय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तंहिस्वरार्जं वृषभंतमोजंसेधिपणोनिष्ठक्षतुः ।

उतोपमानांप्रथमोनिपीदसिसोमकामंहितेमनः ॥ २ ॥

तम् । हि । स्वऽरार्जम् । वृषजम् । तम् । ओजंसे । धिपणे इति ।

निःस्ततक्षतुः । उत । उपमानाम् । प्रथमः । नि । पीदसि ।

सोमऽकामम् । हि । ते । मनः ॥ २ ॥

तं हि तं सत्त्विन्द्रं स्वराजं स्वयमेवराजमानं धिपणे यावापृथिव्यौ वृषभं जगदुपकार-
कस्म वृष्णेर्वर्षकं निष्ठक्षतुः संचस्करतुः । तं तमेवेन्द्रं ओजसे वर्याम निष्ठक्षतुः उत यस्मादेवं
तस्मादे इन्द्रोपमानां उपमानभूतानांअन्येषां देवानां मध्ये प्रथमो मुख्यः सन् निपीदसि दे-
द्यां सोमकामं हितवतु ते मनः ॥ २ ॥

पूर्वोक्ते अच्छावाकशस्त्रे आवृषस्वेति प्रगाथोवैकल्पिकोनुरूपः सूत्रमुक्तम् ।

सैषा तृतीया—

आष्टपस्वपुरुवसोसुतस्येन्द्रान्धसः ।

विद्महि त्वा हरिः पृतसुसांसहिमधृष्टं चिदधृष्वणिम् ॥ ३ ॥

आ । वृषस्व । पुरुवसो इति पुरुवसो । सुतस्य । इन्द्र । अन्धसः ।

विद्म । हि । त्वा । हरिष्वः । पृतसु । ससहिम् ।

अधृष्टम् । चित् । दधृष्वणिम् ॥ ३ ॥

हे पुरुवसो बहुधनेन्द्र त्वमावृषस्व आसिञ्चस्व । किं सुतस्यान्धसः सुतमन्धः सोमं जठरे । हे हरियो हरिष्यां तद्वन्निन्द्र त्वा त्वां विद्महि जानीमः खलु । कीदृशं पृतसु संग्रामेषु सासाहिं अभिभवितारं शत्रूणां अधृष्टं चिदकैरप्यधर्षणीयं दधृष्वणिमन्येषां धर्षकं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अप्रामिसत्यमघवन्तथेदसदिन्द्रक्रत्वायथावशः ।

सनेमवाजंतवशिप्रिन्नवंसामक्षुचिद्यन्तो अद्रिवः ॥ ४ ॥

अप्रामिसत्य । मघवन् । तथा । इत् । असत् । इन्द्र । क्रत्वा ।

यथा । वशः । सनेम । वाजन्म् । तवं । शिप्रिन् । अवन्ता ।

मक्षु । चित् । यन्तः । अद्रिष्वः ॥ ४ ॥

हे अप्रामिसत्य आर्हसितसत्य हे मघवन्निन्द्र तथेदसत्तथैवभवति । हे इन्द्र क्रत्वा कर्मणा मत्तानेन यथा येनप्रकारेण वशः कामयेः । हे शिप्रिन् अवसा रक्षणेन निमित्तेन वाजमर्न सनेम संभजेम वयं तव त्वदनुग्रहात् । कीदृशावयं मक्षु चित् शीघ्रमेव यन्तः शत्रून्मच्छन्तोभिभवन्तः हे अद्रिवः अद्रिर्वजस्तद्वन्निन्देति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

शग्ध्युर्दुपुशचीपतइन्द्रविश्वामिरुतिभिः ।

भग्नंहित्वायशसंवसुविदमनुगुरचरामसि ॥ ५ ॥ १८ ॥

श॒ग्धि । ऊँ॒ इति॑ । सु । श॒ची॒ऽप॒ते । इन्द्र॑ । वि॒श्वा॒भिः ।
ऊ॒ति॒ऽभिः॑ । अ॒गम् । न । हि । त्वा । यु॒शस॑म् । वसु॒ऽवि॒दम् ।
अनु॑ । शूर॑ । च॒राम॑सि ॥ ५ ॥ १८ ॥

हे शचीपते इन्द्र शग्धि देहि सु सुष्ठु अभिमतं विश्वाभिः सर्वाभिः ऊतिभिः रक्षकैः
मरुद्भिः सह । हे शूर अगंन भाम्यमिव यशसं यशस्विनं वसुविदं धनस्यलंभकं त्वा त्वां अनु-
चरामसि अनुचरामः परिचरामेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी—

पौ॒रोअ॒श्व॒स्य॒पुरु॑रु॒द्रवा॑म॒स्य॒त्सो॒देव॑हि॒र॒ण्ययः॑ ।
नकि॑र्हि॒दानं॑प॒रि॒म॒र्धि॒प॒त्त्वे॒यद्य॒द्यामि॑त॒दाभ॑र ॥ ६ ॥
पौ॒रः । अ॒श्व॒स्य । पु॒रु॒ऽक॒त् । ग॒वा॒म् । अ॒सि॒ । उ॒त्सः । दे॒व ।
हि॒र॒ण्य॒यः । न॒किः । हि । दानं॑म् । प॒रि॒ऽम॒र्धि॒प॒त् । त्वे इति॑ ।
यत्त॑यत् । या॒मि॑ । तत् । आ । शूर॑ ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं अश्वस्य पौरः पूरयिता भवसि । तथा गवां पुरुकृत् बहुकर्तासि । हे देव हिर-
ण्ययः हिरण्यमशरीरस्त्वं उत्सः उत्ससदृशोसि । हे इन्द्र त्वे त्वयि वर्तमानं दानमस्मद्विषयं देयं
धनं वा नकिर्हि परिमर्धिपत् नकश्चिदपि हिनस्ति अतो यद्यद्यामि याचे तदाभराहर महम् ॥६॥

यद्यग्निष्टोमे बृहत्साम तदानीं निष्केवल्ये प्रगाथोनुरूपः । सूत्रितश्च—त्वंसेहिचेरवइति प्र-
गाथाएते भवन्तीति । महाव्रते निष्केवल्ये उत्तरपक्षेयंप्रगाथः तथैव पंचमारण्यके सूत्रितम्—त्वा-
मिद्धिहवामहे त्वंसेहिचेरवइति बृहत्स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथाविति ।

प्रगाथे प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

त्वंसेहि॑चे॒रेवे॒वि॒दाभ॑गं॒वसु॑त्तये ।
उ॒द्वा॒ष्ट॒प॒त्नम॑घ॒व॒न्गर्वि॑ष्ठ॒य॒उ॒दि॒न्द्राश्व॑मि॒ष्टये ॥ ७ ॥

त्वम् । हि । आ । इहि । चेरवे । विदाः । भगम् । वसुत्तये ।
 उत् । वृषस्व । मघध्वन् । गोऽर्द्धये । उत् ।
 इन्द्र । अश्वम्ऽर्द्धये ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं हि त्वं खलु चेरवे सामर्थ्याद्वातेति गम्यते अतएहागच्छ आगत्य चास्मभ्यं
 भगं भजनीयं धनं विदाः लभस्व दत्स्व । किमर्थं वसुत्तये अस्माकं वसुदानाय हे मघवन् ग-
 विष्टये गा इच्छते महं उद्धृष्टोत्तिष्ठस्व गामिविशेषः । तथा हे इन्द्राश्वमिष्टये वैपणवते महं
 अश्वानुद्धृष्टोत्तिष्ठस्व देहि ॥ ७ ॥

अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्तेष्टमी-

त्वं पुरुषसहस्राणि शतानि च यूथा दानाय मंहसे ।
 आपुरन्दरं चक्रमविप्रं वचस इन्द्रं गायन्तो वसे ॥ ८ ॥

त्वम् । पुरु । सहस्राणि । शतानि । च । यूथा । दानाय । मंहसे ।
 आ । पुरम्ऽदरम् । चक्रम् । विप्रं ध्वचसः ।
 इन्द्रम् । गायन्तः । अवसे ॥ ८ ॥

हे इन्द्र त्वं पुरु पुरुषि बहूनि सहस्राणि शतानि च यूथा गवादियूथानि दानाय यज-
 मानविषयाय मंहसे अनुमन्यसे । यद्वा दानाय दात्रे यजमानाय मंहसे प्रयच्छसि मंहतिर्दानक-
 र्मा । अथपरोक्षेण ब्रवीति—पुरन्दरं शत्रुपुराणां दारयितारमिन्द्रं अवसे रक्षणाय प्रीतयेवा गाय-
 न्तः स्तुवन्तो विप्रवचसः विविधप्रकृष्टवचनावयं आ आगन्तारमग्निमुखं वा चक्रम कुर्मः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अविप्रो वायदविप्रहिमो विन्द्रतेवचः ।
 सप्रममन्दत्वाया शतक्रतो प्राचा मन्यो अर्हसन ॥ ९ ॥

अविप्रः । वा । यत् । अविधत् । विप्रः । वा । इन्द्र । ते । वचः ।
 सः । प्र । ममन्दत् । त्वाद्या । शतक्रतो इति शतःक्रतो ।
 प्राचामन्यो इति प्राचाऽमन्यो । अहंमसन ॥ ९॥

हे इन्द्र ते तव वचः स्तोत्रं यद्यः अविप्रोवा अमेधावी अस्तुतिकुशलोवा अविधत् कुर्यात् त्वां स्तौतीत्यर्थः सस्तोता त्वाया त्वयीच्छया साधनेन प्रममन्दत् प्रकर्षेण मोदते । हे शतक्रतो बहुकर्मन् हे प्राचामन्यो प्राचीनक्रोधअप्रतिहतक्रोधेत्यर्थः नहीन्द्रक्रोधं प्रतिहन्ति कश्चिद् हे अहंसन संग्रामे अहमित्यात्मनोमहत्त्वं प्रकाशयन् यः शत्रुं संभजते सतथोक्तस्तादृशोन्द्र-
 ॥ ९ ॥ अथ दशमी-

उग्रबाहुः अक्षकृत्वा पुरंदरो यदि मे शृणवत् हवम् ।
 वसूयवो वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे ॥ १० ॥ ११ ॥

उग्रबाहुः । अक्षकृत्वा । पुरन्दरः । यदि । मे । शृणवत् ।
 हवम् । वसूयवः । वसुपतिम् । शतक्रतुम् ।
 स्तोमैः । इन्द्रम् । हवामहे ॥ १० ॥ ११ ॥

उग्रबाहुः उदूर्णभुजो अक्षकृत्वा वधकर्ता शत्रूणां पुरन्दरः पुराणां दारयितेन्द्रः यदि मे हवं शृणवत् शृणुयात् बहिं वसूयवो वसुकामावयं वसुपतिं बहुधनस्वामिनं शतक्रतुं अपरिमितमसमिन्द्रं स्तोमैः स्तोत्रैः हवामहे आह्वयामः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथैकादशी-

नपापासोमनामहे नारायासो न जल्हवः ।
 यदि न्विन्द्रं रपणं सचां सुते सखायं कृण्वामहे ॥ ११ ॥
 न । पापासः । मनामहे । न । अरायासः । न । जल्हवः ।
 यत् । इत् । नु । इन्द्रम् । रपणम् । सचां । सुते ।
 सखायम् । कृण्वामहे ॥ ११ ॥

वयमिन्द्रं पापासः पापाः अरुतपुण्याः ब्रह्मचर्यवतादिरहिताः न मनामहे न मन्यामहे
तथा अरायासोऽराया अधनावा अहविष्कावा न मनामहे न जल्हवः अज्वलनाः अनग्नयो-
न मनामहे रुतव्रतनियमादिपुण्याः दानवन्तोऽग्निसहितास्तंस्तुमइति ऋषिरात्मानमाह । यदिव
यस्मादेव कारणात् नु इदानीं वृषणं वर्षकमिन्द्रं सुते सोमेभिषुते सचा सहिताः सत्वार्यं रुणवा-
महै कुर्यः तस्मात्पापादिरहिताः मनामहे पापादिविशिष्टानामिन्द्रसाहाय्यकरणासंभवात् । अत्र
नपापामन्यामहइत्यादिनिरुक्तम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

उग्रं युयुज्मपृतनासुसासहिमृणकातिमदाभ्यम् ।

वेदाभ्रमंचित्सनिता रथीतमोवाजिनं यमिदूनशत् ॥ १२ ॥

उग्रम् । युयुज्म । पृतनासु । ससहिम् । ऋणः कातिम् ।

अदाभ्यम् । वेद । भ्रमम् । चित् । सनिता । रथीतमः ।

वाजिनम् । यम् । इत् । ऊँ इति । नशत् ॥ १२ ॥

उग्रमुद्गूर्णवलमिन्द्रं युयुज्म योजयामः । कीदृशमिन्द्रं पृतनासु संग्रामेषु सातर्हि शत्रू-
णामभिभवितारं ऋणकातिं ऋणभूतस्तुतिं यस्यै स्तुतिर्ऋणवदवश्यं क्रियते तं तादृशं अथवा
ऋणवदवश्यफलपदस्तुतिकं अदाभ्यं केनाप्यर्हिस्यं । यइन्द्रो भ्रमंचित् बहुष्वश्वेषु भ्रमणशी-
लमेव वाजिनं यलवन्तमश्वं रथीतमः रथस्वामी देवः वेद वेत्ति गृह्णाति तद्वत् सनितेन्द्रो वा-
जिनं हविष्मन्तं यमिदं यमेव जनं बहूनां यजमानानां मध्ये नशत् व्याप्नोति तमिन्द्रमिति ते
वयमिति वा योज्यं । ययं युयुज्मेति पक्षे व्यत्ययेन बहुवचनम् ॥ १२ ॥

चानुर्विशिकेहनि माध्यन्दिनसवनेच्छावाकस्य यतइन्द्रेति वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तृचः । स-
न्वितश्च । यतइन्द्रभयामहे यथागीरोऽपारुतमिति । दुःस्वमदर्शनेप्येतदादिसूक्तशोषोजप्यः स-
न्वितं च-यतइन्द्रभयामहइति च सूक्तशोषम् ।

एचे पथमा सूक्ते त्रयोदशी-

यतइन्द्रभयामहेतनो नोऽमयं रुधि ।

मध्वञ्छृग्धितवतञ्जुतिभिर्विहिषोविमृधोजहि ॥ १३ ॥

यतः । इन्द्र । भयामहे । ततः । नः । अन्नयम् । रुधि ।
मघश्चवन् । शग्धि । तव । तत् । नः । उतिष्ठतिः । वि ।
द्विपः । वि । मृधः । जहि ॥ १३ ॥

हे इन्द्र यतोहिंसकात् भयामहे वयं ततो नोऽस्मभ्यमन्नयं रुधि कुरु । हे मघवन् शग्धि शक्तो भवसि नोऽस्मभ्यमन्नयं कर्तुं तव तत्त्वतिभीरक्षणे रक्षकैः पुरुषैः । किञ्च विजहि द्विपो-
स्मद्भेदं विजहि मृधोऽस्मद्विंसकान् ॥ १३ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्ते चतुर्दशी-

त्वं हिरांशस्ते राधसो महः क्षयस्यासि विधतः ।
तं त्वा वयं मघवन्निन्द्रगिर्वणः सुतावन्तो हवामहे ॥ १४ ॥

त्वम् । हि । राधः पते । राधसः । महः । क्षयस्य ।
असि । विधतः । तम् । त्वा । वयम् । मघश्चवन् । इन्द्र ।
गिर्वणः । सुतश्चन्तः । हवामहे ॥ १४ ॥

हे राधस्ते धनस्वामिन् त्वं त्वत् महो महतो राधसो धनस्य क्षयस्य च गृहस्य च
वर्धयितासि त्वत् सामर्थ्यादेवं लभ्यते । कस्य राधसो गृहस्य च वर्धक इति । उच्यते-विधतः
परिचरतो यजमानस्य । तं तादृशं त्वा त्वां वयं हे मघवन्निन्द्र गिर्वणो गीर्ध्वननीय सुताव-
न्तोऽभिपुवतो मा हवामहे आह्वयाम ॥ १४ ॥

अथ तृचे तृतीया सूक्ते पञ्चदशी-

इन्द्रस्पृष्टतृत्रहापरुस्पानो वरेण्यः ।
सनोरक्षिपच्चरमंसमध्यमंसपश्चात्पानुनः पुरः ॥ १५ ॥ २० ॥

इन्द्रः । स्पृष्ट । उत । तृत्रहा । परः दपाः । नः । वरेण्यः ।
सः । नः । रक्षिपत् । चरमम् । सः । मध्यमम् । सः ।
पश्चात् । पानु । नः । पुरः ॥ १५ ॥ २० ॥

अयमिन्द्रः स्पष्टं सर्वस्य ज्ञाता स्पष्टतिज्ञानकर्मा उतायं वृत्रहा वृत्रहन्ता परस्पाः परस्य
पालयिता नोस्माकं वरेण्यः वरणीयः सइन्द्रो नोस्माकं पुत्रमिति शेषः रक्षिषत् रक्षतु चरमं पुत्रं
तथा सरक्षिषत् । समध्यमं पुत्रं रक्षिषत् स नोस्मान्पश्चात्पातु रक्षतु नः पुरः पुरस्ता द्रक्षतु ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षोडशी—

त्वं नः पश्चादधरादुत्तरात्पुरइन्द्रनिपाहिविश्वतः ।

आरे अस्मत्कणुहि दैव्यं भयं आरे हेती रे देवीः ॥ १६ ॥

त्वम् । नः । पश्चात् । अधरात् । उत्तरात् । पुरः । इन्द्र ।

नि । पाहि । विश्वतः । आरे । अस्मत् । कणुहि ।

दैव्यम् । भयम् । आरे । हेती । अदेवीः ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वं नोस्मान्पश्चात् पश्चान्द्रागात् पुरः पूर्वभागादधरादधोभागादेतदुपरिभागस्यो-
पलक्षणं उत्तरादुत्तरभागात् एतदक्षिणस्याप्युपलक्षणं किं बहुना विश्वतः सर्वस्मात्पदेशान्निपाहि ।
हे इन्द्र दैव्यं भयं अस्मदस्मत्तआरे दूरे कणुहि कुरु । तथा अदेवीरासुराणि हेतीः आयुधा-
नि आरे कणुहि ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

अद्याद्याश्वश्वइन्द्रत्रास्वंपरेचनः ।

विश्वाचनोजरितृन्तप्तते अहा दिवानक्तं चरक्षिषः ॥ १७ ॥

अद्यऽअद्य । श्वःऽश्वः । इन्द्र । त्रास्वम् । परे । च । नः ।

विश्वा । च । नः । जरितृन् । सत्तप्तते । अहा ।

दिवान् । नक्तम् । च । रक्षिषः ॥ १७ ॥

हे इन्द्र नोस्मान् अद्याप्य यदधरादधोभागादप्यमहरस्ति तत्र । सर्वत्र एवं । श्वश्वः त्रास्व रक्षा
तथा परेच परस्मिन्स्त्वतीयेहनि च त्रास्व । हे सत्सते सतांपाल विश्वा सर्वाण्यप्यहाहानि सर्वेष्व-
प्यहःसु नोस्मान् जरितृन् रक्षिषो रक्षसि । तथा दिवानक्तं च रक्षिषः रक्षसि रक्षसा ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

प्रभङ्गीशूरोमघवानुवीमघःसंमिश्लोवीर्यायकम् ।
उभातेवाहूवर्षणाशतक्रतोतियावर्जमिमिक्षतुः ॥ १८ ॥ २१ ॥

प्रभङ्गी । शूरः । मघश्वा । तुविमघः । समश्मिश्लः ।
वीर्याय । कम् । उभा । ते । वाहू इति । वर्षणा । शतक्रतो
इति शतक्रतो । नि । या । वर्जम् । मिमिक्षतुः ॥ १८ ॥ २१ ॥

अयं मघवेन्द्रः प्रभङ्गी प्रभञ्जनशीलः शूरः तुवीमघः प्रभूतघनः संमिश्रः सम्यग्मिश्र-
यिता किमर्थं वीर्याय शत्रूणां वीर्यकरणाय कमितिपूरणः एवं महानुभावोभवति । अथ प्रत्य-
क्षादः—हे इन्द्र ते उभा उभावपि वाहू वृषणा वर्षकौ कामानां हे शतक्रतो बहुपज्ञ या यौ
वर्जमायुधं निमिमिक्षतुः परिगृहीतः ॥ १८ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

प्रोअस्माइति द्वादशार्धं तृतीयं सूक्तं काण्वस्य प्रगाथस्यार्धं पञ्चपदापंक्तिः सप्तम्याद्या-
स्तिस्रोबृहत्यः इन्द्रोदेवता । अवानुक्रमणिका—प्रोअस्मैद्वादश प्रगाथः पाङ्क्तं सप्तम्याद्याश्च ति-
स्रोबृहत्यइति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

प्रोअस्माउपस्तुतिंभरतायजुजोपति ।

उक्थैरिन्द्रस्यमाहिर्नवयोवर्धन्ति सोमिनोभद्राइन्द्रस्यरातर्यः ॥ १ ॥

प्रो इति । अस्मै । उपस्तुतिम् । भरत । यत् । जुजोपति । उक्थैः ।

इन्द्रस्य । माहिर्नम् । वयः । वर्धन्ति । सोमिनः । भद्राः ।

इन्द्रस्य । रातर्यः ॥ १ ॥

अस्माइन्द्रायोपस्तुतिंउपेत्यक्रियमाणांस्तुतिं प्रोभरत प्रकर्षेण संपादयत हे ऋत्विजः । य-
द्यदि अयमिन्द्रो जुजोपति सेवते तर्हि भरतेति । सोमिनः सोमप्रियस्येन्द्रस्य स्वभूतं माहिर्न म-
ह्यवयोर्न सोमलक्षणं उक्थैः शस्त्रैः वर्धन्ति वर्धयन्ति भद्राः स्तुत्यानि सत्त्विन्द्रस्य रातयो
दानानि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयुजो असमो नृभिरेकः कृष्टीर्यास्यः ।

पूर्वीरतिप्रवावृधे विश्वा जाता न्योजसा भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ २ ॥

अयुजः । असमः । नृभिः । एकः । कृष्टीः । अयास्यः ।

पूर्वीः । अति । प्र । वृधे । विश्वा । जातानि ।

ओजसा । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ २ ॥

अयुजः असहायः असमः असदृशो न्यैर्नृभिर्देवैः एको मुख्यः अयास्यः उपक्षपयितुमशक्यः पूर्वीः कृष्टीः पूर्वतन्यः प्रजाः अतिप्रवृधे अति प्रवर्धते । किञ्च विश्वा सर्वाणि जातानि इदानी-
मुत्पन्नानि ओजसा बलेनातिप्रवावृधे भद्रा इन्द्रस्य रातयः । अथवा यमृपिरयुजोत्तहायो न्यै-
रसदृश एक एव सन् पूर्वीः प्रजाः जातानि सर्वाण्यप्यतिक्रम्य वर्धते । शिष्टं समानम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अहितेन चिदर्वता जीरदानुःसिपासति ।

प्रवाच्यमिन्द्रतत्तर्ववीर्याणिकरिष्यतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ३ ॥

अहितेन । चित् । अर्वता । जीरदानुः । सिपासति ।

प्रवाच्यम् । इन्द्र । तत् । तर्व । वीर्याणि ।

करिष्यतः । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ३ ॥

अयं जीरदानुः क्षिप्रप्रदान इन्द्रः अहितेनायोजितेनापेक्षितेन चिद्वतारणवताश्वेन सिपा-
सति संभक्तुमिच्छति तत्र तस्माद्दे इन्द्र वीर्याणि सामर्थ्यानि करिष्यतस्त्वय महत्त्वं प्रवाच्यं
स्तुत्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आयाहिरुणवांमनु इन्द्रब्रह्माणिवर्धना ।

येभिः शविष्ठचाकनो भद्रमिह श्रवस्यते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ४ ॥

आ । य॒हि । कृ॒णवा॑म । ते । इन्द्र॑ । ब्र॒ह्मा॑णि । वर्ध॑ना ।
येभिः॑ । श॒वि॒ष्ट । चा॒कनः॑ । भ॒द्रम् । इ॒ह । श्र॒व॒स्य॒ते ।
भ॒द्राः । इन्द्र॑स्य । रा॒तयः॑ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र आयात्यागच्छ ते कृणवाम किं ब्रह्माणि परिवृढानि स्तुतिलक्षणानि कर्माणि ।
कीदृशानि वर्धना उत्साहवर्धकानि । येभिर्भ्यः कर्मभिः हे शविष्ठाविशयेन बलवन्निन्द्र चाकनः
कामपसे । किं भद्रं कर्तुं । कस्मै श्रवस्यतेचमिच्छते स्तोत्रे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

धूप॑तश्चि॒द्भूप॑न्मनः॒कृ॒णो॒पि॒न्द्र॒य॒स्त्वम् ।
ती॒व्रैः॒सोमैः॒स॒पर्य॑तो॒नमो॑भिः॒प्रति॑भू॒पतो॑भ॒द्रा इन्द्र॑स्य रा॒तयः॑ ॥ ५ ॥
धूप॑तः । चि॒त् । धूप॑त् । मनः॑ । कृ॒णो॒पि॒ । इन्द्र॑ । यत् । त्वम् ।
ती॒व्रैः । सोमैः॑ । स॒पर्य॑तः । नमः॑ऽभिः । प्र॒ति॒भू॒पतः॑ ।
भ॒द्राः । इन्द्र॑स्य । रा॒तयः॑ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र धूपतश्चिद् धृष्टादपि धूपत् धृष्टं मनः कृणोपि अत्यन्तं धृष्टं करोपि । यद्यस्मात्त्वं तीव्रैः
मदजनकैः सोमैः सपर्यतः पूजयतो नमोभिर्नमस्कारैश्च प्रतिभूपतोऽर्चुर्वतो यजमानस्य अभिमतं
दित्सतीतिशेषः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒व॒च॒ष्ट॒क॒र्ची॒पमो॑व॒त्तौ॒द्वि॒मानु॑पः ।
जु॒ष्टी॒दक्ष॑स्य सो॒मि॒नः॒स॒खाय॑म् कृ॒णु॒ते॒यु॒जं॒भ॒द्रा इन्द्र॑स्य रा॒तयः॑ ॥ ६ ॥ २२ ॥
अ॒व॒ । च॒ष्टे । क॒र्ची॒पमः॑ । अ॒व॒ता॒न॒द्वै॒व । मा॒नु॒पः । जु॒ष्टी॒ ।
दक्ष॑स्य । सो॒मि॒नः । स॒खाय॑म् । कृ॒णु॒ते॒ । यु॒जं॒म् ।
भ॒द्राः । इन्द्र॑स्य । रा॒तयः॑ ॥ ६ ॥ २२ ॥

अथमिन्द्रः कर्चीपमो कर्चा स्तुत्या समः तथापरिच्छिन्नः सन्नवचष्टे पश्यति अनुग्रहेणा-
स्मात् । तत्र दृष्टान्तः—मानुषो मनुष्यः अवतानवदान्कृपादिमदेशानिव दृष्ट्वाच जुष्टी प्रीतोयं दक्ष

अथ द्वितीया—

अयुजोअसमो नृभिरेकः कृष्टीर्यास्यः ।

पूर्वीरतिप्रवाहृधे विश्वाजातान्योजसामुद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ २ ॥

अयुजः । असमः । नृभिः । एकः । कृष्टीः । अयास्यः ।

पूर्वीः । अति । प्र । वृधे । विश्वा । जातानि ।

ओजसा । उद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ २ ॥

अयुजः असहायः असमः असदृशो न्यैर्नृभिर्देवैः एको मुख्यः अयास्यः उपक्षपयितुमशक्यः पूर्वीः कृष्टीः पूर्वतन्यः प्रजाः अतिप्रवृधे अति प्रवर्धते । किञ्च विश्वा सर्वाणि जातानि इदानी-
मुत्पन्नानि ओजसा बलेनातिप्रवाहृधे भद्रा इन्द्रस्य रातयः । अथवा यमृपिरयुजोसहायो न्यै-
रसदृश एक एव सन् पूर्वीः प्रजाः जातानि सर्वाण्यप्यतिक्रम्य वर्धते । शिष्टं समानम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अहितेन चिद्वर्तता जीरदानुःसिपासति ।

प्रवाच्यमिन्द्रतत्तर्बवीर्याणिकरिप्यतोमुद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ३ ॥

अहितेन । चित् । अर्वता । जीरदानुः । सिपासति ।

प्रवाच्यम् । इन्द्र । तत् । तर्ब । वीर्याणि ।

करिप्यतः । उद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ३ ॥

अयं जीरदानुः क्षिप्रप्रदान इन्द्रः अहितेनायोजितेनापेरितेन चिद्वन्तारणवताश्वेन सिपा-
सति संभक्तुमिच्छति तत्र तस्माद्दे इन्द्र वीर्याणि सामर्थ्यानि करिष्यतस्वयं महत्त्वं प्रवाच्यं
स्तुत्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आयाहिरुण्वामतु इन्द्रब्रह्माणिवर्धना ।

येभिः शविष्ठचाकनोमुद्रमिह श्रवस्यते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ४ ॥

आ । या॒हि । कृ॒णवा॑म । ते । इन्द्र॑ । ब्र॒ह्मा॑णि । वर्ध॑ना ।
येभिः॑ । श॒वि॒ष्ठ । चा॒कनः॑ । भ॒द्रम् । इ॒ह । श्र॒व॒स्य॒ते ।
भ॒द्राः । इन्द्र॑स्य । रा॒तयः॑ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र आयात्यागच्छ ते कृणवाम किं ब्रह्माणि परिवृढानि स्तुतिलक्षणानि कर्माणि ।
कीदृशानि वर्धना उत्साहवर्धकानि । येभिर्भ्यः कर्मभिः हे शविष्ठातिशयेन बलवन्निन्द्र चाकनः
कामयसे । किं भद्रं कर्तुं । कस्मै श्रवस्यतेनमिच्छते स्तोत्रे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

धूप॒तश्चि॒द्धूप॑न्मनः॒कृ॒णो॒पीन्द्र॑य॒स्त्वम् ।
ती॒त्रैः सोमैः॑ स॒पर्य॑तो नमो॒भिः प्र॒तिभू॑प॒तो भ॒द्रा इन्द्र॑स्य रा॒तयः॑ ॥ ५ ॥
धूप॒तः । चि॒त् । धूप॑त् । मनः॑ । कृ॒णो॒पि । इन्द्र॑ । यत् । त्वम् ।
ती॒त्रैः । सोमैः॑ । स॒पर्य॑तः । नमः॑भिः । प्र॒तिभू॑प॒तः ।
भ॒द्राः । इन्द्र॑स्य । रा॒तयः॑ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र धूपतश्चिद्धूपदपि धूपत् घृष्टं मनः कृणोपि अत्यन्तं घृष्टं करोपि । यद्यस्मात्त्वं तीत्रैः
भद्रजनकैः सोमैः सपर्यतः पूजयतो नमोभिर्नमस्कारैश्च प्रतिभूपतोल्लुब्धतो यजमानस्य अभिमतं
दित्ससीतिशेषः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒व॒च॒ष्टृ॒क्क॒र्ची॒पमो॒व॒ताँ इ॒व॒मा॒नु॒पः ।
जु॒ष्टी॒दक्ष॑स्य सो॒मि॒नः स॒त्वाय॑म॒रु॒ण॒ते यु॒जं भ॒द्रा इन्द्र॑स्य रा॒तयः॑ ॥ ६ ॥ २२ ॥
अ॒व॒ । च॒ष्टे । क॒र्ची॒पमः॑ । अ॒व॒ता॒नृ॒द्व॒व॒ । मा॒नु॒पः । जु॒ष्टी ।
दक्ष॑स्य । सो॒मि॒नः । स॒त्वाय॑म् । रु॒ण॒ते । यु॒जम् ।
भ॒द्राः । इन्द्र॑स्य । रा॒तयः॑ ॥ ६ ॥ २२ ॥

अयमिन्द्रः कर्चीपमो कचा स्तुत्या समः तथापरिच्छिन्नः सचवचष्टे पश्यति अनुग्रहेणा-
स्मान् । तत्र दृष्टान्तः—मानुषो मनुष्यः अवतानवदान्कृपादिभदेशानिव दृष्ट्वाच जुष्टी प्रीतोयं दक्ष

प्रवृद्धस्य सोमिनो यजमानस्य युजं युज्यमात्मानं सत्वायं कृणुते करोति तस्याभिमतं सावय-
तीत्यर्थः । अथवा वृषितोमनुष्यो जटपूर्णानवरागिव स्तुवः सन्पश्यति सोमं पातुं । पश्चादवेक्षितं
तं युज्यमानं सोमं जुष्टी सेवित्वा दक्षस्य सोमिनः सत्वायं कृणुते कुरुते ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ सप्तमी—

विश्वेत्तइन्द्रवीर्यदेवाअनुक्रतुंददुः ।

भुवोविश्वस्यगोपतिःपुरुष्टुतमद्राइन्द्रस्यरातयः ॥ ७ ॥

विश्वे । ते । इन्द्र । वीर्यम् । देवाः । अनु । क्रतुम् । ददुः ।

भुवः । विश्वस्य । गोपतिः । पुरुष्टुतम् ।

मद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ७ ॥

हे इन्द्र ते तव वीर्यं सामर्थ्यं क्रतुं प्रज्ञाञ्च अनु अनुसृत्य विश्वे सर्वे देवाः दधुः धार-
यन्ति वीर्यं प्रज्ञाञ्च तव बलेन प्रज्ञयाच तेपि वद्विनः प्रज्ञावन्तश्च भवन्तीत्यर्थः । तादृशस्त्वं
गोपतिः प्रसिद्धानां गवामुदकानां स्तुतिवचसोवा पतिर्भुवोभवसि विश्वस्येत्येतत्पदावर्गवत्स्यामि
गोशब्दस्य विशेषः । हे पुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र भवसीति समन्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

गृणेतादिन्द्रतेशवउपमंदेवतातये ।

यद्धंसिदृत्रमोजंसाशचीपतेमद्राइन्द्रस्यरातयः ॥ ८ ॥

गृणे । तत् । इन्द्र । ते । शवः । उपमम् । देवतातये ।

यत् । हंसि । दृत्रम् । ओजंसा । शचीपते ।

मद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ८ ॥

हे इन्द्र ते तव तच्छब्दबलं उपमं अन्तिकं देवतातये यजमानाय यज्ञार्थं वा गृणे स्तुवे ।
यपस्माद्देशचीपते वृत्रं ओजसा बलेन हंसि तस्मात्ते शवोगृणे ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

समनेववपुष्यतः कृणवन्मानुषायुगा ।

विदेतदिन्द्रश्चेतनमधश्श्रुतोभद्राइन्द्रस्यरातयः ॥ ९ ॥

समनाइव । वपुष्यतः । कृणवत् । मानुषा । युगा ।

विदे । तत् । इन्द्रः । चेतनम् । अधः । श्रुतः । भद्राः ।

इन्द्रस्य । रातयः ॥ ९ ॥

समनेव समानमनस्का योपिदिव सायथा वपुष्यतो वपुश्छितः पुरुषान् कृणवत्करोति
स्ववशान् एवमयमिन्द्रो मानुषा मनुष्यान् युगा युगानि कालान्संवत्सरायनर्तुमासादीन्विदे
लंभयति तद्युगनिर्माणामकं कर्म इन्द्रश्चेतनं सर्वस्य प्रज्ञापकं कृतवानिति शेषः । अध अथैवं
कृत्वा श्रुतः सर्वत्र ख्यातोभूत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

उज्जातमिन्द्रतेशवउत्त्वामुत्तवक्तुम् ।

भूरिगोभूरिवाद्यधुर्मघवन्तवशर्मणिभद्राइन्द्रस्यरातयः ॥ १० ॥

उत् । जातम् । इन्द्र । ते । शवः । उत् । त्वाम् । उत् । तवम् । क्तुम् ।

भूरिगो इति भूरिङ्गो । भूरि । बृधुः । मघश्चवन् । तवम् ।

शर्मणि । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ १० ॥

हे इन्द्र उत् । अयं व्यवहितेनापि बृधुरित्यनेन संबध्यते । उद्धर्षयन्ति सोमेन । किं ते
तवजातमुत्पन्नं शवोव्रतं । न केवलं बलं किन्तु त्वा मुद्धर्षयन्ति स्तुत्यादिना पश्चात्तव क्तुं मत्तां
स्यानुकूलं उद्धर्षयन्ति भूरीयेतपत्याख्यावं संबध्यते अति प्रभूत्वमुद्धर्षयन्तीत्यर्थः । कएवंकुर्व-
न्तीति उच्यते-हे भूरिगो बहुपशो हे मघवन्धनवन्दिन्द्र तव शर्मणि त्वदीये सुते ये वर्तन्ते
तेव कुर्वन्तीति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अहंचत्वंचद्वहन्तसंयुज्यावसुनिभ्यआ ।

अरातावाचिदद्विवोनुनैराशर्मसतेभद्राइन्द्रस्यरातयः ॥ ११ ॥

अहम् । च । तम् । च । वृत्रहन् । सम् । युज्याव । सनिभ्यः ।
 आ । अरातिश्वा । चित् । अद्रिश्च । अनु । नौ । शूर ।
 मंसते । भद्राः । इन्द्रस्य । रातर्यः ॥ ११ ॥

हे वृत्रहन्निन्द्र त्वञ्चाहश्चसंयुज्याव संगतौ भवाव । कियदवधीति उच्यते—सनिभ्य आ
 यावता कालेन धनानि लभ्यन्ते तावत्कालम् । नौ संगतयोश्चावयोः हे अद्रिवो वज्रवनिन्द्र
 हे शूर अरातीवा चित् अदानोपि जनस्त्वद्वत्तधनस्य अनुमंसते अनुमतिं करोति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सत्यमिद्वाउतंव्यमिन्द्रं स्तवाम नानृतम् ।
 महौ असुन्वतो बधो भूरिज्योतीं पिसुन्वतो भद्रा इन्द्रस्य रातर्यः ॥ १२ ॥ २३ ॥

सत्यम् । इत् । वै । ऊँ इति । तम् । व्यम् । इन्द्रम् । स्तवाम् । न ।
 अनृतम् । महान् । असुन्वतः । बधः । भूरि । ज्योतीं पि । सुन्वतः ।
 भद्राः । इन्द्रस्य । रातर्यः ॥ १२ ॥ २३ ॥

वर्यं प्रगाथास्तमिन्द्रं सत्यमिव सत्यमेव स्तवाम नानृतं । वै इति निश्चयेन । असत्यं स्त-
 वाम । अस्माभिरुक्तागुणाः सत्या एव सन्तु नानृता इत्यर्थः । स्तुत्यस्येन्द्रस्य सम्यग्भी असुन्वतो य-
 द्बधो महान् प्रभूतो भवति । भूरिज्योतीं पि बहून् सोमान् सुन्वतो भिपर्वकुर्वतो यजमानस्येन्द्रल्लो-
 नुग्रहो महान् भवतीत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे त्रयोविंशो वर्गः ॥ २३ ॥

सपूर्व्य इति द्वादशर्चं चतुर्थं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका—सपूर्व्यो गायत्रमाद्याचतुर्थ्यादि द्वे स-
 ष्ठीचानुष्टुभो गायत्रेन्त्यादेवौ त्रिष्टुविनि । प्रथमा चतुर्थी पञ्चमी सप्तम्यश्च तत्सोनुष्टुभः अस्मे-
 द्वा इत्यन्त्या त्रिष्टुप् अवशिष्टा गायत्र्यः अन्त्याया देवा देवता शिष्टा ऐन्द्र्यः पष्ठे हनिमरुत्वतीयस्याद्य-
 स्तुचः प्रतिपद । सूत्रितं च—सपूर्व्यो महानां त्रय इन्द्रस्य सोमा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरा विनि ।

तत्र प्रथमा—

सपूर्व्यो महानां त्रयेः क्रतुं भिरानजे ।
 यस्य द्वा रामनुष्पिता देवेषु धियं आनुजे ॥ १ ॥

सः । पू॒र्व्यः । म॒हाना॑म् । वे॒नः । क॒तुः॒ऽभिः । आ॒न॒जे । य॒स्य॑ । द्वा॒रा ।
म॒नुः । पि॒ता । दे॒वेपु॑ । धि॒यः । आ॒न॒जे ॥ १ ॥

सइन्द्रः पूर्वोमुख्योमहानां पूज्यानां यजमानानां क्रतुभिः कर्मभिर्निमित्तभूतैः
वेनः कान्तस्तेषां हविः कामयमानः आनजे आगच्छति । यस्येन्द्रस्य द्वारा द्वाराणि प्रा-
प्तुपायानि धियः कर्माणि देवेष्वेतेषुमध्ये पिता सर्वेषां पालको मनुरानजे प्राप । आनजिःमा-
निकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्वि॒वोमा॑न॒नोत्स॑द॒न्त्सोम॑पृ॒ष्ठासो॒अ॒द्र॒यः ।
उ॒क्था॒ब्र॒ह्म॑च॒शं॒स्या ॥ २ ॥

द्वि॒वः । मा॒नम् । न । उ॒त् । स॒द॒न् । सोम॑पृ॒ष्ठासः ।
अ॒द्र॒यः । उ॒क्था । ब्र॒ह्म । च॒ । शं॒स्या ॥ २ ॥

द्विवो ध्रुलोकस्य मानं निर्मातारमिन्द्रं नोत्सदन् नोत्सजन्तु । के सोमपृष्ठासः सोमस्मृष्टारः
सोमाभिपवकर्तारः अद्रयोऽग्रावाणः । किञ्चोक्था उक्थानि शस्त्राणि ब्रह्मच ब्रह्माणि स्तोत्राणि
शंस्या शंसनीयानि भवन्तीतिशेषः । यद्वा यानि स्तोत्राणि शस्त्राणि च सन्ति तानीन्द्रं नो-
त्सजन्तिविवि समन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स॒वि॒द्वौ॑अ॒ङ्गिरो॒भ्य॒इन्द्रो॒गाअ॑वृ॒णो॒द॒र्ष ।
स्तु॒पे॒त॒द॒स्य॒पौ॒स्य॑म् ॥ ३ ॥

सः । वि॒द्वान् । अ॒ङ्गि॒रः॒भ्यः । इन्द्रः । गाः । अ॒वृ॒णो॒त् ।
अ॒र्ष । स्तु॒पे । तत् । अ॒स्य॒ । पौ॒स्य॑म् ॥ ३ ॥

सविद्वानुपापज्ञः इन्द्रोऽङ्गिरोभ्यः तेषामर्थाय गाः पणिभिरपह्वाःपिहित्वा अपावृणोत्
अपवारितवान् तत्तादृशमस्य पौंस्यं पुंस्त्वं सामर्थ्यं स्तुपे स्तौमि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सप्रत्नथाकविष्ट्वइन्द्रोवाकस्यवृक्षणिः ।

शिवोअर्कस्यहोमन्यस्मन्नागन्त्ववसे ॥ ४ ॥

सः । प्रत्नस्था । कविष्ट्वधुः । इन्द्रः । वाकस्य । वृक्षणिः । शिवः ।
अर्कस्य । होमनि । अस्मन्ना । गन्तु । अवसे ॥ ४ ॥सइन्द्रः प्रत्नथा प्रत्नवत् पूर्वस्मिन्काले यथा तद्वदिदानीमपि कविष्ट्वधुः मेधाविनां स्तो-
तृणां वर्धयिता वाकस्य स्तोतुः वृक्षणिः वोढा शिवः सुखकरः अर्कस्य अर्कमन्त्रं अर्चनीय-
त्वादर्चनसाधनत्वाद्वा तादृशस्य सोमस्य होमनि होमे सअस्मन्ना अस्मास्तु निमित्तभूतेषु अ-
वसे रक्षणाय गन्तु गच्छतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आदूनुतेअनुक्तुंस्वाहावरस्ययज्यवः ।

श्वात्रमर्काअनूपतेन्द्रगोत्रस्यदावने ॥ ५ ॥

आत् । ऊँ इति । नु । ते । अनु । क्तुम् । स्वाहा । वरस्य । यज्यवः ।
श्वात्रम् । अर्काः । अनूपत् । इन्द्र । गोत्रस्य । दावने ॥ ५ ॥आदु अनन्तरमेव नु अथ हे इन्द्र ते तव क्तुं कर्म अनुक्रमेण अनूपतेति संबंधः । अनु-
क्रमेण स्तुवन्ति के स्वाहावरस्य स्वाहादेव्याः पतेरग्रेः यज्यवोपहारः तदर्थमग्नी यागं कुर्वन्त-
त्यर्थः । तादृशाअर्काः अर्चयितारः स्तोतारः श्वात्रमिति क्षिप्रनाम अन्यदेवतास्तुतिरूपं विष्टं
ममृत्वातिशीघ्रमतिदीर्घं स्तुवन्तीत्यभिप्रायः । किमर्थं स्तुवन्तीत्युच्यते—गोत्रस्य दावने धन-
स्य दानाय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रेविश्वानिवीर्याकृतानिकर्त्तवानिच ।

यमर्काअध्वरविदुः ॥ ६ ॥ २४ ॥

इन्द्रे । विश्वानि । वीर्या । कृतानि । कर्त्तानि । च ।

यम् । अर्काः । अध्वरम् । विदुः ॥ ६ ॥ २४ ॥

अस्मिन्निन्दे विश्वानि सर्वाणि वीर्या वीर्याणि सामर्थ्यानि कृतानि कर्त्तानि कर्तव्यानि च वर्तन्तइतिशेषः । यमिन्द्रं अर्काः स्तोवारः अध्वरमर्हिसकं विदुर्जानन्ति तस्मिन्निन्द्रइति ॥६॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

पञ्चमेहनि मरुत्वतीये यत्पाञ्चजन्ययेतिवृचः प्रतिपत् । सूत्रित्वं—यत्पाञ्चजन्ययाविशे-
न्द्रइत्तोमपापकइति मरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचराविति ।

सैषा सप्तमी—

यत्पाञ्चजन्ययाविशेन्द्रेघोपाअर्क्षत ।

अस्तृणाद्बर्हणाविपोर्द्वयोर्मानस्यसक्षयः ॥ ७ ॥

यत् । पाञ्चजन्यया । विशा । इन्द्रे । घोपाः । अर्क्षत ।

अस्तृणात् । बर्हणा । विपः । अर्यः । मानस्य । सः । क्षयः ॥ ७ ॥

यद्यदा पाञ्चजन्यया निपादपंचमाश्वत्वारोवर्णाः पञ्चजनास्तत्र भवयाविशा मजया इ-
न्द्रे घोपाः स्तुतयोस्तृक्षत सृज्यन्ते तदानीमयमिन्द्रोऽस्तृणात् हिनस्ति शत्रून् बर्हणा स्वमह-
त्वे नानन्यसहायेनेत्यर्थः । तादृशः सअर्यः स्वामी इन्द्रोविपो मेधाविनः स्तोतुर्मम मानस्य पू-
जायाः सत्कारस्य क्षयोनिवासो भवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इयमुत्तेअनुष्टुतिश्चरुपेतानिपौंस्यां । प्रावंश्चक्रस्यवर्तनिम् ॥ ८ ॥

इयम् । ऊँ इति । ते । अनुष्टुतिः । चरुपे । तानि । पौंस्यां ।

प्र । आवः । चक्रस्य । वर्तनिम् ॥ ८ ॥

इयमिदानीं क्रियमाणा अनुष्टुतिः अनुकूडास्तुतिः ते तव स्वभूता । कुवस्तवेति तानि
प्रतिदानि वृषवधादीनि पौंस्यां पुंस्तानि यतश्चरुपे अतस्त्वइत्यर्थः । हे इन्द्र चक्रस्य रथा-

धारस्य वर्तनीं मार्गं प्रावः प्रारक्षः । अथास्मद्यज्ञगमनाय रक्षःकृता चक्रमार्गवाधा यथानभवति
तथारक्षसीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

अस्य वृष्णो व्योदने उरुक्रमिष्टजीवसे । यवं न पृथ्व आददे ॥ ९ ॥

अस्य । वृष्णः । व्योदने । उरु । क्रमिष्ट । जीवसे ।

यवम् । न । पृथ्वः । आ । ददे ॥ ९ ॥

अस्य वृष्णो वर्षितुरिन्द्रस्य व्योदने विविधेनै लब्धे सति जीवसे जीवनाय उरुविस्ती-
र्णं क्रमिष्ट पदनिधानं करोति सर्वलोकः । अथवा इन्द्रस्य स्वभूतेनै लब्धव्ये वा सति पदं न्यासं
करोति तथाकृत्वा यवं न पृथ्वः यवं पृथ्व इव सर्वो जिनः आददे आदत्ते स्तुतादस्मात् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

तद्धधाना अवस्यवो युष्माभिर्दक्षपितरः । स्यामं मरुत्वतो वृधे ॥ १० ॥

तत् । दधानाः । अवस्यवः । युष्माभिः । दक्षपितरः ।

स्यामं । मरुत्वतः । वृधे ॥ १० ॥

तत्ततोर्न दधानाः धारयन्तः अवस्यवो रक्षाकामावयं हे ऋत्विजो युष्माभिः सहिदा
इति वायेज्यम् सादृशादक्षपितरः दक्षोर्न तस्य पितरः पालकाः स्वामिनः स्याम । किमर्थं मरु-
त्वतो मरुद्भिः तद्धत इन्द्रस्य वृधे वर्धनाय यागाय ॥ १० ॥

अथैकादशी—

वहृत्वियाय धाम्ने ऋक्कंभिः शूरनोनुमः । जेषामिन्द्रत्वया युजा ॥ ११ ॥

वत् । ऋत्वियाय । धाम्ने । ऋक्कंभिः । शूर । नोनुमः ।

जेषाम् । इन्द्र । त्वया । युजा ॥ ११ ॥

वत् सत्यं ऋत्वियाय ऋतो भवाय ऋतुशब्दो यागकालोपलक्षकः यागकाले मादुर्भूताय धाम्ने
कल्याणतेजसे तुभ्यं हे सरेन्द्र ऋक्कर्मिर्धर्मो नोनुमः अतिशयेन स्तुमः हे इन्द्र स्तुतेन त्वया युजा
सहायभूतेन जेषाम् जयेम शत्रून् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अस्मेरुद्रामेहनापर्वतासोऽष्टहृत्येभरहूतौसजोपाः ।

यःशंसतेस्तुवतेधायिपञ्चइन्द्रज्येष्ठाअस्माँअवन्तुदेवाः ॥ १२ २५॥

अस्मे इति । रुद्राः । मेहना । पर्वतासः । वृत्रहृत्ये । भरहूतौ ।

सजोपाः । यः । शंसते । तुवते । धायि । पञ्चः । इन्द्रज्येष्ठाः ।

अस्मान् । अवन्तु । देवाः ॥ १२ ॥ २५ ॥

अस्मे अस्मात् रुद्राः मेहना उदकसेचनयुक्ताः पर्वतासो मेघाश्च वृत्रहृत्ये वृत्रहननसाधने भरहूतौ संग्रामाह्वाने सजोपाः अस्मत्समानप्रीतिश्च यइन्द्रः शंसते शंसंपठते तुवते स्तोत्रं कुर्वतेच यजमानाय पञ्चोबलवान्वेगवान् वा धायि गच्छति सइन्द्रश्च इमेइन्द्रज्येष्ठा देवाअस्मानवन्तु रक्षंतु । अस्मानिति पूरणः । अथवैवंयोज्यं रुद्रा रुद्रपुत्रा मेहना सेचनेनयुक्ताः पर्वता पर्वतसदृशाः पूरणवन्तः प्रीणनवन्तोवा । पर्वपुनःपृणातेः प्रीणातेर्वैतिनिरुक्तम् । वृत्रहृत्येभरहूतौ सजोपाः सजोपसः सहायभूता मरुतोदेवा इन्द्रज्येष्ठाः उक्तलक्षणइन्द्रश्चास्मानवन्त्विति ॥ १२॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

उत्त्वामन्दन्त्विति द्वादशार्धं पञ्चमं सूक्तं मगाथस्यार्थं भागवत्समपरिभाषया गायत्रैमन्द्रं । उत्त्वेत्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्र प्रथमा-

उत्त्वामन्दन्तुस्तोमाःरुणुष्वराधोअद्रिवः ।

अवंब्रह्मद्विषोजहि ॥ १ ॥

उत् । त्वा । मन्दन्तु । स्तोमाः । रुणुष्व । राधः । अद्रिवः ।

अवं । ब्रह्मद्विषः । जहि ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां स्तोमाः स्तुतय उव उत्लष्टं मन्दन्तु मादयन्तु । रुणुष्व कुरु राधोऽं हे अद्रियो वज्रवज्जिन्द्रास्मभ्यं । किञ्च ब्रह्मद्विषो ब्राह्मणदेष्टुनव जहि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प॒दाप॒णीर॑रा॒धसो॒निवा॑धस्व॒म॒हँअ॑सि ।
न॒ह्ति॒त्वा॒कश्च॑न॒प्रति॑ ॥ २ ॥

प॒दा । प॒णीन् । अ॒रा॒धसः॑ । नि । वा॒ध॒स्व । म॒हान् ।
अ॒सि । न॒हि । त्वा । कः । च॒न । प्र॒ति ॥ २ ॥

पणीन् लुब्धानराधसो यष्टव्यधनरहितान् केवलधनान् पदा पादेनाविक्रम्य नि निवरा
बाधस्व । कुतः यतस्त्वं महान् असि भवसि त्वा त्वां तव कश्चन कश्चिदपि देवः अहुरो मनु-
ष्योवा प्रति प्रतिनिधिः सदृशः न सस्ति खलु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्व॒मी॒शिपे॑सु॒ताना॒मिन्द्र॑त्वमसु॒ताना॑म् ।
त्वंरा॒जा॒जना॑नाम् ॥ ३ ॥

त्वम् । ई॒शि॒पे । सु॒ताना॑म् । इन्द्र॑ । त्वम् । अ॒सु॒ताना॑म् ।
त्वम् । रा॒जा । जना॑नाम् ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं सुतानामभिपुतानां सोमानामीशिपे ईश्वरोभवसि तथा त्वमसुतानां वरुणा-
कारे वर्तमानानां चेशिपे त्वं जनानां सर्वेषां राजाभवसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इ॒हि॒प्रेहि॑क्षयो॒दिव्या॑ऽघो॒र्षश्च॑र्प॒णीना॑म् ।
ओ॒मे॒पृ॒णासि॑रोद॒सी ॥ ४ ॥

आ । इ॒हि । प्र । इ॒हि । क्षयः॑ । दि॒वि । आ॒ऽघो॒र्षन् । च॒र्प॒णीना॑म् ।
आ । उ॒मे इति॑ । पु॒णा॒सि । रोद॑सी इति॑ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र एहि आगच्छ । तथा मेहि प्रगच्छ । दिवि द्युलोकात् किं क्षयोनिपासं । किमुत्वं
आपोषं शब्दं कुर्वन् । किमर्थं चर्पणीनां मनुष्याणां अथाप्य । अथवा हविः स्वीकृत्य मेहि हरे-

न गच्छ दिवमाघोपन् यजमानं स्तुवन् उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ आपृणासि आपूरयसि ते-
जसा वृष्ट्या वा ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्यंचित्पर्वतंगिरिशतवन्तंसहस्रिणम् ।

विस्तोतृभ्योरुरोजिथ ॥ ५ ॥

त्यम् । चित् । पर्वतम् । गिरिम् । शतवन्तम् । सहस्रिणम् ।

वि । स्तोतृभ्यः । रुरोजिथ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं त्वं चित् तं चिदिति पूरणः पर्वतं पर्ववन्तं गिरिं मेघं उभयोर्मैवनामत्वादेको
योगरूढोद्गच्छत्यः शतवन्तं शतोदकवन्तं तथा सहस्रिणं अपरिमितवृद्धिं मेघं स्तोतृभ्योर्थाय
विरुरोजिथ विरुज वजेण ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

वयमुत्वादिवासुतेवधनक्तंहवामहे ।

अस्माकंकाममापृण ॥ ६ ॥ २६ ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वा । दिवा । सुते । वयम् । नक्तम् । हवामहे ।

अस्माकम् । कामम् । आ । पृण ॥ ६ ॥ २६ ॥

हे इन्द्र वयं त्वा त्वां दिवा अहनि सुते सोमेभिपुते हवामहे आह्वयामः तथा वयं नक्तं
हवामहे । आहूतः आगत्यास्माकं काममापृणापूरय ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे षड्विंशोऽष्टकः ॥ २६ ॥

अथ सप्तमी—

कंस्यष्टपुत्रोयुवानुविग्रीवोअनानतः ।

ब्रह्माकस्तंसपर्यति ॥ ७ ॥

कं । स्यः । ष्टपुत्रः । युवा । नुविः । ग्रीवः । अनानतः ।

ब्रह्मा । कः । तम् । सपर्यति ॥ ७ ॥

स्यः सवृषभोवर्षिता युवा नित्यवरुणः तुविग्रीवः विस्तीर्णकन्धरः अनानतः कदाचि-
दप्यनवनतः इन्द्रः क कुत्र वर्तते इति कोजानातीत्यर्थः । को ब्रह्मा स्तोता तमिन्द्रं सपर्यति
पूजयति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

कस्यस्वित्सर्वनं वृषां जुजुष्वँ अवंगच्छति ।
इन्द्रं क उस्विदाचके ॥ ८ ॥

कस्य । स्वि॒त् । सर्व॑नम् । वृषां । जुजु॑ष्वान् । अव॑ । ग॒च्छ॒ति॒ ।
इन्द्र॑म् । कः । ऊँ इति । स्वि॒त् । आ । च॒के ॥ ८ ॥

कस्य स्वित्सर्वनं स्वित्ति विचिकित्सायां वृषा वर्षितेन्द्रो जुजुष्वान् प्रीयमाणो वगच्छति
कउ कोवा यजमानइन्द्रं आचके जानाति स्तोतुं स्वित्तिपूरणः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

कंते दाना असक्षत वृत्रहृन्कं सुवीर्या ।
उक्थे क उस्विदन्तमः ॥ ९ ॥

कम् । ते॒ । दा॒नाः । अ॒स॒क्ष॒त॒ । वृ॒त्र॒हृ॒न् । कम् । सु॒वी॒र्या॑ ।
उ॒क्थे॑ । कः । ऊँ इति । स्वि॒त् । अ॒न्त॒मः ॥ ९ ॥

ते त्वां दानाः यजमानैर्दत्ताः असक्षत सेवन्ते । हे वृत्रहन् वृत्रस्य हन्तरिन्द्र कं कीदृशं
त्वां उक्थे शस्त्रे सुवीर्या शोभनवीर्याणि स्तोत्राणि असक्षत कउस्वित् अन्तमो कोवान्तिकृतमो
भवति युद्धे ॥ ९ ॥

द्वितीयेपर्याये होतुः शस्त्रे अयंतेमानुपदति वृत्रोनुत्पः । सन्निवश्च । अयंतेमानुपेजन्-
उद्रेदभीति ।

शेषा वृत्रे प्रथमा सूक्ते दशमी—

अयंतेमानुपेजने सोमः पुरुषु सूपते ।
तस्येहि प्रद्रवापिब ॥ १० ॥

अयम् । ते । मानुषे । जने । सोमः । पूरुषु । सूयते ।
तस्य । आ । इहि । प्र । द्रव । पिब ॥ १० ॥

अयं सोमस्ते त्वदर्थं तव स्वभूतो वा पूरुषु मनुष्येषु मध्ये मानुषे जन मयि सूयते ।
अथवा पूरुषामस्तु राजस्तु सूयते तस्य तमित्यर्थः तमेहि आगच्छ आगत्यच प्रद्रव ग्रहसमीपं
तथा कृत्वा पिब तं सोमम् ॥ १० ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्ते एकादशी—

अयं ते शर्यणावन्ति सुपो मायामधिप्रियः ।
आर्जीकीये मदिन्तमः ११ ॥

अयम् । ते । शर्यणाऽवन्ति । सुऽसोमायाम् । अधि ।
प्रियः । आर्जीकीये । मदिन्तमः ॥ ११ ॥

अयमस्माभिरभिपुतः सोमः ते त्वां मदिन्तमोमादयितव्यमेयं अधिश्रितः आश्रितः । कु-
त्रेति तदुच्यते शर्यणावन्ति कुरुक्षेत्रस्य जघनार्धभवे शरत्क्षणेपेते सरसि । वत्सरः कुत्रवर्ततइति
उच्यते—सुपोमायां एतन्नामिकायां नद्यां । साच कुत्र वर्ततइति तदुच्यते—आर्जीकीये एतन्ना-
मके देशे । एवमुक्तप्रकारेणात्यन्तदूरदेशे वर्तते यः सोमः स एवायमभिपुतं पिबेति उत्तरत्रान्वयः

॥ ११ ॥

अथ तृचे तृतीया सूक्ते द्वादशी—

तमद्य राधसे महे चारुमदाय घृष्वये ।
एहीमिन्द्रवापिब ॥ १२ ॥ २७ ॥

तम् । अद्य । राधसे । महे । चारुम् । मदाय । घृष्वये ।
आ । इहि । ईम् । इन्द्र । द्रव । पिब ॥ १२ ॥ २७ ॥

तं पूर्वमध्ये उपवर्णितं चारुं चणरशीलं सोमं महे महते राधसेस्माकं धनाय तव घृष्व-
ये शत्रूणां धर्षणशीलाय मदाय पिब । हे इन्द्र तदर्थं अद्य द्रव गच्छ शीघ्रं सोमपात्रं प्रति
तदर्थमी मिदानीमेत्यागच्छ ॥ १२ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे समविशोवर्गः ॥ २७ ॥

यदिन्द्रमामिति द्वादशर्चपठं सूक्तं प्रगाथस्यार्थं गायत्र्यैन्द्रं । यदिन्द्रेत्यनुकान्तम् । वि-
नियोगोलैङ्गिकः ।

तत्र प्रथमा—

यदिन्द्रप्रागपागुदुङ् न्यग्वाहूयसे नृभिः ।

आयाहितूर्यमाशुभिः ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । प्राक् । अपाक् । उदक् । न्यक् । वा ।

हूयसे । नृभिः । आ । याहि । तूर्यम् । आशुभिः ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं नृभिः कर्मनेतृभिः अस्मदीयैः अध्वर्यादिभिः प्राग्वा अपाग्वा उदग्वा-
ग्वा यतः कुतश्चिद्धूयसे अतस्तूर्यं तूर्णमाशुभिराशुगामिभिरश्वैरायाहागच्छ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदाप्रस्रवणेदिवोमादयासेस्वर्णरे ।

यदासमुद्रेअन्धसः ॥ २ ॥

यत् । वा । प्रस्रवणे । दिवः । मादयासे । स्वः । नरे ।

यत् । वा । समुद्रे । अन्धसः ॥ २ ॥

यदा अथवा दिवो घुलोकस्य प्रस्रवणे अमृतनिस्पन्दने स्थाने मादयासे मायसि यदा
स्वर्णरे स्वर्गनयनेवा भूलोके अन्यस्य यागदेशे मायसि । यदा अन्धसः अन्धोन्नं तेन तर्का-
रणमुदकं लक्ष्यते तस्य समुद्रे समुन्दनापादनभूतेन्तरिक्षे मायसि तत्रतत्र वर्तमानमपि हुव-
त्युत्तरत्र सम्बन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आत्वांगीर्मिमहामुरुहुवेगामिवमोजसे ।

इन्द्रसोर्मस्यपीतये ॥ ३ ॥

आ । त्वा । गीः । गीः । मीः । महाम् । मुरुम् । हुवे ।

गाम् । इन्द्र । मोजसे । इन्द्र । सोर्मस्य । पीतये ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां गीर्भिः स्तुतिभिः आहुवे आह्वयामि कीदृशं त्वां मह्यं महान्तं उरुं प्र-
भूतं किमर्थं सोमस्पृषीतये पानाय । आह्वाने दृष्टान्वः—भोजसे भोगाय गामिव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आतंइन्द्रमहिमानंहरयोदेवतेमहः ।

रथेवहन्तुविभ्रतः ॥ ४ ॥

आ । ते । इन्द्र । महिमानम् । हरयः । देव । ते ।

महः । रथे । ब्रह्मन्तु । विभ्रतः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र ते तव महिमानं माहात्म्यं रथे विभ्रतो धारयन्तो हरयोश्वा आवहन्तु । तथा हे
देव ते महस्तेजोरथे विभ्रतः अश्वा आवहन्तु । अत्र महिम्नो महसश्च पृथगावहनासंभवात् ता-
भ्यां विशिष्टं बहंत्वित्यर्थः । अथवा महिमानं विभ्रतस्ते त्वां रथेवहन्तु महोविभ्रतश्च त्वां वह-
न्त्विति योग्यम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इन्द्रगृणीपउस्तुपेमहौउग्रईशानकृत् ।

इहिनःसुतंपिब ॥ ५ ॥

इन्द्र । गृणीये । ऊँ इति । स्तुये । महान् । उग्रः ।

ईशानकृत् । आ । इहि । नः । सुतम् । पिब ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं गृणीषे उच्यसे इदं देहीदं कुर्विति । तथा स्तुपेउ स्तुयसे च । उइति चार्थे ।
कीदृशस्त्वं महान् गुणैः प्रवृद्धः उग्रउर्ध्वबलः ईशानकृत् ऐश्वर्यकर्ता वादशस्त्वं एत्यागच्छ
आगत्यच नः सुतं सोमं पिब ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सुतावन्तस्त्वावयंप्रयस्वन्तोह्वामहे ।

इदंनोवर्हिणस्तदे ॥ ६ ॥ २८ ॥

सुतध्वन्तः । त्वा । वयम् । प्रयस्वन्तः । हवामहे ।

इदम् । नः । वर्हिः । आसदे ॥ ६ ॥ २८ ॥

सुतावनोभिपुतसोमवन्तः प्रयस्वन्तश्चरुपुरोडाशाद्यन्वन्तश्च वयं त्वा त्वां हवामहे
आह्वयामः किमर्थं इदं नोस्मदीयं वर्हिर्वर्हिपि यज्ञे वर्हिपिवा आसदे आसादनाय ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ सप्तमी—

यच्चिद्धिशश्वतामसीन्द्रसाधारणस्त्वम् ।

तत्त्वावयंहवामहे ॥ ७ ॥

यत् । चित् । हि । शश्वताम् । अस्ति । इन्द्र । साधारणः ।

त्वम् । तम् । त्वा । वयम् । हवामहे ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं यच्चिद्धि यस्मात्त्वत्तु शश्वतां बहूनां यजमानानां साधारणोसि । चिद्विपू-
रणः । हीतिप्रसिद्धौ । तं तादृशं साधारणं त्वा त्वां वयं हवामहे आह्वयामः । इतरेभ्यः पूर्वमिति
भावः ॥ ७ ॥

मातःसवने इदंतेसोम्यमिति हेतुः प्रस्थितयाज्या । सूत्रितश्च—इदंतेसोम्यमधु मित्रवयं-
हवामहेइति ।

सैषा सकेष्टमी—

इदंतेसोम्यमध्वधुक्षन्त्रिभिर्नरः ।

जुपाणदन्त्रतपिव ॥ ८ ॥

इदम् । ते । सोम्यम् । मधु । अधुक्षन् । अद्रिहजिः । नरः ।

जुपाणः । इन्द्र । तत् । पिव ॥ ८ ॥

हे इन्द्र ते त्वदर्थमिदं सोम्यं सोमसम्बन्धि मधु अधुक्षत् अद्रिभिः ग्रावभिरभिपयसाधने-
नरोस्मदीयाअध्वर्यादयः । हे इन्द्र सन्मधु जुपाणः प्रीयमाणः पिव ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

विश्वाँअर्योविपश्चितोतिस्व्यस्तूयमार्गहि ।
अस्मेधेहिश्रवोबृहत् ॥ ९ ॥

विश्वान् । अर्यः । विपःश्चितः । अति । स्व्यः । तूयम् ।
आ । गृहि । अस्मे इति । धेहि । श्रवः । बृहत् ॥ ९ ॥

हे इन्द्र अर्यः स्वामी त्वं विश्वान्विपश्चितः स्तोतृन् अतिस्व्यः अतिक्रम्य पश्य । तदर्थं
तूयं क्षिप्रमार्गहि आगत्य चास्मेस्मासु बृहच्छ्रवोर्न यशोवा धेहि ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

दातामेपृषतीनांराजाहिरण्यवीनाम् ।
मादेवामघवारिपत् ॥ १० ॥

दाता । मे । पृषतीनाम् । राजा । हिरण्यवीनाम् ।
मा । देवाः । मघश्वा । रिपत् ॥ १० ॥

हिरण्यवीनां हिरण्यवीतानां पृषतीनां राजा इन्द्रोमे दाता भवतु । हे देवाः मघवा इन्द्रो-
मारिपव रिष्टोमाभवतु ॥ १० ॥

अथैकादशी-

सहस्रेपृषतीनामधिचन्द्रंवृहत्पृथु ।
शुक्रंहिरण्यमाददे ॥ ११ ॥

सहस्रे । पृषतीनाम् । अधि । चन्द्रम् । बृहत् ।
पृथु । शुक्रम् । हिरण्यम् । आ । ददे ॥ ११ ॥

अहं पृषतीनां गवां सहस्रे अधि उपरि धारितं बृहत् महत् पृथु विस्तृतं चन्द्रं आह्ला-
दकं शुक्रं निर्मलं हिरण्यं आददे स्वीकरोमि इन्द्रेणानीतम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

नपातो दुर्गहस्य मे सहस्रेण सुरार्धसः ।

श्रवो देवेष्वंक्रत ॥ १२ ॥ २९ ॥

नपातः । दुः६गहस्य । मे । सहस्रेण । सुरार्धसः ।

श्रवः । देवेषु । अक्रत ॥ १२ ॥ २९ ॥

नपातः अरक्षितस्य दुर्गहस्य दुःखं गाहमानस्य मे मम सम्बन्धिनोजनाः सहस्रेण अप-
रिमितेनेन्द्रदत्तेन गवादिधनेन सुरार्धसः सुधनाः सन्तो देवेषु प्रीतेषु इन्द्रः प्रीतइत्यर्थः श्रवो न
यशोवा अक्रत अलभन्तेत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ २९ ॥

तरोभिर्वहति पञ्चदशार्धं सप्तमं सूक्तं प्रगाथपुत्रस्य कलेरार्धं प्रथमावृत्तीयाद्युजोबृहत्यः
द्वितीयाचतुर्थ्यादियुजः सतोबृहत्यः पञ्चदशीत्वनुष्टुप् । तथा चानुक्रमणिका—तरोभिः पञ्चोना
कलिः प्रगाथः प्रगाथमन्त्यानुष्टुप्ति । महावते निष्केवल्पे बार्हतवृत्ताशीतावेतत्सूक्तम् । तथा च
पञ्चमारण्यके सूत्रितम्—तरोभिर्वो विदद्वसुमित्युत्तमामुद्धरेदिति । अग्निष्टोमे च्छावाकशस्त्रे प्रगाथः
स्तोत्रियः । तथा च सूत्रितम्—तरोभिर्वो विदद्वसुं तरणिरित्तिपासतीति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपवि-
ति । चातुर्विंशिके हन्ययमेव प्रगाथः स्तोत्रियः । सूत्रितं च—तरोभिर्वो विदद्वसुं तरणिरित्तिपासतीति ।

तत्र प्रथमा—

तरोभिर्वो विदद्वसुमिन्द्रं सवार्धं ऊतये ।

वृहद्गार्ग्यन्तः सुतसोमे अच्वरे हुवे भरं न कारिणम् ॥ १ ॥

तरः६भिः । वः । विदत्स्वसुम् । इन्द्रम् । सहवार्धः । ऊतये । वृहत ।

गार्ग्यन्तः । सुतसोमे । अच्वरे । हुवे । भरम् । न । कारिणम् ॥ १ ॥

हे ऋत्विजो वोयूयं तरोभिर्वे गैरश्वैरुपेतं वेगेरेव वा विदद्वसुं वेदयद्वसुं धनावेदकमिन्द्रं
समाधो याधासंहिता ऊतये रक्षणाय वृहत्सामैव तत्तं गार्ग्यन्तः सन्तः परिचरतेति शेषः । कु-
त्रेति तदुच्यते—सुतसोमे सुतसोमकेध्वरे यज्ञे सोमयागे अहं च तमिन्द्रं हुवे आहूयामि । कर्म-

व भरंन भर्तारं कुटुंबोपकं कारिणं हितकरणशीलं यथा स्वहितकरणायाह्वयन्ति पुत्रादयस्तद्व-
त्तथाभूतमिन्द्रं हुवदति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया--

नयंदुध्रावरन्तेनस्थिरामुरोमदेसुशिप्रमन्धसः ।

यआदृत्याशशमानायसुन्वतेदाताजरित्रउक्थ्यम् ॥ २ ॥

न । यम् । दुध्राः । वरन्ते । न । स्थिराः । मुरः । मदे ।

सुशिप्रम् । अन्धसः । यः । आदृत्य । शशमानाय ।

सुन्वते । दाता । जरित्रे । उक्थ्यम् ॥ २ ॥

यं सुशिप्रमिन्द्रं दुध्राः दुर्धरा असुरादयो नवरन्तेनवारयन्ति संग्राप्ते तथा स्थिराः देवा-
नवरन्ते किंच मुरो मरणस्वभावा मनुष्याः नवरन्ते अंधसः अनस्य मदे मदाय सोमपानज-
निताय आदृत्य यः शशमानाय शंसमानाय सुन्वते अभिपवं कुर्वते जरित्रे स्तोत्रेच दाता भ-
वति किं उक्थ्यं स्तुत्यं धनं सरेजयतीत्युत्तरत्र संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया--

यःशक्रोमृक्षोअश्वयोयोवाकीजोहिरण्ययः ।

सऊर्वस्यरेजयतिप्रावृतिमिन्द्रोगव्यस्यवृत्रहा ॥ ३ ॥

यः । शक्रः । मृक्षः । अश्वयः । यः । वा । कीजः । हिरण्ययः ।

सः । ऊर्वस्य । रेजयति । अप्रावृतिम् । इन्द्रः । गव्यस्य । वृत्रहा ॥ ३ ॥

यः शक्रइन्द्रः स्तोत्रार्णां मृक्षः शोधकः परिवरणीयोवा यश्च अश्वयः अश्वकुशलः अश्वयः ।
अथवाश्वयइति स्वार्थिकोयम् मृक्षोश्वः प्रक्षालितोश्वइव वर्तते । योवा कीजः कीजइत्यद्भुतमाह
किमस्य कथं जातं इतिच यश्च हिरण्ययः हिरण्यमयशरीरः सपवमाश्व्यर्पभूतइन्द्रोवृत्रहा गव्य-
स्य गोसमूहस्य कीदृशस्य ऊर्वस्य बहुलस्य अप्रावृतिं अपवरणीयं रेजयति कम्पयतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी--

निखातंचिद्यःपुरुसंग्रतंवसूदिहपतिदाशुपे ।

धन्त्रीसुशिप्रोह्यश्वइत्करदिन्द्रःकृत्वायथावशात् ॥ ४ ॥

निर्धर्वातम् । चित् । यः । पुरु॒ष्टस्मृ॒तम् । वसु॑ । उ॒त् ।
 इ॒त् । व॒र्षन्ति । दा॒शुपे॑ । व॒ज्री । सु॒द॒शि॒प्रः । हरि॑ऽअश्वः ।
 इ॒त् । क॒र॒त् । इन्द्रः॑ । क॒त्वा । यथा॑ । व॒र्शत् ॥ ४ ॥

निखातंचिद भूमौ स्वात्वा स्थापितमतिसंशृतं संगृहीतं यागदानादिकं कृत्वा ईदृशं पुरु
 बहु वसु धनं उदिद्वपति उद्वपत्येव दाशुपे यजमानाय एवं । यो देवः करत् करोति सवज्जी सुशि-
 प्रः सुहनुः हर्यश्व इव हरितवर्णांश्च युक्त इन्द्र एव करोति केनोपाधिना कृत्वा कर्मणा यागेनोपा-
 धिना यथावशात् येन प्रकारेण कामयते तथा स एव करोति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यद्वा॒वन्थ॑पुरु॒ष्टुत॑पु॒राचि॑च्छूर॒नृणा॑म् ।
 व॒यन्त॑त्त॒इन्द्र॑संभ॒राम॑सि॒यज्ञ॑मु॒क्थन्तु॑र॒वचः॑ ॥ ५ ॥ ३० ॥

यत् । व॒वन्थ॑ । पुरु॒ष्टु॒त् । पु॒रा । चि॒त् । शूर॑ । नृ॒णा॒म् ।
 व॒यम् । तत् । ते । इन्द्र॑ । स॒म् । भ॒राम॑सि॒ । य॒ज्ञम् ।
 उ॒क्थ॑म् । तु॒रम् । व॒चः ॥ ५ ॥ ३० ॥

हे पुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र शूर विक्रान्त नृणां नेतृणां स्तोत्रुणां सकाशात् पुराचिदि-
 त्युपमार्थे । तथेदानीमपि यद्वावन्थ अचीकमथ तदेव वयं तुरं तूर्णं ते तुभ्यं हे इन्द्र संभरामसि
 संभरामः । किन्तदित्युच्यते—यज्ञं यागयोग्यं हविः उक्थं शस्त्रं वचः वाच्यं तव मियतमं हविः
 स्तोत्रं च संभरामेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे विंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथ षष्ठी—

स॒चा॒सोमे॑पु॒पुरु॑हू॒तव॒ज्जि॒वो॒मदा॑यद्यु॒क्षसो॑मपाः ।
 त्वमि॒द्धि॒र्वत्स॑रु॒तेका॒म्यं॒वसु॑दे॒ष्टः सु॒न्वते॑भु॒व ॥ ६ ॥

सचा । सोमैषु । पुरुहूत । वज्रिवः । मदाय । द्युक्ष । सोमस्याः ।
 त्वम् । इत् । हि । ब्रह्मकृते । काम्यम् । वसु ।
 देष्टः । सुन्वते । भुवः ॥ ६ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूत हे वज्रिवः वज्रवन् द्युक्ष द्युमन् सोमपाः सोमस्यपातस्त्वं सोमे-
 ष्वभिपुतेषु मदाय सचा सह भवेतिशेषः त्वमित्वमेव ब्रह्मकृते स्तोत्रकर्त्रे सुन्वतेच काम्यं क-
 मनीयं वसु धनं देष्टोदात्तमो भुवोभवसि । हिपूरणः ॥ ६ ॥

चातुर्वैशिकेहनि माध्यन्दिनसवनेच्छावाकशस्त्रे वयमेनमिति वैकल्पिकोनुक्तः तथाच-
 सूत्रितम्—वयमेनमिदात्थोयोराजाचर्पणीनामिति ।

सैषा प्रगाथे प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

वयमेनमिदात्थोपीपिमेहवज्रिणम् ।

तस्माउअद्यसमनासुतभरानूनभूपतश्रुते ॥ ७ ॥

वयम् । एनम् । इदा । सः । अपीपेम । इह । वज्रिणम् ।

तस्मै । ऊँ इति । अद्य । समना । सुतम् । भर ।

आ । नूनम् । भूपत । श्रुते ॥ ७ ॥

वयं यजमाना एनमिन्द्रं वज्रिणं इदा इदानीं त्यश्च इह अत्र अपीपेम आप्याययाम सो-
 मेन । तस्माउ तस्माएवाद्यात्र समना समनाय संग्रामार्थं सुतमभिपुतं सोमं भर हरत हे अध्व-
 र्यादयः । नूनमिदानीं श्रुते स्तोत्रे श्रुतेसति आभूपत आभ्रवत्वागच्छतु ॥ ७ ॥

अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्तेष्टमी—

एकंश्चिदस्यवारुणउरामथिरावयुनेषुभूपति ।

सेमनःस्तोमंजुजुपाणआगहीन्द्रप्रचित्रयाधिया ॥ ८ ॥

एकः । चित् । अस्य । वारुणः । उरामार्थः । आ । वयुनेषु ।

भूपति । सः । इमम् । नः । स्तोमम् । जुजुपाणः । आ । गृहि ।

इन्द्र । प्र । चित्रया । धिया ॥ ८ ॥

वृकश्चिद स्तेनोपि वारणो वारयिता सर्वस्य सन्नपि उरामथिः शत्रूणां मार्गे गच्छतां
मथिता सन्नपि अस्येन्द्रस्य वयुनेषु मार्गेषु प्रज्ञानेषु वा आभूषति आनुकूल्यमेव भजते अतीव
हिंस्रोपीन्द्रस्यानुकूलोभवतीत्यर्थः । यद्वा अस्येति कर्मणि पठ्यी अमुमिन्द्रं उक्तस्त्वः वृकोपि
वयुनेषु स्तोत्रेषु आभूषति सत्त्वमिमं नः स्तोमं जुजुषाणः प्रीयमाणः आगहि आगच्छ । हे इन्द्र
चित्रया धिया कर्मणा स्तुतिलक्षणेन निमित्तेन प्र प्रकर्षेणागहि शीघ्रमागच्छ ॥ ८ ॥

चातुर्विंशिकेहनि माध्यन्दिनेसवनेच्छावाकशस्त्रे एव कदून्वितिकद्वत्प्रगाथः कदून्वत्या-
कृतमिति कद्वन्तः प्रगाथाइतिहि सूत्रितं ।

सैषा प्रगाथे प्रथमा सूक्ते नवमी-

कदून्व॑स्या॒कृत॑मिन्द्र॑स्यास्ति॒पौ॑स्यम् ।

केनो॒नु॒कं॒श्रोम॑ते॒न॒न॒शु॑श्रुवे॒ज॒नु॒पः॒परि॑वृ॒त्र॒हा ॥ ९ ॥

कत् । ऊँ इति । नु । अस्य । अकृतम् । इन्द्रस्य । अस्ति ।

पौस्यम् । केनो इति । नु । कम् । श्रोमतेन । न । शुश्रुवे ।

जनुपः । परि । वृत्रहा ॥ ९ ॥

अस्येन्द्रस्य कदून्व किन्तु खलु पौस्यं पौरुषं अकृतमनाचारितमस्ति सर्वमपि वृत्रवधादि-
कमनेन कृतमेव इतः परं नकिञ्च पौस्यं कृत्यमस्तीत्यर्थः लोके स्वल्पमपि यः पुंस्त्वं कुर्यात् सतेन
स्तूयते अयं तु नस्तुत एतदुच्यते केनोनुकं केनखलु श्रोमतेन श्रवणीयेन पुंस्त्वेन नशुश्रुवे न-
श्रूयते किं कतिपयेरेवाहोभिः कृतेन नेत्याह-अयं वृत्रहा वृत्रस्यातिप्रबलस्यहन्ता अयं जनुपः
परि जन्मप्रभृति क्रियमाणेः सामर्थ्यैः श्रूयते वृत्रहायं तत्पुंस्त्वप्रदर्शनाद्योतनाय यथा वृत्रह-
ननं सर्वैः श्रूयते तद्वदन्यान्यपीति भावः ॥ ९ ॥

अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्ते दशमी-

कदू॒न्व॑हीर॒वृ॒ष्टा॒अस्य॑त॒वि॒पीः॒कदु॑वृ॒त्र॒घ्नो॒अस्त्व॑तम् ।

इन्द्रो॒वि॒श्वान्चे॒क॒ना॒दौ॒अह॑र्ह॒शो॒उ॒त॒क॒त्वा॒प॒णी॒र॒जि॒ ॥ १० ॥ ३१ ॥

कत् । ऊँ इति । म॒हीः । अ॒धृ॒ष्टाः । अ॒स्य । त॒र्वि॒पीः । कत् । ऊँ इति ।
 वृ॒त्र॒ह॒न् । अ॒स्त्व॒तम् । इ॒न्द्रः । वि॒श्वान् । वे॒क॒ना॒टान् । अ॒हः॒हृ॒शः ।
 उ॒त । क॒त्वा । प॒णीन् । अ॒ग्नि ॥ १० ॥ ३१ ॥

कदु कदाखल्वस्येन्द्रस्य तविपीर्बलानि महीः महान्ति अधृष्टाः अधृष्टान्यधर्षकान्यासन्
 कदु कदानु खलु वृत्रघ्नो वृत्रहन्तुरिन्द्रस्य हन्तव्यमस्त्वत् अहिंसितं अभवत् न कदाचिदित्य-
 र्थः । अथवास्य महान्ति बलानि सेनालक्षणानि कदाप्यधृष्टानि अन्यवत्तराहिंसितानि
 तथा वृत्रघ्नः शारीरं बलं अस्त्वतमन्यैरहिंस्य ईदृशेन द्विविधेन बलेनेन्द्रोविश्वान् सर्वान् वेकना-
 टान् अनेन कुसीदिनोवृद्धिजीविनो वार्धुषिकाउच्यन्ते कथं तद्भुत्वत्तिः वेइति अपभ्रंशोद्विश-
 वार्थे एकं कार्पापणमृणिकायप्रयच्छन् द्वौमसंदातव्यौ नयेनदर्शयति ततोद्विशब्देनैकशब्देनच
 नाटयन्तीति वेकनाटाः तानहृदशः अहःशब्देन तदुत्पादक आदित्योभिधेयोभवति तंपश्यन्ती-
 त्यहृदशः । ननु सर्वे सूर्यं पश्यन्ति कोवातिशयइति उच्यते इहैवजन्मनि सूर्यं पश्यन्ति नजन्मा-
 न्तरे लुब्धका अपघारोन्धे तमसि मज्जन्ति । अथवा लौकिकान्येवाहानि पश्यन्ति पारलौकि-
 कान्यदृष्टानि दृष्टप्रधानाहिनास्त्विकाः अतःईदृशान् पणीन् पणिसदृशान् शूद्रकल्पान् उतशब्द-
 एवार्थे क्रत्वोत्त कर्मणैव ताडनादिव्यापारेणैवाभिभवतीतिशेषः । यद्वा पणीनुत पणीनेवाभिभवं-
 ति न यष्टारं । पणीनां निन्दास्मर्यते—गोरक्षकानापणिकांस्तथाचकारुशीलकान् । मेघ्यान्वार्धु-
 पिकांश्चैव विमानशूद्रवदाचरेव इति ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे एकविंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथैकादशी--

व॒यं॒घा॒ते॒अ॒पूर्व्ये॒न्द्र॒ब्र॒ह्मा॒णि॒वृ॒त्र॒ह॒न् ।

पु॒रु॒त॒मांसः॑ पु॒रु॒हू॒तव॒ज्जि॒वो॒भृ॒ति॒न॒प्र॒भ॒राम॑सि ॥ ११ ॥

व॒यम् । घृ॒ । ते॒ । अ॒पूर्व्यं । इ॒न्द्रं । ब्र॒ह्मा॒णि । वृ॒त्र॒ह॒न् ।

पु॒रु॒त॒मांसः॑ । पु॒रु॒हू॒त । व॒ज्जि॒वः । भृ॒तिम् ।

न । प्र । भ॒राम॑सि ॥ ११ ॥

हे इन्द्र वयं यं त्वत्तु ते तव अपूर्व्या नूतनानि वस्त्राणि परिवृढानि स्तोत्राणि प्रभारामसि
संभारामः पुरुषमासो बहुतमा वयं ऋत्विग्यजमानरूपेण वृत्रहन् वृत्रस्पहन्तः पुरुहूत बहुभिः
हूत हे वज्रिवः वज्रयुक्तेन्द्र किमिव भूतिं भूतिमिव तां यथा नियमेन प्रयच्छन्ति तद्वत् नि-
यमेन प्रदानतात्पर्याद्भृतिदृष्टान्तत्वमविरुद्धम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

पूर्वाश्चिद्वित्वेतुविकूर्मिन्नाशसोहवन्तइन्द्रोत्तयः ।

तिरश्चिदर्यःसवनावसोगहिशाविष्ठश्रुधिमेहवम् ॥ १२ ॥

पूर्वीः । चित् । हि । त्वे इति । तुविःकूर्मिन् । आशसः । हवन्ते ।
इन्द्र । ऊत्तयः । तिरः । चित् । अर्यः । सवना । आ । वसो इति ।
गहि । शविष्ठ । श्रुधि । मे । हवम् ॥ १२ ॥

हे तुविकूर्मिन् बहुकर्मनिन्द्र त्वे त्वयि पूर्वीः चिद्धीतिपूरणौ बहूनि आशसः आशंसनानि
स्थितानि तथा ऊत्तयो रक्षाश्च त्वयि अवस्थिता लब्धुं हवन्ते आह्वयन्ति स्तोत्रारोप्ये अतो-
यैरिः सवनाः सवनानि तिरश्चित् तिरस्कृत्य अरीन्वा तिरस्कृत्यास्मत्सवनान्यभिलक्ष्य हे वसो
वासकेन्द्र आगसागच्छ अतो हे शविष्ठातिशयेन बलवान् मे हवं श्रुधि शृणु ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

व्यंघातेत्वेइहिन्द्रविप्राअपिप्मसि ।

नृहित्वदन्यःपुरुहूतकश्चनमघंवन्नस्तिमर्हिता ॥ १३ ॥

व्यम् । घ । ते । त्वे इति । इत् । ऊँ इति । इन्द्र । विप्राः । अपि ।
स्मसि । नृहि । त्वत् । अन्यः । पुरुहूत । कः । चन ।
मघंश्चन् । अस्ति । मर्हिता ॥ १३ ॥

हे इन्द्र वयं यं वयं त्वत्तु ते तव स्वभूता अतस्त्वेइत् त्वय्येव विप्रा मेधाविनः स्तो-
त्रारोपि स्मसि अपिः संभावनायां त्वदधीनाः स्मेत्यर्थः । अन्यान्विहायेन्द्र एव वर्तते तस्मिन्को-
तिशमश्रयाह—हे पुरुहूत त्वदन्यः कश्चन हे मघवन्मर्हिता सुखयिता नस्ति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

त्वंनोअस्याअमंतेरुतक्षुधोअभिंशस्तेरवस्पृधि ।

त्वंनऊतीतवचित्रयाधियाशिक्षाशचिष्ठगातुवित् ॥ १४ ॥

त्वम् । नः । अस्याः । अमंतेः । उत । क्षुधः । अभिंशस्तेः । अव ।

स्पृधि । त्वम् । नः । ऊती । तव । चित्रया । धिया ।

शिक्ष । शचिष्ठ । गातुवित् ॥ १४ ॥

हे इन्द्र त्वं नोस्मानस्या अमतेर्दारिद्र्यात्मिकायाः उतापिच क्षुधोभिंशस्तेर्निदायाश्च स-
काशादवस्पृधि अवमोचय । किञ्च त्वं नोस्मभ्यं तवोती ऊत्या चित्रया धिया विचित्रेण कर्म-
णा शिक्ष देहभिमर्त । हे शचिष्ठ बलवन् गातुविन्मार्गज्ञ उपायज्ञस्त्वम् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

सोमइदंःसुतोअस्तुकलयोमाविंभीतन ।

अपेदेपध्वस्मायतिस्वयंघैपोअपायति ॥ १५ ॥ ३२ ॥

सोमः । इत् । वः । सुतः । अस्तु । कलयः । मा । विंभीतन् ।

अप । इत् । एपः । ध्वस्मा । अयति । स्वयम् ।

घ । एपः । अप । अयति ॥ १५ ॥ ३२ ॥

सोमः सुतोभिपुतः यो युष्माकं सम्बन्धी अस्तिव भवत्वेवेन्द्राय हे कलयः कलिमहर्षे-
ज्ञातयः पुत्राश्चान्न संवोध्यन्ते मय्यं माविंभीतन भीता माभवत । भीत्यभावे कारणमाह—एपध्व-
स्मा ध्वंसको राक्षसादिरपेदयति अपगच्छत्येवेन्द्रसामर्थ्यात्स्वयंघ स्वयमेवैपः अपअयति इ-
दितिपूरणः पुनरुक्तिर्दाढ्यार्था ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे द्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

त्यान्वित्येकविंशर्चमष्टमं सूक्तम् । अत्रानुक्रमणिका—त्यानुसैका मत्स्यः सांमदो मैत्रावरु-
णिर्मान्योवा बह्वोवा मत्स्याजालनद्धा आदित्यानस्तुवन् समदारव्यस्य महामीनस्यपुत्रो मत्स्यः
यद्वा मित्रावरुणयोः पुत्रोमान्यः अथवा बह्वोवा मत्स्याजालनद्धाः सन्वो बन्धनमोक्षायादि-

त्यमस्तुवन् अतस्तएव ऋषयः । परं गायत्रं प्राग्वत्तपेरिति परिभाषया गायत्रीछन्दः आदित्या
देवता सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्र प्रथमा—

त्यान्नुक्षत्रियाँ अवँ आदित्यान्याचिपामहे । सुमृळीकाँ अभिष्टये ॥ १ ॥

त्यान् । नु । क्षत्रियान् । अवः । आदित्यान् ।

याचिपामहे । सुमृळीकान् । अभिष्टये ॥ १ ॥

त्यान् तानादित्यान् क्षत्रियान् जात्या क्षत्रियान् अवोरक्षणं याचिपामहे याचामहे । की-
दृशान्सुमृळीकान् सुष्ठु सुखयितुन् किमर्थं अभिष्टये अभिगमनाय अभिमताय वा । मत्स्यपक्षे
जालनिर्गमनं प्रार्थितम् । इतरपक्षे भिमतमिति विवेकः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मित्रो नो अत्यंहर्तिवरुणः पर्पदर्यमा । आदित्यासो यथा विदुः ॥ २ ॥

मित्रः । नः । अर्ति । अंहतिम् । वरुणः । पर्पत् ।

अर्यमा । आदित्यासः । यथा । विदुः ॥ २ ॥

मित्रवरुणार्थमादित्यानोऽस्मानंहर्तिं अतिपर्पत् अतिनयन्तु ते यथा विदुः येन प्रकारेण
दुःसहं जानन्ति तथातिपर्पदिति । इतरपक्षे हर्तिं पापमतिपर्पदिति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेषां हि चित्रमुक्थ्यं वरुथमस्ति दाशुपे । आदित्यानां मरुते ॥ ३ ॥

तेषाम् । हि । चित्रम् । उक्थ्यम् । वरुथम् । अस्ति ।

दाशुपे । आदित्यानाम् । अरमरुते ॥ ३ ॥

तेषामादित्यानां हिसत्तु चित्रं चापनीयमुक्थ्यं स्तुतं वरुथं धनमस्ति दाशुपे हरिर्दा-
पे अरुते अलंकारे पर्याप्तकारिणे यजमानाय दानव्यं धनमस्तीति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

महि॑वोम॒ह॒तामवो॑वरु॒णमि॒त्रार्थ॑मन् । अवा॑स्यावृ॒णीमहे ॥ ४ ॥

महि॑ । वः । म॒ह॒ताम् । अवा॑ः । वरु॒ण । मि॒त्रं । अर्थ॑मन् ।

अवा॑सि । आ । वृ॒णीमहे ॥ ४ ॥

हे वरुणादयो महतां वः अवोरक्षणं महि महत् हविर्दात्रे करणीयमस्ति अतोवांसि र-
क्षणान्यावृणीमहे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

जी॒वान्नो॑अ॒भिधे॑त॒नादि॒त्यासः॑पु॒राह॑थात् । क॒द्ध॒स्थ॒हव॑नश्रुतः॥५॥३३॥

जी॒वान् । नः । अ॒भि । धे॒त॒न् । आदि॒त्यासः । पु॒रा ।

ह॑थात् । क॒त् । ह । स्थ । ह॒व॒न॒ऽश्रु॒तः ॥ ५ ॥ ३३ ॥

हे आदित्यासः आदित्याः नोस्मान् जीवान् इदानीं जीवतः सतो अभिधेतन अभिधावत
अभिधावनं कुरुत पुरा हथात् हननात् धृतेः पूर्वं । कद्ध कनु स्थ भवथ । हे हवनश्रुतः
आह्वानश्रोतारः आह्वानं श्रुत्वा शीघ्रमागच्छतेति ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथ षष्ठी—

यद्वः॑श्रान्ताय॑सु॒न्वते॑वरु॒थम॑स्ति॒यच्छ॒र्दिः । तेना॑नोअधि॑वोचत॥६॥

यत् । वः । श्रान्ताय॑ । सु॒न्व॒ते । वरु॒थम् । अ॒स्ति । यत् ।

छ॒र्दिः । तेन॑ । नः । अधि॑ । वो॒च॒त ॥ ६ ॥

श्रान्ताय कर्मणः सुन्वतेभिपुण्यतेयजमानाय दातव्यं यद्वरुथं वरणीयं धनं वोयुष्माकं
अस्ति यच्च छर्दिः सुखवासयोग्यं गृहमस्ति तेन द्रव्येनास्मान्भीणयित्वा नोस्मानधिबोचत अ-
धिवचनं कुरुत ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अस्तिदेवा अंहो रुरुर्वस्ति रत्नमनांसः । आदित्या अद्भुतैनसः ॥ ७ ॥

अस्ति । देवाः । अंहोः । उरु । अस्ति । रत्नम् । अनांसः ।
आदित्याः । अद्भुतैः एनसः ॥ ७ ॥

हे देवाः अंहोः हन्तुः पापशीलस्य उर्वस्ति महत्पापमस्ति अनांसः अपापस्य रत्नं रमणीयं सुकृतं श्रेयोस्ति ततो हे आदित्या अद्भुतैनसः अभूतपापाः अतोऽस्मदभिमतं कुरुते विभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

मानः सेतुः सिपेदयं महे वृणक्तु न स्पति । इन्द्र इन्द्रि श्रुतो वशी ॥ ८ ॥

मा । नः । सेतुः । सिसेत् । अयम् । महे । वृणक्तु ।
नः । पति । इन्द्रः । इत् । हि । श्रुतः । वशी ॥ ८ ॥

अयमिन्द्रः नोऽस्मान् सेतुः बन्धको जालो मासिपेद मावध्नातु । नोऽस्मान् महे महते कर्मणे परिवृणक्तु परिवर्जयतु जालात् । कः इन्द्र इव इन्द्र एव श्रुतो विश्रुतः वशी सर्वस्य वशीकर्ता सपरिवृणक्तु ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

मानो मृचा रिपूणां वृजिनानां मविष्यवः । देवा अग्निप्रमृक्षत ॥ ९ ॥

मा । नः । मृचा । रिपूणाम् । वृजिनानाम् । अविष्यवः ।
देवाः । अग्नि । प्र । मृक्षत ॥ ९ ॥

हे अविष्यवो रक्षितुमिच्छन्तो देवाः नोऽस्मान् वृजिनानां हिंसकानां रिपूणां मृचा मृचिर्हिंसाकर्मा । यत्क्षुरेण मर्चयता सुपेशसेत्यादिषु तथा दृष्टत्वात् । हिंसकेन जाटेन माभि मष्टस्य अभिमर्शनमुपरिजालस्य घेरणं माकुरुत । यद्वा मृचां जाटेन प्राणावाधा नोऽस्माकं माभवतु । हे देवाः यूयं च परिमार्जयत परिहरत ॥ ९ ॥

आधाने पवमानेष्टिषु उतत्वामदित इत्यनुवाक्या सूत्रितञ्च—उतत्वामदितेमहिमहीमुपमातर-
मिति । आदित्येपशौ वपाया अनुवाक्येयमेव । सूत्रितञ्च—उतत्वामदितेमंसनेहोन उरुवजेदिति ।

सैषा दशमी—

उतत्वामदितेमस्य हृदैव्युपंज्रुवे । सुमृळीकामभिष्टये ॥ १० ॥ ३४ ॥

उत । त्वाम् । अदिते । महि । अहम् । देवि । उपं ।

ज्रुवे । सुमृळीकाम् । अभिष्टये ॥ १० ॥ ३४ ॥

उतअपिच हे महि महति अदिते देवमातः देवि त्वा त्वां अहं मत्स्यपक्षे मत्स्यप्रमुखोह-
मुपज्रुवे उपेत्यस्तौमि । कीदृशीं सुमृळीकां सुष्टु सुत्वपित्रीं किमर्थमभिष्टयेभिमताय ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य चतुर्थे चतुर्दशोवर्गः ॥ ३४ ॥

अथैकादशी—

पार्षिदीनेगंभीरआँउग्रपुत्रेजिघांसतः । मार्किस्तोकस्यनोरिपत् ॥ ११ ॥

पार्षि । दीने । गंभीरे । आ । उग्रपुत्रे । जिघांसतः ।

मार्किः । तोकस्य । नः । रिपत् ॥ ११ ॥

हे अदिते आपार्षि सर्वतः पालयसि दीने क्षीणे गंभीरे उदके उदकनामैतत् गंभीरं
गहनमिति तन्नाममुपाठात् उग्रपुत्रे उदूर्णाः पुत्राः यस्मिन् तत्तस्मिन् उदके जिघांसतो हिंसतः
जालं तोकस्य नोस्मार्कं तनयस्य तनयं माकीरिपत् मैवाहिंसां करोतु ॥ ११ ॥

आदित्यस्य पशावनेहोनइति पुरोडाशस्यानुवाक्या । सूत्रितञ्च—अनेहोन उरुवजेदितिह्य-
जनिष्टेति ।

सैषा द्वादशी—

अनेहोन उरुवज उरुची विप्रसर्तवे । रुधितोकार्यजीवसे ॥ १२ ॥

अनेहः । नः । उरुवज्जे । उरुचि । वि । प्रसर्तवे ।

रुधि । तोकार्यं । जीवसे ॥ १२ ॥

अनेहोऽपापानोस्मान् उरुव्रजे विस्तीर्णगमने दूरं इयमदितिर्भूरिरूपा गताभवति अतिविस्तृतत्वात् । अथवा उरुगमने घोरि हे उरुचि उरुत्वं विप्रसर्तवे अभिसरणाय रुधि कुरु । कस्मै लोकाय पुत्राय मत्स्याय जीवसे तस्य जीवनाय यथाजीवनेनापत्यान्नक्षितुं तथा उरुत्वं कुर्विति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

येमूर्धानःक्षितीनामदब्धासःस्वयंशसः । व्रतारक्षन्तेअद्रुहः ॥ १३ ॥

ये । मूर्धानः । क्षितीनाम् । अदब्धासः । स्वयंशसः ।

व्रता । रक्षन्ते । अद्रुहः ॥ १३ ॥

ये मूर्धानः सर्वेषां मूर्धस्थानीया उच्छ्रिताः क्षितीनां मनुष्याणां अदब्धासः अहिंसकाः स्वयंशसः स्वायत्तकीर्तयः व्रता व्रतान्यस्मदीयानि कर्माणि रक्षते पाळयन्ते अद्रुहः अद्रोम्हारः सन्तः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

तेनआश्लोष्टकाणामादित्यासोमुमोचत । स्तेनंवृद्धमिवादिते ॥ १४ ॥

ते । नः । आश्लः । श्लोष्टकाणाम् । आदित्यासः । मुमोचत ।

स्तेनम् । वृद्धम् । अदिते ॥ १४ ॥

हे आदित्यासः आदित्यास्ते यूयं नोस्मान् श्लोष्टकाणां हिंसकानां अदातृणां वा आश्लः आस्पात्तकाशान्मुमोचत विमोचनं कुरुत स्तेनं वृद्धमिव हे अदिते त्वंच मोचयास्मानिति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

अपोपुण्ड्रयंशरुरादित्याअपंदुर्मतिः । अस्मदेत्त्वजंघुपी ॥ १५ ॥ ३५ ॥

अपो इति । सु । नः । इयम् । शरुः । आदित्याः । अपं ।

दुःमतिः । अस्मत् । एतु । अजंघुपी ॥ १५ ॥ ३५ ॥

हे आदित्या इयं शरारुहिंसिका प्रसितिः जातिकपेरित्वा अजघुपी अहिंसन्ती सती अस्मदस्मत्तः सु शुभ्र अपोएतु अपगच्छत्वैव । तथा नोस्माकं दुर्मतिदुष्टाप्रतिरप्यजघुपी अस्म-
चोपगच्छतु ॥ १५ ॥

॥ इति पठस्य चतुर्थं पञ्चविंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

अथ पौडशी-

शश्वद्विवः सुदानव आदित्या ऊतिभिर्वयम् । पुरानूनं बुभुज्महे ॥ १६ ॥

शश्वत् । हि । वः । सुदानवः । आदित्याः । ऊतिभिः ।

वयम् । पुरा । नूनम् । बुभुज्महे ॥ १६ ॥

हे सुदानवः सुदानाः हे आदित्या वयुष्माकं ऊतिभीरक्षाभिः वयं पुरा नूनमिदानी-
मपि शश्वद सर्वदा बुभुज्महे यद्वा शश्वद्वहन् भोगान् बुभुज्महे ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

शश्वन्तं हि प्रचेतसः प्रतिद्यन्तं चिदेनसः । देवाः कृणुथ जीवसे ॥ १७ ॥

शश्वन्तम् । हि । प्रचेतसः । प्रतिद्यन्तम् । चित् ।

एनसः । देवाः । कृणुथ । जीवसे ॥ १७ ॥

हे प्रचेतसः प्रकृष्टमाया हे देवाः शश्वन्तं बहुमपि प्रतिद्यन्तं चित् प्रतिगच्छन्तमपि शत्रुं
एनसः पापस्य कर्तारं अथवा एनसः पापकृतः व्यत्ययेन बहुवचनं पापकर्तारं जीवसे-
जीवनायास्माकं कृणुत कुरुत अस्मत्तो वियुक्तमिति शेषः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

तत्सुनो नव्यं सन्यस आदित्या यन्मुमोचति । बन्धाद्बद्धमिवादिते ॥ १८ ॥

तत् । सु । नः । नव्यम् । सन्यसे । आदित्याः । यत् ।

मुमोचति । बन्धात् । बद्धमद्बद्धम् । अदिते ॥ १८ ॥

तद्वन्धकं नोस्माकं सु सुष्टु नव्यं स्तुत्यं सन्यसे संभजनाय भवतु अस्माकं मोचनेन
स्तुत्यं भवत्वित्यर्थः । हे आदित्या अदितेः पुत्राः हे अदिते त्वदनुग्रहाद्यन्मुमोचति मुंचत्यस्मान्
बन्धाद्बद्धमिव बन्धनसाधनं पूर्वं यत्प्रतिबन्धकत्वादासीत् तदेव गुप्पदनुग्रहादस्मान्मुञ्चतु यद्वा
गुप्माकं यदक्षणमस्मान्मुंचति तत् सु सुष्टु स्तुत्यं संभजनाय भवत्विति शोध्यम् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

नास्माकं मस्ति तत्तर आदित्या सो अतिष्कदे । यूयमस्मभ्यं मृळत ॥ १९ ॥

न । अस्माकम् । अस्ति । तत् । तरः । आदित्यासः ।

अतिहस्कदे । यूयम् । अस्मभ्यम् । मृळत ॥ १९ ॥

हे आदित्यासः आदित्याः युष्मत्कर्तृकस्तत्तरोवेगोस्माकं नास्ति योवेगो बन्धकान्ना-
लादतिष्कदे अस्माकमतिस्कन्दनाथ प्रभवति । अतो यूयमस्मभ्यं मृळत तत्तादृशतरः कुरुते-
त्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

मानोहेतिर्विवस्वत आदित्याः कृत्रिमा शरुः । पुरानु जरसो वधीत् ॥ २० ॥

मा । नः । हेतिः । विवस्वतः । आदित्याः । कृत्रिमा ।

शरुः । पुरा । नु । जरसः । वधीत् ॥ २० ॥

हे आदित्या नोस्मान्विवस्वतो विवस्वतुवस्य ममस्य । पुत्रे पितृशब्दः । तस्य हेतिरायुध-
भूता कृत्रिमा क्रियया निष्पन्ना शरुर्हिसिका प्रसितिः पुरा पूर्वं नु इदानीं सर्वदेत्यर्थः जरसः इ-
दानीं जीर्णान् मावधीव माहिंस्यात् ॥ २० ॥

अथैकविंशी—

विपुद्वेपोर्व्यंहतिमादित्या सो विसंहितम् । विष्वग्विद्वंहतारपः ॥ २१ ॥ ३६ ॥

वि । सु । द्वेपः । वि । अंहतिम् । आदित्यासः । वि ।

समहंहितम् । विष्वक् । वि । दृहर्ते । रपः ॥ २१ ॥ ३६ ॥

हे आदित्यासः आदित्या द्वेपेद्वेष्टून् सु दृष्टु विवृहत् उन्मूलयत नाशयतेत्यर्थः । तथा
अंहतिं पातकं पापं विवृहत् हन्तेरंहचेत्यतिप्रत्ययः । तथा संहितं जालं विवृहत् तथा रपः पापं
सर्वं विष्वक् विपूचीनं विवृहत् । रपो रिपं इतिपापनामनी भवतइवियास्कः ॥ २१ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे षड्विंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । गुमर्थाश्चतुरो देयादियातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण साम-
णाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये षष्ठादके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदा योवेदेभ्योत्तिलज्जगत् । निर्गमेतमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥
 पष्ठेचतुर्थमध्यायं श्रीमायणसुतःसुधीः । व्याख्यायसायणाचार्यः पञ्चमं व्याकरोत्यथ ॥ २ ॥
 तत्रात्वारथमित्येकोनविंशर्चं नवमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका—आत्वेकोना प्रियमेध आदा-
 वनुष्टुम्भुत्वास्तृचाश्चत्वारोऽन्याः पञ्चक्षाश्वमेधयोर्दानस्तुतिरिति । आंगिरसः प्रियमेधः ऋषिः । म-
 थमाचतुर्थसिन्धुमीदृशम्योनुष्टुभः शिष्टाः परंगायत्रमिति परिभाषया गायत्र्यः अन्ततः पदस्त्वक्षु ऋ-
 क्षाश्वमेधयोर्दानंस्तूपते अतस्तास्तद्देवताकाः । शिष्टा अनुक्तपरिभाषयैन्मन्त्रः । सूक्तविनियो-
 गोलैङ्गिकः । आद्यस्तुचो मरुत्ववीयस्यप्रतिपद । तथाचसूत्रितम्—आत्वारथंयथोत्तयद्दंवसोऽसु-
 तमन्धइतिमरुत्ववीयस्यप्रतिपदनुचराविति । महावतादिष्वपि यत्रवृत्तान्तरंनविधीयतेतत्र सर्व-
 प्रायमेव प्रतिपद्भवति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ आत्वारथंयथोत्तयेसुन्नायवर्तयामसि ।
 तुर्विकूर्मिमृतीपहमिन्द्रशर्विष्ठसत्पते ॥ १ ॥

आ । त्वा । रथम् । यथा । ऊतये । सुन्नाय । वर्तयामसि ।
 तुर्विकूर्मिम् । ऋत्विः सहम् । इन्द्र । शर्विष्ठ । सत्पते ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां आवर्तयामसि आवर्तयामः । किमर्थं ऊतयेस्याकं रक्षणाय सुन्नाय
 सुखाय च । किमिव रथं यथा ऊतये सुखाय चावर्तयन्ति तद्वत् । कीदृशं त्वां तुर्विकूर्मिं बहु-
 कर्माणं ऋतीपहं हिंसकानामभिभवितारं हे इन्द्र शर्विष्ठतिशयेनबलवान् हे सत्पते सतां पाल-
 क त्वामिति समन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तुर्विशुष्मनुर्विक्रतोशर्चीवोविश्वयामते ।
 आपर्प्राथमहित्वना ॥ २ ॥

तुविंशुष्म । तुर्विक्रतो इति तुर्विंशक्रतो । शचींश्च । विश्वया ।
मते । आ । पप्राय । महिंस्त्वना ॥ २ ॥

हे तुविंशुष्म प्रभूतबल हे तुर्विक्रतो बहुकर्मन् अथवा बहुप्रज्ञ कर्मणः पृथग्भिवानाव
हे शचीवः बहुकर्मोपेत हे मते पूजनीयेन्द्र विश्वया विश्वव्याप्तेन महित्वना महत्त्वेन आपपाथ
आपूरितवानसि । अविशेषाद्विश्वमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्य ते महिना महः परिज्मायन्तमीयतुः ।
हस्तावज्जं हिरण्ययम् ॥ ३ ॥

यस्य । ते । महिना । महः । परि । ज्मायन्तम् । ईयतुः ।
हस्ता । वज्जम् । हिरण्ययम् ॥ ३ ॥

महोमहतो यस्य ते तव यच्छब्दः प्रकृतपरामर्शकः प्रकृतं तूक्तमृद्धयं तत्रत्यतुर्विकूर्मि-
धृतीपहमित्याद्युक्तलक्षणस्य तवेत्यर्थः । महिना महत्त्वेन तव हस्ता हस्तौ ज्मायन्तं पृथिव्यां
सर्वतोऽव्यामुवर्त्तं हिरण्ययं हिरण्ययं वज्जं परि ईयतुः परिगृह्णीतः । सर्वदांस्माकं भयति-
वारणायेतिभावः ॥ ३ ॥

पृथग्भिवानावपदहयोः द्वितीयेहनि विश्वानरस्येति प्रतिपत्तुचः सूत्रितञ्च—विश्वानरस्य-
वस्पतिमिन्द्रस्तोमपाएकइति मरुत्ववीयस्य प्रतिपदनुचराविति ।

तृचे प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

विश्वानरस्यवस्पतिमनानतस्य शवंसः ।
एवैश्च चर्पणीनामृतीहुवे रथानाम् ॥ ४ ॥

विश्वानरस्य । वः । पतिम् । अनानतस्य । शवंसः । एवैः ।
च । चर्पणीनाम् । ऊनी । हुवे । रथानाम् ॥ ४ ॥

विश्वानरस्य विश्वान् शत्रून् प्रत्यृतस्य अनानतस्य शत्रूणामप्रहस्य शवसो बलस्य पतिं
स्वामिनमिन्द्रं वा अत्रेन्द्रसंबन्धिनो मरुतोपि संकीर्त्यन्ते हे मरुतो वो युष्माकमित्यर्थः । यद्यपि
मरुत् संशब्दनंनास्ति तथापि वदति सामर्थ्याल्लभ्यते । युष्माकं चर्पणीनां सैनिकानां एवैर्गमनैः
सह । यद्वा चर्पणीनां इन्द्रस्य सेनारूपाणां वोयुष्माकं गमनैरिति सामानाधिकरण्यं युष्माकं
स्थानांच ऊती ऊतिभिर्गमनैश्चसह हुवे आह्वयामि । गन्तुभी रथैर्गन्तुभिर्मरुद्भिश्च सहेन्द्रं हुव-
इत्यर्थः । यद्वा हे यजमाना युष्मदीयाः सैनिकाः सरथा यदा प्रविशन्ति युद्धाय संग्रामं तदानीं
तेषां साहाय्यायेन्द्रं हुवे इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्ते पञ्चमी—

अभिष्टयेसदावृधंस्वर्मीह्विपुयंनरः ।

नानाहवन्तऊतये ॥ ५ ॥ १ ॥

अभिष्टये । सदावृधम् । स्वःऽमीह्वेषु । यम् । नरः ।

नाना । हवन्ते । ऊतये ॥ ५ ॥ १ ॥

हे यजमाना युष्माकं अभिष्टये साहाय्यार्थं अभिगमनाय अभिष्टये वा सदावृधं सर्वदा
वर्धयन्तं सेवकान् स्वयं सर्वदा वर्धमानं वा हुवइतिशेषः । यं स्वर्मीह्वेषु संग्रामेषु नरोमेतारो
मनुष्याः नाना बहुभकारं हवन्ते आह्वयन्ति ऊतये रक्षार्थं तं हुवइतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ तृचेतृतीया सूक्ते पष्ठवेपा—

परोमात्रमृचीपममिन्द्रमुग्रं सुरार्धसम् ।

दर्शानं चिद्दसूनाम् ॥ ६ ॥

पुःऽमात्रम् । ऋचीपमम् । इन्द्रम् । उग्रम् । सुदृशार्धसम् ।

दर्शानम् । चित् । वसूनाम् ॥ ६ ॥

परोमात्रं परामात्रा यस्य तादृशं अथवा गीयतइति मात्रं दूरदेशः ततः परस्ताद्वर्तमानं
अपरिमितस्वरूपं तथापि ऋचीपमं ऋचां स्तुत्या समं यद्यप्यपरिच्छिन्नस्तथापि स्तुतिर्यावन्मात्रं

विपयीकरोति तत्समइत्यर्थः । तदेवाह इन्द्रं परमेश्वर्ययोगत्वादिच्छानुकूलस्वरूपं उग्रमुदूर्णबलं
सुराधसे राधइति धननाम शोभनधनं शोभनानं वा ईशानं चित् ईश्वरं च । केषां वसूनां
अस्मभ्यं प्रदेयानां गवादिधनानां एवं महानुभावमिन्द्रं हुवइतिशेषः ॥ ६ ॥

तृतीयेहनि मरुत्वतीये तन्तमिदितिप्रतिपत्तुचः । सूत्रितश्च—तन्तमिद्राधसेमहेत्रयइन्द्रस्य-
सोमाइति ।

तस्मिंस्तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

तंतमिद्राधसेमहइन्द्रं चोदामिपीतये ।

यः पूर्व्यामनुष्टुतिमीशे कृष्टीनां नृतुः ॥ ७ ॥

तम्इतम् । इत् । राधसे । महे । इन्द्रम् । चोदामि । पीतये ।

यः । पूर्व्याम् । अनुष्टुतिम् । ईशे । कृष्टीनाम् । नृतुः ॥ ७ ॥

तन्तमित्तमेवेन्द्रं सर्वेष्वपि यागकालेषु तमेवेन्द्रमित्यर्थः । तं प्रतिचोदामि प्रेरयामि स्तुतिं
पीतये सोमपानाय । ततः कोलाभइति उच्यते—महे महते राधसे धनाय प्रभूतधनलाभार्थं यो-
नृतुः फलस्पनेता देवः पूर्व्यां पूर्वभवां यज्ञमुखस्थां अनुष्टुतिं अनुक्रमेण क्रियमाणां स्तुतिं कृ-
ष्टीनां मनुष्याणां ऋत्विजां संवधिनीं ईशे ईष्टे श्रोतुं । तं चोदामीति संयन्धः ॥ ७ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्तेष्टमी—

नयस्यतेशवसानसख्यमानंशमर्त्यः ।

नकिः शर्वांसितेनशत् ॥ ८ ॥

न । यस्य । ते । शवसान । सख्यम् । आनंशं । मर्त्यः ।

नकिः । शर्वांसि । ते । नशत् ॥ ८ ॥

हेशवसान बलवत् इन्द्र यस्य ते तव सख्यं मर्त्यां मरणधर्मा मनुष्योनानंशं नव्यामोति
ते शर्वांसि बलान्यपि नकिर्नैवमशत् न व्यामोति ॥ ८ ॥

अथ तृचे तृतीया सूक्ते नवमी-

त्वोतासस्त्वायुजाप्सुसूर्यमहद्धनम् ।

जयेमपृत्सुवज्जिवः ॥ ९ ॥

त्वाऽऊतासः । त्वा । युजा । अप्सु । सूर्ये । महत् । धनम् ।

जयेम । पृत्सु । वज्जिवः ॥ ९ ॥

हे इन्द्र त्वोतासस्त्वया रक्षिताः त्वा त्वया युजा सहायेनाप्सु स्नातुं सूर्यं द्रष्टुं च स्नाना-
दिव्यवहारं कर्तुं सूर्ये उदिते सति गमनादि व्यवहारं कर्तुमित्यर्थः तदर्थं पृत्सु संग्रामेषु हे व-
ज्जिवोवज्ज्वलिन्द्र महद्धनं जयेम । शत्रून् संग्रामेजिन्वा तेषां धनं लभेमेत्यर्थः ॥ ९ ॥

चतुर्थेहनि मरुत्वतीये तंत्वायज्ञेभिरितितृचः प्रतिपद्य । स्रवितश्च-तंत्वायज्ञेभिरिमहद्दंव-
सोस्तुतमन्वइति मरुत्वतीयप्रतिपदनुचराविति ।

तृचे प्रथमा सूक्ते दशमी-

तंत्वायज्ञोभिरीमहेतंगीभिर्गिर्वणस्तम ।

इन्द्रयथाचिदाविथवाजेषुपुरुमाय्यम् ॥ १० ॥ २ ॥

तम् । त्वा । यज्ञेभिः । ईमहे । तम् । गीःभिः । गिर्वणःस्तम । इन्द्र ।

यथा । चित् । आविथ । वाजेषु । पुरुमाय्यम् ॥ १० ॥ २ ॥

तं स्तुत्यत्वेन प्रसिद्धं त्वा त्वां यज्ञेभिर्यागसाधनैः सोमादिभिरीमहे याचामहे तमेवेन्द्रं गीर्भिः
स्तुतिभिरीमहे । हे गिर्वणस्तम गीर्भिः स्तुतिभिर्वेननीयतमेन्द्र तंत्वामिति समन्वयः । हे इन्द्र त्वं
यथाचिदाविथ येनप्रकारेण ररक्षिथ मां चिदितिपूरणः । कुत्रेति उच्यते-वाजेषु संग्रामेषु
कीदृशं मां पुरुमाय्यं बहुप्रज्ञं बहुस्तुतिमित्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी-

यस्यतेस्वादुसख्यंस्वाद्दीप्रणीतिरदिवः ।

यज्ञोर्वितंतसाय्यः ॥ ११ ॥

यस्य । ते । स्वा॒दु । सु॒ख्यम् । स्वा॒द्वी । प्र॒दनी॑तिः ।

अ॒द्रि॒ऽवः । य॒ज्ञः । वि॒त॒न्त॒सा॒य्यः ॥ ११ ॥

हे आदिवो वज्रनिन्द्र यस्य स्तुत्यत्वेन प्रसिद्धस्य ते तव सख्यं स्वाद्वीवानुभवाहं । किञ्च ते प्रणीतिः प्रणयनं धनादीनां स्वाद्वी स्वादु सुहृपकं तथोभे त्वद्विषयोयज्ञश्च वितन्तसाय्यो विशेषेण तमनीयः ॥ ११ ॥

अथ तृचे तृतीया सूक्ते द्वादशी—

उ॒रु॒णो॑स्त॒न्वे॒त॒न॑उ॒रु॒क्षया॑यनस्कृ॒धि ।

उ॒रु॒णो॑य॒न्धिजी॒वसे॑ ॥ १२ ॥

उ॒रु । नः । त॒न्वे । त॒ने । उ॒रु । क्षया॑य । नः । कृ॒धि ।

उ॒रु । नः । य॒न्धि । जी॒वसे॑ ॥ १२ ॥

हे इन्द्र त्वं नोस्माकं तन्वे आत्मजाय उरु प्रभूतं कृधि कुरु । सामर्थ्यात् धनं सुखं वेति गम्यते । तथा तने तत्पुत्राय उरु कृधि । तथा क्षयाय निवासाय उरुकृधि नोस्माकं जीवसे जीवनाय यन्धि प्रयच्छाभिमतम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

उ॒रु॒न्तृ॒भ्य॑उ॒रु॒गव॑उ॒रु॒रथा॑य॒प॒न्था॑म् । दे॒ववी॑तिम॒नाम॑हे ॥ १३ ॥

उ॒रुम् । तृ॒भ्यः । उ॒रुम् । ग॒वे । उ॒रुम् । रथा॑य । प॒न्था॑म् ।

दे॒व॒ऽवी॒तिम् । म॒ना॒म॒हे ॥ १३ ॥

हे इन्द्र तृभ्योस्मदीयेभ्यो भूत्येभ्यः उरुं हितं मनामहे याचामहे । तथा गवे एतदुपलक्षणं गवाभ्वादिकाय तथा रथाय पन्थां पन्थानं मार्गं अथवा तृमभूतीनां संचाराय शोभनं मार्गं मनामहे तथा देववीतिं यज्ञं मनामहे ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

उ॒प॒मा॒प॒द्द्वा॒दान॑रः॒सोम॑स्य॒ह॒र्ष्या॑ । ति॒ष्ठ॑न्ति॒स्वा॒दु॒रा॒तयः॑ ॥ १४ ॥

उप । मा । पट् । द्वाह्वा । नरः । सोमस्थ । हर्ष्या ।

तिष्ठन्ति । स्वादुरातयः ॥ १४ ॥

एतदाद्याः पल्लवः क्रक्षाश्वमेधयोर्दानस्तुतिरूपाः यद्यपि बृहदेवतानुक्रमण्यां—क्रक्षाश्व-
मेधयोरेव पञ्चदानप्रशंसका इत्युक्तम् । तथाप्युपमापलित्यस्याः राजदानस्तुतिशेषत्वादविरो-
धः । अनयैवाशया अनुक्रमण्यांअन्याः पल्लवः क्रक्षाश्वमेधयोर्दानस्तुतिरित्युक्तम् । मामां प्रियमेधं
यज्ञे प्रसर्पन्तः पट् एतत्संख्याका नरोनेतारो राजानः सोमस्य पीतस्य हर्ष्या हर्षेण स्वादुरातयः
सुधूपभोगार्हदानाः सन्तो दादा द्वौद्वौ पितृपुत्ररूपेण युग्मौ भूत्वा मामुपतिष्ठन्ति तेषां युग्मानां
नाम वृत्तरज स्पष्टीक्रियते ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

ऋज्जोविन्द्रोतआददेहरीऋक्षस्यसूनवि । आश्वमेधस्यरोहिता ॥ १५ ॥ ३ ॥

ऋज्जो । इन्द्रोते । आ । ददे । हरी । इति । ऋक्षस्य । सूनवि ।

आश्वमेधस्य । रोहिता ॥ १५ ॥ ३ ॥

इन्द्रोते एतन्नामके आतिथिग्वे अतिथिग्वनाजो राज्ञुत्वे । अतिथिग्वपशंर्चरमिति ।
अतिथिग्वार्यशंसमित्यादिष्वतिथिग्वः प्रसिद्धः । तत्पुत्रइन्द्रोतः ऋज्जो ऋजुगामिनावश्वौ आददे
स्वीकृतवानस्मि । तथा ऋक्षस्य सूनवि ऋक्षनाम्नः पुत्रेभ्यस्मिन्नाजनि हरी हरितवर्णावश्वावा-
ददे । तथा आश्वमेधस्य अश्वमेधपुत्रे राजानि रोहिता रोहितवर्णावश्वावौ आददे । नन्वनुक्रम-
ण्यामुभयोरेवदानप्रशंसारूपत्वमुक्तम् । अत्र कथं त्रयाणां दानकीर्तनमिति । नैपदोपः । ऋ-
क्षाश्वमेधपुत्रयोरेव यागेअस्यऋषेः प्रवृत्तेस्तयोरेवदानं प्रस्तुत्य इन्द्रोतस्तु स्वपित्रासह तयो-
र्यज्ञादिदृक्षयागत्य तयोर्दानं दृष्ट्वा स्वपित्राभिरितो दत्तवानश्वौ अतस्तदानं प्रासंगिकमिति । ए-
वपुष्टाश्वमेधयोर्दानस्तुतित्वं नव्याहम्यते पितृपुत्रयोरेवदानं तयोः पक्षकर्तृत्वाच्च । इन्द्रोतदान-
स्य प्रासंगिकत्वं पल्लवानित्यत्र विस्पष्टयिष्यते ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे तृतीयोत्तरः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी-

सुरथाँआतिथिग्वेस्वभीशूँरार्क्षे । आश्वमेधेसुपेशसः ॥ १६ ॥

सुधरथान् । आतिथिः । सुऽअभीशून् । आर्क्षे ।
आश्वमेधे । सुपेशसः ॥ १६ ॥

आतिथिग्वे इन्द्रोते सुरथान् शोभनरथोपेतान्श्वान् आददे । आर्क्षे ऋक्षपुत्रे स्वभीशून्-
श्वानाददे आश्वमेधेश्वमेधपुत्रे सुपेशसः सुत्वापान् तान् शोभनालंकारान् आददे ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

पृळश्वीँआतिथिग्वइन्द्रोतेवधूमंतः । सचापूतक्रतौसनम् ॥ १७ ॥

पट् । अश्वान् । आतिथिः । इन्द्रोते । वधूऽमंतः ।
सचा । पूतऽक्रतौ । सन् । ॥ १७ ॥

आतिथिग्वे इन्द्रोते पूतक्रतौ शुद्धमज्ञे शुद्धकर्मेपितेवा तस्मिन् वधूमतोवधूभिर्वडवाभि-
स्तद्वतः पळश्वान् ऋक्षाश्वमेधयोः पुत्राभ्यां दत्तेनाश्वादिधनेन सचा सह सनं लब्धवानस्मि
एतत्साहित्यवचनं इन्द्रोतदानस्य प्रासंगिकत्वे लिङ्गम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

ऐपुचेतद्वृषण्वत्यन्तर्ऋजेव्वरुपी । स्वभीशुःकशावती ॥ १८ ॥

आ । ऐपु । चेतत् । वृषण्वती । अन्तः । ऋजेपुं । अरुपी
सुऽअभीशुः । कशावती ॥ १८ ॥

एष्वृजेपु क्रजुगामिष्वश्वेषु अन्तर्मध्ये आचेतत् आज्ञायते । का वृषण्वतीवर्षकेः पुमस्यै
स्तद्वती । अरुपी आरोचमाना स्वभीशुः शोभनपद्महा कशावती दृष्टा बहवा ज्ञायते ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

नपुप्मेवाजयन्धवोनिनित्सुश्चनमर्त्यः । अवयमधिदीधरत् ॥ १९ ॥ १॥ १॥

न । युष्मे इति । वाज॒श्व॒न्ध॒वः । नि॒नि॒त्सुः । च॒न । म॒र्त्यः ।
अ॒व॒द्यम् । अ॒धि । दी॒ध॒रत् ॥ १९ ॥ ४ ॥

हे वाजवन्धवः अश्ववन्धवः अन्नप्रदाः एवं पुत्राणां पितृपुत्ररूपाणां पण्णां वा संबोधनं
हे राजानः युष्मे युष्मासु निनित्सुश्चन निन्दकोपि मर्त्योमनुष्यः अवद्यं निंदा नाधिदीधरत्
नान्वधारयत् नारोपयति युष्मासु । अतः अनिन्या यूयमिति दातृणां स्तुतिः ॥ १९ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

प्रमवइत्यष्टादशर्चं दशमं सूक्तं प्रियमेधस्याङ्गिरसस्यायं द्वितीया नदंवइत्येषा चतुःस-
प्तकोष्णिक् चतुर्थ्याद्यास्तिस्रोमायन्यः एकादशीषोडशौ पंक्ती शिष्टादशानुष्टुभः । अपादिन्द्र-
इत्यर्धर्वदैश्वदेवः वरुणइदिहेत्याद्यास्तयोर्धर्चा वरुणदेवताकाः । शिष्टाऐन्द्र्यः । तथाचानुक्रान्त-
म्—प्रमद्भूनानुष्टुभं द्विवृहत्यन्तं द्वितीयोष्णिक् चतुर्थ्याद्यास्तिस्रोमायन्यः षोडशेकादशौषङ्गी
अपादैश्वदेवोर्धर्चस्तयोमारुणाइति । आद्यस्तृचः षोडशिशस्ते आनुष्टुभः सूत्रितश्च—प्रमवस्ति-
ष्टुभमिपमर्चतमार्चतेति ।

तत्र प्रथमा—

प्र॒प्र॒व॒स्ति॒ष्टु॒भ॒मि॒प॒म॒न्द॒दी॒रा॒ये॒न्द॒वे ।

धि॒या॒वो॒मे॒ध॒सा॒तये॒पु॒र॒न्ध्या॒र्वि॒वा॒स॒ति ॥ १ ॥

प्र॒प्र॒ । वः । त्रि॒स्तु॒भम् । इ॒प॒म् । म॒न्द॒त्स्वी॒राय॒ । इ॒न्द॒वे ।

धि॒या॒ । वः । मे॒ध॒सा॒तये॒ । पु॒र॒न्ध्या॒ । आ॒ । वि॒वा॒स॒ति ॥ १ ॥

हे अध्वर्यादयो वो यूयं प्रथमार्थेद्वितीया त्रिष्टुभं स्तोभत्रयोपेतमिपमन् प्रम अपरः
प्रशब्दः पूरणः प्रभरतेतिशेषः उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः । कस्मै मन्ददीराय योवीरान् हर्ष-
यति सपन्ददीरः तस्मै इन्दवे इन्द्राय इन्धतेरैश्वर्यकर्मण इदंरूपं । अथवा फलेर्बुद्धिभिर्वा जननी-
तीन्द्रिन्दस्तस्मै सचेन्द्रो यो युष्मान्मेधसातये यज्ञसंभजनाय पुरन्ध्या बहुपज्ञया धिया
कर्मणा आविवासति अभिप्रवक्तव्यो जनेन सत्करोतीत्यर्थः ॥ १ ॥

महाव्रते निष्कैवल्ये नदंवइत्येषा विहरणीया तथैवपञ्चमारण्यके सूत्रितं च—नदंवओद्-
तीनामित्येतमेवानि व्यतिपजवीति ।

सैषा द्वितीया—

न॒दं॒व॒ओद॑तीनां न॒दं॒यो॒यु॒वती॑नाम् । प॒ति॒वो॒अ॒ध्या॒नां॒धे॒नूना॑मि॒पु॒ध्य॒सि॑ ॥ २ ॥

न॒दम् । वः । ओद॑तीनाम् । न॒दम् । यो॒यु॒वती॑नाम् ।

प॒ति॒म् । वः । अ॒ध्या॒नाम् । धे॒नूना॑म् । इ॒पु॒ध्य॒सि॑ ॥ २ ॥

ओद॑तीनां ओद॑त्यउपसः । ओद॑ती भास्वतीति तन्नामसुपाठात् । उपसां नदं उत्तादकमि॒त्यर्थः । इन्द्रेण सुपस॑ज्यन्ते इन्द्र॑स्यैव सूर्य॑त्वात् विवस्वदिन्द्र यु॒ग्यम्य॑इतिहि द्वाद॑शादित्यमध्ये इन्द्रः पठितः ताद॑शमिन्द्रं हे यज॑माना वो यु॒ष्मद॑र्थं । आह्व॑यत इत्यर्थः । तथा यो॒यु॒वती॑नां सर्व॑त्र मिश्र॑यन्तीनां नदीनां नदं शब्द॑यितारं वो यु॒ष्मद॑र्थं आह्व॑यामि । अध्या॑नां अह॑न्तव्यानां गवां पति॑ आह्व॑ये । अथ॑प्रत्यक्षरुता हे यज॑मान त्वं धे॒नूनां क्षीरा॑दिना प्रीण॑यित्रीणां गवामि॒पु॒ध्य॒स्यन्नमि॑च्छसि ॥ २ ॥

अग्नि॑होत्रे पूर्वा॑हुतौ हुता॒यां ता॒अस्य॑त्यनयोत्तरा॒माहु॑तिं कांक्ष॑माणस्तिष्ठेत् । तथाच॑सृजि॒वम्—ता॒अस्य॑सूद॒दोह॑स॒इति॑ पूर्वा॒माहु॑तिमुपो॒त्थायो॑त्तरां कांक्षे॑तेति । महा॑वते निष्के॒वत्ये॒ष्येपा॒त॒थैव॑ पञ्च॒मार॑ण्यके सृजि॒वं—ता॒अस्य॑सूद॒दोह॑इत्येतदादिः सूद॒दोहाः सूद॒दोहा॑इति ।

सैषा तृतीया—

ता॒अ॒स्य॒सूद॑दोह॒सः॒सोमं॑श्री॒णन्ति॒पृ॒थ॒श्रयः॑ ।

जन्म॑न्दे॒वानां॒वि॒शं॒स्त्रि॒ष्वारो॑च॒नेद्वि॒वः ॥ ३ ॥

ताः । अ॒स्य॒ । सूद॑दोह॒सः । सोमं॑ । श्री॒णन्ति॒ । पृ॒थ॒श्रयः॑ ।

जन्म॑न् । दे॒वाना॑म् । वि॒शः । त्रि॒षु । आ । रो॒च॒ने । द्वि॒वः ॥ ३ ॥

ताः प्रसि॑द्धाः सूद॒दोह॑सः सूद॒इति॑ कूपनाम तत्सद॒शदो॑हनाः पृथ॑श्रयः पृथि॒वणाः गावो॑स्पेन्द्र॒स्य सोमं॑ श्री॒णन्ति॒ मिश्र॑यन्त्याशिरेण । कदा त्रि॒षु त्रि॒ष्वपि॑ सवनेषु । गावो विशे॑ष्यन्ते दे॒वानां जन्म॑न् जन्म॒स्थाने॑ दि॒वीति॒ शेषः॑ दि॒वआ॑दित्यस्य आरो॒चने॑ आरोच॒माने॑ अनेन द्यौर्वि॒शे॒ष्येवे॒तस्मिन् स्थाने॑ विशो॒निवि॑शन्त्यः । यत्तार्थोप॒युक्तानां॑ गवां द्यु॒माविः॑ प्रसि॑द्धा ॥ ३ ॥

द्वितीयेष्वपि मे॒वावरु॑णशस्त्रे अभि॒पगो॑षतिमिव तृ॒चोनु॑त्स्यः सृजि॒वंच—अ॒भित्ता॑वृषभा॒सृते॒भिप॑गोषतिमिरिति ।

अथ चतुर्थी—

अभिप्रगोपतिंगिरेन्द्रमर्चयथाविदे । सूनुसत्यस्यसत्पतिम् ॥ ४ ॥

अभि । प्र । गोऽपतिम् । गिरा । इन्द्रम् । अर्च । यथा ।
विदे । सूनुम् । सत्यस्य । सत्पतिम् ॥ ४ ॥

गोपतिं गवांस्वामिनमिन्द्रं अभिप्रार्चं प्रकर्षेण पूजय गिरा स्तुत्या यथा विदे सयथा
स्वात्मानं स्तुतप्रकारं जानाति यथावा यागं प्रतिगन्तव्यमिति जानाति तथाचेति । कीदृशमिन्द्रं
सत्यस्य यज्ञस्य सत्यस्यवा सूनुं पुत्रं तत्रानुरक्तत्वात् सूनुरित्युपचर्यते सत्पतिं सतां यजमाना-
नां पालकम् ॥ ४ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्ते पञ्चमी—

आहरयःससृज्जिरेरुपीरधिर्वर्हिषि । यत्राभिसंनवामहे ॥ ५ ॥ ५॥

आ । हरयः । ससृज्जिरे । अरुपीः । अधि । वर्हिषि ।
यत्र । अभि । समनवामहे ॥ ५ ॥ ५ ॥

हरयो हरितवर्णाश्वाः अरुपीरारोचमानाः अधिवर्हिषि अधीति सप्तम्यर्थानुवादी व-
र्हिष्यास्तृते आसृज्जिरे आसृजन्तु यत्र यस्मिन्वर्हिषि स्थितमिन्द्रमभिसन्नवामहे अभि
संस्तुमः ॥ ५ ॥

॥ इतिपष्ठस्य पञ्चमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ तृचे तृतीया सूक्ते षष्ठी—

इन्द्रायगावआशिरंदुदुह्वेवज्जिणेमधु । यत्सीमुपह्वरेविदत् ॥ ६ ॥

इन्द्राय । गावः । आशिरम् । दुदुह्वे । वज्जिणे ।

मधु । यत् । सीम् । उपह्वरे । विदत् ॥ ६ ॥

इन्द्राय गावआशिरं आश्रयणसाधनं पयआदिकं मधु मदकरं दुदुह्वे दुह्वे । कीदृशाय
वज्जिणे वज्रयुक्तायेन्द्राय यद्यदा उपह्वरे समोपेवर्तमानं मधु सोमरसं सीं सर्वतोविद्व लभते
तदा ॥ ६ ॥

षोडशिशस्त्रस्योद्यद्गन्धस्तेत्येपान्त्या सूत्रितश्च—उद्यद्गन्धस्यविष्टपमित्येषा परिधानीयेति ।

सेषा सप्तमी-

उद्यद्ब्रध्नस्यविष्टपंगृहमिन्द्रंश्चगन्वहि ।

मध्वःपीत्वासंचेवहित्रिःसप्तसख्युःपदे ॥ ७ ॥

उत् । यत् । ब्रध्नस्य । विष्टपम् । गृहम् । इन्द्रः । च । गन्वहि ।

मध्वः । पीत्वा । संचेवहि । त्रिः । सप्त । सख्युः । पदे ॥ ७ ॥

यद्यदा ब्रध्नस्य महन्नाम ब्रध्नइति महत् आदित्यस्य विष्टपं स्थानं गृहं इन्द्रश्चाहं चो-
भौ उद्वन्वहि उद्वच्छावः । तदानीं मध्वो मधुरं सोमरसं पीत्वा सचेवहि संसृष्टौ भवेवं । कुत्र
सख्युःपदे सर्वेषां सखिभूतस्यादित्यस्य त्रिःसप्तत्यनेन देवलोकानामुत्तममेकविंशस्थानमुच्यते
आदित्यस्यैकविंशत्वात् । तथाचब्राह्मणम्-द्वादशमासाःपञ्चतवस्त्रयइमेलोका असावादित्यप-
कविंशइति । तादृशे एकविंशस्थाने सचेवहीति ॥ ७ ॥

पूर्वोक्तएवशस्त्रे अर्चतेतिद्वितीयआनुष्टुभस्तृचः । सूत्रितञ्च-प्रप्रवस्त्रिष्टुभमिपमर्चतप्रार्चतेति ।

आर्षिस्तृचे प्रथमा सूक्तेष्टम्येषा-

अर्चतुप्रार्चतुप्रियमेधासोअर्चत ।

अर्चन्तुपुत्रकाउतपुरंनधृष्णवर्चत ॥ ८ ॥

अर्चत । प्र । अर्चत । प्रियमेधासः । अर्चत । अर्चन्तु ।

पुत्रकाः । उत । पुरम् । न । धृष्णु । अर्चत ॥ ८ ॥

हे अध्यर्ष्यादयो यूयं इन्द्रं अर्चत पूजयत स्तुत्याप्रार्चत प्रकर्षेणार्चतेन्द्रमेव । हे प्रियमे-
धासः प्रियमेधसन्निधिनः तद्गोत्रा यूयमर्चतेन्द्रं पुत्रका पुत्राअप्यर्चन्तिवन्द्रं । उताविच पुरं धृ-
ष्णु यथा पुरं धर्षणशीलं अर्चन्ति तादृशमिन्द्रमर्चत ॥ ८ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्ते नवमी-

अवस्तरातिगर्गरोगोधापरिसनिष्वणत् ।

पिङ्गापरिचनिष्कदिन्द्रायब्रह्मोर्ध्वतम् ॥ ९ ॥

अव । स्वरति । गर्गरः । गोधा । परि । सनिस्वनत् ।

पिङ्गा । परि । चनिस्कदत् । इन्द्राय । ब्रह्म । उत्तुह्यन्तम् ॥ ९ ॥

गर्गरो गर्गरध्वनियुक्तो वा वाद्यविशेषो युद्धे अवस्वराति भ्रमशब्दयति । गोधा हस्तघ्नः
परि परितः सनिष्वनत् स्वनति भ्रमं पिङ्गा पिङ्गवर्णाज्यापि परिचनिष्कदत् परिस्कन्दते यस्मा-
देवं युद्धः संनद्धः अतइन्द्राय ब्रह्मपरिवृढकर्म स्तुतिलक्षणं उद्यतं भवत्वितिशेषः ॥ ९ ॥

अथ एते तृतीया सूक्ते दशमी-

आयत्पतन्त्येन्यः सुदुघा अनपस्फुरः ।

अपस्फुरं गृभायत् सोममिन्द्राय पातवे ॥ १० ॥ ६ ॥

आ । यत् । पतन्ति । एन्यः । सुदुघाः । अनपस्फुरः ।

अपस्फुरम् । गृभायत् । सोमम् । इन्द्राय । पातवे ॥ १० ॥ ६ ॥

यद्यदा एन्यः एतवर्णाः शुभ्रवर्णानयः आपतन्ति आगच्छन्ति सर्वतः प्रवहन्ति । कीदृशः
सुदुघाः सुदोहा अनपस्फुरः अपस्फुरो अपस्फुरा अपवृद्धाः अतादृशः अनपस्फुरः अत्य-
न्तमवृद्धा इत्यर्थः । यद्वा सुदुघाः प्रवृद्धा एतवर्णागावो यदा पयआयर्थीयापतन्ति तदा अप-
स्फुरं अत्रापशब्दो धात्वर्थानुवादी अत्यन्तं प्रवृद्धं सोममिन्द्राय पातवे पातुं गृभायत् ग्रहणकु-
रुत । अथवा अनपस्फुर इत्यत्रापशब्दोनुवादी धात्वर्थस्य । तथासत्ययमर्थः—यदा एन्योनयः
अनपस्फुरः अपवृद्धोदका आपतन्ति वृष्टिरल्पा यदाभवति तदा सोममिन्द्रार्थं संपादयतेति ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य पञ्चमे षष्ठोऽष्टकः ॥ ६ ॥

अथैकादशी-

अपादिन्द्रो अपादिग्निर्विश्वेदेवा अमत्सत ।

वरुण इदिह क्षयत्तमापो अभ्यनूपतवत्संसंशिश्वरीस्वि ॥ ११ ॥

अपात् । इन्द्रः । अपात् । अग्निः । विश्वे । देवाः । अमत्सत ।

वरुणः । इत् । इह । क्षयत् । तम् । आपः । अग्नि ।

अनूपत् । वत्सम् । संशिश्वरीः इद्व ॥ ११ ॥

इन्द्रोपादपिष्व सोममग्निरप्यपिष्व विश्वेदेवा अप्यमत्सत तृप्ता अभवन् सोमपानेन व-
रुणइव वरुणोपीहास्मिन् यागगृहे क्षयत् निवसन्तु सोमपानार्थं निवसन्तं तं आपोप्यभ्यनूत
उदकान्पापनशीलाः स्तुतयोवा अभ्यस्तुवन् । किमिव वत्सं स्वीयं संशिश्वरीः संशिश्वर्यः
संगच्छमाना गावइव । तायथा धावत्यो हंभारवं कुर्वन्ति तद्वत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सुदेवोअसिवरुणयस्यतेसप्तसिन्धवः ।

अनुक्षरन्ति काकुदंसूर्यसुपिरामिव ॥ १२ ॥

सुदेवः । असि । वरुण । यस्य । ते । सप्त । सिन्धवः ।

अनुक्षरन्ति । काकुदम् । सूर्यम् । सुपिरामइव ॥ १२ ॥

हे वरुण जलाभिमानिन् देवत्वं सुदेवोअसि यस्यसुदेवस्य ते तव काकुदं तालु समुद्राख्यं
सप्तसिन्धवो गंगाद्याः सप्तनद्योऽनुक्षरन्ति जिह्वायां सर्वदा सवन्ति । दृष्टान्तः—सूर्यं सुपिरा-
मिव यथा सूर्यं प्रतिरश्मिजालं तद्वत् ॥ १२ ॥

पोडशिरास्त्रे योव्यतीनिति तृतीयआनुष्टुभस्तृचः सूत्रितश्च—योव्यतीरैफाणयदिविवृ-
च आनुष्टुभइति ।

तृचे प्रथमा सूक्ते त्रयोदशी—

योव्यतीरैफाणयत्सुयुक्तौउपदाशुपे ।

तुक्कोनेतातदिद्वपुरुपमायोअमुच्यत ॥ १३ ॥

यः । व्यतीन् । अफाणयत् । सुयुक्तान् । उप । दाशुपे । तुक्कः ।

नेता । तत् । इत् । वपुः । उपमा । यः । अमुच्यत ॥ १३ ॥

यइन्द्रोव्यतीन् विविधगमनान् सुयुक्तान् सुप्रस्थे संवन्दान् अश्वान् दाशुपे हविर्दानेयज-
मानाय गन्तुं प्राप्तुं उप अफाणयत् उपगमयति फणविगंतिकर्मा । यदैवंकरोति तदिव वदानीमेव
तक्कः तक्कविगंतिकर्मा यज्ञगमनशीलो नेताउदकस्य फलस्य वा नायक इन्द्रोवपुरुदकं उत्सा-
दयतीतिशेषः यइन्द्र उपमा उपमानभूतः अमुच्यतअन्यैर्वृटिनिवारकै रसुरादिभिर्मुक्तोभवति ॥ १३ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्ते चतुर्दशी-

अतीदुःशक्रओहतइन्द्रोविश्वाअतिद्विपः ।

भिनत्कनीनओदनपच्यमानंपरोगिरा ॥ १४ ॥

अति । इत् । । ऊँ इति । शक्रः । ओहते । इन्द्रः । विश्वाः ।

अति । द्विपः । भिनत् । कनीनः । ओदनम् ।

पच्यमानम् । परः । गिरा ॥ १४ ॥

अयमिन्द्रः शक्रः शक्रः सन् अतीद्वोहते अतिक्रम्य गच्छत्येव संग्रामे निरोधकान् श-
बून् । तदेवाह-अयमिन्द्रो विश्वाः द्विपो द्वेष्टून् शबून्ति अतिक्रम्य गच्छति । कनीनः कमनीयः
परोमेधानां परस्ताद्वर्तमान इन्द्रोदनं मेघनाभैतत् मेघं भिनत् अभिनत् भिनत्ति वृष्ट्यर्थं ।
कीदृशं गिरा माध्यमिकयावाचा स्तनितलक्षणया पच्यमानं वज्रनिर्घोषेण ताड्यमानमि-
त्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ तृचे तृतीया सूक्ते पञ्चदशी-

अर्भकोनकुमारकोधितिष्टुनवरथम् ।

सपक्षन्महिपंमृगं पित्रेमात्रे विभुः कर्तुम् ॥ १५ ॥

अर्भकः । न । कुमारकः । आर्ध । तिष्ठत् । नवम् । रथम् ।

सः । पक्षत् । महिपम् । मृगम् । पित्रे । मात्रे । विभुः कर्तुम् ॥ १५ ॥

अयमिन्द्रः अर्भकोन अल्पशरीरः कुमारकः कुमारक इव पित्रे मात्रे सपथाधितिष्ठति
तद्वत् नवं स्तुत्यं रथमधितिष्ठदधितिष्ठति सइन्द्रो महिपं महान्तं मृगं भृगवदितस्ततो धावन्तं
सर्वैर्मृग्यं वा विभुः कर्तुं बहुकर्माणं मेघं पक्षत् पचति वृष्ट्यभिमुखं करोतीत्यर्थः ॥ १५ ॥

सैषा षोडशी-

आतूसुशिप्रदंपतेरथानिष्ठाहिरण्यधम् ।

अर्धद्युक्षंसंचेवाहिसहस्रपादमरुपंस्वांस्तिगामनेहसम् ॥ १६ ॥

आ । तु । सु॒ऽशि॒प्र । द॒म्ऽप॒ते । रथ॑म् । ति॒ष्ठ । हि॒र॒ण्य॑यम् । अ॒र्ध ।
 द्यु॒क्ष॑म् । स॒चे॒व॒हि । स॒ह॒स्रं॑ऽपादम् । अ॒रु॒प॑म् ।
 स्व॒स्ति॑ऽगाम् । अ॒ने॒ह॒स॑म् ॥ १६ ॥

हे सुशिप्र सुहनो हे दंपते गृहस्वामिन् अत्र गृहोरथः तस्यस्वामिन् तु त्वं तावद्रथमा-
 तिष्ठ हविः स्वीकरणानन्तरं पश्चादहमारोहामीति भावः । कीदृशं हिरण्ययं हिरण्यं अध तवा-
 रोहणानन्तरं अहमथारुह्य उभौ सचेवहि संगच्छेवहि संगतौ भवेव । किंतु द्युक्षं दीप्तं रथं
 कीदृशं सहस्रपादं बहुपादं अरुपमारोचनं स्वस्तिगां कुशलगमनं अनेहसमपापम् ॥ १६ ॥

पूर्वाह्ने प्रवर्ग्ये तंधेमिथेत्येपा । सूत्रितञ्च—तंधेमिथानमस्विनइति मागार्थीपूर्वाह्णइति ।
 सैपा सप्तदशी—

तंधेमि॒त्थान॑म॒स्विन॒उप॑स्त्वर॒ज॒मा॒स॒ते ।

अ॒र्थ॒चि॒द॒स्य॒सु॒धि॒नं॒य॒दे॒त॒व॒आ॒व॒र्त॒य॒न्ति॒दा॒वने॑ ॥ १७ ॥

तम् । घ । ईम् । इ॒त्था । न॒म॒स्वि॒नः । उ॒प । स्व॒ऽरा॒ज॑म् ।

आ॒स॒ते । अ॒र्थ॑म् । चि॒त् । अ॒स्य॒ । सु॒ऽधि॒त॑म् । यत् ।

ए॒त॒वे । आ॒ऽव॒र्त॒य॒न्ति॒ । दा॒वने॑ ॥ १७ ॥

तं घ तं खल्बीमेनमिन्द्रं इत्या इत्थमनेन प्रकारेण नमस्विनोन्नवन्तः स्तुतिमन्तोवाध्वर्या-
 दयः स्वरजं स्वयं राजमानं वा उपासते सेवन्ते । तथा कृत्वा अर्थचित् अरणीयं धनं सुधितं
 सुषु स्थापितं अत्येन्द्रस्य संबन्धिनं प्राप्नुवन्तीति शेषः । कदेत्याह—यद्यदा एतवे अत्येन्द्रस्य गम-
 नाप स्वयं प्राप्तुं वा दावने हविर्दानायावर्तयन्ति स्तुतयः तदेत्यर्थः । अथवा अश्वावा आवर्त-
 यन्ति तदेत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

अ॒नु॒प्र॒त्न॒स्यो॒र्क॒सः॒प्रि॒य॒मे॒धा॒स॒ए॒षाम् ।

प॒र्वा॒म॒नु॒प्र॒य॒ति॒वृ॒क्त॒र्वा॒हि॒पो॒हि॒त॒म॒य॒स॒आ॒श॒त ॥ १८ ॥ ७ ॥

अ॒नु॒ । प्र॒त्न॒स्य॑ । ओ॒र्क॒सः । प्रि॒य॒ऽमे॒धा॒सः । ए॒षाम् ।

पूर्वाम् । अनु । प्रष्टयन्तिम् । वृक्तवर्हिषः ।

हितप्रयसः । आशत ॥ १८ ॥ ७ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरति एषां देवानामिन्द्रादीनां पत्नस्य पुराणस्थोकसः स्थानस्य पुरा-
णं स्थानं प्रियमेधासः प्रियमेधा अन्वाशत अनुप्राप्ताः । कीदृशाः प्रियमेधाः पूर्वां मुख्यां प्रयतिं
प्रदानमनुलक्षीकृत्य वृक्तवर्हिषः स्तीर्णदर्भाः हितप्रयसः आसादितसोमादिहविष्काः ॥ १८ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमे मण्डले सप्तमोनुवाकः ॥ ७ ॥

अष्टमेनुवाके एकादशसूक्तानि तत्र योराजेति पञ्चदशर्चं प्रथमं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका—यो-
राजापञ्चोना पुरुहन्मा बार्हव त्रिप्रगाथाद्युष्णिगनुष्टुप्पुरजुष्णिगन्तमिति । पुरुहन्माक्रपिः सच
क्वचित्कर्त्तव्यं चिदविशेषितमिति परिभाषयांगिरसः आद्यातृतीयापञ्चम्योबृहत्यः द्वितीयाचतुर्थपि-
ष्ठयः सतोबृहत्यः सप्तम्यायाः षट्बृहत्यः त्रयोदशीपुरजुष्णिक् आद्यद्वादशाकाद्यष्टका आद्यथे-
सुरजुष्णिगितिहि तल्लक्षणं । इन्द्रोदेवता । महावते निष्केवल्ये बार्हवतृचाशीतावादित एकादशर्चः
तथाचपञ्चमारण्यकेसूत्रितं—योराजाचर्पणीनामित्येकादशेति ।

तत्र प्रथमा—

योराजाचर्पणीनां यातारथेभिरधिगुः ।

विश्वासां तरुतापृतनानां ज्येष्ठो योष्टं ब्रह्मगृणे ॥ १ ॥

यः । राजा । चर्पणीनाम् । याता । रथेभिः । अधिगुः । विश्वांसाम् ।
तरुता । पृतनानाम् । ज्येष्ठः । यः । ब्रह्महा । गृणे ॥ १ ॥

यइन्द्रश्चर्पणीनां मनुष्याणां राजा स्वामीरथेभिः रथैः याता गन्ताश्च अधिगुरधृतगमनो-
न्वैः विश्वासां पृतनानां सेनानां तरुता वारकः यश्च ज्येष्ठः गुणैर्ज्यायान् यश्च ब्रह्महा बृत्रं हत-
वान् तं महाभागमिन्द्रं गृणे स्तौमि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रं तं शुभपुरुहन्मन्त्रवसेयस्य हिताविधुर्तरि ।

हस्ताय वज्रः प्रतिपायिदर्शतो महोदिवेन सूर्यः ॥ २ ॥

इन्द्रम् । तम् । शुम्भम् । पुरुहन्मन् । अवसे । यस्य । द्विता ।
 विधर्तरि । हस्ताय । वर्जः । प्रति । धायि । दर्शतः ।
 महः । दिवे । न । सूर्यः ॥ २ ॥

हे पुरुहन्मन् ऋषे त्वं तमिन्द्रं शुम्भं हविःप्रदानादिनालंकुरु । किमर्थं अवसे रक्षणाय
 एवमात्मना स्वात्मानं संबोध्य ब्रवीति— यस्य तव विधर्तरि विधारके इन्द्रे द्विता द्वित्वमस्ति
 औद्यमनौद्यं तव शत्रून् हन्तुमुग्रत्वं त्वदनुग्रहायानौद्यं चेति द्वैतमस्ति । तत्रौद्यं विह्वं दर्श-
 यति हस्ताय कराय हननाय शत्रूणां दर्शतो दर्शनीयः महोमहान्वज्रः प्रतिधायि प्रति-
 निहितो भवति । दिवे प्रकाशाय दिवसायवा अथवा दिवि दृश्यमानः सूर्यो न सूर्य इव ॥ २ ॥

तस्मिन्नेव शस्त्रे न किष्टमिति प्रगाथो वैकल्पिकः स्तोत्रियः सूत्रितश्च—न किष्टं कर्मणान-
 शनत्वा बृहन्तो अद्रय इति ।

एचे मथमा सूक्ते तृतीयो—

न किष्टं कर्मणानशत् चकार सदाष्टधम् ।

इन्द्रं न यज्ञैर्विश्वगूर्तमृभ्वंसमधृष्टं धृष्णवो जसम् ॥ ३ ॥

न किः । तम् । कर्मणा । नशत् । यः । चकार । सदाष्टधम् ।

इन्द्रम् । न । यज्ञैः । विश्वगूर्तम् । ऋभ्वंसम् ।

अधृष्टम् । धृष्णवो जसम् ॥ ३ ॥

तं जनं अग्योमर्षको जनः कर्मणा हननादिव्यापारेण न किर्नशत् नैव व्याप्नोति य इन्द्रं
 चकार इन्द्रमेवानुकूलं यज्ञैः साधनैः । कीदृशमिन्द्रं सदावृष्टं सदावर्धकं विश्वगूर्तं सर्वैः स्तुत्यं
 ऋक्सं महान्तं अधृष्टमग्न्यैः धृष्णवोजसं धर्षकबलम् ॥ ३ ॥

अथ एचे द्वितीया सूक्ते चतुर्थी—

अपाह्नुमुग्रं पृतनासु सासुर्हियस्मिन्महीरुरुज्ययः ।

संधेन योजार्यमाने अनोनवुर्यावः क्षामो अनोनवुः ॥ ४ ॥

अपाङ्कम् । उयम् । पृतनासु । ससहिम् । यस्मिन् । महीः ।

उरुज्ज्वयः । सम् । धेनवः । जायमाने । अनोनवुः ।

द्यावः । क्षामः । अनोनवुः ॥ ४ ॥

अपाङ्कं अतोढं उग्रमुद्गर्णबलं पृतनासु शत्रुसेनासु सासर्हि अभिभवितारं स्तौमीत्यर्थः । यस्मिन्निन्दे जायमाने महीर्महत्त्वः उरुज्ज्वयो बहुवेगाः धेनवोहविरादिनामीशयिष्यः प्रजागावएववा सप्तनोनवुः सप्तस्तुवम् । नकेवलं धेनवएव अपितु पावोद्युलोकाः क्षामः पृथिव्यश्च सप्तनोनवुः । तद्यस्याः सर्वप्राणिनो नमन्तेइत्यर्थः । त्रिवृत्तो लोकाइति श्रुतेर्यदुवचनम् ॥ ४ ॥

तृतीयेहनि निष्केवल्ये वैरूपसामपक्षे यद्यावइति प्रगाथःस्तोत्रियः । सूत्रितञ्च—यद्याव-इन्द्रदेशतं यदिन्द्रयावत्स्त्वमिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते पञ्चमी—

यद्यावइन्द्रतेशतंशतंभूर्मीरुतस्युः ।

नत्वावञ्चिन्तसहस्रसूर्याअनुनजातमपरोदसी ॥ ५ ॥ ८ ॥

यत् । द्यावः । इन्द्र । ते । शतम् । शतम् । भूर्मीः । उत ।

स्युरिति स्युः । न । त्वा । वञ्चिन् । सहस्रम् । सूर्याः । अनु ।

न । जातम् । अट् । रोदसी इति ॥ ५ ॥ ८ ॥

हे इन्द्र ते तव प्रतिमानार्थं यद्यदि पावोद्युलोकाः शतस्युः तथापि नाभुवन्ति । उतापि भूर्मीभूम्यः ते तवभूर्तिप्रतिविंबाय शतस्युः तथापि नाभुवन्ति । हे यच्चिन् त्वा त्वां सहस्रं सूर्या अगणिताःअपि सूर्याः नानुभवन्ति नमकाशमन्तीत्यर्थः । न तत्र सूर्यो भावीविश्रुतेः । किंचदुना जातं पूर्वमुत्पन्नं किञ्च अनुनाष्ट नाभुते । तथा रोदसी द्यावापृथिव्यौ नाभुवाते सर्वेभ्योदिरिच्यतइत्यर्थः । ज्यायान् पृथिव्या ज्यायानन्तरिक्षात् ज्यायान् दिवो ज्यायानेऽप्योलोकेत्यर्दतिश्रुतेः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य पञ्चमेष्टयवर्गः ॥ ८ ॥

अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्ते षष्ठी—

आप॑प्राथम॒हिना॑वृ॒ण्ण्या॑वृ॒ण्वि॒श्वा॑शवि॒ष्टश॑र्वसा ।
अ॒स्माँअ॑वमघव॒न्गोम॑तिव्र॒जेवज्जि॑न्चि॒त्राभि॑रू॒तिभिः॑ ॥ ६ ॥

आ । प॒प्रा॒थ । म॒हि॒ना । वृ॒ण्ण्या॑ । वृ॒ण्व । वि॒श्वा॑ । श॒वि॒ष्ट । श॑र्वसा ।
अ॒स्मान् । अ॒व । म॒घ॒व॒न् । गो॒म॒ति । व्र॒जे । वज्जि॑न् ।
चि॒त्राभिः॑ । उ॒ति॒भिः ॥ ६ ॥

हे शविष्ठ मघवन् बलवन् धनवन् हे वृषन् अभिमतवर्षकेन्द्र त्वं आपप्राथ आपूरयति
व्याप्नोषि । कानि विश्वा विश्वानि सर्वाणि वृण्ण्या वर्षकाणि बलानि शत्रुसंबन्धीनि । केनसा-
धनेन महिना महता शर्वसा बलेन स्वीयेन । अथवा वृण्वेत्येतच्छब्दोविशेषणं तथा सति अ-
भिमतवर्षकेण महता बलेनास्मदीयानि बलानि पूरयसीत्यर्थः । अथ तथाकृत्वा अस्मान्गोमति
बहुभिर्गोभिर्युक्ते व्रजे शत्रुसंबन्धिनि निमित्ते सत्यस्मानव । हे वज्रिन् वज्रयुक्तेन्द्र कैः साधनैः
चित्राभिर्नानाविधैरूतिभिरक्षणेति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नसी॒मदे॑वआप॒दिपँदी॑र्घा॒योम॑र्त्यः ।
एत॑ग्वाचि॒द्यएत॑शा॒युयोज॑ते॒हरी॑इन्द्रो॒युयोज॑ते ॥ ७ ॥

न । सी॒म् । अदे॑वः । आ॒प॒त् । इ॒प॒म् । दी॒र्घा॒यो इति॑ दी॒र्घ॒आयो॑ ।
म॒र्त्यः । एत॑ग्वा । चि॒त् । यः । एत॑शा । यु॒योज॑ते ।
हरी॑ इति॑ । इन्द्रः । यु॒योज॑ते ॥ ७ ॥

हे दीर्घायो नित्येन्द्र सः अदेवः इन्द्राख्यदेवरहितो मर्त्योऽमरणधर्मा मनुष्यो सीं सर्ववि-
षमजं नापव नप्नोति । योमर्त्योऽप्येन्द्रस्य एतग्वाचिद्य एतवर्णाविवास्वो भवतोऽभिमतदेशगमना-
य एतशा एतशो अश्वो युयोजते योजयति रथे यज्ञगन्तुम् यथेन्द्रोऽहरी युयोजते तं न यः स्वी-
ति सनप्नोतीति समन्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तं वौ म॒हो म॒हा॒य्य॒मिन्द्रं॑ दानाय॒ स॒क्षणि॑म् ।
 यो॒गा॒धे॒पु॒य॒आ॒रणे॑षु ह॒व्यो॒वा॒जे॒ष्वस्ति॒ ह॒व्यः ॥ ८ ॥

तम् । वः । म॒हः । म॒हा॒य्यम् । इन्द्रम् । दानाय॒ । स॒क्षणि॑म् ।
 यः । गा॒धे॒पु॒ । यः । आ॒र॒णेषु॑ । ह॒व्यः । वा॒जेषु॑ ।
 अस्ति॑ । ह॒व्यः ॥ ८ ॥

हे ऋत्विजो महो महान्तो वो यूयं तं महाय्यं पूज्यं इन्द्रं दानाय सक्षणिं सचमानं परि-
 चरेतेशेषः । यइन्द्रो गाधेपूदकेषु हव्योस्ति आह्वातव्यो भवति यश्चरणेषु गन्तव्येषु निम्नेषूदकेषु
 स्थलेषु वा हव्योस्ति तथा वाजेषु संग्रामेषु जयाय हव्यो ह्वातव्योस्ति भवति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उ॒दूपु॒णो॒वसो॑ म॒हे मृ॒शस्त्वं शूर॑ राध॒से ।
 उ॒दूपु॒म॒स्यै म॒घव॑न् म॒घत्त॑य॒ उदि॑न्द्र॒श्रव॑से म॒हे ॥ ९ ॥

उत् । ऊँ इति । सु । नः । व॒सो इति॑ । म॒हे । मृ॒शस्त्वं । शूर॑ । राध॒से ।
 उत् । ऊँ इति॑ । सु । म॒स्यै । म॒घ॒इव॑न् । म॒घत्त॑ये । उत् ।
 इन्द्र॑ । श्रव॑से । म॒हे ॥ ९ ॥

हे वसो वासयितः शूरेन्द्र त्वं नोस्मान् सु सुष्ठु उदुमृशस्त्वं उन्मृशस्त्वेव उत्थापय किम-
 र्थं महे महते राघसेनाय । तथा हे शूर मघवन् इन्द्र उन्मृशस्त्वं मस्यै महते मघत्तये धनदाना-
 य तथोन्मृशस्वेन्द्र महे महत्ये श्रवसे कीर्त्ये ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

त्वं न॑ इन्द्र॒ ऋत॑यु॒स्त्वा॒निदो॑ नि॒तृप॑सि ।
 म॒ध्ये॒वसि॑ष्व॒तुवि॑नृ॒म्यो॒र्वो॒नि॒दा॒सं॒शि॒त्रयो॑ ह॒व्यैः ॥ १० ॥ १॥

त्वम् । नः । इन्द्र । ऋत॒ऽयुः । त्वा॒ऽनिदः । नि । तृ॒म्प॒सि ।

मध्ये । व॒सि॒ष्व । तु॒वि॒ऽनृ॒म्णा । ऊ॒र्वोः । नि ।

दा॒सम् । शि॒श्र॒थः । ह॒थैः ॥ १० ॥ ९ ॥

हे इन्द्र ऋतयुर्यज्ञकामस्त्वं नोऽस्यान् त्वानिदः त्वां योनिन्दति सः अयजनमेव निन्दा तव तस्यादयद्दुःसकाशाद् नि नितरां तृम्पसि प्रीणयसि तस्य धनमपहृत्येति भावः । एवं सन्तर्प्य हे तुविनृम्णा प्रभूतधनं सत्त्वं तवोर्वोर्मध्येऽस्यान्वसिष्व ऊरुभ्यामाच्छादय रक्षार्थं । दासं उपसप्तपितारं अस्पृह्येपिणं पापं वा हथैर्हननैर्निशिश्रथः मारयसि । अथवा त्वद्विरोधिनां दासमसुरं निशिश्रथोहनैः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी-

अ॒न्य॒व॒न्त॒म॒मा॒नु॒प॒म॒य॒ज्वा॒न॒म॒दे॒व॒यु॒म् ।

अ॒व॒स्वः॒स॒खा॒दु॒धु॒वी॒त॒प॒र्वतः॒सु॒घ्रा॒य॒द॒स्यु॒प॒र्वतः॑ ॥ ११ ॥

अ॒न्य॒ऽव॒न्त॒म् । अ॒मा॒नु॒प॒म् । अ॒य॒ज्वा॒न॒म् । अ॒दे॒व॒ऽयु॒म् ।

अ॒व॒ । स्वः । स॒खा॒ । दु॒धु॒वी॒त॒ । प॒र्वतः । सु॒घ्रा॒य॒ ।

द॒स्यु॒म् । प॒र्वतः॑ ॥ ११ ॥

हे इन्द्र अन्यव्रतं व्यतिरिक्तकर्माणं अतएव अमानुषं मानुषाणां इन्द्रयाजिनामर्षिणं अयज्वानं अपृष्टारं अदेवयुं अदेवकर्षिणं पापिनं स्वः स्वर्गादवदुधुवीत अवचाळयेदित्यर्थः । कः सखा पर्वतः तव सखिभूतः पर्वतऋषिः यद्यप्यन्यं देवमिष्ट्वा स्वर्गपामोति सः तथापि पातयति ऋषिः । न केवलं धूननमात्रं अपितु सुघ्राय सुष्ठु हन्ते श्रुत्येव दस्युमुक्लृप्तपर्वतः प्रेरयतीति शेषः । अत इन्द्रमेवावश्यं यजध्वमिति शेषः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

त्वं॒न॒इन्द्रा॒सां॒ह॒स्ते॒श॒वि॒ष्ट॒दा॒वने॑ ।

धा॒ना॒नां॒न॒सं॒गं॒ता॒या॒स्म॒यु॒हिः॒सं॒गं॒ता॒या॒स्म॒युः॑ ॥ १२ ॥

त्वम् । नः । इन्द्र । आसाम् । हस्ते । शविष्ठ । दावने ।
 धानानाम् । न । सम् । गृभाय । अस्मद्युः । द्विः ।
 सम् । गृभाय । अस्मद्युः ॥ १२ ॥

हे शविष्ठ बलवलिन्द्र त्वं नोस्मभ्यं दावने प्रदानाय आसां गवां कर्मणिपृषी एतागाः
 हस्ते गृभाय गृहाण । ग्रहणे दृष्टान्तः—धानानां न धाना भृष्टयवाः अत्रापि कर्मणिपृषी धाना-
 यथा संगृह्णाति तद्गृहाण । कीदृशस्त्वं अस्मयुरस्मान् कामयमानः गृहीत्वा वास्मयुः सन्न द्विः
 संगृभाय पुनर्द्विवारं संगृहाण ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

सखायः क्रतुमिच्छत कथाराधामशरस्य ।
 उपस्तुतिभोजः सूरियोऽह्नयः ॥ १३ ॥

सखायः । क्रतुम् । इच्छत । कथा । राधाम् । शरस्य ।
 उपस्तुतिम् । भोजः । सूरिः । यः । अह्नयः ॥ १३ ॥

हे सखायः क्रतिवज्रोऽथवाऽदयः क्रतुं कर्मेन्द्रसंबन्धिनमिच्छत कर्तुं । हे सखायः शरस्य
 शूर्हिंसायां हिंसकस्येन्द्रस्य कथा कथं राधाम साधयाम । किं उपस्तुतिं स्तोत्रं यइन्द्रोभोजः
 शत्रूणां भोजयिता सूरिः प्रेरकः अह्नयोऽनवनवतः शत्रूणामिति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

भूरिभिः समहृत्तपिभिर्वर्हिष्मद्भिः स्तविष्यसे ।
 यदित्यमेकमेकमिच्छरवत्सान्पराददः ॥ १४ ॥

भूरिभिः । समहृत् । तपिभिः । वर्हिष्मत् । भिः । स्तविष्यसे । यत् ।
 इत्यम् । एकमेकम् । इत् । शर । वत्सान् । पराददः ॥ १४ ॥

हे इन्द्र समह समानपूज सर्वैः पूज्येत्यर्थः भूरिभिर्वहुभिर्ऋषिभिः अतीन्द्रियैर्ऋषि-
 भिः वर्हिष्मद्भिः यागवद्भिः स्तविष्यसे स्तूपसे यतः यइन्द्र इत्यं एकमेकमिच्छ एकमेकमेव बहु-

वत्सान्स्तोतृभ्यः पराददः प्रयच्छसि हे शर हिंसक शत्रोः । अत्र वत्सशब्दो वत्समातृणां गवां
उपलक्षकः गाः प्रयच्छसीति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

कर्णगृह्यामधवाशौरदेव्योवत्संनस्त्रिभ्यआनयत् ।
अजांसूरिर्नधातवे ॥ १५ ॥ १० ॥

कर्णगृह्यं । मधवा । शौरदेव्यः । वत्सम् । नः । त्रिभ्यः ।
आ । अनयत् । अजाम् । सूरिः । न । धातवे । १५ ॥ १० ॥

अयं मधवेन्द्रस्त्रिभ्यो हिंसकेभ्यः सकाशात् शौरदेव्यः दीव्यन्ति क्रीडन्त इतिदेवा
योद्धारः शूराश्च ते देवाश्च शूरदेवाः तेषां हितः शौरदेवं युद्धं तत्संबन्धिन्योगाः युद्धे शत्रून्हत्वा
तत्संबन्धिन्यइत्यर्थः । ताः वत्सं । नेतिचार्थे वत्ससहिता अस्मभ्यं कर्णगृह्य कर्णगृहीत्वा
आनयदानयतु । सूरिर्न मेरकः स्वामीव धातवे पानायाजां यथा सआनयति कर्णगृहीत्वा
तद्वदिति ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पंचमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

त्वंनोअग्नेइति पञ्चदशर्चं द्वितीयं सूक्तं सुदीतिपुरुमीह्वावृषी तयोर्न्यतरोवा आदी
नवगायत्र्यः दशमीद्वादशीचतुर्दशोबृहत्पः एकादशीत्रयोदशीपञ्चदश्यःसतोबृहत्पः अग्निर्देव-
ता । तथाचानुक्रान्तम्—त्वंनः सुदीति पुरुमीह्वा तयोर्न्यतर आग्नेयंतु विमगाधानमिति ।
मातरनुवाके आग्नेयेकतौ गायत्रे छन्दसि आश्विनशस्त्रे आदितोनवर्चः । तथाचसप्रितम्—त्वंनो
अग्नेमहोमिरिति नवेति ।

तत्र प्रथमा—

त्वंनोअग्नेमहोमिःपाहिविश्वस्याअरतिः ।
उतद्विपोमर्त्यस्य ॥ १ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । महः । मिः । पाहि । विश्वस्याः । अरतिः ।
उत । द्विपः । मर्त्यस्य ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं नोऽस्मान् महोभिः पूजाभिः महद्भिर्धनैर्वा पाहि रक्ष । कस्य महोभिर्विश्व-
स्याः बहुविधस्य अरातेरदातुः सकाशात् अदानाद्वा पाहि त्वमेव महद्धनं दत्वा अदातु-
रदानाद्वा सकाशाद्द्रक्षेत्यर्थः । यद्वा महोभिर्युक्तस्त्वमिति योज्यम् । उत अपिच द्विपोद्वेष्टुर्मर्त्य-
स्य मर्त्यात्सकाशात्पाहि अस्मभ्यं बलं दत्वेति भावः । अथवा मर्त्यस्यद्विपो द्वेषाद्द्रक्षेति संब-
न्धः । अरातेरित्यस्य अदानादिति पक्षे तत्रापि मर्त्यस्यादानादिति संबन्धनीयम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

न॒हि॒म॒न्युः॒ पौरु॑षे॒य॒ ई॒शे॒ हि॒वः॒ प्रि॒य॒जा॒त ।
त्व॒मि॒दं॒ सि॒ क्षपा॑वान् ॥ २ ॥

न॒हि । म॒न्युः । पौरु॑षे॒यः । ई॒शे । हि॒वः । प्रि॒य॒जा॒त ।
त्वम् । इत् । अ॒सि । क्षपा॑वान् ॥ २ ॥

हे प्रियजात मियो यजमानस्तदर्थमुत्पन्न अग्ने वस्त्व पौरुषेयः पुरुषसंबन्धी मन्युःक्रो-
धो नहीशे नेष्टे बाधितुं अस्मदादिभीरक्षितत्वादितिभावः । दिवाचराः खलु पुरुषाः । अतो दि-
वा तवहानिर्नास्तीतिभावः । अथ रात्रिञ्चरा रक्षःप्रभृतयः तेभ्योपि पीडा नास्तीत्युच्यते त्व-
मिदं त्वमेवखलु क्षपावान् रात्रिमानसि रात्रौ त्वमिर्विशेषेण तेजस्वीभवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स॒नो॒वि॒श्वे॒भिर्दे॒वाभि॒रु॒र्जो॒न॒पा॒द्भद्र॑शो॒चे ।
र॒यि॒र्दे॒हि॒वि॒श्ववा॑रम् ॥ ३ ॥

सः । नुः । वि॒श्वे॒भिः । दे॒वेभिः । ऊ॒र्जः । न॒पा॒त् । भ॒द्र॑शो॒चे ।
र॒यि॒म् । दे॒हि । वि॒श्ववा॑रम् ॥ ३ ॥

हे अग्ने सः स्तुत्यस्त्वं नोऽस्मभ्यं विश्वेभिः देवेभिः धनं प्रयच्छसि । हे ऊर्जोनपात् वलस्य
नभः नपातयित्वा हे भद्रशोचे स्तुत्य प्रकारान्देव आदरार्थं पुनरहं रयिं धनं विश्ववारं सर्वदे-
वणीयं धनं देहि । अथवा यद्वत्प्रमास्यस्मभ्यं दातुं वद्धनं गृहादिलक्षणं तच्च रयिं दानार्हं गो-
हिरण्यादिकंच देहीत्युपनरुकिः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नतमग्ने॒ अरा॑तयो॒ मर्त॑युवन्त॒ रा॒यः ।

यन्त्राय॑सेदा॒श्वांस॑म् ॥ ४ ॥

न । तम् । अग्ने । अरा॑तयः । मर्त॑म् । यु॒वन्त॒ । रा॒यः ।

यम् । त्राय॑से । दा॒श्वांस॑म् ॥ ४ ॥

हे अग्ने तं मर्तं मनुष्यं स्तोतारं अरातयः अदानशीला द्वेपिणो रायो रयिमन्तो न युवन्त न पृथक्कुर्वन्ति रायो धनादा नयुवन्त यं दाश्वांसं हविर्दातारं त्रायसे पालयसे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

य॑त्त्वंवि॒प्रमे॒धसा॑ता॒वग्ने॑हि॒नोपि॑धनाय ।

सत॑वो॒तीगो॑पु॒गन्ता॑ ॥ ५ ॥ ११ ॥

यम् । त्वम् । वि॒प्र । मे॒धसा॑तौ । अग्ने॑ । हि॒नोपि॑ ।

धना॑य । सः । तव॑ । ऊ॒ती । गो॑पु॒ । गन्ता॑ ॥ ५ ॥ ११ ॥

हे अग्ने विम त्वं यं मर्त्यं मेधसातौ यज्ञस्य संभजने हिनोपि प्रेरयसि धनाय गवादिधनलाभाय सयजमानस्तवोती ऊत्या रक्षणेन यागेषु गन्ता भवति गोमान् भवतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी—

त्वं॒ रयि॑पु॒रुवी॒रम॑ग्ने॒ दा॒शुपे॑मर्ताय ।

प्र॒णो॒नय॑व॒स्यो॒अच्छ॑ ॥ ६ ॥

त्वम् । र॒यिम् । पु॒रु॒वी॒रम् । अग्ने॑ । दा॒शुपे॑ । मर्ता॑य ।

प्र । नुः । न॒य॒ । व॒स्यः । अ॒च्छ ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वं दाशुपे हविर्दत्तवते मर्ताय मर्त्याय यजमानाय रयिं धनं पुरुवीरं बहुभिर्वीरैर्भुक्तं प्रपच्छसि अतो नोस्मानपिवस्यः वसीयोधनं अच्छान्निप्राप्तुं प्रणय प्रापय ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उरु॒ष्या॒णो॒माप॑रा॒दाअ॒घाय॑तेजा॒तवे॑दः ।
दु॒रा॒ध्ये॒मर्ता॑य ॥ ७ ॥

उरु॒ष्य । नः । मा । परा॑ । दाः । अ॒घ॒द्यते॑ । जा॒त॒वे॒दः ।
दुः॒आ॒ध्ये । मर्ता॑य ॥ ७ ॥

हे जातवेदः जातविध जातधन वा अग्ने नोऽस्मानुरुष्य रक्ष । उरुष्यती रक्षाकमेति या-
स्तुः । मापरादाः मापरादेहस्मान् । कस्मादिति सञ्च्यते अघायते अघं पापमिच्छते दुराध्ये
दुराध्यानाय दुर्विद्विन्तकाय हिंसाचुङ्कये मर्ताय मनुष्याय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अग्ने॒मा॒र्कि॒ष्टेदे॒वस्य॑रा॒तिम॑दे॒वोयु॑धोत ।
त्व॒मी॒ंशि॒पेव॑सू॒नाम् ॥ ८ ॥

अग्ने॑ । मा॒र्किः । ते॒ । दे॒वस्य॑ । रा॒तिम् । अ॒दे॒वः । यु॒यो॒त ।
त्वम् । ई॒शि॒पे । व॒सू॒नाम् ॥ ८ ॥

हे अग्ने देवस्य द्योतमानस्य ते तव रातिं दानं दत्तं धनं वा कश्चिद् अदेवो मर्यादादिर्मा-
किर्युयोत भैव पृथक्करोतु त्वमेव ईशिपे । कस्य वसूनां धनानां ईश्वरोभवसि दातुं अनेनामि-
श्रणीयापारातेः सद्भावउक्तो भवति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

स॒नो॒वस्त्व॒उप॑मा॒स्यूर्जो॑न॒पान्मा॒हि॒नस्य॑ ।
स॒खे॒वसो॑ज॒रित्त्व॑र्भ्यः ॥ ९ ॥

सः । नः । व॒स्त्वः । उ॒प॒ । मा॒सि॒ । ऊ॒र्जः । न॒पा॒त् ।
मा॒हि॒नस्य॑ । स॒खे॒ । व॒सो॒ । द॒र्ति॒ । ज॒रि॒त्त्व॑र्भ्यः ॥ ९ ॥

हे ऊर्जोऽनपाव बलस्य अन्नस्य पुत्र वलेन मध्यमानत्वादाज्यलक्षणेनाग्नेन प्रवर्धनात्
ऊर्जोऽनपात्त्वं हे सखे सखिवदितकारिन् वसो वासकाग्ने सः स्तुत्यत्वेन वा प्रसिद्धत्वं जरि-
र्यः गरितृर्यः स्तोत्रर्यो नोस्मर्यं माहिनस्य वस्वः माहिनइति महन्नाम महद्धनं उपमाति
समीपे मासि निर्मासि प्रयच्छसीत्यर्थः ॥ ९ ॥

मातरनुवाके यार्हतेछन्दस्यच्छानइत्याद्याःपल्लवः तथाच सूत्रितं—अच्छानःशीरशो-
चिपमिति पल्लिति । दशमेहन्ति मातःसवनेअच्छावोअग्रिमिति तृचस्यस्थाने अच्छानइति
तृचोच्छावाकवादः सूत्रितञ्च—अच्छानःशीरशोचिपं प्रतिश्रुतायवोषूपदिति तृचाविति ।

अथ सूक्ते दशमी—

अच्छानःशीरशोचिपंगिरौयन्तुदर्शतम् ।

अच्छांयज्ञासोनमसापुरुवसुंपुरुषशस्तमूतये ॥ १० ॥ १२ ॥

अच्छ । नः । शीरशोचिपम् । गिरः । यन्तु । दर्शतम् ।

अच्छ । यज्ञासः । नमसा । पुरुवसुम् । पुरुषशस्तम् ।

ऊतये ॥ १० ॥ १२ ॥

अच्छाभिमुखं यन्तु गच्छन्तु नोस्माकं गिरः स्तुतयः कं शीरशोचिपं अशनशीलज्वा
दर्शतं सर्वदर्शनीयं अग्निं । तथा यज्ञासो यज्ञाश्वास्मदीया नमसा हविषाज्यादिलक्षणेनाच्छा
भिमुखं यन्तु गच्छन्तु । कीदृशं पुरुवसुं प्रभूतघनं पुरुषशस्तं बहुस्तुतं किमर्थं ऊतयेत्साकं रस-
णाय ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठ्ये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी—

अग्निं सूनुंसहसो जातवेदसं दानाय वार्याणाम् ।

द्वितायो मृदमृतो मर्त्येष्वहोता मन्द्रतमो विशि ॥ ११ ॥

अग्निम् । सूनुम् । सहसः । जातवेदसम् । दानाय । वार्याणाम् ।

द्विता । यः । भूत् । अमृतः । मर्त्येषु । आ । होता ।

मन्द्रतमः । विशि ॥ ११ ॥

अग्निं सहस्रभुजं बलस्थपुत्रं जातवेदसं जातधनं वार्याणां वरणीयानां गवादिधनानां दानाय गिरोच्छयन्वित्यनुवर्तते । योऽग्निरमृतः अमरणधर्मा देवेषु भवति समर्त्येष्व्वा आकार-
 अर्थे मनुष्येषु च भूदभवदिति । एवं द्विता द्वैधं भवति देवेष्वमृतत्वमस्य प्रसिद्धम् । मनुष्येषु
 कीदृशो भूदिति उच्यते—विशि विश्व यजमानरूपासु मज्जासु होवा होमनिष्पादकः मन्द्रतमो
 मादयितृत्वमथ भवति । अच्छयन्वितिसमन्वयः । अथवा यः अमृतो द्विता द्वित्वं द्वैधं द्विप्रका-
 सेभूत् कथंमर्त्येषु सामान्येन दाहपाकादिसाधनो भवदित्येतत्प्रसिद्धं । विशि यजमानरूपा-
 मांतु होता मन्द्रतमो भवदित्येवं द्वित्वम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अग्निर्वोदेवयज्ययाग्निप्रयत्यध्वरे ।

अग्निधीपुप्रथममग्निमर्वत्यग्निक्षेत्रायासाधसे ॥ १२ ॥

अग्निम् । वः । देवयज्यया । अग्निम् । प्रयति ।

अध्वरे । अग्निम् । धीपु । प्रथमम् । अग्निम् । अर्वति ।

अग्निम् । क्षेत्राय । साधसे ॥ १२ ॥

हे यजमाना वो युष्माकं देवयज्यया देवयागेन निमित्तेन देवयागार्थमग्निं स्तौमीतिशेषः ।
 तथाग्निं अध्वरे यागे प्रयति प्रकर्षेण गच्छति प्रवृत्तेऽसति स्तौमि । प्रथमं इतरदेवेभ्यः । तथा-
 ग्निमर्वति आगते भ्रातृभ्ये स्तौमि । यज्ञे विघ्नपरिहारार्थं । तथा क्षेत्राय क्षेत्राय क्षेत्रसंयन्धिने साध-
 से साधनाय क्षेत्रलाभाय स्तौमि । यज्ञान्ते क्षेत्रलाभरूपाय फलाय च स्तौमि । एवं आदौ म-
 ध्येन्ते च सर्वदा स्तौमीत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

अग्निरिपांसुरख्येदंदातुर्नृशेयोवार्याणाम् ।

अग्नितोकेतनये शश्वदीमहेवसुसन्ततनूपाम् ॥ १३ ॥

अग्निः । इपाम् । सख्ये । ददातु । नृः । ईशे । यः । वार्याणाम् ।

अग्निम् । तोके । तनये । शश्वत् । ईमहे । वसुम् ।

सन्तम् । तनूपाम् ॥ १३ ॥

अग्निर्देवः सख्ये समानख्यानाय नो मत्तं सख्युः कर्म सख्यं तस्मिन् अथवा नोस्म्यं
इषां इषोन्नानि ददातु । योमिर्वायाणां धनानामीशे ईष्टे सददात्विति । तमेवाग्निं तोके पुत्रार्थं त-
नये तत्पुत्रार्थं च शश्वद्बहुधनं अर्जवा ईमहे याचामहे । वार्याणामीश इत्युक्तत्वादेवंलभ्यते कीदृ-
शमग्निं वसुं वासकं सन्तं सर्वदा वर्तमानं वनूषां अंगानां पाठयितारं ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अग्निमीळिष्वारवसेगाथाभिः शीरशोचिपम् ।

अग्निरायेपुरुमीह्मश्रुतनरोऽग्निमुदीतयेछर्दिः ॥ १४ ॥

अग्निम् । ईळिष्व । अरवसे । गाथाभिः । शीरशोचिपम् ।

अग्निम् । राये । पुरुमीह्म । श्रुतम् । नरः ।

अग्निम् । सुदीतये । छर्दिः ॥ १४ ॥

हे पुरुमीह्म त्वमग्निं अरवसे आवयोः रक्षणाय ईळिष्व स्तुहि गाथाभिः गाथेति वाङ्मय
मन्त्ररूपाभिर्वाग्भिः । कीदृशं शीरशोचिपं शयनस्वभावरोचिष्कं तथा राये धनाय अग्निं ईळि-
ष्व श्रुतमेनं नरोन्मेषि यजमानाः स्तुवन्ति स्वार्थं तस्मात्सुदीतये मत्तं अग्निं छर्दिर्गृहं यावत्स
इत्येवं सुदीतिः पुरुमीह्मं ब्रूते ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

अग्निर्देपो योतवैनोऽगृणीमस्यग्निं शंयोश्च दातवे ।

विश्वांसु विक्ष्ववितेव हव्यो भुवद्भस्तुर्कपूणाम् ॥ १५ ॥ १५ ॥

अग्निम् । द्वेपः । योतवे । नः । अगृणीमसि । अग्निम् ।

शम् । योः । च । दातवे । विश्वांसु । विक्ष्व । अविताद्वेव ।

हव्यः । भुवत् । वस्तुः । कपूणाम् ॥ १५ ॥ १५ ॥

अग्निं नः अस्माकं द्वेपः द्वेदून् योतवे पृथक्कर्तुं अगृणीमसि अगृणीमः स्तुमः । तथाग्निं शं
गुप्तं योश्च भयानामभिभ्रणं च दातवे दातुं अथवा शं गुप्तस्य योमिभ्रणापच । अगृणीमसि ।
अस्मिन्त्यक्ते द्वेपो योतवा इत्यनेन सह समुच्चयार्थश्च शब्दः । सोमिर्विश्वांसु सर्वासु मि-
मगासु अवितेव रक्षिता राजेव ऋष्यागृणीणामस्माकं वस्तुः वासको देवो हव्यो भुवत्

भवतु । अथवा सर्वासु विश्वे यजमानरूपासु प्रजासु मध्ये ऋषूणामृषीणां सूक्तद्रष्टृणामस्मा-
कमेव हव्यो भवतु वस्तुः सर्वस्य वासकोदेवः ॥ १५ ॥

॥ इति पठस्थ पञ्चमे वयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

हविष्कणुध्वमित्यष्टादशर्चं तृतीयसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—हविद्भूना हर्यतः प्रागाथो ह-
विषांस्तुतिर्वेति । प्रगाथपुत्रोहर्यतःकपिः परंगाथत्रं प्राग्वत्समेरिति परिभाषया गायत्रीछन्दः आ-
ग्नेयंतिष्युकत्वादग्निर्देवता । यद्वा हविषांस्तूयमानत्वात्तदेवताकं वा । सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्र प्रथमा—

हविष्कणुध्वमागमदध्वर्युर्वनतेपुनः ।

विद्वाँअस्यप्रशासनम् ॥ १ ॥

हविः । कणुध्वम् । आ । गमत् । अध्वर्युः । वनते ।

पुनरिति । विद्वान् । अस्य । प्रशासनम् ॥ १ ॥

हे अध्वर्युसंबन्धिनो हविष्कर्तारोभूयं हविः कणुध्वं कुरुध्वं शीघ्रं यत् आगमदाजगा-
मायमग्निः अतः कणुध्वं अध्वर्युः पुनर्वनते संभजते किं सामर्थ्यादध्वरमितिगम्यते । कीदृशो-
ध्वर्युः अस्य हविषः प्रशासनं प्रदानं विद्वान् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नितिगममभ्यंशुंसीदद्भोतामनावधि ।

जुपाणोअस्यसख्यम् ॥ २ ॥

नि । तिगमम् । अग्नि । अंशुम् । सीदत् । होता । मनौ ।

अधि । जुपाणः । अस्य । सख्यम् ॥ २ ॥

होता ऋत्विक् विगमं सीदण्यंशुं तमग्निं निपीदत् निपीदति । कीदृशोहोता अस्याग्नेः
सख्यं मनौअधि यजमाने जुपाणः । अवीति सप्तम्यर्थानुवादी ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒न्तरि॑च्छन्ति॒तं ज॒ने॒रु॒द्रं प॒रोर्म॑नी॒पया॑ ।

गृ॒भ्णन्ति॑ जि॒ह्वाया॑ स॒सम् ॥ ३ ॥

अ॒न्तः । इ॒च्छ॒न्ति । तम् । ज॒ने॒ । रु॒द्रम् । प॒रः । म॒नी॒पया॑ ।

गृ॒भ्णन्ति॑ । जि॒ह्वाया॑ । स॒सम् ॥ ३ ॥

तं रुद्रं रुद्रुःखं तस्य द्वावयितारं अथवा रुच स्तुतिः तया गन्तव्यं स्तुत्यमित्यर्थः तादृशमग्निं जने यजमानार्थं मनीषया स्वप्रज्ञानेन परः परस्तात्पुरोदेशे इच्छन्ति स्थापयितुं तेष्वपश्चात् अन्तः सप्तं स्वपन्तमग्निं जिह्वाया ज्ञेये जनकशब्दः जिह्वा प्रभवया स्तुत्या गृभ्णन्ति गृह्णन्ति अंगुलीभिः । अत्रयास्कः—स्वपन्तमेतन्मध्यमं ज्योतिरनित्यदर्शनमिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जा॒म्य॒ती॒तपे॑ ध॒नुर्व॑यो॒धा अ॒रु॒ह॒दन॑म् ।

दृ॒पदं॑ जि॒ह्वाया॑ व॒धीत् ॥ ४ ॥

जा॒मि । अ॒ती॒तपे॑ । ध॒नुः । व॒यः । द॒धाः । अ॒रु॒ह॒त् । व॒नम् ।

दृ॒पदं॑ । जि॒ह्वाया॑ । आ । अ॒व॒धी॒त् ॥ ४ ॥

वयोधा अन्नस्य दाताग्निः मध्यमस्थानो जामि प्रवृद्धं सर्वमतिरिच्य वर्तमानं । जाम्यविरैकनामेति यास्कः । धनुर्धन्यान्तरिक्षं अतीतपे अतितपति । अथवा अग्नेर्जामि गमनशीलं धनुर्तीतपे स्वविरोधिर्न । सच वयोधा अन्नस्य दाताग्निः वनमुदकं अरुहत् आरोहति विमोक्षाय । तदर्थं जिह्वाया ज्वाल्या दृपदं मेघमवधीव हन्ति । दावाग्निपक्षे वनं तरुसमूहं हन्ति जिह्वा दृपदं कठिनमपि पाषाणं भिनत्तीति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

च॒रन्व॑त्सो॒रुश॑न्नि॒ह्नि॒दा॒तार॑न्वि॒न्दते॑ ।

पे॒ति॒स्तो॒तव॑ अ॒व्यम् ॥ ५ ॥ ३४ ॥

चरन् । वत्सः । रुशन् । इह । निद्वितारम् । न । विन्दते ।
वेति । स्तोतवे । अन्वयम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

वत्सो वत्सवच्चापत्येन धावनाद्वत्स इत्युपचर्यते । अथवा वत्सइव सञ्चरन् इवशब्दो
सुप्यते रुशन् श्वेतोभवन् इह अस्मिन् लोके निदातारं निरोधकं नविन्दते नलभते किन्तु स्तो-
तवेस्तोतुमव्यं अन्यं स्तोतारं स्वयं वेति कामयते । अथवात्र वैद्युतोग्निरुच्यते वैद्युतोयं रुशन्
चरंश्चेहान्तरिक्षे वत्सः सर्वदा वसन् वत्सस्थानीयोवा सन् निदातारं निरोधकं नविन्द-
ते । किन्तु स्तोतुं अन्वयं माध्यमिकां वाचं वेति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी—

उतोन्वस्ययन्महदश्वावद्योजनं बृहत् ।
दामारथस्य ददृशे ॥ ६ ॥

उतो इति । नु । अस्य । यत् । महत् । अश्वं वत् । योजनम् ।
बृहत् । दामा । रथस्य । ददृशे ॥ ६ ॥

उतो अपिच नु क्षिप्रं अद्य अस्यादित्यस्य यन्महत् माहात्म्ययुक्तं अश्वावत् संवृद्धा-
श्वयत् बृहत् महत् स्थूलं योजनं दृश्यते । तदेवाह—रथस्य दामा ददृशे दृश्यते अन्तरिक्षे रथेश्वा-
नियोजयतीत्यर्थः । तदा दुहन्तीत्युत्तरवसंभन्धः ॥ ६ ॥

अभिष्टवे धर्मदाहे दुहन्तिसौतेयेषा । सन्निवृत्त—दुहन्तिसौतेकां समिद्धोअग्निरश्विनेति ।
ग्रावस्तोत्रेष्येषा । सन्निवृत्त—दुहन्तिसौतेकामधुक्षतिप्युपीमिपमिति ।

सैषा सप्तमी—

दुहन्तिसौतेकामुपद्वापञ्चसृजतः ।
तीर्थे सिन्धो रधिस्वरे ॥ ७ ॥

दुहन्ति । सप्त । एकां । उप । द्वा । पञ्च । सृजतः ।
तीर्थे । सिन्धोः । आधि । स्वरे ॥ ७ ॥

सप्तविंश एकां घर्म्मं दुहन्ति तेषां मध्ये द्वौ द्वौ प्रतिप्रस्थातारौ अध्वर्यू पश्चान्यानुपसृ-
जतः । प्रयोजयतः । केते पञ्च तउच्यन्ते—यजमानं ब्रह्माणं होतारमाग्नीध्रं प्रस्तोतारमि-
ति । कुत्रेति उच्यते—सिन्धोः कस्याश्चित्सरस्वत्यादि प्रख्याताया नद्यास्तीर्थं यत्राप्यमृषिर्ज-
यति तत्र स्वरे अधि । स्वरतिः शब्दकर्मा । अधीति सप्तम्यर्थानुवादी स्वरोपेतेशब्दवति । य-
त्तीर्थमृषिजां ओश्रावयेत्यादिशब्दैः शब्दवद्भवति तस्मिन्नित्यर्थः ॥ ७ ॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे ब्राह्मणेभिष्टवे वा आदशभिरित्येषा । सूत्रितञ्च—आदशभिर्विवस्वतो दु-
हन्तिसत्तैकामिति ।

सैपाष्टमी—

आदशभिर्विवस्वतु इन्द्रः कोशमचुच्यवीत् ।

खेदया त्रिष्टुतां दिवः ॥ ८ ॥

आ । दशभिः । विवस्वतः । इन्द्रः । कोशम् । अचुच्यवीत् ।

खेदया । त्रिष्टुतां । दिवः ॥ ८ ॥

विवस्वतः परिचरतो यजमानस्य दशभिरंगुलीभिर्याचितः सन्निन्द्रः कोशं मेघनामेव
उदकसेचकं मेघं दिवोन्तरिक्षसन्मन्धिर्न तत्तत्काशाद्वा अचुच्यवीद्वादारयदित्यर्थः । केनसाध-
नेनेति तदुच्यते त्रिवृता त्रिप्रकारवर्तनवता खेदया रश्मिना यद्वा अब्रेन्द्रशब्देनाग्निरादित्योवा
गृह्यते खेदया त्रिवृतेति लिङ्गात् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

परि त्रिधातुरध्वरं जूर्णिरेति नवीयसी ।

मध्वा होतारो अञ्जते ॥ ९ ॥

परि । त्रिधातुः । अध्वरम् । जूर्णिः । एति । नवीयसी ।

मध्वा । होतारः । अञ्जते ॥ ९ ॥

अयमग्निः त्रिधातुः सोहितशुक्लरुष्णभेदेन त्रिवर्णः जूर्णिर्जवो वेगवान् नवीयसी नवी-
यस्या ज्वालयता अध्वरं प्रवर्ग्य एति गच्छति होतारो होमनिष्पादका अध्वर्यादयो मध्वा आ-

ज्यादिना पर्यञ्जते । अथवा अग्नेः त्रिप्रकारा क्षिप्ता नवतरा ज्वालापर्येति महावीरं तं मध्वाञ्ज-
तइति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सिञ्चन्ति नमसावतमुच्चाचक्रं परिज्मानम् ।

नीचीनवारमाक्षितम् ॥ १० ॥ १५ ॥

सिञ्चन्ति । नमसा । अवतम् । उच्चाचक्रम् । परिज्मानम् ।

नीचीनवारम् । अक्षितम् ॥ १० ॥ १५ ॥

नमसा नमनेन अवतं महावीरं उच्चाचक्रं उपरिस्थितचक्रं परिज्मानं परिणत्याभं नीची-
नवारं नीचीनद्वारं अक्षितमक्षिणं ईदृशं क्षीराद्यवशेषयुक्तं आहवनीयस्योपरि नमनेन सिञ्च-
न्ति जुह्वति महावीरेणत्याहवनीये हूपते ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथेकादशी—

अभ्यारमिदद्रयोनिपित्तं पुष्करे मधु ।

अवतस्य विसर्जने ॥ ११ ॥

अभिः आरम् । इत् । अद्रयः । निःसितम् । पुष्करे ।

मधु । अवतस्य । विःसर्जने ॥ ११ ॥

अद्रयः आद्रियमाणा अध्वर्यादयः अभ्यारमित् अभिगम्येव निपित्तम् अतिरिक्तं मधु
पुष्करेव पुष्करे मृद्वुज्जपयमनीपात्रे सिञ्चन्ति अग्निहोत्रार्थमवतस्य महावीरस्य विसर्जने
विसर्जनसमये होमानन्तरं खलु महावीरमासन्ध्यमासादयन्ति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

गावुडपावतावतं महीयज्ञस्य रप्सुदा ।

उन्नाकर्णाहिरण्यया ॥ १२ ॥

गावः । उप । अवत । अवतम् । मही इति । यज्ञस्य । रप्सुदा ।
उभा । कर्णा । हिरण्यया ॥ १२ ॥

हे गावो घर्मदुघा यूषमवतं महावीरं प्रत्युपावतोपागच्छत । यस्माद्यज्ञस्य घर्मयागस्य
साधनभूते रप्सुदा रप्सुदे आरिप्सोः फलप्रदे लिप्स्वोरश्विनोर्दातव्येवा । यद्वा रपणं शब्दनं रप-
मंत्रः तेन सुष्ठु दातव्ये । अथवा पूदक्षरणे रपा मघ्नेण क्षारणीये दोहनीये ईदृशे गवाजयोः पय-
सी मही महती बहुले अपेक्षिते अतउपावतं । गौरजाया अप्युपलक्षकः अजापयसोपि महावीरे
सेचनीयत्वात् अपिचास्य महावीरस्य उभा उभौ कर्णाकर्णस्थानीयौ द्वौ रुक्मौ हिरण्यया
हिरण्ययौ सुवर्णरजतमयावित्यर्थः ॥ १२ ॥

प्रवर्ग्ये अजापयसि महावीरे आनीयमाने आसुतइत्येपा सूत्रितश्च—आसुतेसिञ्चतश्चि-
यमित्याजइति ।

सैषा त्रयोदशी—

आसुतेसिञ्चतश्चियंरोदस्योरग्निश्चियम् ।

रसादधीतवृषभम् ॥ १३ ॥

आ । सुते । सिञ्चत । श्रियम् । रोदस्योः । अग्निश्चियम् ।

रसा । दधीत । वृषभम् ॥ १३ ॥

सुते दुग्धे गोपयसि श्रियं श्रयणं आजं पयआसिञ्चत । सिञ्चतवा । हे अध्वर्यवः ।
कीदृशमार्जं रोदस्योः कर्मणिपष्ठयेपा द्यावापृथिव्यावग्निश्चियं अग्निश्रयन्तं अग्निसंयोगात्वा-
त्पर्यन्तं प्रवृद्धमित्यर्थः । अथवा तत्कावश्विनौ द्यावापृथिव्यावित्येकइतिनिरुक्तत्वादश्विनोरग्नि-
श्रियमित्यर्थः । सेचनानन्तरं रसा रसे आजे पयसि वृषभं वर्षकमग्निं दधीत स्थापयत अजा-
याआग्नेयीत्वात् क्षीरस्याप्यग्निसंयोजनमुचितं । आग्नेयीवाएषायदजेतिब्राह्मणम् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

तेजान्तस्वमोक्थं संवत्सासोनमातृभिः ।

मिथोनसन्तजामिभिः ॥ १४ ॥

ते । जानत । स्वम् । ओक्थम् । सम् । वत्सासः । न । मातृदृष्टिः ।

मिथः । नसन्त । जामिदृष्टिः ॥ १४ ॥

ते ता गावौ जानत ज्ञातवत्यः । अथवा सामान्याकारेण तद्वति पुंनिर्देशः । किं स्वं स्व-
कीयमेक्यं निवासं महावीरं तत्रदोग्धुमगमन्नित्यर्थः । तदेवाह—वत्सासो वत्सामावृभिर्न जन-
नीभिः सह यथा संगच्छन्ति तद्वजामिभिर्वन्धुभिः सहितागावोमिथः मत्प्रेकं संनसन्त संगच्छन्ते
महावीरम् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

उपस्रक्केपुवप्सतः कृण्वते धरुणं दिवि ।

इन्द्रे अग्नानमः स्वः ॥ १५ ॥ १६ ॥

उप । स्रक्केपु । वप्सतः । कृण्वते । धरुणम् । दिवि । इन्द्रे ।

अग्ना । नमः । स्वः । रिति स्वः ॥ १५ ॥ १६ ॥

महावीरस्य स्रक्केपु वप्सतो ज्वालयन् भक्षयतो मेरुं धरुणं इन्द्रे अग्नेति वक्ष्यमाणत्वादि-
न्द्रादयोर्धारकमार्जं दिवि अन्तरिक्षे उपकृण्वते उपकुर्वते । यदाग्निर्महावीरं दहति तदा तस्यो-
पर्युभयविधं क्षीरमासेचयन्तीत्यर्थः । एवं महावीरं आसिष्य इन्द्रे अग्ना अग्नौ न स्वः सर्वं ग-
व्यमार्जं च नमोजं । अथवा स्वः अन्तरिक्षे योजयन्तीति शेषः ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे षोडशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

प्रयगे घर्मदुहि दुग्धायामधुक्षत्पिप्युपीमिति । स्रवितश्च—दुग्धायामधुक्षत्पिप्युपीमिति । आ-
वस्तोत्रेप्येया अधुक्षत्पिप्युपीमिपमाकलशेषुधावतीति स्रवितत्वात् ।

तैषा षोडशी—

अधुक्षत् पिप्युपीमिपमूर्जसप्तपदीमरिः ।

सूर्यस्य सप्त रश्मिर्माजिः ॥ १६ ॥

अधुक्षत् । पिप्युपीम् । इपम् । ऊर्जम् । सप्तपदीम् ।

अरिः । सूर्यस्य । सप्त । रश्मिर्माजिः ॥ १६ ॥

अरिररणशीलोवायुः सूर्यस्य सप्तरश्मिभिः साधनैः पिप्पुषीं आप्याययदिपमन्नं ऊर्जं
रसं च । सप्तपदीं सर्पणस्वभावपादां माध्यमिकां वाचं धर्मधुग्रूपेणावस्थितां अधुक्षत् दुग्धवात् ।
यद्यप्यध्वर्युः पात्रेण गां दुग्धे तथाप्येवं भावनया सांगं भवति । माध्यमिकायावाचो मधुधु-
क्त्वं । हिंरुण्वती गौरमीमेत्यादिषु प्रसिद्धम् ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

सोमस्य मित्रावरुणोर्दितासूरआददे ।

तदातुरस्य भेषजम् ॥ १७ ॥

सोमस्य । मित्रावरुणा । उत्तुङ्गता । सूरै । आ । ददे ।

तत् । आतुरस्य । भेषजम् ॥ १७ ॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ सूर्ये उदिता उदिते सोमस्य सोममाददे स्वीकरोति । त्वं
हेतुं आह—तत्स्वीकाररूपं कर्म आतुरस्यास्मदादेर्भेषजं औषधं हितकरमित्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

उतोन्वस्य यत्पदं हर्यतस्य निधान्यम् ।

परिद्यां जिह्यातनत् ॥ १८ ॥ १७ ॥

उतो इति । नु । अस्य । यत् । पदम् । हर्यतस्य । निधान्यम् ।

परि । द्याम् । जिह्यात् । अतनत् ॥ १८ ॥ १७ ॥

पवमाने सोमे उतो अपिच अस्य सोमदातुर्हर्यतस्य प्रदानं कामयमानस्य मम प-
त्तदं निधान्यं हविषां निधानार्हं उत्तरवेदिलक्षणं तत्र स्थित्वाग्निर्घापरि परितो जिह्या
ज्वालया अतनत् व्यामोक्ष ॥ १८ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

उदीराथामित्यष्टादशर्चं चतुर्थं सूक्तं आत्रेयस्य गोपवनस्य सप्तवधेर्वापं गायत्रमस्ति
तथाचानुक्रमणिका—उदीराथांगोपवनआत्रेयः सप्तवधिवर्वास्तिनमिति । मानवानुवाके आस्तिने
ऋतौ गायत्रेष्ठन्दस्यास्तिनशस्ते चेदं सूक्तम् उदीराथामागेहवमिविगायत्रमिति स्तुतिता ॥

तत्र प्रथमा—

उदीराथामृतायतेयुञ्जाथामश्विनारथम् ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ १ ॥

उत् । ईरा॒थाम् । ऋ॒त॒य॒ते । यु॒ञ्जा॒थाम् । अ॒श्वि॒ना । रथ॑म् ।

अन्ति॑ । सत् । भू॒तु । वा॒म् । अ॒वः ॥ १ ॥

हे अश्विना अश्विनौ ऋतायते यज्ञमिच्छते मत्सं मदर्थं उदीराथां उद्गच्छतं तदर्थमाह्वानं यज्ञंवा प्राप्तुं युञ्जाथां योजयतमश्वैः रथं । वां युवयोरवो रक्षणं अन्ति अस्मदन्तिके सद्गतं-मार्गं भूतु भवतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

निमिपश्चिज्जवीयसारथेनायातमश्विना ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ २ ॥

नि॒मि॒पः । चि॒त् । ज॒वी॒य॒सा । रथे॑न । आ । या॒त॒म् ।

अ॒श्वि॒ना । अन्ति॑ । सत् । भू॒तु । वा॒म् । अ॒वः ॥ २ ॥

निमिपश्चित् निमेषादपि जवीयसा अतिशयवेगेन रथेनायातमाणच्छतम् अस्मद्यज्ञं हे-अश्विना । शिष्टमुक्तम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उपस्तृणीतमत्रयेहिमेनधर्ममश्विना ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ ३ ॥

उप॑ । स्तृ॒णी॒त॒म् । अ॒त्र॒ये । हि॒मे॒न । ध॒र्म॒म् । अ॒श्वि॒ना ।

अन्ति॑ । सत् । भू॒तु । वा॒म् । अ॒वः ॥ ३ ॥

अत्रये महर्षये असुरैरशौमसिषास्य तस्य हितार्थं धर्ममग्निदाहकं हिमेनोदकेन उपस्तृणीतं उपस्तीर्णवन्ती । हिमेनाग्निधंसमवारयेथापि विनिगमः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कुहंस्थः कुहंजग्मथुः कुहंश्येनेवपेतथुः ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ ४ ॥

कुहं । स्थः । कुहं । जग्मथुः । कुहं । श्येनाद्द्व । पेतथुः ।

अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ युवां कुहं कस्थः भवथः इदानीं कुहं क कुत्र जग्मथुः गच्छथः स्वेच्छया कुहं क्वा श्येनेव श्येनाविव शीघ्रपतनौ सन्तौ पेतथुः पतथः । एवमचिन्त्यस्वभावौ रूपया-
संनिहितौ भवतमितिशेषः । तादृशयोरवोन्विके भवतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यद्यकहिंकहिंचिच्छुश्रूयातमिमंहवम् ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ ५ ॥ १८ ॥

यत् । अद्य । कहिं । कहिं । चित् । शुश्रूयातम् । इमम् ।

हवम् । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ ५ ॥ १८ ॥

यद्यस्मान्निर्धार्यते अतोयास्मिन्काले कहिं कस्मिन्नपि देशे कहिं कस्मिन्नपि काले
इमं हवं अस्मदीयमाह्वानं शुश्रूयातं शृणुयातम् ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे अष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी—

अश्विनायामहूतमानेर्दिष्टयाम्याप्यम् ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ ६ ॥

अश्विना । याम् । हूतमा । नेर्दिष्टम् । यामि । आप्यम् ।

अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ ६ ॥

यामहूतमा अतिशयेन काले ह्वातव्यावश्विनाश्विनौ यामि नेर्दिष्टमन्तिकतममाप्यं वांध-
यं च यामि षष्ठोः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अवन्तमत्रयेगृहं कृणुतं युवमश्विना ।
अन्तिपद्मं तु वामवः ॥ ७ ॥

अवन्तम् । अत्रये । गृहम् । कृणुतम् । युवम् । अश्विना ।
अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ ७ ॥

हे अश्विना युवं युवां अत्रये अश्विनागारे दक्षमानाय अवन्तं रक्षन्तं गृहं कृणुतं कृतव-
न्तौ तादृशयोर्वामवो भवतु । अवन्तमिति व्यत्ययेन पुँल्लिङ्गता ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वरेथे अग्निमातपो वदते वल्गवत्रये ।
अन्तिपद्मं तु वामवः ॥ ८ ॥

वरेथे इति । अग्निम् । आहतपः । वदते । वल्गु । अत्रये ।
अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ ८ ॥

हे अश्विनौ वल्गु मनोहरं वदते स्तुयते अत्रये आतपः आतपादौष्ण्यादग्निं वरेथे आवा-
रयतम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

प्रसप्तवधिराशसा धारां अग्नेः शायत ।
अन्तिपद्मं तु वामवः ॥ ९ ॥

प्र । सप्तवधिरः । आशसा । धाराम् । अग्नेः । अशायत ।
अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ ९ ॥

सप्तवधिमर्हर्षिः हे अश्विनौ युवयोराशसा आशंसनेन स्तुत्या मञ्जूपाया निर्गत्य अग्नेर्धारां
तस्यां मञ्जूपाया प्राशायत आशाययत् स्वस्वनिरोधिकां वा दग्धवानित्यर्थः । सप्तवधेः पेटिका-
न्तः प्रवेशोऽश्विनोरनुग्रहानिर्गमश्च विजिहीष्वनस्पत इत्यत्र स्पष्टमुक्तः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इहागतं वृषण्वसू शृणुतं मं इमं हवम् ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ १० ॥ १९ ॥

इह । आ । गतम् । वृषण्वसू इति वृषण्वसू । शृणुतम् ।

मे । इमम् । हवम् । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ १० ॥ १९ ॥

हे वृषण्वसू वर्षणधनौ अश्विनाविहास्मिन्यज्ञमागतमागच्छतं तदर्थं म इमं हवम् शृणु-
तम् ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकादशी—

किमिदं वां पुराणवज्जरंतोरिव शस्यते ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ ११ ॥

किम् । इदम् । वाम् । पुराणवत् । जरंतोः इव । शस्यते ।

अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ ११ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोरर्थं गमनाय पुराणवत् पुराणयोरतिबृद्धयोरिव । तदेवाह जर-
ंतोरिव शस्यते पुनः पुनरागच्छामिति शस्यते किमिदं यथा लोके वृद्धो जीर्णो बहुवारमाह-
तोऽपि नागच्छति तद्वद्युवामपीत्यर्थः एवमनागमाद्वीति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

समानं वां सजात्यं समानो वन्धुरं श्विना ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ १२ ॥

समानम् । वाम् । सजात्यम् । समानः । वन्धुः ।

अश्विना । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ १२ ॥

हे अश्विना अश्विनौ वां युवयोः परस्परं सजात्यं समानजातित्वं समानमेकमेव उभ-
योरपि अश्वरूपायासूर्यपत्न्याउत्पत्तेः सजात्यं तथा युवयोः बन्धुर्वन्धकः सुवः समानएकए-
व । अथर्वारिहं समान एकएव बन्धुः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

योवांरजांस्प्रश्विनारथोवियातिरोदसी ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ १३ ॥

यः । वाम् । रजांसि । अश्विना । रथः । विद्याति ।

रोदसी इति । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ १३ ॥

हे अश्विना अश्विनौ वां युवयोर्योरथोस्ति सरथो रजांसि लोकान् रोदसी द्यावापृ-
थिव्यौ च वियाति विशेषेण गच्छति अतस्तेन रथेन शीघ्रमागच्छतमिति शेषः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

आनोगव्येभिरश्व्यैःसहसैरुपगच्छतम् ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ १४ ॥

आ । नः । गव्येभिः । अश्व्यैः । सहसैः । उप । गच्छतम् ।

अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ १४ ॥

हे अश्विनौ नोस्मान् सहसैरपरिमितैर्गव्येभिर्गोसमूहैः अश्व्यैरश्वसमूहैश्चोपागच्छ-
तम् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

मानोगव्येभिरश्व्यैःसहसैभिरतिरव्यतम् ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ १५ ॥

मा । नः । गव्येभिः । अश्व्यैः । सहसैभिः । अति ।

रव्यतम् । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ १५ ॥

हे अश्विनौ नोस्मान् गव्येभिर्गोसमूहैरस्यैश्च सहस्रेभिः सहस्रसंख्याकैर्मास्मानतित्य-
सम् । अतीति प्रतीत्यस्मिन्नर्थे । मानिवारयतमित्यर्थः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

अरुणप्सुरुपाअभूदकज्योतिर्ऋतावरी ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ १६ ॥

अरुणऽप्सुः । उपाः । अभूत् । अकः । ज्योतिः । ऋतऽवरी ।

अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ १६ ॥

हे अश्विनौ उपा अरुणप्सुः शुभ्रवर्णा भूद्भवति । न केवलं स्वयं ज्योतिस्तेजः अकः
करोति सर्वतः ऋतावरीकृतवायुपाः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

अश्विनासुविचाकंशहृक्षंपरशुमाँद्व ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ १७ ॥

अश्विना । सु । विऽचाकंशत् । हृक्षम् । परशुमान्ऽद्व ।

अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ १७ ॥

सुविचाकशब्द अत्यन्तं दीप्यमानः सूर्योर्मिर्वा वृक्षं परशुमानिव समथा शक्यति दद-
त्तमोनिशारयतीतिशेषः । दृष्टान्तसामर्थ्यादेव लक्ष्यते यस्मादेवं तस्मादश्विनौ आहूय इति शेषः

॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

पुरंनष्टंणवारुंजरुणयावाधितोविशा ।

अन्तिपद्भूतुवामवः ॥ १८ ॥ २० ॥

पुरम् । न । धृष्णो इति । आ । रुज् । रुणया । वाधितः ।

विशा । अन्ति । सत् । भूतु । वाम् । अवः ॥ १८ ॥ २० ॥

ते धृष्णो धर्षक सप्तम्ये त्वं रुणया कर्षया विशा मवेशयन्त्या पेटिकया सायितर-
तनोनिर्गम्य तामेवारुज षोडश अश्विनोरनुग्रहात् । कनिष पुरंन यथा शत्रुः पुरं पीडयति इति

स्वयं स्वात्मानं प्रेषयति । अथवा गोपवनः सप्तवन्निभेवं ब्रवीति वां ध्रुवयोरवोरक्षणं गमनं वा समीपे तत्र त्रिषु वर्गेषु अन्तिषदित्युत्तरोर्ध्वे चोन्वितपदाध्याहारेण योग्यः ॥ १८ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठमे विशोवर्गः ॥ २० ॥

विशोविशोवइति पंचदशर्चं चतुर्थं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका—विशोविशोवः पञ्चोनाग्नेयं त्वनुष्टुप्मुखास्तृचाश्चत्वारोऽन्त्यास्तिस्रोऽनुष्टुभ आर्क्षस्य श्रुतवर्णोदानस्तुतिरिति । अनुवृत्तेर्गोपवन-
ऋषिः आदितस्तृप् तृचेषु सर्वाः प्रथमाऽनुष्टुभः द्वितीयाऽतृतीये प्राग्वत्सप्तपरिभाषया गायत्र्यौ त्रयोदश्याद्यास्तिस्रोऽनुष्टुभः अस्योत्तरस्य चाग्निर्देवता अन्त्यास्तिस्रः श्रुतवर्णान्नोराज्ञोदानस्तुतिः ।
घ्योमविश्वदेवस्तुपञ्चशारदीयेष्विदं सूक्तमाज्यशस्तं । सूत्रितञ्च—विशोविशोवोऽतिथिभिर्या-
ज्यमिति ।

तत्र प्रथमा—

विशोविशोवोऽतिथिर्वाजयन्तः पुरुषमिधम् ।

अग्निर्वोदुर्यवचस्तुपेशूपस्पृमन्मजिः ॥ १ ॥

विशः६विशः । वः । अतिथिम् । वाज६यन्तः । पुरु६मिधम् ।

अग्निम् । वः । दुर्यम् । वचः । तुपे । शूपस्य । मन्मजिः ॥ १ ॥

हे अन्ये ऋत्विजो यजमानाश्च वो मयं वाजयन्तोऽन्मिच्छन्तो विशोविशः सर्वस्याः प्रजायाः अतिथिं पूज्यं पुरुषमयं बहुमियमग्निं स्तुत्या परिचरतेति शेषः । अहंच वोयुष्मदर्थं दुर्यं गुहाहितं वचः स्तुपे शूपस्य सुखस्य लाभाय । कैः साधनैः मन्मभिर्मननीयैः स्तोत्रैः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यजनांसो हविष्मन्तो मित्रं न सर्पिरासुतिम् ।

प्रशंसन्ति प्रशस्तिभिः ॥ २ ॥

यम् । जनांसः । हविष्मन्तः । मित्रम् । न । सर्पिः६आसुतिम् ।

प्रशंसन्ति । प्रशस्तिभिः ॥ २ ॥

यमग्निं जनासो जनायजमाना हविष्मन्तः सन्तो मित्रं मित्रमिव आदित्यमिव सता-
यमिव वा सर्पिरासृतिं सर्पिरासृयते हूयते यस्मिन् तादृशं प्रशंसन्ति स्तुवन्ति । प्रशस्तिभिः स्तु-
तिभिः स्तुवइतिशेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प॒न्यांसं॑ जा॒तवे॑दसं॒ यो दे॒वता॒त्यु॒द्य॒ता ।

ह॒व्या॒न्यैर॑प॒द्दिवि ॥ ३ ॥

प॒न्यांस॑म् । जा॒तवे॑दसम् । यः । दे॒वता॑ति । उत्॒द्य॒ता ।

ह॒व्यानि॑ । ऐर॑यत् । दि॒वि ॥ ३ ॥

प॒न्यांसं॑ अतिशयेनस्तोतारं साधुलुप्तमिति यजमानं स्तुवन्तं जातवेदसं जातघनं जात-
विद्यं वा स्तुवइतिशेषः । योभिर्देवताति देवतातौ यज्ञे उद्यता उद्यतानि हव्यानि हवींषि दिव्यै-
रपद् मेरयति दिवि देवेभ्यः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आ॒र्ग॒न्म॒ह॒त्त॒र्ह॒त॒म॒ज्ये॒ष्ठ॒म॒ग्नि॒मान॑वम् ।

यस्य॑ श्रु॒त॒र्वा बृ॒हन्ना॒क्षो॒र्अ॒नीक॑ ए॒धते ॥ ४ ॥

आ । अ॒र्ग॒न्म॒ । ह॒त्त॒र्ह॒त॒म॒ । ज्ये॒ष्ठ॒म॒ । अ॒ग्नि॒म् । आ॒न॑वम् ।

यस्य॑ । श्रु॒त॒र्वा । बृ॒हन् । आ॒क्षः । अ॒नीकि॑ । ए॒धते ॥ ४ ॥

वृत्रहन्तमं पापानामतिशयेन हन्तारं ज्येष्ठं पशस्यं मानवं मनुष्यसंगन्धिनं तेषां हितका-
रिणमग्निमागन्म आगतावयं । पूजार्थं बहुवचनं । यस्याग्नेरनीके ज्वालासंधे बृहन्महान् आक्ष-
ऋक्षपुत्रः श्रुतर्वानामराजा एधते एधते कर्मकरोतीत्यर्थः । तमग्निमागन्म इतिसमन्वयः । एवं
श्रुतर्वानं भिक्षयागतो गोपवनोऽग्निं स्तोति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अ॒मृ॒तं॑ जा॒तवे॑दसं॒ तिर॒स्त॒मांसि॑दर्श॒तम् ।

धृ॒ता॒र्ह॒वन्मी॒ढ॒र्चम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

अमृतम् । जातश्चैदसम् । तिरः । तमांसि । दर्शितम् ।
घृतहोहवनम् । ईर्ष्यम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

सएवागत्य स्तौति—अमृतं अमरणं जातवेदसं जाततेजआद्युपलक्षणंधनं तमांसि ति-
रोदर्शितं दर्शयन्तमित्यर्थः घृताहवनं घृतमाहूयते यत्र तं ईर्ष्यं स्तुत्यं ईदृशमागन्नेतिसंब-
न्धः ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे एकविंशोऽष्टकः ॥ २१ ॥

अथ पष्ठी—

सवाधोयंजनाइमेअग्निहव्येभिरीळते ।
जुह्वानासोयत्सुचः ॥ ६ ॥

सऽध्वार्धः । यम् । जनाः । इमे । अग्निम् । हव्येभिः । ईर्ष्यते ।
जुह्वानासः । यत्सुचः ॥ ६ ॥

इमे जनाः सवाधो वाधसहिता अध्वर्यादयो यमाग्निं हव्येभिर्हविर्भिरीळते स्तुवन्ति ।
कीदृशजना जुह्वानासो यागं कुर्वाणाः यत्सुचः तदर्थं धृतसुगन्धः तमागन्नेति सम-
न्वयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इयंतेनव्यसीमतिरग्रेअधाय्यस्मदा ।
मन्द्रसुजातसुक्रतोमूर्दस्मातिथे ॥ ७ ॥

इयम् । ते । नव्यसी । मतिः । अग्रे । अधायि । अस्मत् । आ ।
मन्द्र । सुजात । सुक्रतो इति सुःक्रतो । अमूर् । दस्म । अतिथे ॥ ७ ॥

हे अग्रे इयं इदानीं कियमाणा नव्यसी नवतरा मतिः स्तुतिस्ते तव स्वभूताअस्म-
दस्मासु अधायि घृताभूतं वयं तव स्तुतिं कुर्मइत्यर्थः । हे मन्द्र मोदमान सुजात शोभनजनन
सुक्रतो शोभनकर्मन् अमूरामूढ दस्म दर्शनीयातिथे अतिथिवत्पूज्येत्यग्रेर्विशेषणानि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सातेअग्नेशंतमाचनिष्ठाभवतुप्रिया । तयावर्धस्वसुष्टुतः ॥ ८॥

सा । ते । अग्ने । शम्भतमा । चनिष्ठा । भवतु । प्रिया ।
तया । वर्धस्व । सुष्टुतः ॥ ८ ॥

हे अग्ने सास्माभिः क्रियमाणास्तुतिः शन्तमा अत्यन्तं सुखकरा चनिष्ठा अतिशयेना-
भवती ते तव प्रिया भवतु । तया स्तुत्या सुष्टुतः सुष्टु स्तुतः सन्वर्धस्व प्रवृद्धोभव ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

साद्युन्नैद्युन्निनीवृहदुपोपश्रवसिश्रवः । दधीतवृत्रतूर्ये ॥ ९ ॥

सा । द्युन्नैः । द्युन्निनी । वृहत् । उपश्रवः । श्रवसि ।
श्रवः । दधीत । वृत्रतूर्ये ॥ ९ ॥

सास्माभिः क्रियमाणा स्तुतिः द्युन्नैः द्योतमानैरन्नैरस्माभ्यं प्रदेयैर्युन्निनी अन्नवती श्रव-
सि पूर्वस्मिन् विद्यमानेने पुनरपिबृहन्महत् श्रवोन्नं उपोपदधीत पुनरुपरि धारयतु । कुवेति उ-
च्यते—वृत्रतूर्ये संग्राहे शत्रोःसंयन्धनमिति यावत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अश्वमिद्गारंरथप्रांत्वेपमिन्द्रंनसत्पतिम् ।

यस्यश्रवांसितूर्वथपन्यंन्यचकृष्टयः ॥ १० ॥ २२ ॥

अश्वम् । इत् । गाम् । रथश्राम् । त्वेपम् । इन्द्रम् । न ।

सत्पतिम् । यस्य । श्रवांसि । तूर्वथ । पन्यंन्यचकृष्टम् ।

च । कृष्टयः ॥ १० ॥ २२ ॥

गां गन्तारमश्वमिद् इच्छन्दइवार्थे अश्वमिव तं यथा स्तुवन्ते तथेत्यर्थः रथगां रथाना-
मस्मदीयानां पूरयितारं धनैः तथा त्वेषं दीप्तं आग्निं सत्पतिं सवां पात्कं इन्द्रं इन्द्रमिव इषं
कृष्टयो मनुष्याः परिचरतेतिशेषः । यस्याग्नेर्वलेन श्रवांसि अजानि शत्रुसंयन्धीनि तूर्वथ । तथा
पन्यंन्यच यद्यत्स्तुत्यं धनमस्ति तदपि तूर्वथ हिंस्थ ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकादशी-

यंत्वांगोपवनोगिराचर्निष्ठदग्नेअद्भिरः । सपावकश्रुधीह्वम् ॥ ११ ॥

यम् । त्वा । गोपवनः । गिरा । चर्निष्ठत् । अग्ने । अद्भिरः ।

सः । पावक । श्रुधि । ह्वम् ॥ ११ ॥

हे अग्ने यं त्वा त्वां गोपवनःपिर्गिरा स्तुत्वा चर्निष्ठदतिशयेनान्नप्रदातारमकरोत् सतादृशामे
अद्भिरः सर्वत्रगन्तः अद्भिरसामध्ये एकवा पावक शोधक ह्वं गोपवनस्य श्रुधि शृणु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

यंत्वाजनासईळतेसवधोवाजसातये । सवोधिदृत्रतूर्ये ॥ १२ ॥

यम् । त्वा । जनासः । ईळते । सवधः । वाजसातये ।

सः । बोधि । दृत्रतूर्ये ॥ १२ ॥

हे अग्ने यं त्वा त्वां जनासो जनाः स्तोतारो वः वाजसातये अन्नस्यलाभाय सवधः
निर्वन्धरूपवाधोपेताः सन्त ईळते स्तुवन्ति सत्वं दृत्रतूर्ये वैरिनाशनाय पापक्षयायवा बोधि
बुध्यस्व । अथवा दृत्रस्य तूर्ये संग्रामे बोधि ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

अहंहुवानार्क्षेश्रुतर्वणिमदच्युति ।

शर्धासीवस्तुकाविनामृक्षारशीर्पाचतुर्णाम् ॥ १३ ॥

अहम् । हुवानः । आर्क्षे । श्रुतर्वणि । मदच्युति ।

शर्धासिइव । स्तुकाइविनाम् । मृक्षा । शीर्पा । चतुर्णाम् ॥ १३ ॥

अहमृषिर्हुवानो ह्यमपानो यज्ञदिदृक्षार्थं श्रुतर्वणि एवन्नाम्नि राजानि मदच्युति शत्रूणां
मदस्यच्यावयितरि स्तुकाविनां स्तुकाविनऊर्णायवः स्तुकः केशसंघातः तद्वत् शर्धासीव उ-
च्छ्रितानि लोमानीव तानि यथा स्पृशन्ति तद्वत् वृक्षा वृक्षाणि वृक्ष्यन्वइति वृक्षाः केशाः तद्व-
न्ति वृक्षाणि शीर्पाणि शिरांसि । केषां चतुर्णां श्रुतर्वणा प्रदत्तानामभवानां शिरांसि उन्मृजामीति
शेषः । अथवा वृक्षा वृक्षेण मश्चनसाधनत्वाद्बृक्षोहस्वस्तेनोन्मृजामि ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

मां चत्वारः आशवः शर्विष्ठस्य द्रवित्वं ।

सुरथांसो अग्निप्रयो वक्षन् वयोन तु ग्र्यम् ॥ १४ ॥

माम् । चत्वारः । आशवः । शर्विष्ठस्य । द्रवित्वं । सुरथांसः ।

अग्नि । प्रयः । वक्षन् । वयः । न । तु ग्र्यम् ॥ १४ ॥

मां शर्विष्ठस्यातिशयेनान्वतः श्रुतवर्णो राज्ञः संवन्धिनश्चत्वार आशवोश्वा द्रवित्वो गमनशीलाः सुरथांसः शोभनरथा अश्वाः प्रयोनं शत्रूणां संवन्धिनं प्रति अभिवक्ष्य अग्नि-
वहन्ति वयोन तु ग्र्यं भुज्यं यथाशिव्यां प्रेरिताश्चतस्रो नावः स्वगृहं प्रापयन् तद्वदिति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

सत्यमित्त्वांमहेनदि परुष्ण्यर्वदेदिशम् ।

नेमापो अश्वदातरः शर्विष्ठादस्ति मर्त्यः ॥ १५ ॥ ॥ २३ ॥

सत्यम् । इत् । त्वा । महेऽनदि । परुष्णि । अर्व । देदिशम् । न ।

इम् । आपः । अश्वदातरः । शर्विष्ठात् । अस्ति । मर्त्यः ॥ १५ ॥ २३ ॥

हे महेनदि परुष्णि एतन्नामिके त्वा त्वां सत्यमिदं सत्यमेव अवदेदिशं आदिशामि
यदामि । नद्याकारेण संबोध्यापः संबोधयति—हे आपः इमस्माच्छर्विष्ठादस्त्वत्तमाच्छ्रुतवर्णोधिकः
कश्चिदश्वदातरः अश्वानां दातृत्वमो मर्त्यो नास्ति परुष्ण्यास्तीरे राज्ञोऽवमेधमतिमहानां सं-
बोध्य ब्रूते ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठस्य पञ्चमे त्रयोविंशोऽवर्गः ॥ २३ ॥

युक्त्वाहीति षोडशर्चं पञ्चमं सूक्तं आंगिरसस्य विरूपस्यार्थं गायत्र्याग्नेयं तथा चानुक्रम-
णिका—युक्त्वाहि षोडश विरूपइति । दशरात्रे तृतीयेहनीदंसूक्तं आज्यशतं सन्निवच—तृतीये
युक्त्वाहीत्याज्यमिति । पातरनुवाकेऽप्याग्नेयेकलो गायत्रेऽष्टमि आश्विनशस्तेचेदंसूक्तम् । सन्नि-
वच—युक्त्वाहि षोडश इति ।

तत्र प्रथमा—

युक्ष्वाहिदेवहूतमाँअश्वाँअग्नेरथीरिव ।
निहोतापूर्य्यःसदः ॥ १ ॥

युक्ष्व । हि । देवहूतमान् । अश्वान् । अग्ने । रथीःइव ।
नि । होता । पूर्य्यः । सदः ॥ १ ॥

हे अग्ने देवहूतमान् देवानामाहूतमानश्वान् युक्ष्व योजय । रथे रथीरिव यथा रथी
स्वाश्वानिप्रदेशगमनाय योजयति तद्वत् । तथा कृत्वा होता त्वं पूर्वो मुख्यः सन् निपदः उप-
विशच । हिपूरणः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उतनोदिवदेवाँअच्छावोचोविदुष्टरः ।
श्रद्दिश्वावार्याकृधि ॥ २ ॥

उत । नः । देव । देवान् । अच्छ । वोचः । विदुःऽतरः ।
श्रत् । विश्वा । वार्या । कृधि ॥ २ ॥

हे देवाग्ने उतापिच नोस्मान् देवानच्छावोचोभिन्नूयाः सम्यगनुष्ठितवन्तइति । तथा वि-
दुष्टरो विद्वत्तमान्वोचः । तथा कृत्वा विश्वा सर्वाणि वार्या वरणीयानि धनानि देवसम्बन्धीनि
श्रद्धा सत्यानि कृधि कुरु अस्माकं । अथवास्मदीयानि सर्वाणि वरणीयानि हवींषि श्रद्धा सत्या-
नि कुरु देवान् प्रापयेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वंह्ययविष्ठयसहंसःसूनवाहुत । ऋतावायज्ञियोभुवः ॥ ३ ॥
त्वम् । ह । यत् । यविष्ठय । सहंसः । सूनो इति । आहुत ।
ऋतश्वा । यज्ञियः । भुवः ॥ ३ ॥

हे अग्ने यविष्ठय युवतम सहसः सूनो बलस्यपुत्र आहुव सर्ववोहुत आहुतोवात्वं ययदा
ह खलु ऋतावा सत्यवान् यज्ञियो यज्ञार्हश्च भुवो भवसि वदा वार्याणि श्रत्कुर्विति संबंधः॥३॥

दर्शपूर्णमासयोरग्नेयस्यायमग्निरिति वैकल्पिकीयाज्या । सूत्रितंच-अयमग्निः सह-
स्त्रिणइति वेदंविष्णुर्विचक्रमइति ।

सैषा चतुर्थी-

अयमग्निःसहस्त्रिणोवाजस्यशतिनस्पतिः । मूर्धाकवीर्याणाम् ॥ १ ॥

अयम् । अग्निः । सहस्त्रिणः । वाजस्य । शतिनः । पतिः ।

मूर्धा । कविः । र्याणाम् ॥ १ ॥

अयमग्निः शतिनः सहस्त्रिणश्च उक्तसंख्योपेतस्य वाजस्यान्नस्य पतिः स्वामी मूर्धा शि-
रोवदुन्नतः श्रेष्ठः कविर्मेधावी रयोणां धनानामपि पतिरितिशेषः तदुभयमयच्छत्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ पञ्चमी-

तंनेमिमृभवोयथानमस्वसहूतिभिः । नेदीयोयज्ञमद्विरः ॥ ५ ॥ २४ ॥

तम् । नेमिम् । ऋजवः । यथा । आ । नमस्व । सहूतिभिः ।

नेदीयः । यज्ञम् । अद्विरः ॥ ५ ॥ २४ ॥

हे अंगिरः त्वं सहूतिभिः समानाह्वनिरन्यैर्देवैः सह नेदीयोनतिक्रमं तं यज्ञं आनम-
स्व आनमय ऋभवोनेमिं रथमिव ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी-

तस्मै नूनमभिद्यवेवाचाविरूपनित्यया । वृष्णे चोदस्वमुष्टुतिम् ॥ ६ ॥

तस्मै । नूनम् । अभिद्यवे । वाचा । विरूप । नित्यया ।

वृष्णे । चोदस्व । मुष्टुतिम् ॥ ६ ॥

हे विरूप नानारूपैतन्नामक महर्षे त्वं तस्मै प्रसिद्धायाभिद्यवेभिगतवृषणे वृष्णे वष-
कायाम्रये नित्यया उत्पत्तिरहितया वाचा मंत्ररूपया मुष्टुतिं नूनमिदानीं चोदस्व स्तुहि इत्ये-
वमृषिः स्वात्मानं ब्रवीति । यजमानोवा होतारं विरूपं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

कमुञ्चिदस्यसेनयाग्नेरपाकचक्षसः । पुणिंगोपुंस्तरामहे ॥ ७ ॥

कम् । ऊँ इति । स्थित् । अस्य । सेनया । अग्नेः । अपाकश्चक्षसः ।
पुणिम् । गोपुं । स्तरामहे ॥ ७ ॥

अस्याग्नेरपाकचक्षसः अनल्पचक्षसोग्नेः सेनया ज्वालात्पया गोषु निमित्तेषु कमुञ्चि-
व कंवल्लु पुणिं स्तरामहे । स्तरणं हिंसनमिदानीं बलिनमभिभवामेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मानोदेवानांविशःप्रस्नातीरिवोत्साः । कृशंनहांसुरद्व्याः ॥ ८ ॥

मा । नुः । देवानाम् । विशः । प्रस्नातीः इदं । उत्साः ।

कृशम् । न । हासुः । अद्व्याः ॥ ८ ॥

देवानां सर्वेषां विशः प्रजाभूताश्च परिचारकाश्च नोऽस्मान्माहासीदग्निः मापरित्यजतु । प्र-
स्नातीरुत्सा इव पयः क्षरन्तीर्मावइव ता यथा नमुंचंति उभयमपि नपरित्यजत्वित्यर्थः । किमि-
व कृशं अल्पं स्ववत्सं अद्व्यामावो यथा नहासुर्नपरित्यजंति तद्वत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

मानःसमस्यदुर्ध्वः१परिद्वेपसोअंहतिः । ऊर्मिर्ननावमावधीत् ॥ ९ ॥

मा । नुः । समस्य । दुःर्ध्वः । परिद्वेपसः । अंहतिः । ऊर्मिः ।

न । नावम् । आ । वधीत् ॥ ९ ॥

समस्य सर्वस्य परिद्वेपसः परितोद्विपतोदुर्ध्वः पापबुद्धेरंहतिर्हननं नः अस्मान्माआव-
धीत् माहिंस्यात् । नावमूर्मिर्न समुद्रवरंगइव स यथा तां पीडयति तद्वन्मावधीदित्यर्थः । अ-
त्र मानः सर्वस्य दुर्ध्वः इत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

नमस्तेअग्रओजसेगृणन्तिदेवकृष्टयः । अमैरमित्रमर्दय ॥ १० ॥ २५ ॥

नमः । ते । अग्रे । ओजसे । गृणन्ति । देव । कृष्टयः ।

अमैः । अमित्रम् । अर्दय ॥ १० ॥ २५ ॥

हे अग्रे देव ते दुग्धं नमोगृणन्ति नमस्कारशब्दमुच्चारयन्ति । किमर्थमोजसे बलाय । के कृष्ट-
योमनुप्यायजमानाः अतोहमपि गृणामीत्यर्थः । तथा अमैर्बलैः अमित्रं शत्रुं अर्दय नाराय ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य पंचमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

ग्राम्येणाग्निना वैतानिकस्य संसर्गं अग्नये संवर्गायेष्टिः कार्या । तत्र कुवित्सुनहस्यनुवाक्या
मानोअस्मिन्निति याज्या । सन्नितं च—कुवित्सुनोगविष्टये मानोअस्मिन्महाधनइति ।

सैषैकादशी—

कुवित्सुनोगविष्टयेग्रेसंवैपिपोरयिम् । उरुक्रुद्रुणंरुधि ॥ ११ ॥

कुवित् । सु । नुः । गोऽर्दये । अग्रे । सुमृष्ट्वैपिपः ।

रयिम् । उरुंरुद्रुत् । उरु । नुः । रुधि ॥ ११ ॥

हे अग्रे त्वं नोत्सार्कं गविष्टये गवामेषणाय कुविद्रुह रयिं धनं संवैपिपः संप्रापय उरु-
द्रुत् त्वं नोत्सार्कं उरु रुधि कुरु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

मानोअस्मिन्महाधनेपरावर्गार्शृचथा । संवर्गंसंरयिंजय ॥ १२ ॥

मा । नुः । अस्मिन् । महाधने । परा । वर्क । आरुशृत् ।

यथा । सुमृष्ट्वर्गम् । सम् । रयिम् । जय ॥ १२ ॥

नोत्सार्कं अस्मिन्महाधने संप्रापे मापरावर्कं मापरित्याक्षीः आरुशृत् । आरुवाही यथा
आरुमन्ते परित्यजति सद्रुद्र संवर्गं शत्रुभ्यः सहाच्छिद्यमानं रयिं धनं संजयास्मदर्थम् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

अन्यमस्मद्विद्याद्ययमग्रेसिपक्तुदुच्छुना । वर्धनोऽमवच्छवः ॥१३॥

अन्यम् । अस्मत् । त्रियै । इयम् । अग्रे । तिसृक्तु ।

दुच्छुना । वर्ध । नः । अमवत् । शवः ॥ १३ ॥

हे अग्रे त्वदीयेयं दुच्छुना वाधकसंहतिरस्मदन्तं अस्तोवारं त्रियै भूषाय त्रिपक्तु से-
वतां । त्वंच नोस्माकं अमवद्वलोपेतं शवोवेगं वर्ध वर्धय संग्रामे ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यस्याजुपन्नमस्विनःशमीमदुर्मखस्यवा । तंधेदग्निर्वृधावति ॥१४॥

यस्य । अजुपत् । नमस्विनः । शमीम् । अदुःखस्य ।

वा । तम् । घ । इत् । अग्निः । वृधा । अवति ॥ १४ ॥

यस्य नमस्विनो नमस्कारवतो अदुर्मखस्य वा अदुष्टपाणस्य वा शमीं कर्म अजुषदसे-
वत । तं घेद तमेव यजमानं संग्रामे अग्निर्वृधावति विशेषेण गच्छति अतो नमोयुक्ता अदुर्म-
खाश्च भवामेति भावः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

परस्याअधिसंवतोर्वराअभ्यातर । यत्राहमस्मिताँव ॥१५॥

परस्याः । अधि । समवतः । अवरान् । अभि ।

आ । तत् । यत्र । अहम् । अस्मि । तान् । अत्र ॥ १५ ॥

हे अग्रे परस्याअन्यायाः संवतः सेनायाः अवरानन्यानस्मदीयान् अभि अभिमुत्तं
आसर्ववस्तर तारय वैरिसेना अस्मद्भटैः पराभावयेत्यर्थः । यत्र येषु अस्मदीयपरिजनमध्ये अ-
हमस्मि स्वामी तानव रक्ष ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

विद्वाहितेपुरावयमग्नेपितुर्यथावसः । अघातिसुभ्रमीमहे ॥१६॥२६॥

विद्म । हि । ते । पुरा । वृथम् । अग्ने । पितुः । यथा ।

अवंसः । अर्धे । ते । सुम्नम् । ईमहे ॥ १६ ॥ २६ ॥

हे अग्ने पितुः पादकस्य ते तवावसो वोरक्षणं पुरा यथा तथेदानीमपीति विद्म वयं जानीमः । अथाथ ते तव सुम्नं सुस्वमीमहे याचामहे । अथवा पितुर्यथेति दृष्टान्तः—पितुः पादं पुत्रो यथा वेत्ति तथेत्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ इति पठस्य पंचमे षड्विंशोऽवर्गः ॥ २६ ॥

इमंनुमायिनमिति द्वादशर्चं पठं सूक्तं कुरुसुतिर्नाम काण्वऋषिः गायत्रीछन्दः इन्द्रो देवता । तथा चानुक्रान्तं—इमंनुद्वादशकुरुसुतिः काण्वइति । व्यूढे दशरात्रे चतुर्थे हनि मरुत्वतीये आद्य-स्वचः सूत्रितं च—इमंनुमायिनं हुवे त्यमुवः सत्रासाहमिति ।

तत्र प्रथमा—

इमंनुमायिनं हुव इन्द्रमीशानमोजसा । मरुत्वन्तं न वृजसे ॥ १ ॥

इमम् । नु । मायिनम् । हुवे । इन्द्रम् । ईशानम् ।

ओजसा । मरुत्वन्तम् । न । वृजसे ॥ १ ॥

इमं मायिनं प्रज्ञावन्तं ओजसा स्वबलेन ईशानं सर्वस्य स्वामिनं मरुत्वन्तं । नेति संप्रत्यर्थे । मरुद्भिस्तद्वन्तमिदानीमिन्द्रं वृजसे शत्रूणां छेदनाय हुवे आह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयमिन्द्रो मरुत्संखा विवृत्रस्याभिनच्छिरः । वज्रेण शतपर्वणा ॥ २ ॥

अयम् । इन्द्रः । मरुत्संखा । वि । वृत्रस्य । अभिनत् ।

शिरः । वज्रेण । शतपर्वणा ॥ २ ॥

अयमिन्द्रो मरुत्सत्ता मरुद्युक्तो वृत्रस्य व्यभिनत् व्यच्छिनच्छिरः वज्रेण शतपर्वणा शतसंधिना ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पावृधानो मरुत्सखेन्द्रो विवृत्रमैरयत् । सृजन्तं मुद्रिया अपः ॥ ३ ॥

वृ॒ध॒ानः । म॒रु॒तः॒स॒खा । इ॒न्द्रः । वि । वृ॒त्रम् ।

ऐ॒र॒य॒त् । सृ॒जन् । स॒मु॒द्रि॒याः । अ॒पः ॥ ३ ॥

अयमिन्द्रो वा वृधानो वर्धमानो मरुत्सखा मरुत्सहायो वृत्रं मेघं व्यैरयत् विदारितवान् । किंकुर्वन् समुद्रियाः समुद्रमन्तरिक्षं तत्संबन्धिन्यपः मृजन् असृजन् ॥ ३ ॥

पष्ठेहनि मरुत्वतीये अयं ह्येनेति मरुत्वनिविद्धानीयः । सूत्रितं-अयं ह्येनवाइदमुपनोहरिभिः सुतमिति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी-

अ॒यं॒ह॒येन॒वा॒इदं॒स्व॒र्म॒रु॒त्व॒ताजि॒तम् । इ॒न्द्रेण॒सोम॑पीतये ॥ ४ ॥

अ॒यम् । ह॒ । येन॑ । वै । इ॒दम् । स्वः । म॒रु॒त्व॒ता ।

जि॒तम् । इ॒न्द्रेण॑ । सोम॑पीतये ॥ ४ ॥

अयं ह तत्त्विन्द्रः येन वै येन त्वत्तु मरुत्वता मरुद्रिर्युक्तेनेन्द्रेणेदं स्वः स्वर्गाख्यं स्थानं इदं स्वः सर्वं कर्म वा यद्वेदं सर्वं जगत् जितं । किमर्थं सोमपीतये सोमपानाय ॥ ४ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्ते पंचमी-

म॒रु॒त्व॒न्त॒मृ॒जी॒पि॒ण॒मो॒ज॒स्व॒न्तं॒वि॒र॒प्शि॒नम् । इ॒न्द्रं॒गी॒भिर्ह॑वामहे ॥ ५ ॥

म॒रु॒त्व॒न्त॒म् । ऋ॒जी॒पि॒णम् । ओ॒ज॒स्व॒न्त॒म् । वि॒र॒प्शि॒नम् ।

इ॒न्द्रम् । गीः॒ऽभिः॑ । ह॒वाम॑हे ॥ ५ ॥

मरुत्वन्तं मरुद्रिस्तद्वन्तं ऋजीपिणं । अभिपुतशेषऋजीपः सच तृतीयसवने पुनः सृयते । तद्वन्तं ओजस्वन्तं ओजोनामाष्टमीदशा शरीरवृद्धोपेतमित्यर्थः । विरप्शिनं महन्नामेतत् महान्तं एवं महानुभावमिन्द्रं गीर्भिः स्तुतिभिर्हवामहे आह्वयामः ॥ ५ ॥

अथ तृचे तृतीया सूक्ते षष्ठी-

इ॒न्द्रं॒प्र॒त्नेन॒म॒न्म॑नाम॒रु॒त्व॒न्तं॒ह॒वाम॑हे । अ॒स्य॒सोम॑स्यपीतये ॥ ६ ॥ २ ७ ॥

इ॒न्द्रम् । प्र॒त्नेन॑ । म॒न्म॑ना । म॒रु॒त्व॒न्त॒म् । ह॒वाम॑हे ।

अ॒स्य । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ॥ ६ ॥ २ ७ ॥

मरुत्वन्तमिन्द्रं प्रत्नेन पुराणेन मन्यना मननीयेन स्तोत्रेण हवामहे अस्य सोमस्य पी-
तये पानाय ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे सर्षर्विशोवर्गः ॥ २७ ॥

पंचमेहेनि मरुत्वतीये मरुत्वाँइन्द्रमीदृइति वृचोनिविद्धानीयः । सूत्रितंच—मरुत्वाँइन्द्रमीदृ-
स्तमिन्द्रंवाजयामसीति ।

तैषा वृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

मरुत्वाँइन्द्रमीदृःपिवासोमंशतक्रतो । अस्मिन्यज्ञेपुरुष्टुत ॥ ७ ॥

मरुत्वान् । इन्द्र । मीदृः । पिब । सोमम् । शतक्रतो इति
शतःक्रतो । अस्मिन् । यज्ञे । पुरुःस्तुत ॥ ७ ॥

हे मीदृः फलस्य वृष्टेर्वा सेकः शतक्रतो बहुकर्मेन्द्र त्वं मरुत्वान् सोमं पिवास्मिन्यते ।
हे पुरुष्टुत बहुभिराहूत ॥ ७ ॥

अथ वृचे द्वितीया सूक्तेष्टमी—

तुभ्येदिन्द्रमरुत्वतेसुताःसोमांसोअद्रिवः । हृदाहूयन्तउक्थिनः ॥ ८ ॥

तुभ्य । इत् । इन्द्र । मरुत्वते । सुताः । सोमांसः ।
अद्रिःवः । हृदा । हूयन्ते । उक्थिनः ॥ ८ ॥

हे अद्रिवोवज्रवनिन्द्र मरुत्वते तुभ्येव तुभ्यमेव सोमांसः सुताअभिपुताः तेचोक्थिनः
शशवन्तो हृदा मनसा अतया हूयन्ते त्वदर्थम् ॥ ८ ॥

अथ वृचे तृतीया सूक्ते नवमी—

पिवेदिन्द्रमरुत्संस्वासुतंसोमंदिर्विष्टिपु । वज्रंशिशानुओजसा ॥ ९ ॥

पिब । इत् । इन्द्र । मरुत्संस्वा । सुतम् । सोमम् ।
दिर्विष्टिपु । वज्रम् । शिशानः । ओजसा ॥ ९ ॥

हे इन्द्र मरुतावा त्वं सुतमभिपुतं सोमं पिव किमर्थं द्विविष्टिषु अस्माकमह्नामभिगम-
नेषु दिवः स्वर्गस्य वा एषणेषु निमित्तेषु पीत्वा चौजसा बलेन सोमपानजनितेन वज्रं शिशानः
वीक्षणीकुर्वन् शत्रून् जहीविभावः ॥ ९ ॥

चतुर्विंशेहनि प्रातःसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे उत्तिष्ठन्निति वृचः पल्लहस्तोत्रियः । सूत्रि-
तंच-उत्तिष्ठन्नोजसासहभिधिभिश्वाअपद्विपइति ब्राह्मणाच्छंसिनइति ।

अस्मिन्वृचे पथमा सूक्ते दशमी-

उत्तिष्ठन्नोजसासहपीत्स्वीशिप्रेअवेपयः । सोममिन्द्रचमूसुतम् ॥ १० ॥

उत्तिष्ठन् । ओजसा । सह । पीत्स्वी । शिप्रे इति । अवेपयः ।

सोमम् । इन्द्र । चमू इति । सुतम् ॥ १० ॥

हे इन्द्र त्वं पीत्स्वी पीत्वोजसा बलेन सहोत्तिष्ठन् शिप्रे हनू अवेपयः अकंपयः मदावेशा-
दितिभावः । किं पीत्वा चमू चम्बोरधिपवणफटकमोः सुतं सोमम् ॥ १० ॥

अथ वृचे द्वितीया सूक्ते एकादशी-

अनुत्वा॒रोदसी॒उ॒भे॒कक्ष॑माणमरुपेताम् । इन्द्रयदस्युहाअं॒वः॥ ११ ॥

अनु । त्वा । रोदसी इति । उ॒भे इति । कक्ष॑माणम् ।

अ॒रु॒पे॒ताम् । इन्द्र । यत् । दस्यु॒हा । अ॒न॒वः ॥ ११ ॥

हे इन्द्र कक्षमाणं शत्रून्चित्स्वन्तं त्वा त्वां उभे रोदसी उभे अपि चावाप्रथिव्यौ
अन्वरुपेतां अनुकल्पयेतां । यद्यदा दस्युहा भवोभवति तदा ॥ ११ ॥

अथ वृचे तृतीया सूक्ते द्वादशी-

वाचम॒ष्टापदी॒म॒हं॒नर्व॑स्त्रक्तिमृतस्पृशाम् । इंद्रात्परितु॒र्न्वम॑मे ॥ १२ ॥ २८ ॥

वाचम् । अ॒ष्टा॒ष्टपदीम् । अ॒हम् । नर्व॑स्त्रक्तिम् । कृ॒त॒स्पृ॒शाम् ।

इन्द्रात् । परि॒ । त॒र्न्वम् । म॒मे ॥ १२ ॥ २८ ॥

अष्टापर्दी अष्टाभिर्दिग्भिर्विदिग्भिः साष्टापर्दी नवसर्कि उपरिस्थितेनादित्येन नवसर्कि
आसु दिक्षु व्याप्तामित्यर्थः । ऋतस्पृशं यज्ञस्पृशं वाचं स्तुतिं मया परिपूर्णादिन्द्रात्तत्त्वं तनुं
न्यूनां सर्तीं परिमये अन्यूनेयत्तां करोमीत्यर्थः । कात्स्न्येन स्वरूपं स्तुत्या विपयीकर्तुमशक्य-
त्वादिति भावः ॥ १२ ॥

१

॥ इति षष्ठस्य पंचमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

जज्ञानइत्येकादशर्चं सप्तमं सूक्तं काण्वस्य पुरुसुतेरार्षे आचानव गायत्र्यः दशमी बृहती
एकादशी सतोवृहती इन्द्रोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—जज्ञानएकादशमगाथान्तमिति । महाव्रते
निष्केवल्ये जज्ञानोनुशतक्रतुरित्येषा । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—जज्ञानोनुशतक्रतुरित्येकेषि ।

सैषा पथमा—

जज्ञानोनुशतक्रतुर्विपृच्छदितिमातरम् । कउग्राःकेहशृण्विरे ॥ १ ॥

जज्ञानः । नु । शतक्रतुः । वि । पृच्छत् । इति । मातरम् ।

के । उग्राः । के । ह । शृण्विरे ॥ १ ॥

अपमिन्द्रो जज्ञानोनु जायमानएव शतक्रतुर्बहुकर्मा इतीत्यं मातरं स्वजननीं विपृच्छद्
विपृच्छति । किमिति के उग्रा उद्गूणवत्ता लोके केहशृण्विरे श्रूयन्ते गुणैः केविश्रुताइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आदीशवस्पंव्रवीदीर्णवाभमहीशुवम् । तेपुत्रसन्तुनिष्टुरः ॥ २ ॥

आत् । ईम् । शवसी । अत्रवीत् । और्णधवाभम् ।

अहीशुवम् । ते । पुत्र । सन्तु । निःष्टुरः ॥ २ ॥

इन्द्रेण पृष्टा शवसी माता आदनंतरमेव ई एनमिन्द्रमववीत् । किमिति उच्यते—और्ण-
वाभमहीशुवमेतन्नामानावसुरो निष्ठतः वी उक्ती । अन्ये च तादृशाः हे पुत्र तव निष्टुरो निष्ठा-
रणीयाः सन्त्विति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समित्तान्दन्त्रहासिन्दत्वेअसंईवत्वेदंपा । प्रष्टदोदस्पुहामंवत् ॥ ३ ॥

सम् । इत् । तान् । वृत्रहृहा । अखिदत् । खे । अरान्इव ।

खेदेया । प्रष्टुद्धः । दस्युद्धा । अभवत् ॥ ३ ॥

तान् जनन्योक्तान्वृत्रहा इन्द्रः समिव सहैवाखिदत् खेदनं नामाकर्षणं । खे रथचक्रस्य नाभौ अरान् चक्रांगभूतान् शंकून् खेदयाइव रज्ज्वेव वया तान्यथा संखिदन्ति तद्वत् तथा कृत्वाइत्पुहा शत्रुघातीन्द्रः प्रवृद्धोभवत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एकयाप्रतिधापिबत्साकंसरांसि त्रिशतम् । इन्द्रः सोमस्यकाणुका ॥ ४ ॥

एकया । प्रतिधा । अपिबत् । साकम् । सरांसि ।

त्रिशतम् । इन्द्रः । सोमस्य । काणुका ॥ ४ ॥

अयमिन्द्रः एकया एकेन प्रतिधा प्रतिधानेन साकं सह एकधैव त्रिशतं सरांसि उक्थपात्राणीत्यर्थः । कीदृशानि सरांसि सोमस्यपूर्णानि सोमरसेन पूर्णानि । काणुका कान्तानि कान्तानिवा सोमेन कृतानिवा सोमपूर्णानि अपिबत् पीतवान् माध्यंदिनसवने । याज्ञिकप्रसिद्धैव । नैरुक्तप्रसिद्ध्या तु कालाभिमानीन्द्रः त्रिशदपरपक्षस्याहोरात्रास्त्रिशतूर्वपक्षस्य च सन्ति ताने-
करूपमनुभवतीति एतत्सर्वमेकेन प्रतिधानेनापिबदित्यादि^१ निरुक्ते वद्व्याख्यानेच स्पष्टमुक्तं तदत्र द्रष्टव्यम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अग्निगन्धर्वमृतृणद्वुध्रेपूरजः स्वा । इन्द्रो ब्रह्मभ्यइध्वे ॥ ५ ॥ २९ ॥

अग्नि । गन्धर्वम् । अतृणत् । अद्वुध्रेपुं । रजःसु ।

आ । इन्द्रः । ब्रह्मभ्यः । इत् । वृधे ॥ ५ ॥ २९ ॥

अयमिन्द्रो गन्धर्वं गामुदकं धारयतीति गन्धर्वो मेघस्तं अज्यातृणत् सर्वतोर्हंसितवान् । कुत्र अद्वुध्रेपु पदनिधानयोग्यस्थानरहितेषु रजःसु लोकेषु अन्तरिक्षप्रदेशेष्वित्यर्थः । किमर्थं ब्रह्मभ्यइत् ब्राह्मणेभ्य एव वृधे वर्धनाय ॥ ५ ॥

॥ इति पठस्य पंचमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथ पष्ठी—

निराविध्यद्विरिभ्यआधारयत्पृक्कमोदनम् ।

इन्द्रोबुन्दंस्वाततम् ॥ ६ ॥

निः । अविध्यत् । गिरिभ्यः । आ । धारयत् । पृक्कम् ।

ओदनम् । इन्द्रः । बुन्दम् । सुप्तस्वाततम् ॥ ६ ॥

अयमिन्द्रो गिरिभ्यो मेघेभ्यः सकाशादुदकं निर्गमयितुं निराविध्यत् संप्राहरत् तानेव मेघान् आधारयत् । किं कुर्वन् पृक्कं परिपृक्कमोदनं कुर्वन् मनुष्याणामर्थाय । केन साधनेनेति वदुष्यते—बुन्दं इपुं स्वाततं सुप्तं सर्वतोविस्तृतं आदायेति शेषः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

शतव्रध्नइपुस्तवसहस्रंषण्णैकइत् । यमिन्द्रचक्रुपेयुजम् ॥ ७ ॥

शतव्रध्नः । इपुः । तव । सहस्रंषण्णः । एकः ।

इत् । यम् । इन्द्र । चक्रुपे । युजम् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र तवेपुः शतव्रध्नः शतायः सहस्रंषण्णः सहस्रसंख्याकैः पत्रैः संवृतः शीघ्रगमनाय अपरिमितगमनोवा सचैकइत् एकएव यंचेपुं युजं सहायं चक्रुपे करोषि युद्धाय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तेनस्तोतृभ्यआभरन्तृभ्योनारिभ्योअत्तवे । सद्योजातऋभुष्टिरा ॥ ८ ॥

तेन । स्तोतृभ्यः । आ । भर । तृभ्यः । नारिभ्यः ।

अत्तवे । सद्यः । जातः । ऋभुःस्थिर ॥ ८ ॥

तेनेपुणा स्तोतृभ्यः अस्मभ्यं तृभ्यो मनुष्येभ्यः पुत्रेभ्य इत्यर्थः । तथा नारिभ्यः स्त्रीभ्यश्चात्तवे अदनाय पर्याप्तं धनमाभराहर । सद्यस्तदानीमिव जातोस्माभिः दत्तेन सोमेन प्रवृद्धः सन् हेऋभुष्टिर प्रभूतःस्थिरश्च संग्रामे सतथाकः हे तादृशेन्द्र त्वमाभरेविसमन्वयः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

ए॒ता॒च्यौ॒त्नानि॑ते॒कृता॑वर्षि॒ष्ठानि॑परी॒णसा॑ । ह॒दावी॒ड्ढा॑रयः ॥ ९ ॥

ए॒ता । च्यौ॒त्नानि॑ । ते । कृ॒ता । वर्षि॑ष्ठानि । परी॒णसा॑ ।
ह॒दा । वी॒ड्ढा । अ॒धा॒रयः॑ ॥ ९ ॥

हे इन्द्र ते त्वया एता एतानि पुरतः सर्वेदृश्यमानानि वर्षिष्ठानि अतिशयेन प्रवृद्धानि परीणसा परिवोक्तानि अतएव च्यौत्नानीति भावः भूमेः कीलवद्धारणानि कृता कृतानि पर्वतास्त्वया कृता इत्यर्थः । या यानि हदा बुध्या वीड्ढा स्थिराण्यधारयः बुध्या कर्तव्यानीति मान्यधारयस्तानीमानीति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वि॒श्वे॒त्तावि॒ष्णुरा॒भर॑दु॒रु॒क्रम॑स्त्वे॒पितः॑ ।

श॒त॒म॒हि॒पा॒न्क्षी॒रपा॒कमो॑द॒नं व॑रा॒हमि॒न्द्रं ए॒मुप॑म ॥ १० ॥

वि॒श्वा । इ॒त् । ता । वि॒ष्णुः । आ । अ॒भर॑त् । उ॒रु॒ऽक्र॒मः ।

त्वा॒ऽइ॒पितः॑ । श॒तम् । म॒हि॒पान् । क्षी॒र॒ऽपा॒कम् । ओ॒दन॑म् ।

व॒रा॒हम् । इ॒न्द्रः । ए॒मु॒प॒म ॥ १० ॥

अस्याक्रचोनैरुक्तैतिहासिकमतभेदेन द्विधायोजना । नैरुक्तपक्षे तावत्—हे इन्द्र ता तानि यानि त्वया स्रष्टव्यान्पुदकानि सन्ति तानि विष्णुव्यापनशीलआदित्यआभरत् आभरति लोकाय प्रयच्छतीत्यर्थः । कीदृशो विष्णुः उरुक्रमोचहुगतिः । किं स्वविरोधेनेत्याह त्वेपितः त्वयापेरितः न केवलमुदकान्येव । अपिच शतं महिपान् शतसंख्याकान् पशून् महिपशब्दो गवादेरप्युपलक्षकः । अथवा शतशब्दोपरिमितवचनः महिपइति महत्त्वम् असंख्यातान् महतोयज्ञान् यजमानेभ्य आभरत् ददातीत्यर्थः । किंच क्षीरपाकं क्षीरपक्रमोदनं पायसं एतच्चरुपुरोडाशादेरुपलक्षकं तद्यजमानेभ्य आभरत् । अथवा सर्वाथं वृष्टिपदानद्वारा ओदनं प्राहरत् । किंच इन्द्रोवराहं जलपूर्णं मेघं हन्तीति शेषः । कीदृशं तं एमुषं आदित्यस्य स्थाने छान्दस्यकारः आमुषपुदकस्य मोष-

कमित्यर्थः। निरुक्तपक्षे एवं। ऐतिहासिकपक्षे चरकब्राह्मणे इतिहासः आम्नायते—विष्णुर्यज्ञः सदे-
वेभ्य आत्मानमन्तरधात्तमन्येदेवतानाविदन् इन्द्रस्त्ववेव सइन्द्रमब्रवीत्कोभवानिति। तमिन्द्रः प्र-
त्यब्रवीत् अहं दुर्गाणामसुराणां च हन्ता भवांस्तुक् इति। सोब्रवीत् अहं दुर्गादाहर्ता त्वं यदि-
दुर्गाणामसुराणां हन्ता ततोयं वराहोवाममुपएकविंशत्यापुरांपारेशमयीनां वसति तस्मिन्नसुरा-
णां वसु वाममस्ति तमिमं जहीति। तस्येन्द्रस्ताः पुरोभित्वा हृदयमविध्यत् अधि तत्र यदासीत्-
द्विष्णुराहरदिति। सोयमितिहासः अस्येदमातुःसवनेषु विश्वेत्ताविष्णुरित्याज्यां प्रतिपादितः। त-
योर्मध्ये अस्येदमातुरित्यत्र विष्णुना हेइन्द्र त्वं दुर्गाणां हन्ता इति आत्मानं कथयति तर्हि
वाममुपं वराहमसुरं जहीत्युक्तोर्थो विध्यद्वराहमिति पादेन प्रतिपादितः। इन्द्रेण च विष्णो त्वं
दुर्गादाहर्तेतिब्रूये। मया पुराणि जितानि असुरश्च घातितः तस्य वामं वस्वानयेत्युक्तो विष्णुभू-
र्तिस्त्वस्य वराहासुरस्य घनं मुमोष। सोर्थो मुपायद्विष्णुःपञ्चतमिति पादेन सूचितः। सकिं पुन-
र्मुपितवानिति तदत्रोच्यते—विश्वेत्तेति। हे इन्द्र त्वेपितःत्वया प्रेरितो विष्णुर्यज्ञरूपी त्वेपितः त्वं
दुर्गादाहर्ता किल तर्हि त्वं तस्य धनान्याहरेति त्वया प्रेरितः सन् उरुक्रमो भूत्वा विश्वेत्ता या-
नि त्वया हर्तव्यानि इत्युक्तानि यानि च तत्र स्थितानि सर्वाण्याभरत् आभरतु। कानि तानी-
ति शतं महिषान् अपरिमितान् प्रशस्तान् पदार्थान् तेषां वाहनरूपान् महिषान्वा क्षीरपाकमो-
दनं च एकमात्रमेवोदनं वा भरत्। विध्यद्वराहमित्यशोक्तोर्थश्च चरमपादेनोच्यते—इन्द्रस्तु वराहं
वराहारं स्वीकृतासुरसर्वस्वं वराहरूपिणं वा एमुपं एमुपनामानं अथवा एमुपं धनानामामोपकं
वराहमसुरं हृदये अविध्यदितिशेषः ॥ १० ॥

अथैकादशी--

तुविक्षन्तेसुर्कतंसूमयधनुःसाधुर्बुन्दोहिरण्ययः।

उभातेवाहूरण्यासुसंस्कृतक्रदूपेचिदृदृधा ॥ ११॥३०॥

तुविक्षम् । ते । सुर्कतम् । सुमयम् । धनुः । साधुः । बुन्दः ।

हिरण्ययः । उभा । ते । बाहू दति । रण्या । सुसंस्कृता ।

क्रदुपे । चित् । क्रदुदृधा । ११ ॥ ३० ॥

एषा निरुक्ते एकमपि पदं विहाय यास्केन व्याख्याता वदेवत्तिरूप्यते—तुंविक्षं बहुविक्षेपं महाविक्षेपं वा ते सुकृतं सुमयं सुसुखं धनुः साधयिता ते बुन्दोहिरण्मयः उभौ ते बाहू रण्यौ रमणीयौ संग्राम्यौ वदूषे अर्दनपातिनौ गमनपातिनौ मर्मण्यर्दनवेधिनौ गमनवेधिनौ वेति ॥ ११ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे विंशोवर्गः ॥ ३० ॥

पुरोळाशंनइति दशार्चपष्ठं सूक्तं काण्वस्य कुरुसुतेरार्षे आद्यानवगायन्योदशमी बृहती इन्द्रोदेवता । तथाचानुक्तान्तं—पुरोळाशं दशबृहत्पन्तमिति । सूक्तविनियोगेलेट्टिकः । महाव्रते निष्केवत्ये गायत्रतृचाशीतौ आद्यास्तिस्रस्तृचः । तथाच सूक्तं—पुरोळाशंनोअन्धसइति ति-सइति ।

तत्र पथपा—

पुरोळाशंनोअन्धसइन्द्रंसहस्रमाभर । शताचंशूरगोनाम् ॥ १ ॥

पुरोळाशम् । नः । अन्धसः । इन्द्रं । सहस्रम् । आ ।

भर । शता । च । शूर । गोनाम् ॥ १ ॥

हे शूर इन्द्र पुरोळाशं पुरोदीयमानमेतत्संज्ञकं अंधसोऽन् स्वीकृत्य गोनां गवां सहस्रं शता शतानि च नोस्मभ्यं आभराहर । अथवा नोस्मभ्यं पुरतो दीयमानं अंधसोऽधोव्यञ्जनं सहस्रं सहस्रसंख्याकं गोसहस्रं चाहरेति योग्यम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आनोभिरव्यञ्जनंगामश्वमभ्यञ्जनम् । सचांमनाहिरण्यया ॥ २ ॥

आ । नः । भर । विद्वज्जनम् । गाम् । अश्वम् । अग्निद्वज्जनम् ।

सचा । मना । हिरण्यया ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वंनोस्मभ्यं व्यञ्जनं गामश्वं अभ्यञ्जनं तैर्त्वं चाभर । मना यननीयानि हिरण्यया हिरण्मयानि उपकरणानि सचा सहाभरेति ॥ २ ॥

१ नि० ६. ३३. १

• हेइन्द्र ते तव धनुः तुंविक्षं महाक्षेपं सुकृतं सुमयं सुसुखं ते बुन्दः इयः साधुः हिरण्ययः हिरण्मयः ते उभा उभौ बाहू रण्यौ रमणीयौ सुसंस्कृता सुदु अलंकृता ऋदुपेचित संग्रामे अर्दनपातिनौ ऋदुबुधा अर्दनवर्धनौ । इतिपुस्तकान्तरे उपलभ्यते ।

अथ तृतीय—

उ॒त॒नः॑ क॒र्ण॒शोभ॑ना पु॒रू॒णि धृ॒ष्ण॒वाभ॑र । त्वं हि शृ॒ण्वि॒पे व॑सो ॥ ३ ॥

उ॒त । नः॑ । क॒र्ण॒श्शोभ॑ना । पु॒रू॒णि । धृ॒ष्णो॒ इति॑ । आ ।

भ॒र । त्वम् । हि । शृ॒ण्वि॒पे । व॑सो॒ इति॑ ॥ ३ ॥

उतापिच नोस्मभ्यं कर्णशोभना कर्णाभरणानि पुरूणि बहून्याभर । हे धृष्णो धर्षकेन्द्र वसो वासपितरिन्द्र त्वं हि खलु शृण्विपे श्रूयसे । किमिति उदारोयमिन्द्रइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

न॒कीँ॑ वृ॒धी॒क इ॒न्द्र॒ते॒न सु॒पा॒न सु॒दा॒ उ॒त । ना॒न्य॒स्त्व॒च्छू॒र्वा॒घ॒तः॑ ॥ ४ ॥

न॒कीँम् । वृ॒धी॒कः । इ॒न्द्र॒ । ते॒ । न । सु॒ऽसाः॑ । न । सु॒ऽदाः॑ ।

उ॒त । न । अ॒न्यः॑ । त्वत् । शू॒र् । वा॒घ॒तः॑ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र ते त्वत्तोऽन्यः कश्चिद्वृधीको वर्धयिता नकीँ नैव । तथा सुपाः सुष्टु संभक्ताः संग्रामादौ त्वत्तोऽन्योन । उतापिच सुदाः सुदाता न । तथा हे शूर त्वत् त्वत्तोऽन्यो वाघतः ऋषिर्नामैतत् ऋत्विजो यजमानस्य नेता नान्योस्ति त्वागृते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

न॒की॒मिन्द्रो॑ नि॒क॒र्त॒वे॒न श॒क्रः॑ परि॒श॒क्त॒वे॑ । वि॒श्वं॑ शृ॒णो॒ति प॑श्यति ॥ ५ ॥ ३१ ॥

न॒कीँम् । इ॒न्द्रः॑ । नि॒ऽक॒र्त॒वे॑ । न । श॒क्रः॑ । परि॒ऽश॒क्त॒वे॑ ।

वि॒श्वं॑ । शृ॒णो॒ति । प॑श्यति ॥ ५ ॥ ३१ ॥

अयमिन्द्रो निकर्तवे निकर्तुं नकीँ नैव शक्यः । तथा शक्रः शक्रोऽयं परिशक्तवे परिभ्राता य नशक्यत इति । स तु विश्वं शृणोति पश्यति च ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे एकविंशोऽवर्गः ॥ ३१ ॥

अथ षष्ठी—

स॒म॒न्पुं॑म॒र्त्याना॑म॒र्द॒ब्धो॒ निचिं॑की॒यते॑ । पु॒रानि॒द॒श्चिं॑की॒यते॑ ॥ ६ ॥

सः । म॒न्युम् । म॒र्त्या॒नाम् । अ॒द॒ब्धः । नि ।

चि॒की॒प॒ते । पु॒रा । नि॒दः । चि॒की॒प॒ते ॥ ६ ॥

सइन्द्रो मन्युं क्रोधं केषां मर्त्यानां अदब्धः केनाप्यहिंसितः सन् निचिकीपते निकरो-
ति । किं मन्युं प्राप्यैव नेत्याह निदोनिन्दायाः पुरा पूर्वमेव चिकीपते यदा तं निन्दितुमिच्छति
कश्चित्ततः पूर्वमेव तं निकरोतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

क॒त्त्व॒इत्पू॒र्णमु॒दरं॑तु॒रस्य॑स्तिवि॒ध॒तः । वृ॒त्रघ्नः॑सोम॒पा॒त्रः ॥ ७ ॥

क॒त्त्वः । इ॒त् । पू॒र्णम् । उ॒दरं॑ । तु॒रस्य॑ । अ॒स्ति ।

वि॒ध॒तः । वृ॒त्रघ्नः॑ । सो॒म॒पा॒त्रः ॥ ७ ॥

तुरस्य त्वरमाणस्य वृत्रघ्नो वृत्रं हतवतः सोमपात्रः सोमपातुरुदरं कृत्वइत् कर्मणैव पू-
र्णमस्ति भवति । कस्य कर्मणेति उच्यते—विधतः परिचरतो यजमानस्य । यतः परिचरणाभावे
तस्य कुक्षिपूर्त्यभावः अवस्तत्पूर्त्ये परिचरतेतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वे॒वसू॑नि॒सङ्ग॑ता॒वि॒श्वा॒चसो॑म॒सौभ॑गा । सु॒दा॒त्वप॑रि॒हृ॒ता ॥ ८ ॥

त्वे इति । वसूनि । समङ्गता । विश्वा । च ।

सो॒म । सौ॒भ॒गा । सु॒दा॒तुं । अ॒प॒रि॒हृ॒ता ॥ ८ ॥

हे इन्द्रत्वे त्वयि वसूनि धनान्यस्मदिष्टानि संगता संगतानि । तथा हे सोम सोमवन्निन्द्र
त्वयि विश्वा सर्वाणि सौभगा सौभाग्यानि संगतानि । तथा सुदातु सुदानान्यपरिहृता अकु-
टिलानि अवस्तानि कुर्विति भावः । यद्वाचेन्द्रः सोमं पीत्वा सोम इत्यभिहितः सोमश्रुतेः ॥८॥

अथ नवमी—

त्वा॒मि॒र्यव॑यु॒र्मम॑का॒मो॒ग॒व्युर्हि॑र॒ण्य॒युः । त्वा॒म॑श्व॒युरे॑प॒ते ॥ ९ ॥

त्वाम् । इत् । य॒व॒युः । म॒म । का॒मः । ग॒व्युः ।

हि॒र॒ण्य॒युः । त्वा॒म् । अ॒श्व॒युः । आ । ई॒प॒ते ॥ ९ ॥

त्वामिव त्वामेवेपते किं मम कामः सकीदृशः यवयुः यवेच्छुः सन्नेपते । तथा गव्युः सन्नेपते । तथा हिरण्ययुश्च सन्नेपते । तथा श्वयुश्च सन्नेपते । तं काममावेच्छं कुर्विति भावः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

तवेदिन्द्राहमाशसाहस्तेदात्रचनाददे ।

दिनस्यं वामघवन्तसंभृतस्य वापूर्ध्वयवस्य काशिनां ॥ १० ॥ ३२ ॥

तव । इत् । इन्द्र । अहम् । आशसा । हस्ते । दात्रम् ।

चन । आ । ददे । दिनस्यं । वा । मघध्वम् ।

समभृतस्य । वा । पूर्धि । यवस्य । काशिनां ॥ १० ॥ ३२ ॥

हे मघवन् इन्द्र तवेत् तवेवाशसा आशंसनेन त्वमस्मदीयं क्षेत्रं यवसमृद्धं करोषीत्यशंसनेन हस्ते दात्रं चन लघनसाधनं दात्रमथाददे स्वीकरोमि । किमनेन प्रयात्नेन दिनस्य वा पूर्वमेव छिन्नस्य वा यवस्य संभृतस्य वा पूर्वमेव छित्वा निष्कृतस्य राशीकृतस्य वा यवस्य काशिना मुष्टिना पूर्धि पूरयाशंसनं देहि च ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य पंचमे द्वाविंशोऽवगः ॥ ३२ ॥

अयं रुद्ररिति नवर्चं नवमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका—अयं रुद्रर्नवरुद्राणां गवः सोममन्यानुषुषिति । भागवः रुद्राः नवम्पनुष्टुप् अष्टौ गायत्र्यः सोमो देवता विनियोगोऽङ्गिकः ।

तत्र प्रथमा—

अयं रुद्ररगृहीतो विश्वजिदुन्द्रिदित्सोमः । ऋषिर्विप्रः काव्येन ॥ १ ॥

अयम् । रुद्रः । अगृहीतः । विश्वजित् ।

उद्भूतः । इत् । सोमः । ऋषिः । विप्रः । काव्येन ॥ १ ॥

अयं सोमः रुद्रः कर्ता सर्वस्य अगृहीतोऽन्यैरगृहीतः विश्वजिदुन्द्रिदित्सोमः जेता उद्भिदपन्तस्योद्भेदकः अथवा विश्वजिदुन्द्रिदा सोमयागा तयोर्निष्पादकत्वात् तदूर्पा ऋषिर्मानवा विपः मेधावी विपपत्सूयः विशेषेण पूरकोवा एवं महानुभावः सोमः काव्येन स्तोत्रेण स्तुत्यां भवतीति शेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अभ्यूर्णोति यन्नग्रं भिपक्तिविश्वं यत्तुरम् ।

प्रेमन्धः ख्यन्निःश्रोणो भूत् ॥ २ ॥

अ॒भि । ऊ॒र्णो॒ति । यत् । न॒ग्रम् । भि॒पक्ति॑ । वि॒श्वम् । यत् ।

तु॒रम् । प्र । ई॒म् । अ॒न्धः । ख्य॒त् । निः । श्रो॒णः । भू॒त् ॥ २ ॥

अयं सोमो यन्नग्रमस्ति तदभ्यूर्णोति आच्छादयति यन्नग्रमिव विफलं वर्तते तदाच्छादय-
ति फलेन अथवा वस्त्रं जनयनाच्छादयति । तथा यत्तुरमातुरं रुग्णं विश्वं तद्भिपक्ति भिपज्य-
ति यज्ञद्वारा स्वर्गसाधनेन औषधरूपेण च शरीरसिद्धिसाधनञ्च अन्धः सन्नन्धोऽपि प्रख्यद
पश्यति । श्रोणः श्रोणोऽपि पंगुरपि निर्भूत् निर्भवति निर्गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वं सोम तन्नूकद्वयो द्वेपोभ्योन्यकृतेभ्यः । उरुयन्तासि वरूथम् ॥ ३ ॥

त्वम् । सो॒म । त॒नूक॑द्व॒भ्यः । द्वे॒र्षः॑द्व॒भ्यः ।

अ॒न्यद्व॒कृते॑भ्यः । उ॒रु । य॒न्ता । अ॒सि । व॒रूथ॑म् ॥ ३ ॥

हे सोम त्वं तन्नूकद्वयः कृशीकुर्वद्वयः अथवांगानां विच्छेदकेभ्योन्यकृतेभ्यो द्वेपोभ्यो
शत्रुकृतेभ्योऽपि भेद्यः कृतेभ्य इत्यर्थः वरूथं वरकं रक्षणं उरुयन्तासि बहुकृद्भवसि स्तोत्राणां ।
अन्यकृतानि हि रक्षांसीति ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वं चित्ती तव दक्षैर्दिव आपृथिव्याः ऋजीपिन् ।

यावीरुघस्वचिद्वेर्षः ॥ ४ ॥

त्वम् । चि॒त्ती । तव॑ । दक्षैः । दि॒वः । आ । पृ॒थि॒व्याः ।

ऋ॒जी॒पिन् । या॒वीः । अ॒घ॒स्व । चि॒त् । द्वे॒र्षः ॥ ४ ॥

त्वामिद त्वामेवेपते किं मम कामः सकीदृशः यवयुः यवेच्छुः सन्नेपते । तथा गव्युः सन्नेपते । तथा हिरण्ययुश्च सन्नेपते । तथा श्वयुश्च सन्नेपते । तं काममाप्तेच्छं कुर्विति भावः ॥९॥

अथ दशमी—

तवेदिन्द्राहमाशसाहस्तेदात्रचनददे ।

दिनस्यवामघवन्तसंभृतस्यवापूर्थियवस्यकाशिना ॥ १० ॥ ३२ ॥

तव । इत् । इन्द्र । अहम् । आशसा । हस्ते । दात्रम् ।

चन । आ । ददे । दिनस्य । वा । मघवन् ।

समभृतस्य । वा । पूर्थि । यवस्य । काशिना ॥ १० ॥ ३२ ॥

हे मघवन् इन्द्र तवेत् तवैवाशसा आशंसनेन त्वमस्मदीयं क्षेत्रं यवसघृष्टं करोषीत्याशंसनेन हस्ते दात्रं चन लवनसाधनं दात्रमथाददे स्वीकरोमि । किमनेन प्रयासेन दिनस्य वा पूर्वमेव छिन्नस्य वा यवस्य संभृतस्य वा पूर्वमेव छित्वा निष्कृतस्य राशीकृतस्य वा यवस्य काशिना मुष्टिना पूर्थि पूरयाशंसनं देहि च ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य पंचमे द्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अयं कृत्तरिति नवर्चं नवमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका—अयंकृत्तुर्नवकृत्तुर्भागवः सोम्यमन्यानुष्टुप्ति । भागवः कृत्तुर्केपिः नवम्यनुष्टुप् अष्टौ गायत्र्यः सोमोदेवता विनियोगोत्तंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

अयंकृत्तुरगृभीतोविश्वजिदुद्भिदित्सोमः । ऋपिर्विप्रःकाव्येन ॥१॥

अयम् । कृत्तुः । अगृभीतः । विश्वजित् ।

उत्तजित् । इत् । सोमः । ऋपिः । विप्रः । काव्येन ॥ १ ॥

अयं सोमः कृत्तुः कर्ता सर्वस्य अगृभीतोऽन्यैरगृहीतः विश्वजिदसर्वस्य जेता उद्भिदफलस्योद्भेदकः अथवा विश्वजिदुद्भिदौ सोमयागौ तयोर्निष्पादकत्वात् तदूपा ऋपिर्ज्ञानवान् विप्रः मेधावी विप्रवत्पूज्यः विशेषेण पूरकोवा एवं महानुभावः सोमः काव्येन स्तोत्रेण स्तुत्यो भवतीतिशेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अभ्यूर्णोति यन्नग्रं निषक्तिं विश्वं यत्तु रम् ।

प्रेमन्धः ख्यन्निःश्रोणो भूत् ॥ २ ॥

अजि । ऊर्णोति । यत् । नग्रम् । निषक्तिं । विश्वम् । यत् ।

तु रम् । प्र । ईम् । अन्धः । ख्यत् । निः । श्रोणः । भूत् ॥ २ ॥

अयं सोमो यन्नग्रमस्ति तदभ्यूर्णोति आच्छादयति यन्नग्रमिव विफलं वर्तते तदाच्छादय-
ति फलेन अथवा वस्त्रं जनयन्नाच्छादयति । तथा यत्तुरमातुरं रुग्णं विश्वं तद्विषक्तिं निषङ्ग-
ति यज्ञद्वारा स्वर्गसाधनेन औषधरूपेण च शरीरसिद्धिसाधनश्च अन्धः सन्नन्धोऽपि प्रख्यद-
पयति । श्रोणः श्रोणोऽपि पंगुरपि निर्भूत् निर्भवति निर्गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वं सोम तन्नूकद्वयो द्वेपोभ्योन्यकृतेभ्यः । उरुयन्तासि वरूथम् ॥ ३ ॥

त्वम् । सोम । तन्नूकद्वयोः । द्वेपोऽभ्यः ।

अन्यदकृतेभ्यः । उरु । यन्ता । असि । वरूथम् ॥ ३ ॥

हे सोम त्वं तन्नूकद्वयः कृशीकुर्वद्वयः अथवांगानां विच्छेदकेभ्योन्यकृतेभ्यो द्वेपोभ्यो
शत्रुकृतेभ्योऽपि येभ्यः कृत्येभ्य इत्यर्थः वरूथं वरकं रक्षणं उरुयन्तासि बहुकृद्भवसि स्तोतृणां ।
अन्यकृतानि हि रक्षांसीति ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वं चित्ती तव दसौ दिव आपृथिव्या ऋजीपिन् ।

यावीर्यस्य चिद्वेपः ॥ ४ ॥

त्वम् । चित्ती । तव । दसौ । दिवः । आ । पृथिव्याः ।

ऋजीपिन् । यावीः । अघस्य । चित् । द्वेपः ॥ ४ ॥

हे ऋजीपिन् तृतीयसवनगतेन ऋजीपेण तद्वन् सोम त्वं तव चित्ती चित्या प्रज्ञया दक्षैः
वैश्वे दिवआ दिवश्च आ इति चार्थे पृथिव्या आ पृथिव्याश्च सकाशात् अपस्यचिद-
स्माकमाहन्तुरपि द्वेषः शत्रोः कृत्यां यावीः पृथक्कुरु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अर्थिनोयन्तिचेदर्थंगच्छानिदुपोरातिम् ।

वृज्युस्तृप्यतःकामम् ॥ ५ ॥ ३३ ॥

अर्थिनः । यन्ति । च । इत् । अर्थम् । गच्छान् । इत् ।

दुपः । रातिम् । वृज्युः । तृप्यतः । कामम् ॥ ५ ॥ ३३ ॥

अर्थिनो धनानि कामयमाना यन्ति चेत् यन्ति च अर्थं प्रति गत्वा च ददुपो दाव रातिं
दानं गच्छानिदु गच्छन्तिच । गतेषु मध्ये यं हे सोम त्वमनुगृह्णासि तस्य तृप्यतोभिक्षमाणस्य
कामं वृज्युः पुनः कामानावर्जयन्ति तावत्पर्यन्तं पूरयन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथ षष्ठी—

विदद्यत्पूर्व्यनष्टमुदीमृतायुमीरयत् ।

मेमायुस्तारीदतीर्णम् ॥ ६ ॥

विदत् । यत् । पूर्व्यम् । नष्टम् । उत् । ईम् । ऋतुष्टुम् ।

इरयत् । प्र । ईम् । आयुः । तारीत् । अतीर्णम् ॥ ६ ॥

यद्यदा पूर्व्यं पुराणं नष्टं स्वकीयं धनं विदह्यभवे नष्टधनः ई एनं ऋतायुं नष्टधनद्वारा
र्थं यत्कामं उदीरयत् मेरयति धनं साधयतीत्यर्थः । तदा ई अतीर्ण एनं यत्तारंभिणं आयुः
जीवनं प्रतारीत् प्रकर्षेण वर्धयेत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

भृशेवोनोमृल्लयाकुरदसकतुरवातः । भवानःसोमशंहृदे ॥ ७ ॥

सु॒शेवः । नः । सु॒ळ॒याकुः । अ॒द॒म॒ह॒क्रतुः । अ॒वा॒तः ।

भ॒व । नः । सो॒म । शम् । ह॒दे ॥ ७ ॥

हे सोमपीतस्त्वं नः अस्माकं हृदे हृदये वर्तमानः शं सुखं भव । किंच नः अस्माकं सुशेवः सुसुखः शृळयाकुः सुखकर्ता अदम्यक्रतुः असमासकर्मा पुनःपुनः यागपवर्तकः अवातः निश्चलश्च भवेत्यन्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

मानःसोमसंवीविजोमाविर्वीक्षिपथाराजन् ।

मानो॒हार्दि॒त्वि॒पाव॑धीः ॥ ८ ॥

मा । नः । सो॒म । स॒म् । वी॒वि॒जः । मा । वि । वी॒क्षि॒प॒थाः ।

रा॒ज॒न् । मा । नः । हा॒र्दि । त्वि॒पा । व॒धीः ॥ ८ ॥

हे सोमपीतस्त्वं नोस्मान्मासंवीविजश्चलितांगान्माकार्षीः । राजन् सोमास्मान् माविर्वीक्षिपथाः प्रीतान्माकुरु । नोस्माकं हार्दि हृदये त्विपा दीप्ता मावधीः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अव॒ध॒त्स्वे॒स॒ध॒स्थे॒दे॒वानां॑दु॒र्म॒ती॒री॒क्षे ।

रा॒ज॒न्प॒हि॒पः॑से॒ध॒मी॒द्वो॒अ॒प॒स्त्रि॒धः॑से॒ध ॥ ९ ॥ ३४ ॥

अ॒व । यत् । स्वे । स॒ध॒स्थे । दे॒वानां॑ । दुः॒र्म॒तीः । ई॒क्षे । रा॒ज॒न् ।

अ॒प । द्वि॒पः । से॒ध । मी॒द्वोः । अ॒प । त्रि॒धः । से॒ध ॥ ९ ॥ ३४ ॥

स्वे सधस्थे स्वकीये सहस्थाने गृहे देवानां दुर्मतीः दुर्मतयो न प्रविशन्ति । यद्यदावेक्षेह त्वं वा ईक्षसे तदा हेराजन् द्विपोस्मद्देहून् अपसेध । हे मीद्वो सोमरसस्य सेकः त्रिधो हिंसकानपसेध शिन्धीत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति पष्ठस्य पञ्चमे चतुस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३४ ॥

नक्षत्रमिति दशर्वे देशं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका—नक्षत्र्यं दशैकपूर्वो धसोगायत्रे-
त्यादैवीन्द्रिदिति । एकघूर्णामनोषसः पुत्रकपिः अत्याविष्टुप् साच देवदेवत्या शिष्टागायत्र्यः

ऐन्द्रः । द्वितीये पर्याये भेदावरुणशस्त्रे आदितोष्ट्रचः । सूत्रितंच—नहन्यं बळाकरमित्यष्टाविनि ।
महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रवृत्ताशीतो आद्याविनियुक्ता । तथाच पंचमारण्यके शौनकः—नह्यं
न्यंबळाकरमित्येतांपत्यवदधाति ।

तत्र प्रथमा—

नह्यं१न्यंबळाकरंमर्द्धितारंशतक्रतो । त्वंनइन्द्रमृळय ॥ १॥

नहि । अन्यम् । बळा । अकरम् । मर्द्धितारम् । शतक्रतो
इति शतऽक्रतो । त्वम् । नः । इन्द्र । मृळय ॥ १ ॥

हे शतक्रतो त्वत्तोऽन्यं मर्द्धितारं सुखयितारं बळा वट् तन्नह्यकरं नकरोमि तस्मात् हे इन्द्र
त्वं नोस्मान्मृळय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

योऽनःशश्वत्पुराविथामृधोवाजसातये । सत्त्वंनइन्द्रमृळय ॥ २ ॥

यः । नः । शश्वत् । पुरा । आविथ । अमृधः ।

वाजऽसातये । सः । त्वम् । नः । इन्द्र । मृळय ॥ २ ॥

हे इन्द्र यत्त्वं अमृधः शश्वभिरर्हिसितः सन् पुरा पूर्वस्मिन्काले शश्वत् बहुवारं नोस्मात्
आविथ रक्षितवानसि । सत्त्वं नोस्मान्वाजसातये अन्नदानार्थं यद्वा अन्नसंसृजनार्थं मृळय
सुखय ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

किमृद्धरंघ्रचोर्दनःसुन्वानस्यविदेदसि । कुवित्स्विन्द्रणःशर्कः ॥ ३ ॥

किम् । अृद्ध । रंघ्रऽचोर्दनः । सुन्वानस्य । अविता । इत् ।

असि । कुवित् । सु । इन्द्र । नः । शर्कः ॥ ३ ॥

१ योमृधोर्हिसकः नोस्मान्वाजसातये अन्नदानाय पुरा पूर्वमाविथ रक्षितवान् हे इन्द्र
सत्त्वं नोस्मान् शश्वत्सदा मृळय सुखय । इति ध्याख्यानांतरं पुस्तकान्तरार्थं ।

अंग हे इन्द्र त्वं रथचोदनः रथं राधकं चोदयतीति रथचोदनः तादृशस्त्वं सुन्वानस्या-
वितेदसि रक्षक एव भवसि । अतो नोस्माकं कुविद्बहु सु सुष्ठु शकः अशकः शको भव बहुधनं
कुर्वित्यर्थः अस्मान्वा बहुकुर्विति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रप्रणोरथमवपश्चाच्चित्सन्तमद्रिवः । पुरस्तादिनेमरुधि ॥ ४ ॥

इन्द्र । प्र । नः । रथम् । अव । पश्चात् । चित् । सन्तम् ।

अद्रिष्वः । पुरस्तात् । एनम् । मे । रुधि ॥ ४ ॥

हे इन्द्र नोरथं प्राव पररक्ष । कीदृशं रथं पश्चाच्चित्सन्तं चिदप्पर्थे अस्मत्समानरथानां
पश्चाद्भूतमप्येनं मे रथं हे अद्रिवो वज्रवन्निन्द्र पुरस्ताद्वर्तमानं रुधि कुरु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

हन्तोनुकिमांससेप्रथमनोरथरुधि । उपमंवाजयुश्रवः ॥ ५ ॥ ३५ ॥

हन्तो इति । नु । किम् । आससे । प्रथमम् । नः । रथम् ।

रुधि । उपमम् । वाजयु । श्रवः ॥ ५ ॥ ३५ ॥

हन्तेत्येतदादि मुख्यरुदामन्त्रितेन समानं हन्तेन्द्र नु इदानीं किं त्वं तूष्णीमाससे । तत्र
किं करोमीति चेत् उच्यते—नः रथं प्रथमं सर्वेषां मुख्यं रुधि कुरु वाजयु अस्माकमन्त्रमिच्छ-
च्छ्रवोर्न हविर्लक्षणं उपमं अन्तिकनामैतत् तवान्तिकभूतं वर्ततइतिशेषः । यस्मादेवं तस्माद्रथं
अस्मदीयं प्रथमं रुधीति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे पंचविंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

अथ षष्ठी—

अवानोवाजयुरथसुकरंतेकिमित्परि । अस्मान्सुजिग्युपस्रुधि ॥ ६ ॥

अवं । नः । वाजयुम् । रथम् । सुकरम् । ते ।

किम् । इत् । परि । अस्मान् । सु । जिग्युषः । रुधि ॥ ६ ॥

हे इन्द्र नोवाजयुं अन्नेच्छुं रथं अव रक्ष । संग्रामे ते तव किमिदं किमपि सर्वकर्तव्य-
जातं परि परितः सुकरं सुखेन कर्तव्यं । तव कर्तुमशक्यं न किंचिदस्ति । यस्मादेवं तस्मात्
अस्मान् सुजिग्युषः सुष्ठु जेतुन् रुधि कुरु संग्रामे ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इन्द्रं दृष्ट्वांस्वपूरसि भद्रात एति निष्कृतम् । इयं धीऋत्विया वती ॥ ७ ॥

इन्द्रं । दृष्ट्वांस्व । पूः । अ॒सि । भ॒द्रा । ते । ए॒ति । निः॒स्कृतम् ।
इ॒यम् । धीः । ऋ॒त्वियं॑ वती ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं दृष्ट्वांस्व दृढो भव संग्रामे त्वं पूरसि पूरयसि यथा पुरमविचलितं तद्वत्त्वम-
सि । अथवास्मदीये यज्ञे दृढो भव त्वं पुनरन्ययज्ञं जिगमिषुर्भाभूः त्वं पूः पूरकः कामानामसि ।
किमत्र विद्यत इति चेत् उच्यते—निष्कृतं निष्कर्तारं ते त्वां भद्रा कल्याणी इयं धीः स्तुतिः
क्रिया वा ऋत्वियावती ऋतुशब्दः कालोपलक्षकः स्वकालोपेता सती एति गच्छति । यद्वा ते
निष्कृतं स्थानमेति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

मासीमवद्य आभां गुर्वीकाष्ठा हितं धनम् । अपावृक्ता अरन्नयः ॥ ८ ॥

मा । सीम् । अ॒व॒द्ये । आ । भाक् । उ॒र्वी । का॒ष्ठा । हि॒तम् ।
ध॒नम् । अ॒प॒वृ॒क्ताः । अ॒र॒न्नयः॑ ॥ ८ ॥

मास्मान् सीं सर्वतोऽवद्ये निन्दा आभाग् माभजतु प्राप्नोतु न कुतश्चिद् । पापरहितान्कु-
र्वित्यर्थः । किंचोर्वी काष्ठा बह्वंतरालआज्यंतः आज्यंतोपि काष्ठोच्यते ज्ञान्वा स्थितो भव-
तीति यास्कः । तत्र हितं निहितं शत्रुसंबन्धि धनं अस्माकं भवत्वित्यर्थः । अरन्नयः अरममा-
णाः शत्रवः अपावृक्ताः सन्त्वित्येषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तुरीयं नाम यज्ञियं यदा करस्तदुश्मसि । आदित्यतिर्न ओहसे ॥ ९ ॥

तुरीयम् । नाम । यज्ञिर्यम् । यदा । करः । तत् । उश्मसि ।
आत् । इत् । पतिः । नः । ओहसे ॥ ९ ॥

हे इन्द्र त्वं यज्ञियं यज्ञसंबन्धिनं तुरीयं चतुर्थं नाम यदा करः करोषि तदुश्मसि कामयामहे आदिदन्तरमेव नामकामानन्तरमेव पतिः पालकः त्वं नोस्मानोहसे वहसि प्रापयसि । नक्षत्रनाम गुह्यनाम प्रकाशं नामेति त्रीणि नामानि । सोमयाजीति तुरीयं नाम पञ्चयज्ञियं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अवीवृधोअमृताअमन्दीदेकद्यूदेवाउतयाश्चदेवीः ।
तस्माउरार्धःकृणुतप्रशस्तंप्रातर्मक्षुधियाध्वंसुर्जगम्यात् ॥१०॥३६॥

अवीवृधत् । वः । अमृताः । अमन्दीत् । एकद्यूः । देवाः ।
उत् । याः । च । देवीः । तस्मै । ॐ इति । रार्धः । कृणुत ।
प्रशस्तम् । प्रातः । मक्षु । धियाध्वंसुः । जगम्यात् ॥ १० ॥ ३६ ॥

इयं वैश्वदेवी । हे देवाः हे अमृता अमरणा बोधुष्मानयमवीवृधत् वर्धयति स्तुत्या । अमन्दीत् तर्पयति सोमेन । एकद्यूः ऋषिरहं । उतापिच हे देवोर्देव्यो देवपत्न्यो याश्च यूयं स्थोयुष्मानपि अवीवृधदमन्दीच्च तस्मै रार्धो धनं प्रशस्तं प्रवृद्धं कृणुत कुरुत । उइति पूरणः एवकारार्थोवा । प्रातः प्रातरेव मक्षु क्षिपं धियाध्वंसुः कर्मधनइन्द्रो जगम्यादागच्छतु । इन्द्रस्य देवस्वामित्वादाधिक्यद्योतनाय पुनरभिधानम् ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य पंचमे पद्विंशोवर्गः ॥३६॥

॥ इत्यष्टमे मंडलेऽष्टमोनुवाकः ॥ ८ ॥

नवमेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि । तत्रातूनइन्द्रेति नवचं प्रथमं सूक्तं कण्वपुत्रस्य कुसीदिनआर्षं गायत्रमैन्द्रं । तथाचानुक्रम्यते—आतूनोंनवकुसीदीकाण्वइति । महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रवृत्ताशीवावेतदादिके द्वे सूक्ते । तथैव पंचमारण्यके सूत्रिवंच शौनकेन—आतूनइन्द्रक्षुमंतमिति सूक्ते सूदोहाइति । द्वितीये पर्याये मैत्रावरुणराक्षे आद्यस्तुचः स्तोत्रियः । सूत्रिवंच—आतूनइन्द्रक्षुमन्तमाप्रद्वपरावतइति ।

तत्र प्रथमा—

आतूनं दन्द्रक्षुमन्तं चित्रं ग्राभं संगृभाय । महाहस्ती दक्षिणेन ॥ १ ॥

आ । तु । नः । दन्द्र । क्षुमन्तम् । चित्रम् । ग्राभम् ।

सम् । गृभाय । महाहस्ती । दक्षिणेन ॥ १ ॥

हे इन्द्र महाहस्ती महाहस्त्वान्त्वं तु तदानीमेव अस्मभ्यं दातुं नोऽस्मदर्थं क्षुमन्तं शब्दवन्तं स्तुत्यमित्यर्थः । चित्रं चायनीयं ग्राभं ग्राहकं ग्रहणार्हं वाधनं दक्षिणेन हस्तेन नु सिपं आसंगृभाय आभिमुख्येन संगृहाण ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विद्वाहित्वा तु विक्कूर्मितु विदेष्णं तु वीमघम् । तु विमात्रमवोमिः ॥ २ ॥

विद्म । हि । त्वा । तु विक्कूर्मिम् । तु विदेष्णम् । तु विमघम् ।

तु विमात्रम् । अवोमिः ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां विद्म हि जानीमः खलु । कीदृशमिति तु विक्कूर्मिं बहुकर्माणं तु विदेष्णं बहुप्रदेयं तु विमघं बहुधनं तु विमात्रं बहुप्रमाणं अवोमिर्भुक्तम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

न हित्वा शूरदेवानमर्ता सो दित्सन्तम् । भीमं नगां वारयन्ते ॥ ३ ॥

न हि । त्वा । शूर । देवाः । न । मर्तासः । दित्सन्तम् ।

भीमम् । न । गाम् । वारयन्ते ॥ ३ ॥

हे शूरेन्द्र त्वा त्वां दित्सन्तं दातुमिच्छन्तं देवाः न हि वारयन्ते न निवारयन्ति । तथा मर्तासो मर्त्या अपि न वारयन्ते । भीमं नगां त्रयजनकं वृषभं यवसे प्रवृत्तमिव तं यथा वारयितुं न शक्नुवन्ति तद्वत् ॥ ३ ॥

प्रथमेऽप्यायेच्छावाकशस्त्रेणोन्विन्द्रमिति तृचः तथा च सृष्टितं—एतोन्विन्द्रं स्ववामेशानं मा-
नोऽस्मिन्मघवजिति ।

तृचे प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

एतोन्विन्द्रं स्ववामेशानं न वस्वः स्वराजम् । नरार्धसामधिपञ्चः ॥ ४ ॥

आ । इत् । ऊँ इति । नु । इन्द्रम् । स्तवम् । ईशानम् ।

वत्सः । स्वराजम् । न । राधसा । मर्धिपत् । नः ॥ ४ ॥

हे अस्मदीयाजनाः एतो आगच्छतैव नु क्षिपं । किं कर्तुं स्ववामेन्द्रं । कीदृशं तं वस्वोवसु-
नोधनस्य ईशानं स्वामिनं स्वराजं स्वयमेव राजमानं स्वर्गे राजमानं वा । नोस्मानिन्द्रेणानुष्ट-
हीतान् राधसा धनेन अन्योदनीनमर्धिपत् नवाधर्ता आढ्यानामस्मत्समानानामप्याढ्यत्वाय
स्तवामेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूके पंचमी-

प्रस्तोपदुर्पगासिपच्छ्रवत्सामंगीयमानम् । अमिरार्धसाजुगुर्त् ॥ ५ ॥ ३७ ॥

प्र । स्तोपत् । उप । गासिपत् । श्रवत् । साम । गीयमानम् ।

अग्नि । राधसा । जुगुर्त् ॥ ५ ॥ ३७ ॥

पूर्वमंत्रे स्तवामेत्युक्तं तदेव स्तोत्रमिन्द्रः प्रस्तोपत् प्रस्तुत्वा च उपगासिपत् उपगानं च क-
रोतु । तदर्थं गीयमानं साम स्तोत्रं श्रवत् शृणोतु । राधसा धनेन च युक्तोस्मानभिजुगुर्दग्निगृ-
णातु स्वीकुर्विति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे सप्तत्रिंशोवर्गः ॥ ३७ ॥

अथ तृचे तृतीया सूके षष्ठी-

आनोभरदक्षिणेनाभिसव्येनप्रमृश । इन्द्रमानोवसोर्निर्माक् ॥ ६ ॥

आ । नुः । भर । दक्षिणेन । अग्नि । सव्येन । प्र । मृश ।

इन्द्र । मा । नुः । वसोः । निः । भाक् ॥ ६ ॥

हे इन्द्र नोस्मभ्यं आभराहृत्य दक्षिणेन सव्येन च हस्तेन उभाभ्यां हस्ताभ्यां अग्नि
प्रमृश प्रपच्छेत्यर्थः । नोस्मान्वसोर्धनात् मानिर्भाक् मानिर्भाक्षीः ॥ ६ ॥

द्वितीये पर्यायेच्छावाकशस्त्रे उपक्रमस्वेति तृचः । सूत्रित्वं-उपक्रमस्वाभिरधृपतातदस्मै
नव्यमिति ।

तैषा तृचे प्रथमा सूके सप्तमी-

उपक्रमस्वाभिरधृपताधृष्णोजनानाम् । अदाशृष्टरस्यवेदः ॥ ७ ॥

उर्ष । क्रमस्य । आ । भर । धृपता । धृष्णो इति ।

जनानाम् । अदाशूःशूतरस्य । वेदः ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वमुपक्रमस्य धनं प्रत्युपगच्छ प्रवृत्तो भव वा दातुं । हे धृष्णो धर्पक शत्रूणां धृपता धृष्टेन चेतसा युक्तः सन् आभराहरच । कस्य धनमाहरेति उच्यते—जनानां मध्ये अदाशूःशूतरस्य अत्यन्तमदातृतमस्य वेदो धनं ॥ ७ ॥

अथ तृचे द्वितीया सूक्तेष्टमी—

इन्द्रयजनुतेअस्तिवाजोविप्रेभिः सनित्वः । अस्माभिः सुतंसनुहि ॥ ८ ॥

इन्द्र । यः । ऊँ इति । नु । ते । अस्ति । वाजः । विप्रेभिः । सनित्वः ।

अस्माभिः । सु । तम् । सनुहि ॥ ८ ॥

हे इन्द्र योवाजोऽन्तं विप्रेभिर्मैधाविभिः सनित्वः संभजनीयः ते तवास्ति त्वं वाजमस्माभिर्मोचितः सन् अस्मभ्यं वा सु सुष्टु सनुहि देहि ॥ ८ ॥

अथ तृचे तृतीया सूक्ते नवमी—

सद्योजुवस्तेवाजाअस्मभ्यंविश्वश्चन्द्राः । वशैश्चमक्षूजरन्ते ॥ ९ ॥ ३८ ॥

सद्यः । जुवः । ते । वाजाः । अस्मभ्यम् । विश्वश्चन्द्राः ।

वशैः । च । मक्षु । जरन्ते ॥ ९ ॥ ३८ ॥

हे इन्द्र ते तव वाजाः अजानि अस्मभ्यं सद्योजुवः शीघ्रं गन्तारो भवन्तु । कीदृशास्ते विश्वश्चन्द्राः सर्वहिरण्योपेताः बहूनामाह्लादकावा अस्मदीयाश्च जनाः वशैः कामैरनैकैर्युक्ताः मनु शीघ्रं जरन्ते स्तुवन्ति ॥ ९ ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमेऽष्टमिशोवर्गः ॥ ३८ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थीश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपात्तसाघाग्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये षष्ठाष्टके पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदा योवेदेश्योस्त्रिलजगत् । निर्ममेतमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 आपद्रवेति नवर्चं द्वितीयं सूक्तं । तथाचानुक्रम्यते—आपद्रवेति । ऋषिश्चान्यस्मादिति प-
 रिभाषया काण्वःकुसीदऋषिः प्राग्वत्समीयपरिभाषया गायत्रीछन्दः अनादेशपरिभाषयेन्द्रोदे-
 वता । महावते निष्केवल्ये सूक्तविनियोगउक्तः । द्वितीये रात्रिपर्याये मैत्रावरुणशस्त्रे आपद्रवे-
 तिवृचोनुत्पन्नः । सूत्रितंच—आपद्रवपरावतो नक्षत्रान्यं बलाकरमित्यष्टाविति ।

अथ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा—

ॐ आपद्रवपरावतोर्वावतश्चवृत्रहन् । मध्वःप्रतिप्रभर्मणि ॥ १ ॥

आ । प्र । द्रव । परावतः । अर्वावतः । च ।

वृत्रहन् । मध्वः । प्रति । प्रभर्मणि ॥ १ ॥

हे वृत्रहन् अपामावरकस्य वृत्रासुरस्य हन्तर्हे इन्द्र प्रभर्मणि प्रकृतानि भर्माणि भरणा-
 नि पशुग्रहादिसंपादनानि यस्मिन् सप्रभर्मा यज्ञः । यद्वा प्रकृष्टाः कर्मणिकुशला भर्माणः देवा-
 नां हविः प्रदानेन पोषका ऋविजोयस्मिन्निति सतथोक्तः एतादृशे यज्ञे मध्वः मदकरान् सोमान्
 प्रति परावतः विप्रकृष्टात् दूरस्थादेशादपि अर्वावतश्च समीपस्थादेशादपि आभिमुख्येन प्रद्वव
 त्वं त्वरया आगच्छ । मध्वइति वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घाभावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तीव्राःसोमांसआगंहिसुतासोमादयिष्णवः । पिवाद्दधृग्यथोचिपे ॥ २ ॥

तीव्राः । सोमांसः । आ । गृहि । सुतासः । मादयिष्णवः ।

पिर्व । दधृक् । यथा । ओचिपे ॥ २ ॥

हे इन्द्र तीव्राः तीव्रपदाः क्षिपं मदकारिणइत्यर्थः । मादयिष्णवः मादनशीला, मादन-
 कारिणोवा इमे सोमांसः सोमाः सुतासः त्वदर्थमभिपुत्राः तस्मादागहि अस्पर्दीयं यत्नं प्रत्याग-

च्छ । आगत्य च तान् पिब । सोमपाने कारणमाह—त्वं यथा दधृक् धृष्टः तत्प्रीतौ प्रगल्भः सन् तान् ओचिषे समवैषि सेवसे ततस्तान्यथाकामं पिबेत्यर्थः । दधृगिति निधृषामागल्भ्ये इत्यस्माद-
त्विग्दधृगित्यादिना क्रिन्त्ययान्तो निपात्यते । ओचिषे उचसमवाये छान्दसेलेटिरूपम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इषामेन्द्रस्वादुतेरवरायमन्यवे । भुवंतइन्द्रशंखदे ॥ ३ ॥

इषा । मन्द्रस्व । आत् । ऊँ इति । ते । अरम् । वराय ।
मन्यवे । भुवंत् । ते । इन्द्र । शम् । हृदे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र इषा सोमलक्षणेनानेन मन्द्रस्व मोदस्व हृष्टो भव । उदत्यवधारणे । आदनन्तरमेव ते तव वराय शत्रुनिवारकाय मन्यवे क्रोधाय ससोमः अरमलं पर्याप्तो भवतु क्रोधशमने समर्थो भवतु । यदा सोमं पिबति तदा मन्युं त्यजतीत्यर्थः । किंच ते तव हृदे हृदये ससोमः शं शंकरः सुखकरो भुवद् भवतु ॥ ३ ॥

तृतीये पर्याये आत्वशत्रवित्यनुरूपस्तुचः । सूत्रितं—आत्वेतानि पीदतात्वशत्रवागहीति ।

तस्मिन्मथमा सूक्ते चतुर्थी—

आत्वशत्रवागहिन्सु कथानि च हूयसे । उपमेरोचने दिवः ॥ ४ ॥

आ । तु । अरात्रो इति । आ । गृहि । नि । उक्थानि ।
च । हूयसे । उपमे । रोचने । दिवः ॥ ४ ॥

हे अशत्रो सपत्नरहित अस्य बहुविधवदत्वात् रणाभिमुखं गन्तारः शत्रवो न सन्तीत्यर्थः । तादृशेन्द्र तु क्षिप्तं आगस्त्यमघ्नं प्रत्यागच्छ । यतः दिवः स्वतेजसा दीप्यमानात् घुटोरात् तत्रार्थेर्द्वैरित्यर्थः रोचने अग्निभिर्दीप्यमाने लोकेश उपमे समीपे स्तोतारः स्तोत्रशस्त्रात्मकं शब्दं कुर्वन्त्यत्रेति उपमोषज्ञः धर्मिन् अस्मदीये यज्ञे च उक्थानि निवृत्पञ्चदशादिदृक्षणानि स्तोत्राणि प्रति निहूयसे त्वं स्तोतव्यवया नितरामाहूयसे । यस्मादेवं तस्मादागच्छेति समन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तुभ्यायमद्रिभिः सुतो गोभिः श्रीतो मदायकम् । प्रसोमं इन्द्रहूयते ॥ ५ ॥ १ ॥

तुभ्यं । अयम् । अद्रिभिः । सुतः । गोभिः । श्रीतः ।

मदाय । कम् । प्र । सोमः । इन्द्र । हूयते ॥ ५ ॥ १ ॥

हे इन्द्र अद्रित्तिरभिपवसाधनैर्ग्रावत्तिरयं सोमः तुभ्यं तुभ्यं त्वदर्थं सुतोभिपुतः ततोद-
शापवित्रेण पूत्वा गोभिः गोविकारैः क्षीराद्रिभिः श्रीतः सः अस्माभिः परावतएव संस्कृतः सोमः
तव मदाय मदार्थं कं सुत्वेन प्रहूयते अग्नौ स्वाहाक्रियते तस्मादागत्य सोमं पिब ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य षष्ठे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रं श्रुधिसुमेहवमस्मे सुतस्य गोमंतः । विपीतिं तृप्तिमं श्रुहि ॥ ६ ॥

इन्द्रं । श्रुधि । सु । मे । हवम् । अस्मे इति । सुतस्य ।

गोमंतः । वि । पीतिम् । तृप्तिम् । अश्रुहि ॥ ६ ॥

हे इन्द्र मे मदीयं हवं त्वद्विषयमाह्वानं सु सुष्टु श्रुधि शृणु । तथास्मे अस्माभिः सुतस्याभिपुतस्य
गोमतो गव्यक्षीरवतः क्षीरेण मिश्रितस्येत्यर्थः । तादृशस्य सोमस्य पीतिं पानं व्यश्रुहि विविधं
प्राप्नुहि । तत्पानेन विविधां तृप्तिं च गच्छ । अश्रुव्यामी व्यत्ययेन परस्मैपदम् ॥ ६ ॥

तृतीये पर्याये एवाच्छावाकशस्त्रे यइन्द्रचमसेष्वितितृचः । सूचितं च—यइन्द्रचमसे-
ष्वासोमः प्रवःसतामिति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

यइन्द्रचमसेष्वासोमश्चमूपुते सुतः । पिबेदस्य त्वमीशिपे ॥ ७ ॥

यः । इन्द्र । चमसेषु । आ । सोमः । चमूपु । ते ।

सुतः । पिब । इत् । अस्य । त्वम् । ईशिपे ॥ ७ ॥

हे इन्द्र ते त्वदर्थं सुतोभिपुतो यः सोमः चमसेषु एवन्नामकेषु पात्रेषु तथा चमूपु चम-
न्ति यजन्यत्रेति चम्बोग्रहाः तेषु चासर्वतोस्ति । अस्य तमेवं सोमं पिबेत् इदवधारणे पिबैव ।

कथमस्य सोमपानयोग्यता तत्राह—हे इन्द्र त्वमीशिपे तस्य त्वमेव ईश्वरो भवसि खलु । यतएवं
ततः पिवेति समन्वयः । ईश ऐश्वर्यं उटि ईशः स इतीडागमः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यो अप्सु चन्द्रमा इव सोमं च मूपु ददृशे । पिवेदस्य त्वमीशिपे ॥ ८ ॥

यः । अप्सु । चन्द्रमाः इव । सोमः । चमूपु । ददृशे ।

पिव । इत् । अस्य । त्वम् । ईशिपे ॥ ८ ॥

हे इन्द्र यो गृहीतः सोमः चमूपु ग्रहेषु ददृशे अन्तर्दृश्यते । तत्र दृष्टान्तः—चन्द्रमा इव यथा
चन्द्रमा अप्सु अन्तरिक्षे निर्मलतया दृश्यते तद्वत् । यद्वा अप्सु उदकेषु चन्द्रमाः प्रतिबिम्बतया
नानाविधो दृश्यते । तथाष्टग्रहेषु अनेकरूपः सन् दृश्यते तमेवं सोमं पिवैव यतस्त्वमेवेशिपे
खलु ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यंतैश्चेनः पदाभरत्तिरोरजांस्यस्पृतम् । पिवेदस्य त्वमीशिपे ॥ ९ ॥ २ ॥

यम् । ते । श्येनः । पदा । आ । अर्जरत् । तिरः ।

रजांसि । अस्पृतम् । पिव । इत् । अस्य । त्वम् । ईशिपे ॥ ९ ॥ २ ॥

हे इन्द्र श्येनः शंसनीयः पक्षी पक्षिरूपधारिणी गायत्रीत्यर्थः । स पक्षी रजांसि अन्तरि-
क्षादिन्नोक्स्थितान् सोमपालान् गन्धर्वान् तिरस्तिरस्कुर्वन् अस्पृतं शत्रुभिरस्पृष्टं सन्तं यं सोमं
ते त्वदर्थं पदापद्भ्यामाभरत् पदेति सवनद्वयाभिप्रायम् सवनद्वये आहृतं सोमं त्वं पिव । गायत्री
पक्षिरूपं धारयित्वा पद्भ्यां सोममाहरत् इत्यन्वार्थं यजुर्वाङ्मणं—पद्भ्यां द्वे सवने समगृह्णात् मुते-
नेकं तस्माद्वे सवने शुक्रवती प्रातः सवनं च माध्यंदिने चेति । तं पिवैव तस्य ईश्वरो भवसि ॥ ९ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

देवानामिति नवर्चं तृतीयं सूक्तं काण्वस्य कुसीदिन आर्षं गायत्रं वैश्वदेवं । तथा चानु-
क्रम्यते—देवानां वैश्वदेवमिति । दशरात्रेष्टमेहनि वैश्वदेवशस्त्रे इदं सूक्तं वैश्वदेवनिविधानं स-
न्वितं च—देवानामिदं वदति वैश्वदेवमिति ।

तत्र प्रथमा—

दे॒वाना॒मिद॒वोम॒हत्तदा॒वृ॒णीम॒हेव॒यम् । वृ॒ष्णांम॒स्मभ्य॑मू॒तये ॥ १ ॥

दे॒वाना॑म् । इ॒त् । अ॒वः । म॒हत् । तत् । आ । वृ॒णीम॒हे ।

व॒यम् । वृ॒ष्णांम् । अ॒स्मभ्य॑म् । ऊ॒तये ॥ १ ॥

हे देवाः देवानां स्वतेजसा सर्वतोदीप्यमानानां इत् एवार्थं युष्माकमेव महत् व्याप्तं मह-
नीयं वा अवः पालनं यद्विद्यते तद्वृष्णां कामानां वर्षितृणां युष्माकं स्वभूतं तद्रक्षणं यजमाना-
वयं आवृणीमहे समंतात्संभजामहे । किमर्थमस्मभ्यमूतये पूर्वमस्मभ्यमस्मदर्थमिति साधार-
ण्येनोक्त्वा तद्विशिनष्टि ऊतयइति अस्माकं पालनायेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तेनः॑सन्तु॒युजः॑सदा॒वरु॑णोमि॒त्रोअ॒र्य॒मा । वृ॒धासं॑श्च॒प्रचे॑तसः ॥ २ ॥

ते । नः । स॒न्तु । यु॒जः । सदा॑ । वरु॑णः । मि॒त्रः ।

अ॒र्य॒मा । वृ॒धासं॑ । च । प्र॒चे॑तसः ॥ २ ॥

ते देवाः वरुणः शत्रूणां निवारकः मित्रः सर्वेषां मित्रभूतः अर्यमा सततं गच्छन् एत-
न्नामकास्ते त्रयोदेवाः सदा सर्वदा सर्वेषु अहःसु नोस्माकं युजः सहायाः सन्तु भवन्तु । अ-
ग्निहोत्रादिकर्मणि इन्द्रादिदेवाः सहागमनादि यज्ञपरिसमापनान्तेषु साहाय्यं कुर्वन्वित्यर्थः ।
ततः प्रचेतसः प्रलुप्तज्ञानाः यद्वा चेतः स्तोत्रं शोभनस्तुतयस्ते देवा वृधासो वर्धकाश्च अस्माकं
धनादिदानेन वर्धयित्वाश्च सन्तु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अति॑नोवि॒ष्पिता॒पुरु॑नौभि॒रपो॑नप॒र्यथ॑ । यू॒यमू॒तस्य॑र॒थ्यः ॥ ३ ॥

अति॑ । नः । वि॒ष्पिता॑ । पुरु॑ । नौ॒भिः । अ॒पः ।

न । प॒र्यथ॑ । यू॒यम् । ऊ॒तस्य॑ । र॒थ्यः ॥ ३ ॥

ऊतस्य सत्यस्य यज्ञस्यवाहे रथ्यो नेवारोदेवाः यूयं विष्पिता विष्पितानि विप्रासानि वित्तानि

पुरु सुपोलुक्, पुरुणि बहूनि शत्रुबलानि कर्माणि नोस्मान् यूयमतिपर्पथ वलानिचेत् तेषां व-
धेन अतीत्य गमयत । कर्माणिचेत् नोस्मानतिपर्पथ पारं समार्धिं रक्षणेः गमयत । तत्र दृष्टान्तः—
नौभिरपोन यथा नाविकः अपः उदकानि नौभिर्जिनान् तीरं प्रति प्रापयति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वामं नो अस्त्वर्थमन्वामं वरुणं शंस्यम् । वामं ह्यावृणीमहे ॥ २ ॥

वामम् । नः । अस्तु । अर्यमन् । वामम् । वरुण ।

शंस्यम् । वामम् । हि । आहृणीमहे ॥ ४ ॥

हे अर्यमन् देव वामं वननीयं संभजनीयं धनं नोस्माकं अस्तु भवतु । हे वरुण शंस्यं
शंसनीयं स्तुत्यं वामं धनमस्माकमस्तु । कुतः हि शब्दो हेतौ यस्मात्कारणात् वयं वामं
धनं युष्मानावृणीमहे याचामहे इत्यर्थः तस्मान्नोस्त्वित्याशास्ते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वामस्य हि प्रचेतस ईशानासोरिशादसः । नेमादित्या अघस्य यत् ॥ ५ ॥ ३ ॥

वामस्य । हि । प्रचेतसः । ईशानासः । रिशादसः ।

न । ईम् । आदित्याः । अघस्य । यत् ॥ ५ ॥ ३ ॥

हे प्रचेतसः परुषज्ञानाः शोभनस्तुतयोवा हे रिशादसः रिशवां हिंसतां शत्रूणामस्तिवारः
क्षेमारोदेवाः यूयं वामस्य वननीयस्य धनस्य ईशानास ईशानाः हिरवधारणे ईशाना एव स्वा-
मिन एव भवथ तस्माद्युष्मान्याचामहे इत्यर्थः । ईशानाः ईशपेश्वर्ये अनुदात्तेव तास्यनुदात्तेति
स्वरेणायुदात्तत्वा भवति न संबुद्धिः । ततो हे आदित्याः अदितेः पुत्रा देवाः ईमेन याचमानं मां
तद्धनं प्रामोतु यद्धनमघस्य पापस्य संबन्धि विद्यते ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

व्यमिहः सुदानवः क्षियन्तो यान्तो अध्वन्वा । देवा वृधाय हूमहे ॥ ६ ॥

व्यम् । इत् । वः । सुदानवः । क्षियन्तः । यान्तः ।

अध्वन् । आ । देवाः । वृधाय । हूमहे ॥ ६ ॥

हे सुदानवः शोभनदानाः हे देवाः क्षियन्तो गृहेष्वग्निहोत्रार्थं निवसन्तः अध्वन् सुपो-
लुक् अध्वनि समिदाहरणार्थं यान्तो गच्छन्तोपि वयं वद्वत् युष्मानेव वृधाय हविर्भिर्वर्धना-
य हूमहे आह्वयामः । यद्वा वयं गृहेषु गृहान्निर्गमनकाले मार्गेषु च वृधाय अस्माकं धनादि-
भिर्वर्धनायाह्वयामः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अधि॒नइन्द्रै॒षांवि॒ष्णो॑स॒जात्या॑नाम् । इ॒ताम॑रु॒तोअ॒श्विना ॥ ७ ॥

अधि । नः । इन्द्र । एषाम् । विष्णो इति । स॒ज्ञात्या॑नाम् ।
इत । मरुतः । अश्विना ॥ ७ ॥

हे इन्द्र विष्णो मरुतः हे अश्विना अश्विनौ हे इन्द्रादयो देवाः सजात्यानां समानार्था
जातौ भवाः सजात्याः भ्रातृमित्रादयः वेपामेषां मध्ये नोस्मात् अधीत यूपं स्तुत्यतया अ-
धिगच्छत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रभ्रा॒तृत्वंसु॒दानवो॑र्ध॒हिता॑स॒मान्या । मा॒तुर्ग॑र्भे॒भराम॑हे ॥ ८ ॥

प्र । भ्रा॒तृत्वम् । सु॒दान॒वः । अर्ध । हिता । स॒मान्या ।
मा॒तुः । गर्भे । भ॒राम॑हे ॥ ८ ॥

हे सुदानवः शोभनदाना आदित्याः अघाथ अस्मत्प्रत्यागमनानन्तरं वयं समान्या स-
मान्येन सुपोऽद्यादेशः । पूर्वं सर्वेषां देवानां सांहत्येन ततोऽदिता द्विधा द्विप्रकारेण च मातुरदिते-
र्गर्भे संजातं यद्युष्माकं भ्रातृत्वं विद्यते तदिदानीं वयं प्रभरामहे प्रभरणमुच्चारणं प्रकाशनं वा
उच्चारयामः प्रकाशयामोवा । सर्वेषां देवानां द्वंद्वशोजननं वैत्तिरीयके स्पष्टमभिहितं-अदितिः
पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपचदित्युपक्रम्य तस्यैषूपाचार्यमाचाजयेतामित्यादिनां ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

यू॒यंहि॒ष्ठासु॒दानव॑इन्द्रं॒ज्येष्ठा॑अ॒ग्निध॑वः । अ॒र्धाचि॑द॒उत॑ब्रु॒वे ॥ ९ ॥ १॥ १॥

युयम् । हि । स्थ । सु॒दान॒वः । इन्द्रं॑ ज्ये॒ष्ठाः । अ॒ग्नि॒इ॒ध॒वः ।
अ॒र्ध॒ । चि॒त् । वः । उ॒त । ब्रु॒वे ॥ ९ ॥ ४ ॥

पूर्वोर्ध्वचंसिद्धः हे सुदानवः शोभनदानादेवाः इन्द्रज्येष्ठाः इन्द्रेज्येष्ठोमुख्योयेषां ते तयोक्ताः
सर्वदेवाः इन्द्रेनेतृकाइत्यर्थः । तादृशः अग्निधवः अग्निगतदीप्तयो यूयं स्थ अस्मद्यज्ञे प्रवथस्त-
तु । हिः प्रसिद्धौ । अधचित् अथानन्तरमेव वोयुष्मानहं ब्रुवे स्तौमि । उतापिच पुनःपुनः
स्तौमीत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

प्रेष्ठंवइति नवर्चं चतुर्थं सूक्तं कवेःपुत्रस्योशनसआर्षं गायत्रमाग्नेयं—तथानुक्रम्यते—प्रेष्ठमुग्-
नाकाव्यआग्नेयमिति । प्रातरनुवाके आग्नेयेकतौ गायत्रेछन्दसि आश्विनशास्त्रे चेदंसूक्तं । सू-
त्रितच—युक्त्वाहि प्रेष्ठंवइति । आभिष्टविकेपूव्येषु मेत्रावरुणे प्रेष्ठंवइतिदृष्टो वैकलिकः स्तो-
त्रियः । सूत्रितच—प्रेष्ठंवोअतिथिं श्रेष्ठंविष्टभारतेति ।

तत्र प्रथमा—

प्रे॒ष्ठ॒वो॒ अ॒ति॒र्थि॒स्तु॒पे॒ मि॒त्र॒मि॒व॒ प्रि॒यम् । अ॒ग्नि॒र॒ध॒न॒वे॒द्यम् ॥ १ ॥

प्रे॒ष्ठम् । वः । अ॒ति॒थि॒म् । स्तु॒पे । मि॒त्रम् इ॒दं । प्रि॒यम् ।

अ॒ग्निम् । रथ॑म् । न । वे॒द्यम् ॥ १ ॥

हे यजमानाः प्रेष्ठं युष्माकं धनदानेन प्रियतमं अतिथिं युष्माभिरतिथिवत् पूज्यं यद्वा
अतःसातत्यगमने ऋतन्यञ्जीत्यादिना अंतरिथिन् सततं देवानां हविःप्रदातुं गच्छन्तं, मित्रमिव
सत्तापमिव प्रियं स्तोतुः प्रीणनकरं रथं रथमिव वेद्यं वेदोचनं धनहितं लाभहेतुं यथा रथी
रथेन धनं लभते तद्वत् स्तोतारोनेनधनं लभन्ते तादृशं धनलाभकारणमग्निं वोयुष्मत्कर्मसिष्प-
र्थं स्तुपे काव्यउशाना स्तौति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

क॒वि॒र्मि॒व॒ प्र॒चे॒त॒सं॒यं॒ दे॒वा॒सो॒ अ॒र्ध॒हि॒ता । नि॒म॒र्त्ये॒ष्वा॒धुः ॥ २ ॥

क॒वि॒म् इ॒दं । प्र॒चे॒त॒सम् । यम् । दे॒वा॒सः । अ॒र्ध॒ ।

हि॒ता । नि॒ । म॒र्त्ये॒षु । आ॒धुः ॥ २ ॥

अधापिच देवासोदेवाः इन्द्रादयः यमग्निं मर्त्येषु मनुष्येषु द्विता द्विधान्यादधुः गार्हपत्या-
हवनीयात्मकत्वेन द्विधा निहितवन्तः । तत्र दृष्टान्तः—कविमिव प्रचेतसं प्ररुष्टज्ञानं कविं क्रान्तक-
मांणं पुरुषं यथा द्विधा कार्यद्वयेऽन्यो नियोजयति तद्वत् । यद्वा दिवि पृथिव्यां च निहितवन्तः
भूमौ तु हविराहरणार्थं । दिवितु हविः प्रदानार्थं इति द्वैधं विधानं कृतवन्त इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वंयविष्टदाशुपो नृः पाहि शृणु धीगिरः । रक्षां तोकमुत्तमना ॥ ३ ॥

त्वम् । यविष्ठ । दाशुपः । नृन् । पाहि । शृणुधि ।

गिरः । रक्ष । तोकम् । उत्त । तमना ॥ ३ ॥

हे यविष्ठ युवतम यद्वा यौतेस्तृजन्तस्य इष्टनिरूपं देवानां हविषां मिश्रयितुमाग्रे त्वं
दाशुपो हविर्दत्तवतो नृन् कर्मणां नेतृन् यजमानान् पाहि धनादिदानेन रक्ष । नृः पाहीत्यत्र सं-
हितायां नृन्पेइति नकारस्य रुत्वं अत्रानुनासिकइति पूर्वस्यानुनासिकः । किंच गिरः त्वद्विषयाः
स्तुतीः शृणुधि अवहितः सन् शृणु । श्रु श्रवणे श्रु शृणु पृ इत्यादिना हेर्ध्यादेशः । उतापिच तमना
आत्मनैव स्वयमेव तोकमस्मदीयं तनयं पुत्रं रक्ष पालय । तमेनेति सर्वत्र संबध्यते आत्मना
स्वयमेव रक्ष । त्वदन्यं पालयितारं न विदामः । त्वमेवास्मदीयं स्तोत्रं शृणु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कया ते अग्ने अद्भिरुज्जो नपा दुपस्तुतिम् । वराय देव मन्यवे ॥ ४ ॥

कया । ते । अग्ने । अद्भिरः । उज्जः । नपात् । उपस्तुतिम् ।

वराय । देव । मन्यवे ॥ ४ ॥

हे अंगिरः अंगिरसां वरिष्ठ यद्वा अंगिति सर्वत्र गच्छतीत्यंगिराः तादृश हे ऊर्जो नपात्
नपादित्यपत्यनाम अन्नस्य पुत्र हविर्भिर्बर्धमानत्वात् । यद्वा नपादिति नपा हविर्लक्षणस्यान्नस्य
नप्तः—अग्नौपास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते । आदित्याच्चायतेवृष्टिरिति । वृष्टेरोपवयः ओषधी-
भ्यः अग्निरिति अन्नस्य नप्तः हे देव द्योतमानाग्रे वराय सर्वैर्वरणीयाय मन्यवे गुह्यनिगम्यमाना-
य ते तुभ्यं कया कीदृश्या वाचा उपस्तुतिमुपस्तोत्रमहंभरेयं त्वं महान् स्रष्टु अहमस्यः ददर्थ
स्तुतिं कुर्यामिति ऋषिरग्निं प्रतिवदति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दाशेमकस्यमनसायज्ञस्यसहसोयहो । कदुवोचइदंनमः॥५॥५॥

दाशेम । कस्य । मनसा । यज्ञस्य । सहसः । यहो इति ।

कत् । ऊँ इति । वोचे । इदम् । नमः ॥ ५ ॥ ५ ॥

ऋषिरग्निमतिव्रूते हे सहसोयहो यहुरित्यपत्यनाम वटेन निष्पाद्यमानत्वात् वटस्यपुत्र
हे अग्ने कस्य कीदृशस्य यज्ञस्य यज्ञवतो यजनीयदेववतो यजमानस्य मनसा युक्ताः सन्तो
हर्षाणि तुभ्यं वयं दाशेम प्रयच्छेम पूजायां बहुवचनं । किंच तुभ्यं इदंनमो हविर्नमस्कारतां
कव कदावा वोचे अहं वदामि । उइति पञ्चे । ऋषिः कदा यक्ष्यामि कदा स्तोष्यामीत्यग्नि-
च्छति । वोचे वक्ष्यादेशस्य लुङ्ख्यात्मनेपदे उत्तमैकवचने रूपम् ॥५॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अधात्वंहिन्स्करोविश्वाअस्मभ्यंसुक्षितीः । वाजंद्रविणसोगिरः॥६॥

अर्ध । त्वम् । हि । नः । करः । विश्वाः । अस्मभ्यम् ।

सुक्षितीः । वाजंद्रविणसः । गिरः ॥ ६ ॥

हे अग्ने अधानन्तरं त्वं हिरवधारणे त्वमेवास्मभ्यं करः कुरु देहीत्यर्थः करोतेऽदृष्ट्यहागमः ।
किमित्यपेक्षायामाह—नोऽस्मदीयागिरस्त्वद्विषया विश्वाः सर्वाः स्तुतीरेवं कुरु यथा सुक्षितीः
क्षियन्ति निवसन्तीत्यत्रेतिक्षितयोर्गृहाः शोभननिवासाः यद्वा क्षितयोमनुष्याः कल्याण-
पुत्रपौत्रादियुक्ताः तथा वाजंद्रविणसः अजयुक्कधनवतीः अथवा वाजोदीप्तिः सर्वतोदीप्तधनाश्च
कुरु त्वमस्माभिः स्तुतः सन् गृहपुत्रान्नधनादीनि देहीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

कस्यनूनंपरीणसोधियोजिन्वसिदंपते । गोपांतायस्यतेगिरः॥७॥

कस्य । नूनम् । परीणसः । धियः । जिन्वसि । दम्पते ।

गोऽसांता । यस्य । ते । गिरः ॥ ७ ॥

हे दंपते गृहपते यदा गार्हपत्ये वर्तसे तदा जायापतिस्वरूपोसि तस्मादंपतिशब्देनाग्निर-
भिधीयते । तथाविध हे अग्ने नूनमिदानीं कस्य कीदृशस्य जनस्य परीणसः बहूनि धियः
कर्माणि जिन्वसि प्रीणयसि । यस्य ते तव संबन्धिन्योगिरः स्तुतयः गोसावा गोसावौ गवां
लाभे भवन्ति खलु । तस्मात्त्वं कुत्र तिष्ठसि । अस्माकमिदानीं गवेच्छा प्रवर्तते । यद्वा हे अग्ने
त्वमिदानीं कस्य कर्माणि प्रीणयसि नकस्यापीत्यर्थः । अस्माकमेव कर्माणि प्रीणयेतिभावः ॥७॥

अग्निमन्थने तंमर्जयन्तसुक्रतुमित्येषा । सूत्रित्वं—तंमर्जयन्तसुक्रतुं यत्तेनयज्ञमयजन्तदे-
वाइति ।

सैषा सूक्तेष्टमी—

तंमर्जयन्तसुक्रतुंपुरोयावानमाजिपुं । स्वेपुक्षयेपुवाजिनम् ॥ ८ ॥

तम् । मर्जयन्त । सुक्रतुम् । पुरःयावानम् । आजिपुं । स्वेपुं ।

क्षयेपु । वाजिनम् ॥ ८ ॥

सुक्रतुं शोभनप्रज्ञं सुकर्माणं वा आजिपु संग्रामेषु पुरोयावानं शत्रुहननार्थं पुरतएवगन्तारं
वाजिनं बलवन्तं तं तादृशमग्निं यजमानाः स्वेपु आत्मीयेषु क्षयेषु गृहेषु मर्जयन्त निर्मथितम-
ग्निमलंकुर्वन्ति परिचरन्तीति यावत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

क्षेतिक्षेमेभिःसाधुभिर्नकिर्यघ्नन्तिहन्ति॒यः । अग्नेसुवीरं॑एधते॥९॥६॥

क्षेति । क्षेमेभिः । साधुभिः । नकिः । यम् । घ्नन्ति ।

हन्ति । यः । अग्ने । सुवीरः । एधते ॥ ९ ॥ ६ ॥

हे अग्ने योमनुष्यः साधुभिः साधयद्भिः क्षेमेभिः पालनैः सह क्षेति स्वगृहे निवसति ।
तथा यं जनं नकिः नकेचन घ्नन्ति न हिंसन्ति । य एवं हन्ति शत्रून् स्वयमेव हन्ति समनुष्य-
स्तव स्तोता खलु अन्यथा तस्यैतावन्नघटते । ततः सः स्तोता सुवीरः शोभनपुत्रादियुक्तः सन्
एधते आत्मीयगृहेषु घनादिभिर्वर्धते ॥ ९ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

आमेहवमिति नवर्चं पंचमं सूक्तं रुष्णोनामांगिरसऋषिः गायत्रीछन्दः एतदादीनि त्रीणि सूक्तानि अश्विदेवत्यानि ! तथाचानुक्रान्तं—आमेरुष्णआश्विनंहीति । प्रातरनुवाकाश्विने कतौ गायत्रेछंदस्याश्विनशस्त्रे चेदंसूक्तं । सूत्रितं च—उदीराथामामेहवमिति ।

तत्र प्रथमा—

आमेहवनासत्याश्विनागच्छंतयुवम् । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ १ ॥

आ । मे । हवम् । नासत्या । अश्विना । गच्छंतम् । युवम् ।

मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ १ ॥

हे नासत्या असत्यमनयोर्नास्तीति नासत्यौ तादृशौ हे अश्विना अश्विनौ युवं युवां मे मदीयं हवमाह्वानं श्रुत्वा यद्वा हवं हूयतेवेति हवोयज्ञः केवलस्याधिकरणे अपृच्छान्दसः मदीयं यज्ञं प्रति मध्वः मदकरस्य सोमस्य पीतये पानाय तदर्थमागच्छतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमंमेस्तोममश्विनेममेशृणुतंहवम् । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ २ ॥

इमम् । मे । स्तोमम् । अश्विना । इमम् । मे । शृणुतम् ।

हवम् । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ २ ॥

हे अश्विना अश्विनौ मे मदीयं इमं स्तोमं स्तोत्रं किंच मे मदीयं इममिदमागमतविषयं हवमाह्वानं च शृणुतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयंवांरुष्णोअश्विनाहवन्तेवाजिनीवसू । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ ३ ॥

अयम् । वा । रुष्णाः । अश्विना । हवन्ते । वाजिनीवसू ।

इति वाजिनीवसू । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ३ ॥

हे वाजिनीवसू अन्नयुक्कधनौ अत्र इनिरनुवादार्यः । यद्वा वाजः वजनं क्रिया तद्वती वाजिनी तद्युक्कधनवन्तौ हे अश्विना अश्विनौ अयं रुष्णोनाम मंत्रद्रष्टाऋषिः वां युवां हवन्ते स्तुतिभिराह्वयति । किमर्थं मध्वः सोमस्य पीतयइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शृणुतंज॒रितु॑र्हव॒ंरु॒ष्णस्य॑स्तुव॒तो॒नरा॑ । मध्वः॒सोम॑स्यपी॒तये॑ ॥ ४ ॥

शृणु॒तम् । ज॒रितुः॑ । ह॒वम् । रु॒ष्णस्य॑ । स्तुव॒तः ।

न॒रा । मध्वः॑ । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ॥ ४ ॥

हे नरा नरो सर्वस्य नेतारावश्विनौ जरितुः तच्छीलार्थेत्न व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वं । जरितुः स्तवनशीलस्य संप्रति स्तुवतः स्तोत्रं कुर्वतः रुष्णस्य एतन्नामकस्य ऋपेः संवन्धि हवं युष्मद्विषयाह्वानं शृणुतं । यद्वा जरितुः अन्यदेवानां स्तोतुः स्तुवतइदानीं युवयोः स्तोत्रकारिणस्तस्य हवं शृणुतं । शिष्टं गतम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

छा॒दि॒र्यन्त॒मदा॑भ्यं॒विप्रा॑यस्तुव॒ते॒नरा॑ । मध्वः॒सोम॑स्यपी॒तये॑ ॥ ५ ॥ ७ ॥

छा॒दिः । य॒न्तम् । अदा॑भ्यम् । विप्रा॑य । स्तुव॒ते । न॒रा ।

मध्वः॑ । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ विप्राय मेधाविने अतएव स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते रुष्णाय ऋपये अदाभ्यं दन्नेत्येति ण्यत्प्रत्ययः परैरहिंस्यं छादिर्गृहं यन्तं प्रयच्छतं । किमर्थं सोमपानाय स्तोत्रे गृहे दीयमाने सति तदाससोमं युवाभ्यां प्रयच्छति ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

गच्छ॑तंदा॒शुपो॑गृ॒हमि॒त्थास्तु॑व॒तोअ॒श्विना॑ । मध्वः॒सोम॑स्यपी॒तये॑ ॥ ६ ॥

गच्छ॑तम् । दा॒शुपः॑ । गृ॒हम् । इ॒त्था । स्तुव॒तः । अ॒श्विना॑ ।

मध्वः॑ । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ॥ ६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ इत्था इत्थमनेन प्रकारेण स्तुवतः युवयोः स्तोत्रं कुर्वतो दाशुपो हवींषि दत्तवतो यजमानस्य गृहंप्रति गच्छतं युवामागच्छतं । किमर्थं मध्वः सोमस्य पीतयइति ॥ ६ ॥

आमेहवमिति नवर्चं पंचमं सूक्तं रुष्णोनामांगिरसऋषिः गायत्रीछन्दः एतदादीनि त्रीणि सूक्तानि अश्विदेवत्यानि ! तथाचानुक्रान्तं—आमेरुष्णआश्विनंहीति । प्रातरनुवाकाश्विने कृतौ गायत्रीछन्दस्याश्विनशस्त्रे चेदंसूक्तं । सूत्रित्वेन—उदीराथामामेहवमिति ।

तत्र प्रथमा—

आमेहवनासत्याश्विनागच्छंतंयुवम् । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ १ ॥

आ । मे । हवम् । नासत्या । अश्विना । गच्छंतम् । युवम् ।
मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ १ ॥

हे नासत्या असत्यमनयोर्नास्तीति नासत्यौ वादृशौ हे अश्विना अश्विनौ युवं युवां मे मदीयं हवमाह्वानं श्रुत्वा यद्वा हवं हूयतेवेति हवोयज्ञः केवलस्याधिकरणे अपृच्छान्दसः मदीयं यज्ञं प्रति मध्वः मदकरस्य सोमस्य पीतये पानाय तदर्थमागच्छतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमंमेस्तोममश्विनेमंमेशृणुतंहवम् । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ २ ॥

इमम् । मे । स्तोमम् । अश्विना । इमम् । मे । शृणुतम् ।
हवम् । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ २ ॥

हे अश्विना अश्विनौ मे मदीयं इमं स्तोमं स्तोत्रं किंच मे मदीयं इममिदमागमनविषयं हवमाह्वानं च शृणुतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयंवांरुष्णोअश्विनाहवतेवाजिनीवसू । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ ३ ॥

अयम् । वा । रुष्णाः । अश्विना । हवते । वाजिनीवसू
इति वाजिनीवसू । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ३ ॥

हे वाजिनीवसू अन्नयुक्तधनी अत्र इनिरनुवादार्थः । यद्वा वाजः वजनं क्रिया तद्वती वाजिनी तद्युक्तधनवन्ती हे अश्विना अश्विनौ अयं रुष्णोनाम मंत्रदष्टाऋषिः वां युवां हवते स्तुतिभिराद्वयति । किमर्थं मध्वः सोमस्य पीतयइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शृणुतंजरितुर्हवंकृष्णस्यस्तुवतो नरा । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ ४ ॥

शृणुतम् । जरितुः । हवम् । कृष्णस्य । तुवतः ।

नरा । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ४ ॥

हे नरा नरो सर्वस्य नेतारावश्विनौ जरितुः तच्छीलार्थेतन् व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वं । जरितुः स्तवनशीलस्य संपतिस्तुवतः स्तोत्रं कुर्वतः कृष्णस्य एतन्नामकस्य ऋषेः संवन्धि हवं युष्मद्विषयाह्वानं शृणुतं । यद्वा जरितुः अन्यदेवानां स्तोतुःस्तुवतइदानीं युवयोः स्तोत्रकारिणस्तस्य हवं शृणुतं । शिष्टं गतम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

छर्दिर्यन्तमदाभ्यंविप्रायस्तुवते नरा । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ ५ ॥ ७ ॥

छर्दिः । यन्तम् । अदाभ्यम् । विप्राय । तुवते । नरा ।

मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ विप्राय मेधाविने अतएव तुवते स्तोत्रं कुर्वते कृष्णाय ऋषये अदाभ्यं दग्नेश्चेति ण्यत्प्रत्ययः परैरहिंसं छर्दिर्गृहं यन्तं प्रयच्छतं । किमर्थं सोमपानाय स्तोत्रे गृहे दीयमाने सति तदासोमं युवाभ्यां प्रयच्छति ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

गच्छतं दाशुषो गृहमित्थास्तुवतो अश्विना । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ ६ ॥

गच्छतम् । दाशुषः । गृहम् । इत्था । तुवतः । अश्विना ।

मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ इत्था इत्थमनेन प्रकारेण तुवतः युवयोः स्तोत्रं कुर्वतो दाशुषो हवींषि दत्तवतो यजमानस्य गृहंपति गच्छतं युवामागच्छतं । किमर्थं मध्वः सोमस्य पीतयइति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

युजाथांरासंभंरथैवोद्धृष्टपण्वसू । मध्वःसोमस्यपीतये ॥ ७ ॥

युञ्जाथाम् । रासजम् । रथे । वी॒रु॒ह॒अ॒ङ्गे । वृ॒ष॒ण्व॒सू॒
इति वृषण्वसू । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ७ ॥

हे वृषण्वस्तु वर्षणशीलधनवन्तौ अश्विनौ युवां वीद्वंगेवीळुद्वदः दृढांगोपेते स्वरथ-
रासभं शब्दायमानं एतन्नामकमश्वं युंजाथां संयोजयतां । किमर्थं मध्वः सोमस्य पीतपद-
ति । रासभावश्विनोरिति रासभावेवाश्विनो रथस्यवाहनौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रिवन्धुरेण त्रिरुतारथेनायातमश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥८॥

त्रिध्वन्धुरेण । त्रिदृता । रथेन । आ । यातम् । अश्विना ।
मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ८ ॥

हे अश्विना अश्विनौ त्रिवन्धुरेण त्रिफलका संघटितेन त्रिवृता त्रिकोणेन यद्वा त्रिवृता
 त्रीणि कवचादिभिरावरणानि यस्य सतथोक्तः तेन रथेन अस्मद्यज्ञं प्रत्यायातं युवामागच्छतं
 च । शिष्टं भूतम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

नूमेगिरोनासत्याश्विनाप्रावतंधुवम् । मध्वःसोमस्यपीतये ॥९॥८॥

नु । मे । गिरः । नासत्या । अश्विना । प्र । अवतम् । युवम् ।
मध्वः । सोमस्य । पतिये ॥ १ ॥ ८ ॥

हे नास्त्या असत्परहितो हे अश्विना अश्विनौ मे मदीयागिरः स्तुतिदक्षणावाचः प्रति
युषं युषां नु क्षिप्तं प्रावतं प्रकपेण गच्छतं । यद्वा मे गिरः प्रावतं आत्मीयतया प्ररक्षतं । रि-
मर्थं मघ्नो मदकरस्य सोमस्य पीतये पानाय तदर्थं सर्वदेवाः स्तुतिभिराहूताः सन्वोयतं प्रत्या-
गच्छन्ति स्तुतिभिर्विना नागच्छन्तीति गच्छतं रक्षतंचिति यक्तं भवति ॥ ९ ॥

॥ इति पद्यस्य पठेऽष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

उभाहिदसेति पंचर्चं पष्ठं सूक्तं विश्वकोनाम रुष्णस्यपुत्रः रुष्णएववा ऋषिः जगती-
छन्दः । अश्विनौ देवता । तथानुक्रम्यते—उभाहिपंच विश्वकोवा कार्त्तिकजगतमिति । वि-
नियोगोलिगादवगन्तव्यः ।

तत्र प्रथमा—

उ॒भाहि॒द॒साभि॒पजा॑म॒योभु॒वोमा॑दक्ष॒स्यव॑च॒सोव॑भूवथुः ।
तावा॑वि॒श्व॒कोह॒वते॑तनू॒कृथे॑मा॒नोवि॒यौष्टं॑स॒ख्यामु॒मोच॑तम् ॥ १ ॥

उ॒भा । हि॒ । द॒सा । अ॒भिप॑जा । म॒यः३भु॑वा । उ॒भा । दक्ष॑स्य ।
व॒च॒सः । व॒भूव॑थुः । ता । वा॒म् । वि॒श्व॒कः । ह॒वते॑ । तनू॑कृ॒थे । मा ।
नः । वि । यौ॒ष्टम् । स॒ख्या । मु॒मोच॑तम् ॥ १ ॥

हे अश्विनौ दसा दर्शनीयौ यद्वा दसु उपक्षये सर्वेषां शत्रूणामुपक्षपयितारौ भिपजा दे-
वानां वैद्यौ यद्वा भीतीनां त्रासयितारौ यद्वा नराः अश्विनौ स्तुवन्ति तदा तौ तेषां भीर्तिसमन-
यतइत्यर्थः पृषोदरादित्वादूपसिद्धिः । तादृशौ अतएव मयोभुवा मयसः सुखस्य भावयितारौ
उभा परस्परं द्वित्वसंख्यापूरकौ उभा उभौ द्वौ युवां दक्षस्य एतन्नामकस्य प्रजापतेः वचसः स्तुतेः
संवन्धिनौ वभूवथुः । हि प्रसिद्धौ । पुरा युवां दक्षेणास्ताविपाथां खलु विद्यावधौ खलु ता
तौ तादृशौ प्रसिद्धौ वां युवां विश्वकः एतन्नामकऋषिः तनूकृथे वनोति कुलमिति तनूः पुत्रः
तस्य विष्णाव्यो निमित्तं हवते स्तुतिभिराह्वयति । तस्मात् नोस्माकं सख्या सख्यानि यद्वा-
यद्व्यतया जातानि सखित्वानि भावि यौष्टं मापृथक्कृतं । यौतेलुंङि सिचिरूपं । किंच युवां मु-
मोचतं अस्मानागन्तुं रथे स्थित्वा अश्वमग्रहान्मुचतं । मुंचतेर्लोटि यहलंछन्दसीति शपः श्लुः अ-
ङ्गागमः । अत्रविष्णापूनामानं पुत्रमुद्दिश्य तस्य पिता विश्वको युवामाह्वयतीत्यात्मानमाह । यद्वा
विश्वकस्य पिता रुष्णोनामऋषिः ममपुत्रो विश्वकः पुत्रार्थं युवां अधि ह्वयतीति वदति ॥१॥

अथ द्वितीया—

क॒थानू॑न॒वांवि॒मना॑उ॒प॒स्तव॑द्यु॒वंधि॑यं॒दद॑थु॒र्वस्य॑इष्टये ।
तावा॑वि॒श्व॒कोह॒वते॑तनू॒कृथे॑मा॒नोवि॒यौष्टं॑स॒ख्यामु॒मोच॑तम् ॥ २ ॥

कथा । नूनम् । वाम् । विश्वमनाः । उप । स्तवत् । युवम् । धियम् ।
 ददथुः । वस्यः इष्टये । ता । वाम् । विश्वकः । हवते । तनूः कथे ।
 मा । नः । वि । यौष्टम् । सख्या । मुमोर्चतम् ॥ २ ॥

हे अश्विनौ विमनाः एतन्नामकऋषिः नूनं पुरा कथा कथं वां युवामुपस्तवत् कथमुप-
 स्तौत् । तेन स्तुतौ युवं युवां वस्यइष्टये वस्योवसीयः प्रशस्तं धनं तस्याभिलषितस्य इष्टये अ-
 भिगमनाय यद्वावशिष्टधनस्य इष्टये प्राप्तये धियं बुद्धिं विमनसे ददथुः अदधाथां तदु । वस्यइ-
 ति वसुमच्छब्दादीयसुनि विन्मतोर्लुगिति लुक् ईयसुन ईकारलोपश्छान्दसः । तादृशौ युवां वि-
 श्वकोहवतइति गतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

युवंहिष्मापुरुभुजेमधेतुंविष्णाप्वेदथुर्वस्यइष्टये ।
 तावांविश्वकोहवतेतनूः कथेमानोविषौष्टसख्यामुमोर्चतम् ॥ ३ ॥
 युवम् । हि । स्म । पुरुः भुजा । इमम् । एधेतुम् । विष्णाप्वे । ददथुः ।
 वस्यः इष्टये । ता । वाम् । विश्वकः । हवते । तनूः कथे । मा ।
 नः । वि । यौष्टम् । सख्या । मुमोर्चतम् ॥ ३ ॥

हे पुरुभुजा पुरुभुजौ पुरुणां बहूनां धनादिदानेन भोजयितारौ यद्वा बहूनां स्तुतृणां
 पात्रयितारौ अश्विनौ युवं हिष्मेत्यवधारणे युवामेव इममेधेतुं एधतेरेधिवहोभ्यतुरिति चतुस्रत्ययः
 चित्वादन्तोदात्तः । इमां धनादिबुद्धिं विष्णाप्वे विष्णोः सर्वेषां देवानां मुख्यत्वात्तद्ग्रहणे सर्वदेवा
 गृहीताभयन्ति विष्णवादीन् कर्मणा व्याप्नोतीति विष्णापूः पृष्टोदरादिः । यद्वा विष्णुं सर्वमहेतु
 प्याप्तं सोमं दशापवित्रेण आपुनातीति तस्य चतुर्थी विष्णाप्यइति । एतन्नामके ममपुत्रे पौत्रे वा
 पुत्राय पौत्राय वा इमां धनादिबुद्धिं ददथुः अदत्तं । किमर्थं वस्यइष्टये वसीयसः प्रशस्तधनस्य
 इष्टये इच्छां पूरयितुं । क्रियार्थोपपदस्येति चतुर्थी । तावामिति पूर्वब्रह्माख्येयम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एतत्पर्वीरंधनसामृजिपिणंदूरेचित्सन्नमवसेहवामहे ।
 पस्पस्वादिष्टामुमतिःपितुर्पथामानोविषौष्टसख्यामुमोर्चतम् ॥ ४ ॥

उ॒त । त्वम् । वी॒रम् । ध॒न॒ऽसाम् । ऋ॒जी॒पिण॑म् । दू॒रे । चि॒त् । सन्त॑म् ।
 अव॑से । ह॒वाम॑हे । यस्य॑ । स्वादि॑ष्ठा । सु॒ष्ट॒म॒तिः । पि॒तुः । य॒था ।
 मा । नः । वि । यौ॒ष्टम् । स॒ख्या । मु॒मो॒र्च॒तम् ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ उतापिच वीरं कर्मणि समर्थं धनसां धनानां संभकारं ऋजीपिणं ऋजीपो-
 . पार्जितोभिपुतः सोमस्तद्वन्तं दूरेष्विदं दूरेष्वसन्तं भवन्तं विनष्टमिव त्वं तं विष्णाप्यं अवसेस्मा-
 कं रक्षणाय हवामहे आह्वयामः । पुत्रोहि पितरं रक्षते । किंच यस्य पुत्रस्य पौत्रस्य वा सुम-
 तिः शोभना स्तुतिः स्वादिष्ठा स्वादुतमा अतिशयेन देवानां स्वादुकारिणीत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—
 पितुर्यथा पितुर्विश्वकस्य स्तुतिर्यथा देवानां प्रीतिकरी तद्वत् तस्मात्तमाह्वयामहेतिशेषः ।
 मानोदिति गतार्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ऋ॒तेन॑ दे॒वः स॒वि॒ता श॑मायत ऋ॒तस्य॑ शृ॒ङ्ग॒मुर्वि॑या वि॒प्र॒प॒थे ।
 ऋ॒तं सा॑साह म॒हि॒चि॒त्प॒त॒न्य॒तो मा॒नो वि॒यौ॒ष्टं स॒ख्या मु॒मो॒र्च॒तम् ॥ ५॥ ९ ॥

ऋ॒तेन॑ । दे॒वः । स॒वि॒ता । श॑म॒ऽआ॒य॒ते । ऋ॒तस्य॑ । शृ॒ङ्ग॒म् ।
 उर्वि॑या । वि । प॒प्र॒थे । ऋ॒तम् । स॒सा॒ह । म॒हि॒ । चि॒त् । प॒त॒न्य॒तः ।
 मा । नः । वि । यौ॒ष्टम् । स॒ख्या । मु॒मो॒र्च॒तम् ॥ ५ ॥ ९ ॥

ऋषिः सत्यप्रशंसां करोति । हे अश्विनौ देवोद्योतमानः सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मणि
 मेरक एतन्नामकोदेवः ऋतेन सत्येन शमायते सायंकाले स्वकिरणसमूहं शमयति । ततो नन्तरं
 स एव सविता ऋतस्य सत्यस्य श्रृंगमग्रं उर्विया उरुविस्तीर्णं यथाभवति तथा प्रातःकाले वि-
 प्रपथे विशेषेण प्रथयति सर्वतो विस्तारयति । किंच पृतन्यतः पृतनापिच्छतः संयुयुत्तोः श-
 न्नोर्महिचिद महदपि बलं ऋतं सत्यं ससाह स्वयमेवाभिभवति । इत्थष्टवं प्रशस्तमभूत् तस्मा-
 द्युवामपि तेन ऋतेन नोस्माकं सख्यानि माविष्यौष्टं अत्रागन्तुमश्वरम्भीभुञ्चतमिति ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

द्युन्नीवामिति पङ्क्त्यं सप्तमं सूक्तं । तथाचानुक्रम्यते—द्युन्नीपद्वासिधोवा द्युन्नीकः प्रियमेधो-
 वा प्रागाथं हेति । वसिष्ठपुत्रो द्युन्नीकऋषिः आंगिरसः प्रियमेधोवा । उमयव वाशब्दाद्यदोभा-

कथा । नूनम् । वाम् । विश्वमनाः । उप । स्तवत् । युवम् । धियम् ।
 ददथुः । वस्यः इष्टये । ता । वाम् । विश्वकः । हवते । तनूः रुथे ।
 मा । नः । वि । यौष्टम् । सख्या । मुमोर्चतम् ॥ २ ॥

हे अश्विनौ विमनाः एवन्नामकऋषिः नूनं पुरा कथा कथं वां युवामुपस्तवत् कथमुप-
 स्तौत् । तेन स्तुतौ युवं युवां वस्यइष्टये वस्योवसीयः प्रशस्तं धनं तस्याभिलषितस्य इष्टये अ-
 भिगमनाय यद्वावशिष्टधनस्य इष्टये प्राप्तये धियं बुद्धिं विमनसे ददथुः अदधाथां खलु । वस्य-
 ति वसुमच्छब्दादीयसुनि विन्मतोर्लुङिति लुक् ईयसुन ईकारलोपश्छान्दसः । तादृशौ युवां वि-
 श्वकोहवतइति गतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

युवंहिष्मापुरुभुजेममेधतुर्विष्णाप्वेददधुर्वस्यइष्टये ।
 तावांविश्वकोहवतेतनूरुथेमानोवियौष्टसख्यामुमोर्चतम् ॥ ३ ॥
 युवम् । हि । स्म । पुरुः भुजा । इमम् । एधतुम् । विष्णाप्वे । ददथुः ।
 वस्यः इष्टये । ता । वाम् । विश्वकः । हवते । तनूः रुथे । मा ।
 नः । वि । यौष्टम् । सख्या । मुमोर्चतम् ॥ ३ ॥

हे पुरुभुजा पुरुभुजौ पुरुषां बहूनां धनादिदानेन भोजयितारौ यद्वा बहूनां स्तोत्राणां
 पालयितारौ अश्विनौ युवं हिप्मेत्यवधारणे युवामेव इममेधतुं एधतेरेधिवहोश्चतुरिति चतुप्रत्ययः
 चित्त्वादन्तोदात्तः । इमां धनादिवृद्धिं विष्णाप्वे विष्णोः सर्वेषां देवानां मुख्यत्वात्तद्ब्रह्मणे सर्वदेवा
 गृहीताभ्यवन्ति विष्णवादीन् कर्मणा व्यामोतीति विष्णापूः षृपोदरादिः । यद्वा विष्णुं सर्वमहेषु
 व्याप्तं सोमं दशापवित्रेण आपुनातीति तस्य चतुर्थी विष्णाप्यइति । एतन्नामकेममपुत्रे पीत्रे वा
 पुत्राय पीत्राय वा इमां धनादिवृद्धिं ददथुः अदत्तं । किमर्थं वस्यइष्टये वसीयसः प्रशस्तवनस्य
 इष्टये इच्छां पूरयितुं । क्रियार्थोपपदस्येति चतुर्थी । तावामिति पूर्ववद्भाष्येयम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एतत्पवीरंधनं सामृजीपिणंदूरेचित्सन्तमवसेहवामहे ।
 पस्यस्वादिष्टासुमतिः पितुर्ययामानोवियौष्टसख्यामुमोर्चतम् ॥ ४ ॥

उ॒त । त्प॒म् । वी॒रम् । ध॒न॒ऽसाम् । ऋ॒जी॒पिण॑म् । दू॒रे । चि॒त्र । स॒न्त॑म् ।
अ॒व॒से । ह॒वाम॑हे । य॒स्य॑ । स्वा॒दि॒ष्टा । सु॒ऽम॒तिः । पि॒तुः । य॒था ।
मा । नः । वि । यौ॒ष्टम् । स॒ख्या । मु॒मो॒र्च॑तम् ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ उतापिच वीरं कर्मणि समर्थं धनसां घनानां संभकारं ऋजीपिणं ऋजीपो-
जार्जितोभिपुतः सोमस्तद्वन्तं दूरेचित्रं दूरेणवसन्तं भवन्तं विनष्टमिव त्वं तं विष्णाप्वं अवसेस्मा-
कं रक्षणाय हवामहे आह्वयामः । पुत्रोहि पितरं रक्षते । किंच यस्य पुत्रस्य पौत्रस्य वा सुम-
तिः शोभना स्तुतिः स्वादिष्टा स्वादुतमा अतिशयेन देवानां स्वादुकारिणीत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—
पितुर्यथा पितुर्विश्वकस्य स्तुतिर्यथा देवानां प्रीतिकरी तद्वत् तस्मात्तमाह्वयामइतिशेषः ।
मानोइति गतार्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ऋ॒तेन॑दे॒वःस॒वि॒ताश॑मायतऋ॒तस्य॑शृ॒ङ्गमु॒र्वि॒यावि॑पप्रथे ।
ऋ॒त॒सांसा॑ह॒महि॑चित्पृत॒न्यतो॑मानो॒वि॒यौष्ट॑स॒ख्यामु॒मो॒र्च॑तम् ॥ ५॥९॥

ऋ॒तेन॑ । दे॒वः । स॒वि॒ता । श॒म॒ऽआ॒य॒ते । ऋ॒तस्य॑ । शृ॒ङ्गम् ।
उ॒र्वि॒या । वि । प॒प्र॒थे । ऋ॒तम् । स॒सा॑ह । म॒हि । चि॒त्र । पृत॒न्य॒तः ।
मा । नः । वि । यौ॒ष्टम् । स॒ख्या । मु॒मो॒र्च॑तम् ॥ ५ ॥ ९ ॥

ऋषिः सत्यप्रशंसां करोति । हे अश्विनौ देवोद्योतमानः सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मणि
प्रेरक एतन्नामकोदेवः ऋतेन सत्येन शमायते सायंकाले स्वकिरणसमूहं शमयति । ततोऽनन्तरं
सएव सविता ऋतस्य सत्यस्य शृंगमग्रं उर्विया उरुविस्तीर्णं यथाभवति तथा प्रातःकाले वि-
पप्रथे विशेषेण प्रथयति सर्वतो विस्तारयति । किंच पृतन्यतः पृतनाभिच्छतः संयुयुत्तोः श-
बोर्महिचित्रं महदपि बलं ऋतं सत्यं ससाह स्वयमेवाभिभवति । इत्थष्टं प्रशस्तमभूत् तस्मा-
द्युवामपि तेन ऋतेन नोस्माकं सख्यानि माविद्यौष्टं अत्रागन्तुमश्वरभ्यीन्मुंचतमिति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य पष्ठे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

यु॒ज्री॒वामि॑ति प॒ल्लवं॑ सप्तमं सू॒क्तं । तथा॑चानुक्रम्यते—यु॒ज्री॒प॒द्मा॒सि॒धो॒वा यु॒ज्री॒कः॑ प्रियमेधो-
वा प्रागार्थं हेति । वसिष्ठपुत्रो यु॒ज्री॒कऋषिः॑ आंगिरसः प्रियमेधोवा । उभयत्र वाशब्दाद्यदोभा-

वपि नस्यातां तदा प्रकृतं आगिरसः कृष्णएवकृपिः । अयुजोबृहत्यो युजःसतोबृहत्यः । अश्विनौ देवता । पातरनुवाके आश्विने क्रतौ बार्हतेछन्दसि आश्विनरास्त्रे चेदं सूक्तं । सूत्रिवंच-यु-
ग्रीवांयत्स्थइति बार्हतइति ।

तत्र प्रथमा—

द्युम्नीवांस्तोमोअश्विनाक्रिविर्नसेकआगतम् ।
मध्वःसुतस्यसदिविप्रियोनरापातंगौराविवेरिणे ॥ १ ॥
द्युम्नी । वा॒म् । स्तोमः । अ॒श्विना॒ । क्रि॒विः । न । से॒के ।
आ । गु॒तम् । म॒ध्वः । सु॒तस्य॑ । सः । दि॒वि । प्रि॒यः ।
न॒रा । पा॒तम् । गौ॒रौइ॒व । इ॒रिणे ॥ १ ॥

हे अश्विना अश्विनौ अयमनुक्षीणस्तोत्रो द्युम्नीक एतन्नामककृपिः वां युवयोः स्तोमः
स्तोताभवति युष्मत्स्तुतौ कृतायां स्तोत्राणि नाल्पीभवन्ति किंतु पुनर्वर्धन्तइत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—
क्रिविर्न क्रिविरिति कूपनाम कूपोयथा सेके उदकसेचने वृष्टौ भवन्त्यां नाल्पोदकोभवति तद्व-
त् । यद्वा वां युवयोः स्तोमः युष्मद्विपयास्तुतिः द्युम्नी अन्ववतीखलु स्तोत्रे कृते तस्माअन्नादिकं
प्रयच्छत इत्यर्थः । तस्माद्युवामस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागतं स्तोत्राणि श्रोतुमागच्छतं । हे नरा नरी
नेतारौ अश्विनौ सोमं स्तोता दिवि द्योतमानेस्मिन्पक्षे सुतस्याभिपुतस्य मध्वो मदकरस्य सो-
मस्य प्रियः स्तोत्रकारित्वेन प्रियतमोभवति । ततस्तेन सुतं सोमं पातं युवां शीघ्रमागत्य पिवतं ।
तत्रदृष्टान्तः—गौराविव यथा वृषितौ गौरी एतन्नामकौ वृगौ इरिणे तटाकादिषु उदकपानार्थं
शीघ्रमागच्छतस्तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पिवतंघर्ममधुमन्तमश्विनावर्हिःसीदतंनरा ।
तामन्दसानामनुपोदुरोणआनिपातवेदसानवयः ॥ २ ॥
पि॒वत॑म् । घ॒र्मम् । म॒धुम॑न्तम् । अ॒श्विना॒ । आ । व॒र्हिः ।
सी॒दत॑म् । न॒रा । ता । म॒न्दसा॑ना । म॒नुपः॑ ।
दु॒रो॒णे । आ । नि । पा॒तम् । वे॒दसा॑ । व॒यः ॥ २ ॥

हे अश्विना अश्विनौ मधुमन्तं मदवन्तं मदकारिणमित्यर्थः तादृशं रसवन्तं वा घर्मं घृक्ष-
रणदीप्त्योः पात्रेषु क्षरन्तं सोमं पिबतं । यद्वा मधुमन्तं मधुर्मदकरः सोमः तद्वन्तं घर्मं महावीरपा-
त्रगतं क्षीरं पिबतं सोमंचेति ननु साहचर्येण तदसंभवात् । हे नरा नरौ नेतारौ सर्वस्य हे अश्वि-
नौ बर्हिः बर्हिपि यज्ञे आसीदतमुपविशतं । यद्वा पूर्वं द्वितीयं पादं व्याख्याय प्रथमपादो व्या-
ख्येयः । उपसदनानन्तरं सोमपानं युक्तमिति । किंच मनुषो मनुष्यस्य दुरोगे गृहभूतेस्मिन् दे-
वयजने मंदसाना सोमपानेन मोदमानौ ता तौ पूर्वोक्तलक्षणौ युवां वेदसा पुरोडाशादिलक्षणेन
हविषा सह वयः सोमरूपमन्नं आनिपातं आगत्य निपातं निपिबतं । यद्वा वेदसा धनेन सह
वयोस्माकमायुर्निपातं नितरां रक्षतम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आवांविश्वाभिरुतिभिःप्रियमेधाअहूपत ।

तावृत्तिर्यातमुपवृक्तवर्हिषोजुष्टंयज्ञं दिविष्टिषु ॥ ३ ॥

आ । वा । विश्वाभिः । उतिभिः । प्रियमेधाः ।

अहूपत । ता । वृत्तिः । यातम् । उप । वृक्तवर्हिषः ।

जुष्टम् । यज्ञम् । दिविष्टिषु ॥ ३ ॥

हे अश्विनौ प्रियमेधाः मेधोयज्ञः प्रियंतमयज्ञा यजमानाः । यद्वा प्रियमेधा एतन्नामक-
ऋषिः पूजायां बहुवचनं यष्टारः ऋषिर्वा विश्वाभिरुतिभिः सर्वैः पालनैः सह अथवा अ-
वतिर्याञ्चाकर्मा सर्वैरभिलषितयाजनैः सहिवा आहूपत आह्वांसिषुः आह्वासीत् आत्मना
पालनहेतुकत्वेन यद्वाभिलषितदानाय वा आह्वयन्ति । ता तौ युवां वृक्तवर्हिषः आस्तरणार्थं
छिन्नवर्हिषोयष्टुः संबन्धि जुष्टं सर्वैः देवैः सेवितं पर्याप्तं वा यज्ञं यजनीयं हविः प्रति दिविष्टिषु
दिवसानामह्नामागमनेषु प्रातः कालेषु यज्ञेषु वा वर्तिः वर्तन्ते अत्रेति वर्तिर्गृहं तदुपायात् हविः
स्वीकरणार्थं युवामागच्छतम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पित्रंतंसोमंमधुमन्तमश्विनावर्हिःसीदतंसुमत् ।

तावावृधानाउपसृष्टुर्तिदिवोगन्तंगौराविवेरिणम् ॥ ४ ॥

पिवंतम् । सोमम् । मधु॒ऽमन्तम् । अ॒श्विना॒ । आ । वहिः ।
 सी॒दत॒म् । सु॒ऽमत् । ता । व॒वृ॒धा॒नौ । उप । सु॒ऽस्तुति॒म् ।
 दि॒वः । ग॒न्तम् । गौ॒रो॒ऽर्ध॒व । इ॒रि॒णम् ॥ ४ ॥

हे अश्विनाश्विनौ मधुमन्तं रसवन्तं मदवन्तंवा सोमं युवां पिवतं ततोवर्हिः वर्हिषि यज्ञे
 सुमत् शोभनमासीदतं । पश्चात् ववृधानौ सोमपानेन वृद्धौ ता तौ युवां दिवः द्युलोकात् सुष्टुतिं
 अस्माभिः क्रियमाणां शोभनां स्तुतिं उपगन्तं उपगच्छतं । तत्रदृष्टान्तः—गौरादिव यथा गौ-
 रमृगौ अन्यस्माद्देशादिरिणं तटाकादिकं प्रति जलपानार्थं आगच्छतस्तद्वत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

आ॒नू॒न॒या॒त॒म॒श्वि॒ना॒श्वे॒भिः॒प्रु॒पि॒त॒प्सु॒भिः ।
 द॒त्ता॒हि॒र॒ण्य॒व॒र्त॒नी॒शु॒भ॒स्प॒ती॒पा॒तं॒सो॒मं॒मृ॒ता॒वृ॒धा ॥ ५ ॥
 आ । नू॒नम् । या॒तम् । अ॒श्वि॒ना॒ । अ॒श्वे॒भिः । प्रु॒पि॒त॒प्सु॒भिः ।
 द॒त्ता । हि॒र॒ण्य॒व॒र्त॒नी॒ इति॒ हि॒र॒ण्य॒व॒र्त॒नी । शु॒भः ।
 प॒ती इति॒ । पा॒तम् । सो॒मम् । ऋ॒त॒वृ॒धा ॥ ५ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवां प्रुपितप्सुभिः प्सुइति रूपनामप्रुपपुष स्नेहनसेचनपूरणेपु । स्निग्ध-
 रूपैर्दीप्तरूपैरित्यर्थः । तादृशैः अश्वेभिः शीघ्रगामिभिरश्वैः सह नूनमिदानीमायातं अस्मदीयं
 यज्ञं प्रत्यागच्छतं । हे दत्ता दत्तौ दर्शनीयौ उपक्षयितारौ वा हे हिरण्यवर्तनी वर्तते अत्रेति वर्तनी
 रथः हिरण्यमरथौ हे शुभस्पती उदकस्य कल्याणस्यवा पालयितारौ हे ऋतावृधा ऋतस्य सत्य-
 स्य यज्ञस्य वा वर्धयितारौ हे अश्विनौ युवां शीघ्रमागत्य सोमं पातं पितम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

वृ॒षं॒ह्वि॒वां॒ह्वाम॒हे॒वि॒प॒न्य॒वो॒वि॒प्रांसो॒वा॒जं॒सा॒तये॒ ।
 ता॒व॒ल्गू॒द॒त्ता॒पु॒रु॒दंसं॒सा॒धिया॒श्वि॒ना॒श्रु॒ष्ट्या॒ग॒तम् ॥ ६ ॥ १० ॥
 व॒यम् । हि । वा॒म् । ह॒वाम॒हे । वि॒प॒न्य॒वः । वि॒प्रांसः ।
 वा॒जं॒ऽसा॒तये॒ । ता । व॒ल्गू॒ इति॒ । द॒त्ता । पु॒रु॒दंसं॒सा । धि॒या ।
 अ॒श्वि॒ना । श्रु॒ष्टी । आ । ग॒तम् ॥ ६ ॥ १० ॥

हे अश्विनौ विपन्यवः स्तोतारः अतएव विपासो मेधाविनो वयं वाजसातये अन्नला-
भाय वां हिरवधारणे युवामेव हवामहे स्तुतिभिराह्वयामः । ता तौ वल्गू वल्गनं कुशलगमनं
कुशलगमनशीलौ दत्ता दर्शनीयौ पुरुदंससा बहुकर्माणौ तौ युवां धिया अस्मदीयया स्तुत्या
आहूतौ सन्तौ श्रुष्टी श्रुष्टीति क्षिप्रनाम क्षिप्रमस्मभ्यं घनादिदानायागतमागच्छतम् ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

तंवोदस्ममिति पल्लवमष्टमं सूक्तं गौतमस्य नोधस्य आर्षं । तथा चानुक्रम्यते—तंवोदस्मं नो-
धाइति । प्रागाथं हेत्युक्तत्वादेतदादिसूक्तत्रयं प्रागाथं । इन्द्रोदेवता महाव्रते निष्केवल्ये बार्हवतृ-
चाशीतोवेतत्सूक्तं । तथा च पंचमारण्यके सूत्रितं—तंवोदस्ममृतीपहमानो विश्वासुहव्यइति । अ-
ग्निष्टोमे माध्यन्दिनसवने अच्छावाकशस्त्रे तंवोदस्ममिति प्रगाथः स्तोत्रियः । सूत्रितं च—तंवोदस्म-
मृतीपहं तत्त्वायामिमुवीर्यमिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपाविति । चातुर्विंशिके हनि माध्यन्दिनसव-
ने ब्राह्मणाच्छंसिनो वैकल्पिकः स्तोत्रियो यमेव प्रगाथः विपुवत्यपि माध्यन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसि-
शस्त्रे तंवोदस्ममृतीपहमिति नोधसस्य योनिः शंसनीया तंवोदस्ममृतीपहमभिप्रवः सुराधसमिति ।

तत्र प्रथमा—

तंवोदस्ममृतीपहंवसोर्मन्दानमन्धसः ।

अभिवत्संनस्वमरेपुधेनवइन्द्रं गीभिर्नवामहे ॥ १ ॥

तम् । वः । दस्मम् । ऋतिः संहम् । वसोः । मन्दानम् । अन्धसः ।

अग्नि । वत्सम् । न । स्वसरेपु । धेनवः । इन्द्रम् । गीः इभिः । नवामहे ॥ १ ॥

नोधाइन्द्रं स्तौति हे ऋत्विग्यजमानाः दस्मं दर्शनीयं ऋतीपहं ऋतयोबाधकाः शत्रवः
तेषामभिभवितारं पुनः कीदृशं वसोर्वासयितुर्दुःखस्य निवासयितुः यद्वा वसोः पात्रे निवसतः
तादृशस्य अंधसः सोमलक्षणस्यान्नस्य पानेन मंदानं मोदमानं वः यद्वयमष्टयत्वेन युष्मत्संव-
न्धिर्न तं तादृशमिन्द्रं गीभिः स्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिरभिनवामहे नूस्त्वने नुशब्दे अभिष्टुमः । कु-
त्रेति स्वसरेपु । अत्रयास्कः—स्वसराण्यहानि भवन्ति स्वयंसारोण्यपि वा स्वरादित्यो भवति स ए-
नानिसारयतीति । सूर्यकर्णकेषु दिवसेषु वयमभिष्टुमः । तत्र दृष्टान्तः—वत्संन यथा धेनवो नवमसू-

तिका धेनवः स्वसरेषु सुष्ठु अस्यन्ते प्रेर्यन्ते गावः अत्रेति स्वसराणि गोष्ठानि तेषु वत्समभि-
लक्ष्य शब्दयन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्युक्षंसुदानुंतविपीभिरावृतंगिरिनपुरुभोजसम् ।

क्षुमन्तंवाजंशतिनंसहस्रिणमक्षुगोमन्तमीमहे ॥ २ ॥

द्युक्षम् । सु॒दानुंम् । तविपीभिः । आ॒वृतम् । गिरिम् । न ।

पुरु॒भोजसम् । क्षुमन्तम् । वाजम् । श॒तिनम् । स॒ह॒स्रिणम् ।

म॒क्षु । गो॒मन्तम् । ई॒महे ॥ २ ॥

द्युक्षं दीप्तिनां निवासस्थानं अतिशयितदीप्तमित्यर्थः । यद्वा द्युक्षं दिवि लोके क्षियन्तं
निवसन्तं सुदानुं शोभनदानं तविपीभिर्वलैरावृतमाच्छादितं । आवरणेदृष्टान्तः—गिरिनं तविपी-
भिर्वलयुक्तैर्मेघैरावृतं शिलोच्चयमिव स्थितं । पुनः कीदृशं पुरुभोजसं सोमादिहविःप्रदानेन ब-
हुभिर्यजमानैर्भोजयितव्यं यद्वा बहूनां पालयितारमिन्द्रं क्षुमन्तं । दुक्षुशब्दे । शब्दवन्तं अने-
न पुत्रादिकं लक्ष्यते स्तोत्रादीनि कुर्वाणं शतिनं सहस्रिणं शतसहस्रसंख्याकघनयुक्तं गोमन्तं
गवादियुक्तं वाजमन्तं मक्षु शीघ्रं ईमहे याचामहे । यद्वा पूर्वार्धो वाजविशेषणत्वेन वा योजनी-
यः । प्रदीप्तं शोभनयोग्यं बलादियुक्तं बहुभिः पुत्रमित्रादिभिर्भोक्तव्यं शब्दादियुक्तमन्मिन्द्रं
याचामइति ॥ २ ॥

चातुर्विधिकेहनि माध्यन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनो नत्वावृहन्तइति वैकल्पिकोनुत्पत्तिः ।
सवितंच—नत्वावृहन्तो अद्रय उभयंशृणवच्चनइति ।

तृतीया—

नत्वावृहन्तोअद्रयोवरन्तइन्द्रवीळ्वः ।

यद्वित्संसिस्तुवतेमावतेवसुनकिट्टदामिनातिते ॥ ३ ॥

न । त्वा । वृहन्तः । अ॒द्रयः । वर॑न्ते । इन्द्र॑ । वी॒ळ्वः ।

यत् । दि॒त्संसि॑ । स्तु॒वते॑ । मा॒वते॑ । वसु॑ । न॒किः । तत् । आ ।

मि॒नाति॑ । ते ॥ ३ ॥

हे इन्द्र बृहन्तो बलेन महान्तः अतएव वीळ्वः सर्वतोद्ग्राअपि अद्रेयः पर्वताः त्वा त्वां नवरन्ते बलेन ननिवारयन्ति । अनिवारणमेवोत्तरार्धेन विवृणोति स्तुवते त्वद्विषयं स्तोत्रं कुर्व-
ते मावते मत्सदृशायमादृशाय स्तोत्रे यदसु यद्धनं दित्ससि त्वं वदातुमिच्छसि ते तव दे-
यं तद्धनं नकिनंकश्चिदामिनाति आभिमुख्येन हिनस्ति । मीम् हिंसायां । मीनातेर्निगमेइति
ह्रस्वः । मावते युष्मदस्मद्भ्यां सादृश्यउपसंख्यानमिति वतुषु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योद्धासिक्त्वाशर्वसोतदंसनाविश्वाजाताभिमुज्मना ।

आत्वायमर्कऊतयेववर्ततियंगोतमाअर्जीजनन् ॥ ४ ॥

योद्धा । अ॒सि । क॒त्वा । शर्व॑सा । उ॒त । दं॒सना । वि॒श्वा । जा॒ता ।

अ॒भि । मु॒ज्मना । आ । त्वा । अ॒यम् । अ॒र्कः । ऊ॒तये ।

व॒वर्त॑ति । यम् । गो॒तमाः । अ॒र्जी॒जन॑न् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र । कृत्वा वृत्रहननादि कर्मणा अपिवा प्रज्ञानेन शवसा आत्मीयेन बलेन योद्धा शत्रू-
णां संप्रहारकोसि । उतापिच त्वं दंसना स्वकीयेन कर्मणा मज्मना मजमुजिशब्दार्थाः । मजमु-
जीचेति मजतिः शब्दार्थः । शत्रूणामाक्रोशनसमर्थेन बलेन विश्वा जाता सर्वाणि भूतजातानि
अभिभवति । उक्तार्थस्य विश्वाजातान्यज्यस्मिन्नेत्यादिषु इन्द्रेणैवोक्तत्वात् । एतादृशं त्वा
त्वामर्कः अर्चपूजायां अर्चनीयः अयं मंत्रः यद्वा अर्कः देवानामर्चकः पूजकः अयं स्तोता ऊतये
स्वरक्षणाय आववर्तति आवर्तयति आत्माभिमुख्ये करोतीत्यर्थः । वर्ततेलेटि बहुलंश्चुरडाग-
मश्च । यं त्वां गोतमाः गोतमपुत्रानोषःप्रभृतयः अजीजनन् स्वयज्ञे प्रादुरवीभवन् तं त्वां अयं
मंत्रः स्तोता वा आववर्तयति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रहिरिंरिंसओजंसादिवोअन्तेम्यस्परि ।

नत्वाविव्याचरजंइन्द्रपार्थिवमनुस्वधांववक्षिथ ॥ ५ ॥

प्र । हि । रि॒रिक्षे । ओज॑सा । दि॒वः । अन्ते॑भ्यः । परि॑ ।

न । त्वा । वि॒व्याच॑ । रजः॑ । इन्द्र॑ । पा॒थिवम् ।

अनु॑ । स्व॒धाम् । व॒वक्षि॑थ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र दिव्यलोकस्य पर्यन्तेभ्यः ओजसा हिरवधारणे स्ववलेनैव परिरिक्षे प्रकपेणातिरिक्तोभवसि रिचेलेदिवहुलंछन्दसीतिश्रुः । प्रत्ययस्वरः । किंच हे इन्द्र पार्थिवं पृथिव्यां भवो रजोलोकः त्वा त्वां महता स्वशरीरेण नविव्याच नव्यामोति द्यावापृथिवीभ्यामपि स्वतः सत्त्वं बलेन समर्थोभवसीत्यर्थः । एवंभूतः सन् अस्माकं स्वधामन्नमुदक्त्वा नु ववक्षिथ अनुबोद्धुमिच्छ । वहेः सन्ततस्य छान्दसेलितिरूपं मंत्रत्वादामभावः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठो—

नकिः॑ परि॑ष्टिर्मघ॑वन्मघ॑स्य॒तेय॑द्वा॒शुपे॑दश॒स्यसि॑ ।

अ॒स्माकं॑ वो॒ध्युच॑थस्य॒चोदि॑तामं॒हिष्ठो॑वाज॑सातये ॥ ६ ॥ ११ ॥

नकिः॑ । परि॑ष्टिः । म॒घव॑न् । म॒घस्य॑ । ते॒ । यत् । द्वा॒शुपे॑ ।

द॒शस्य॑सि । अ॒स्माकम् । वो॒धि । उ॒चथ॑स्य । चो॒दिता॑ ।

मं॒हिष्ठः । वाज॑सातये ॥ ६ ॥ ११ ॥

हे मघवन् धनवन्निन्द्र ते तव मघस्य मंहनीयस्य धनस्य परिष्टिः परिधाधको निरोद्धा नकिर्नकश्चिदस्ति यद्यदा दाशुपे हविर्दत्तवते यजमानाय दशस्यसि धनं प्रयच्छसि तदा तस्य निरोधकोनास्तीत्यर्थः । तथासति चोदिता धनानां चोदयिता स्तोत्रभ्यः प्रेरयिता अतएव मंहिष्ठोदाहृतमो मंहनीयोवा सत्त्वं अस्माकं संबन्धि उचथस्य स्तोत्रं वाजसातये अन्नदात्राय सदर्शं क्रियमाणमिति बोधि बुध्यस्व स्तोत्रेण स्तुतः सन्नस्मभ्यमन्नादिकं प्रयच्छेतिशेषः । बोधि बुधबोधने भौवादिकः लोटि छान्दसः शपोलुक् ध्यादेशः ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

मृहदिन्द्रामेति सप्तर्चं नवमं स्रक्तं मृमेघपुरुमेघावृषी तौचानुकत्वादांगिरसौ आदितोदो मगाथौ पंचमीपठयावनुदुभौ सप्तमीमृहती इन्द्रोदेवता । तथाचानुकम्पते—मृहदिन्द्रामसप्त मृमेघपुरुमेधौ अनुदुमृहत्पतमिति । चातुर्विधिकेहनि मरुत्वतीये प्रालवान्मरुत्वतीयात्मगाथादूर्ध्वं दी

मरुत्वतीयो प्रगाथो शंसनीयो बृहदिन्द्रायगायतेत्ययमाद्यः प्रगाथः पृष्ठचाभिह्वयपदहयोः द्वि-
तीयेहनि अयंप्रगाथः । सूत्रित्वं—बृहदिन्द्रायगायत नकिःसुदासोरथमिति मरुत्वतीयऊर्ध्वं
नित्यादिति ।

तत्र प्रथमा—

बृहदिन्द्रायगायतमरुतोवृत्रहन्तमम् ।

येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधो देवे देवाय जागृवि ॥ १ ॥

बृहत् । इन्द्राय । गायत् । मरुतः । वृत्रहन्तमम् ।

येन । ज्योतिः । अजनयन् । ऋतवृधः । देवम् ।

देवाय । जागृवि ॥ १ ॥

हे मरुतः । रुशब्दे मितं रुवंतीति मरुतः । हे मितभाषिणः स्तोतारः वृत्रहन्तमं अतिशये-
न पापविनाशनं बृहत्ताम इन्द्राय इन्द्रार्थं गायत अस्मदीययज्ञे गानं कुरुत । ऋतावृधः सत्य-
स्य यज्ञस्य वा वर्धका विश्वेदेवाः देवाय द्योतमानायेन्द्राय देवं देवनशीलं जागृवि सर्वेषां जा-
गरणशीलं ज्योतिः सूर्यं येन साम्ना अजनयन् इन्द्रार्थमुदपादयन् तत्तामगायतेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अपाधमदग्निशस्तीरशस्तिहाथेन्द्रोद्युक्त्या जंवत् ।

देवास्त इन्द्रसख्याय येमिरे बृहद्भानो मरुद्गण ॥ २ ॥

अप । अधमत् । अग्निशस्तीः । अशस्तिहा । अर्थ ।

इन्द्रः । द्युम्नी । आ । अभवत् । देवाः । ते । इन्द्र । सख्याय ।

येमिरे । बृहद्भानो इति बृहत्भानो । मरुद्गण ॥ २ ॥

अशस्तिहा स्तोत्रशंसनरहितानां शत्रूणां हन्तेन्द्रः अग्निशस्तीः शस्त्रहिंसायां अभितोहि-
सा येषां ते तादृशान् यद्वा अग्निशस्तीः शत्रुकृता हिंसाः अपाधमत् अपागमयत् अथ शत्रुहन्
नानन्तरं इन्द्रोद्युम्नी सर्वत्र द्योतमानयशोयुक्तः । यद्वा तेषां घनापहरणेन घनादिमान् आभवत्
सर्वतः प्रसिद्धोभवत् । अथोत्तरार्धः प्रत्यक्षरुतः हे बृहद्भानो बृंहणशीलतेजस्क महादीप्तिवा मरु-

द्रुणं मरुतां सप्तगणायस्यसन्ति सतथोक्तः तादृश हे इन्द्र देवाः द्योतमानाः सर्वे देवाः सख्याय
आत्मनः सखिभावाय ते त्वां येभिरे नियच्छन्ति ॥ २ ॥

अग्निष्टोमे मरुत्वतीये प्रवइन्द्रायेत्ययं मरुत्वतीयः प्रगाथः । सूत्रितंच-प्रवइन्द्रायबृहत्तइ-
ति मरुत्वतीयः प्रगाथइति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते तृतीया-

प्रवइन्द्रायबृहतेमरुतोब्रह्मार्चत ।

वृत्रहंनतिवृत्रहाशतक्रतुर्वज्रेणशतपर्वणा ॥ ३ ॥

प्र । वृः । इन्द्राय । बृहते । मरुतः । ब्रह्म । अर्चतु । वृत्रम् ।

हनति । वृत्रहा । शतक्रतुः । वज्रेण । शतपर्वणा ॥ ३ ॥

हे मरुतो मितराविणः स्तोतारः बृहते महते वः स्तुत्यस्तोतृत्वलक्षणेन संबन्धेन युष्मदी-
यायेन्द्राय ब्रह्मसामलक्षणं स्तोत्रं प्रार्चत प्रोच्चारयत । ततो वृत्रहा वृत्रस्य पापस्यवा हन्ता शत-
क्रतुः शतविधकर्मा बहुविधप्रज्ञोवा इन्द्रः शतपर्वणा शतसंख्याकधारेण वज्रेण एतन्नामकेना-
युधेन वृत्रमपामावरकं वृत्राख्यमसुरं हनति युष्माभिरभिष्टुतः सन् हन्तु । हन्तेर्लट्यडागमः ॥३॥

अथ चतुर्थी-

अग्निप्रभरधृपताधृपन्मनःश्रवश्चित्तेअसदृहत् ।

अर्पन्त्वापोजवसाविमातरोहनोवृत्रंजयास्वः ॥ ४ ॥

अग्नि । प्र । भ्र । धृपता । धृपन्मनः । श्रवः । चित् ।

ते । अस्तत् । वृहत् । अर्पन्तु । आपः । जवसा । वि ।

मातरः । हनः । वृत्रम् । जयं । स्व१रिति स्वः ॥ ४ ॥

हे धृपन्मनः शत्रूणां धर्षणशीलमनस्केन्द्र तेचिद तवैव बृहन्महदतिप्रभूतं श्रवोन्मसद-
स्ति । तदन्नं धृपता धृष्टेन मनसा युक्तः सन् अस्मभ्यमग्निप्रभर अस्याभिमुख्येन प्रकर्षेण सं-
पादय देहीत्यर्थः । हे इन्द्र आपो मातरः अस्माकमुत्पादनहेतुत्वान्मातृभूताः । कथमपां मातृत्वं
अग्न्याः पृथिवी । पृथिव्याओषधमइत्यादिश्रुतेः । तादृश्यआपः जवसा वेगेन व्यर्पन्तु विविधं

भूमिं प्रतिगच्छन्तु—कथमापोगच्छन्तीतिचेव तदाह—वृत्रं अपामावरितारं शत्रुं मेघं हनोजहि ताडय । ततो मेघभेदनेनोदकानि विगच्छन्तु पुनरपि स्वः सर्वं भूतजातं जय ॥ ४ ॥

प्रथमे स्वरसाम्नि निष्केवल्ये यजायथाअपूर्व्येति स्तोत्रियः । तथाच सूच्यते—तेषां स्तोत्रिया यजायथाअपूर्व्येति ।

तेषां सूक्ते पञ्चमी—

यज्जायथाअपूर्व्यमघवन्वृत्रहत्याय ।

तत्पृथिवीमप्रथयस्तदस्तभ्राउतद्याम् ॥ ५ ॥

यत् । जायथाः । अपूर्व्य । मघवन् । वृत्रहत्याय । तत् ।

पृथिवीम् । अप्रथयः । तत् । अस्तभ्राः । उत । द्याम् ॥ ५ ॥

हे अपूर्व्य स्वतोव्यतिरिक्तेन पूर्व्येण वर्जित हे मघवन् मंहनीयधनवन्निन्द्र वृत्रहत्याय वृत्रासुरहननाय यद्यदा त्वं जायथाः उत्पन्नः प्रादुर्भूतोसि तत्तदानीमेव पृथिवीं प्रथमानामप्रथयः प्रसिद्धां दृढामकरोः । उतापिच तत्तदानीमेव द्यां द्युलोकमन्तरिक्षेण अस्तभ्राः निरुद्धामकार्षीः । एतादृशं वीर्यं त्वदन्यस्य नसंभवतीत्यर्थं द्योतयितुमपूर्व्येतिषदम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

तत्तेयज्ञोअजायततदर्कउतहस्कृतिः ।

तद्दिश्वमभिभूरसि यज्जातं यच्च जन्तवम् ॥ ६ ॥

तत् । ते । यज्ञः । अजायत । तत् । अर्कः । उत । हस्कृतिः ।

तत् । विश्वम् । अभिभूः । असि । यत् । जातम् ।

यत् । च । जन्तवम् ॥ ६ ॥

हे इन्द्र यद्यदा त्वमजायथाः तत्तदानीं ते त्वदर्थो यज्ञोऽग्निष्टोमादिरजायत सोमपानार्थमभूत् । उतापिच तदानीं हस्कृतिः । हसे हसने । हासकारी प्रीत्यर्थं क्रियमाणो हर्षस्य सूचकः अर्कः अर्चनीयो मन्त्रोपि अजायत । किंच तदा यजातं भूतजातं यच्च जन्तवं कृत्यार्थेत्वन्मत्ययः जनितव्यं विश्वमस्ति तत्सर्वमभिभूरसि स्वमहिम्ना अभिभूतवानसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आ॒मासु॑प॒क्मैर॑य॒आसूर्य॑रोह॒योदिवि॑ ।

घ॒र्मन॑साम॑न्तप॒तासु॑वृ॒क्तिभि॑र्जु॒ष्टं गिर्व॑णसेवृ॒हत् ॥ ७ ॥ १२ ॥

आ॒मासु॑ । प॒क्मम् । ऐर॑यः । आ । सूर्य॑म् । रो॒हयः॑ ।

दि॒वि । घ॒र्मम् । न । साम॑न् । त॒पत् । सु॒वृ॒क्तिभिः॑ ।

जु॒ष्टम् । गिर्व॑णसे । वृ॒हत् ॥ ७ ॥ १२ ॥

हे इन्द्र आमासु अपक्वासु गोपु पक्वं पय ऐरयः प्रैरयश्च । तथा मंत्रः—आमासु विदधिपक्मन्तरिति । किंच दिवि द्युलोके सूर्यमारोहयश्च पूर्वं पणयोनामासुराः अंगिरसां गा अपहत्यां धकारावृते कस्मिंश्चित्पर्वते ताः स्थापितवन्तः ततो गिरस इन्द्रं स्तुत्वा गाः पुनरस्मभ्यमाहरेति तैरुक्कइन्द्रो गवां स्थानं तमसावृतं दृष्ट्वा तत्र गोदर्शनाय द्युलोके सर्वप्रकाशकं सूर्यमारोहितवान् स्यापितवानसि । चादिलोपे विभाषेति पूर्वस्य ऐरय इत्यस्य ननिवातः । अथ परोक्षतोऽर्थः हे स्तोतारः सुवृक्तिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिः तपत इन्द्रं तीक्ष्णीकुरुत इन्द्रं स्तुतिभिः प्रवर्धयतेत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—वर्मन यथा घर्म दीपनशोभं प्रवर्धयति सामन् सुपांसुलुगिति तृतीयाया लुक् सामभिर्यथा तपन्ति तद्वत् । ततो गिर्वणसे गीर्भिर्वननीयायेन्द्राय जुष्टं प्रीतिकरं पर्याप्तं वा वृहत्साम गायत ॥ ७ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

आनो विश्वास्विति पल्लवं दशमं सूक्तं नृपेधपुरुमेधावृषी विषमसंख्याका वृहत्यः समसंख्याकाः सतो वृहत्यः इन्द्रो देवता तथा चानुक्रान्तं—आनो विश्वासु पळिति । महाव्रते निष्केवत्ये वाहंतनु चाशीतो एतत्सूक्तं सूच्यते हि पंचमारण्यके—आनो विश्वासु हव्यो या इन्द्रभुजआभरेति ।

तत्र प्रथमा—

आ॒नो॒वि॒श्वा॑सु॒हव्य॑ इन्द्रः॑ स॒मत्सु॑भूप॒तु ।

उ॒प॒व्र॒ह्मा॑णि॒सर्व॑नानि॒वृ॒त्र॒हार्प॑र॒म॒ज्या॑ क॒र्ची॒पमः॑ ॥ १ ॥

आ । नः । वि॒श्वा॑सु । ह॒व्यः । इन्द्रः॑ । स॒मत्सु॑ । भु॒प॒तु । उ॒प॒ ।

व्र॒ह्मा॑णि । सर्व॑नानि । वृ॒त्र॒ह॒हा । प॒र॒म॒ज्याः । क॒र्ची॒पमः॑ ॥ १ ॥

ऋपिरनयेन्द्र एवंकरोवित्याशास्ते । विश्वासु सर्वासु समस्तु असुरयुद्धेषु हव्यः सर्वैर्देवै-
रात्मरक्षणार्थमाहातव्यः एतादृशइन्द्रः नोस्माकं ब्रह्माणि स्तोत्राणि हवीरूपाण्यन्तानि वा उपा-
भूषतु उदकं अनुभावयतु सेववामित्यर्थः । यद्वा एतानि अलं करोतु तदाममनेन स्तोत्राणि हवीं-
पि वा अलं कृतानि भवन्ति । तथा सवनानि प्रातः सवनादीनि त्रीणिसवनानि च भूषतु । कीदृ-
शइन्द्रः वृत्रहा वृत्रस्मासुरस्य पापस्यवा हन्ता । परमज्याः युद्धेषु शत्रुहननार्थं परमा अविनश्वरी
ज्या मौर्वी यस्य सतथोक्तः । यद्वा परमान् बलेन प्रकृष्टान् शत्रून् जिनाति हिनस्तीति परमज्याः ।
ऋचीषमः स्तुत्या समः स्तुतिभिरभिमुखीकरणीय एतादृगिन्द्रः स्तोत्राणि भूषत्विति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वं दाता प्रथमो राधं सामस्यसि सत्य ईशानकृत् ।
तु विद्युन्मस्य युज्या वृणीमहे पुत्रस्य शर्वसोमहः ॥ २ ॥

त्वम् । दाता । प्रथमः । राधं साम् । असि । असि । सत्यः ।
ईशानकृत् । तु विद्युन्मस्य । युज्या । आ । वृणीमहे ।
पुत्रस्य । शर्वसः । महः ॥ २ ॥

हे इन्द्र प्रथमः सर्वेषां मुख्यत्वं राधसां धनानां दातासि यद्वा धनदातृणां मध्ये त्वं
प्रथमआदिमो भवसि । तथा ईशानकृत् तव स्तोतृनीशाना नैश्वर्ययुक्तात् कुर्वन् त्वं सत्यः सत्य-
कर्मासि यथार्थकर्मा भवसीत्यर्थः । यस्मादेवं तस्मादयं तु विद्युन्मस्य बहुधनवतः बह्वन्मस्य वा
शर्वसो बलस्य पुत्रस्य शत्रुबधार्थं बलकारणत्वेनोत्पन्नत्वात् तत्पुत्रस्य अतएव महो महवस्तव
युज्या योग्यानि धनानि आवृणीमहे संभजामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ब्रह्मात इन्द्रगिर्वणः क्रियन्ते अनन्तिद्भुता ।
इमा जुपस्व हर्षश्व योजनेन्द्र याते अमन्महि ॥ ३ ॥

ब्रह्म । ते । इन्द्र । गिर्वणः । क्रियन्ते । अनन्तिद्भुता । इमा ।
जुपस्व । हरिश्च अश्व । योजना । इन्द्र । या । ते । अमन्महि ॥ ३ ॥

हे गिर्वणो गोभिर्वननीयेन्द्र अनतिद्भुता सर्वानतिक्रम्य न भवन्ति इन्द्रगुणव्यापकानि
यथार्थभूतानीत्यर्थः । तादृशानि यानि ब्रह्म ब्रह्माणि स्तोत्राणि ते त्वदर्थमस्माभिः क्रियन्ते हे
हर्यश्व हरिताश्वन हे इन्द्र योजना योजनानि तव सम्यक् योजनशीलानि ता तानीमा इमानि
स्तोत्राणि जुषस्व सेवस्व । किंच हे इन्द्र ते त्वदर्थं या यानि स्तोत्राणि अमन्महि वयमु-
च्चरामः तानि सर्वाणि सेवस्व ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

त्वं हि सत्यो मघवन् अनानतः । वृत्रा भूरि न्युञ्जसे ।

स त्वं शं विष्टवज्रहस्तदाशुपे र्वाञ्च रयिमा कृधि ॥ ४ ॥

त्वम् । हि । सत्यः । मघवन् । अनानतः । वृत्रा । भूरि ।

निःकृञ्जसे । सः । त्वम् । शं विष्ट । वज्रहस्त । दाशुपे ।

अर्वाञ्चम् । रयिम् । आ । कृधि ॥ ४ ॥

हे मघवन धनवज्जिन्द्र सत्यः सत्यकर्मा त्वमेव अनानतः केषामप्यग्रहः सन् भूरि भूरीणि
वृत्रा वृत्राणि रक्षांसि न्युञ्जसे तानि प्रह्वीभावयसि न्यकरोषीत्यर्थः । हिरवधारणे । हे शविष्ठ
बलेन वृद्धतम हे वज्रहस्त वज्रोहस्ते यस्य स तथोक्तः । हे इन्द्र सतादृशस्त्वं दाशुपे तुभ्यं हवि-
र्वत्तयते यजमानाय रयिं धनादिकं अर्वाञ्चं अर्वाचीनं अभिमुखं यथागच्छति तथा आकृधि
समन्तात्कुरु ॥ ४ ॥

चातुर्विंशिके हनिमाध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे त्वमिन्द्रयशामगाधो वै कल्पिको नु-
रूपः । सूत्र्यते च-त्वमिन्द्रयशा असीन्द्रकतुन आभरेति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते पंचमी-

त्वमिन्द्रयशा अस्पृजी पीशं वसस्पते ।

त्वं वृत्राणि हंस्य प्रतीन्येक इदनुत्ता चर्पणी धृता ॥ ५ ॥

त्वम् । इन्द्र । यशाः । अस्ति । कृजीपी । शवसः । पते । त्वम् ।
वृत्राणि । हंसि । अप्रतीनि । एकः । इत् । अनुत्ता । चर्पणिः धृता ॥ ५ ॥

हे शवसस्पते बलस्य पाटयितः हे इन्द्र ऋजीष्युपार्जितोभिपुतः सोमः तद्वान् त्वं यशाः यशस्यसि भवसि । कथमस्य यशस्वित्वं तदाह—अप्रतीनि बलिभिरप्यप्रतिगतानि अतएव अनुत्ता अन्यैर्नोत्तुमशक्यानि वृत्राणि रक्षांसि त्वमेकइव असहायएव चर्षणिधृता असुरादिह-
ननद्वारेण मनुष्याणां धारकेण वजेण हंसि संपहरसि । अतएवास्य यशस्वित्वम् ॥ ५ ॥

अथ पष्ठी—

तमुत्त्वानूनमसुरप्रचेतसंराधोभागमिवेमहे ।

महीवकृत्तिःशरणातइन्द्रप्रतेसुम्नानोअश्रवन् ॥ ६ ॥ १३ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । नूनम् । असुर । प्रचेतसम् । राधः ।

भागम्इव । ईमहे । महीइव । कृत्तिः । शरणा । ते । इन्द्र ।

प्र । ते । सुम्ना । नः । अश्रवन् ॥ ६ ॥ १३ ॥

हे असुर बलवन् प्राणवन् हे इन्द्र यउक्तगुणोस्ति तं प्रचेतसं प्रकृष्टज्ञानं त्वाउ इत्यवधारणे पितृवत्पोषकं त्वामेव राधः धर्मादिसाधनं धनं नूनमिदानीमीमहे वयं याचामहे । तत्रदृष्टान्तः—भागमिव यथा कश्चिपितृभागभूतं धनं याचते तद्वत् इन्द्रोपजमानेभ्यः स्तोत्रमथ धनं प्रयच्छयेव तस्माद्भागभूतं धनं यष्टारोवयं याचामहे । हे इन्द्र महीवकृत्तिः कृत्तिर्यशोवान् वा । कृतीछेदने करणेक्तिन् कृन्तत्यनेनेति ईदृशी कृत्तिरिव ते तव शरणा शरणं गृहमन्तरिक्षे घुलोके मही महद्वर्तते । अत्रयास्कः—कृत्तिः कृन्तयेर्यशोवान्वा महीवकृत्तिःशरणातइन्द्र सुमहत्तइन्द्र शरणमन्तरिक्षे कृत्तिरिवेति । किंच ते तव स्वभूतानि सुम्ना सुम्नानि पुत्रादिविषयसुखानिच नोस्मान्माश्रवत् प्रकर्षेणाश्रुवतां व्यामुवन्तु । अश्रोतेर्लेट्यडागमः ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

कन्यावारिति सप्तर्चमेकादशंस्त्रुक्तं अत्रेः पुत्री अपात्ताख्या त्वग्दोषपरिहारायानेन स्त्रुक्तेनेन्द्रस्तुतवती अतःसैवऋषिः प्रथमाद्वितीयेपंकी शिष्टाः पंचानुष्टुभः इन्द्रोदेवता । तथाचानु-
क्रान्तं—कन्यायाः सप्तात्रेयपाटेविहासऐन्द्रआनुष्टुभं द्विपंचयादीति । विनियोगौलैगिकः । अत्रे-

तिहासमाचक्षते—पुराकिंवात्रिसुता अपालाव्रजवादिनी केनचित्कारणेन त्वग्दोषदुष्टासती अ-
 तएवदुर्भगेति भर्त्रापरित्यक्ता पितुराश्रमे त्वग्दोषपरिहाराय चिरकालमिन्द्रमधिकृत्य तपस्तेपे ।
 साकदाचिदिन्द्रस्य सोमःप्रियकरोभवति तमिन्द्राय दास्यामीतिबुद्ध्या नदीतीरं प्रत्यागमत् । सा
 तत्रस्नात्वा पथि सोममप्यलभत तमादाय गृहं प्रत्यागच्छन्ती मार्गएव तं चत्वाद् तद्भक्षणकाले
 दंतघर्षणजातंशब्दं श्राव्यां सोमाभिषवध्वनिमिति मत्वा तदानीमिवेन्द्रः समागमत् आगत्य ता-
 मुवाच किमत्रावाणोभिषुण्वन्तीति । साप्रत्युचे अत्रिकन्यास्नानार्थमागत्य सोमं दृष्ट्वा तंभक्षयति
 तद्भक्षणजोध्वनिरेव नतु श्राव्यां सोमाभिषवध्वनिरिति । तथा प्रत्युक्तइन्द्रः पराङ्मुखोऽत गच्छ-
 न्तमिन्द्रं सापुनरब्रवीत् । किमर्थं निवर्तसे त्वंतु सोमपानाय गृहं गृहं प्रति गच्छसि तदानीमत्रा-
 पि ममदंष्ट्राभ्यां अभिपुतं सोमं पिब धानादींश्च भक्षयेति । सैवमिन्द्रमनाद्रियमाणासती पुनर-
 प्याह—अत्रागतं त्वमिन्द्रं इति न जानामि त्वयि गृहं आगते बहुमानं करिष्यामीतीन्द्रमुक्त्वा
 अत्रसमागतः इन्द्रएव नान्यइतिनिश्चित्य स्वास्थेनिहितं सोममाह—हे सोम त्वमाग-
 तायेन्द्राय पूर्वं शनैः ततः शनैः क्षिप्रं परिस्रवेति । ततइन्द्रस्तां कामयित्वा तस्या आस्पृश्व
 दंष्ट्राभिपुतं सोममपात् ततइन्द्रेण सोमेपीतेसति त्वग्दोषादहं भर्त्रा परित्यक्तासती इदानीमिन्द्रेण
 संगता इति अपालायामुक्तायामिन्द्रस्तांव्याजहार । किं कामयसे तदहं करिष्यामीत्युक्ते सा वर-
 मचीकमत । ममपितुः शिरोरोमवर्जितं तस्योपरं क्षेत्रं फलादिरहितं ममगुप्तस्थानमप्यरो-
 मशं एतानि रोमफलादियुक्तं कुर्वित्युक्तायां तत्पितृशिरःस्थितां खलतिमपहाय क्षेत्रं च फलादि-
 युक्तं कृत्वा एतस्यास्त्वग्दोषपरिहाराय स्वकीयरथच्छिद्रे शकटस्य युगस्य च छिद्रे एतां त्रिवारं
 निश्चर्क्य । तस्याः पूर्वाभिहतायाः त्वक् शल्यको द्वितीया गोधा तृतीया रुक्लासोभूत् । ततइ-
 न्द्रस्तामप्यपालां सूर्यसदृशत्वचमकरोदित्यैतिहासिकीकथा । एतच्च शाठ्यायनब्राह्मणेस्पष्ट-
 मुक्तं—तद्वाक्षणं तत्तद्व्याख्यानसमये दर्शयिष्ये । एषोर्थः कन्यावारित्यादिषु ऋक्षु प्रतिपाद्यते ।

तत्र सूक्ते प्रथमा—

कन्यां वारं वापृती सोममपि सुतार्वदत् ।

अस्तं भरन्त्यब्रवीदिन्द्राय सुनवैत्वा शक्राय सुनवैत्वा ॥ १ ॥

कन्या । वाः । अवृथ्यती । सोमम् । अपि । सुता ।

अविदत् । अस्तम् । भरन्ती । अब्रवीत् । इन्द्राय । सुनवै ।

त्वा । शक्राय । सुनवै । त्वा ॥ १ ॥

वाः उदकं प्रति अवायती स्नानार्थमभ्यवगच्छन्ती कन्या अपालानामस्त्री सुता सुतौ मार्गे सोममप्यविद्व । विद्वत्लाभे अलभ्यत लङ्कितम् । तं सोमं अस्तं गृहंपति भरन्ती आहरन्ती सा सोममब्रवीत् । हे सोम त्वात्वाभिन्द्राय सुनवै ममदनैरेवाभिपुणवै । पुनर्हे सोम त्वा त्वां शक्राय समर्थायेन्द्राय सुनवै इदानीमेवाभिपवं करवै । सोमभक्षणकाले दंतदंतध्वनिं ग्रावध्वनिमिति मत्वेन्द्रः तामगमत् । एषोर्थः शाट्टायनब्राह्मणे स्पष्टमभिहितः—सातीर्थमभ्यवयन्ती सोमांशु-मविन्दत्तंसमस्वादत्तस्यैहग्रावाणइव दन्ताऊदुः सहन्द्रः आद्रवत् ग्रावाणोवैवदन्तीति । सातम-भिष्याजहार कन्यावारवापतीसोममपिसुताविदित्यस्यैतद् ग्रावाणइव दन्तावदन्तीति विदित्वेन्द्रः पराडावर्तत तमब्रवीत्सौयएपिवीरक इत्यादिनेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

असौयएपिवीरकोगृहंगृहंविचाकशत् ।

इमंजम्भंसुतंपिवधानावन्तंकरंभिषणंमपूपवन्तमुक्थिनम् ॥ २ ॥

असौ । यः । एपि । वीरकः । गृहम्गृहम् । वि॒चाक॑शत् । इमम् ।

जम्भ॑ंसुतम् । पि॒व । धा॒ना॑वन्तम् । क॒र॒भि॒ष॒ण॑म् ।

अ॒पूप॑वन्तम् । उ॒क्थि॑नम् ॥ २ ॥

सा शक्रमब्रवीत्—हेइन्द्र वीरको वीरः समर्थस्त्वं योसौ त्वं विचाकशत् काशृदीसौ । य-इलुकि शतरि रूपं धातोर्ह्रस्वश्छान्दसः । अत्यर्थं दीप्यमानः सन् गृहंगृहं यजमानगृहंपति सोम-पानाय त्वमेपि गच्छसि । अतस्त्वमत्रापि जंभसुतं ममदनैरभिपुतमिमं सोमं पिव । कीदृशं धा-नावन्तं धानाभृष्टयवास्तद्वन्तं करंभिषं सकुमन्तं अपूपवन्तं पुरोडाशादिसहितं उक्थिनं स्तो-त्रादिमुक्तमेवाहं सोममत्रैव पिवेति । सा सोमेनसह धानादीनवेदयत्स्तोत्रं चाकार्षीदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आचनत्वाचिकित्सामोधिचनत्वा नेमांसि ।

शनैरिव शनकैरिन्द्रायेन्द्रोपरि स्रव ॥ ३ ॥

आ । च॒न । त्वा । चि॒कि॒त्सा॒मः । अ॒धि । च॒न । त्वा । न । इ॒म॒सि॒ ।

श॒नैः॒इ॒व । श॒न॒कैः॒इ॒व । इ॒न्द्रा॒य । इ॒न्द्रो॒ इति॑ । प॒रि । स्र॒व ॥ ३ ॥

पुनरपि सा तमनाहत्याह—हे इन्द्र चनेति निपातसमुदायोवधारणार्थं त्वा त्वामाचिकित्सामोज्ञातुमिच्छामएव ममगृहमागच्छ तं त्वामिन्द्रइति जानीमएव इहमार्गएवागतं त्वा त्वानाधीमसि नाधिगच्छामः । अत्रापि चनेत्यवधारणे । इह त्वामिन्द्रइति नजानीमः । इत्यपाला तपिन्द्रमुक्त्वा स्वास्पेस्थितत्सोमं प्रत्याह—हे इन्द्रो क्षरणशील सोम अस्माआगतोयेन्द्राय तदर्थं पूर्वं शनैः मन्दमन्दं ततः शनैरिव कुत्सितार्थं अकच् कुत्सितं शनैः शनैः क्षिप्रमित्यर्थः क्षिप्रमेव त्वं परिस्रव मदीयदंष्ट्राभिरभिपूयमाणः सन् परितः क्षरेति । तथा यज्ञेष्वपि ग्रावभिरभिपूयमाणः सोमः प्रथमं शनैः परिस्रवति ततः शनैः क्षिप्रमिति तदभिप्रायेणोक्तं । ततइन्द्रः एतद्वाक्यं श्रुत्वा तदानीमेवमभिपुतं सोमं यज्ञस्थानीयादपालामुखादेवाधासीत् । उक्तार्थः शाट्यायनकन्वाहणे स्पष्टमभ्यधायि—अनाद्रियमाणैव तमन्नवीदाचनत्वाचिकित्सामोधिचनत्वानेमसीति पुराणं सर्वयचांपालास्तौतीत्युपपर्यावततं शनैरिव शनैरिवेन्द्रायेन्द्रोपरिस्रवेति हवाअस्यैमुखात्सोमं निरधयत्सोमपीथइहवाअस्यभवति यएवंविद्वान् स्त्रीमुपजिघ्रसीति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कुविच्छकंकुवित्करत्कुवित्रोवस्यंसस्करत् ।

कुवित्पतिद्विपोयतीरिन्द्रेणसंगमामहै ॥ ४ ॥

कुवित् । शकत् । कुवित् । करत् । कुवित् । नः । वस्यंसः । करत् ।

कुवित् । पतिद्विपः । यतीः । इन्द्रेण । संगमामहै ॥ ४ ॥

सोमं पीतवामिन्द्रोऽस्मानेवं करोत्वित्याह—सइन्द्रः कुविद्वहुवारमस्मान् शकत् शकान् समर्थान् करोतु । किंच कुविद्व बहुचास्मभ्यं करत् करोतु । किंच स एवेन्द्रोऽस्मान् कुविद्व बहुकृत्वा वस्पसः वसीयसः अतिशयेन वसुमतः करोतु । करोतेः शक्नोतेश्च सेट्यडागमः । इदानीमात्रेयी अहमेवंकरिष्यामीति वदति पूर्वं कुविद्वहु पतिद्विपः त्वग्दोषात् पतिभिर्भर्तृभिः बहुवारं द्विषाः अतएव यतीः पतिभ्यः सकाशादितोगच्छन्त्योवयं कैश्चित् अप्यनूह्यमानाः सन्त्यः संप्रतीन्द्रेण सह संगमामहै संगच्छामहै सर्वत्र पूजार्थं बहुवचनं । संगमशब्देनेन्द्रोपात्तामचकमतेति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इमानित्रीणिविष्टपातानीन्द्रविरोह्य ।

शिरस्तुतस्योर्वरामादिदमउपोदरे ॥ ५ ॥

इमानि । त्रीणि । विष्टपां । तानि । इन्द्र । वि । रोहय । शिरः ।
तत्स्थ । उर्वराम् । आत् । इदम् । मे । उप । उदरे ॥ ५ ॥

इन्द्रेण किंकामयसे तदास्यामीत्युक्ता सा वरमनया प्रार्थयते । हे इन्द्र इमानि त्रीणि विष्टपा
विष्टपानि स्थानानि सन्ति तानि त्रीणि स्थानानि विरोहय उत्पादय । कानि वानि ततस्य मम
पितुः रोमवर्जितं शिरः खलतिमित्यर्थः तच्चापगमय रोमशंकुर्वित्यर्थः । उर्वरां तस्य ऊपरं क्षेत्रं
सर्वसस्याढ्यं कुरु । आदनन्तरं मे मम उपोदरे उप उदरस्य समीपे यदिदं स्थानं गुह्यमित्यर्थः
तच्च त्वग्दोषेसात्यसंजातरोमकं तदपि त्वग्दोषपरिहारेण रोमयुक्तं कुरु । एतानि त्रीणि स्थाना-
नि । एवोर्थः शाट्यायनके प्रपंचेनोक्तः—तामब्रवीदपाळे किं कामयसीति साब्रवीदिमानि त्रीणि
विष्टपेति खलतिर्हास्यैपिता सतंहाखलति चकारोर्वराहास्य नज्जे सोज्ज उपस्थेहास्यै रोमा-
णि नामुस्तान्युह जज्ञिरइत्यस्योत्तराभूयसे निर्वचनायासौचयानइति ॥ ५ ॥

अथ पठि—

असौ च यानं उर्वरादिमां तन्वं १ मम ।

अथो तत्स्थयच्छिरः सर्वा तारोमशा रुधि ॥ ६ ॥

असौ । च । या । नः । उर्वरा । आत् । इमाम् । तन्वम् । मम ।

अथो इति । तत्स्थ । यत् । शिरः । सर्वा । ता । रोमशा । रुधि ॥ ६ ॥

उक्तमेवार्थमनया विवृणोति नोस्माकं पितुर्याता उर्वरा यदिदमूर्परं क्षेत्रमस्ति आदन-
न्तरं मम इमां तन्वं इदं त्वग्दोषदुष्टं गुह्यस्थानं अथो अथापिच ततस्य तातस्य यच्छिरोरो-
मवर्जितमस्ति एतानि सर्वां सर्वाणि वानीमानि त्रीणि स्थानानि रोमशा रोमशानि
रुधि कुरु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

खे रथस्य खेन सः खे युगस्य शतक्रतो ।

अपालामिन्द्र त्रिप्सूत्यरुणोः सूर्यस्त्वचम् ॥ ७ ॥ १४ ॥

खे । रथस्य । खे । अनसः । खे । युगस्य । शतक्रतो इति शतशक्रतो ।

अपालाम् । इन्द्र । त्रिः । प्सूत्वी । अरुणोः । सूर्यस्त्वचम् ॥ ७ ॥ १४ ॥

अनया अपालां सूर्यसदृशपञ्चमकरोदित्याह—हे शतक्रवो हे शतसंख्याकयज्ञ बहुवि-
धमज्ञत्वा हे इन्द्र रथस्य स्वकीयस्य स्वे पृथुवरेछिद्रे तथा अनसः शकटस्य स्वे तदपेक्षया
अल्पे छिद्रे युगस्य स्वेच अल्पवरे सूक्ष्मे छिद्रे रथशकटयुगानां छिद्रेषु त्वग्दोषपरिहाराय त्रिः
त्रिवारं निष्कर्षेण पूत्वा पूत्वा शोधयित्वा ततः अपालामेतन्नामिकामत्रिसुतां ब्रह्मवादिनीं सूर्य-
त्वचं सूर्यसमानत्वचमरुणोः अकरोः कल्याणतमरूपभाजमकरोरित्यर्थः । शाट्यायनब्राह्मणे
स्पष्टमभिहितं—तां त्वे रथस्याध्यवृहत्तागोधाभवत्तां स्वेन सोत्यवृहत्तासंश्लिष्टकाभवत्तदेषाम्य-
नूच्यते त्वे रथस्य स्वेन स इति तस्यैह यत्कल्याणतमं रूपाणां तद्रूपमासेति । त्वग्दोषापनयनाया-
क्षादिद्वारेष्वतिकर्षणमिति । यस्त्वग्दोषदूषितः सन् एतत्सूक्तं पठति तस्य त्वग्दोषमपगम्य सूर्य-
सदृशकान्तिमिन्द्रः करोतीति सूक्तं प्रशस्यते ॥ ७ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

पातमावइति त्रयस्त्रिंशद्वचं द्वादशं सूक्तं आंगिरसस्य श्रुतकक्षस्य सुकक्षस्पर्ष ऐन्द्रं
आद्यानुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः तथानुक्रम्यते—पातं त्रयस्त्रिंशच्छ्रुतकक्षः सुकक्षोवाद्यानुष्टुप्ति । म-
हावते गायत्रतृचाशीतौ मथमावर्जमिदं सूक्तमुत्तरं च । पंचमारण्यके सूत्रितं च—पुरुहूतं पुरुष्टुत-
मिति शेष इति । मथमेरात्रिपर्याये होतुः शस्त्रे आद्यौ तृचौ स्तोत्रियानुरूपा । सूत्रितं च—पातमावो
अंधसोपादुशिष्यंधस इति ।

तत्र प्रथमा—

पान्तमावो अन्धस इन्द्रं मग्निप्रगायत ।

विश्वासाहं शतक्रतुं मंहिष्ठं चर्पणीनाम् ॥ १ ॥

पान्तम् । आ । वः । अन्धसः । इन्द्रम् । अग्नि । प्र । गायत ।

विश्वसहम् । शतक्रतुम् । मंहिष्ठम् । चर्पणीनाम् ॥ १ ॥

हे ऋविजः वीर्युष्मदीयं अंधसः सोमलक्षणमन्नं आपातं आभिमुख्येन पिबतं । पा पाने
छान्दसः शण्डोक्तं सर्वविधयश्छन्दसि विकल्प्यन्ते इति मलोकाव्ययेति पठ्यतिपेधाभावः ।
ततोऽन्यस इत्यस्य कर्तृकर्मणोरिति पठ्यति । सोममाभिमुख्येन पिबन्तमेतादृशमिन्द्रं प्रगायत प्रकर्षे
णाभिष्टुत । कीदृशं विश्वसहं सर्वेषां शत्रूणां भविष्यति त्रिवारं सर्वेषां भूतजातानां वा । अतएव ग-

तक्रतुं बहुविधप्रज्ञानं बहुविधकर्माणं वा चर्पणीनां मनुष्याणां मंहिष्ठं घनस्यदातृत्वं । यद्वा यजमानानां यष्टव्यत्वेन पूजनीयमिन्द्रं गायतेति समन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया

पुरुहूतं पुरुषुतं गाथान्यं सनश्चुतम् । इन्द्र इति ब्रवीत न ॥ २ ॥

पुरुहूतम् । पुरुष्टुतम् । गाथान्यम् । सनश्चुतम् ।

इन्द्रः । इति । ब्रवीत न ॥ २ ॥

हे ऋक्विग्यजमानाः पुरुहूतं यज्ञेषु बहुभिराहूतं पुरुषुतं बहुभिः स्तोत्रशस्त्रादिभिः स्तुतं अतएव गाथान्यं गानयोग्यं गातव्यं सनश्चुतं सनातनतया प्रसिद्धं एवंविधं देवं इन्द्र इति यूयं ब्रवीत न ब्रूयात् । ब्रून् व्यक्तायां वाचि इत्यस्य लोटि व्यत्ययेन ध्वमस्वनवादेशः अतएव गुणः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्र इन्नो महानां दाता वाजानां नृतुः । मह्यं अभि इवायमत् ॥ ३ ॥

इन्द्रः । इत् । नः । महानांम् । दाता । वाजानांम् । नृतुः ।

महान् । अभि इज्ञु । आ । यमत् ॥ ३ ॥

इन्द्र इत् पूर्वोक्तलक्षण इन्द्र एव नोऽस्मभ्यं महानां महतां वाजानामन्त्रानां यद्वा महानां वर्णव्यत्ययः मघानां धनानां वाजानामन्त्रानां च दाता भवतु । कीदृशः नृतुः नृतिशृङ्गोः कूरितिकूप्रत्ययः ह्रस्वश्छान्दसः । सर्वस्य नर्वयिता यद्वा नूनये औणादिकः तुप्रत्ययः धातोर्ह्रस्वश्छान्दसः स्तोत्रकृत्वा गवादिनेता अतएव महान् स इन्द्रः अभिज्ञु अभिगतजानुकं अस्मभ्यं आयमत् आयच्छतु ददातु । यद्वा स इन्द्रः अभिज्ञु अस्मदभिमुखं आगच्छत् धनं स्वहस्तयोः परिगृह्य अस्मान्नयतु धनं गृहीत्वा अस्मभ्यं ददात्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अपां दुशिः अन्धसः सुदक्षस्य प्रहोपिणः । इन्द्रो रिन्द्रो यवाशिरः ॥ ४ ॥

अपात् । ऊँ इति । शिप्री । अन्धसः । सुदक्षस्य ।

प्रहोपिणः । इन्द्रोः । इन्द्रः । यवश्चाशिरः ॥ ४ ॥

शिमी शिमेहनूनासिकेवा शोभनहनुः यद्वा शिपाः शीर्षण्याः सुशिरस्त्राणः सइन्द्रएव प्र-
होपिणः प्रकर्षेण देवान् हविर्भिर्जुह्वतः सुदक्षस्य एतन्नामकस्य ऋषेः संवन्धि यवाशिरः श्री-
ङ्पाके आङ्पूर्वस्य अपस्पृधेथामानृचुरित्यादिना घातोः शिरादेशः यवैरामिश्रितं यवैः सह
पक्वं इन्द्रोः सर्वतः पात्रेषु क्षरन्त अन्धसः सोमलक्षणमन्त्रमपादपिवत् । यद्वा अस्यसोमस्य
भागमिन्द्रार्थं परिकल्पितं सोमांशमपिवत् । उइत्यवधारणे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तम्बुभिप्रार्चतेन्द्रंसोमस्यपीतये । तदिन्द्रस्यवर्धनम् ॥ ५॥ १५॥

तम् । ऊँ इति । अ॒भि । प्र । अ॒र्च॒त । इन्द्र॑म् । सोम॑स्य ।

पी॒तये॑ । तत् । इत् । हि । अ॒स्य । वर्ध॑नम् ॥ ५ ॥ १५ ॥

हे ऋत्विजः तमु तमेवेन्द्रं अस्याभिमुख्येन प्रार्चत प्रकर्षेण स्तुत । किमर्थं सोमपीतये अवा-
गत्य सोमपानाय । किमर्थं सोमपानायेति विशेप्यते तदाह—तदिव तत्सोमपानमेव अत्येन्द्रस्य
वर्धनं वर्धकं भवति खलु तस्मात्सोमपानजहर्पाय प्रार्चत ॥ ५॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

अस्यपीत्वामदानांदिवोदेवस्यौजसा । विश्वाभिभुवनाभुवत् ॥ ६॥

अ॒स्य । पी॒त्वा । मदा॑नान् । दे॒वः । दे॒वस्य॑ । ओज॑सा ।

विश्वा॑ । अ॒भि । भुव॑ना । भुव॑त् ॥ ६ ॥

देवोद्योतमानइन्द्रः अस्य अस्माभिर्दीयमानस्य सोमस्य मदानां मदकरान् रसान् पीत्वा
पानं कृत्वा । यद्वा अस्य एतं सोमं पीत्वा । तथा मदानां मदसाधनादीनि भक्षयित्वा देवस्य गृ-
हेषु शोभमानस्य । यद्वा देवनशीलस्य देवैः काम्यमानस्य सोमस्य पानजातेन ओजसा बलेन
विश्वा भुवना सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि अभिभुवत् अभिभवति । सोमस्य तामदइन्द्र-
कारेत्यादिषु । सोमपानमदे सर्वाणिवृत्रहमनादिकर्माणि चकारेति । एवमत्रापि सर्वाणि भूवाभि-
भवनादीनि कर्माण्यकार्षीदिति ॥ ६ ॥

प्रथमेपर्याये होतः शस्त्रे त्यमुवः सत्रासाहमित्यादि सूक्तशेषः । सूत्रित्वं—त्यमुवः सत्रासाहमि-
ति सूक्तशेषोभित्यमेपमिति । असौर्यामेच्छावाकातिरिक्तोक्थ्ये त्यमुवः सत्रासाहमिति तृचोवैक-
ल्पिकः स्तोत्रियः । सूत्रित्वं—त्यमुवः सत्रासाहं सत्राते अनुकृष्ट्यइतिवा स्तोत्रियानुरूपाविति ।
व्यूढस्य दशरात्रस्य चतुर्थेहनि निष्केबल्ये एष एव तृचोनि विद्वानीयः । सूत्रित्वं—इमंनुमायिनं-
हुवे त्यमुवः सत्रासाहमिति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

त्यमुवः सत्रासाहं विश्वांसुगीर्वाणतम् । आच्यावयस्युतये ॥ ७ ॥

त्यम् । ऊँ इति । वः । सत्रासहम् । विश्वांसु । गीर्षु ।

आर्द्यतम् । आ । च्यव्यसि । ऊतये ॥ ७ ॥

यजमानः स्तोतारं संबोध्याह हे स्तोतः सत्रासाहं सत्राशब्दोबहुवाची बहूनामभिभवि-
तारं । यद्वा शत्रून् स्वयत्नेन संगत्य जेतारं वीर्युत्पदीयेषु विश्वासु गीर्षु सर्वेषु स्तोत्रेषु आयतं
विस्तृतं सर्वत्रेन्द्रएव स्तूयते तस्मात्तेषु विततं त्वं उक्त्यवधारणे तमेवेन्द्रं ऊतये अस्मद्रक्षणाय
आच्यावयसि । च्युद् हुद् गतौ । तदीयैः स्तोत्रियैर्ज्ञं प्रत्याभिमुख्येनागमय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युध्मंसन्तमनर्वाणंसोमपामनंपच्युतम् । नरमवार्यक्रतुम् ॥ ८ ॥

युध्मम् । सन्तम् । अनर्वाणम् । सोमपाम् । अनंपच्युतम् ।

नरम् । अवार्यक्रतुम् ॥ ८ ॥

एवंगुणोपेतं इन्द्रं आगमयेत्याह—युध्मं शत्रूणां संहारकं सन्तं अतएवानर्वाणमन्यैरप्र-
त्युतं अनभिगतं तस्मात् अनंपच्युतं संग्रामेषु शत्रुभिरहिंसितं सोमपां सोमस्य पातारं अस्य
सोमस्य मदे सति अवार्यक्रतुं भृतरनिवारणीयकर्माणं नरं सर्वस्य नेतारं एतादृग्गुणोपेतमिन्द्र-
मागमयेति पूर्वेणसह संबन्धः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

शिक्षाणइन्द्राय आपूरुविद्वाँकचोपम । अवान्पार्यधने ॥ ९ ॥

शिक्षं । नः । इन्द्र । रायः । आ । पुरु । विद्वान् ।
ऋचीपम् । अर्व । नः । पार्ये । धने ॥ ९ ॥

हे ऋचीपम् स्तुत्यासम् यद्वा ईषगतिर्हि सा दर्शनेषु अस्मादम् प्रत्ययः सर्वैर्गन्तव्य दर्शनीय
वा उक्तगुणोपेत हे इन्द्र विद्वान् सर्वविषयज्ञानवान् त्वं शत्रुभ्य आहत्य रामोधनानि नोस्मभ्यं
पुरु बहुवारं शिक्ष प्रयच्छ । यद्वा पुरु इति रामो विशेषणं बहूनि धनानि प्रयच्छ । किंच पार्ये पाताः
शत्रवः तत्र भवे धने आजिहोतिरिति शत्रुधने नोस्मानवरक्ष शत्रून् हत्वा तद्धनेनास्मान्पालयेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अतश्चिदिन्द्रण उपायाहि शतवाजया । इपासहस्रवाजया ॥ १० ॥ १६ ॥

अतः । चित् । इन्द्र । नः । उप । आ । याहि । शतह्वाजया ।
इपा । सहस्रह्वाजया ॥ १० ॥ १६ ॥

हे इन्द्र अतश्चिदस्माद्युलोकादेव । यद्वा अस्माच्छत्रुस्थानात् शतवाजया शतसंख्याक-
बलयुकेन तथा सहस्रवाजया वाजोर्जं सहस्रसंख्यान्वया बहुबलान्नेन इपा अक्षरसेन युक्तः
सन् नोस्मानुपायाहि अधिकं आभिमुख्येन आगच्छ ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे षोडशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकादशी—

अयामधीवन्तो धियोर्वज्रिः शक्रगोदरे । जयेम पृत्सु वज्रिवः ॥ ११ ॥

अयाम् । धीवन्तः । धियः । अर्वत्सुभिः । शक्र ।
गोदरे । जयेम । पृत्सु । वज्रिवः ॥ ११ ॥

हे शक्र समर्थेन्द्र धीवन्तः छन्दसीरइति मनुषोवत्त्वं कर्मकरणात् कर्मवन्तो वयं धियः
मुद्गजपार्थ कर्माणि अयाम् गच्छाम । ततः गोदरे दृविशरणे अचइरितीत्ययः गवां
पर्यतानां दरदिदः हे यजिवः वज्रवन् । यद्वा वजनं गमनं वज्रः तद्वान् कुडिगः तद्वज्रिन्द्र पृत्सु
संभामेषु अर्वन्दिः सर्वैः शक्रैः वज्रैः त्वया दत्तैरभ्यैः जयेम वयं तवाद्भुतं जेष्यामः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

व्यमुत्वाशतक्रतो गावो नयवसेष्वा । उक्थेपुंरणयामसि ॥ १२ ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । गावः ।

न । यवसेषु । आ । उक्थेपुं । रणयामसि ॥ १२ ॥

हे शतक्रतो बहुमज्ञान बहुकर्मवन् वा इन्द्र त्वा सर्वतः उ इत्यवधारणे त्वामेव उक्थे-
पु स्तोत्रशस्त्रादिकेषु वयं रणयामसि इदं तोमसिः । आरणयामः शब्दयामः रमयाम इत्यर्थः ।
तत्र दृष्टान्तः—गावो न यथा गोपालो यवसेषु तृणविशेषेषु गावो गाः पशूनां समन्तात् स्मयति
तद्वत् । गाव इति सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पितत्वात् ओत्वाभावः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

विश्वाहिर्मर्त्यत्वानुं कामाशतक्रतो । अगन्मवज्जिन्नाशसः ॥ १३ ॥

विश्वा । हि । मर्त्यऽत्वना । अनुऽकामा । शतक्रतो इति

शतऽक्रतो । अगन्म । वज्जिन् । आऽशसः ॥ १३ ॥

हे शतक्रतो बहुमज्ञेन्द्र मर्त्यत्वना मर्त्यत्वानि सुपांसुलुगिति विभक्तेराजादेशः संज्ञापूर्वक-
स्य विधेरनित्यत्वाद्दीर्घाभावः । विश्वाहि विश्वान्येव मर्त्यत्वानि अनुकामाकामानभिलाषाननु-
गतानि कामोपेतानीत्यर्थः । मनुष्याश्चैतानि कामयन्त इत्यर्थः । तथासति हे वज्जिन् वज्रव-
ज्जिन्द्र यष्टारो वयमपि आशसः आशंसनानि धनादिकामानगन्म अवगच्छामः । गमेर्देष्टि व-
हुर्लुछन्दसीति शपोलुक् म्योश्चेति मकारस्य नकारः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

त्वेसुपुत्रशवसोऽर्चन्कामकातयः । नत्वामिन्द्रार्तिरिच्यते ॥ १४ ॥

त्वे इति । सु । पुत्र । शवसः । अर्चन् । कामऽकातयः ।

न । त्वाम् । इन्द्र । अति । रिच्यते ॥ १४ ॥

हे शवसपुत्र वरुणमित्तपुत्रत्वाद्दत्तस्यपुत्रेन्द्र कामकातयः कैगै शब्दे कामपराः
कातयः शब्दापेक्षा भवन्ति ते तथोक्ताः तादृशामनुष्याः त्वे त्वयि स्ववृत्रं स्वस्वकामाभि-

पूरणार्थं सुष्ठु वर्तन्ते तस्मान्मत्पत्न्यानि कामोपेतानीत्युत्पन्नं । वृत्तवर्तने लङि छान्दसोविकरण-
स्यलुक् बहुलं छन्दसीति रुडागमः । यतएवं ततः हे इन्द्र त्वां कश्चिदपि देवो नातिरिच्यते वटेन
धनेन वा अतिरिक्तः समर्थो नास्ति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

सनो वृषन्त्सनिष्ठया संघोरया द्रविन्वा । धिया विद्धि पुरं द्या ॥ १५ ॥ १७ ॥

सः । नः । वृषन् । सनिष्ठया । सम् । घोरया । द्रविन्वा ।

धिया । अविद्धि । पुरं द्या ॥ १५ ॥ १७ ॥

हे वृषन् कामानां वर्णितरिन्द्र सपूर्वोक्तलक्षणस्त्वं सनिष्ठया षण्णुदाने धनादेर्दातृत्वमया
घोरया सपत्नानां भयकारिण्या अतएव द्रविन्वा द्रावयिष्या शत्रूणां पलायिष्या । द्रवतेरि-
बुद्धिप्रत्ययः । पुरं द्या बहूनां धारयिष्या पोषयिष्या धिया तादृशेन कर्मणा नोस्मान् समवि-
द्धि समन्तात्पालय । अवतेर्लेटि बहुलं छन्दसीति शपोलुक् बहुलवचनात्सिपडागमः । अस्मान्
धनदानादिना रक्षेत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति षष्ठ्य षष्ठे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षोडशी—

यस्ते नूनं शतक्रतुविन्द्रं द्युम्नितमो मदः । तेन नूनं मदमदेः ॥ १६ ॥

यः । ते । नूनम् । शतक्रतो इति शतश्रक्तो । इन्द्र ।

द्युम्निष्ठतमः । मदः । तेन । नूनम् । मदे । मदेरिति मदेः ॥ १६ ॥

अत्र सोमः स्तूयते—हे शतक्रतो शतविधमज्ञान हे इन्द्र द्युम्नितमः यशस्वितमः यो मदः
मार्घ्यत्पनेनेति मदः सोमः यः सोमः नूनं पुरा ते त्वदर्थमस्माभिरभिपुतोस्ति । तेन अस्मान्निः
प्रदीयमानसोमेन नूनमिदानीं मदे तत्पानेन मदे तव संजाते सति अस्मानपि मदेः धनादिना-
नेन त्वं मादय । मदीहर्षे अत्रान्तर्णीतिष्यर्थः । बहुलमिति शप् ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

यस्ते चित्रश्रवस्तमो यदन्द्रवृद्धन्तमः । यो जोजो दातमो मदः ॥ १७ ॥

यः । ते । चित्रश्रवःस्तमः । यः । इन्द्र । वृत्रहन्स्तमः ।

यः । ओजःस्तमः । मदः ॥ १७ ॥

हे इन्द्र चित्रश्रवस्त्वमः अतिशयेन नानाविधकीर्तिः योमदः सोमः ते त्वदर्थमस्माभिर-
भिपुतः यः सोमः वृत्रहन्तमः अतिशयेन पापानां हन्ता । किंच यः सोमः ओजोदातमः अति-
शयेन बलस्य दाता तेनास्माभिर्दीयमानेन सोमेन त्वं माघेरिति पूर्वेणसंबन्धः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

विद्महि यस्ते अद्रि वस्त्वादत्तः सत्य सोमपाः । विश्वासु दस्म कृष्टिपु ॥ १८ ॥

विद्म । हि । यः । ते । अद्रिश्चः । त्वादत्तः । सत्य । सोमपाः ।

विश्वासु । दस्म । कृष्टिपु ॥ १८ ॥

हे अद्रि वः अद्रिर्वज्रः तद्वत् हे सत्य यथार्थकर्मन् सोमपाः सोमस्यपातः दस्म दर्श-
नीय यद्वा शत्रूणामुपक्षपयितरिन्द्र विश्वासु कृष्टिपु सर्वेषु सोमस्यदातृषु यजमानेषु त्वादत्तः
त्वयादत्तः ते त्वदीयो योरयिरस्ति तं विद्महि यद्वा रोक्वयं अपि जानीमएव । यद्वा हे इन्द्र सर्वेषु
यष्टेषु मध्ये वयं ते त्वदीयमेव नान्यदीयमिति तं सोमं जानीमएव । यः सोमः त्वादत्तः अस्मा-
भिस्त्वदर्थं दीयते अत्र त्वादेशश्छान्दसः ॥ १८ ॥

प्रथमेपर्यायेच्छावाकस्य इन्द्रायमद्वनेस्तुतमिति स्तोत्रियः । सूत्रितंच—इन्द्रायमद्वनेस्तुतमि-
न्द्रमिद्राथिनो बृहदिति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते एकोनविंशी—

इन्द्राय मद्वने सुतं परिष्टो भन्तु नो गिरः । अर्कमर्चन्तु कारवः ॥ १९ ॥

इन्द्राय । मद्वने । सुतम् । परि । स्तोभन्तु । नः ।

गिरः । अर्कम् । अर्चन्तु । कारवः ॥ १९ ॥

मद्वने माघवेः कनिष् मदनशीलायेन्द्राय तदर्थं सुतमभिपुतं सोमं नोस्मदीया गिरः
स्तुतिविक्षणावाचः परिष्टोभन्तु स्तोत्रतिः स्तुतिकर्मा परितः सोमं स्तुवन्तु । ततः कारवः स्तु-
तिकारिणः स्तोतारश्च अर्कं सर्वैरर्चनीयं सोममर्चन्तु पूजयन्तु ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

यस्मिन्विश्वाअधिश्रियोरणान्तिसप्तसंसदः । इन्द्रसुतेहवामहे ॥ २० ॥ १८ ॥

यस्मिन् । विश्वाः । अधि । श्रियः । रणान्ति । सप्त ।

सप्तसंसदः । इन्द्रम् । सुते । हवामहे ॥ २० ॥ १८ ॥

यस्मिन्निन्दे विश्वाः सर्वाः श्रियः कान्तयः अधि अधिकं भवन्ति अतिशयेन तेजस्वी-
त्यर्थः । किंच सप्त सप्तसंख्याकाः संसदः सम्यग्यज्ञेषु कर्मकरणार्थं सीदन्तीति संसदो होत्रकाः
यस्मिन् रणन्ति सोमप्रदानार्थं रमन्ते । यद्वा यं शब्दयन्ति स्तुवन्ति तं पूर्वोक्तलक्षणमिन्द्रं सुते
सोमेभिषुते सति हवामहे वयं सोमपानायाह्वयामः ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठेष्टदशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकविंशी—

त्रिकद्रुकेषुचेतनदेवासोयज्ञमलत । तमिद्वर्धन्तुनोगिरः ॥ २१ ॥

त्रिकद्रुकेषु । चेतनम् । देवासः । यज्ञम् । अलत ।

तम् । इत् । वर्धन्तु । नः । गिरः ॥ २१ ॥

हे देवासो देवा इन्द्रादयः त्रिकद्रुकेषु आभिष्वविकेष्वहस्तु ज्योतिर्गौरामुरिति त्रिकद्रु-
काः तेषु चेतनं चित्तीसंज्ञाने चेतन्ति जानन्ति अनेन स्वर्गादिकमिति चेतनः ज्ञानसाधनं यज्ञं
अत्रत अतन्वत स्तैः स्तैः कर्मभिः पाटनेश्च विस्तारितवन्तः । तनुविस्तारे छडि बहुलं छन्दसीवि
विकरणस्य छुक् तनिषत्योऽछन्दसीवि उपधातोषः । तमिव तमेव अस्मदीयं यज्ञं नोस्माकं
गिरः स्तुतिदक्षणावाचो वर्धन्तु वर्धयन्तु ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

आत्वाविशन्तिवन्दवःसमुद्रमिवसिन्धवः । नत्वामिन्द्रातिरिच्यते ॥ २२ ॥

आ । त्वा । विशन्तु । इन्दवः । समुद्रमइव । सिन्धवः ।

न । त्वाम् । इन्द्र । अति । रिच्यते ॥ २२ ॥

हे इन्द्र इन्द्रवः स्रवन्तः अस्माभिर्दीयमानाः सोमाः त्वा त्वां आविशन्तु सर्वतः प्रवि-
शन्तु । तत्रदृष्टान्तः—समुद्रमिवसिन्धवः स्थन्दमाना नद्योयथा समुद्रं जलाशयं सर्वतः प्रविशन्ति
तद्वत् । यतएवं तस्मात् हे इन्द्र त्वां कश्चिदपि देवोबलेन धनेनवा नातिरिच्यते नातिरिक्तोस्ति
सामर्थ्यवान् त्वत्तोधिकोनास्तीत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

वि॒व्यकथं॑म॒हिना॑वृ॒षन्न॒क्षंसो॑मस्यजागृ॒वे । यइन्द्रज॒ठरे॑पु॒ते ॥ २३ ॥

वि॒व्यकथं॑ । म॒हिना॑ । वृ॒षन् । ज॒क्षम् । सोम॑स्य ।

जा॒गृ॒वे । यः । इन्द्र॑ । ज॒ठरे॑पु । ते ॥ २३ ॥

हे वृषत् कामानां वर्णितः हे जागृवे जागरणशीलेन्द्र त्वं तस्य सोमस्य भक्षं पानं प्रति
महिना स्वमहिम्ना विव्यकथ सर्वतो व्याप्तवानसि । व्यचेलिटि थलि अक्यासस्योभयेषामिति
संसारणं । हे इन्द्र यः सोमः ते जठरेषु उदरेषु प्रविशति तस्य पानं व्याप्तवानसीतिशेषः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

अरं॑तइन्द्रकुक्षये॒सोमो॑भवतु॒वृत्र॑हन् । अरं॑धामभ्यइन्द्र॒वः ॥ २४ ॥

अरं॑म् । ते । इन्द्र॑ । कुक्षये॑ । सोमः॑ । भवतु॑ । वृ॒त्रह॑न् ।

अरं॑म् । धाम॑भ्यः । इन्द्र॑वः ॥ २४ ॥

हे वृत्रहन् वृत्रस्यापामावरकस्यासुरस्य पापस्यवा हन्तर्हे इन्द्र सोमोस्माभिर्दीयमानस्ते
तव कुक्षये अरमलं पर्याप्तोभवतु । किंच इन्द्रवः सर्वतः क्षरणशीलाः सोमाः तवधामभ्यः ना-
नाविधेभ्यः शरीरेभ्यः तव तेजोभ्योवा अरमलं पर्याप्तोभवन्तु । अनेन तेजसा हविर्भाक्त्वमस्तीति
सूचितं । अस्मदीयाः सोमाएव तव कुक्षये देहेभ्योपि पर्याप्तोभवन्तु नान्यदीया इतिभावः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

अर॑मश्वायगायतिश्रुतकंक्षोअरं॑गवे । अर॑मिन्द्रस्य॒धाम्ने॑ ॥ २५ ॥

अरं॑म् । अश्वा॑य । गा॒यति॑ । श्रुत॑कंक्षः । अरं॑म् ।

गवे॑ । अरं॑म् । इन्द्र॑स्य । धाम्ने॑ ॥ २५ ॥

श्रुतकक्षोनामऋषिः गवाश्वादिलाभार्थमिन्द्रं स्तौति—अयं श्रुतकक्षः एतन्नामऋषिः
अश्वाय इन्द्रेण दीयमानायाश्वाय एतदर्थं अरमलं गायति इन्द्रविषयं स्तोत्रं करोति । तथा
गवे अरमलं गायति इन्द्रस्य इन्द्रकर्तृकाय घाघ्रे गृहाय तदर्थं च अरं पर्याप्तं स्तौति । यदश्वा-
दिकमिन्द्रः प्रयच्छति तस्मै गायतीति । यद्वा इन्द्रस्येति कर्मणि पठ्यी गवादिलाभार्थमिन्द्रं स्तौ-
ति ॥ २५ ॥

अथ पङ्क्तिंशी—

अरं हिंमा सुतेपुणः सोमे प्विन्द्रभूपसि । अरं तेशाक्रदावने ॥ २६ ॥ १९ ॥

अरम् । हि । स्म । सुतेपु । नः । सोमेपु । इन्द्र । भूपसि ।

अरम् । ते । शक्र । दावने ॥ २६ ॥ १९ ॥

हे इन्द्र सुतेष्वभिषुतेषु नोस्मदीयेषु सोमेपु । हिमेत्यवधारणे त्वमेव तेषां पाने अलं प-
र्याप्तोभूपसि भवसि । यद्वा सोमेध्वभिषुतेषु सत्सु नोस्माकं पर्याप्तं धनं भूपसि । भूपसौ त्वं प्रा-
पय । तथा हे शक्र समर्थेन्द्र दावने धनादिकस्य दात्रे ते तुभ्यं अस्माभिर्दीयमानाः सोमाः
अरमलं पर्याप्ता भवन्तु ॥ २६ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथ सप्तविंशी—

पराकात्ताच्चिदद्रिवृस्त्वानंक्षन्तनोगिरः । अरंगमामतेव्यम् ॥ २७ ॥

पराकात्तात् । चित् । अद्रिद्वः । त्वाम् । नक्षन्त । नः ।

गिरः । अरम् । गुमाम् । ते । व्यम् ॥ २७ ॥

हे अद्रिवः यज्वन्निन्द्र नोस्मदीयागिरः इतो निर्गताः स्तुतयः पराकात्तात् । चिदप्यर्थः । अवि-
द्रादपि त्वां नक्षन्त व्याप्नुवन्तु किमुव समीपात्त्वां अश्रुवन्तामिति । नक्षतेर्व्याप्तिकर्मणो नशतेर्वा
लेटि सिति रूपं । एवं सति स्तोवारो वयं त्वदीयं धनमरमलं पर्याप्तं गुमाम् त्वत्तो गच्छाम ॥ २७ ॥

आभिष्वविकेपूकट्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिन एवाहसिबीरयुरिति वैकल्पिकः स्तो-
त्रियः । स्रजितं च—एवाहसिबीरयुरेवाहस्यस्रजतेति ।

तस्मिन्मथमा सूक्तेष्टाविंशी-

ए॒वा॒ह्य॒सि॒वीर॒युरे॒वा॒शूर॑उ॒त॒स्थि॒रः । ए॒वा॒ते॒रा॒ध्य॒मनः॑ ॥ २८ ॥

ए॒व । हि । अ॒सि॑ । वी॒र॒युः । ए॒व । शूरः॑ । उ॒त ।

स्थि॒रः । ए॒व । ते॒ । रा॒ध्य॒म् । म॒नः॑ ॥ २८ ॥

हे इन्द्र त्वं वीरयुः वीरान् युद्धकर्मणि समर्थान् शत्रून् हन्तुं कामयमान एवासि भवसि खलु । हि प्रसिद्धौ । अतएव त्वं शूरः सामर्थ्यवानेव भवसि । उतापि च स्थिरः संग्रामे धैर्यवान् भवसि एकत्र स्थित्वैव शत्रून् संप्रहरसीत्यर्थः । एवं सति ते तव मनोराध्यं स्तुतिभिराराधनीयमेव यतोनेन मनसा त्वं शत्रुवधं संग्रामे धैर्यादिकंच करोषीति तव मन एव सर्वैः स्तुत्यमित्यर्थः

॥२८॥

अथैकोनविंशी-

ए॒वा॒रा॒ति॒स्तु॒वी॒मघ॑वि॒श्वे॒भिर्धा॑यि॒धा॒तृभिः॑ । अ॒धा॒चि॒दिन्द्र॑मे॒सर्चा॑ ॥ २९ ॥

ए॒व । रा॒तिः । तु॒वि॒म॒घ । वि॒श्वे॒भिः । धा॒यि । धा॒तृ॒भिः ।

अ॒ध । चि॒त् । इ॒न्द्र । मे॒ । स॒र्चा ॥ २९ ॥

हे तुविमघ तुविरिति बहुनाम बहुधनवन्निन्द्र विश्वेभिर्विश्वैर्धातृभिः कर्माधारकैः यद्वा देवानां हविर्दानेन पोषयितृभिः सर्वैर्यजमानैः तव रातिर्गवाश्वधनादिदानं धायि तैर्धार्यतएव । दधातेर्लुङि कर्मणिरूपं । चिदेवार्थे । अघ अतएव हे इन्द्र एवंविध त्वं मे यद्वर्ममापि सचा धनादिदानेन कर्मसहायो भव ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

मो॒पु॒ब्र॒ह्मे॒व॒त॒न्द्र॒यु॒र्भु॒वो॒वा॒जा॒ना॒प॒ते । म॒त्स्वा॒सु॒त॒स्य॒गो॒म॒तः॑ ॥ ३० ॥

मो॒ इति॑ । सु॒ । ब्र॒ह्मा॒इ॒व । त॒न्द्र॒युः । भु॒वः । वा॒जा॒ना॒म् ।

प॒ते । म॒त्स्व । सु॒त॒स्य । गो॒म॒तः॑ ॥ ३० ॥

हे वाजानापते अजानापते बलानां वा हे इन्द्र तन्द्रयुः निष्कारणं निवृत्तकर्मवत्वाद्दाल-
स्ययुक्तो ब्रह्मेव ब्राह्मण इव । अथापि तद्वदर्थे प्राण्यत इति । यास्कोकमनुसृत्य तन्द्रयुक्त इत्युक्तं ।

अथवा यागादिकर्मपरित्यागेनालस्यमिच्छन् नास्तिको ब्राह्मण इव त्वं मोषु भुवः सुष्ठु मा भवः । सर्वदा अस्मत्कर्मान्वितो भवेत्याशासनं । तदेवाह—सुतस्याभिपुतस्य ततो गोमतः गव्येन क्षीरेण दध्नावा मिश्रणवतः सोमस्य पानेन मत्स्व माद्य । हृष्टोभव ॥ ३० ॥

अथैकविंशी—

मानं इन्द्राभ्या ईदिशः सूरों अक्तुष्वायमन् । त्वायुजा वने मत्तत् ॥ ३१ ॥

मा । नुः । इन्द्र । अभि । आ ईदिशः । सूरः । अक्तुषु ।

आ । यमन् । त्वा । युजा । वनेम । तत् ॥ ३१ ॥

हे इन्द्र आदिशः आदेशारः समन्तादायुधान्यतिविसृजन्तः सूरः सृगतौ सर्वत्र सरणशीलाराक्षसाः अक्तुषु रात्रिषु दिवापि नोस्माकं माभ्यायमन् आभिमुख्येन मा नियन्तारोभवन्तु । यद्यागताश्चेत् तदा तद्रक्षःकुलं त्वा त्वया युजा सहायेन वयं वनेम अहन्म । अथ कथं कथं हिंसार्थाः । वनेचेति पठितत्वात्सिद्धार्थः ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी—

त्वयेदिन्द्रयुजा वयं प्रतिब्रुवीमहि स्पृधः । त्वमस्माकं तव स्मसि ॥ ३२ ॥

त्वया । इत् । इन्द्र । युजा । वयम् । प्रति । ब्रुवीमहि ।

स्पृधः । त्वम् । अस्माकम् । तव । स्मसि ॥ ३२ ॥

हे इन्द्र त्वयेव । इदवधारणे । त्वयैव युजा सहायेन स्पृधः स्पर्धमानान् शत्रून् वयं प्रतिब्रुवीमहि निराकुर्वीमहि । प्रतिवचनं निराकरणं । उत्तरार्धेन इन्द्रसाहाय्यमेव प्रतिपादयति—हे इन्द्र त्वमस्माकं भवसि स्तुत्यस्तोतृयष्टयष्टव्यवया त्वमस्माकं भवसि । वयं तव स्मसि भवामः । तथारण्यकं—त्वमिदं सर्वमसि तव वयं स्मः त्वमस्माकमसीति । तस्मात्त्वया सहायेन शत्रून् हन्यामेति ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी—

त्वामिद्वित्वायवो नूनो नुवतश्चरान् । सखाय इन्द्रकारवः ॥ ३३ ॥ २० ॥

त्वाम् । इत् । हि । त्वा॒द्यवः । अनु॒दनोनुवतः । चरान् ।

सखायः । इन्द्र । कारवः ॥ ३३ ॥ २० ॥

हे इन्द्र कर्मोपद्रवपरिहारादनन्तरं त्वायवः त्वां धनादिदानार्थं कामयमानाः अतएव अनुनोनुवतः नैतेर्यङ्लुगन्तस्य शतरिखं । अनुक्रमेण पुनःपुनः स्तुर्विकुर्वन्तः तस्मात्तव सखायः सखिभूताः कारवः स्तोतारः त्वामिव इदवधारणे त्वामेव चरान् स्तुतिभिः परिचरन्तु त्वत् । हीति प्रसिद्ध्यर्थः । चरतेर्लेटचडागमः । हियोगादनिघातः ॥ ३३ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

उद्धेति चतुर्लिंगशतृचं त्रयोदशस्तूक्तं सुकक्षस्यार्थं गायत्र्यैन्द्रं अन्त्यात्विन्द्रक्रभुदेवताका । तथाचानुक्रान्तं—उद्धचतुर्लिंगशतसुकक्षोन्त्यैन्द्रार्भवीति । द्वितीयेप्यपि होतुःशस्त्रे उत्तमायर्जमेतस्तूक्तं । सूत्रितं च—उद्धेदभीत्युत्तमामुद्धरेदिति । महाव्रतेप्यस्पविनियोगः पूर्वस्तूक्तेन सहोक्तः । ज्योतिष्टोमे ब्राह्मणाच्छंतिशस्त्रे आयस्तूचः । सूत्रितं च—उद्धेदभीतितिल इन्द्रक्रतुविदंस्तुतमिति याज्येति । तथाहोयामे भैत्रावरुणातिरिक्तोक्तये अयं वृचोनुत्पः । सूत्रितं च—यद्यकच्चवृहन्नुद्धेदभीश्रुतामघमानोविन्वाभिरिति ।

तत्र प्रथमा—

उद्धेदभीश्रुतामघं वृषभं नर्यापसम् । अस्तारमेपिसूर्य ॥ १ ॥

उत् । घृ । इत् । अग्नि । श्रुतः मघम् । वृषभम् ।

नर्यः अपसम् । अस्तारम् । एपि । सूर्य ॥ १ ॥

सुकक्ष इन्द्रगुणानाह—हे सूर्य द्वादशसु भानुषु इन्द्रोपि सूर्यात्मना पठितः तस्मात्सूर्यात्मक सुवीर्यं हे इन्द्र श्रुतमघं सर्वदा देयत्वेन विख्यातघनं अतएव वृषभं याचमानानां धनस्य वर्षितारं नर्यापसं नरहितं नर्यं नरहितकर्माणं अस्तारं दानशौडं औदार्यवन्तं एतादृशानुभावं अभितः उदेपि । इदवधारणे । त्वमेव तस्यपक्षे सूर्यात्मना उद्गतोसि । घेति प्रसिद्धौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नवयो नवतिपुरीत्रिमेदवाह्वोजसा । अर्हि च वृत्रहा वधीत् ॥ २ ॥

नव । यः । नवतिम् । पुरः । विभेद । वाहुः । ओजसा ।
अहिम् । च । दृत्रः । हा । अवधीत् ॥ २ ॥

यइन्द्रः नव नवतिं नवनवतिसंख्याकाः एकोनशतसंख्याकाः शंबरस्य पुरः पुरीः वाहो-
जसा स्वबाहुचलेनैव विभेद दिवोदासाय भिनत्तिस्म । तथाचमंत्रः—दिवोदासायनवतिचनवे-
न्द्रः पुरोव्यैरच्छंबरस्येति । सवृत्रहा वृत्रासुरस्यहन्ता सइन्द्रः अहिं च न केनाप्यहन्तव्यं मेघं
अपामावरकं वृत्रं वा अवधीत् सइन्द्रोस्माकं धनं ददात्वित्युत्तरेण संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सनुइन्द्रः शिवः सखाश्वान्वद्गोमध्वमत् । उरुधारेव दोहते ॥ ३ ॥

सः । नः । इन्द्रः । शिवः । सखा । अश्वश्चत् । गोधमत् ।
यवधमत् । उरुधाराश्चत् । दोहते ॥ ३ ॥

सपूर्वोक्तलक्षणः शिवः कल्याणतमः सखा यष्टयष्टव्यस्तोतृस्तुत्यलक्षणेन संबन्धेना-
स्माकं मित्रभूतः एतादृशइन्द्रः अश्ववत् अश्वयुक्तं गोमत् पश्वादिसहितं यवमत् । अयवादि-
भ्यइति य प्रतिषेधान्मतुषो वत्वाभावः । यवइति धान्यविशेषः धान्ययुक्तं धनं नोत्सम्यं दोह-
ते । दोग्धु ददातु । दृष्टान्तः—उरुधारेव दोहनकाले प्रभूतपयोधारा यद्वा बहूनां पोषयित्री
गौः यथा वत्सस्य पयोदोग्धि तथा प्रभूतं धनमस्माकं दोग्धु ददातु । दुहेर्लेट्यडागमः ॥ ३ ॥

अतोषामि मैत्रावरुणातिरिक्तोक्थे यदद्यतितृचःस्तोत्रियः सूत्रंतुपूर्वेण तृचेन सहोदाहतम् ।

यस्मिन्पथमा सूक्ते चतुर्थी—

यदद्यकच्चदृत्रहन्नुदगा अभिसूर्य । सर्वतादिन्द्रतेवशे ॥ ४ ॥

यत् । अद्य । कत् । च । दृत्रः । हन् । उत्तः । अगाः । अभि ।
सूर्य । सर्वम् । तत् । इन्द्रः । ते । वशे ॥ ४ ॥

हे वृत्रहन् वृत्रस्यापामावरकस्य मेघस्य हन्तः हे सूर्य सूर्यात्मकेन्द्र अद्यास्मिन्दिने यत् कञ्च यत्किञ्चित् पदार्थजातमपि अभिमुखीकृत्य उदगाः इण्गौ उत्पूर्वः तस्य लुङि गादेशः । स्वतेजसा उद्गतः प्रादुर्भूतोसि तदा तत्सर्वं स्थावरजंगमात्मकं जगत् ते तव वशोभवति त्वदधी-
नं भवति । उदितेसूर्ये त्वदर्थं प्राक्कर्म कुर्वन्ति जुह्वति च ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यद्वांपष्टद्वसत्पतेनमराइतिमन्यसे । उतोतत्सत्यमित्तव ॥ ५ ॥ २ १ ॥

यत् । वा । प्रष्टुह । सत्पते । न । मरै इति । मन्यसे ।

उतो इति । तत् । सत्यम् । इत् । तव ॥ ५ ॥ २ १ ॥

वाशब्दः समुच्चये अपिच हे प्रष्टुह स्वबलेन प्रवर्धमान सत्यते सतांपते स्वप्रकाशाधिक्ये-
न सतां नक्षत्राणां पते हे इन्द्र नमरै इति मनुष्यवद्वार्धकेनाहं नत्रिये इति यद्यदि मन्यसे दु-
ध्यसे । मृडमाणत्यागे छेद्यडागमः वैतोम्यत्रेत्येकारः । उतो अपिच तव तत् नत्रिये इति मननं
सत्यमित् यथार्थमेव । इन्द्रो नत्रियते इत्यर्थे मंत्रान्तरं—नक्षस्याअपरंचनजरसामरतेपतिरिति ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य षष्ठे एकविंशोवर्गः ॥ २ १ ॥

अथ षष्ठी—

येसोमासःपरावतियेअर्वावतिमुन्विरे । सर्वास्तौइन्द्रगच्छसि ॥ ६ ॥

ये । सोमासः । परावति । ये । अर्वावति । मुन्विरे ।

सर्वान् । तान् । इन्द्र । गच्छसि ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ये सोमासः सोमाः परावति विप्रकृष्टेतिर्देशे ये सोमाः अर्वावति अन्तिकतमे
देशे च मुन्विरे छन्दसि द्विवचनस्य विकल्पितत्वादत्रद्विवचनाभावः मुनोतेः कर्मणि लिटि व्य-
त्ययेनञ्चुः येसोमाः ऋत्विग्भिरभिपूयन्ते सर्वान् दूरे समीपेचाभिपूयमाणांस्तान् सोमान् गच्छ-
सि तत्पानार्थं युगपत् प्राप्तेषु । अनेनेन्द्रस्य सर्वगतत्वं सूचितम् ॥ ६ ॥

अश्वोर्यामि ब्राह्मणाच्छंसिनोतिरिक्तोक्थ्ये तमिन्द्रंवाजयामसीति स्तोत्रियस्तृचः । सूत्रितं
च—तमिन्द्रंवाजयामसि महाइन्द्रोयोजसेति । व्यूहस्य दशरात्रस्य पंचमेहनि निष्केवल्ये अ-
यमेवतृचोनिविद्वानीयः । सूत्रितं च व्यूहस्येतिखंडे—परुत्वाइन्द्रमीदृस्तमिन्द्रंवाजयामसीति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी—

तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवे । सवृषा वृषभो भुवत् ॥ ७ ॥

तम् । इन्द्रम् । वाजयामसि । महे । वृत्राय । हन्तवे ।

सः । वृषा । वृषभः । भुवत् ॥ ७ ॥

यजमाना आहुः तं पूर्वोक्तक्षणमिन्द्रं वाजयामसि वाजयामः सोमेन स्तुतिभिर्वा वाजवन्तं बलवन्तं कुर्मः । किमर्थं महे महते वृत्राय अपामावरकं वृत्रासुरं हन्तवे हन्तुं सोमपानेन मनः स्तुतिभिर्वा स्तुतः सन् वृत्रहन्तवे वाजयामसि वाजवन्तं करोतीत्यर्थे तत्करोवीति णिच् णाविष्ठवदिति णेरिष्ठवद्भावाद् देरिति टिलोपः विन्मत्वोर्लुगिति वचनान्मतुषोर्लुक् । वृषा धनानां सेक्ता दाता सइन्द्रः वृषभः अस्माकं स्तोतृणां सोमस्य दातृणां धनादिसेचको दाता भुवत् भवतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः समदेहितः । धुम्नी श्लोकी स सोम्यः ॥ ८ ॥

इन्द्रः । सः । दामने । कृतः । ओजिष्ठः । सः । मदे ।

हितः । धुम्नी । श्लोकी । सः । सोम्यः ॥ ८ ॥

सइन्द्रः दामने स्तोतृभ्यो धनादिदानायैव कृतः प्रजापतिना सृष्टः किञ्च ओजिष्ठः ओजस्वितमः स एवेन्द्रः मदे मायन्त्यनेनेति मदः सोमः तस्मिन्श्च प्रजापतिना सृष्टिकाले हितः सोमपानार्थं च निहित इत्यर्थः । धुम्नी धुम्नं द्योतयेर्यशो वान्तवेति । यशस्वी अजवान्ता अवश्य श्लोकी श्लोकः स्तुतिः तद्वाच्य इन्द्रः सोम्यः सोमार्हो भवति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

गिरा वज्रो न संजृत्तः सर्वलो अनपच्युतः । ववक्ष ऋष्वो अस्तृतः ॥ ९ ॥

गिरा । वज्रः । न । सम्पृजृत्तः । सर्वलः । अनपच्युतः ।

ववक्षे । ऋष्वः । अस्तृतः ॥ ९ ॥

गिरास्तुतिलक्षणया वाचा स्तोतृभिः संभृतः उत्पादितः वीक्षणीकृतः । तत्रदृष्टान्तः—व-
ज्रोन वज्रायुधं यत्कर्तृभिर्निशितघारो यथाभवति वीक्षणीक्रियते तद्वत् स्तोतृभिः स्तुत्या सं-
भृतः अतएव सचलः बलसहितः तस्मादनपच्युतः परैरपच्युतः अनभिगतइत्यर्थः तादृशः ऋ-
ष्योमहान् दीप्यमानोवा अस्तुतः युद्धे शत्रुभिरर्हिसितइन्द्रः ववक्षे स्तोतृभ्योधनादिकं वो-
ढुमिच्छति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

दुर्गेचिन्नः सुगंकं धिगृणान इन्द्रगिर्वर्णः । त्वंचंमघवन्वशः ॥ १० ॥ २२ ॥

दुःङ्गे । चित् । नः । सुङ्गम् । कृधि । गृणानः । इन्द्र ।

गिर्वर्णः । त्वम् । च । मघवन् । वशः । १० ॥ २२ ॥

हे गिर्वर्णः गीर्भिर्वननीयेन्द्र गृणानः स्तोतृभिः स्तूयमानस्त्वं नोस्माकं दुर्गेचिन् दुर्गमे-
पि मार्गे सुगं सुगमं पन्थानं कृधि तथाकुरु । हेमघवन् धनवन्निन्द्र त्वं चशब्दधेदर्थे यदि व-
शः सोमपानार्थं तत्पदातूनस्मान् कामयेथाः तदा पन्थानं शोभनममनं कुरुष्व वष्टेल्लट्यडाग-
मः चशब्दयोगादनिघातः ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकादशी—

यस्य ते नूचिदादिशं नमिनान्तिस्वराज्यम् । नदेवोनाधिगृर्जनः ॥ ११ ॥

यस्य । ते । नु । चित् । आदिशम् । न । मिनान्ति ।

स्वराज्यम् । न । देवः । न । अधिगुः । जर्नः ॥ ११ ॥

हे इन्द्र यस्य ते तव आदिशं आदिशति नयति सर्वत्र अनयेति आदिग्वलं औणादि-
कः करणेपत्यपः । यद्वा आदेशएवादिक् आज्ञा भावेक्पि त्वदीयामाज्ञां नूचिदिदानीं पुराच
नमिनन्ति केचिदपि न हिंसन्ति । किंच स्वराज्यं तव स्वभूतं राज्यं च यद्वा स्वशब्देन स्वर्गो-
भिधीयते स्वर्गस्वामित्वं च । न हिंसन्ति हिंसकानाह नदेवः त्वदन्योदेवोपि च तथाप्यग्निगुः अ-
धृतगमनः संग्रामेत्वरमाणो वीरोपि न च जनः प्रादुर्भूतोमनुष्योपि एते नमिनन्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अधातेअप्रतिष्कृतं देवी शुष्मं सपर्यतः । उभे सुशिशिप्रोदसी ॥ १२ ॥

अध । ते । अप्रतिष्कृतम् । देवी इति । शुष्मम् ।

सपर्यतः । उभे इति । सुशिशिप्र । रोदसी इति ॥ १२ ॥

हे सुशिम सुहनो शोभनशिरस्त्राणेन्द्र अधापिच देवी देव्यौ स्वतेजसा दीप्यमाने उभे-
रोदसी धावापृथिव्यौ अप्रतिष्कृतं स्कुइति सौत्रोधातुः स्तंभनेवर्तते शत्रुभिरप्रतिरोधनीयं ते
त्वदीयं शुष्मं परबलशोपकं बलं सपर्यतः पूजयतः त्वदधीने एव भवतः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

त्वमेतदधारयः कृष्णासुरोहिणीपुत्र । परुष्णीपुरुशत्पयः ॥ १३ ॥

त्वम् । एतत् । अधारयः । कृष्णासु । रोहिणीपु ।

त्र । परुष्णीपु । रुशत् । पयः ॥ १३ ॥

अस्य सामर्थ्यमेवोपपादयति हे इन्द्र कृष्णासु कृष्णवर्णासु गोषु तथा रोहिणीषु वर्णा-
दनुदात्ताक्षोपधात्तोनइतिङीप् रोहितवर्णासुच परुष्णीषु गोषु रुशत् रोचतेर्दीप्तिकर्मणः दीप्य-
मानं श्वेतं एतत्परिदृश्यमानं पयः क्षीरं त्वमधारयः धारयसि तस्मात् त्वदलं पूजयतइति
समन्वयः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

वियदहेरधं त्विपो विश्वे देवासो अक्रमुः । विदन्मृगस्य तान् अमः ॥ १४ ॥

वि । यत् । अहेः । अधं । त्विपः । विश्वे । देवासः ।

अक्रमुः । विदत् । मृगस्य । तान् । अमः ॥ १४ ॥

अधापिच अहेः अहन्तव्यस्य वृत्रासुरस्य त्विपः तेजोरूपादुच्छ्वासान्द्रीताः यद्वा तस्य
प्रभावेन परिगमिता विश्वे सर्वे देवासो देवाः यद्यदा व्यक्रमुः विविधं पादविहरणमकुर्वन् स्व-
स्थानं परित्यज्यान्धदेशमगच्छन्तित्यर्थः । तदानीं मृगस्य । एवं तान् शोषयितुं वृत्रो मृगरूपो भवत्

तद्रूपस्य संबन्धि अयः सर्वतोगमनशीलं बलं तज्जातं भयंवा तान् सर्वान् देवान् विदत् अविन्दत्
प्रामोदित्यर्थः । तस्यासुरस्येन्द्रो निवारकोहन्ता भवदित्युत्तरेण संबन्धः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

आहुमेनिव्रोभुवद्बृहद्ब्रह्मादिष्टुपौस्यम् । अजातशत्रुरस्तृतः ॥ १५ ॥ २३ ॥

आत् । ऊँ इति । मे । निष्ट्वरः । भुवत् । बृहद्ब्रह्मा । अदिष्ट ।

पौस्यम् । अजातशत्रुः । अस्तृतः ॥ १५ ॥ २३ ॥

आत् उदित्यवधारणे देवानां भीत्या सर्वतोगमनानन्तरमेव मे स्तोतृस्तुत्यलक्षणेन संबन्धेन मम
संबन्धी अयमिन्द्रः निवरः वृत्रासुरस्य निवारयिता हन्ता भुवत् अभवत् । ततो बृहद्ब्रह्मा बृहत्स्य
हन्तेन्द्रः पौस्यं पुंसः कर्म पौस्यं । यद्वा स्त्रीपुंसाभ्यामिति भवार्थेस्त्रिञ् नकारस्य यकारो वर्णव्य-
त्ययेन । पुंस्तीन्द्रेभवं । यद्वा बलनामैतत् स्वबलं अदिष्ट यस्य राज्ये दिशति निदधाति तद्राज्यं
स्ववशमकरोत् इत्यर्थः । ततः प्रभृति इन्द्रः अजातशत्रुः अनुत्पन्नशत्रुः अस्तृतः संग्रामे परैर-
हिंसितश्चाभवत् ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ षोडशी—

श्रुतं वो बृहन्तं मं प्रशार्धं चर्पणीनाम् । आशुपे राधसे महे ॥ १६ ॥

श्रुतम् । वः । बृहन्तं मम् । प्र । शर्धम् । चर्पणीनाम् ।

आ । शुपे । राधसे । महे ॥ १६ ॥

हे ऋषिगणैरः श्रुतं बलवत्तया प्रसिद्धं अतएव बृहन्तं अतिशयेन बृहन्तारं शर्धं
बलभूतं वेगवन्तं वा एतादृशमिन्द्रं चर्पणीनां मनुष्याणां वीर्युष्माकं आशुपे । अश्रोतेर्लेटि उत्त-
मइति सिप् व्यत्ययेन उपत्ययः बहुलं छन्दसीत्यङांगमः । तमिन्द्रं स्तुतिभिः प्रीणयित्वा युष्मभ्यं
प्रकर्षेण अश्रवै प्रयच्छामीत्यर्थः । किमर्थं महे महते राधसे धनाय धनं युष्मभ्यं दानुम् ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

अयाधियाचं गव्ययापुरुंणामन्पुरुंष्टुत । यत्सोमैसोम आभवं ॥ १७ ॥

अ॒या । धि॒या । च॒ । ग॒व्य॒इ॒या । पु॒रु॒इ॒नाम॒न् । पु॒रु॒इ॒स्तु॒त । यत् ।
सोमे॑इ॒सोमे॑ । आ । अ॒र्भ॒वः ॥ १७ ॥

हे पुरुनामन् बहुविध शक्र वृत्रहादिनामोपेत । यद्वा बहुस्तुतिमन् नामयन्ति स्तुत्यं देवं
वशं नयन्त्यनेनेतिनाम स्तोत्रं । अतएव पुरुषुत बहुभिरभिष्टुतेन्द्र सोमेसोमे अस्मदीयेषु सोमेषु त्वं
यद्यदा आभवः तेषां पानार्थं समन्तादभवः तदा वयमया अनया कीदृशया गव्यया गाआत्म-
नइच्छन्त्या धिया अनया बुद्ध्या युक्ता भवेम सोमं पीतवति त्वयि वयं गवादियुक्ता भवेम-
त्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

बो॒धि॒न्म॒ना॒इ॒दं॒स्तु॒नो॒वृ॒त्र॒हा॒भू॒र्या॒सु॒तिः । शृ॒णो॒तुं॒श॒क्र॒आ॒शि॒प॒म् ॥ १८ ॥

वो॒धि॒त्इ॒म॒नाः । इ॒त् । अ॒स्तु । नः । वृ॒त्र॒इ॒हा । भू॒रि॒इ॒आ॒सु॒तिः ।
शृ॒णो॒तुं । श॒क्रः । आ॒इ॒शि॒प॒म् ॥ १८ ॥

अथ परोक्षकृतः वृत्रहा वृत्रहन्ता भूर्यासुतिः बहुपुद्गेशेषु इन्द्रार्थं सोमआसूयतेभिपूयत-
इति तादृशः । यद्वा बहूनि सोमादिहवींषि इन्द्रार्थं आसूयन्ते हूयन्तेइति तादृशः बोधिन्मनाः
बुधअवगमने औणादिकइनिप्रत्ययः यस्य मनः स्तोतृणामभिमतं बुध्यते जानातीति तथोक्तः
इदवधारणे नोस्माकं बोधिन्मना एवास्तु सर्वदास्मदभीप्सितानि जानात्वित्यर्थः । यद्वा एता-
दृशइन्द्रो नोस्माकं यज्ञेभवत्विति । ततः शक्रः संग्रामे शत्रुहननसमर्थइन्द्रः आशिपं अस्मदी-
यां स्तुतिं आशासनं वा शृणोतु ॥ १८ ॥

ज्योतिष्टोमे चातुर्विंशिकेहनि माध्यन्दिने मैत्रावरुणस्य कयात्वंनऊत्येति वृचोनुत्पः
सत्रितच—होत्रकाणां कयानश्चित्रआभुवत् कयात्वंनऊत्येति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते एकोनविंशी—

क॒या॒त्वं॒न॒ऊ॒त्पा॒भि॒प्र॒म॒न्द॒से॒वृ॒ष॒न् । क॒या॒स्तो॒तृ॒भ्य॒आ॒म॒र ॥ १९ ॥

क॒या । त्वम् । नः । ऊ॒त्पा । अ॒भि । प्र । म॒न्द॒से ।
वृ॒ष॒न् । क॒या । स्तो॒तृ॒भ्यः । आ । म॒र ॥ १९ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षितरिन्द्र कया केन ऊत्या अव रक्षणादिषु गत्यर्थे ऊतियूतीत्या-
दिना निपातितः केनाभिगमनेन नोस्मानभि अभितः प्रमन्दसे प्रकर्षेण मादयसि अस्मदी-
यं यज्ञं प्रति सोमपानार्थमागमनेनवा त्वदीयस्तुतिश्रवणार्थमागमनेनवा कदास्मान् प्रमादय-
सीति । किंच कया केनाभिगमनेन स्तोतृभ्योस्मभ्यं धनमाभर आविर्भार्षि इतीन्द्रं स्तोता
पृच्छति ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

कस्य वृषांसुते सचा निर्युत्वान् वृषभोरणत् । वृत्रहा सोमपीतये ॥ २० ॥ २४ ॥

कस्य । वृषा । सुते । सचा । निर्युत्वान् । वृषभः ।

रणत् । वृत्रहा । सोमपीतये ॥ २० ॥ २४ ॥

वृषा इन्द्रः कस्य यजमानस्य सचा सुते ऋत्विग्भिः सहाभिपुते सोमे अनेन तद्वान्यज्ञो-
लक्ष्यते कस्य यज्ञे सोमपीतये सोमपानाय तदर्थं रणत् रमते । कीदृशः निर्युत्वान् नितरां युव-
न्ति मिश्रयन्ति स्वबलेन शत्रूनि निर्युतः मरुतः तद्वान् । यद्वा निर्युतइति वायोर्वाहनाभ्याः
सवायुः कदाचित्संग्रामे इन्द्राय स्वाश्वानदात् तद्वान् वृषभः धनानामपांवा वर्षकः वृत्रहा वृत्रस्य
हन्तेन्द्रः कस्य यज्ञे रमते इदानीं नोस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छतु । यद्वा कस्याध्वरे रमते नकुत्रा
पि । किंतु अस्मद्यज्ञे एव सोमपानार्थं संकोडते ॥ २० ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकविंशी—

अभीपुणस्त्वं रयिमन्दसानः सहस्रिणम् । प्रयन्ता बोधिदाशुपे ॥ २१ ॥

अभि । सु । नः । त्वम् । रयिम् । मन्दसानः । सहस्रिणम् ।

प्रयन्ता । बोधि । दाशुपे ॥ २१ ॥

हे इन्द्र त्वं मन्दसानः अस्माभिर्दत्तेन सोमेन मोदमानः सन् सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं
रयिं धनं नोस्मभ्यं सु सुष्ठु अश्याभर । तदेवाह—त्वं दाशुपे हविर्दत्तवते यजमानाय प्रयन्ता
धनादेः प्रदाता कर्मणोनियन्तावा भवानीति बोधि बुध्यस्व । बुधअवगमने भौवादिकः सोदि
छान्दसो विकरणस्यटुक् हेर्धिः धित्वेधकारलोपश्छान्दसः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

पत्नीवन्तः सुता इम उशन्तो यन्ति वीतये । अपांजग्मिर्निचुंपुणः ॥ २१ ॥

पत्नीवन्तः । सुताः । इमे । उशन्तः । यन्ति । वीतये ।

अपाम् । जग्मिः । निचुम्पुणः ॥ २२ ॥

पत्नीवन्तः सोमसेकार्थे पत्न्यः पालयिष्यः आपोवसतीवर्य एकधनाश्च तद्वन्तः सुता अस्माभिरभिपुताः इमे गृहस्थाः चमसस्थाश्च सोमाः उशन्तः आत्मनः पानं कामयमानाः सन्तो यन्ति इन्द्रं गच्छन्ति । किमर्थं वीतये आत्मनः प्रानाय । किंच निचुंपुणः निचांतपृणइति यास्कः । चमुअदने निचांतोभक्षितः पृणः प्रीणयिता यद्वा निचमनेन प्रीणातीति भक्षणेन तर्पयतीति निचुंपुणः । अभिपुतस्य सोमस्य अप्सुप्रक्षेपासंभवात् सामर्थ्यादजीपरूपः सोमोगृह्यते । तादृशः सोमः अपांजग्मिः अपामितिनलोकाध्ययेति पृष्ठीप्रतिषेधाभावश्छान्दसः अपइत्यर्थः । यद्वा अपांमध्यं वा अपः प्रतिवा जग्मिः गमनशीलः साधुगन्तावा सोमश्चेन्द्रं गच्छति सप्तवर्ध-थकाले ऋजीपमप्सुप्रास्पन्तीति वचनादप्सु ऋजीपरूपः प्रक्षिप्यते । तदाह अपांजगिरिति ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

इष्टा होत्रा अस्तक्षतेन्द्रं वृधासो अध्वरे । अच्छावभृथमोजसा ॥ २३ ॥

इष्टाः । होत्राः । अस्तक्षत । इन्द्रम् । वृधासः । अध्वरे ।

अच्छ । अवहभृथम् । ओजसा ॥ २३ ॥

अपांजगिरिति सामर्थ्यादवभृथदिनएव कुर्वन्तीत्युक्तं तत्प्रसंगादाह—अध्वरेस्मदीये यतो वृधासो हविर्भिरिन्द्रं वर्धयन्तः इष्टा इष्टवन्तो यागं कृतवन्तः सप्तसंख्याका होत्राः होत्रका अवभृथमन्तर्पदिवसं अच्छ प्रति ओजसा स्वतेजसा सहिता इन्द्रमस्तक्षत विसृजन्ति । यावदवभृथं सप्तहोत्रका यजन्तीति ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

इहत्यासं धमाद्या हरी हिरण्यकेश्या । वोह्यामग्निप्रयोहितम् ॥ २४ ॥

इह । त्या । सधमाद्या । हरी इति । हिरण्यकेश्या ।
वोह्नाम् । अग्नि । प्रयः । हितम् ॥ २४

एषाव्याख्याता । अत्रापि वाक्यार्थो विधीयते—सधमाद्या इन्द्रेण सह हविर्भिस्तर्पयितव्यौ यद्वा संग्रामे सहमाद्यन्तौ हिरण्यकेश्या हिरण्यमयस्कन्धगतकेशवन्तौ त्या तौ प्रसिद्धौ हरी हरि-
तवर्णावितन्नामकावभ्यौ इहास्मिन्यज्ञे हितं हितकरं प्रयो हवीरूपमन्नं अभिलक्ष्य वोह्नां इन्द्रं
वहतां प्रापयतामिति ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

तुभ्यंसोमाः सुता इमे स्तीर्णवर्हिर्विभावसो । स्तोतृभ्य इन्द्रमावह ॥ २५ ॥ २५ ॥

तुभ्यम् । सोमाः । सुताः । इमे । स्तीर्णम् । वर्हिः । विभावसो
इति विभावसो । स्तोतृभ्यः । इन्द्रम् । आ । वह ॥ २५ ॥ २५ ॥

हे विभावसो विशेषेण भासमान वसुमन् यद्वा विशिष्टाभा विभाः प्रकृष्टदीप्तयः निवसन्ति
अत्रेति विभावसुरग्निः हे तादृशाग्ने तुभ्यं त्वदर्थं इमे सोमाः सुताः अभिपुताः तथा वर्हिः स्तीर्णं
तस्मात्स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं अस्मदर्थं इन्द्रं सोमपानार्थमावह आह्वय यज्ञं प्रति प्रापयेत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे पञ्चविंशोऽवर्गः ॥ २५ ॥

अथ षड्विंशी—

आतेदक्षं विरोचनादधद्रत्नाविदाशुपे । स्तोतृभ्य इन्द्रमर्चत ॥ २६ ॥

आ । ते । दक्षम् । वि । रोचना । दधत् । रत्ना । वि ।
दाशुपे । स्तोतृभ्यः । इन्द्रम् । अर्चत ॥ २६ ॥

ऋषिर्ऋग्विजमानान् प्रत्याह । हे यष्टः दाशुपे इन्द्राय हविर्दत्तवते ते तुभ्यं रोचना रो-
चनं दीप्यमानं दक्षं बलं आग्निमुख्येन विदधत इन्द्रो विदधातु यद्वा रोचनमिति स्वर्गः देवते-
जसा दीप्तं रोचननामानं लोकं विदधातु । तथा रत्ना रत्नानि च तुभ्यं करोतु । दुधाञ्चधारणयो-
पणयोः । लेटि घोलोपिलेटिचेत्याकारलोपः अडागमः । हे स्तोतारः स्तोतृभ्यः इन्द्रविषयस्तो-
त्रकारिभ्योऽयुष्मभ्यंच बलरत्नादिकं इन्द्रः कुरुतां तस्मात्तमिन्द्रं यूयमर्चत हविर्भिः स्तुतिभिश्च
पूजयत ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी—

आते॑दधामीन्द्रि॒यमु॒क्थावि॒श्वा॑शत॒क्रतो॑ । स्तो॒तृभ्य॑इन्द्र॒मृळ॑य ॥ २७ ॥

आ । ते । द॒धामि॑ । इन्द्रि॒यम् । उ॒क्था । वि॒श्वा । श॒त॒क्र॒तो
इति॑ शत॒क्रतो॑ । स्तो॒तृभ्यः॑ । इन्द्र॒ । मृ॒ळ॒य ॥ २७ ॥

हे शत॒क्रतो॑ इन्द्र ते तव इन्द्रि॒यं वीर्य॑वन्तं सोमं वि॒श्वा उ॒क्था सर्वा॑णि स्तोत्राणि आ॒द॒धामि॑ संपादयामि । हे इन्द्र त्वं स्तो॒तृभ्यः॑ मृळ॒य सुख॑य ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

भ॒द्रंभ॑द्रं॒न॒आभ॑रे॒प॒मूर्ज॑शत॒क्रतो॑ । यदिन्द्र॒मृळ॑या॒सिनः॑ ॥ २८ ॥

भ॒द्रम्भ॑द्रम् । नः॑ । आ । भ॒र । इ॒पम् । ऊ॒र्जम् । श॒त॒क्र॒तो॒ इति॑
शत॒क्रतो॑ । यत् । इन्द्र॒ । मृ॒ळ॒या॒सि । नः॑ ॥ २८ ॥

हे शत॒क्रतो॑ शतविधकर्मन् शतप्रज्ञा इन्द्र भ॒द्रंभ॑द्रं कल्याणतमं अथ सुखोत्पादकं वा धनं नो॒स्मभ्य॑माभ॒र आसं॑पादय देहि । तथा इ॒पम॑न् ऊ॒र्जम॑न् रसं यद्वा बलवदन्नं च देहि नो॒स्मान् यद्यदि॑ मृळ॒यासि॑ सुखयसि तर्हि तव धनादिकं देहीति । मृळसुखने ऽप्यन्तस्य छेदचङ्गागमः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी—

स॒नो॒वि॒श्वा॒न्याभ॑र॒सुवि॑तानि॒शत॒क्रतो॑ । यदिन्द्र॒मृळ॑या॒सिनः॑ ॥ २९ ॥

सः । नः॑ । वि॒श्वा॒नि । आ । भ॒र । सु॒वि॒ता॒नि । श॒त॒क्र॒तो॒
इति॑ शत॒क्रतो॑ । यत् । इन्द्र॒ । मृ॒ळ॒या॒सि । नः॑ ॥ २९ ॥

हे शत॒क्रतो॑ इन्द्र स॒पूर्वो॑कलक्षणस्त्वं वि॒श्वा॒नि सर्वा॑णि सु॒वि॒ता॒नि सुष्ठु॑ ईयते प्राप्य ते येष्विति सु॒वि॒ता॒नि मंग॑लानि स॒पूर्वा॑दितेः केप्रत्यये उवङादेशः सर्वा॒नाभ्यु॑दयानो॒स्मभ्य॑माभ॒र आ॒हर । हे इन्द्र यदि॑नो॒स्मान् सु॒खय॑सि तर्हि धनादिसहितानभ्यु॒दया॑न्देहीति ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

त्वामिदृत्रहन्तमसुतावन्तोहवामहे । यदिन्द्रमृळ्यासिनः ॥ ३० ॥ २६ ॥

त्वाम् । इत् । दृत्रहन्तम् । सुतश्चन्तः । हवामहे ।

यत् । इन्द्र । मृळ्यासि । नः ॥ ३० ॥ २६ ॥

हे वृत्रहन्तम् अविशयेन वृत्रस्यापापावरकस्य हन्तरिन्द्र सुतवन्तोभिपुतसोमवन्तो वयं त्वामित् त्वामेव हवामहे अस्मद्यज्ञमागत्य सोमपानायाह्वयामः । हे इन्द्र नोस्मान्यदि सुतयसि तर्हि आह्वयामइति ॥ ३० ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

व्यूहदेशरात्रस्य पष्ठेहनि निष्केवल्ये उपनोहरिभिरिति तृचोनिविद्धानीयः । सूत्रितंच-अ-यंहयेनवाइदमुपनोहरिभिःसुतमिति ।

तत्र मथमा सूक्ते एकत्रिंशी-

उपनोहरिभिःसुतंयाहिमदानांपते । उपनोहरिभिःसुतम् ॥ ३१ ॥

उप । नः । हरिंश्भिः । सुतम् । याहि । मदानाम् ।

पते । उप । नः । हरिंश्भिः । सुतम् ॥ ३१ ॥

हे मदानांपते माघन्तेनेनेति मदाः सोमाः मदोनूपसर्गे इति करणे अप्रत्ययः सोमानां स्वामिनिन्द्र हरिभिः । आशतेनहरिभित्पार्दिषु । चहूनामध्वानां श्रुतेस्त्रापि शतसहस्रसंख्या-कैरश्वैः सह नोस्माकं यज्ञे सुतमभिपुतं सोममुपयाहि तत्त्वानार्थं शीघ्रमायाहि पुनरुपनइत्याद-रार्थः ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशी-

द्वितायोदृत्रहन्तमोविदइन्द्रःशतक्रंतुः । उपनोहरिभिःसुतम् ॥ ३२ ॥

द्विता । यः । दृत्रहन्तम् । विदे । इन्द्रः । शतक्रंतुः ।

उप । नः । हरिंश्भिः । सुतम् ॥ ३२ ॥

वृत्रहन्तमोविशयेन वृत्रस्यहन्ता शतक्रतुः नानाविधकर्मा यइन्द्रः द्विता द्विधाविदे वृत्रव-
धादौ उग्रकर्मा जगद्रक्षणकाले शान्तकर्मेति द्विप्रकारेण सर्वैर्ज्ञायते । विदज्ञाने कर्मणि विहितस्य
कर्मण्यस्य स्रोपस्तआत्मनेपदेऽपि तलोपः सत्त्वं हरिभिः सह सुतं सोममुपयाहि ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी—

त्वंहिद्वंत्रहन्नेपांपातासोमानामसि । उपनोहरिभिःसुतम् ॥ ३३ ॥

त्वम् । हि । द्वं । द्वं । एपां । पाता । सोमानाम् ।

असि । उप । नः । हरिभिः । सुतम् ॥ ३३ ॥

हे वृत्रहन् वृत्रस्य पापस्य वा हन्तरिन्द्र हिशब्दोद्देशेन यस्मात्त्वं एपांस्मदीयानां सोमा-
नां पाता पानकर्तासि भवसि एपामिति इदमोन्वादेशे अशादेशः अनुदात्तश्च । अतस्त्वमश्वैः स-
ह सोमं पातुमुपयाहि आगच्छ ॥ ३३ ॥

व्यूढस्य दशरात्रस्य नवमेहनि वैश्वदेवे अभिष्वत्तस्य इन्द्रइपेददातुनस्तेनोरत्नानि
धत्तेनेति द्वेऋचावार्भ्व्यौ । सूत्रित्वं—इन्द्रइपेददातुनस्तेनोरत्नानि धत्तेनेत्येकाद्वेचेति ।

सैषा सूक्ते चतुस्त्रिंशी—

इन्द्रइपेददातुनऋभुक्षणंमृभुरयिम् । वाजीददातुवाजिनम् ॥ ३४ ॥ २७ ॥

इन्द्रः । इपे । ददातु । नः । ऋभुक्षणम् । मृभुम् ।

रयिम् । वाजी । ददातु । वाजिनम् ॥ ३४ ॥ २७ ॥

इन्द्रएव अस्माभिः स्तुतः इष्टः सन् ऋभुक्षणां वापपूर्वस्येति दीर्घाभावः । यागादिकर्मकर-
णेन महान्तं सर्वेषां भ्रातृणां श्रेष्ठं वा अथवा तृतीयसवने प्रजापतिसवित्रोर्मध्ये सोमपात्रत्वा-
न्महान्तं रयिं दातारं ऋभुं सोमपानेनामर्त्यत्वं प्राप्तं तादृशं एतन्नामकं देवं नोऽस्मभ्यमिषे अ-
नार्थं ददातु प्रयच्छतु । तथा वाजी वलवानिन्द्रः वाजिनं वलवन्तं अन्नवन्तं वा वाजनामानक-
नीयांसं भ्रातरं च अस्माकमन्नाभाय ददातु ॥ ३४ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

॥ इति अष्टमे मंडले नवमोऽनुवाकः ॥ ९ ॥

दशमेनुवाके दशसूक्तानि तत्र गौर्धयतीति द्वादशचर्माद्यं सूक्तं आंगिरसस्य बिंदुना-
घ्नः पूतदक्षनाघ्नोवा आर्षं गायत्रं मरुदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते—गौर्धयति द्वादशविंदुः पूतद-
क्षोवा मारुतमिति सूक्तविनियोगोलैंगिकः । प्रातःसवने सोमातिरिक्तएकं शस्त्रमुपजायते तत्रा-
घट्टचोनुरूपः । सूत्रितंच—अस्विसोमोअयंसुतो गौर्धयतिमरुतामिति स्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्र प्रथमा—

गौर्धयतिमरुतांश्रवस्युर्मातामघोनाम् । युक्तावह्निरथानाम् ॥ १ ॥

गौः । धयति । मरुताम् । श्रवस्युः । माता । मघोनाम् ।

युक्ता । वह्निः । रथानाम् ॥ १ ॥

मघोनां धनवतां मरुतां माता निर्मात्री गौः पृथ्विरूपा । पृथिव्यैवैषयसोमरुतोजाताईति
श्रुतेः । यद्वा गौर्माध्यमिकीवाक् तत्रैव मध्यमस्थाने मरुतामपि वर्तनात् तेषां तत्पुत्रत्वमुपचर्यते
धयति सोमं पिबति पाययतिवा स्वपुत्रान् मरुतः । किमिच्छन्ती श्रवस्युरन्नं कामयमाना कीदृ-
शी रथानां मारुतानां वह्निः पृथ्वीभिर्वडवाभिर्वोद्री संयोजयित्री सायुक्ता सर्वत्र समन्तात्पू-
ज्या भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्यादेवाउपस्थेव्रताविश्वेधारयन्ते । सूर्यामासादृशेकम् ॥ २ ॥

यस्याः । देवाः । उपस्थे । व्रता । विश्वे । धारयन्ते ।

सूर्यामासा । दृशे । कम् ॥ २ ॥

गौः सर्वदेवमयीत्याह यस्या मरुतां मातुः गोरुपस्थे वर्तमानाः विश्वे सर्वे देवाः व्रता व्र-
तानि स्वस्वकर्माणि धारयन्ते विभ्रति इयमेवास्माकं स्वपयोमिश्रितस्य सोमस्य दात्रीति सर्वे
तत्समीपे तिष्ठन्तीत्यर्थः । किंच सूर्यामासा माति स्वकलाभ्रिस्तिथीनिति माश्वेन्द्रमाः देवता-
द्वंद्वेचेत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वं । सूर्याचन्द्रमसौ दृशे दर्शनाय सर्वलोकप्रकाशनायच यस्या गोः
समीपे कं सुखेन वर्तमानौ भवतः सेयंगौः सोमं धयतीति पूर्वेण समन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तत्सुनोविश्वेअर्यआसदागृणन्तिकारवः । मरुतःसोमपीतये ॥३॥

तत् । सु । नः । विश्वे । अर्यः । आ । सदा । गृणन्ति ।

कारवः । मरुतः । सोमपीतये ॥ ३ ॥

अर्यः स्तोत्रकरणार्थमितस्तोगन्तारो नोस्मदीया विश्वे सर्वे कारवः स्तोतारः तन्मत्वा बलं सदा सर्वदा सु सुष्ठु आगृणन्ति आभिमुख्येन स्तुतिभिः स्तुवन्ति । किमर्थं सोमपीतये अस्माभिर्दीयमानं सोमं पातुं मरुतएतन्नामकादेवा अस्माभिराह्वातव्याः खलु ततः पुरस्तात्तद्वलं स्तुवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

पूर्वमभिहितएवशस्त्रे अस्तिसोमइति स्तोत्रियस्तृचः । सूत्रंतु पूर्वेणसहोदाहतम् ।

तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

अस्तिसोमोअयंसुतःपिवन्त्यस्यमरुतः । उतस्वराजोअश्विना ॥४॥

अस्ति । सोमः । अयम् । सुतः । पिवन्ति । अस्थ ।

मरुतः । उत । स्वराजः । अश्विना ॥ ४ ॥

अयं पुरोवर्ती सोमः सुतोमरुदर्थं अस्माभिरभिपुतोस्ति विद्यते । तस्मादस्य अन्वादेशे ए-
नं सुतं सोमं स्वराजः स्वयं दीप्यमानाः स्वतेजसा नान्यदीयेनेत्यर्थः तादृशाः मरुतः पिवन्ति ।
उतापिच अश्विना अश्विनौ च सोमं पिवतः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

पिवन्तिमित्रोअर्यमातनांपूतस्यवरुणः । त्रिपधस्थस्यजावन्तः ॥५॥

पिवन्ति । मित्रः । अर्यमा । तना । पूतस्य । वरुणः ।

त्रिधस्थस्य । जावन्तः ॥ ५ ॥

न केवलं मरुतएव सोमपातारः । किंतु एतेपीत्याह—मित्रः सर्वेषां स्वस्वकर्मणि प्रवर्तकत्वा-
त्तात्विभूतः अर्यमाच वरुणः दुःखादीनां शत्रूणांवा वरिता निवारकः एतन्नामकासगोदेवाः
तना ततमृणांस्तुकेनेति तनं दशापवित्रं सुपांसुलुगिति तृतीयायाअन्वादेशः तनापुनतः तनापू-
तस्य परिशोधितं त्रिधस्थस्य सहविष्टन्यत्रेति त्रिधस्थं स्थानं द्रोणकलशाधवनीपूतमदा-

ख्यानि त्रीणि स्थानानि यस्य तत्तथोक्तं तादृशं जावतः स्तुत्यजनवन्तमिमं सोमं पिबन्ति ।
द्वितीयार्धेपष्ठयः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठी—

उतोन्वस्यजोषमँइन्द्रःसुतस्यगोमंतः । प्रातहोतिवमत्सति ॥ ६ ॥ २८ ॥

उतो इति । नु । अस्य । जोषम् । आ । इन्द्रः । सुतस्य ।
गोऽमंतः । प्रातः । होताऽइव । मत्सति ॥ ६ ॥ २८ ॥

उतो अपिच इन्द्रः सुतस्य अस्माभिरभिपुतस्य गोमतः गवैर्मिश्रणवतः अस्य अ-
न्वादेशः पूर्ववद्दशापवित्रेण पूतस्य सोमस्य जोषं पानरूपां सेवां प्रातः प्रातःसवने नु क्षिप्तं
आमत्सति मद्विस्तृत्यादिषु आभिमुख्येन स्तौति । यद्वा सोममेवकामयते । तत्रदृष्टान्तः—होते-
व यथा होता प्रातःसवने देवानभिष्टौति देवान् स्तोतुं वाभिवाञ्छति ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ सप्तमी—

कदत्विपन्तसूर्यस्तिरआपँइवस्त्रिधः । अर्पन्तिपूतदक्षसः ॥ ७ ॥

कत् । अत्विपन्त । सूर्यः । तिरः । आपँऽइव । त्रिधः ।
अर्पन्ति । पूतदक्षसः ॥ ७ ॥

क्षविर्मरुतो बहुवारस्तुत्वेदानीमात्मानं वितर्कयति सूर्यः प्राज्ञाः आपइव उदकानीव
तिरः यथा उदकानि विष्यगच्छन्ति तद्वत्तिरश्चीनगतयः सन्तः कत्कदा अत्विपन्त त्विपदी-
प्तौ अन्तरिक्षे कदादीप्यन्ते । किञ्च त्रिधः शत्रूणां शोषकाहन्तारः तद्विधे मरुतः पूतदक्षसः
शुद्धबलाः सन्तः कदावा अर्पन्ति अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

कदोअद्यमहानाँदेवानामवोँवृणे । त्मनाँचदस्मवर्चसाम् ॥ ८ ॥

कत् । वः । अद्य । महानाँम् । देवानाँम् । अवः ।
वृणे । त्मनाँ । च । दस्मवर्चसाम् ॥ ८ ॥

हे मरुतः महानां मंहनीयानां महतां वात्सनाच्च आत्मनैव अलंकरणैर्विनापि दस्मवर्चसां दर्शनीयतेजस्कानां अतएव देवानां द्योतमानानां वोयुष्माकमवः पालनं कव कदाहं वृणे संभजे । वृङ्संभक्तौ क्रियादिकः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आयेविश्वापार्थिवानिप्रथञ्चोचनादिवः । मरुतःसोमपीतये ॥ ९ ॥

आ । ये । विश्वा । पार्थिवानि । प्रथञ् । रोचना ।

दिवः । मरुतः । सोमऽपीतये ॥ ९ ॥

ये मरुतः विश्वा विश्वानि पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि भूतजातानि दिवः द्युलोकस्य रोचना रोचमानानि ज्योतींषि च आपमयन् सर्वत्र विस्तारितान्यकार्षुः । प्रथमस्याने पयन्स्य चङि अवस्मृद्वत्वरप्रथमदस्तृषशामिति अस्यासस्य अक्षदेशः चङन्यतरस्यामितिङिव स्वरेणमध्योदात्तः तादृशान् मरुतोदेवान् सोमपीतये सोमपानायाहमाह्वयामि ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

त्यान्नुपूतदक्षसोदिवोवोमरुतोद्भवे । अस्यसोमस्यपीतये ॥ १० ॥

त्यान् । नु । पूतदक्षसः । दिवः । वः । मरुतः ।

हुवे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ १० ॥

हे मरुतो मितराविण एतन्नामकादेवाः पूतदक्षसः परिशुद्धबलान् दिवः स्वतेजसा दीप्यमानान् यद्वा दिवः द्युलोकस्थितान् त्यान् तान् प्रसिद्धान् वोयुष्मान् नु क्षिमे हुवे आह्वयामि । किमर्थं अस्यात्मदीयस्य सोमस्य पीतये पानाय ॥ १० ॥

अथैकादशी—

त्यान्नुपेविरोदसीतस्तुर्भुमरुतोद्भवे । अस्यसोमस्यपीतये ॥ ११ ॥

त्यान् । नु । ये । वि । रोदसी दति । तस्तुः । मरुतः ।

हुवे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ ११ ॥

ये मरुतः रोदसी द्यावापृथिव्यौ वितस्तभुः स्वघटेनेव अत्यर्थं स्तब्धे चक्रुः ते रोदसी स्वाधीने अकार्पुर्तित्यर्थः । त्वान तान् सर्वतः प्रसिद्धान् नु क्षिप्रं अहं हुवे आह्वयामि । किमर्थं अस्पेत्यादि ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

त्यंनुमारुतं गणं गिरिष्ठां वृषणं हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ १२ ॥ २९ ॥

त्यम् । नु । मारुतम् । गणम् । गिरिऽस्थाम् । वृषणम् ।

हुवे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ १२ ॥ २९ ॥

त्यं तं सर्वत्र विस्तृतं गिरिष्ठां गिरिषु मेघेषु पर्वतेषु वा तिष्ठन्तं वृषणं उदकानां कामानां वा वर्षितारं मारुतं मरुत्सं वन्धिनं गणं संधं नु क्षिप्रं हुवे विंदुरहमाह्वयामि । किं प्रयोजनं अस्य अस्मदीयस्य सोमस्य पीतये पानाय ॥ १२ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ २९ ॥

आत्वेति नवचै द्वितीयं सूक्तं आनुष्टुभमैन्द्रं तिरश्चीनामागिरसः ऋषिः । तथा चानुक्रम्यते—
आत्वा नव तिरश्चीरागिरस आनुष्टुभमिति । आभिष्वविकेपूकथ्येषु तृतीयसवनेच्छावाकस्यात्वा-
गिर इति तृचो वैकल्पिको नुरूपः स्रज्यवेहि—गायन्ति त्वा गायत्रिण आत्वा गिरो रधीरिवेति ।

तत्र प्रथमा—

आत्वा गिरो रधीरिवास्थुः सुते पुं गिर्वणः ।

अभित्वा समनूपतेन्द्रं वत्सं न मातरः ॥ १ ॥

आ । त्वा । गिरः । रथीऽइव । अस्थुः । सुतेपुं । गिर्वणः ।

अभि । त्वा । सम । अनूपत । इन्द्रं । वत्सम् । न । मातरः ॥ १ ॥

हे गिर्वणः गीर्भिर्वननीयेन्द्रं सुतेषु सोमेषु अभिपुतेषु सत्सु गिरोस्माकं स्तुतिरक्षण-
वाचः त्वा त्वां आस्थुः आभिमुख्येन शीघ्रं तिष्ठन्ति । तत्र दृष्टान्तः—रथीरिव यथा रथवान् रथेन
गच्छन् वीरः प्राप्यं देशं क्षिप्रं गच्छति तद्वदस्माभिरपि मन्तव्यं त्वां स्तुतयोभिगच्छन्ति । किंच
हे इन्द्र अस्मदीयागिरः त्वा त्वाभिर्लक्ष्य समनूपत सम्यक् शब्दायन्ते स्तुवन्तीत्यर्थः । नूतवने

कुटादिः तस्य लुङिरूपं । तच्चष्टान्तः—वत्सं मातरः यथा मातरोगावः वत्सं अभिलक्ष्य हंभा-
रवादिशब्दं कुर्वन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आत्वाशुकाअचुच्यवुःसुतासंइन्द्रगिर्वणः ।

पिबान्तुस्यान्धसइन्द्रविश्वांसुतेहितम् ॥ २ ॥

आ । त्वा । शुकाः । अचुच्यवुः । सुतासं । इन्द्र । गिर्वणः ।

पिबं । तु । अस्य । अन्धसः । इन्द्रं । विश्वांसु । ते । हितम् ॥ २ ॥

हे गिर्वणोगीर्भिवननीयेन्द्र शुकाः ग्रहेषु पात्रेषुच दीयमानाः सुतासोस्माभिरभिपुताः सोमाः
त्वा त्वां आचुच्यवुः आगच्छन्तु । अचुच्यवुः बहुलंछन्दसीति शपःश्लुः ततस्त्वमस्मा-
भिर्दीयमानस्यास्यान्धसः सोमस्य भवदीयं भागं तु क्षिप्रं पिब । यद्वा क्रियाम्रहणं कर्तव्यमिति
संप्रदानं चतुर्थ्यर्थे बहुलंछन्दसीति पृथी तदिदं सोमरूपमन्नं क्षीघ्रं पिब । तदेवोपपादयति—हे
इन्द्र विश्वासु सर्वासु दिक्षु ते त्वदर्थं सोमपुरोडाशादिहविर्हितं निहितं भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पिबांसोममदायकमिन्द्रंश्वेनाभृतंसुतम् ।

त्वंहिशश्वन्तीनांपतीराजाविशामसि ॥ ३ ॥

पिबं । सोमम् । मदाय । कम् । इन्द्रं । श्वेनः अभृतम् । सुतम् ।

त्वम् । हि । शश्वन्तीनाम् । पतिः । राजा । विशाम् । असि ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं श्वेनाभृतं ह्यहोर्भश्छन्दसीति हकारस्यभकारः द्युलोकात् श्वेनरूपया गा-
यत्र्या आहृतं सुतमभिपुतं सोमं मदाय हर्षाय पिब कमिति पूरणः सुखार्थेवा सुखेन सोमं
पिब । हिशब्दो हेतौ हि यस्मात्त्वं शश्वन्तीनां बह्वीनां विशां मरुद्गणानां सर्वेषां देवगणानां च
पतिः पालयिता स्वामी अस्ति भवसि तथा राजा स्वतेजसा दीप्यमानश्चास्ति अतस्त्वं
पूर्वं सोमं पिबेति ॥ ३ ॥

आभिप्रविकेपूक्येषु तृतीयपसवनेच्छावाकस्य श्रुधीहवंतिरश्वाइति वैकल्पिकः स्तोत्रियः ।
सन्निवृत्तं च—श्रुधीहवंतिरश्वा आश्रुत्कर्णं श्रुधीहवमिति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

श्रुधीहवँतिरश्रयाइन्द्रयस्त्वासपर्यति ।
सुवीर्यस्यगोमतोरायस्पूर्धिमहान्असि ॥ ४ ॥

श्रुधि । हवँम् । ति॒र॒श्रयाः । इन्द्र । यः । त्वा । स॒पर्य॒ति ।
सु॒वी॒र्य॒स्य । गो॒म॒तः । रा॒यः । पूर्॒धि । म॒हान् । अ॒सि ॥ ४ ॥

हे इन्द्र यः त्वा त्वां सपर्यति सपरशब्दः कंठ्यादिः हविर्भिः परिचरति तादृशस्य तिर-
श्रयः एतन्नामकस्य ऋषेः मम हवँ स्तुतिभिः त्वद्विषयमाह्वानं श्रुधि शृणु । श्रुत्वाच हे इन्द्र त्वं
सुवीर्यस्य शोभनवीर्योपेतस्य यद्वा वीरे पुत्रे भवं वीर्यं सुपुत्रवतः गोमतः गयादिपशुमतः रा-
योधनस्पदानेन पूर्धि अस्मान्पूरय । एतदसामर्थ्यं कुतइत्यतआह— त्वं महान् गुणाधिकः दे-
वानां श्रेष्ठश्चासि भवसि खलु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इन्द्रयस्तेनवीयसीगिरिमन्द्रामजीजनत् ।
चिकित्विन्मनसंधियं प्रत्नामृतस्यपिप्युपीम् ॥ ५ ॥ ३० ॥

इन्द्र । यः । ते । न॒वी॒य॒सीम् । गि॒र॒म् । म॒न्द्राम् । अजी॑जनत् ।
चि॒कि॒त्वि॒न्म॒न॒सं॒धि॒यं॒ प्र॒त्नाम् । ऋ॒त॒स्य॑ पि॒प्यु॒पी॒म् ॥ ५ ॥ ३० ॥

हे इन्द्र योयजमानो नवीयसीं नवतरां पुनःपुनः क्रियमाणतया मन्द्रां मदकरीं गिरं
स्तुतिरक्षणं वाचं ते त्वदर्थं अजीजनत् उदपोपदत् अकार्पादित्यर्थः । तस्मै स्तोत्रे त्वं प्रत्नां
पुरातनं ऋतस्य सत्यस्य संबन्धि यद्वा तृतीयार्थे षष्ठी सत्येन पिप्युपी प्रवृद्धं लिङ्चङोश्चेति
प्यायतेःपीभावः तादृशं चिकित्विन्मनसं । कितज्ञाने कसौ रूपं आकारस्येकारश्छान्दसः चि-
कित्वांसि ज्ञातानि सर्वेषां हृदयानिययेति अमायया क्रियमाणं यत्तवरक्षणं सर्वेषां हृदयं प्र-
ज्ञापयतीति तद्वतीन्द्रियार्थदर्शकं धियं त्वदीयं रक्षणाख्यं तस्मै कुरु ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे त्रिशोर्वागः ॥ ३० ॥

अथ षष्ठी—

तमुष्टवामयंगिरइन्द्रमुक्थानिवावृधुः ।

पुरूष्यस्यपौंस्यासिसासन्तोवनामहे ॥ ६ ॥

तम् । ऊँ इति । स्तवाम् । यम् । गिरः । इन्द्रम् । उक्थानि ।

वृधुः । पुरूणि । अस्य । पौंस्या । सिसासन्तः । वनामहे ॥ ६ ॥

ऋषयः परस्परमाहुः तं पूर्वोक्तक्षणं उदित्यवधारणे तमेवेन्द्रं स्तवाम् स्तुतिभिः स्तुमः । यं इन्द्रं गिरोस्माकं स्तुतयः उक्थानि शस्त्राणि च वावृधुः प्रावर्धयन् तं स्तुमः । ततोवपं अ-
स्येन्द्रस्य पुरूणि बहूनि पौंस्या वीर्याणि सिसासन्तः पणसंभक्तौ सनीडभावपक्षे आवेरुवे
सनेतिरनइति सांहितिकं पत्वं तानि वीर्याणि संभक्तुमिच्छन्तः सन्तः वनामहे तमिन्द्रं स्तुति-
भिः संभजामहे ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

एतोन्विन्द्रंस्तवामशुद्धंशुद्धेनसाम्रा ।

शुद्धैरुक्थैर्वावृध्वासंशुद्धआशीर्वान्ममत्तु ॥ ७ ॥

एतो इति । नु । इन्द्रम् । स्तवाम् । शुद्धम् । शुद्धेन । साम्रा ।

शुद्धैः । उक्थैः । वृध्वासंम् । शुद्धः । आशीः । वान् । ममत्तु ॥ ७ ॥

अत्रेतिहासमाचक्षते—पुराकिण्ड्रो वृत्रादिकानसुरान् हत्वा ब्रह्महत्यादिदोषेणात्मानमप-
रिशुद्धमित्यमन्यत ततस्तद्दोषपरिहारयेन्द्रः ऋषीन्बोचत् अपूर्वं मां युष्मदीयेन साम्रा
शुद्धं कुरुतेति । ततस्ते च शुध्युत्पादकेन साम्रा शस्त्रैश्च परिशुद्धमकारुः पश्चात्पूनाये-
न्द्राय यागादिकर्माणि सोमादीनि हवींषि प्रादुरिति । एषोर्थः शाट्यायनकब्राह्मणे प्रतिपा-
दितः—इन्द्रोवासुरान्हत्वापूतइवामेध्योमन्यत सौकामयत शुद्धमेव मासंतं शुद्धेन साम्रा
स्तुपुरिति । सऋषीन्ब्रवीत् स्तुतमेति ततःऋषयःसामापश्यन्तेनास्तुवन्तेतोन्विन्द्रमिति । ततोवा-
न्द्रः पूतः शुद्धमेध्योभवदिति । तथाचास्या ऋचोयमर्थः—ऋषयः परस्परं ब्रुवन्ति नु क्षिमेतो-
आगच्छतैव आगत्य च शुद्धेन शुध्युत्पादकेन साम्रा तथा शुद्धैः शुद्धिहेतुभिरुक्थैः शस्त्रैश्चेन्द्रं
शुद्धमपाविर्न कृत्वा स्तवाम् स्तुयाम ततः सामशस्त्रैश्च वावृध्वासं पापराहित्येन वर्धमानं तमिन्द्र-

मिन्द्रं शुद्धः दशापवित्रेण आशीर्वात् आश्रयणवान् गव्यादिभिः छन्दसीरइति मतुपोवत्वं ता-
दृशः सोमोममत्तु इन्द्रं मादयतु । मदायवेच्छान्दसः श्नुः ॥ ७॥

अथाष्टमी—

इन्द्रं शुद्धो न आगहि शुद्धः शुद्धाभि रूतिभिः ।

शुद्धो रयिनि धारय शुद्धो ममद्वि सोम्यः ॥ ८ ॥

इन्द्रं । शुद्धः । नः । आ । गहि । शुद्धः । शुद्धाभिः । रूतिभिः ।

शुद्धः । रयिम् । नि । धारय । शुद्धः । ममद्वि । सोम्यः ॥ ८ ॥

हे इन्द्र शुद्धः अस्मदीयैः सामभिः शस्त्रैश्च परिशुद्धस्त्वं नोस्मानागहि आगच्छ । शुद्धा-
भिरूतिभिः कृतयोमरुतः अवन्ति सर्वत्र गच्छन्तीति वा तेषां सामभिः शस्त्रैः परिपूताः तैर्मरुद्भिः
सह शुद्धः पापरहि स्त्वमागहि आगत्य च शुद्धस्त्वं रयिं धनमस्मात्तु निधारय नितरां स्था-
पय । किंच शुद्धस्त्वं सोम्यः सोमार्हो भूत्वा ममद्वि सोमेन माय । मदीहर्षे लोदि बहुलं छन्दसी-
ति शपः श्नुः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इन्द्रं शुद्धो हि नो रयिं शुद्धो रत्नानि दाशुपे ।

शुद्धो वृत्राणि जिघ्रसे शुद्धो वाजं सिसाससि ॥ ९ ॥ ३१ ॥

इन्द्रं । शुद्धः । हि । नः । रयिम् । शुद्धः ।

रत्नानि । दाशुपे । शुद्धः । वृत्राणि । जिघ्रसे ।

शुद्धः । वाजम् । सिसाससि ॥ ९ ॥ ३१ ॥

हे इन्द्र शुद्धः हि स्वधारणे शुद्ध एव त्वं रयिं धनं नोस्मभ्यं प्रयच्छ । तथा शुद्धस्त्वं दा-
शुपे हविर्दत्तवते यजमानाय रत्नानि रमणीयानि धनादीनि च देहि । तवः शुद्धः पापरहितस्त्वं
वृत्राणि अपामावरकान् कर्मविघ्नकारिणः शत्रून् पापानि वा जिघ्रसे हंसि । तवः शुद्धः शत्रुहन्-
नदोषपरिहाराय अस्मदीयैः सामभिः शस्त्रैः परिशुद्धस्त्वं वाजमर्जं अस्मभ्यं सिसाससि मदा-

तुमिच्छसि । यदा यदा रात्रूनह हन्यां तदातदा शुच्युत्पादकैः सामभिः शस्त्रैश्च यूयं मां परियु-
ज्यं कुरुतेति अस्मभ्यमन्नं दातुं इच्छसीत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे एकविंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अस्माइत्येकविंशत्यृचं तृतीयं सूक्तं । अवानुक्रम्यते—अस्मैसैका द्युतानोवा मारुतसै-
ष्टुभं चतुर्थीविराळिष्यामीति मारुतः पादः परैन्द्रावार्हस्पत्येति । द्युतानाख्यो मरुतांपुत्रकःपिः
तिरश्चीर्नामांगिरसोवा । चतुर्थीविराट् शिष्टास्त्रिष्टुभः इन्द्रोदेवता इष्यामिवोमरुतइतिपादोमरु-
देवत्यः अवद्वप्सइत्येपात्विन्द्रावृहस्पतिदेवताका सूक्तविनियोगोलिंगादवगन्तव्यः ।

तस्मिन्सूक्ते प्रथमा—

अस्माउपासुआतिरन्तयाममिन्द्रायनक्तमूर्म्याःसुवाचः ।
अस्माआपोमातरःसप्ततस्थुर्नृभ्यस्तरायसिन्धवःसुपाराः ॥ १ ॥
अस्मै । उपसतः । आ । अतिरन्त । यामम् । इन्द्राय । नक्तम् ।
ऊर्म्याः । सु॒वाचः । अस्मै । आपः । मा॒तरः । स॒प्त । त॒स्थुः ।
नृ॒भ्यः । तरा॑य । सिन्ध॑वः । सु॒पाराः ॥ १ ॥

इन्द्रसामर्थ्यात् भीताउपसतः उपःकालाः अस्मैपूर्वोक्तगुणोपेतायेन्द्राय यामं स्वस्वग-
मनं आ अतिरन्त तिरतिर्वर्धनकर्मा समन्तादवर्धयन्त । यथा पूर्वमुद्यन्ति तथेदानीमपि
अस्मै उद्गताअभवन् । तथा ऊर्म्याः रात्रिनामैतत् ऋगतिप्रापणयोः अर्तैरुच्येति मिप्रत्ययः भवे-
छन्दसीतियत् सर्वैरभिगन्तव्याः रात्रौहि सर्वे स्वनिवासं गच्छन्ति स्वनिष्ठयप्राप्तिहेतुभूवाः
रात्रयः नक्तं अपररात्रिकाले सुवाचः शोभनवाचोभवन्ति तस्मिन्काले हि सर्वे वेदाध्ययनानि
शास्त्रश्रवणचिन्तनादीनि कुर्वन्ति तस्मात्कल्याणवाचोभवन् इन्द्रेनुशासति वेदाद्यनुमाने नि-
रताअभवन् । तथा आपः आपूव्यावौ सर्वतोव्यापामातरः जगतांनिर्माच्यः सप्त सप्तसंख्याकाः
सिन्धवः स्पन्दमाना गंगाद्यानद्यः यद्वा सर्पणशीलाः सिन्धवः सरितः वातामावरकस्य अहेः
हननेनोत्पादकत्वादस्माइन्द्राय तस्थुः नृभ्यस्तराय मनुष्याणां मुखेन वरणार्थं सुपाराः शो-
भनपाराः सुखेन तर्तु योग्याः अभवन्तित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अतिविद्धाविधुरेणाचिदस्त्रात्रिःसप्तसानुसंहितागिरीणाम् ।

नतद्देवोनमर्त्यस्तुतुर्याद्यानिप्रवृद्धोदृपभश्चकार ॥ २ ॥

अतिविद्धा । विधुरेण । चित् । अस्त्रा । त्रिः । सप्त ।

सानु । सप्तसंहिता । गिरीणाम् । न । तत् । देवः । न । मर्त्यः ।

तुतुर्यात् । यानि । प्रवृद्धः । उदृपभः । चकार ॥ २ ॥

विधुरेण । वर्णव्यत्ययः । चिदप्यर्थे विधुरेण असहायेनापि अस्त्रा असुक्षेपणे ताच्छी-
लिकस्तुन् शत्रुक्षेपणशीलेनेन्द्रेण । यद्वा अस्त्रा अस्त्रेण वज्रेण त्रिःसप्त एकविंशतिसंख्यानि सं-
हिता संहितानि एकत्र संघीभूतानि गिरीणां सप्तानां पर्वतानां सानु सानूनि अतिविद्धा अति-
विद्धानि अतीत्य ताडितानि तेन मुक्तोदृजपातः तानि भित्वागमदित्यर्थः । अत्र तैत्तिरीयकं
ब्राह्मणं—दर्भपुंजीलमुद्धृत्य सप्तगिरीन् भित्वा तमहन्त्रित्यादि । तस्येन्द्रस्य वृत्तानि सानुभेदाना-
नि कर्माणि देवइन्द्राद्व्यतिरिक्तोदेवो मर्त्यो मनुष्योवा नतुतुर्यात् नतरेव तथाकर्तुं नशक्नोती-
त्यर्थः । तृष्वनतरणयोः लिङिछान्दसः शपःश्लुः बहुलंछन्दसीत्युत्वं । यद्वा तुरत्वरणे जौहोत्या-
दिकः । प्रवृद्धः सोमपानेन वलेनवा प्रवृद्धः वृषभः कामानामुदकानांवा वर्षकः इन्द्रः यानि
कर्माणि चकार छतवान् तानि देवो मनुष्योवा नतुतुर्यात् नहन्त्यात् हन्तुं शक्नोतभवेत् । अ-
स्मिन्पक्षे तूरी गतिर्हिंसावरणयोरित्येतत्स्वरूपं । यथायोग्यं दीर्घाभावोह्रस्वश्छान्दसः न त-
थाकर्तुं शक्नोतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रस्यवज्रंआयसोनिर्मिश्रंइन्द्रस्यबाह्वोर्भूयिष्ठमोजः ।

शीर्षन्निन्द्रस्युक्तवोनिरेकआसन्नेपन्तश्रुत्याउपाके ॥ ३ ॥

इन्द्रस्य । वज्रः । आयसः । निर्मिश्रः । इन्द्रस्य । बाह्वोः ।

भूयिष्ठम् । ओजः । शीर्षन् । इन्द्रस्य । उक्तवः । निरेके ।

आसन् । आ । ईपन्त । श्रुत्यै । उपाके ॥ ३ ॥

उक्तगुणस्य इन्द्रस्य वज्रआयसः अयसा निर्मितः अयोमयइत्यर्थः सवज्रः इन्द्रेण स्व-
हस्ते निमिथ्लः संमिश्रः अत्यन्तं संबद्धः कृतः अतएव इन्द्रस्य बाहोर्भुजयोर्भूयिष्ठं बहुवमो-
जोवीर्यमस्ति । तथानिरेके निपूर्वादिच्यतेवां निस्पूर्वादितेर्वेति सदेहादनवग्रहः । निर्गमने यदा
युद्धार्थमिन्द्रो निर्गच्छति तदानीमिन्द्रस्य शीर्षं शिरसि ऋतवः कर्माणि शिरस्त्राणनिधाना-
दीनि । यद्वा शिर इति गलपभृत्यूर्ध्वमंगमुच्यते तत्रत्याग्यामक्षिभ्यां दर्शनपेरणादीनि कर्माणि
भवन्ति । तथा आसन् आस्यस्थ आसन्नादेशः आस्येच यानि कर्माणि युद्धार्थं वाजिनो गजान्
संनाहयतेत्यादीनि भवन्ति । किंच श्रुत्यै संग्रामाय निर्गच्छतोनुशासत इन्द्रस्य वाक्यश्रवणा-
र्थं सर्वे उपजीविनो भृत्याः उपाके अन्तिके एषन्त । अयमिन्द्रोस्मान् कुत्रकुत्र कार्ये निषोदप-
तीत्येतेन मनसा तदन्तिके समन्तादागच्छन्ति । ईषगतिर्हि सा दर्शनेषु औवादिकः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मन्येत्वा यज्ञियं यज्ञियानां मन्येत्वा च्यवनं मच्युतानाम् ।

मन्येत्वा सत्त्वनामिन्द्रकेतुं मन्येत्वा वृषभं चर्पणीनाम् ॥ ४ ॥

मन्ये । त्वा । यज्ञियम् । यज्ञियानाम् । मन्ये । त्वा । च्यवनम् ।

अच्युतानाम् । मन्ये । त्वा । सत्त्वनाम् । इन्द्र । केतुम् । मन्ये ।

त्वा । वृषभम् । चर्पणीनाम् ॥ ४ ॥

एतदादयः प्रत्यक्षाः हे इन्द्र त्वा त्वां यज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानामपि यज्ञियं पुरस्तादे-
व यज्ञार्हमिति मन्ये अवबुध्ये । तथा त्वा त्वां अच्युतानां च्युतिरहितानामपि पर्वतानां प्यव-
नं प्यावयितारं वज्रेण विभेदकमिति मन्ये जानामि । यद्वा अच्युतानां वलेन प्यावयितुमश-
क्यानां वलिनां वीराणां अपि स्ववलेन विद्रावयितारमिति जाने । किंच हे इन्द्र सत्त्वनां सत्त्वानां
पणसंभक्तौ कनिष्ठं संभजमानानां भटानां केतुमुच्छ्रितमिति मन्ये । यद्वा सत्त्वनां स्तुतिभिर्ह-
विर्भिर्वा संभक्तृणां वृष्टूणां केतुं आत्मनः प्रज्ञापकं तेषां पूजनीयमिति वा मन्ये । तथा त्वा त्वां
चर्पणीनां मनुष्याणां वृषभं अभिमतफलवर्षकमिति मन्ये जानामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आपहृज्वं वाहो रिन्द्र धत्सेमदच्युतमहं ये हन्त वाउ ।

प्रपर्वता अनवन्त प्रगावः प्रवृद्धाणो अभिनसन्त इन्द्रम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥

आ । यत् । वज्रम् । वाहोः । इन्द्र । धत्से । मदश्च्युतम् ।
अहये । हन्तुवै । ऊँ इति । प्र । पर्वताः । अनवन्त । प्र । गावः ।
प्र । ब्रह्माणः । अभिहनक्षन्तः । इन्द्रम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥

हे इन्द्र वाहोर्वज्रमायुधं कीदृशं मदच्युतं शत्रूणां मदस्य च्यावयितारं यद्यदा आधत्से
आदधासि । किमर्थं अहये अहिनामानमसुरं मेघंवा हन्तुवै उदित्यवधारणे हन्तुमेव । किंच यदावा
इन्द्रेण अहिनामके असुरे हते सति पर्वता जगदापूरकामेषाः प्रानवन्त नुशब्दे प्रकर्षेणाशब्दयन्
यदावा । गावः तदस्थान्युदकानि च प्रकर्षेण ध्वनिमकुर्वन् । उदकान्यध्वनयन्नित्यत्र याजुषो-
निगमः—यददःसंपयन्तीरहावनदताहते तस्मादानघोनामस्येति । तुरीयःपादः परोक्षः तदानीम-
भिनक्षन्तः अभितइन्द्रं स्तुतिभिर्हविर्भिर्गच्छन्तो ब्रह्माणो ब्राह्मणाइन्द्रं पर्यवरन् । यद्वा ब्रह्माणः
बृहवृद्धौ प्रवृद्धाः पर्वतादयः इन्द्रमस्तुवन् इति ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे द्वार्विशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथ पष्ठो—

तमुष्ट्वामयइमाज्जानविश्वाजातान्यवराण्यस्मात् ।
इन्द्रेणमित्रंदिधिपेमगीभिरुपोनमोभिर्हृषंविशेम ॥ ६ ॥
तम् । ऊँ इति । स्त्वाम् । यः । इमा । ज्जानं । विश्वा । जातानि ।
अवराणि । अस्मात् । इन्द्रेण । मित्रम् । दिधिपेम् । गीःऽभिः ।
उपो इति । नमःऽभिः । हृषभम् । विशेम ॥ ६ ॥

परस्परं स्तोतारआहुः तमु तमेवेन्द्रं वयं संहत्य स्त्वाम् स्तोत्रं करवाम । यइन्द्रः इमा इमानि
भूतानि जजान जनयामास तस्मादस्मादिन्द्रादेव विश्वा विश्वानि सर्वाणि वस्तुजातानि सर्वा-
णि जगन्तिवा अवराणि अवरकालीनानि पश्चाद्भवानि भवन्ति तेनानेनेन्द्रेण वयं गोभिः स्तुति-
भिः मित्रं लुप्तभावे प्रत्ययेन निर्देशः मैत्रीं दिधिपेम् धारयेम् । दिधिप धारणेइति धातुं केचिद्वदन्ति
यद्वा मित्रं छान्दसमेकवचनं वयमिन्द्रेणसह मित्राणि सुहृदोभवामेति गोभिर्हिन्द्रं शब्दयेम् ।
धिपशब्दे जौहोत्यादिकः अवव्यत्ययेन द्विविकरणात् शुभ्र शएच । ततो नमोभिः क्रियमाणै-
र्नमस्कारैः दीयमानैर्हविर्भिर्वा वृषभं कामानां वर्षकमिन्द्रं उपोविशेम अस्पदभिमुखमेव कुर्याम॥६॥

अथ सप्तमी—

वृत्रस्य त्वाश्वसथादीर्पमाणा विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः ।
 मरुद्भि रिन्द्रसख्ये ते अस्त्वथे मा विश्वाः पृतना जयासि ॥ ७ ॥
 वृत्रस्य । त्वा । श्वसथात् । ईर्पमाणाः । विश्वे । देवाः । अजहुः ।
 ये । सखायः । मरुत्क्षिभिः । इन्द्र । सख्यम् । ते । अस्तु । अयं ।
 इमाः । विश्वाः । पृतनाः । जयासि ॥ ७ ॥

हे इन्द्र तव ये विश्वे देवाः प्राक्सखायः संग्रामे सखित्वं कुर्यामिति मित्राणि अभवन्
 ते सर्वे देवाः वृत्रस्य वृत्रासुरस्य श्वसथात् श्वसेरौणादिकोथपत्ययः सर्वानागच्छतोद्दृष्ट्वा तेषां
 भीत्युत्पादनाय वृत्रासुरः श्वासमकार्षीत् श्वासाद्भीताः सन्तः अतएव ईर्पमाणाः सर्वतः पलाय-
 मानाः त्वा त्वामजहुः संग्रामेत्यक्तवन्तः एवं सति हे इन्द्र मरुद्भिः सह सख्यं सखिभावस्ते द-
 वास्तु । ये मरुतस्त्वां न परित्यजन्ति तैः सहेति । अथानन्तरं इमा विश्वाः पृतनाः शत्रुसेना ज-
 यासि स्वबलेनाभिभवसि अनेन वृत्रघ्नं तमिन्द्रमाह । अत्र इन्द्रो वै वृत्रं हनिष्यन् इत्यादि ब्राह्मणमनु-
 संधेयम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रिः पृष्टिस्त्वा मरुतो वा वृधाना उस्त्रा इव राशयो यज्ञियांसः ।
 उपत्वेमः रुधि नो मागधेयं शुष्मं ते एना हविषा विधेम ॥ ८ ॥
 त्रिः । पृष्टिः । त्वा । मरुतः । वृधानाः । उस्त्राः इव । राशयः ।
 यज्ञियांसः । उप । त्वा । आ । इमः । रुधि । नः । मागधेयम् ।
 शुष्मम् । ते । एना । हविषा । विधेम ॥ ८ ॥

प्रसंगादेतावन्तो मरुतः सहाया अभजित्याह—हे इन्द्र त्रिः त्रयः जसः सुपांसुलुगितिसुः
 पृष्टिः पृष्ट्युत्तरं त्रिसंख्याका मरुतः । ते च तैत्तिरीयके—ईदृङ्चान्यादृङ्चेत्यादिना नवसुगणेषु
 सप्तसप्तनिपादिताः । तत्र आदिपञ्चगणाः संहितायामाग्रायन्ते स्वतवांश्च प्रयासी च सानपनश्च

गृहमेधीच क्रीडीच शाकीचोजपीचेति । सैलिकः पष्ठोगणः ततोऽधुनिश्च ध्वान्तश्चेत्याद्यास्त्रयोर-
प्येनुवाक्याः । इत्थं त्रयः पष्टिसंख्याकाः उस्माइवराशयः गावइव संधीभूतास्ते त्वा त्वां वावृ-
धानाः स्ववलेन वर्धितवन्तः तेमरुतः यज्ञियासो यज्ञार्हाअभवन् । तं मरुत्सहायमिन्द्रं त्वा त्वां वयं
एमः उपगच्छामः ततस्त्वं नोस्मभ्यं भागधेयं भजनीयं धनं रुधिकुरु । पश्चाद्वयमपि एना एनेन
सोमलक्षणेन हविषा ते तुभ्यं शुष्मं शत्रूणां शोपकं बलं विधेम । विधविधाने विदधम
कुर्मइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

तिग्ममायुधं मरुतामनीकं कस्तं इन्द्रं प्रति वज्रं दधर्ष ।

अनायुधासो असुरा अदेवाश्च क्रेण तां अपवप क्रजीपिन् ॥ ९ ॥

तिग्मम् । आयुधम् । मरुताम् । अनीकम् । कः । ते । इन्द्र । प्रति ।

वज्रम् । दधर्ष । अनायुधासः । असुराः । अदेवाः । चक्रेण ।

तान् । अप । वप । क्रजीपिन् ॥ ९ ॥

हे इन्द्र ते तव स्वभूतं तिग्मं तीक्ष्णमायुधं आयुधतेनेनेति आयुधं धनुः तव मरुतां
त्रयः पष्टिसंख्याकानां त्वत्सहायानां अनीकं संघं च त्वदीयं वज्रं च कः कोवा देवो मनुष्यो वा प्र-
तिदधर्षं प्रतिकूलमभिभवति अभिभावको नास्तीत्यर्थः । धूपप्रसहने । आधृषाद्वेति विभाषि-
तमिच्छि तदभावे लितिरूपं । अतएव अनायुधासः धनुराद्यायुधवर्जिता अदेवाः देववर्जिता
देवद्विषोऽपि असुराः सन्ति हे क्रजीपिन् अपार्जितो भिषुष्यः सोम क्रजीपी तद्वन्निन्द्र तानसुरान्
चक्रेण चक्रसमानवीर्येण चक्ररूपेण वज्रेण वा अपवप अपगतान्कुरु अपनुदेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

महउग्रायं तवसे सुहृत्किं प्रेरय शिवतमाय पश्वः ।

गिर्वाहसे गिर इन्द्राय पूर्वीर्धेहितन्वे कुविदङ्गवेदत् ॥ १० ॥ ३३ ॥

महे । उग्राय । तवसे । सुहृत्किम् । प्र । ईरय । शिवतमाय ।

पश्वः । गिर्वाहसे । गिरः । इन्द्राय । पूर्वीः । धेहि ।

तन्वे । कुविद् । अङ्ग । वेदत् ॥ १० ॥ ३३ ॥

हे स्तोतः महे महते गुणेः उग्राय बलेनोद्गुणांय तवसे तुइति धातुर्वृद्ध्यर्थः । पृथ्वाय शिवतमाय कल्याणतमायेन्द्राय सुवृत्तिशोभनां स्तुतिं प्रेरय चोदय कुरु । किमर्थं पशवः पशोः द्विपाच्च चतुष्पाच्च पशोर्मम अस्मदीयाय गवेवा यद्वा पशोरतीन्द्रियार्थं द्रुष्टुर्मम धनादिकं दातुं गवे सुखादिकं प्रदातुमिन्द्राय स्तुतिं प्रेरय । एतदेवाह हे स्तोतः गिर्वाहसे गीभिः स्तुतिभिरुत्तमानायेन्द्राय पूर्वविरह्नीः गिरः स्तुतीः धेहि कुरु । ततः सइन्द्रः तन्वे तनोति कुडमिति तनूस्तनयः तस्मै पुत्राय स्वशरीराय आत्मनेवा कुवित् बहुनामैतत् बहुधनं अंग क्षिपं वेदत् संभयतु ददातु । विद्वत्भागे छेदचडागमः कुविच्छन्दयोगादनिवातः ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथैकादशी-

उक्थवाहसेविभ्वेमनीपांद्रुणानपारमीरयानदीनाम् ।

निस्पृशाधियातन्विश्रुतस्यजुष्टतरस्यकुविद्वद्वेदत् ॥ ११ ॥

उक्थवाहसे । विभ्वे । मनीयाम् । द्रुणां । न । पारम् । ईरय ।

नदीनाम् । नि । स्पृश । धिया । तन्वि । श्रुतस्य । जुष्टतरस्य ।

कुवित् । अङ्ग । वेदत् ॥ ११ ॥

हे स्तोतः उक्थवाहसे उक्थैः स्तोत्रशस्त्रादिभिरुत्तमानाय अतएव विभ्वे महते यद्वा शत्रूणामभिभवित्वे इन्द्राय इन्द्रार्थं मनीषां मनसईषां स्तुतिं ईरय प्रेरय । तत्रदृष्टान्तः-द्रुणान-यथा नाविकः नदीनां नदमानानां सरितां पारं तीरं प्रति पथिकं द्रुणा नावा प्रापयति तद्वदिदं प्रति स्तुतिं गमयेति । किंच निस्पृश नितरां धनं स्पर्शय गमय तन्वि आत्मनि पुत्रेवा । कीदृशं श्रुतस्य सर्वत्र विश्रुतस्य प्रसिद्धस्य जुष्टतरस्य अत्यर्थं प्रीणयितुरिन्द्रस्य स्वभूतं धनं धिया त-दीयया स्तुत्या कर्मणावा आत्मानं गमय तत्स्वयाभिष्टुतइन्द्रः कुविद्वद्वधनं अंग क्षिपं वेदत् संभयतु ददातु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

तद्विविद्धियत्तइन्द्रोजुजोपत्स्तुहिसुष्टुतिनमसाधिवात ।

उपभूजरितमार्गवण्यश्रावयावाचंकुविद्वद्वेदत् ॥ १२ ॥

तत् । विविद्धि । यत् । ते । इन्द्रः । जुजोषत् । स्तुहि । सुस्तुतिम् ।
नमसा । आ । विवास । उप । भूप । जरितः । मा । रुवण्यः ।
श्रवय । वाचम् । कुवित् । अङ्ग । वेदत् ॥ १२ ॥

हे ऋत्विक् तत्सोमादिहविः स्तोत्रं वा विविद्धि व्यापय तानीन्द्रार्थं कुर्वित्यर्थः । ते तव स्वभूतं
यद्धविः स्तोत्रं वा इन्द्रो जुजोषत् स्वीकुर्यात् तत्कुरु । जुषीषीति सेवनयोः छेदिशपः भुः अडाग-
मच्छान्दसत्वात् श्राव्यस्तस्येति गुणप्रतिषेधाभावः । हे स्तोतः सुष्टुतिं सुस्तुतिं शोभनास्तुतिर्म-
स्य सतथोक्तः तादृशमिन्द्रं स्तुहि । तथा नमसा स्तोत्रेण हविषा वा आविवास इन्द्रमाभिमुख्येन
परिचर । विवासतिः परिचरणकर्मा छेदिरूपं । हे जरितः स्तोतः उपभूष भूप अलंकारे अलंकृतो-
भव मारुवण्यः धनाभावात् मा ध्वनयः मारोदीरित्यर्थः । धनागमने कारणमाह—हे स्तोतः वाचं
स्तुतिं इन्द्रं श्रावय ज्ञापय ततस्त्वया स्तुतइन्द्रः तुष्टुं कुवित् बहुधनं क्षिप्रं प्रयच्छतु ॥ १२ ॥

पृष्ठचण्डहगतेपूकथ्येपु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे अवद्वत्स इति वृचः । सूत्रितंच—अ-
वद्वत्सो अंशुमतीमतिष्ठदिति तिस्रोच्छामइन्द्रमिति नित्यमैकाहिकमिति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते प्रयोदशी—

अवद्वत्सो अंशुमतीमतिष्ठदियानः रुष्णो दशभिः सहस्रैः ।
आवत्तमिन्द्रः शच्या धर्मन्तमपस्नेहितीर्तुमणा अधत्त ॥ १३ ॥
अव । द्रप्सः । अंशुमतीम् । अतिष्ठत् । इयानः । रुष्णः । दशभिः ।
सहस्रैः । आवत्त । तम् । इन्द्रः । शच्या । धर्मन्तम् । अप ।
स्नेहितीः । तृष्टमनाः । अधत्त ॥ १३ ॥

अत्रेतिहासमाचक्षते—किंल रुष्णोनामासुरः दशसहस्रसंख्यैरसुरैः परिवृतः सन् अंशुमती-
नामधेयाया नद्यास्तीरे अतिष्ठत् । तत्र तं रुष्णमुदकमध्ये स्थितं इन्द्रो बृहस्पतिना सहागच्छत्
आगत्य तं रुष्णं तस्यानुचरांश्च बृहस्पतिसहायोजयानेति । केचिदन्यथावदन्ति—तेषां कथा-
हेतुः द्रप्स इति उदककणो मिधीयते सतु सोमः । द्रप्सश्चस्कन्देत्यादिषु । सोमपरत्वेनोक्तत्वादेतत्-

पदमाश्रित्याहुः—अपक्रम्यतुदेवैष्यः सोमोवृत्रभयादितः । नदीमंशुमतीनाम अश्व्यतिष्ठत्कुलम्प-
ति १ तंबृहस्पतिनैकेन सोम्याद्द्वत्रहासह । योत्स्यमानं सुसंहैर्मरुद्भिर्विविधायुधैः २ दृष्ट्वा
तानायतः सोमः स्वयत्नेन व्यवस्थितः । मत्वानोवृत्रमायान्तं जिघांसुमरितेनया ३ व्यवस्थितं ध-
नुष्मन्तं तमुवाच वृहस्पतिः । मरुत्यतिरयं सोमः मेहिदेवान्पुनर्विभो ४ सोब्रवीन्नेतितं शक्रः ओज-
सैव बलाद्वली । इयायदेवानादाय तं पुर्विधिवत्सुराः ५ जघ्नुः पीत्वा च दैत्यानां समरेनवतीर्नव ।
तद्वद्रप्स इत्यस्मिन् नृचे सर्वनिगद्यते ६ एतदनार्पत्वेनादरणीयं भवति । एपोर्थः क्रमेण ऋक्षुवक्ष्यते ।
तथा चास्याऋचोयमर्थः—द्रप्सः द्रुतं सरति गच्छतीति द्रप्सः प्रपुदरादिः द्रुतं गच्छन् दशभिः
सहस्रैः दशसहस्रसंख्यैरसुरैः इयानः कृष्णः एतन्नामकः असुरः अंशुमतीं नाम नदीं अवाति-
ष्ठत् अवतिष्ठते ततः शच्या कर्मणा प्रज्ञानेन वा धमन्तं उदकस्यान्तरुच्छ्रुतं यद्वा जगद्गीति-
करं शब्दं कुर्वन्तं तं कृष्णासुरं इन्द्रो मरुद्भिः सह आवत् प्रामोत् । पश्चात् तं कृष्णासुरं तस्यानु-
चरांश्च हतवानित्याह—नृमनाः नृपु मनोयस्यसः यद्वा कर्मनेतृषु ऋतिवक्षु एकविधं मनोयस्य
सतथोक्तः तादृशः सन् स्नेहितीः स्नेहितिवर्धकर्मसुपठितः सर्वस्याहिंसित्रीस्तस्य सेनाः अपाधत्
अपधानं हननं अवधीदित्यर्थः । अपस्तीहिंति नृमणा अधद्रा इति छन्दोगाः पठन्ति । तस्यानुचरा-
न्हत्वा तं द्रुतं गच्छन्तमसुरं अपाधत् हतवान् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

द्रप्समपश्यं विपुणे चरन्तमुपहृरे नद्यो अंशुमत्याः ।

नभोन कृष्णमवतस्थिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्यन्त आजौ ॥ १४ ॥

द्रप्सम् । अपश्यम् । विपुणे । चरन्तम् । उपहृरे । नद्यः । अंशुमत्याः ।

नभः । न । कृष्णम् । अवतस्थिवांसम् । इष्यामि । वृः ।

वृषणः । युध्यन्त । आजौ ॥ १४ ॥

चतुर्थः पादो मरुतः मरुतः प्रति यद्वाक्यमिन्द्र उवाच । तद्वक्त्रोत्पत्ते हे मरुतः द्रुतं द्रुत-
गामिनं कृष्णमहमपश्यं अदर्श । कुत्र वर्तमानं विपुणे विष्वगंचने सर्वतो विस्तृते देशे यद्वा विपुणे
विषमे परैरदृश्ये गुहा रूपे देशे चरन्तं परितो गच्छन्तं किंच अंशुमत्याः एतन्नामिकायानयो न-
द्याः उपहरे अत्यन्तगूढे स्थाने नभोन नभसि यथादित्यो दीप्यते तद्वत्तत्र दीप्यमानं अवतस्थि-
वांसं उदकस्यान्तरवस्थितं कृष्णं एतन्नामकं असुरं अपश्यं तस्मिन् दृष्टे सति हे वृषणः कामा-
नामुदकानां वा सेकारो मरुतः वो युष्मान् युद्धार्थं इष्यामि अहमिच्छामि । ततो युध्यं तमिमं कृष्णं

आजौ अजन्ति गच्छन्त्यत्रयोद्धारः आयुधानि प्रक्षेपयन्तीतिवा आजिः संग्रामः तस्मिन् यु-
ध्यत संहरत वाक्यभेदादनिघातः । केचिदिप्पामिवोमरुतइतिपठन्ति । तत्र हेमरुतः वीर्युष्मानि-
च्छामीत्यर्थोभवति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

अर्धद्रुप्तोऽंशुमत्याउपस्थेधारयत्तन्वंति त्विपाणः ।

विशोऽदेवीरभ्याऽचरन्तीर्वृहस्पतिनायुजेन्द्रःससाहे ॥१५॥ ३४॥

अर्धं । द्रुप्तः । अंशुमत्याः । उपस्थे । अधारयत् । तन्वंम् ।

ति त्विपाणः । विशः । अदेवीः । अभि । आऽचरन्तीः । वृहस्पतिना ।

युजा । इन्द्रः । ससाहे ॥ १५ ॥ ३४ ॥

अथ अथ द्रुप्तोद्भुतगामी रुष्णः अंशुमत्यानद्याः उपस्थे समीपे त्विपाणो दीप्यमानः
सन् तन्वं आत्मीयं शरीरं अधारयत् परैरर्हस्यत्वेन चिभर्ति । यद्वा बलप्राप्त्यर्थं स्वशरीरमाहा-
रादिभिरपोषयत् तत्र इन्द्रो गत्वा वृहस्पतिना एतन्नामकेन देवेन युजा सहायेन अदेवीः अद्यो-
तमानाः रुष्णरूपा इत्यर्थः । यद्वा पापयुक्त्वादस्तुत्याः आचरन्तीः आगच्छन्तीर्विशः अमुरसे-
नाः अभिससहे जघान । तमवधीदित्यर्थः प्रसंगादवगम्यते ॥१५॥

॥ इति पष्ठस्य षष्ठे चतुर्ल्लिशोवर्गः ॥ ३४ ॥

अथ षोडशी-

त्वंहृत्यत्ससभ्योजायमानोशत्रुभ्योऽभ्रवःशत्रुरिन्द्र ।

गूळ्हेद्यावापृथिवीअन्वविन्दोविभुमद्भ्योऽभुवनेभ्योरणधाः ॥ १६ ॥

त्वम् । हृ । त्वत् । ससभ्यः । जायमानः । अशत्रुभ्यः । अभ्रवः ।

शत्रुः । इन्द्र । गूळ्हे इति । द्यावापृथिवी इति । अनु । अविन्दः ।

विभुमद्भ्यः । भुवनेभ्यः । रणम् । धाः ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वं त्वत् त्वत् कर्म कृतवानसि । किं त्व उच्यते—जायमानस्त्वं प्रादुर्भवन्ने-
व अशत्रुभ्यः शत्रुरहितेभ्यः सप्तभ्यः रुष्णवृत्रनमुचिशंवरदिसप्तभ्योवलवद्भ्यः शत्रुभ्यः त-
दर्थं शत्रुरभवः । यद्वा सप्तभ्यः सप्तैवांगिरसः । सप्तभ्यः अंगिरोभ्यः गवानयनार्थं प्रादुर्भवन्ने-
वाशत्रुभ्योवलवद्भ्यः षण्णभ्यः शत्रुरभवः । किंच हे इन्द्र त्वं गूह्ये तमसा गूढे संवृते द्यावापृ-
थिवी द्यावापृथिव्यौ सूर्यात्मना ते प्रकाश्य अनुक्रमेण अविन्दः अलभथाः । तथा विभ्रम-
द्भ्यः महत्त्वयुक्तेभ्योभुवनेभ्योलोकेभ्यः रणं रमणं धाः धारयसि विदधासीत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

त्वं ह॒त्यद॑प्रतिमा॒नमो॒जोव॒ज्रेण॒वज्जि॒न्धृपि॒तो ज॑घंथ ।

त्वं शु॒ष्णस्यावा॑तिरो॒वध॑त्रैस्त्वं गा॒ ईन्द्र॑ श॒च्येद॑विन्दः ॥ १७ ॥

त्वम् । ह॒ । त्यत् । अ॒प्रति॑मा॒नम् । ओजः । वज्रेण । वज्जिन् ।

धृपितः । ज॒घन्थ॒ । त्वम् । शु॒ष्णस्य॒ । अव॑ । अ॒तिरः॒ । वध॑त्रैः ।

त्वम् । गाः । इन्द्र॑ । श॒च्या । इत् । अ॒विन्दः॒ ॥ १७ ॥

हे इन्द्र त्वं त्वत् त्वत् त्वदेतत्कर्माकर्षीः । किं त्व अभिधीयते—यतः हे वज्जिन् वज्रव-
ज्जिन्द्र धृपितः धृष्टः संग्रामेषु शत्रुहने कुशलः सन् । यद्वा धृष्टोधीरः सन् अप्रतिमानं प्रतिमान-
मुपमा । निरुपमं अस्य सदृशं अन्यदीयं वीर्यं नास्तीत्यर्थः । तादृशं शुष्णस्य ओजोबलं
वज्रेणायुधेन जघंथ हतवानसि । अश्यासाच्चेति हतेर्घत्वं । पूर्वं शुष्णस्य बलं विनाश्य इदा-
नीं शुष्णमपि हतवानित्याह—त्वं वधत्रैः हननसाधनैः आयुधैः शुष्णस्य । क्रियामग्रहणं कर्तव्य-
मिति संप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति षष्ठी । शुष्णमवातिरः कुत्ताय राजर्षये अवाह्यत्वं कृ-
त्वा अवधोः । तथाचनिगमः—कुत्ताय शुष्णमशुषं निवर्हीरिति । तथा हे इन्द्र त्वं शच्या स्वकी-
यया प्रज्ञया कर्मणावा गाः शत्रून् हत्वा तेषां गाव्यविन्दः अलभथाः । यद्वा अंगिरसां गाः षणीन्
संपहत्य लब्धवानसि ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

त्वं ह॒त्यह॑पम॒चर्प॑णीनां च॒नो वृ॒त्राणां॑ त॒विपो॑र्वभूथ ।

त्वं सि॒धूर॑सृजस्तस्त॒मान्त्वम॒पो अ॑जयो॒दास॑पत्नीः ॥ १८ ॥

त्वम् । ह । त्यत् । वृषभ । चर्पणीनाम् । घनः । वृत्राणाम् ।
तविपः । वभूथ । त्वम् । सिन्धून् । असृजः । तस्तभानान् ।
त्वम् । अपः । अजयः । दासऽपत्नीः ॥ १८ ॥

तत्रत्यत् त्यत् तत्कर्मकृतवानसि । किंत्व हे वृषभ कामानां वर्धितरिन्द्र चर्पणीनां य-
ष्टाणां मनुष्याणां भावितानां वृत्राणां उपद्रवाणां घनोहन्ता । अमूर्त्यर्थेपि छन्दोविषयत्वान्नि-
पातनं । तादृशस्त्वं तविपः प्रवृद्धोपलब्धान्वा वभूथ वभूविथ । वभूथातव्येति इडभावोनिपात्य-
ते । ततस्त्वं तस्तभानान् असुरैर्विरुध्यमानाः सिन्धून् समगंगाद्यानदीः सरणायासृजः पश्चात्
त्वंदासपत्नीः दासा उपक्षपयितारः शत्रवः तेपतयः स्वामिनोयातांताः । नित्यं सपत्न्यादिष्वित्यत्र
दासाच्चेत्युपसंख्यानात् ङीप् । असुरस्वामिकाः अपः अजयः जितवानसि तानसुरान् जित्वा
उदकानिच प्राप्तुं इत्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

ससुक्रतूराणितायःसुतेष्वनुत्तमन्युर्योअहेवरेवान् ।
यएकइन्नर्यपांसिकर्तासर्वत्रहाप्रतीदन्यमाहुः ॥ १९ ॥
सः । सुऽक्रतुः । रणिता । यः । सुतेषु । अनुत्तमन्युः ।
यः । अहांऽइव । रेवान् । यः । एकः । इत् । नरि । अपांसि ।
कर्ता । सः । सर्वत्रहा । प्रति । इत् । अन्यम् । आहुः ॥ १९ ॥

अथ परोक्षकृतः सइन्द्रः सुक्रतुः शोभनपक्षः शोभनकर्मा वा भवति । यः सुतेष्वभिपुतेषु सोमेषु
रणिता तत्पानार्थं रमणशीलः । किं च अनुत्तमन्युः परैरनुन्नक्रोधः शत्रुभिर्नेतुमशक्यः तादृशोयः
इन्द्रः रेवान् धनवान् । सर्वत्रहन्तः-अहेव यथा अहानि दिवसाः धनवन्तः दिवसेषुहि धनानि
प्रादुर्भवन्ति न रात्रिषु तद्वत् । तथा यइन्द्रः एकइव असहायएव नरि कर्मेनेतरि मनुष्ये अपांसि
कर्माणि कर्ता कर्तुं शीलोभवति वाच्छीलिकस्तन् अवएव पृथीप्रतिपेधः । सपूर्वोक्तगुणोपेतइन्द्रः
वृत्रहा अपामावरकस्यासुरस्योपद्रवस्य वा हन्तृत्वात् वृत्रहेति सर्वैः श्रूयते हमेवेन्द्रं अन्यं
प्रति इदवधारणे अन्यंपत्येवाहुः इन्द्रः सर्वमन्यं शत्रुसंघं प्रविभवति अभिभवत्येवेति
वदन्ति ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

सष्टत्रहेन्द्रंश्चर्पणीधृतंसुष्टुत्याहव्यंहुवेम ।

सर्पावितामघवानोधिवक्तासवार्जस्यश्रवस्यस्यदाता ॥ २० ॥

सः । स्रष्टहा । इन्द्रः । चर्पणिःधृत् । तम् । सुष्टुत्या । हव्यम् ।

हुवेम् । सः । प्रष्टविता । मघवा । नः । अधिवक्ता ।

सः । वार्जस्य । श्रवस्यस्य । दाता ॥ २० ॥

वृत्रहा वृत्रस्य हन्ता सइन्द्रश्चर्पणीधृत् मनुष्याणां धनादिदानेन पोषको भवति तमिन्द्रं हव्यं आह्वातुं योग्यं वयं सुष्टुत्या शोभनया स्तुत्या हुवेम अस्मद्यज्ञेष्वाह्वयामः । किमर्थं यूपमाह्वयथेति चेत् कारणं ब्रूमः-सइन्द्रः पाविता प्रकर्षेणास्माकं रक्षिता भवति । किंच मघवा धनवानिन्द्रः नोस्माकमधिवक्ता अधिकं वक्ता बहुमानेन वक्ता भवति । यद्वा धनदानेनास्मानधिकं वक्तुमर्हति । अर्हेत्युच्यतेति उच्यते । किंच सएवेन्द्रः श्रवस्यस्य श्रवसः कर्तृनिमित्तस्य वाजस्यान्तस्य । यद्वा श्रवसोऽन्तस्य हिताय वाजस्य बलस्य दाता भवति त्वत् । तस्मादेवं गुणमिन्द्रं वयमाह्वयामः ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

सष्टत्रहेन्द्रं कम्बुक्षाः सद्योजज्ञानोहव्योवभूव ।

रुण्वन्नर्पांसि नर्या पुरूणि सोमो न पीतो हव्यः सखिभ्यः ॥ २१ ॥ ३५ ॥

सः । स्रष्टहा । इन्द्रः । कम्बुक्षाः । सद्यः । जज्ञानः । हव्यः ।

वभूव । रुण्वन् । अर्पांसि । नर्या । पुरूणि । सोमः । न ।

पीतः । हव्यः । सखिभ्यः ॥ २१ ॥ ३५ ॥

कम्बुक्षाः समहान् । यद्वा कम्बुशब्देन कम्बादयस्त्रयोऽस्त्येन कम्बुभिः सह क्षियति निवसतीति नाटशः । वृत्रहा सइन्द्रः सद्यस्तदानीमेव जज्ञानः प्रादुर्भवन् हव्यः सर्वैः स्तोत्रभिर्पटुभिराह्वानव्योवभूव । किंच नर्या नर्पाणि नरा मनुष्याः कर्मनेतारः श्रेयोहितानि पुराणि नरानि अर्पांसि कर्माणि रुण्वन् कुर्वन् सखिभ्यः हविःप्रदानेनोपकारकत्वात् मित्रेभ्यः कस्मिन्मित्रेभ्यः

हव्यः आह्वातव्यः हवनयोग्योवा बभूव । तत्रदृष्टान्तः—सोमो न यथा पीतःसोमः यष्टृभ्यः स्व-
गादिफलानि कुर्वन् देवैराह्वातव्योभवति तद्वत् ॥ २१ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे पंचत्रिंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

याइन्द्रेति पंचदशर्चं चतुर्थं सूक्तं काश्यपस्य रेभस्यार्पमैन्द्रं । दशम्यतिजगती द्वापंचाशदक्षरा ।
एकादशीद्वादश्यावुपरिष्ठाद्दहत्यौ त्र्यष्टकांतद्वादशकवत्यौ त्रयोदश्यतिजगती चतुर्दशीत्रिष्टुप् पंच-
दशी जगती शिष्टाद्दहत्यः । तथाचानुक्रम्यते—याइन्द्रपंचोना रेभः काश्यपो बार्हतमतिजगत्युपरि-
ष्ठाद्दहत्यावतिजगतीत्रिष्टुप् जगतीत्यन्ततइति । सूक्तविनियोगोलैंगिकः । महाव्रते निष्केवल्ये या-
हृतवृचाशीतौ याइन्द्रेत्यादिनवर्चः । तथैवपंचमारण्यके सूच्यते—याइन्द्रभुजआभरइति नय सू-
ददोहाइति । चातुर्विंशिकेहनि माध्यन्दिने सबने ब्राह्मणाच्छंसिनो वैकल्पिकानुरूपवृत्तस्य या-
इन्द्रेत्यादिके द्वे द्वितीयातृतीये । सूत्र्यतेच—तमिन्द्रंजोहवीमि याइन्द्रभुजआभर इत्येकाद्वेचेति ।

तत्र प्रथमा—

याइन्द्रभुजआभरःस्वर्वाअसुरेभ्यः ।

स्तोतारमिन्मघवन्नस्यवर्धययेचत्वेवृक्तवर्हिपः ॥ १ ॥

याः । इन्द्र । भुजः । आ । अभरः । स्वःऽवान् । असुरेभ्यः ।

स्तोतारम् । इत् । मघवन् । अस्य । वर्धय । ये ।

च । त्वे इति । वृक्तवर्हिपः ॥ १ ॥

अपिरिन्द्रं प्रार्थयते हे इन्द्र स्वर्वान् सुखवान् स्वर्गवान्वा अथवा स्वशब्दः सर्वपर्यायः
सर्वभूतजातमात्मनएवोत्पन्नत्वात् तद्वान् एवंगुणस्त्वं याः यानि भुजो भोक्तव्यानि धनानि असु-
रेभ्यो बलवद्भ्यो राक्षसेभ्यः आभरः आहरः तान् हत्वा आहृतवानसि । ह्यहोरितिभकारादेशः ।
अतएव हे मघवन् धनवन्निन्द्र अस्य अन्वादेशो अशादेशः एतस्यास्य धनस्यदानेन स्तोतार-
मिदं तवस्तोत्रकारिणमेव वर्धय वृद्धिभक्तंकुरु । येचान्ये यष्टारः त्वे त्वदर्थं वृक्तवर्हिपः स्तीर्णव-
र्हिपोभवन्ति अतस्तांश्च घनेन वर्धय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यमिन्द्रधिपेत्वमश्वंगांमागमव्ययम् ।

यजमानेसुन्वतिदक्षिणावतितस्मिन्तर्धेहिमापणौ ॥ २ ॥

यम् । इन्द्र । दधिपे । त्वम् । अश्वम् । गाम् । भ्रागम् ।
 अव्ययम् । यजमाने । सुन्वति । दक्षिणावति ।
 तस्मिन् । तम् । धेहि । मा । पणौ ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं यमश्वं गमनसाधनान् हरीन् गां अग्निहोत्रकर्मणि पयःप्रदानेनोपकारिका-
 गाः अव्ययं व्ययरहितं अविनश्वरं भ्रागं भजनीयं धनं सर्ववैकत्वमविवक्षितं एतान् शत्रुभ्यः
 आहत्य दधिपे धत्ते विभर्षि । तं सर्वं सुन्वति सोमाभिपवं कुर्वति दक्षिणावति यज्ञे कृति-
 ग्न्योदक्षिणादेयत्वेन तद्वति यजमाने यागंकुवाणे तस्मिन् त्वं धेहि । सर्वत्रधनादिदानं माकु-
 र्वित्याह मापणौ पणव्यवहारे द्रव्यव्यवहारादयष्टाजनः पणिः तस्मिन् एतत्सर्वं मादेहि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यइन्द्रसस्त्यंन्नतोनुष्वापमदेवयुः ।
 स्वैःपएवैर्मुमुरत्पोष्यैरयिसनुतर्धेहितंततः ॥ ३ ॥

यः । इन्द्र । सस्ति । अन्नतः । अनुस्त्वापम् । अदेवयुः ।
 स्वैः । सः । एवैः । मुमुरत् । पोष्यम् । रयिम् । सनुतः ।
 धेहि । तम् । ततः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र अदेवयुः देवान् मुष्मानकामयमानः अब्रतोन्नतरहितः कर्मरहितोभूत्वा अनु-
 स्वापं अनुवृत्तस्वम् यथाभवति तथा यः सस्ति स्वपिति परस्वापे आदादिकः सजनः स्वै-
 रात्मीयैः एवैर्गमैरेव पोष्यं पोषणीयं रयिं स्वीयं धनं मुमुरत् मारयतु विनाशयतु । अमार्गे-
 र्यतादिभिः तस्यधनं नश्यतु नतु देवानां हविःप्रदानेनेति । तवः त्वं तमयष्टारं जनं सनुति-
 त्यन्तर्हितनाम सनुतः अन्तर्हिते कर्मरहिते कस्मिन्विदेशे धेहि स्थापय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यच्छुक्रासिपरावतियदवावतिष्ठन्नहन् ।
 अतस्त्वागीर्मिद्युगादिन्द्रकेशिभिःसुतावाँआविवासति ॥४॥

यत् । शक्र । अ॒सि । प॒रा॒व॒ति । यत् । अ॒र्वा॒व॒ति ।
 वृ॒त्र॒ह॒न् । अ॒तः । त्वा । गीः॒क्षिः । द्यु॒ध॒ग॒त् । इ॒न्द्र ।
 के॒शि॒क्षिः । सु॒त॒व॒न् । आ । वि॒वा॒स॒ति ॥ ४ ॥

हे शक्र शत्रुहन्तसमर्थेन्द्र यद्यदा परावति विप्रकृष्टेतिदूरे द्युलोके देशे अस्ति विद्यसे हे वृत्रहन् वृत्रस्य हन्तरिन्द्र यद्यदि अर्वावति अर्वाचोने तस्मादधस्तात् स्थिते तदपेक्षया समोपदेशेन्तरिक्षे भवसि । तस्मादपि अतोस्माद्भूलोकाद्वा द्युगव गच्छगतौ क्विपि गमःकाविति अनुनासिकलोपः तुक् सुपांसुलुभितिलुक् । द्युलोर्कप्रति गच्छद्भिः स्वभासा सर्वतो गच्छद्भिः केशिभिः केशवद्भिः हरिभिरिवस्थिताभिर्गीर्भिः स्तुतिभिः त्वा त्वां सुतवानभिपुतसोमवान्यजमान आविवासति आत्मीयं यज्ञं प्रत्यागमयति त्वामेतैः स्तोत्रैःपरिचरतीतिवा ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यद्वा॒सि॒रो॒च॒ने॒दि॒वः॒सं॒मु॒द्र॒स्या॒धि॒वि॒ष्ट॒पि ।
 यत्पा॒र्ध्वे॒स॒द॒ने॒वृ॒त्र॒ह॒न्त॒म॒य॒द॒न्त॒रि॒क्ष॒आ॒ग॒हि ॥ ५ ॥ ३६ ॥

यत् । वा । अ॒सि । रो॒च॒ने । दि॒वः । सं॒मु॒द्र॒स्य॒ । अ॒धि ।
 वि॒ष्ट॒पि । यत् । पा॒र्ध्वे । स॒द॒ने । वृ॒त्र॒ह॒न्त॒म॒ ।
 यत् । अ॒न्त॒रि॒क्षे । आ । ग॒हि ॥ ५ ॥ ३६ ॥

हे इन्द्र यद्वा यदिवा दिवोद्युलोकस्य रोचने दीपनशीले स्थाने अस्ति भवसि । यद्वा समुद्रस्य मध्ये अधि अधिगते विष्टपि विष्टपे तत्तत्तच्छब्दे कस्मिंश्चित्स्थाने भवसि । हे वृत्रहन्तम अतिशयेन वृत्रस्यासुरस्य पापस्य वा हन्तरिन्द्र यद्यदिवा पार्ध्वे पृथिव्यां भवे सदाने स्थाने विद्यसे यदिवा अन्तरिक्षे तस्मिन् लोके वर्तसे यत्र कुत्र भवसि तथापि अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागहि आगच्छ ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठे पदविशेषोऽर्थः ॥ ३६ ॥

अथ षष्ठी—

सनःसोमेपुसोमपाःसुतेपुंशवसस्वते ।

मादयस्वराधसासूनृतावृतेन्द्रायापरीणसा ॥ ६ ॥

सः । नः । सोमेपु । सोम॒ऽपाः । सुतेपुं । श॒व॒सः । प॒ते । मा॒दय॑स्व ।
राध॑सा । सू॒नृता॑वृता । इन्द्र॑ । रा॒या । परी॑णसा ॥ ६ ॥

हे सोमपाः सोमस्यपातः हे शवसस्यते बलस्यपालयितरिन्द्र सपूर्वोक्तज्ञानस्त्वं सुतेष्वस्मा-
भिरभिपुतेषु सोमेषु नोस्मान् रावसा बलसाधनानेन सूनृतावता अनृतरहितत्वोपेतेन । यद्वा स-
नृतेति वाङ्नाम शोभनवाक्ययुक्तेन । अनेन पुत्रादिकं लक्ष्यते पुत्रोपेतेनानेन परीणसा बहु-
नामैव बहुना राया धनेनच नोस्मान्मादयस्व मोदय सोमस्य प्रदातृभ्योस्मभ्यमनपुत्र-
घनादिकं देहीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

मानंइन्द्रपरावृणग्भवानःसधुमायः ।

त्वंनकुनीत्वमिन्द्राप्यमानंइन्द्रपरावृणक् ॥ ७ ॥

मा । नः । इन्द्र॑ । परा॑ । वृ॒णक् । त्वं । नः । स॒धु॒मायः॑ ।
त्वम् । नः । कु॒नी । त्वम् । इत् । नः । आ॒प्यम् । मा ।
नः । इन्द्र॑ । परा॑ । वृ॒णक् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र नो हविषांपदानुनस्मान्मापरावृणक् मापरित्याक्षीः वृजीवर्जने रीषादिकः लङ्कि-
त्वं । तदेवाह—त्वं नोस्माकं सोमेन सधमायः सहमादनशीलोभव । किंच हे इन्द्र नोस्मान्
त्वमेव ऊनी कृत्यां स्थापय । यद्वा ऊनी व्यत्ययेन कर्तरि क्विचि वा निपानितः त्वमेवास्माकं
रक्षिता खलु । तथा त्वमिन्द्र इदमवारणे त्वमेवास्माकमाप्यं ज्ञातेयं त्वमेव बन्धुरित्यर्थः । अ-
थैव मानंइन्द्रपरावृणगिवि एषमर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अस्मेइन्द्रसचासुतेनिपदापीतयेमधु ।

कृधीजरित्रेमघवन्नवोमहदस्मेइन्द्रसचासुते ॥ ८ ॥

अस्मे इति । इन्द्र । सचा । सुते । नि । सुद । पीतये ।

मधु । कृधि । जरित्रे । मघवन् । अवः । महत् ।

अस्मे इति । इन्द्र । सचा । सुते ॥ ८ ॥

हे इन्द्र अस्मे अस्माभिः सचा सह सुतेभिपुतेसोमे निपद अस्पदीये यज्ञेनिषोद । कि-
मर्थं मधुपीतये मधुनः सुपांसुलुगिति हसोलुक् मदकरस्य सोमस्य पीतये पानाय । किंच
हे मघवन् धनवन्निन्द्र महदवोरक्षणं जरित्रे कृधि कुरु कस्मिन्सवि अस्मेइन्द्रसचासुतइति
व्याख्यातःपादः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

नत्वादेवासंआशतनमर्त्यासोअद्रिवः ।

विश्वाजातानिशवसाभिभूरसिनत्वादेवासंआशत ॥ ९ ॥

न । त्वा । देवासः । आशत । न । मर्त्यासः । अद्रिवः ।

विश्वा । जातानि । शवसा । अभिभूः । असि । न ।

त्वा । देवासः । आशत ॥ ९ ॥

हे अद्रिवो वज्रवन्निन्द्र त्वा त्वां देवासः त्वदन्ये सर्वे देवाः नाशत स्वकर्मणा स्वबलेन
वा नव्यामुवन्ति । नमर्त्यासो मर्त्या मनुष्याश्च न व्यामुवन्ति । कुतएतदवसीयते तदाह-विश्वा
विश्वानि सर्वाणि जातानि भूतजातानि शवसा स्वबलेनैवाभिभूरसि अभिभावकोसि भवसि ।
तस्मात् नत्वादेवासंआशतेतिगत्वार्थः ॥ ९ ॥

चातुर्विंशिकेहनि माघ्यन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनो विश्वाःपृतनाइति वैकल्पिकःस्तो-
त्रियः । सूत्रितंच-विश्वाःपृतनाअभिभूतरनरं तमिन्द्रजोहवीभीति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते दशमी—

विश्वाः पृतना अभिभूतं नरं सजुस्ततक्षुर्द्रिं जजनुश्च राजसे ।
कत्वा वरिष्ठं वरं आमुर्मुतो ग्रमोजिष्ठं तव संतरस्विनम् ॥ १० ॥ ३७ ॥

विश्वाः । पृतनाः । अभिभूतम् । नरम् । सजुः । ततक्षुः ।
द्रिम् । जजनुः । च । राजसे । कत्वा । वरिष्ठम् । वरं ।
आमुर्मुम् । उत । उयम् । ओजिष्ठम् । तव संतम् ।
तरस्विनम् ॥ १० ॥ ३७ ॥

विश्वाः सर्वा व्याप्ता वा पृतनाः । पृह्यायामे । व्याप्तिरिति पृतनाः सेनाः सजुः प-
रस्वरं संगताः सत्यः अभिभूतं शत्रूणामत्यर्थं अभिभवितारं नरं सर्वस्यनेतारमिन्द्रं
ततक्षुः आपुधादिभिस्तीक्ष्णैर्कुर्वन्ति आयुधवन्तमश्ववन्तं च चक्रुरित्यर्थः । यद्वा पृतना इति
संग्रामाः व्याप्तिरन्ते अत्रेति पृतनाः संग्रामाः सर्वानेव संग्रामानभिभावुकमिन्द्रं स्तोतारः
अन्योन्यं संगताः स्तुतिभिस्तीक्ष्णमकुर्वन् स्तुतं सति बलवान् भवतीति । यद्वा यद्यरो हविः
पदानेन वीर्यवन्तं कुर्वन्तीति । किञ्च स्तोतारः राजसे राजदेः तुमर्थे अस्ते प्रत्ययः ।
आत्मनो विराजनार्थं प्रकाशनार्थं सूर्यात्मानमिन्द्रं जजनुः जनयामासुः स्तोत्रेण यज्ञेपादुरभा-
वयनित्यर्थः । उतापि च कत्वा स्वीयवृत्रवधादि कर्मणैव वरिष्ठं उरुतमं आमुर्मुं शत्रूणामभि-
मुख्येन मारयितारमिन्द्रं वरेवरणीये धने स्तोतारश्चक्रुः आत्मनां धनलाभार्थं स्तुवन्तीत्यर्थः ।
कीदृशं उग्रं उद्गूर्ण्यलं अतएव ओजिष्ठं आजस्वितमं तवसं प्रवृद्धं तरस्विनं संग्रामे शत्रुवधार्थं
वेगवन्तं इन्द्रं धनार्थं स्तुवन्ति ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे सप्तविंशोऽव्ययः ॥ ३७ ॥

अथैकादशी—

समरे भासो अस्वरन्निन्द्रं सोमं स्पृतीत्ये ।
स्वर्पति यदो हृधे धृतं तव तो ह्योजसा समूतिभिः ॥ ११ ॥

सम् । ईम् । रेभासः । अस्वरन् । इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये ।
 स्वःऽपतिम् । यत् । ईम् । वृधे । धृतश्चतः । हि । ओजसा ।
 सम् । ऊतिऽभिः ॥ ११ ॥

रेभासः रेभशब्दे शब्दयितारः स्तोवारः यद्वा रेभासः कश्यपपुत्रारेभाः एतन्नामकाऋषयः
 ईमेनमिन्द्रं समस्वरन्सम्पगशब्दयन् समस्तुवन् । किमर्थं सोमस्य पीतये सोमपानाय । किंच
 स्वर्षति स्वर्गस्यपालयितारं धनस्यस्वामिनंवा ईमेनमिन्द्रं यद्यदा वृधे हविर्भिर्धनाय संस्तुवन्ति
 तदा धृतव्रतो धृतकर्मेन्द्रः ओजसा बलेन स्तोतृभिः ऊतिभिर्षरुद्भिः पालनैश्चसह संगच्छते
 स्तुतिभिर्वलमरुद्भिः पालनं चेन्द्रस्य भवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

नेमिनमन्तिचक्षसामेपंविप्राअभिस्वरा ।
 सुदीतयोवोअद्रुहोपिकर्णेतरस्विनःसमृक्कभिः ॥ १२ ॥

नेमिम् । नमन्ति । चक्षसा । मेपम् । विप्राः । अञ्जिऽस्वरा ।
 सुदीतयः । वः । अद्रुहः । अपि । कर्णे । तरस्विनः ।
 सम् । ऋक्ऽभिः ॥ १२ ॥

नेमिं अरान् यथा नेमिव्यामोति तद्वत्सर्वं व्याप्नुवन्तु तादृशं नवनशीलमिन्द्रं चक्षसा द-
 र्शनमात्रेणैव नमन्ति काश्यपारेभाः स्तोवारावा नमस्कुर्वन्ति ततोविप्रामेधाविनः मेपं इन्द्रोमे-
 पोभूत्वा मेधाविधिं स्वर्गमनयत् तस्मान्मेधाविथेर्मेषभूतमिन्द्रं अभिस्वरा अभिस्वरेण स्तोत्रेण
 प्रणमन्ति इदानीं यजमानः स्तोतृनाह-अपिच सुदीतयः शोभनदीपयः अद्रुहः कस्याप्यद्रो-
 ग्यारो वोयपं छान्दसोवसादेशः तरस्विनः कर्मसु स्तोत्रेषुवा त्वरायुकाः सन्तः इन्द्रस्य कर्णे
 श्रोत्रसमीपे ऋक्भिः अर्चनयुक्तैर्मन्त्रैः यद्वा ऋचोबह्वचो येषुसन्ति तैः शस्त्रादिभिः संस्तुतइन्द्रोय-
 था युष्मदीयानि स्तोत्रशस्त्रादीनि शृणोति तथा सम्पगभिष्टुतेत्यर्थः ॥ १२ ॥

पूर्वोक्तएवशस्त्रे वैकल्पिकस्यानुत्पत्तयस्य तमिन्द्रमित्याद्याः । सूत्रमुदाहृतं ।

सैषा सूक्ते वयोदशी—

तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रं सत्रादधानमप्रतिष्कृतं शवांसि ।
मंहिष्ठो गीर्भिराचं यज्ञियो वर्तत राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री ॥ १३ ॥

तम् । इन्द्रम् । जोहवीमि । मघध्वानम् । उग्रम् । सत्रा ।
दधानम् । अप्रतिष्कृतम् । शवांसि । मंहिष्ठः । गीः इजिः ।
आ । च । यज्ञियः । वर्तत । राये । नः । विश्वा । सुपथा ।
कृणोतु । वज्री ॥ १३ ॥

तं पूर्वोक्तगुणोपेतमिन्द्रं जोहवीमि यदाहं पुनः पुनराह्वयामि ह्यतेरभ्यस्तस्य चेति संप्रसार-
णं । कीदृशं मघवानं मंहनीयधनवन्तं उग्रं उदूर्णबलं सत्रा सत्यं यथार्थमेव शवांसि बलानि दधा-
नं अतएवाप्रतिष्कृतं शत्रुभिरप्रतिरोधनीयं आह्वयामि । किंच मंहिष्ठः पूज्यतमः दातृत्वमोवा य-
ज्ञियो यदाहं इन्द्रो गीर्भिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिराववर्तच्च यज्ञेषु आभिमुख्येन वर्ततां च । वर्तते-
र्ष्यन्तस्य चङिस्त्वं च वायोगे प्रथमेति ननिघातः चङ्यन्यतरस्यामिति स्वरः । ततो वज्री बलं
वानिन्द्रः नोस्माकं राये धनाय विश्वा विश्वानि सर्वाण्येव सुपथा सुमार्गाणि कृणोतु च करोतु
धनं सर्वदिक्स्थमस्मान्प्रामोवित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

त्वं पुरं इन्द्र चिकिदेना व्योजंसा शविष्ठशक्रनाशय ध्यै ।
त्वहिंश्वा निभुवनानि वज्रिन्यावरिजेते पृथिवी चं भीषा ॥ १४ ॥

त्वम् । पुरः । इन्द्र । चिकित् । एनाः । वि । ओजंसा ।
शविष्ठः । शक्रः । नाशय ध्यै । त्वत् । विश्वानि । भुवनानि ।
वज्रिन् । व्यावा । रेजेते दति । पृथिवी दति । च । भीषा ॥ १४ ॥

हे शविष्ठ बलवत्तम अतएव हे शक्र शत्रुहननसमर्थ हे इन्द्र त्वं एना अन्वादेशे एतानि पुरः शंवरस्य पुराणि ओजसास्वीयेनैवतेजसा विनाशायध्वै विनाशयितुं चिकित्वा ज्ञाताभवसि । नशेर्ण्यन्तात् शध्वैप्रत्ययः । पुनरपि सामर्थ्यं प्रशंसति हे वज्रिन् वज्रवन्निन्द्र विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि त्वत् त्वत्तोभीत्या कंषते । तथा धावापृथिवी दिवोधावेति धावादेशः आद्युदात्तश्च पृथिवी ङीप्पन्तत्वेनान्तोदात्तः देवताद्वन्द्वेचेत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वं विप्रकर्षस्तु छान्दसः । धावापृथिवीच भीषा त्वत्तोभीत्या रेजेते कंषते । अरेजेतारोदसोईतिनिगमः । सर्वेत्वदधीनाइत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

तन्मन्त्रमिन्द्रशूरचित्रपातृपोनर्वज्रिन्दुरितातिपार्षिभूरि ।
कृदानंन्द्ररायआदशस्येर्विश्वप्स्यस्यस्पृहयाप्यस्यराजन् ॥ १५ ॥ ३८ ॥

तत् । मा । ऋतम् । इन्द्र । शूर । चित्र । पातु । अपः ।
न । वज्रिन् । दुः६हता । अति । पार्षि । भूरि । कदा । नः । इन्द्र ।
रायः । आ । दशस्येः । विश्वप्स्यस्य । स्पृहयाप्यस्य ।
राजन् ॥ १५ ॥ ३८ ॥

हे शूर बलवान् चित्र चायनीय विविधरूपवा । इन्द्रामायोभिः पुरुरूपईयतइत्यादिपुष्टत्वात् । बहुविधरूप हे इन्द्र तव प्रशस्तं त्वदीयं ऋतं सत्यं मा मां पातु सर्ववोरक्षतु । किंच हे वज्रिन् वज्रवन्निन्द्र भूरि सुषोलुक् भूरीणि बहूनि दुरिता दुरितानि पापानि अतिपार्षि अतीत्य पारय । तत्रदृष्टान्तः—अपोन यथा नाविकउदकानिमनुष्यान्पारयति तद्वदस्मान्पापानि पारय । हे राजन् दीप्यमान हे इन्द्र विश्वप्स्यस्य प्सइति रूपनाम रूपे साधु प्स्यं नकारोपजनश्छान्दसः । बहुरूपं तव स्पृहयाप्यस्य सर्वैः स्पृहणीयं रायः क्रियाग्रहणमिति संप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति पठ्यते । तद्धनं नोस्मभ्यं आ आभिमुख्येन कदा दशस्येः कस्मिन्काले प्रय-

च्छेः तदा तव स्वभूतं सत्यं मां रक्षतु मह्यं धनं दत्वा कर्माणि च कारयित्वा मया हेतुभूतेन
तुष्टाय्य मां पापरहितं कुर्वित्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य पष्ठोऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशनेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण
सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये षष्ठाष्टके पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्यो त्विलंजगत् । निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथ षष्ठस्य सप्तमोऽध्याय आरभ्यते तत्र इन्द्रायेति द्वादशार्चं पंचमं सूक्तं आंगिरसस्य नृमेघस्यार्थं ऐन्द्रं सप्तमी दशम्येकादशयौ च तिस्रः ककुभः । मध्यमपादस्य द्वादशाक्षरत्वात् मध्यमश्चेत्ककुचितिहि तल्लक्षणं । नवमीद्वादशयौ पुरज्जिह्वौ प्रथमपादस्य द्वादशाक्षरत्वात् आद्यश्चेत्पुरज्जिह्वितिहि तल्लक्षणं । शिष्टाज्जिह्वः । तथाचानुक्रम्यते—इन्द्रायद्वादश नृमेघऔज्जिह्वं सप्तम्युपान्त्येच ककुभोन्त्यानवम्यौ पुरज्जिह्वाविति । महाव्रते औज्जिह्वतृचाशीताविदंसूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—इन्द्राय सामगायत सखाय आशिषामहीति । आभिष्विके पूकथ्ये—पु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिन इन्द्राय सामगायतेति वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तृचः । सूत्रितं च—इन्द्राय सामगायत सखाय आशिषामहीति । पूर्वोक्तस्यैव ब्राह्मणाच्छंसिन आभिष्विके पूकथ्ये—ज्वेन्द्रनोगधीति वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूत्रितं च—एन्द्रनोमध्वेद्रुमध्वोमदिन्तरमिति । उक्त्ये तृतीयसवनेच्छावाकस्याधाहीन्द्रेति स्तोत्रियस्तृचः । सूत्रितं च—अधाहीन्द्रगिर्वण इयंत इन्द्रगिर्वण इति । पूर्वोक्त एव शस्त्रे त्वं इन्द्राभरेति तृचो वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूत्रितं च—त्वं इन्द्राभर वयमुत्तामपूर्व्यं थोन इदमिदं पुरेति ।

तत्र प्रथमा—

अम् इन्द्राय सामगायत विप्राय बृहते बृहत् ।

धर्मरुते विपश्चिते पनस्य वै ॥ १ ॥

इन्द्राय । सामं । गायत । विप्राय । बृहते । बृहत् ।

धर्मरुते । विपश्चिते । पनस्य वै ॥ १ ॥

हे उद्गातारः विप्राय मेधाविने बृहते महते धर्मरुते कर्मणः कर्त्रे विपश्चिते विदुषे पनस्य वै स्तुतिमिच्छते इन्द्राय बृहत् बृहन्नामकं साम गायत षष्ठ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वमिन्द्राभिभूरसित्वंसूर्यमरोचयः ।

विश्वकर्माविश्वदेवोमहान् असि ॥ २ ॥

त्वम् । इन्द्र । अभिभूः । असि । त्वम् । सूर्यम् । अरोचयः ।

विश्वकर्मा । विश्वदेवः । महान् । असि ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं अभिभूः शत्रूणामभिभवितासि भवसि । किंच त्वं सूर्यमादित्यमरोचयः तेजोभिरदीपयः । किंच विश्वकर्मा विश्वस्य कर्तासि विश्वदेवः सर्वदेवश्चासि । तथाच यजुर्वा-
रणं—अग्निं वा अन्वन्त्यादेवता इन्द्रमन्वन्त्या इति । अतो महान् सर्वाधिकोसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विभ्राजज्योतिषास्वर्गच्छोरोचनं दिवः ।

देवास्तइन्द्रसख्याय येमिरे ॥ ३ ॥

विभ्राजन् । ज्योतिषा । स्वर्गः । अर्गच्छः । रोचनम् ।

दिवः । देवाः । ते । इन्द्र । सख्याय । येमिरे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं ज्योतिषा तेजसा दिवआदित्यस्य रोचनं प्रकाशकमधिकरणत्वेन स्वः स्वर्गं विभ्राजन् प्रकाशयन् अर्गच्छः अमामोः । किंच देवाः सर्वे ते तव सख्याय मित्रताय येमिरे स्वंस्वमात्मानं नियमितवन्तः । अस्माकमिन्द्रः सत्त्वा यथास्यादिति सर्वे देवाः प्रयत्नमकार्षु-
र्त्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एन्द्रनोगधिप्रियः सत्राजिदगोक्षः ।

गिरिर्निविश्वतस्पृथुः पतिर्दिवः ॥ ४ ॥

आ । इन्द्र । नः । गधि । प्रियः । सत्राजित् । अगोक्षः ।

गिरिः । न । विश्वतः । पृथुः । पतिः । दिवः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र प्रियः प्रियतमः सत्राजिद महतां जेता अगोस्तः केनापि गूहितुमशक्यो गिरिनं पर्वतइव विश्वतः सर्वतः पृथुः पृथुतमोदिवः स्वर्गस्य पतिरीश्वरस्त्वं नोस्मानागधि आगच्छ ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अभिहि॑स॒त्यसोम॑पा॒उभे॒व॒भूथ॑रोद॒सी ।

इन्द्रा॑सि॒सुन्व॑तो॒वृधः॑पति॒र्दिवः॑ ॥ ५ ॥

अ॒भि । हि । स॒त्य । सो॒म॒ऽपाः । उ॒भे इति॑ । व॒भूथ॑ । रोद॒सी
इति॑ । इन्द्र॑ । अ॒सि । सु॒न्वतः॑ । वृ॒धः । पतिः॑ । दि॒वः ॥ ५ ॥

हे सत्य सोमपाः सोमस्य पातरिन्द्र यस्त्वं उभे रोदसी यावावृथिव्यौ अभि वभूथ साम-
र्थ्येनाभिभवसि सत्त्वं सुन्वतः सोमाभिपवं कुर्वतो यजमानस्य वृधोवर्धकोसि दिवः स्वर्गस्यापि
पतिरीश्वरोसि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

त्वंहि॑श॒श्व॒तीना॑मिन्द्र॒र्दता॑पु॒राम॑सि ।

ह॒न्ता॑द॒स्यो॒र्मनो॑र्वृधः॒पति॑र्दिवः ॥ ६ ॥ १ ॥

त्वम् । हि । श॒श्व॒तीना॑म् । इन्द्र॑ । द॒ता । पु॒राम् । अ॒सि ।
ह॒न्ता । द॒स्योः । म॒नोः । वृ॒धः । पतिः॑ । दि॒वः ॥ ६ ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं शश्वतीनां बह्वीनां पुरां शत्रुनगरीणां दर्तासि दारयिता भवसि । किंच द-
स्योः उपक्षपयितुरसुरस्य हंतासि घातकोभवसि मनोर्मनुष्यस्य यागादिकं कुर्वतो वृधोवर्ध-
कश्चासि दिवः स्वर्गस्यापि पतिरीश्वरोसि ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे पथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ सप्तमी—

अधा॒र्हीन्द्र॑गिर्व॒ण॒उप॑त्वा॒कामा॑न्म॒हःसं॑सृ॒ज्महे॑ ।

उ॒दे॒व॒यन्त॑उ॒दभिः॑ ॥ ७ ॥

अध । हि । इन्द्र । गिर्वर्णः । उप । त्वा । कामान् । महः ।

ससृज्महे । उदाऽइव । यन्तः । उदशभिः ॥ ७ ॥

हे गिर्वर्णो गीर्भिर्वननीयेन्द्र अधाहि संप्रतिहि त्वा त्वां महोमहतः कामान् कमनीयान्
स्तोमान् उपससृज्महे उपसृजामः प्रापयापइत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तमाह—उदेव यथा उदकेन य-
न्तोगच्छन्तः उदभिः अजलिनोत्क्षिप्योदकैः समीपस्थान् पुरुषान् क्रीडार्थं संसृजन्ति
तद्वदित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वार्षत्वायव्याभिर्वर्धन्तिशूरब्रह्माणि ।

ववृध्वासंचिदद्रिवोदिवेदिवे ॥ ८ ॥

वाः । न । त्वा । यव्याभिः । वर्धन्ति । शूर । ब्रह्माणि ।

ववृध्वासंम् । चित् । अद्रिऽवृः । दिवेऽदिवे ॥ ८ ॥

हे अद्रिवो वज्रिन् शूरेन्द्र वार्षं यथोदकमुदकस्थानं यव्याभिर्नदीभिः । अवनयः यव्याः
इति नदीनामसुपाठात् । वर्धन्ति वर्धयन्ति । तथा ब्रह्माणि स्तोत्रैर्ववृध्वासं चिद् यथा निरुदकं
देशं नदीभिस्तथा न । किंतु प्रवृद्धमेव त्वां दिवेदिवे अन्वहं वर्धयन्ति स्तोतारोवर्धयन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

युञ्जतिहरींइपिरस्यगाथयोरौरैरथउरुयुगे ।

इन्द्रवाहंवचोयुजां ॥ ९ ॥

युञ्जन्ति । हरीं इति । इपिरस्यं । गाथया ।

उरौ । रथे । उरुयुगे । इन्द्रवाहां । वचःऽयुजां ॥ ९ ॥

इपिरस्य गमनशीलस्य इन्द्रस्य उरुयुगे महायुगे उरौ महति रथे इन्द्रवाहा इन्द्रस्य वा-
हनभूतौ वचोयुजा वचनमात्रेणैव युज्यमानौ हरी अश्वौ गाथया स्तोत्रेण स्तोतारोयुञ्जन्ति
योजयन्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

त्वंनंइन्द्राभरँओजोनृम्णंशतक्रतोविचर्पणे ।

आवीरंपृतनापहम् ॥ १० ॥

त्वम् । नः । इन्द्र । आ । भर । ओजः । नृम्णम् । शतक्रतो

इति शतश्रुतो । विश्रुपणे । आ । वीरम् । पृतनापहम् ॥ १० ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मन् विचर्पणे विद्वद्विन्द्र त्वं नोस्मभ्यमोजोबलं नृम्णं धनं । गयः
नृम्णमिति धननामसुपाठात् । आभराहर । वीरं वीर्योपेतं पृतनासहं सेनासहं सेनामभिभवितारं
त्वामा याचामिह इति शेषः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

त्वंहिनःपितावसोत्वंमाताशतक्रतोवभूविथ ।

अधतिसुम्रमीमहे ॥ ११ ॥

त्वम् । हि । नः । पिता । वसो इति । त्वम् । माता । शतक्रतो

इति शतश्रुतो । वभूविथ । अध । ते । सुम्रम् । ईमहे ॥ ११ ॥

हे वसो वासपितः शतक्रतो बहुकर्मन्निन्द्र त्वं नोस्माकं पिता पितृवत्पादको वभूविथ
भव । त्वं माता मातृवद्भारकश्च वभूविथ । अब अथच वधं ते तव स्वभूतं सुम्रं सुखमीम-
हे याचामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

त्वांशुष्मिन्पुरुहूतवाजयन्तमुपब्रुवेशतक्रतो ।

सनोरास्वसुवीर्यम् ॥ १२ ॥ २ ॥

त्वाम् । शुष्मिन् । पुरुहूत । वाजयन्तम् । उप । ब्रुवे ।

शतक्रतो इति शतश्रुतो । सः । नः । रास्व । सुवीर्यम् ॥ १२ ॥ २ ॥

हे शुष्मिन् बलवन् पुरुहूत बहुभिर्यजमानैराहूत शतक्रवो बहुकर्मन्निन्द्र वाजयन्तं बल-
मिच्छन्तं त्वामुपब्रुवे उपस्तोमि । सत्त्वं नोस्मभ्यं सुवीर्यं धनं रास्व देहि ॥ १२ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

त्वामिदासइत्यष्टर्चं षष्ठं सूक्तं नृमेघस्यार्थं अयुजोबृहत्यःयुजः सतोबृहत्यः तथाचानुक्रा-
न्तं—त्वामिदाष्टौप्रागाथमिति । चातुर्विंशिकेहनि माध्यन्दिनसवनेच्छावाकस्य त्वामिदासइतिवै-
कल्पिकःस्तोत्रियः प्रगाथः । महावतेपि निष्केवल्ये बाह्वंतृचाशीतावयं प्रगाथः । तथैव पंच-
मारण्यके सूत्रितं—त्वामिदासोनरइत्येतं प्रगाथं प्रत्यवदधातीति । चातुर्विंशिकेहनि माध्यन्दि-
नसवने ब्राह्मणाच्छंसिनः श्रायन्तइवेति वैकल्पिकःस्तोत्रियःप्रगाथः । सूत्रितंच—श्रायन्तइव-
सूर्यं घण्महौअतिसूर्येति । चातुर्विंशिकेहनि माध्यन्दिने त्वमिन्द्रप्रतूर्तिषु त्वमिन्द्रयशाअसीति ।
तस्मिन्नेवाहनि निष्केवल्ये वैराजयोनिभूतोयं प्रगाथः शंसनीयः । सूत्रितंच—तयोरक्रियमा-
णस्य योनिंशंसिद्वैरूपवैराजशाकररैवतानां चेति ।

तत्र प्रथमा—

त्वामिदासोनरोपीप्यन्वज्जिन्भूर्णयः ।

सइन्द्रस्तोमंवाहसामिहश्रुध्युपस्वसरंमार्गहि ॥ १ ॥

त्वाम् । इदा । स्यः । नरः । अपीप्यन् । वज्जिन् । भूर्णयः ।

सः । इन्द्र । स्तोमंवाहसाम् । इह । श्रुधि । उप । स्वसरम् ।

आ । गृहि ॥ १ ॥

हे वज्जिन् इन्द्र यं त्वां भूर्णयो हविर्भिर्भरणशीलाः नरः कर्मणां नेतारोयजमाना इदा
अद्य सश्व अपीप्यन् सोममपाययन् सत्त्वं स्तोमवाहसां स्तोत्रवाहकानामस्माकं स्तोत्रं इह
यते श्रुधि शृणु । स्वसरं गृह्वं । दुर्याः स्वसराणीति गृह्णामसु पाठात् । उपागहि उपागच्छ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मत्स्वांसुशिप्रहरिवस्तदीमहेत्वेआमूपन्तिवेधतः ।

तवश्रवांस्युपमान्युकथ्यांसुतोर्विन्द्रगिर्वणः ॥ २ ॥

मत्स्यं । सु॒ष्टि॒प्र । ह॒रि॒वः । तत् । ई॒महे । त्वे इति । आ ।
 भू॒प॒न्ति । वे॒ध॒सः । तव । श्र॒वांसि । उ॒प॒मानि ।
 उ॒क्थ्या । सु॒ते॒षु । इ॒न्द्र । गि॒र्व॒णः ॥ २ ॥

हे सुशिप शोभनहनो शोभनोष्णीपिन् वा हरिवः अश्ववन् गिर्वणो गीर्भिर्वननीयेन्द्र
 त्वे त्वयि वेधसः परिचारका आभूषन्त्याभवन्ति । मत्स्य सोमेन मादयात्मानं । किंच तत् त्वां
 वयमीमहे याचामहे । किंवाच्यमित्यत्राह—सुतेषु सोमेषु अभिपुतेषु सत्सु तव श्रवांस्यन्निनि
 उपमानि उपमानभूतानि उक्थ्या प्रशंस्यानि च सन्विति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

श्राय॑न्त॒इव॒सूर्य॑वि॒श्वेदि॒न्द्रस्य॑भ॒क्षत॑ ।
 वसू॑निजा॒तेज॑न॒मान॒ओज॑सा॒प्रति॑भा॒गंन॒दीधि॑म ॥ ३ ॥

श्राय॑न्तःइव । सूर्य॑म् । विश्वा॑ । इत् । इन्द्र॑स्य । भ॒क्षत॑ । वसू॑नि ।
 जा॒ते । ज॒न॒माने॑ । ओज॑सा । प्र॒ति॒ । भा॒गम् । न । दी॒धि॒म् ॥ ३ ॥

हे अस्मदीयाजनाः श्रायन्तइव सूर्यं यथा समाश्रितारश्मयः सूर्यं भजन्ते तथेन्द्रस्य
 विश्वेव विश्वान्येव धनानि भक्षत भजत । सच यानि वसूनि धनानि जाते उत्पन्ने जनमाने
 जनिष्यमाणे चौजसा बलेन करोति । अतः भागं पित्र्यं भागमिव तानि धनानि प्रतिदीधिम
 प्रतिधारयेमेति । यद्वा श्रायन्तइव सूर्यं यथा समाश्रितारश्मयः सूर्यमुपतिष्ठन्ते तथेन्द्रस्य वि॒
 श्वा विश्वानि विभक्तुमिच्छन्तः समाश्रितामरुतः इन्द्रमुपतिष्ठन्तइतिशेषः । उपस्थापय मरुतो
 वसून्पुदकलक्षणानि धनानि जाते जाताय जनमाने जनिष्यमाणायच मनुष्यायच ओजसा
 बलेन भक्षत विभजन्ते । तत्रचास्माकं योभागः तं भागं । नेतिसंप्रत्यर्थे । प्रतीत्येष अनु इत्येतस्य
 स्थाने । अनुदीधिम वयं अनुध्यायाम । तथाचयास्कः—समाश्रिताः सूर्यमुपतिष्ठन्तेअपिबोव॒
 मार्ये स्यात्सूर्यमिवेन्द्रमुपतिष्ठन्तइति । सर्वाणीन्द्रस्यधनानि विभक्ष्यमाणाः सयथा धनानि वि॒
 भजति जातेच जनिष्यमाणेच तं वयं भागमनुध्यायेमेति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अनंशरातिवसुदामुपस्तुहिभद्राइन्द्रस्यरातयः ।

सोअस्यकामंविधतो नरोपति मनोदानायचोदयन् ॥ ४ ॥

अनंशरातिम् । वसुदाम् । उप । स्तुहि । भद्राः ।

इन्द्रस्य । रातयः । सः । अस्य । कामम् । विधतः ।

न । रोपति । मनः । दानाय । चोदयन् ॥ ४ ॥

हे स्तोतारः अनंशरातिं अपापकदानं अपापिष्ठस्य दातारमित्यर्थः । तथाचयास्कः—अन-
शरातिमनञ्छीलदानमञ्छीलं पापकर्मिति । वसुदां धनस्यदातारमिन्द्रं उपस्तुहि यतइन्द्रस्य
रातयोदानानि भद्राः कल्याणानि महदैश्वर्यकारीणीत्यर्थः । यतश्च इन्द्रः स्वकीयं मनोदाना-
य अभीष्टप्रदानाय चोदयन् प्रेरयन् विधतः परिचरतोऽस्य स्तोतुः काममिच्छां नरोपति नहिन-
स्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वमिन्द्रप्रतूर्तिष्वभिविश्वाअसिस्पृधः ।

अशस्तिहाजनिताविश्वतूरसित्वंतूर्यतरुप्यतः ॥ ५ ॥

त्वम् । इन्द्र । प्रःतूर्तिषु । अजि । विश्वाः । असि ।

स्पृधः । अशस्तिहा । जनिता । विश्वतूः । असि । त्वम् ।

तूर्य । तरुप्यतः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं प्रतूर्तिषु संग्रामेषु विश्वाः सर्वाः स्पृधोयुद्धकारिणीः शत्रुसेनाः अज्यसि अ-
भिभवसि । किंच हे तूर्य शत्रूणां बाधकेन्द्र त्वं अशस्तिहा देत्यानामशस्तीनां हन्तासि । जनि-
ता अमुरेभ्यः अशस्तीनां जनिताचासि । विश्वतूः विश्वतः सर्वस्य शत्रुवर्गस्य हिंसावाचासि
तरुप्यतो बाधकांश्च बाधमानोसि ॥ ५ ॥

अथ पद्यी—

अनुते शुष्मं तुरयन्तमीयतुः क्षोणी शिशुं मातरा ।

विश्वास्ते स्पृधः श्रययन्त मन्यवे वृत्रं यद्विन्दुर्वसि ॥ ६ ॥

अनु । ते । शुष्मम् । तुरयन्तम् । ईयतुः । क्षोणी इति । शिशुम् ।

न । मातरा । विश्वाः । ते । स्पृधः । श्रययन्त । मन्यवे ।

वृत्रम् । यत् । इन्द्र । तूर्वसि ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते तव शुष्मं बलं तुरयन्तं हंसन्तं शत्रुं क्षोणी द्यावापृथिव्यौ मातरा मातरौ शिशुं शिशुमिव अन्वीयतुः अनुगच्छतः । गमनमात्रे दृष्टान्तः । किंच हे इन्द्र त्वं यद्यस्माद्धुत्रं शत्रुं तूर्वसि हंसि अतस्ते तव मन्यवे क्रोधाय विश्वाः सर्वाः स्पृधः संग्रामकारिण्यः सेनाः श्रययन्त श्रयिताः विना भवन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इत ऊतीवो अजरं प्रहेतारं मप्रहितम् ।

आशुं जेतारं हेतारं रथिस्तमम् अतूर्तम् तुग्यद्वृधम् ॥ ७ ॥

इतः । ऊती । वः । अजरम् । प्रहेतारम् । अप्रहितम् । आशुम् ।

जेतारम् । हेतारम् । रथिस्तमम् । अतूर्तम् । तुग्यद्वृधम् ॥ ७ ॥

हे अस्मदीयजनाः वीर्ययुग्मं अजरं जरारहितं प्रहेतारं शत्रूणां भेरकं अप्रहितं केनाप्यप्रे-
पितं आशुं वेगवन्तं जेतारं शत्रूणां हेतारं गन्तारं रथीतमं रथिनां श्रेष्ठं अतूर्तं केनाप्यहंसितं
तुग्यद्वृधं उदकस्य वर्धयितारमिन्द्रं ऊती ऊत्यै रक्षणाय इतः कुरुत पुरस्कुरुतेति यावत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इष्कृत्तारं मनिष्कृतं सहस्कृतं शतमूर्तिशतक्रतुम् ।

समानमिन्द्रमवसेहवामहेवसं वानं वसूजुवम् ॥ ८ ॥ ३ ॥

इष्कृतरिम् । अनिःस्कृतम् । सहःस्कृतम् । शतम्स्कृतिम् ।

शतस्कृतम् । समानम् । इन्द्रम् । अवसे । हवामहे ।

वसवानम् । वसुह्वम् ॥ ८ ॥ ३ ॥

इष्कृतरं शत्रूणां संस्कृतरं अनिष्कृतं स्वयमन्यैरसंस्कृतं सहस्कृतं यत्नेनकृतं शतमूर्तिं
बहुरक्षणं शतक्रतुं बहुमत्तं बहुकर्माणं वा समानं बहूनां साधारणं वसवानं धनान्याच्छादयन्तं
वसुह्वं यजमानेभ्योवसूनां प्रेरयितारमिन्द्रं अवसे रक्षणाय वयं हवामहे हवामः ॥ ८ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अयंतइति द्वादशर्चं सप्तमं सूक्तं शृगुगोत्रस्य नेमस्यापि अयमस्मिजरितरिति हृचेनेन्द्रोने-
मसमीपमेत्य स्वकीयं माहात्म्यमवोचत् अवस्तस्य हृचस्य सएवऋषिः यस्यवाक्यं सऋषिरिति
न्यायात् । पृष्ठी जगती सप्तम्याद्यास्तिस्रोनुपुष्पः शिष्टास्त्रिपुष्पः इन्द्रोदेवता यद्वाग्वदन्ती देवीवाच-
मित्येते वाग्देवत्ये शिष्टाऐन्द्र्यः । तथाचानुक्तान्तं—अयंतद्वादश नेमोभार्गवसैष्टुभं पृष्ठीजगती परा-
स्तिस्रोनुपुष्पः अयमितिहृचेनेन्द्र आत्मानमस्तौदुषान्त्येवाच्याविनि । वाग्देवत्ये पशौ यद्वाग्वदन्ती-
ति वषायाअनुवाक्या । सूत्रितंच—यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि पतंगोवाचंमनसाविभर्तीति । पूर्वोक्त-
एव पशौ देवीवाचमिति हविषोयाज्या । सूत्रितंच—देवीवाचमजनयन्तदेवा जनीयन्तोन्वग्रवइति
तिल्लइति । प्रयाणसमये वयसाममनोज्ञावाचः श्रुत्वा एतांजपेत् । सूत्रितंच—कनिकदजनुपं
मब्रुवाणइति सूक्ते जपेदेवीवाचमजनयन्तदेवाइतिचेति ।

तत्र प्रथमा—

अयंतं एमि तन्वां पुरस्ताद् विश्वे देवा अभिमायन्ति पश्चात् ।

यदामह्यं दीधरो भागमिन्द्रादिन्मयां कृणवो वीर्याणि ॥ १ ॥

अयम् । ते । एमि । तन्वा । पुरस्तात् । विश्वे । देवाः । अभि । मा ।

यन्ति । पश्चात् । यदा । मह्यम् । दीधरः । भागम् । इन्द्र । आत् ।

दत् । मया । कृणवः । वीर्याणि ॥ १ ॥

हे इन्द्र ते तव पुरस्तात् अग्रतः तन्वा पुत्रेणसह अयमहमेमि शत्रून्भिन्नवितुं गच्छा-
मि । तवाम्रवोगच्छन्तं मां विश्वेदेवाः त्वया सह पश्चादभियन्ति अभिगच्छन्ति यदा त्वं मत्तं
भागंवाय नेमाय भागं शत्रु स्थितं भागं दीधरः धारयसि आदिह अनन्तरमेव मया सह मः

च्छन्नून् जेतुं वीर्याणि पौरुषाणि कृणवः कुरु । यदि शत्रुषु स्थितं धनं महं दित्ससि तर्हि
शत्रुजयार्थं गच्छतः सपुत्रस्य मम साहाय्यं कुर्वितिभावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दधामितेमधुनोभक्षमग्रेहितस्तेभागःसुतोअस्तुसोमः ।
असंश्चत्वंदक्षिणतःसखामेधावृत्राणिजङ्घनावभूरि ॥ २ ॥

दधामि । ते । मधुनः । भक्षम् । अग्रे । हितः । ते । भागः । सुतः ।
अस्तु । सोमः । असं । च । त्वम् । दक्षिणतः । सखा । मे ।
अध । वृत्राणि । जङ्घनाव । भूरि ॥ २ ॥

हे इन्द्र ते तुभ्यं मधुनो मदकरस्य सोमस्य भक्षमग्रे प्रथमं दधामि धारयामि । सुतो-
भिपुतोभागो भजनीयः सोमस्ते तव हृदये हितोनिहितोस्तु भवतु । अपिच त्वं मे मम द-
क्षिणतो दक्षिणपार्श्वे सखासन् असः स्थितोभव । अध अथ भूरि बहूनि वृत्राण्यस्मदी-
यान् शत्रून् जङ्घनाव । त्वमहंचोभावार्वा हन्वः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रसुस्तोमंभरतवाजयन्तइन्द्रायसत्यंयदिसत्यमस्ति ।
नेन्द्रोअस्तीतिनेमेउत्वआहकईददर्शकमभिष्टवाम ॥ ३ ॥

प्र । सु । स्तोमम् । भरत । वाजयन्तः । इन्द्राय । सत्यम् । यदि ।
सत्यम् । अस्ति । न । इन्द्रः । अस्ति । इति । नेमः । ऊँ इति । त्वः ।
आह । कः । ईम् । ददर्श । कम् । अभि । स्तवाम ॥ ३ ॥

हे जना वाजयन्तः संग्राममिच्छन्तोयूयं । पौंस्ये वाजे इति संग्रामनामसु पाठात् । इन्द्राय
सत्यं सत्यभूतं स्तोमं सु सुष्ठु प्रभरत इन्द्रोस्तीत्येतत् यदि सत्यमस्ति भवति । इन्द्रास्तिस्त्वे कः
संदेहः तत्राह—नेमउ भागवोनेम एवेन्द्रोनाम त्वः कश्चिन्नास्तीत्याह । तत्र कारणं दर्शयति—
कः ईमेनमिन्द्रं ददर्श अद्राक्षीत् नकोप्यपश्यत् अतः कं वयमभिष्टवाम अभिष्टुमः । तस्मा-
दिन्द्रोनाम कश्चिद्विद्यते इतिवादमात्रं नतु तत्सत्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयमस्मिजरितः पश्य मेह विश्वा जाता न्यभ्यस्मि मद्वा ।
ऋतस्य मा प्रदिशो वर्धयन्त्याददिरो भुवनाददरीमि ॥ ४ ॥

अयम् । अस्मि । ज॒रि॒तरि॒ति । पश्य । मा । इ॒ह । वि॒श्वा । जा॒ता॒नि
अ॒भि । अ॒स्मि । म॒द्वा । ऋ॒तस्य । मा । प्र॒दि॒शः । वर्ध॑य॒न्ति ।
आ॒दि॒दि॒रः । भुव॑ना । द॒द॒री॒मि ॥ ४ ॥

एवं नेमस्य ऋपेर्वचनमाकर्ण्य इन्द्रस्तस्य समीपमाजगाम । आगत्य चात्मानमनेन हृत्वेन स्तौति—हे जरितः स्तोतः अयमहमस्मि इह तव समीपे स्थितं मा मां पश्य । विश्वा सर्वाणि जातानि भुवनानि मद्वा महत्त्वेन अज्यस्मि अहमभिभवामि । किंच मा मां ऋतस्य सत्यस्य यज्ञस्य वा प्रदिशः प्रदेष्टारो विद्वांसः स्तोत्रैर्वर्धयन्ति । अपिच आददिरः आदरणशीलोऽहं भुवना भुवनानि शत्रुभूतानि ददरीमि भूतं विदारयामि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

आयन्मावेना अरुहन् नृतस्यैकमासीनं हर्यतस्य पृष्ठे ।
मनश्चिन्मे हृदे आपत्यवोचदचिक्कदच्छिशुमन्तः सखायः ॥ ५ ॥

आ । यत् । मा । वे॒नाः । अ॒रु॒हन् । ऋ॒तस्य । ए॒कम् । आ॒सी॒नम् ।
ह॒र्य॒तस्य । पृ॒ष्ठे । म॒नः । चि॒त् । मे । हृ॒दे । आ । प्र॒ति । अ॒वो॒चत् ।
अ॒चि॒क्क॒दन् । शि॒शु॒मन्तः । स॒खा॒यः ॥ ५ ॥

यद्यदा ये ऋतस्य यज्ञस्य यज्ञं कर्मणि पृष्ठी वेनाः कामयमानाः हर्यतस्य कान्तस्यान्तरिक्षस्य पृष्ठे आसीनं उपविष्टं एकं मा मां आ अरुहन् तेषां भयतां आरोहं मनश्चिद मनश्च मम हृदे हृदपाय प्रत्यवोचद अब्रवीद । अज्ञाशिपंच तदाह्वानं । शिशुमन्तः पुत्रयुक्ताः सखायः पिपाअमी अचिक्कदन् मां क्रन्दन्तीति ॥ ५ ॥

मनोजवाअयमानआयसीमन्तरूपम् ।
दिवसुपर्णौगत्वायसोमवज्रिणआभस्त ॥ ८ ॥

मनः॑जवाः । अय॑मानः । आ॒य॒सीम् । अ॒तरत् । पुर॑म् । दि॒वम् ।
सु॒ष्ट॒प॒र्णः । ग॒त्वाय॑ । सोम॑म् । व॒ज्जिणे॑ । आ । अ॒भ॒रत् ॥ ८ ॥

सुषर्णो गरुत्वान् मनोजवाः मनोवेगः अयमानोगच्छन् आयसीं हिरण्मयीं पुरं नमसीं
अतरत् अतारीत् । ततोदिवं स्वर्गं गत्वाय गत्वा वज्जिणे इन्द्राय सोममाभरदाहरच्च ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

स॒मु॒द्रेअ॒न्तःश॑यतउ॒द्राव॒ज्रोअ॒भी॒ष्टतः ।
भ॒र॒न्त्यस्मै॑सं॒यतः॑पु॒रःप्र॑स्रवणाव॒लिम् ॥ ९ ॥

स॒मु॒द्रे । अ॒न्तरि॑ति । श॒य॒ते । उ॒द्रा । व॒ज्रः । अ॒भि॒ष्ट॒तः । भ॒र॒न्ति ।
अ॒स्मै । स॒म॒ष्ट॒यतः॑ । पु॒रःप्र॑स्रवणाः । व॒लिम् ॥ ९ ॥

योवज्रः समुद्रेअन्तः समुद्रस्यमध्ये शयते शेते यश्च उद्रा उदकेन अभिष्टतः अस्मै
वज्राय संयतः संग्रामस्य । मग्नम् संयतइति संग्रामनामसु पाठात् । पुरः प्रस्रवणाः पुरस्ताद-
च्छन्तः शत्रवो बलिं उपहारं भरन्ति धारयन्ति तस्य छेदा भवन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यद्वा॒ग्वद॑न्त्यवि॒चेत॒नानि॑रा॒ष्ट्री॒दे॒वानां॑नि॒प॒साद॑म॒न्द्रा ।
च॒त॒स्र॒ऊ॒र्ज॑दु॒दुहे॒पयांसि॑क॒स्वि॒दस्याः॑प॒र॒मंज॑गाम ॥ १० ॥

यत् । वाक् । वद॑न्ती । अ॒वि॒ष्ट॒चेत॒नानि॑ । रा॒ष्ट्री । दे॒वानां॑ । नि॒ष्ट॒साद॑ ।
म॒न्द्रा । च॒त॒स्रः । ऊ॒र्जम् । दु॒दुहे॒ । प॒यांसि॑ । कं । स्वि॒त् ।
अ॒स्याः । प॒र॒मम् । ज॒गाम॑ ॥ १० ॥

राष्ट्री राजनशीला देवानां मन्द्रा मादयित्री वा यद्यदा वाक् अविचेतनानि विज्ञानरहिता
अप्रज्ञातान् अर्थान् वदन्ती प्रज्ञापयन्ती निपसाद यज्ञेनिषीदति तदा चतस्रोदिशः पवि ऊर्जम-
न् पयांसि तत्कारणभूतान्युदकानि दुदुहे अस्यामाध्यमिकायावाचः स्वभूतं यत्परमं श्रेष्ठं तत्
कस्विक् कजगाम कमच्छतीनि नदश्यतइत्यर्थः । तथाचयास्कः—यद्वाग्वदन्त्यविचेतनान्यवि-

ज्ञातानि राष्ट्रीदेवानां निपसाद मन्द्रा मदनाच्चतस्रोनुदिशऊर्जं दुदुहे षयांसि कस्विदस्याः परमं
जगामेति यत्पृथिवीं गच्छतीतिवा यदादित्यरश्मयो हरन्तीतिवेति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

देवींवाचंमजनयन्तदेवास्तांविश्वरूपाःपशवोवदन्ति ।
सानोमन्द्रेपमूर्जंदुहानाधेनुर्वागस्मानुपसुप्तुतेति ॥ ११ ॥

देवीम् । वाचम् । अजनयन्तु । देवाः । ताम् । विश्वरूपाः । पशवः ।
वदन्ति । सा । नः । मन्द्रा । इपम् । ऊर्जम् । दुहाना । धेनुः ।
वाक् । अस्मान् । उप । सुस्तुता । आ । एतु ॥ ११ ॥

एषा माध्यमिका वाक् सर्वमाप्यन्तर्गता धर्माभिवादिनी भवतीति विभूतिमुपदर्शयति । यां
देवीं घोतमानां माध्यमिकां वाचं देवामाध्यमिका अजनयन्त जनयन्ति तां वाचं विश्वरूपाः स-
र्वरूपाः व्यक्तवाचः अव्यक्तवाचश्च पशवोवदन्ति तत्पूर्वकत्वाद्वाक्प्रवृत्तेः । सा वाग्देवीमन्द्रा मदना
स्तुत्या हर्षयित्री वा वृष्टिप्रदानेन नोस्मभ्यं इपमन्त्रं ऊर्जं पयोधृतादिरूपं रसं च दुहाना क्षरन्ती
धेनुः धेनुभूता सुप्तुताऽस्माभिःस्तुताऽस्मान् नेमान् उपैतु उपगच्छतु वर्षणायोद्युक्ता भवत्वित्य-
र्थः । तथाचपास्कः—देवींवाचमजनयन्तदेवास्तांविश्वरूपाः पशवोवदन्ति व्यक्तवाचश्चाव्यक्त-
वाचश्च सानोमदनान्त्रं रसं च दुहाना धेनुर्वागस्मानुपैतुसुप्तुतेति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सखेविष्णोवितरंविक्रमस्वद्यौर्देहिलोकंवज्रायविष्कभे ।
हनावृत्रंरिणचावसिन्धूनिन्द्रस्ययन्तुप्रसवेविसृष्टाः ॥ १२ ॥ ५ ॥

सखे । विष्णो इति । विस्तरम् । वि । क्रमस्व । द्यौः । देहि ।
लोकम् । वज्राय । विस्कर्भे । हनाव । वृत्रम् । रिणचाव ।
सिन्धून् । इन्द्रस्य । यन्तु । प्रसवे । विसृष्टाः ॥ १२ ॥ ५ ॥

हे सखे विष्णो त्वं वितरमत्यन्तं विक्रमस्य विक्रमं कुरु । हे द्यौः त्वं वज्राय वज्रस्य वि-
 ष्कभे विष्कभनाय लोकं अवकाशं देहि प्रयच्छ । हे विष्णो त्वं चाहं चोभावावां वृत्रमसुरं
 हनावः हन्वः । सिन्धून् वृत्रावष्टब्धाः नदीश्च रिणचाव नयावः तेमी विसृष्टाः सिन्धव इन्द्रस्य
 प्रसवे यन्तु प्रेरणे गच्छन्तु ॥ तमिममर्थं संगृह्य श्लोकैः शौनकोदर्शयति—वीरलोकानभिवृत्तै-
 तान् वृत्रस्तस्थौस्त्वयात्विषा । तं नाशकञ्चन्तुमिन्द्रो विष्णुमभ्येत्य सोमवीर (१) वृंहन्मिष्ये
 तिष्ठस्व विक्रम्याद्य ममान्तिके । उद्यतस्य तु वज्रस्य द्यौर्ददातुममान्तरं (२) तथेति विष्णुस्त-
 च्चक्रे द्यौश्चास्य विवरंददौ । तदेतदस्विलंपोकं सखे विष्णो इति सूचेति (३) ॥ १२ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे पंचमो वर्गः ॥ ५ ॥

अथ गति षोडशर्चमष्टमं सूक्तं । अत्रानुक्रम्यते—ऋक् ऋषोऽथ शजमदग्निर्भागवो मैत्रावरुणं
 प्रागाथं त्रिभिष्टुबन्तं तृतीयादिगायत्री परासतो बृहती स्तोत्रं राजस्वकृत्सपादादित्याश्विन्यौ वाय-
 व्ये सौर्यौ बृहत्पुपस्या सूर्यप्रभास्तुतिर्वा पावमानी गव्ये इति । भृगुगोत्रोजमदग्निर्ऋषिः । चतुर्द-
 श्याद्यास्तिस्रस्त्रिभुजः त्रयोदशी बृहती शिष्टानामयुजो बृहत्यः युजः सतो बृहत्यः तृतीया गायत्री-
 स्तोत्रं राजसुगायतेति पादेन सहिता तेहिन्विरे इत्यादित्यदेवताका । अमेव चांसीति द्वे अश्विनीदे-
 यताके । आनो यज्ञं दिवि पृथगिति द्वे वायुदेवत्ये । वण्महो अस्मि सूर्येति द्वे सूर्यदेवताके । इयं-
 यानीत्येषा उपोदेवत्या । यद्वा सूर्यप्रभा अनया तूयते अतः सैव देवता । प्रजाहवित्स इत्येषा-
 वमानदेवताका । मातारुद्राणामिति द्वे गोदेवत्ये शिष्टाः पंचर्चमैत्रावरुण्यः । सूक्तविनियोगो-
 ऽलं गिकः । संग्रामार्थं रातः संनहने प्रयोवाग्नित्रावरुणेति द्वे राजानं वाचयेत् । सूत्रितं च—अग्नीर्वै-
 वाचयति प्रयोवाग्नित्रावरुणेति च द्वे इति । पृष्ठचस्य पंचमेहनि प्रउगे वायव्यवृत्तस्य आनो यज्ञ-
 मित्यादिके द्वे कचावाद्ये । सूत्रितं च—आनो यज्ञं दिवि पृथगिति द्वे आनो वायो महेतन इत्येकेति ।
 आश्विनं शंसिष्यन् होता वण्महो असीति द्वाभ्यां अग्निं जुहुयात् । सूत्रितं च—वण्महो अस्मि सूर्येति
 द्वाभ्यां इन्द्रं वो विश्वतस्परोति चेति । माध्यन्दिनसवने सोमातिरेके एकं शस्त्रमुपजायते वण-
 वण्महो असीति प्रगाथः स्तोत्रियः । सूत्रितं च—वण्महो अस्मि सूर्यो दुत्यदशंतं वपुरिति प्रगाथो
 स्तोत्रियानुरुपाविति । अयमेव प्रगाथश्चातुर्विंशिकेहनि माध्यन्दिने ब्राह्मणाच्छंसिनो वैरुति-
 को नुरूपः । सूत्रितं च—आयन्त इव सूर्यं वण्महो अस्मि सूर्येति । नक्षुर्पेकं गामुत्सृज्य मातारुद्राणा-
 मिति जपेत् । सूत्रितं च—मातारुद्राणां दुहितवस्तुनामिति जपित्वामुत्सृज्येत्युत्सृज्यमिति ।

तत्र प्रथमा—

ऋधंगित्यासमर्त्यःशशमेदेवतांतये ।

यो नूनं मित्रावरुणावभिष्टये आचुके हव्यदांतये ॥ १ ॥

ऋधंक् । इत्या । सः । मर्त्यः । शशमे । देवदांतये । यः । नूनम् ।

मित्रावरुणौ । अभिष्टये । आचुके । हव्यदांतये ॥ १ ॥

यो मनुष्यो नूनं क्षिपं हव्यदातये हविषां प्रदात्रे यजमानाय मित्रावरुणौ अभिष्टये अ-
भिमतसिध्यर्थं आचके अभिमुखौ करोति । समर्त्यो मनुष्यः ऋधंक् सत्यं इत्या इत्थं देवतातये
यज्ञार्थं शशमे हविः संस्करोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वर्षिष्ठक्षत्राउरुचक्षंसा नरा राजाना दीर्घश्रुत्तमा ।

तावाहुता न दंसनारथयतः साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ॥ २ ॥

वर्षिष्ठक्षत्रौ । उरुचक्षंसा । नरा । राजाना । दीर्घश्रुत्तमा । ता ।

वाहुता । न । दंसना । रथयतः । साकम् । सूर्यस्य । रश्मिभिः ॥ २ ॥

वर्षिष्ठक्षत्रौ अतिशयेन वृद्धबलौ उरुचक्षसा महादर्शनी नरा नेतारी कर्मणां राजाना दी-
प्यमानौ दीर्घश्रुत्तमा अतिशयेन विद्वांसौ ता तौ मित्रावरुणौ बाहुता न भुजाविव सूर्यस्य रश्मि-
भिः करणैः साकं सह दंसना दंसनानि कर्माणि । अपः अम्रः दंस इति कर्मनाम तु पाठात् ।
रथयतः प्रामुतः यथा बाहू सह कर्म प्रामुतः तथा मित्रावरुणौ सह यज्ञं प्रामुत इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रयोवा मित्रावरुणाजिरोदूतो अद्रवत् ।

अयः शीर्षामदैरघुः ॥ ३ ॥

प्र । यः । वाम् । मित्रावरुणा । अजिरः । दूतः ।

अद्रवत् । अयः शीर्षा । मदैरघुः ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवां अजिरो गमनशीलो यो यजमानः प्राद्वत् अभिगच्छति सदेवानां दूतो भवति । अयःशीर्षा हिरण्यालंकृतशिराश्च भवति । मदेरघुः मदकरे धने गन्ताश्च भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नयः संपृच्छेन पुनर्हवीतवेन संवादाय रमते ।

तस्मान्नो अद्य समृतेरुप्यतं वाहुभ्यां न उरुप्यतम् ॥ ४ ॥

न । यः । सम्पृच्छे । न । पुनः । हवीतवे । न । सम्वादाय ।

रमते । तस्मात् । नः । अद्य । समृतेः । उरुप्यतम् ।

वाहुभ्याम् । नः । उरुप्यतम् ॥ ४ ॥

यः शत्रुः संपृच्छे संपश्नाय न रमते न क्रीडते । नच पुनः पुनर्हवीतवे हवनाय रमते । नच संवादाय रमते । तस्माच्छत्रोः समृतेः संग्रामात् नोस्मान् अद्य उरुप्यतं हे मित्रावरुणौ युवां रक्षतं । किंच तस्य शत्रोर्वाहुभ्यां नोस्मानुरुप्यतं रक्षतम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रमित्राय प्रार्यम्णे सच ध्यमृतावसो ।

वरुध्यं वरुणे छन्द्यं वचः स्तोत्रं राजसुगायत ॥ ५ ॥ ६ ॥

प्र । मित्राय । प्र । अर्यम्णे । सच ध्यम् ।

ऋतवसो दत्तृतवसो । वरुध्यम् । वरुणे । छन्द्यम् ।

वचः । स्तोत्रम् । राजसु । गायत ॥ ५ ॥ ६ ॥

हे ऋतवसो यज्ञधन मित्राय सच ध्यं सेवार्हं वरुध्यं यज्ञगृहभवं च स्तोत्रं प्रगायत प्रः-
पेण गायत अर्यम्णे च प्रगायत वरुणे छन्द्यं प्रीणनसाधनं चैतादृशं वचः प्रगायत । प्रगायतेन
बहुवचनं पूजार्थं । एतेदेव दर्शयति राजसु मित्रादिषु राजसु स्तोत्रं गायत पठत मित्रादीन् प्री-
रातः स्तुतेति समुदायार्थः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे पद्योवर्गः ॥ ६ ॥

अथ पष्ठी—

तेहिंन्विरेअरुणंजेन्यंवस्वेकंपुत्रंतिसृणाम् ।

तेधामान्यमृतामर्त्यानामदब्धाअभिचक्षते ॥ ६ ॥

ते । हिंन्विरे । अरुणम् । जेन्यम् । वसु । एकम् ।

पुत्रम् । तिसृणाम् । ते । धामानि । अमृताः । मर्त्यानाम् ।

अदब्धाः । अभि । चक्षते ॥ ६ ॥

अरुणमरुणवर्णं जेन्यं जयसाधनं वसु वासकं तिसृणां पृथिव्यादीनामेकं पुत्रं ते देवाहिंन्विरे प्रेरयन्ति त्रैलोक्यस्य तमोनिवारणाय । किंच अदब्धाः केनाप्यर्हिसिताः अमृताः मरणरहितास्तेदेवाः मर्त्यानां मनुष्याणां धामानि स्थानानि अभिचक्षते अभिपश्यन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आमेवचांस्युद्यताद्युमत्तमानिकर्त्वा ।

उभायातंनासत्यासजोपसाप्रतिहव्यानिवीतये ॥ ७ ॥

आ । मे । वचांसि । उत्थ्यता । द्युमत्तमानि ।

कर्त्वा । उभा । यातम् । नासत्या । सजोपसा ।

प्रति । हव्यानि । वीतये ॥ ७ ॥

हे नासत्या नासत्यौ सत्यस्य प्रणेतारौ सजोपसा संगतौ उभा उभौ युवां मे जमदग्नेर्मम उद्यता उद्यतानि द्युमत्तमानि दीप्तमानि वचांसि स्तोत्ररूपाणि वाक्यानि कर्त्वा कर्माणि चायातं । किंच हव्यानि हवींषि वीतये भक्षणाय प्रतिगच्छतम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

रार्तिपद्मामरक्षसंहवामहेयुवाभ्यांवाजिनीवसू ।

प्राचींहोत्राप्रतिरन्तावितनरागृणानाजमदग्निना ॥ ८ ॥

रातिम् । यत् । वाम् । अरक्षसम् । हवामहे । युवाभ्याम् ।
 वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू । प्राचीम् । होत्राम् ।
 प्रवितरन्तौ । इतम् । नरा । गृणाना । जमत् अग्निना ॥ ८ ॥

हे वाजिनीवसू अन्नघनावश्विनौ वां युवयोः संबन्धि यदरक्षसं रक्षोवर्जितं दानमस्ति
 तद्यदा हवामहे याचामहे । एतदेव विशदयति युवाभ्यां क्रियमाणां रातिं दानं हवामहे इति
 तदानीं प्राचीं प्राङ्मुखं होत्रां स्तुतिं प्रवितरन्तौ वर्धयन्तौ नरा नेतारौ जमदग्निना ऋषिणा गृ-
 णाना स्तूयमानौ सन्तौ इतं आगच्छतम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आनोयज्ञादिविस्पृशं वायो याहि सुमन्मभिः ॥ ।
 अन्तःपवित्रं उपरि श्रीणानोऽयं शुक्रोऽयामिते ॥ ९ ॥

आ । नः । यज्ञम् । दिविस्पृशम् । वायो इति । याहि ।
 सुमन्मभिः । अन्तरिति । पवित्रे । उपरि । श्रीणानः ।
 अयम् । शुक्रः । अयामि । ते ॥ ९ ॥

हे वायो त्वं नोस्माकं दिविस्पृशं तं यज्ञमायाहि । किमर्थमागमनमित्यत्राह—सुमन्मभिः
 सुष्टुतिभिः अन्तःपवित्रे पवित्रस्यमध्ये उपरिश्रीणानः श्रयमाणो निविच्यमाणोऽयं शुक्रः सो-
 मस्ते तुभ्यं अयामि नियतआसीदिति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वेत्यध्वर्युः पथि रजिष्ठैः प्रतिहव्यानि वीतये ।
 अर्धानियुत्व उभयस्य नः पिव शुचिं सोमं गवांशिरम् ॥ १० ॥ ७ ॥
 वेति । अध्वर्युः । पथिः । रजिष्ठैः । प्रति । हव्यानि ।
 वीतये । अर्धं । नियुत्वः । उभयस्य । नः । पिव ।
 शुचिम् । सोमम् । गोऽंशिरम् ॥ १० ॥ ७ ॥

हे नियुत्वः नियुत्संज्ञकाश्ववन्वायो अध्वर्युः हविर्धानात् रजिष्ठेः ऋजुतमेः पथिभिर्मार्गैः
वेतिगच्छति वीतये भक्षणाय । तव भक्षणानि हव्यानि हवींषिच प्रतिनयतीतिशेषः । अध
अथ नोस्माकं संवन्धिनं उभयस्य उभयविधं सोमं कर्मणिपथी पिव । उभयविधत्वं दर्शयति
शुचिं शुद्धं सोमं गवाशिरं गव्येन पयसा मिश्रितं चेति ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी-

वणम॒हौँअ॒सिसूर्य॒वळा॑दित्यम॒हौँअ॒सि ।

म॒हस्ते॑स॒तोम॑हि॒माप॑नस्यते॒द्धादे॑वम॒हौँअ॒सि ॥ ११ ॥

वट् । म॒हान् । अ॒सि । सूर्य॒ । वट् । आ॒दित्य॒ । म॒हान् ।

अ॒सि । म॒हः । ते । स॒तः । म॒हिमा॒ । प॒नस्य॑ते ।

अ॒द्धा । दे॒व । म॒हान् । अ॒सि ॥ ११ ॥

हे सूर्य त्वं महान् तेजसाधिकोसि वट् सत्यं नैतन्मिथ्येत्यर्थः । हे आदित्य अदितेः
पुत्र त्वं महान् बलेनाप्यधिकोसि वट् सत्यं । महो महतः सतोभवतः ते महिमा महत्त्वं पनस्यते
स्तोदभिः स्तूयते । हे देव द्योतनादिगुणयुक्त सूर्य त्वं महान् वीर्येणाप्यधिकोसि भवसि । अद्धा
सत्यमेव अत्र न संशय इत्यर्थः । वट् सत्रा अद्धेति सत्यनामसु पाठात् ॥ ११ ॥ *

अथ द्वादशी-

वट्सूर्य॒श्रव॑साम॒हौँअ॒सिस॒त्रादे॑वम॒हौँअ॒सि ।

म॒ह्नादे॒वाना॑मसूर्यः॒पुरो॑हितोवि॒भुज्यो॑तिर॒दाभ्य॑म् ॥ १२ ॥

वट् । सूर्य॒ । श्रव॑सा । म॒हान् । अ॒सि । स॒त्रा । दे॒व । म॒हान् ।

अ॒सि । म॒ह्ना । दे॒वाना॑म् । अ॒सुर्यः॒ । पुरः॑हितः । वि॒भु ।

ज्योतिः॑ । अ॒दाभ्य॑म् ॥ १२ ॥

हे सूर्य त्वं श्रवसा श्रवणेन महान् सर्वाधिकोसि वट् सत्यं । हे देव द्योतमान सूर्य त्वं
देवानां मध्ये मह्ना महत्त्वेन महान् अधिकोसि । सत्रा सत्यमेव असुर्यः असुराणां हन्ताचा-

सि । किंच त्वं देवानां पुरोहितो हितोपदेष्टासि । किंच ते ज्योतिस्तेजोविभु महत् अदाम्यं
केनाप्यर्हिस्थं च ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

इयंयानीच्यर्किणीरूपा रोहिण्या कृता ।

चित्रेव प्रत्यदश्यायत्यन्तर्दशसु बाहुषु ॥ १३ ॥

इयम् । या । नीची । अर्किणी । रूपा । रोहिण्या ।

कृता । चित्राऽद्वैव । प्रति । अदर्शि । आऽयती । अन्तः ।

दशाऽसु । बाहुषु ॥ १३ ॥

अस्यासृच्युपसःस्तुतिः । सूर्यप्रभायावा । येयं नीची अवाङ्मुखी अर्किणी स्तुतिमती
रूपा रूपवती रोहिण्या प्रकाशयुक्ता कृता उषाः सूर्यप्रभावोत्पादिता सा अन्तर्ब्रह्मांडस्यमध्ये
बाहुषु बाहुस्थानीयासु दशसु दशसंख्याकासु दिक्षु आयती आगच्छती चित्रेव चित्रागौरिव
प्रत्यदर्शि सूर्यैरदृश्यत ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

प्रजाहृत्सो अत्यायमीयुर्न्या अर्कमभितो विविश्रे ।

बृहद्धतस्थौ भुवनेष्वन्तः पर्वमानो हरित आ विवेश ॥ १४ ॥

प्रजाः । ह । तिस्रः । अतिऽआयम् । ईयुः । नि । अन्याः ।

अर्कम् । अभितः । विविश्रे । बृहत् । ह । तस्थौ । भुवनेषु ।

अन्तरिति । पर्वमानः । हरितः । आ । विवेश ॥ १४ ॥

यास्ति सः प्रजाः अत्यायमीयुः अत्यायमायन् अन्यास्तादृमाः प्रजाः अर्कमर्चनीयमग्निं
अभितो निविश्रे अभितो निविष्टाः ततो न परावभूवुः । भुवनेष्वन्तर्मध्ये बृहत् गृहानसावादित्यः
प्रजापतिरित्येके तस्थौ प्रकाशयन्नतिष्ठत् हरितो दिशः पर्वमानो वायुरा विवेश आविष्टः । ही पूरणी ।
तथा चैतस्य घ्राणं—प्रजाहृत्सो अत्यायमीयुरिति यावेतादृमाः प्रजास्ति सो अत्यायमायंस्तानीमा-
नि यपांसि वंगावगधाश्चेरसादान्यन्या अर्कमभितो विविश्रदति तादृमाः प्रजा अर्कमभितो निविष्टा

इममेवाग्निं बृहद्धतस्थौ भुवनेष्वन्तरित्यदउ एवबृहद्भुवनेष्वन्तरसावादित्यः पवमानोहरित आविवेशेति वायुरेव पवमानो दिशोहरित आविष्टइति । वाजसनेयिनोप्यामनन्ति—सतपोतप्यत सप्रजाअसृजत ताअस्यप्रजाः सृष्टाः पराचभूवुः तानीमानिवयांसीत्युपक्रम्य प्रजाहृतिस्तोअत्यायमीयुरिति याअयूः प्रजाअत्यायन न्यन्याअर्कमभितोविविश्रइति अग्निर्वाअर्कस्तमिमाः प्रजाअभितोनिविष्टास्ताइमाः पराभूता बृहद्धतस्थौभुवनेष्वन्तरिति प्रजापतिमेवैतदक्ष्यनूकं पवमानो हरितआविवेशेति दिशोवैहरितस्ता अयं पवमानआविष्टइति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

मा॒तारु॒द्राणां॑ दु॒हिताव॑सू॒नां स्व॑सा॒दित्या॑नां म॒मृ॒तस्य॑ नाभिः ।
प्र॒नुवो॑चंचि॒कितु॑पे॒जना॑य॒मागा॑मनां॒गाम॑र्दिति॒वधि॑ष्ट ॥ १५ ॥

मा॒ता । रु॒द्राणां॑ । दु॒हिता । वसू॑नाम् । स्व॑सा । आ॒दित्या॑नाम् ।
अ॒मृ॒तस्य॑ । नाभिः । प्र । नु । वो॒चम् । चि॒कितु॑पे । जना॑य ।
मा । गाम् । अना॑गाम् । अर्दि॑तिम् । व॒धि॑ष्ट ॥ १५ ॥

अस्मिन् दृचे गौःस्तूयते—या गौः रुद्राणां रुद्रपुत्राणां मरुतां माता जननी वसूनां दुहिता पुत्री आदित्यानां स्वसा भगिनी अमृतस्य पयसोनाभिः आवासस्थानं तां अनागां अनागतं अदितिमदीनां गां गोरूपां देवीं मावधिष्ट हे जना माहंसिष्टेति चिकितुपे चेतनावते जनाय नु इदानीं प्रवोचं अहं प्रावोचमिति शुश्रूपमाणेभ्य उपदेशः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

व॒चोवि॑दं वाच॑मुदीर॒यन्तीं॑ वि॒श्वामि॑र्धामि॒रुप॑तिष्ठ॒मानाम् ।
दे॒वीदे॒वेभ्यः॑ पर्य॑यु॒षीं गामा॑मावृ॒क्तम॑र्त्योद॒भ्रचै॑ताः ॥ १६ ॥ ८ ॥

व॒चः । वि॑दम् । वाच॑म् । उ॒त् । ई॒र॒य॒न्तीम् । वि॒श्वामि॑ः । धी॒भिः ।
उ॒प॒ति॒ष्ठ॒मानाम् । दे॒वीम् । दे॒वेभ्यः॑ । परि॑ । आ॒ई॒यु॒षीम् ।
गाम् । आ । मा । अ॒वृ॒क्तम् । म॒र्त्यः । द॒भ्रचै॑ताः ॥ १६ ॥ ८ ॥

वचोविदं वचसोर्लभयिषीं वाचमुदीरयन्तीं पयः पीत्वा पश्चाद्वाचमुदीरयन्तीं । क्षुधितो हि जनो न वाचमुदीरयति भुक्त्वा पश्चादुदीरयति । विश्वाभिः सर्वाभिर्धीभिर्वाग्भिः उपतिष्ठमानां दे-

वीं द्योतमानां देवेभ्यो देवार्थं मा मां एयुषीं अवगच्छन्तीं गां दध्रचेता अल्पबुद्धिर्मन्योमनुष्यः
पर्यावृक्त परिवर्जयति ॥ १६ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

त्वमग्ने इति द्वाविंशत्यृचं नवमं सूक्तं गायत्रमाग्नेयं । भृगुगोत्रः प्रयोगो नाम कविः बार्हस्पत्यः
पावकविशेषेण विशिष्टोऽग्न्याख्यो वा । यद्वा सहोनाम्नः पुत्रौ गृहपतियविष्ठसंज्ञकौ द्वावग्नी तौ सहे-
दं सूक्तमपश्यतां तस्मादस्य तावृषी । अथवा तयोरन्यतरः । तथा चानुक्रान्तं—त्वमग्नेद्व्यधिका प्रा-
ग्वः प्रयोगो बार्हस्पत्यो वाग्निः पावकः सहस्रसुतयोर्वाग्नेयोर्गृहपतियविष्ठयोर्वा अन्यतर आग्नेयं त्विति ।
प्रातरनुवाकस्याग्नेयेऽकृतौ गायत्रेच्छन्दसि आदितोऽष्टादशर्चः । सूत्रितं च—त्वमग्ने बृहद्वयद्वयद्वय-
दशार्चन्तस्त्वेति सूक्ते इति । देवसुवांहविःष्वग्नेर्गृहपतेरनुवाक्या त्वमग्ने बृहद्वयद्वयद्वयेषा । सूत्रितं च—
त्वमग्ने बृहद्वयो हव्यवाळग्निरजरः पितान इति । अन्वारं भणीयायामग्नेर्भगिनोऽनुवाक्या आसवं-
सवितुरित्येषा । सूत्रितं च—आसवं सवितुर्यथा सनोराधां स्याभरेति । आभिष्वविके पूकट्येषु दृ-
तीयसवने मैत्रावरुणस्याग्निवो बृधन्तमिति वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तृचः । सूत्रितं च—अग्निवो बृध-
न्तमग्नेयं यज्ञमध्वरमिति । दशमेहनि इमं नो यज्ञमिति स्तोकसूक्तस्य द्वितीयस्य स्थाने अग्नेधृत-
स्येत्येषा । सूत्रितं च—स्तोकसूक्तस्य द्वितीयतृतीययोः स्थाने अग्नेधृतस्य धीतिभिर्भुमे सुश्रन्दत्तर्पिष-
त्येते इति ।

तत्र प्रथमा—

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देवदाशुपे । कविर्गृहपतिर्युवा ॥ १ ॥

त्वम् । अग्ने । बृहत् । वयः । दधासि । देव । दाशुपे ।

कविः । गृहपतिः । युवा ॥ १ ॥

हे देव द्योतमानाग्ने कविः कान्तकर्मा गृहपतिः गृहपाटको युवा नित्यतरुणस्त्वं दाशुपे
हविषां प्रदाने यजमानाय बृहद्वयः महदन्नं दधासि प्रयच्छसीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सन्द्दळानया सह देवाँ अग्ने दुवस्युवा । चिकिद्भिमान्वावह ॥ २ ॥

सः । नः । द्दळानया । सह । देवान् । अग्ने । दुवस्युवा ।

चिकित् । विज्ञानो इति विद्वानो । आ । वह ॥ २ ॥

हे विभानो विशिष्टदीप्ति अग्रे सत्त्वं चिकित्साज्ञातासन् नोस्माकं दुवस्युवा परिचरणशी-
लया ईळानया स्तुवत्या वाचासह देवानावह ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वपाहस्विद्युजाव्यंचोर्दिष्टेनयविष्ठय । अग्निष्मोवाजसातये ॥ ३ ॥

त्वया । ह । स्वित् । युजा । व्यम् । चोर्दिष्टेन ।

यविष्ठय । अग्नि । स्मः । वाजसातये ॥ ३ ॥

हे यविष्ठय युवतमाग्रे चोर्दिष्टेनातिशयेन धनानां मेरयित्रा त्वया युजा त्विद्ध सहायेनै-
व वयं भार्गवाः प्रयोगाः बार्हस्पत्याः पावकाः अग्नयोवा वाजसातये अन्नलाभायाभिष्मः शत्रू-
नभिभवेम ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

और्वभृगुवच्छुचिममवानवदाहुवे । अग्निंसमुद्रवांससम् ॥ ४ ॥

और्वभृगुवत् । शुचिम् । अमवानवत् ।

आ । हुवे । अग्निम् । समुद्रवांससम् ॥ ४ ॥

समुद्रवांससं समुद्रमध्यवर्तिनं वाडवं शुचिं शुद्धमग्निं और्वभृगुवत् यथा और्वभृगुः अम-
वानवत् यथा अमवानः तथा हुवे आह्वयाम्यहं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

हुवेवातस्वनं कविं पर्जन्यं क्रन्ध्यं सहः । अग्निंसमुद्रवांससम् ॥ ५ ॥ १ ॥

हुवे । वातस्वनम् । कविम् । पर्जन्यं क्रन्ध्यम् । सहः ।

अग्निम् । समुद्रवांससम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

वातस्वनं वातसदृशध्वनिं कविं क्रान्त्यकर्माणं पर्जन्यं क्रन्ध्यं पर्जन्यसदृशक्रन्दनं सहः स-
हस्विनं वाडवमग्निं हुवे आह्वयामि । अन्यद्वतम् ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

आसुवंसवितुर्यथाभगस्येवभुजिंह्वे । अग्निसमुद्रवांससम् ॥ ६ ॥

आ । सुवम् । सवितुः । यथा । भगस्यइव ।

भुजिम् । हुवे । अग्निम् । समुद्रइवांससम् ॥ ६ ॥

सवितुः प्रेरकस्य देवस्य सवं यथा प्रसवं इव भगस्येव भुजिं भगात्प्यस्य देवस्य भोग-
मिव च समुद्रवाससमग्निं आहुवे आह्वयामि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अग्निवोवृधन्तमध्वराणांपुरुषतमम् । अच्छानन्नेसहस्यते ॥ ७ ॥

अग्निम् । वः । वृधन्तम् । अध्वराणाम् ।

पुरुषतमम् । अच्छ । नन्ने । सहस्यते ॥ ७ ॥

अध्वराणामहिंस्यानां बलिनां नन्ने बन्धुं सहस्यते बलवन्तं विभक्तिव्यत्ययः वृधन्तं ज्वा-
लाभिर्वर्धमानं पुरुषतमं अतिशयेन बहुमग्निं ऋत्विजोवोपूयं अच्छ अभिगच्छत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अयंयथानआभुवत्त्वष्टारूपेवतक्ष्या । अस्यकत्वायशस्वतः ॥ ८ ॥

अयम् । यथा । नः । आभुवत् । त्वा ।

रूपाइव । तक्ष्या । अस्य । कत्वा । यशस्वतः ॥ ८ ॥

अयमग्निर्नोस्मात् तक्ष्या विकर्तव्यानि रूपेव त्वष्टा रूपाणि वर्धकिरिव यथा येनप्रकारे-
ण आभुवत् आभवति तथैवमग्निं अभिगच्छतेत्यर्थः । किंच वयं अस्याग्नेः कत्वा प्रज्ञानेन पु-
ष्काः यशस्वतो यशस्वन्तो भवेमेति शेषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अयंविश्वाअग्निश्रियोग्निर्देवेपुंपत्यते । आवाजैरुपनोगमत् ॥ ९ ॥

अयम् । विश्वाः । अग्नि । श्रियः । अग्निः ।

देवेपुं । पत्यते । आ । वाजैः । उप । नः । गमत् ॥ ९ ॥

मनुष्याणां विश्वाः सर्वाः श्रियः संपदः देवेषु देवानां मध्ये योयमग्निरभिपत्यते अ-
भिगच्छति सोमिर्नोऽस्मानपि वाजैरज्ञैरुपागमदुपागच्छतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

विश्वेषामिहस्तुहिहोतृणांयशस्तमम् । अग्निंयज्ञेषुपूर्वम् ॥ १० ॥ १० ॥

विश्वेषाम् । इह । स्तुहि । होतृणाम् ।

यशःस्तमम् । अग्निम् । यज्ञेषु । पूर्वम् ॥ १० ॥ १० ॥

विश्वेषां सर्वेषां होतृणामध्ये यशस्तमं यशस्वितमं यज्ञेषु पूर्वं मुख्यं अग्निमिहास्मदीये
यज्ञे हे स्तोतः स्तुहि ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे दशमोऽवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

शीरंपावकशोचिपंज्येष्ठोयोदमेष्वा । दीदायदीर्घश्रुत्तमः ॥ ११ ॥

शीरम् । पावकश्शोचिपम् । ज्येष्ठः । यः ।

दमेषु । आ । दीदाय । दीर्घश्रुत्तमः ॥ ११ ॥

ज्येष्ठो देवानामुत्सवो दीर्घश्रुत्तमो अतिशयेनविद्वानग्निः दमेषु यजिनां गृहेषु आदीदाय
आदीप्यते तं शीरं अनुशापिनं । तथाचयास्कः—अनुशापिनमितिवा शिनमितिवेति । पाव-
कश्शोचिपं पावकदीर्घं स्तुहीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

तमर्वन्तंनसानंसिंशृणीहिर्विप्रशुष्मिणाम् । मित्रंनयातयज्जनम् ॥ १२ ॥

तम् । अर्वन्तम् । न । सानसिम् । शृणीहि ।

विप्र । शुष्मिणाम् । मित्रम् । न । यातयत्ज्जनम् ॥ १२ ॥

हे विप्र मेधाविन् स्तोतः अर्वन्तं न अश्वमिव सानसि संभजनीयं शुष्मिणं वलिं मित्रं
न सखायमिव यातयन्नं हतशत्रुजननं तपसि गृणीहि स्तुहि ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

उप॒त्वाजा॒मयो॒गिरो॒देदि॑शतीर्ह॒विष्क॑तः । वा॒यो र॒नीके॑ अ॒स्थिर॑न् ॥ १३ ॥

उप । त्वा । जामयः । गिरः । देदिशतीः । हविःस्कृतः ।

वायोः । अनीके । अस्थिरन् ॥ १३ ॥

हे अग्ने हविष्कृतो यजमानार्थं गिरः स्तुतयः जामयः स्वसारइव देदिशतीः तवगुणान्
दिशन्त्यः त्वा त्वामुपतिष्ठन्ते वायोरनीके समीपे त्वां समेधयन्त्यः अस्थिरन् अतिष्ठंश्च ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यस्य॑ त्रि॒धा त्व॑तं ब॒र्हिस्त॒स्था वसं॑दिनम् । आप॑श्चि॒न्निद॑धा प॒दम् ॥ १४ ॥

यस्य । त्रिधातु । अतंत्तम् । बर्हिः । तस्थौ ।

असंदिनम् । आपः । चित् । नि । दध् । पदम् ॥ १४ ॥

यस्याग्नेस्त्रिधातु त्रिरवृतं अनावृतं च असंदिनं अवर्द्धं च प्रस्तरणकालेहि बर्हिरवर्द्धं भव-
ति बर्हिस्तस्थौ आसनाथं तिष्ठति । तस्मिन्नावापश्चिद् आपोपि पदं स्थानं निदध निदधति
आन्तरिक्षमाध्यमिके पदं निदधतीत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

प॒दं दे॒वस्य॑ मी॒ह्रपो॒नाघृ॑ष्टाभि॒रूति॑भिः । भ॒द्रा सूर्य॑ इवो॒पदृ॑क् ॥ १५ ॥ ११ ॥

पदम् । देवस्य । मीह्रपः । अनाघृष्टाभिः ।

उतिष्ठतिः । भद्रा । सूर्यःइव । उपदृक् ॥ १५ ॥ ११ ॥

मीह्रपः कामानां सेकुर्देवस्य द्योतमानस्याग्नेः पदं स्थानं अनाघृष्टाभिः शत्रुभिरनाघृष्टा-
भिः ऊतिभीरक्षाभिः भजनीयं भवतीत्यर्थः तथैवास्योपदृक् उपदृष्टिरपि सूर्यइव यथा सूर्य-
स्तद्वद्भद्रा मनुष्यैर्भजनीयाभवति ॥ १५ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षोडशी—

अग्ने॑घृत॒स्य॑धी॒तिभि॑स्तेपा॒नोदे॑वशो॒चिपा॑ । आ॒दे॒वान्वा॑क्षि॒याक्षि॑च ॥ १६ ॥

अग्ने॑ । घृत॒स्य॑ । धी॒ति॑क्षि॒तिः । तेपा॒नः । दे॒व ।

शो॒चिपा॑ । आ । दे॒वान् । व॒क्षि । य॒क्षि । च ॥ १६ ॥

हे देव द्योतमानाग्ने घृतस्य दीक्षिसाधनस्याज्यस्य धीतिभिः निधानैः तेषानः तपन् शोचिपा ज्वालय आ देवान् प्रत्यावक्षि आवह यक्षि यज च ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

तंत्वा॑ज॒नन्त॑मा॒तरः॑ क॒वि॒दे॒वासो॑अ॒ङ्गिरः॑ । ह॒व्य॒वा॒ह॒मम॑र्त्यम् ॥ १७ ॥

तम् । त्वा॑ । अ॒ज॒न॒न्त॑ । मा॒तरः॑ । क॒विम् । दे॒वासः॑ ।

अ॒ङ्गिरः॑ । ह॒व्य॒वा॒ह॒म् । अम॑र्त्यम् ॥ १७ ॥

हे अंगिरोग्ने कविं क्रान्तकर्माणं अमर्त्यं मरणरहितं हव्यवाहं हविषां वोढारं तं प्रसिद्धं त्वा त्वां देवासोदेवाः मातरइवाजनन्त जनयन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

प्र॒चे॒त॒सं॒त्वा॒क॒वे॒भ्रे॒दूतं॑वरे॒ण्यम् । ह॒व्य॒वा॒हं॒नि॒पे॒दिरे॑ ॥ १८ ॥

प्र॒चे॒त॒सम् । त्वा॑ । क॒वे॒ । अ॒ग्ने॑ । दू॒तम् । वरे॑ण्यम् ।

ह॒व्य॒वा॒ह॒म् । नि॑ । से॒दिरे॑ ॥ १८ ॥

हे कवे क्रान्तकर्मन्त्रे प्रचेतसं प्रकृष्टबुद्धिं वरेण्यं वरणीयं दूतं देवानां हव्यवाहं हविषां वोढारं त्वा त्वां निपेदिरे देवानिपीदन्ति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

न॒हि॒मे॒अ॒स्त्य॒ङ्ग्या॒न॒स्व॒धि॒ति॒र्वन॑न्वति । अथै॒ता॒दृग्भ॑रामि॒ते ॥ १९ ॥

न॒हि॒ । मे॒ । अ॒स्ति॑ । अ॒ङ्ग्या॑ । न॒ । स्व॒धि॒तिः॑ । व॒न॑न्वति ।

अथ॑ । ए॒ता॒दृक् । भ॒रामि॑ । ते ॥ १९ ॥

हे अग्ने मे मम भार्गवस्य प्रयोगस्य ऋपेः अग्न्या गौः । अग्न्या उक्षेति गोनामस्तु पादा-
व । नहस्ति नविद्यते । यस्याः पयसाज्येन च त्वां यजेय । किंच स्वधितिः परशुः नहि वन-
चति काष्ठानि हन्ति यैः काष्ठैः त्वां समिन्धीय । अथैवाहूक् अग्निहोत्रार्थं पयसोदोर्गं गां इ-
न्धनसाधनानि काष्ठानि चैतत्सर्वं ते तुभ्यं अहं भ्रमामि ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

यदग्नेकानिकानिचिदातेदारूणिदध्मसि । तार्जुपस्त्वयविष्ठय ॥ २० ॥

यत् । अग्ने । कानि । कानि । चित् । आ । ते । दारूणि ।
दध्मसि । ता । जुपस्व । यविष्ठय ॥ २० ॥

पूर्वस्यामृच्युक्तार्थस्य विवरणमत्र । हे यविष्ठय युवतमाग्ने तुभ्यं यद्यदा कानि कानिचि-
त् यानिकान्यपि दारूणि काष्ठानि आदध्मसि आधारयामि । तदा ता तानि अपरशुवृक्षान्य-
पि जुपस्व सेवस्व । तथाच यजुर्नालणं—नहस्मवे पुराग्निरपरशुवृक्षं दहति तदस्मै प्रयोगएव
ऋपिरस्वदयद्यदग्ने यानि कानिचेति समिधमादधात्यपरशुवृक्षमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्व-
दतइति ॥ २० ॥

अथैकविंशी—

यदत्युपजिह्विकायद्वस्त्रोअतिसर्पति । सर्वतदस्तुतेघृतम् ॥ २१ ॥

यत् । अत्ति । उपजिह्विका । यत् । वस्त्रः । अतिसर्पति ॥
सर्वम् । तत् । अस्तु । ते । घृतम् ॥ २१ ॥

हे अग्ने यत् काष्ठादिकं उपजिह्विका उपजिघ्रतीत्युपजिह्विका अत्ति भक्षयति यद्य-
काष्ठादिकं वस्त्रः यमात्युदकमिनिवध्नः । उपजिह्विकावध्नश्चो यद्यपि वर्षाणो तथापि घृतमु-
पादानात् वध्नश्चदस्तद्विशेषे पर्यवस्यति । सोप्यतिसर्पति अतिगच्छति तदसर्प ते तव घृतं घृ-
तसदृशमस्तु यथा घृतं तव मियकरं भवति तथा मियकरं भवत्वित्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

अग्निमिन्धानोमनसाधिर्यंसचेतमर्त्यः ।

अग्निमीधेविवस्वभिः ॥ २२ ॥ १२ ॥

अग्निम् । इन्धानः । मनसा । धिर्यम् । सचेत । मर्त्यः ।

अग्निम् । ईधे । विवस्वभिः ॥ २२ ॥ १२ ॥

मर्त्योमनुष्योऽग्निमिन्धानः काष्ठैः प्रज्वलन् मनसैव श्रद्धधानो धिर्यकर्मसचेत काले भजेत ।
विवस्वभिः ऋत्विग्भिश्चाग्निमेव ईधे प्रज्वलति ॥ २२ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अदर्शीति चतुर्दशर्चं दशमं सूक्तं काण्वस्य सोभरेरार्षं । अत्रानुक्रम्यते—अदर्शीपलूना सो-
भरिर्बाह्वं पंचमीविराडूपा सप्तम्याद्ययुजः सतोबृहत्यः अष्टम्यादियुजः ककुब्भसीयसी ककुबनु-
द्युवन्त्याग्निमारुतीति । पंचमीसप्तमीनवम्येकादशीत्रयोदश्यः पंचसतोबृहत्यः अष्टमीद्वादशयैककु-
भौ दशमी गायत्री चतुर्दश्यनुष्टुप् शिष्टाबृहत्यः । आग्नेयं वित्युक्तत्वादग्निर्देवता अन्त्यायास्त्वग्नि-
र्मरुतश्च । पातरनुवाकस्याग्नेयेकतौ बाह्वेतेछन्दस्यादितः सप्तर्चः । सूत्रितंच—अदर्शीगातुवित्तमइति
सप्तेतिबाह्वंतं । आभिष्टविकेपूक्थ्येषु मैत्रावरुणस्य प्रमंहिष्ठायेति वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तृचः । सूत्रि-
तंच—प्रमंहिष्ठायागायतप्रसोअग्नेतवोतिभिरिति । अध्यायोपाकरणोसर्जनयोः मण्डलान्त्यहो-
मे आग्नेयाहीत्येषा । सूत्रितंच—माचिदाम्नयोहिमरुत्तत्वा यत्तेराजचमेइति ।

तत्र प्रथमा—

अदर्शीगातुवित्तमोयस्मिन्व्रतान्यादधुः ।

उपोपुजातगार्यस्यवर्धनमग्निनक्षन्तनोगिरः ॥ १ ॥

अदर्शी । गातुवित्तमः । यस्मिन् । व्रतानि । आदधुः ।

उपो इति । सु । जातम् । आर्यस्य । वर्धनम् ।

अग्निम् । नक्षन्त । नः । गिरः ॥ १ ॥

यस्मिन्नग्नौ व्रतानि कर्माणि आदधुः यजमानाः आदधन् गातुवित्तमोतिशयेन मार्गाणां
ज्ञाता सोमिरदर्शि प्रादुरभूत् । किंच सुजातं सम्यक् प्रादुर्भूतं अस्पार्यस्य उत्तमवर्णस्य वर्धनं व-
र्धयितारमग्निं नोस्माकं गिरः स्तुतिरूपावाचः उपो नक्षन्त उपगच्छन्त्येव । नक्षगतावितिधातुः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रदेवोदासोअग्निर्देवाँअच्छानमज्मना ।

अनुमातरं पृथिवीं विवावृते तस्थौ नाकस्य सानवि ॥ २ ॥

प्र । देवः । उदासः । अग्निः । देवान् । अच्छं । न । मज्मना ।

अनु । मातरम् । पृथिवीम् । वि । ववृते । तस्थौ ।

नाकस्य । सानवि ॥ २ ॥

देवोदासः दिवोदासेनाह्वयमानोऽग्निः मातरं । सर्वस्य लोकस्य धारकत्वात् पृथिवी माता ।
तां पृथिवीमच्छ प्रति देवान् तस्य दिवोदासस्य यज्ञे देवान् अनु प्रति हविर्वोढुं नृपविववृते
यस्मादेनमग्निं दिवोदासो मज्मना वलेनाजुहाव तस्मादयमग्निः नाकस्य स्वर्गस्य सानवि समु-
च्छ्रिते देशे स्वायतन एव तस्थावतिष्ठत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्माद्रेजन्त कृष्टयश्चर्कृत्यानि कृण्वतः ।

सहस्रसामेधसाताविवत्मनाग्निं धीभिः संपर्यत ॥ ३ ॥

यस्मात् । रेजन्त । कृष्टयः । चर्कृत्यानि । कृण्वतः । सहस्रसाम् ।

मेधसातौ इव । त्मना । अग्निम् । धीभिः । संपर्यत ॥ ३ ॥

यस्मात्कारणात् चर्कृत्यानि कर्तव्यानि कर्माणि कृण्वतः कुर्वाणान् मनुष्यान् कृष्टयः ।
तरेमनुष्या रेजन्त कंपन्ते तस्मादिदानीं हे जना यूयं सहस्रसामं गवां धनानां च सहस्रस्य दाना-
रमग्निं मेधसातौ यज्ञे धीभिः कर्तव्यैः कर्मभिः त्मना आत्मनैव संपर्यत परिचरत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रयंरायेनिर्नापसिमर्तोयस्तेवसोदाशन् ।

सवीरंधत्तेअग्रउक्थशंसिनं त्मना सहस्रपोपिणम् ॥ ४ ॥

प्र । यम् । रा॒ये । नि॒नी॒प॒सि । म॒र्तः । यः । ते । व॒सो इति । दा॒श॒त् ।
सः । वी॒रम् । ध॒त्ते । अ॒ग्ने । उ॒क्थ॒शंसि॒नम् । त्मना ।
स॒हस्र॒पो॒पि॒णम् ॥ ४ ॥

हे वसो वासकाग्ने त्वं यं तव स्तोतारं राये धनार्थं प्रनिनीपसि प्रनेतुमिच्छसि । यश्चमर्तो-
मनुष्यस्ते तुभ्यं दाशत् हवींषि प्रयच्छति समनुष्यः उक्थशंसिनं उक्थानां शंसितारं त्मना
आत्मनैव सहस्रपोपिणं बहुधनं वीरं पुत्रं धत्ते धारयति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

स॒दृ॒हेचि॒द॒जि॒तृ॒ण॒त्ति॒वा॒ज॒म॒र्व॒ता॒स॒ध॒त्ते॒अ॒क्षि॒ति॒श्र॒वः ।
त्वे॒दे॒व॒त्रा॒स॒दा॒पु॒रु॒व॒सो॒वि॒श्वा॒वा॒मा॒नि॒धी॒म॒हि ॥ ५ ॥ १३ ॥
सः । दृ॒हे । चि॒त् । अ॒जि । तृ॒ण॒त्ति । वा॒ज॒म् । अ॒र्व॒ता । सः ।
ध॒त्ते । अ॒क्षि॒ति । श्र॒वः । त्वे इति । दे॒व॒त्रा । स॒दा । पु॒रु॒व॒सो इति
पु॒रु॒व॒सो । वि॒श्वा । वा॒मा॒नि । धी॒म॒हि ॥ ५ ॥ १३ ॥

हे पुरुवसो बहुधनाग्ने यस्तुभ्यं हवींषि प्रयच्छति सयजमानो दृहेचित् दृहेपि शत्रुपुरे स्थि-
तं वाजमर्जं अर्वताश्वेन अभितृणत्ति हिनस्ति । यथा सयजमानः अक्षिति अक्षीणं श्रवोर्जं
धत्ते धारयति । तथाचसति तुभ्यं हविषां प्रदातारो वयमपि देवत्रा देवे त्वयि स्थिता विश्वासर्वा
सर्वाणि वामानि वननीयानि धनानि सदा सर्वदा धीमहि धारयामः ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षष्ठी—

यो॒वि॒श्वा॒द॒य॒ते॒व॒सु॒हो॒ता॒म॒न्द्रो॒ज॒ना॒नाम् ।
म॒धो॒र्न॒पा॒त्रा॒प्र॒थ॒मा॒न्य॒स्मै॒प्र॒स्तो॒मा॒य॒न्त्य॒ग्र॒ये ॥ ६ ॥
यः । वि॒श्वा । द॒य॒ते । व॒सु । हो॒ता । म॒न्द्रः । ज॒ना॒नाम् । म॒धोः ।
न । पा॒त्रा । प्र॒थ॒मा॒नि । अ॒स्मै । प्र । स्तो॒माः । य॒न्ति । अ॒ग्र॒ये ॥ ६ ॥

होता देवानामाह्वाता मन्द्रो मोदमानोयोग्निः विश्वा सर्वाणि वसु वसूनि धनानि जना-
नां जनेभ्यो दयते प्रयच्छति तस्मा अस्मा अग्नये मघोर्न मदकरस्य सोमस्येव प्रथयानि पु-
र्यानि पात्रा पात्राणि स्तोमाः प्रयन्ति प्रगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अश्वं न गीर्भी रथ्यं सुदानं वो मर्त्यं ज्यन्ते देवयवः ।

उभे तोके तनये दस्म विस्पते पर्षि राधो मघोनाम् ॥ ७ ॥

अश्वम् । न । गीः ऽभिः । रथ्यम् । सुदानं वः ।

मर्त्यं ज्यन्ते । देवयवः । उभे इति । तोके इति । तनये ।

दस्म । विस्पते । पर्षि । राधः । मघोनाम् ॥ ७ ॥

हे दस्म दर्शनीय विस्पते विशांपते अग्ने यं त्वां सुदानवः शोभनदानाः देवयवो देवाना-
त्मनश्छन्तो यजमानाः रथ्यं रथस्य वोढारं अश्वं न अश्वमिव गीर्भीः स्तुतिभिः मर्त्यं ज्यन्ते प-
रिचरन्ति । त्वमस्माकं यजमानानां तोके पुत्रे तनये पौत्रे चोभे उभयंस्मिन् मघोनां धनवतां
यो धनं पर्षि प्रयच्छ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रमंहिष्ठाय गायत ऋता न्नैव हृते शुक्रशोचिपे ।

उपस्तुतासो अग्रये ॥ ८ ॥

प्र । मंहिष्ठाय । गायत । ऋत इन्नै । वृहते ।

शुक्रशोचिपे । उपस्तुतासः । अग्रये ॥ ८ ॥

ये सूर्यं उपस्तुतासः उपस्तुतारो मंहिष्ठाय दातृताय ऋता न्नै यज्ञवते सत्यवते वा वृहते
महते शुक्रशोचिपे दीप्ति तेजसे अग्रये प्रगायत स्तोत्रं पठत ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आवसते मधवा वीरवद्यशः समिद्धो द्युः पृथुः ।

कृविन्नो अस्पृष्टमृत्तिर्न वीयस्य च्छावा जेतिरागमत् ॥ ९ ॥

आ । वंसते । मघश्वा । वीरश्वात् । यशः । समृद्धिद्वः ।
 युष्मि । आर्हुतः । कुवित् । नः । अस्य । सुष्टमतिः ।
 नवीयसी । अच्छ । वाजेभिः । आर्गमत् ॥ ९ ॥

मघवा धनवान् युष्मि अन्नवान् यशस्वीवा । तथाचयास्कः—युष्मन्घोततेर्यशोवान्नवेति ।
 समिद्धः संदीप्तः वीरवत् पराक्रमोपेतः आहुतः ऋत्विगादिभिराहूतोभिः यशोयशस्करं अन्ना-
 वंसते यजमानेभ्यः आप्रयच्छति । अस्याग्नेः नवीयसी नवतरासुमतिः अनुग्रहबुद्धिः नोस्मान्
 अच्छ प्रति वाजेभिः अन्नैः सह कुविद् बहुवारं सलिलं कुविदिति बहुनामस्तुपाठव आगमव
 आगच्छतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

प्रेष्ठमुप्रियाणांस्तुह्यासावतिथिम् । अग्निरथानांयमम् ॥ १० ॥ १४ ॥
 प्रेष्ठम् । ऊँ इति । प्रियाणाम् । स्तुति । आर्ह्यासाव ।
 अतिथिम् । अग्निम् । रथानाम् । यमम् ॥ १० ॥ १४ ॥

हे आसाव स्तौतः प्रियाणां प्रेष्ठं प्रियतमं अतिथिं अग्न्यागतं रथानां यमं यन्तारं
 अग्निमेव स्तुहि ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथैकादशी—

उदितायोनिर्दितावेदितावस्वायज्ञियोव्वर्तति ।
 दुष्टरायस्यप्रवणेनोर्मयोधियावाजंसिपासतः ॥ ११ ॥

उत्सृष्टता । यः । निर्दिता । वेदिता । वसु । आ ।
 यज्ञियः । वर्तति । दुस्तराः । यस्य । प्रवणे । न ।
 ऊर्मयः । धिया । वाजम् । सिपासतः ॥ ११ ॥

वेदिता वेत्ता यज्ञियोयज्ञार्होभिः उदिता उदितानि उद्गतानि निदिता निन्दितानि श्रुता-
निच वसु वसूनि धनानि आववर्तन्ति आववर्तयति । धिया कर्मणा वाजं संग्रामं सिषासतः सं-
भक्तुमिच्छतः यस्याग्नेर्वालाः प्रवणेनोर्मयः प्रवणाभिमुक्ताः समुद्रस्यतरंगादिव दुष्टराः तर्तुमश-
क्याः तमग्निं हे स्तोतः स्तुहीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

मानोऽहणीतामतिथिर्वसुः प्रशस्तः एषः ।
यः सुहोता स्वध्वरः ॥ १२ ॥

मा । नः । अहणीताम् । अतिथिः । वसुः । अग्निः ।

पुरुषप्रशस्तः । एषः । यः । सुहोता । सुहोतृध्वरः ॥ १२ ॥

वसुर्वासकः अतिथिरतिथिवत्पियः पुरुषप्रशस्तः बहुभिः स्तुतः सुहोता सुष्ठु देवानामाहा-
ता स्वध्वरः सुयज्ञश्च योभिः स एषोभिः नोऽस्मभ्यं माहणीतां केनापि न रुध्यतां । केनाप्यनवरुद्धः
स न अग्निः अस्मभ्यमग्नीष्टं प्रयच्छत्वित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

मोतेरिपन्वे अच्छोक्तिभिर्वसोऽग्ने केभिश्चिदेवैः ।
कीरिश्चिद्वित्वामीदृदूत्याय रातहव्यः स्वध्वरः ॥ १३ ॥

मो इति । ते । रिपन् । ये । अच्छोक्तिभिः ।

वसो इति । अग्ने । केभिः । चित् । एवैः । कीरिः । चित् ।

हि । त्वाम् । ईदृ । दूत्याय । रातहव्यः । सुहोतृध्वरः ॥ १३ ॥

हे वसो वासकाग्ने त्वां ये मनुष्याः अच्छोक्तिभिः अग्निपुतिभिः केभिः केः सुतकरैः एवै-
श्चिद् अग्निगमनैरपि ते स्तोतारो मोरिपन् मैव हिंसन्तां । रातहव्यो दत्तहविष्कः स्वध्वरः शोम-
नयज्ञः कीरिश्चिद् स्तोतापि दूत्याय हविर्विदनादिलक्षणाय दत्तकर्मणे त्वामीदृहि स्तोति त्वत् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

आग्नेयाहिमरुत्संखारुद्रेभिः सोमं पीतये ।
सोमं र्या उपसुष्टुतिमादयं स्वस्वर्णरे ॥ १४ ॥ १५ ॥

आ । अग्ने । याहि । मरुत्संखा । रुद्रेभिः ।

सोमंऽपीतये । सोमैर्याः । उप ।

सुऽस्तुतिम् । मादयस्व । स्वःऽनरे ॥ १४ ॥ १५ ॥

हे अग्ने मरुत्सखा मरुतांपियस्त्वं स्वर्नरे अस्माकं यजनलक्षणे कर्मणि सोमपीतये सोमपानाय रुद्रेभोरुद्रैः मरुद्भिः सह आयाहि आगच्छ । सोमैर्याः सोमरेर्मम सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं चोपागच्छ । मादयस्व स्तुतिं श्रुत्वा सोमं पीत्वा आत्मानं मादय च ॥ १४ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमे मण्डले दशमोनुवाकः ॥ १० ॥

॥ इति प्रागाथमष्टमं मण्डलं समाप्तम् ॥ ८ ॥

अथ पावमानं नवमं मण्डलं तत्र सप्तानुवाकाः तत्र प्रथमेनुवाके चतुर्विंशतिसंख्याकानि सूक्तानि । तत्र स्वादिष्ठयेति दशर्चं प्रथमं सूक्तं । अत्रानुक्रम्यते—स्वादिष्ठयादश मधुच्छन्दादिवै-
श्वामित्रोमधुच्छन्दाऋषिः प्राग्वत्समीपपरिभाषया गायत्रीछन्दः । नवमं मण्डलं पावमानं सौम्यमि-
ति वचनात् पवमानगुणविशिष्टः सोमो देवता । ग्रावस्तोत्रे अर्बुदसूक्तं प्रागुक्तमाया इदमादिकं त-
र्चं पावमानं विकल्पेनावपनीयं । सूत्रितं च—प्रेतेवदन्वित्यर्बुदं प्रागुक्तमाया आवकं जसे प्रवोशा-
णइति सूक्तयो रन्तरोपरिष्ठात् पुरस्ताद्वा पावमानीरोप्ययथार्थमावापग्रहणादिवि । उपाकर्मानि
मंडलादिग्रहणे आद्या । सूत्रं पूर्वमेवोदाहृतम् ।

तत्र प्रथमा—

स्वादिष्ठया मदिष्ठया पवस्व सोम धारया । इन्द्राय पातवे सुतः ॥ १ ॥

स्वादिष्ठया । मदिष्ठया । पवस्व । सोम ।

धारया । इन्द्राय । पातवे । सुतः ॥ १ ॥

हे सोम इन्द्राय पातवे पातुं सुतोभिपुतस्त्वं स्वादिष्ठया स्वादुतमया मदिष्ठया अविष्-
येन मादयिष्या धारया पवस्व क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

रक्षोहा विश्वचर्पणि रन्मियो निमयो हतम् । द्रुणा सधस्थं मासदत् ॥ २ ॥

रक्षःऽहा । विश्वऽचर्पणिः । अजि । योनिम् ।

अयःऽहतम् । द्रुणा । सधऽस्थम् । आ । असदत् ॥ २ ॥

रक्षोहा रक्षतां हन्ता विश्वचर्पणिः विश्वस्य द्रष्टा सोमः अयो हवं हिरण्येन हतं । तथा च-
ब्राह्मणं—हिरण्यपाणि रन्मियो नीति । द्रुणा द्रोणकलशेन अधिपवणफलकाभ्यां वा सधस्थं
सहस्थानं योनिं अभिपवस्थानं अफ्यासदत् अफ्यासीदति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वृवि धातमो भवमं हिष्टो वृत्रहन्तमः । पर्षिराधो मृघोनाम् ॥ ३ ॥

वृविःऽधातमः । जत्र । मं हिष्टः । वृत्रहन्तमः ।

पर्षि । राधः । मृघोनाम् ॥ ३ ॥

हे सोम त्वं वरिवोधातमः अतिशयेन धनानां दाता भव । वेदः वरिव इति धननामसुपा-
ठात् । मंहिष्ठो दातृत्वमश्न भव सर्वदातृत्वमत्रोच्यत इत्यपुनरुक्तिः । वृत्रहन्तमोतिशयेन शत्रूणां
हन्ता भव । किंच मघोनां धनवतां शत्रूणां राधोधनं च पार्थि अस्मभ्यं प्रयच्छ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अभ्यर्पमहानां देवानां वीतिमन्धसा । अभिवाजं मुतश्रवः ॥ ४ ॥

अभि । अर्प । महानां । देवानां । वीतिम् । अन्धसा ।

अभि । वाजम् । उत । श्रवः ॥ ४ ॥

हे सोम त्वं महानां महतां देवानां वीतिं यज्ञं अन्धसा धानाद्यन्नेन सह अभ्यर्प अभिग-
च्छ । उतापि च अभिगच्छंस्त्वं वाजं बलं श्रवोक्तं वा अभिगमयास्मानित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्वामच्छाचरामसितदिदर्थं दिवेदिवे । इन्दो त्वेन आशसः ॥ ५ ॥ १६ ॥

त्वाम् । अच्छ । चरामसि । तत् । इत् । अर्थम् । दिवेदिवे ।

इन्दो इति । त्वे इति । नः । आशसः ॥ ५ ॥ १६ ॥

हे इन्दो यागेषु क्लियमान सोम त्वामच्छ त्वां पति चरामसि वयं चरामः । दिवेदिवे प्रति-
दिनं अस्माकं तदिव तदेव तत्परिचरणमेवार्थं कार्यं नान्यत्कारणमस्ति । नोस्माकं आशसः
आशंसनान्यपि त्वे त्वय्येव । नान्यत्र ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथ षष्ठी—

पुनार्तिं ते परिस्नुतं सोमं सूर्यस्य दुहिता । वारेण शश्वता तना ॥ ६ ॥

पुनार्ति । ते । परिस्नुतम् । सोमम् । सूर्यस्य । दुहिता ।

वारेण । शश्वता । तना ॥ ६ ॥

हे सोम ते तव परिस्नुतं क्षरन्तं सोमं सोमरसं सूर्यस्य दुहिता श्रद्धादेवी वारेण बलेन
शश्वता शश्वतेन तना विस्तृतेन पुनाति । तथा च वाजसनेयिन आमनन्ति—श्रद्धावै सूर्यस्य दुहि-
ता श्रद्धासेन पुनातीति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

तमीमण्वीःसमर्येआगृभ्णन्तियोषणोदश । स्वसारःपार्येदिवि॥७॥

तम् । ईम् । अण्वीः । सृष्टमर्ये । आ । गृभ्णन्ति । योषणः ।
दश । स्वसारः । पार्ये । दिवि ॥ ७ ॥

समर्ये समनुष्ये यज्ञे पार्ये दिवि सौत्येहनि योषणः स्त्रियः स्वसारः स्वयंसरन्त्यो दशसं-
ख्याकाः अण्वीः अण्व्योऽगुलयः । अग्रवः अण्व्यद्वत्यंगुलिनामसुपाठात् । तमीं तमेनं सोमं आ-
गृभ्णन्ति आगृह्णन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तमींहिन्वन्त्यगुवोधमन्तिबाकुरंदतिम् । त्रिधातुवारणमधु ॥ ८ ॥

तम् । ईम् । हिन्वन्ति । अगुवः । धमन्ति । बाकुरम् ।
दतिम् । त्रिधातु । वारणम् । मधु ॥ ८ ॥

तमीं एनं सोमं अगुवोऽगुलयोहिन्वन्ति अभिषवदेशं प्रति प्रेरयन्ति । प्रेरयित्वाच बाकुरं
भासमानं दतिं दतिसदृशांशुमेनं सोमं धमन्ति अभिषुण्वन्तिच । यद्यपि धमतिरभिषवणकर्मा
नभवति तथाप्यौचित्यादत्राभिषवपरोऽभविष्यति । तदेतत्सोमात्मकं मधु वस्तु त्रिधातु त्रिस्थानं ।
द्रोणकलशः आधवनीयः पूतभृदिति त्रिधातवः । वारणं शत्रूणां वारकंच भवति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अभीममद्व्याउतश्रीणन्तिधेनवःशिशुम् । सोममिन्द्रायपातवे ॥ ९ ॥

अभि । इमम् । अद्व्याः । उत । श्रीणन्ति । धेनवः । शिशुम् ।
सोमम् । इन्द्राय । पातवे ॥ ९ ॥

उतापिच इममेनं शिशुं बालं सोमं अद्व्याः अहन्तव्या धेनवोमावः इन्द्राय पातवे पा-
तुमभिःश्रीणन्ति त्यक्तीयेन पयसा संस्कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अस्येदिन्द्रोमदेष्वाविश्वाहृत्राणिजिघ्रते । शरोमवाचमंहते ॥ १० ॥ १७ ॥

अस्य । इत् । इन्द्रः । मदेषु । आ । विश्वा । वृत्राणि ।

जिघ्रते । शूरः । मघा । च । मंहते ॥ १० ॥ १७ ॥

शूरो वीरइन्द्रः अस्येव अस्य सोमस्यैव मदेषु विश्वा विश्वानि वृत्राणि शत्रून् आजिघ्रते
आहन्ति । मघा मघानि घनानि च मंहते यजमानेभ्यः प्रयच्छति ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

पवत्येति दशर्वं द्वितीयं सूक्तं काण्वस्य मेधातिथेरार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवतार्कं । तथा-
चानुक्रान्तं—पवस्वमेध्यातिथिरिति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पवस्वदेववीरतिपुवित्रंसोमरंक्षा । इन्द्रमिन्द्रोवृपाविश ॥ १ ॥

पवस्व । देवः । अति । पुवित्रम् । सोम । रंक्षा ।

इन्द्रम् । इन्द्रो इति । वृपा । आ । विश ॥ १ ॥

हे सोम देववीः देवकामस्त्वं रंक्षा वेगेन पवित्रं यथा भवति तथा अतिपवस्व अतिस्रर ।
किंच हे इन्द्रो वृपा सेचकस्त्वं इन्द्रमाविश मविश ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आवच्यस्व महिप्सरोवृपेन्द्रोद्युम्नर्वत्तमः । आयोनिर्धर्णसिःसदः ॥ २ ॥

आ । वच्यस्व । महि । प्सरः । वृपा । इन्द्रो इति ।

द्युम्नर्वत्तमः । आ । योनिम् । धर्णसिः । सदः ॥ २ ॥

हे इन्द्रो सोम महि महान् वृपा कामानां वर्षको द्युम्नवत्तमो यशस्वितमो धर्णसिर्धर्तात्वं
प्सरः पानीयं मधु आवच्यस्व अस्मान् प्रत्याममय । योनिं स्वकीयं स्थानमासदः आसीद च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अधुक्षतप्रियंमधुधारांमुतस्यवेधसः । अपोर्वसिष्टमुक्तुः ॥ ३ ॥

अधुक्षत । प्रियम् । मधु । धारा । सुतस्य । वेधसः ।

अपः । वसिष्ट । सुक्षुक्तुः ॥ ३ ॥

सुतस्याभिपुतस्य वेधसोभिलपितस्य विधातुर्यस्य सोमस्य धारा प्रियं प्रीतिकरं मधु अ-
मृतं अधुक्षत दुग्धे सुक्रतुः शोभनकर्मा सोमः अपोवसतोवरीर्वसिष्ठ आच्छादयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

महान्तं त्वा महीरन्वापो अर्पन्ति सिन्धवः । यद्गोभिर्वासयिष्यसे ॥ ४ ॥

महान्तम् । त्वा । महीः । अनु । आपः । अर्पन्ति ।

सिन्धवः । यत् । गोभिः । वासयिष्यसे ॥ ४ ॥

हे सोम त्वं यद्यदा यज्ञे गोभिः गोविकारैः पयोभिः वासयिष्यसे आच्छादयिष्यसे तत्त-
द्वा महान्तं त्वा त्वामनु श्रुति सिन्धवः स्यन्दमानाः महीर्महत्यः आपः अर्पन्ति गच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

समुद्रो अप्सु मामृजे विष्टं भो धरुणो दिवः । सोमः पवित्रे अस्मद्युः ॥ ५ ॥ १८ ॥

समुद्रः । अप्सु । मृजे । विष्टम्भः । धरुणः । दिवः ।

सोमः । पवित्रे । अस्मद्युः ॥ ५ ॥ १८ ॥

समुद्रः समुद्रवन्त्यस्मादसा इति समुद्रः विष्टं भो दिवः स्वर्गस्य धरुणो धारकश्च अस्मद्युः-
स्मत्कामः सोमोऽप्सदकेषु मृजे मृज्यते पवित्रे अभिपिच्यत इत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी—

अचिक्रद वृषा हरिर्महान् मित्रो न दर्शतः । संसूर्येण रोचते ॥ ६ ॥

अचिक्रदत् । वृषा । हरिः । महान् । मित्रः । न । दर्शतः ।

सम् । सूर्येण । रोचते ॥ ६ ॥

वृषा कामानां वर्षको हरिर्हरितवर्णो महान् सर्वोत्तमो मित्रो न यथासत्ता तद्वत् दर्शतो
दर्शनीयो योयंसोमः अचिक्रदत् शब्दं करोति सोयंसोमः सूर्येण सह संरोचते दिवि प्रकाशते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

गिरंस्तदन्द ओजं साम मृज्यन्ते अपस्पुवः । याभिर्मदायुं शंसते ॥ ७ ॥

गिरः । ते । इन्द्रो इति । ओजसा । मर्त्य्यन्ते । अपस्युवः ।
याभिः । मदाय । शुभसे ॥ ७ ॥

हे इन्द्रो ते तव ओजसा बलेन अपस्युवः कर्मेच्छासंबन्धिन्यः तागिरः स्तुतयोमर्त्य्यन्ते
शोधयन्ते । याभिर्गीर्भिस्त्वं मदाय क्षरन् शुभसे अलंकियसे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तंत्वा मदाय घृष्वय उलोककृत्तुमीमहे । तव प्रशस्तयो महीः ॥ ८ ॥

तम् । त्वा । मदाय । घृष्वये । ऊँ इति । लोककृत्तुम् ।
ईमहे । तव । प्रशस्तयः । महीः ॥ ८ ॥

हे सोम यस्य तव प्रशस्तयः प्रशंसाः महीर्महत्यः घृष्वये उ त्वद् प्रसादाद् शत्रूणां धर्म-
णशीलाय यजमानायैव लोककृत्तुं उत्तमस्य लोकस्य कर्तारं तं त्वां सोमं मदाय ईमहे वयं
याचामहे ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अस्मभ्यं मिन्द्र विन्द्र्युर्मध्वः पवस्व धारया । पर्जन्यो वृष्टिमा ईव ॥ ९ ॥

अस्मभ्यम् । इन्द्रो इति । इन्द्र्युः । मध्वः । पवस्व ।
धारया । पर्जन्यः । वृष्टिमा ईव ॥ ९ ॥

हे इन्द्रो सोम इन्द्र्युः इन्द्रकामस्त्वं मध्वोपदकरस्यामृतस्य धारया पर्जन्यो वृष्टिमान् ईव
यथा वर्षवान् पर्जन्यो मेघः तथास्मभ्यं मेघातिथिन्यः पवस्व क्षर ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

गोपा इन्द्रो नृपा अंस्यश्वसा वाजसा उत । आत्मा यज्ञस्य पूर्य्यः ॥ १० ॥ ११ ॥

गोऽसाः । इन्द्रो इति । नृऽसाः । अस्ति । अश्वऽसाः । वाजऽसाः ।
उत । आत्मा । यज्ञस्य । पूर्य्यः ॥ १० ॥ ११ ॥

हे इन्दो यज्ञस्य पूर्यः प्रजः आत्मा आत्मभूतस्त्वं गोषाः अस्मभ्यं गवां दातासि भव-
सि । नृषाः पुत्राणां दाताचासि । अश्वसाः अश्वानां दाताचासि । उतापिच वाजसाः अचा-
नां दाताचासि ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

एषदेवइति दशर्चं तृतीयं सूक्तं आजीगर्तेः शुनःशेषस्यार्थं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं ।
अनुक्रान्तंच—एषशुनःशेषइति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ए॒षदे॒वोअम॑र्त्यःप॒र्णवी॒रिव॑दीयति । अ॒भिद्रो॑णान्या॒सद॑म् ॥ १ ॥

ए॒षः । दे॒वः । अम॑र्त्यः । प॒र्णवी॒रि॒व॒इ॒व । दी॒य॒ति॒ ।

अ॒भि । द्रो॑णानि । आ॒स॒द॒म् ॥ १ ॥

देवोद्योतमानः अमर्त्योमरणरहितः एषसोमो द्रोणानि द्रोणकलशानि अभि अभिनक्ष्य
आसदं आसदनार्थं पर्णवीरिव यथा पक्षी तथा वेगेन दीयति गच्छति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ए॒षदे॒वोवि॒षाकृ॑तोति॒ह्रांसि॑धावति । प॒र्वमा॑नोअ॒दाभ्यः॑ ॥ २ ॥

ए॒षः । दे॒वः । वि॒षा । कृ॒तः । अ॒ति॒ । ह्रा॑ंसि । धा॒व॒ति॒ ।

प॒र्वमा॑नः । अ॒दा॒भ्यः ॥ २ ॥

विषा अंगुल्या । विषः कक्ष्याः इत्यंगुलिनामसुषाढाव । कृतोभिपुतः एषसोमोदेवः पवमानः
क्षरन् अदाभ्यः केनाप्यर्हिसितश्चसन् ह्रांसि शत्रून्विधावति हन्तुमतिगच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ए॒षदे॒वोवि॒प॒न्युभिः॑प॒र्वमा॑न॒ऋता॒युभिः॑ । ह॒रिर्वा॑जायमृज्यते ॥ ३ ॥

ए॒षः । दे॒वः । वि॒प॒न्यु॒भिः । प॒र्वमा॑नः । ऋ॒ता॒यु॒भिः ।

ह॒रिः । वा॒जा॒य । मृ॒ज्य॒ते ॥ ३ ॥

पवमानः क्षरन्नेप सोमोदेवोविपन्युभिः स्तोतृभिः क्रतायुभिः यज्ञकामैर्वा हरिरश्वइव वा-
जाय संग्रामार्थं मृज्यते स्तुतिभिरलंक्रियते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए॒पवि॒श्वानि॒वार्या॒शूरो॒यन्नि॒वस॒त्त्वभिः । प॒व॒मानः॒सिपा॒सति ॥ ४ ॥

ए॒पः । वि॒श्वानि । वा॒र्या । शू॒रः । यन्इ॒व । स॒त्त्वभिः ।

प॒व॒मानः । सि॒पा॒सति ॥ ४ ॥

पवमानः क्षरन् शूरोवीर एपसोमो विश्वानि सर्वाणि वार्या वरणीयानि धनानि सत्वभि-
र्बलैः यन्निव गच्छन्निव सिपासति अस्मदर्थं संभक्तुमिच्छति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ए॒पदे॒वोर्रथ॑र्यति॒पव॑मानोदशस्यति । आ॒वि॒र्कृ॒णोति॒वग्व॑नुम् ॥ ५ ॥ २० ॥

ए॒पः । दे॒वः । र॒थ॒र्यति॑ । प॒व॒मानः ।

द॒श॒स्यति॑ । आ॒विः । कृ॒णोति॑ । व॒ग्व॒नुम् ॥ ५ ॥ २० ॥

पवमानः क्षरन्नेप सोमोदेवो रथर्यति अस्मदीयं यागं प्रत्यागमनाय रथं कामयते । दश-
स्यति आगत्यच अस्मज्ज्यमभिलषितं प्रयच्छति । वग्वनुं शब्दं आविः कृणोति अभिपूयमाणः
प्रकटयति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी—

ए॒पवि॒प्रैर॒भिष्टु॑तो॒पोदे॒वोवि॒गाह॑ते । द॒ध॒द्र॒त्नानि॒दा॒शुपे॑ ॥ ६ ॥

ए॒पः । वि॒प्रैः । अ॒भिष्टु॑तः । अ॒पः । दे॒वः ।

वि । गा॒ह॒ते । द॒धत् । र॒त्नानि॑ । दा॒शुपे॑ ॥ ६ ॥

विप्रेर्मधाविभिः स्तोतृभिः अभिष्टुतः परिवः स्तुतः एपसोमोदेवो दाशुपे हविषां प्रदावे
यजमानाय रत्नानि रमणीयानि धनानि दधत् धारयन् प्रयच्छन् अपोवसतीवरीर्विगाहते
प्रविशति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ए॒पदि॒वंवि॒धाव॒तिति॒रोर॒जांसि॒धार॑या । प॒र्वमा॒नःक॒र्निक॒दत् ॥ ७ ॥

ए॒पः । दि॒वंम् । वि । धा॒वति॒ । ति॒रः । र॒जांसि॑ ।

धा॒र॑या । प॒र्वमा॒नः । क॒र्निक॒दत् ॥ ७ ॥

धारया पवमानः क्षरन्नेपसोमः कर्निकदत् अभिषूयमाणः शब्दं कुर्वन् रजांसि लोकान्
तिरः तिरस्कुर्वन् यागादिवं स्वर्गं विधावति गच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ए॒पदि॒वंव्या॒स॒रत्ति॒रोर॒जांस्य॒स्पृतः॑ । प॒र्वमा॒नःस्व॒ध्वरः॑ ॥ ८ ॥

ए॒पः । दि॒वंम् । वि । आ । अ॒सर॒त् । ति॒रः ।

र॒जांसि॑ । अ॒स्पृतः॑ । प॒र्वमा॒नः । सु॒ध्व॒रः ॥ ८ ॥

पवमानः क्षरन्नेपसोमः स्वध्वरः सुयज्ञः अस्पृतः केनाप्यर्हिसितश्च सन् रजांसि लोकान्
तिरः तिरस्कुर्वन् यज्ञादिवं प्रतिव्यासरत् विसरति गच्छति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

ए॒पप्र॒त्नेन॒जन्म॑नादे॒वोदे॒वेभ्यः॑ सु॒तः । ह॒रिःप॒वित्रे॑ अ॒र्पति॑ ॥ ९ ॥

ए॒पः । प्र॒त्नेन॑ । जन्म॑ना । दे॒वः । दे॒वेभ्यः॑ ।

सु॒तः । ह॒रिः । प॒वित्रे॑ । अ॒र्पति॑ ॥ ९ ॥

हरिर्हरितवर्णो देवः द्योतमानः एपसोमः प्रत्नेन पुराणेन जन्मना जननेन देवेभ्यो देवार्थं
सुतोऽभिषुतः सन् पवित्रे स्थातुं अर्पति गच्छति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ए॒पउ॒स्पपुं॑रु॒द्रतो॒जंज्ञा॒नो॒ज॒नय॑न्नि॒र्पः । धा॒र॑याप॒वते॑ सु॒तः ॥ १० ॥ २१ ॥

ए॒पः । उँ॒ दति॑ । स्यः । पु॒रु॒द्र॒तः । ज॒ज्ञा॒नः ।

ज॒नय॑न् । र्पः । धा॒र॑या । प॒वते॑ । सु॒तः ॥ १० ॥ २१ ॥

स्यः एष उ ससोम एव पुरुवतो बहुकर्मा जज्ञानो जायमान एव इषोन्नानि जनयन् उत्पा-
दयन् सुतोभिपुतः सन् धारया पवते क्षरति ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

सनाचेति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं आंगिरसकुलस्य हिरण्यस्तूपस्यार्पं गायत्रं पवमानसोमदे-
वताकं । अनुक्रान्तं च—सनहिरण्यस्तूपइति । उक्तेविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सनाचसोमजेपिचपवमानमहिश्रवः । अथानोवस्यसस्कृधि ॥ १ ॥

सनं । च । सोम । जेपि । च । पवमान ।

महि । श्रवः । अथ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ १ ॥

हे महिश्रवः महदन्न पवमानसोम सनास्मद्यागे यजनीयान् देवान् भज जेपिच याग-
विध्वंसकारिणो राक्षसांश्च जय । अथ देवान् प्राप्य राक्षसांश्च जित्वा अनन्तरं नोस्मान् व-
स्यसः श्रेयस्कृधि कुरु श्रेयोस्मभ्यं देहीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सनाज्योतिःसनास्वर्विश्वाचसोमसौभगा । अथानोवस्यसस्कृधि ॥ २ ॥

सनं । ज्योतिः । सनं । स्वः । विश्वा । च । सोम ।

सौभगा । अथ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ २ ॥

हे सोम त्वं ज्योतिस्तेजः सन अस्मभ्यं प्रयच्छ । अपिच स्वः स्वर्गं सन अस्मभ्यं देहि ।
विश्वा विश्वानि सौभगा सौभाग्यानि च सन । सिद्धमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सनादक्षमुतक्रतुमपसोममृधोजहि । अथानोवस्यसस्कृधि ॥ ३ ॥

सनं । दक्षम् । उत । क्रतुम् । अपं । सोम । मृधः ।

जहि । अथ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ ३ ॥

हे सोम त्वं दक्षं वलं सनात्मज्यं देहि । उतापिच क्रतुं प्रज्ञानं सन । मृधोर्हितकान्
शत्रून् अपजहि । मारय । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पवीतारः पुनीतन सोम मिन्द्राय पातवे । अथानो वस्यस स्क्रधि ॥ १ ॥

पवीतारः । पुनीतनं । सोमम् । इन्द्राय ।

पातवे । अथ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ ४ ॥

हे पवीतारः सोमाभिपवकर्तारो यूयं इन्द्राय पातवे पातुं सोमं पुनीतन अभिपुणुत । सि-
द्धमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्वं सूर्येन आभज तव क्रत्वा तवोतिभिः । अथानो वस्यस स्क्रधि ॥ ५ ॥ २२ ॥

त्वम् । सूर्ये । नः । आ । भज । तवं । क्रत्वा । तवं ।

उतिभिः । अथ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ ५ ॥ २२ ॥

हे सोम त्वं तव क्रत्वा तवोतिभिः त्वत्कर्तृकेण कर्मणा त्वत्कर्तृकाभीरक्षाभिश्च नोस्मात्
सूर्ये आभज प्रापय । सिद्धमन्यत् ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी—

तव क्रत्वा तवोतिभिर्ज्योक् पश्येम सूर्यम् । अथानो वस्यस स्क्रधि ॥ ६ ॥

तवं । क्रत्वा । तवं । उतिभिः । ज्योक् ।

पश्येम । सूर्यम् । अथ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ ६ ॥

हे सोम तव क्रत्वा प्रज्ञानेन तयोविभीरक्षाभिश्च ज्योक् चिरं पश्येम सूर्यं परयाप दद्या-
मः । सिद्धमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अभ्यर्पस्वायुधसोमं द्विर्वहसं रयिम् । अथानोवस्यसस्कृधि ॥ ७ ॥

अग्नि । अर्प । सुऽआयुध । सोमं । द्विर्वहसम् ।

रयिम् । अथ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ ७ ॥

हे स्वायुध शोभनायुध सोम त्वं द्विर्वहसं द्वयोर्द्यावापृथिव्योः स्थानयोः परिवृढं रयिं धनं अर्घ्यर्प अस्मानभिगमय । सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अभ्यर्पानपच्युतोरयिसमत्सुं सासहिः । अथानोवस्यसस्कृधि ॥ ८ ॥

अग्नि । अर्प । अनपऽच्युतः । रयिम् । समत्सुं ।

सासहिः । । अथ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ ८ ॥

हे सोम समत्सु संग्रामेषु अनपच्युतः शत्रूभिरनाहतः सासहिः शत्रुणामभिगमिता त्वं रयिं धनं अर्घ्यर्प अस्मानभिगमय । सिद्धमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

त्वां यज्ञैरवीरुधन्पर्वमानविधर्मणि । अथानोवस्यसस्कृधि ॥ ९ ॥

त्वाम् । यज्ञैः । अवीरुधन् । पर्वमान ।

विधर्मणि । अथ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ ९ ॥

हे पर्वमान सोम यजमानानां विधारणाय प्रवृत्तं त्वां यज्ञैः विधर्मणि आत्मनोविधारणार्थं अवीरुधन् यजमानावर्धयन्ति । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

रयिनंश्चित्रमश्विनमिन्दोविश्वायुमातरं ।

अथानोवस्यसस्कृधि ॥ १० ॥ २३ ॥

रयिम् । नः । चित्रम् । अश्विनम् । इन्द्रो इति । विश्वऽआयुम् ।

आ । भर । अर्थ । नः । वस्यसः । रुधि ॥ १० ॥ २३ ॥

हे इन्द्रो यामेषु क्लियमान सोम त्वं चित्रं नानाविधं अश्विनं अश्ववन्तं च विश्वायुं सर्वगामिनं रयिं नोस्मभ्यं आभर आहर । सिद्धमन्यत् ॥ १० ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

समिद्धइत्येकादशार्धं पंचमं सूक्तं काश्यपासितस्य देवलस्यवार्धं अष्टम्याद्याश्वतलोनुष्टुभः शिष्टाः सप्तगायत्र्यः नराशंसवर्जिताः समिद्धआदयः क्रमेण प्रत्यृचंदेवताः । तथाचानुक्रान्तं—समिद्धएकादश काश्यपोस्तितोदेवलोवा विंशतिः सूक्तान्याद्यमाप्रियश्वतुरनुष्टुबन्तमिति । काश्यपस्य पावमानमिदमाग्नीसूक्तं । सूत्रित्वंच—समिद्धोअद्येति सर्वेषांयथाक्रमपिबेति ।

तत्र प्रथमा—

समिद्धोविश्वतस्पतिःपवमानोविराजति । प्रीणन्तृपाकनिऋदत् ॥१॥

समृद्धैद्धः । विश्वतः । पतिः । पवमानः । वि । राजति ।

प्रीणन् । तृपा । कनिऋदत् ॥ १ ॥

आग्नीयसोमस्तुतिरत्र समिद्धः सम्यग्दीप्तः विश्वतस्पतिः सर्वतः स्वामी वृषा कामानां वर्धिता पवमानः सोमः कनिऋदत् अभिपूयमाणः शब्दंकुर्वन् प्रीणन् देवान् प्रीणयन् विराजति मार्गेषु प्रकाशते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तनूनपात्पवमानःशृङ्गेशिशानोअर्पति । अन्तरिक्षेणरारजत् ॥२॥

तनूषुद्धनपात् । पवमानः । शृङ्गे इति । शिशानः । अर्पति ।

अन्तरिक्षेण । रारजत् ॥ २ ॥

तनूनपात् पवमानः सोमः तनूनपादत्रसोमोभवति । तथाचश्रूयते—अद्भ्योशवोजायन्ते तवः सोमोजायतइति । श्रुमे दीमउन्नतप्रदेशे । हणिः शृंगाणीति ज्वलनामसुपाठात् । शिशानस्तीक्ष्णोऽकुर्वन् अन्तरिक्षेण रारजत् अर्पति द्रोणकलशंप्रति गच्छति । तथाचाग्रायते—द्वाभ्यांघा-
राभ्यां आमयणंशृङ्गादीति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ईलेन्यः पवमानो रयिर्विराजति द्युमान् । मधो धाराभिरोजसा ॥ ३ ॥

ईलेन्यः । पवमानः । रयिः । वि । राजति । द्युमान् ।

मधोः । धाराभिः । ओजसा ॥ ३ ॥

ईलेन्यः स्तुत्यः पवमानः सोमः रयिः अभीष्टस्य दाता द्युमान् दीप्तिमांश्च सन् मधोरुदक-
स्य धाराभिः सहक्षरन् ओजसा बलेन विराजति प्रकाशते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वर्हिः प्राचीनमोजसा पवमानः स्तृणन् हरिः । देवेषु देव ईयते ॥ ४ ॥

वर्हिः । प्राचीनम् । ओजसा । पवमानः । स्तृणन् ।

हरिः । देवेषु । देवः । ईयते ॥ ४ ॥

हरिः हरितवर्णो देवोद्योतमानः सोमः पवमानः देवेषु यज्ञेषु वर्हिः प्राचीनं प्राचीनाग्रं
स्तृणन् तारयन् ओजसा बलेन ईयते गच्छति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

उदातैर्जिहते बृहद्द्वारो देवीर्हिरण्ययीः । पवमानेन सुष्टुताः ॥ ५ ॥ २४ ॥

उत् । आतैः । जिहते । बृहत् । द्वारः । देवीः । हिरण्ययीः ।

पवमानेन । सुष्टुताः ॥ ५ ॥ २४ ॥

हिरण्ययीः हिरण्यमयः द्वारो देवीर्द्वारो देव्यः पवमानेन सोमेन सह सुष्टुताः स्तोत्रभिः
सम्यक् स्तुताः सत्यः बृहत् बृहतीभ्यो महतीभ्यः आतैः आताभ्यो दिग्भ्यः । आशा आशा इति
दिङ्नामसुपाठात् उज्जिहते उद्गच्छन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

सुशिल्पे बृहती मही पवमानो वृषण्यति । नक्तोपासानदर्शते ॥ ६ ॥

रयिम् । नः । चित्रम् । अश्विनम् । इन्दो इति । विश्वऽआयुम् ।

आ । भर । अर्थ । नः । वस्यसः । कृधि ॥ १० ॥ २३ ॥

हे इन्दो यागेषु क्लिद्यमान सोम त्वं चित्रं नानाविधं अश्विनं अश्ववन्तं च विश्वायुं सर्वगामिनं रयिं नोस्मभ्यं आभर आहर । सिद्धमन्यद् ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

समिद्धइत्येकादशार्चं पंचमं सूक्तं काश्यपासितस्य देवलस्यवार्षं अष्टम्याद्याश्वतलोनुष्टुभः शिष्टाः सप्तगायत्र्यः नराशंसवर्जिताः समिद्धआदयः क्रमेण प्रत्यृचंदेवताः । तथाचानुक्तान्तं—समिद्धएकादश काश्यपोसितोदेवलोवा विंशतिः सूक्तान्यायमाप्रियश्वतुरनुष्टुबन्तमिति । काश्यपस्य पावमानमिदमाप्नीसूक्तं । सूत्रितंच—समिद्धोअद्येवि सर्वेषांयथाऋषिवेति ।

तत्र प्रथमा—

समिद्धोविश्वतस्पतिःपवमानोविराजति । प्रीणन्तृपाकनिऋदत् ॥१॥

समृद्धैद्धः । विश्वतः । पतिः । पवमानः । वि । राजति ।

प्रीणन् । वृपा । कनिऋदत् ॥ १ ॥

आप्नीयसोमस्तुतिरत्र समिद्धः सम्यग्दीप्तः विश्वतस्पतिः सर्वतः स्वामी वृपा कामानां वर्धिता पवमानः सोमः कनिऋदत् अभिपूयमाणः शब्दंकुर्वन् प्रीणन् देवान् प्रीणयन् विराजति पार्श्वेषु प्रकारते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तनूनपात्पवमानःशृङ्गेशिशानोअर्पति । अन्तरिक्षेणरारजत् ॥२॥

तनूष्टृङ्गनपात् । पवमानः । शृङ्गे इति । शिशानः । अर्पति ।

अन्तरिक्षेण । रारजत् ॥ २ ॥

तनूनपात् पवमानः सोमः तनूनपादत्रसोमोभवति । तथाचश्रूयते—अर्घ्योशवोनायते तवः सोमोजायतइति । शृङ्गे दीप्तजन्तप्रदेशे । हणिः शृङ्गाणीति ज्वलनाममुपाठात् । शिशानस्तीक्ष्णोऽकुर्वन् अन्तरिक्षेण रारजत् अर्पति द्रोणकलशंप्रति गच्छति । तथाचान्नायते—द्वाभ्यांवा-
राभ्यां आमयणं गृहादीति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ई॒ळे॒न्यः॒ प॒र्व॒मा॒नो॒र॒यि॒र्वि॒रा॒ज॒ति॒द्यु॒मा॒न् । म॒धो॒र्धा॒रा॒भि॒रो॒ज॒सा ॥ ३ ॥

ई॒ळे॒न्यः । प॒र्व॒मा॒नः । र॒यिः । वि । रा॒ज॒ति॒ । द्यु॒मा॒न् ।

म॒धोः । धा॒रा॒भिः । ओ॒ज॒सा ॥ ३ ॥

ईळेन्यः स्तुत्यः पवमानः सोमः रयिः अग्नीष्टस्यदाता द्युमान् दीप्तिमांश्च सन् मधोरुदक-
स्य धाराभिः सहक्षरन् ओजसा बलेन विराजति प्रकाशते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

व॒र्हिः॒ प्रा॒ची॒न॒मो॒ज॒सा॒ प॒र्व॒मा॒नः॒ स्तृ॒ण॒न् ह॒रिः । दे॒वे॒षु॒ दे॒व॒ई॒य॒ते ॥ ४ ॥

व॒र्हिः । प्रा॒ची॒नम् । ओ॒ज॒सा । प॒र्व॒मा॒नः । स्तृ॒ण॒न् ।

ह॒रिः । दे॒वे॒षु॒ । दे॒वः । ई॒य॒ते ॥ ४ ॥

हरिः हरितवर्णो देवोद्योतमानः सोमः पवमानः देवेषु यज्ञेषु बर्हिः प्राचीनं प्राचीनाग्रं
स्तृणन् तारयन् ओजसा बलेन ईयते गच्छति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

उ॒दा॒तैर्जि॒हते॒ बृ॒ह॒द्वारे॒ दे॒वीर्हि॒र॒ण्य॒यीः । प॒र्व॒मा॒नेन॒ सु॒ष्टु॒ताः ॥ ५ ॥ २ ४ ॥

उ॒त् । आ॒तैः । जि॒ह॒ते । बृ॒ह॒त् । द्वा॒रः । दे॒वीः । हि॒र॒ण्य॒यीः ।

प॒र्व॒मा॒नेन॒ । सु॒ष्टु॒ताः ॥ ५ ॥ २ ४ ॥

हिरण्ययीः हिरण्यमयः द्वारो देवी द्वारो देव्यः पवमानेन सोमेन सह सुष्टुताः स्तोत्रभिः
सम्यक् स्तुताः सत्यः बृहत् बृहतीभ्यो महतीभ्यः आतैः आताभ्यो दिग्भ्यः । आता आशा इति
दिङ्नामसुपाठात् उज्जिहते उद्गच्छन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

सु॒शि॒ल्पे॒वृ॒ह॒ती॒म॒ही॒प॒र्व॒मा॒नो॒र॒प॒ण्य॒ति । न॒क्तो॒पा॒सान् द॒र्श॒ते ॥ ६ ॥

सुशिल्पे इति सुहृशिल्पे । बृहती इति । मही इति ।

पर्वमानः । वृषण्यति । नक्तोपसा । न । दर्शति इति ॥ ६ ॥

सुशिल्पे सुरूपे बृहती परिवृढे मही महत्यौ न संपतिदर्शनीये नक्तोपसा नक्तोपसौ पवमानः सोमोवृषण्यति कामयते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उभादेवानृचक्षसाहोतारादैव्याहुवे । पर्वमानइन्द्रोष्टपा ॥ ७ ॥

उभा । देवा । वृचक्षसा । होतारा । दैव्या ।

हुवे । पर्वमानः । इन्द्रः । ष्टपा ॥ ७ ॥

नृचक्षसा मनुष्याणां वृष्टारौ दैव्या दैव्यौ देवसंबन्धिनौ होतारा होतारौ उभा उभौ देवा देवौ हुवे आह्वयामि । यज्ञे पवमानः सोमः इन्द्रोदीतः । तथाचयास्कः—इन्द्रइरादृणातीति वेरां ददातीति वेरांदधातीति वेरांदारयतीति वेरांधारयतीति वेन्द्वेद्रवतीति वेन्दौरयतइति वेन्धेभूवानीति वातधदेनं प्राणैः समैर्बन्धस्तदिन्द्रस्येन्द्रत्वमिति विज्ञायतइति । वृषा कामानां वरिषिताच भवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

भारतीपर्वमानस्य सरस्वतीळामही ।

इमं नो यज्ञमागमन्ति सो देवीः सुपेशांसः ॥ ८ ॥

भारती । पर्वमानस्य । सरस्वती । इळा । मही ।

इमम् । नुः । यज्ञम् । आ । गमन् । तिस्रः । देवीः । सुपेशांसः ॥ ८ ॥

भारती भारत्याख्या सरस्वती सरस्वत्याख्याच मही महती इळ्ळाख्याच तिस्रः सुपेशांसः । सुरूपा देवीर्दैव्यो नोऽस्माकं पवमानस्य सोमस्य संबन्धिनं इमं यज्ञं प्रत्यागमन् आगच्छन्तु ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वष्टारमपृजांगोपांपुरोयावानमाहुवे ।

इन्दुरिन्द्रोष्टपाहरिः पर्वमानः प्रजापतिः ॥ ९ ॥

त्वष्टारम् । अग्रजाम् । गोपाम् । पुरःश्यावानम् । आ ।

हुवे । इन्द्रः । इन्द्रः । वृषा । हरिः । पवमानः । प्रजाहर्षतिः ॥ ९ ॥

अग्रजां अग्रेजातं गोपां प्रजानां पालयितारं पुरोयावानं देवानां पुरस्तादन्तारं त्वष्टारं देवमाहुवे अहमाह्वयामि । यज्ञे हरिः हरितवर्णः पवमानः इन्द्रः सोमः इन्द्रोदेवानामीश्वरो वृषा कामानावर्षिताच्च प्रजापतिः प्रजानां पालयिताच्च भवतीति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वनस्पतिपवमानमध्वासमङ्घ्रिधारया ।

सहस्रवल्शं हरितं भ्राजमानं हिरण्ययम् ॥ १० ॥

वनस्पतिम् । पवमानम् । मध्वा । सम् । अङ्घ्रि । धारया ।

सहस्रवल्शम् । हरितम् । भ्राजमानम् । हिरण्ययम् ॥ १० ॥

हे पवमानसोम हरितं हरितवर्णं हिरण्ययं कदाचिद्विरण्मयवर्णं च भ्राजमानं दीप्यमानं सहस्रवल्शं सहस्रशाखं वनस्पतिं देवं धारया धारामयेन मध्वा मधुना समङ्घ्रि अङ्घ्रि संस्कु-
र्वित्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

विश्वेदेवाः स्वाहाकृतिपवमानस्यागत ।

वायुर्वृहस्पतिः सूर्योऽग्निरिन्द्रः सजोपसः ॥ ११ ॥ २५ ॥

विश्वे । देवाः । स्वाहाकृतिम् । पवमानस्य ।

आ । गत । वायुः । बृहस्पतिः । सूर्यः ।

अग्निः । इन्द्रः । सजोपसः ॥ ११ ॥ २५ ॥

हे विश्वेदेवा वायुर्वृहस्पतिश्च सूर्यश्चाग्निरिन्द्रश्च सर्वे यूयं सजोपसः संगताः सन्तः पव-
मानस्य सोमस्य स्वाहाकृतिं स्वाहाकारं आगत प्रत्यागच्छत ॥ ११ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

मन्द्रयेति नवर्चं षष्ठं सूक्तं काश्यपस्यासितस्य देवलस्यार्पणं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं ।

तत्र प्रथमा—

म॒न्द्रया॑सोम॒धार॑या॒वृ॒षा॑पवस्वदेव॒युः । अव्यो॒वारे॑ष्वस्म॒युः ॥ १ ॥

म॒न्द्रया॑ । सो॒म । धा॒र॑या । वृ॒षा । प॒व॒स्व ।

दे॒व॒युः । अव्यः । वा॒रे॒षु । अ॒स्म॒युः ॥ १ ॥

हे सोम वृषा कामानां वर्णिता देवयुर्देवकामः अस्मयुरस्मत्कामश्च अव्यः अवरेषु वा-
लेषु दशापवित्रे मन्द्रया मदकरया धारया पवस्व क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒भित्यं॑मद्यंमद॒मिन्द्र॑विन्द्र॒इति॑क्षर । अ॒भिवा॒जिनो॒अर्व॑तः ॥ २ ॥

अ॒भि । त्यम् । मद्यंम् । मदंम् । इन्द्रो॒ इति॑ ।

इन्द्रः । इति॑ । क्षर । अ॒भि । वा॒जिनः । अर्व॑तः ॥ २ ॥

हे इन्द्रो सोम त्वं इन्द्रईश्वरइतिरुत्वा त्वं तं मद्यं मदकरं मदं रसं अभिक्षर वर्ष । वाजि-
नोबलवतः अर्वतोश्वांश्चास्मदर्थं अभिक्षरेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒भित्यं॑पूर्व्यमदंसुवा॒नोअ॑र्प॒पवि॒त्रा॒आ । अ॒भिवा॒जंमृत॑श्रवः ॥ ३ ॥

अ॒भि । त्यम् । पूर्व्यम् । मदंम् । सुवा॒नः । अ॒र्प । प॒वि॒त्रे ।

आ । अ॒भि । वा॒जंम् । उ॒त । श्रवः ॥ ३ ॥

हे सोम सुवानोभिपूयमाणस्त्वं पूर्व्यं प्रत्वं त्वं तं प्रसिद्धं मदं मदकरं रसं पवित्रे आस-
मन्तादज्यर्षं अभिगमय । वाजं बलमस्मानज्यर्षं । उतापिच श्रवोऽजमज्यर्षं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अनु॒द्रप्ता॑सु॒इन्द्र॑व॒आपो॑नप्रवतांस॒रन् । पुना॒नाइन्द्र॑मा॒शत ॥ ४ ॥

अनु । द्रप्सासः । इन्द्रवः । आपः ।

न । प्रध्वता । असरन् । पुनानाः । इन्द्रम् । आशत ॥ ४ ॥

द्रप्सासोद्भुतगतयः पुनानाः क्षरन्तः इन्द्रवः सोमाः प्रवता प्रवणेन मार्गेण आपोन आ-
पइव इन्द्रं अन्वसरन् अनुगच्छन्ति आशत व्यामुवन्ति च ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यमत्यमिववाजिनमृजन्तियोपणोदश । वनेक्रीळन्तमत्यविम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यम् । अत्यम् इव । वाजिनम् । मृजन्ति । योपणः ।

दश । वने । क्रीळन्तम् । अतिऽअविम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

अत्यमिव दशापवित्रमतिक्रम्य वनेरण्ये क्रीळन्तं वर्तमानं यं सोमं दशसंख्याका योपणः
स्त्रियः अंगुलयइत्यर्थः । तथाच निगमान्तरं—तमीमण्वीःसमर्यआगृञ्जन्तियोपणोदशोर्ति । वा-
जिनं बलिनमत्यमिव अश्वमिव मृजन्ति पवित्रयन्ति उत्तरयासहान्वयः ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी—

तंगोभिर्वृषणरसमदायदेववीतये । सुतभरायसंसृज ॥ ६ ॥

तम् । गोभिः । वृषणम् । रसम् । मदाय ।

देववीतये । सुतम् । भराय । सम् । सृज ॥ ६ ॥

वृषणं कामानां वृषितारं देववीतये देवानां पानाय सुवमभिपुवं वं रसं भराय संश्रामाय
गोभिः पयोभिः संसृज संयोजय ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

देवोदेवायधारयेन्द्रायपवतेसुतः । पयोयदस्यपीपयत् ॥ ७ ॥

देवः । देवार्यं । धारया । इन्द्राय । पवते ।

सुतः । पयः । यत् । अस्थ । पीपयत् ॥ ७ ॥

देवाय द्योतमानायेन्द्राय सुतोभिपुतो देवोद्योतमानः सोमोधारया पवते । क्षरति यद्यस्मा-
दस्यसोमस्य पयः पीपयत् इन्द्रमाप्यायितवत् तस्माद्धारया पवत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आत्मायज्ञस्यरंक्षासुष्वाणःपवतेसुतः । प्रत्नंनिपातिकाव्यम् ॥ ८ ॥

आत्मा । यज्ञस्य । रंक्षां । सुस्वानः ।

पवते । सुतः । प्रत्नम् । नि । पाति । काव्यम् ॥ ८ ॥

यज्ञस्यात्मा आत्मभूतः सुतोभिपुतः सोमः सुष्वाणः यजमानेभ्यः कामान् प्रेरयन् रंक्षां
वेगेन पवते क्षरति प्रत्नं पुरातनं काव्यमात्मनः कवित्वं च निपाति अभिरक्षति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

एवापुनानइन्द्रयुर्मदमदिष्टवीतये । गुहाचिदधिपेगिरः ॥ ९ ॥ २ ॥ ७ ॥

एव । पुनानः । इन्द्रयुः । मदम् । मदिष्ट ।

वीतये । गुहा । चित् । दधिपे । गिरः ॥ ९ ॥ २ ॥ ७ ॥

हे मदिष्ट अतिशयेन मदकर सोम इन्द्रयुरिन्द्रकामस्त्वं वीतये इन्द्रस्य पानाय एव एवं
मदं पुनानः क्षरन् गुहा गुहायां यज्ञशालायामित्यर्थः गिरश्चित् शब्दानपि दधिपे अभिपवते-
लायां उपरवेपु धारयसि करोषीत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

असृष्टमिति नवर्चं सप्तमं सूक्तं । असृष्टमित्यनुक्रान्तं । असितोदेवलोवाकृपिः । वीच क-
श्चपगोत्रजौ । गायत्रंछन्दः । पवमानसोमोदेवता । उक्तोविनियोगः ।

तत्रमथमा—

असृष्टमिन्द्रवःपथाधर्मन्तस्पर्सुश्रियः । विद्वानाअस्ययोजनम् ॥ १ ॥

असृग्रम् । इन्द्रवः । प॒था । ध॒र्मन् । ऋ॒तस्य॑ ।

सु॒ष्ट्रि॒र्यः । वि॒दा॒नाः । अ॒स्य॒ । यो॒ज॒नम् ॥ १ ॥

सुश्रियः शोभनश्रयणा अस्थेन्द्रस्य योजनं संबन्धं विदाना जानन्तइन्द्रवः सोमाः धर्मन्
कर्मणि ऋतस्य यज्ञस्य पथा मार्गेण असृग्रं हविर्घाताः सृज्यन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्र॒धा॒रा॒म॒ध्वो॒अ॒ग्नि॒यो॒म॒ही॒र॒पो॒वि॒गा॒ह॒ते । ह॒वि॒र्ह॒वि॒ष्पु॒व॒न्धः ॥ २ ॥

प्र । धा॒रा । म॒ध्वः । अ॒ग्नि॒यः । म॒हीः । अ॒पः ।

वि । गा॒ह॒ते । ह॒विः । ह॒वि॒ष्पु । व॒न्धः ॥ २ ॥

हविःपु हविषामध्ये बन्धः स्तुत्योहविः हविरात्मकोयः सोमो महीर्महतीरपोवसतीवरीर्वि-
गाहते तस्य मध्वः सोमस्य अग्नियो मुख्याधाराः प्रपतन्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्र॒यु॒जो॒वा॒चो॒अ॒ग्नि॒यो॒व॒पा॒व॒च॒क्र॒द॒द॒ने॑ । स॒द्मा॒ग्नि॒स॒त्यो॒अ॒ध्व॒रः ॥ ३ ॥

प्र । यु॒जः । वा॒चः । अ॒ग्नि॒यः । व॒पा । अ॒व ।

च॒क्र॒द॒त् । व॒ने॑ । स॒द्म । अ॒ग्नि । स॒त्यः । अ॒ध्व॒रः ॥ ३ ॥

एतदेव दर्शयति वृषाकामानां वर्षकः सत्यः सत्यभूतः अध्वरोहिंसावर्जितः अग्नियोमुख्यः
सोमः सद्म यज्ञगृहमग्निं प्रति वने उदके युजोयुक्ताः वाचोवाणीः प्रावचक्रदत् अवक्रंदति श-
ब्दान् करोतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

परि॒य॒त्का॒व्या॒क॒वि॒र्नृ॒म्णा॒वसा॑नो॒अ॒र्प॑ति । स्व॒र्वा॒जी॒सि॒पा॒स॒ति ॥ ४ ॥

परि । यत् । का॒व्या । क॒विः । नृ॒म्णा । वसा॑नः ।

अ॒र्प॑ति । स्वः । वा॒जी । सि॒पा॒स॒ति ॥ ४ ॥

कविः क्रान्तकर्मा सोमो नृमृणा धनानि वसानः आच्छादयन् स्तोतॄणां काव्या काव्यानि
कविकर्माणि स्तोत्राणि यद्यदा पर्यर्पति परिगच्छति तदा स्वः स्वर्गे वाजीवलवाननवानेन्द्रः
सिपासति यागं प्रत्यागन्तुं स्वकीयं बलं संभक्तुमिच्छति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

पर्वमानोअभिस्पृधोविशोराजेवसीदति । यदीमृण्वन्तिवेधसः॥५॥२८॥

पर्वमानः । अ॒भि । स्पृ॒धः । वि॒शः । राजा॑इव ।

सी॒दति । यत् । ई॒म् । ऋ॒ण्वन्ति । वे॒धसः ॥ ५ ॥ २८ ॥

यद्यदा ईमेन सोमं वेधसः कर्मणां कर्तारः ऋण्वन्ति प्रेरयन्ति तदा पर्वमानः क्षरन्नेपसोमः
स्पृधः स्पर्धमानान् यागविघ्नकारिणोराक्षसान् विशः स्पर्धमानान् मनुष्यान् राजेव यथा राजा
तद्वदभिसीदति नाशयितुमभिगच्छति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ षष्ठी—

अव्योवारेपरिप्रियोहरिर्वेनुसीदति । रेभोवनुप्यतेमती ॥ ६ ॥

अव्यः । वारे । परि । प्रियः । हरिः । वेने॑पु ।

सी॒दति । रे॒भः । व॒नुप्य॑ते । म॒ती ॥ ६ ॥

हरिर्हरितवर्णः प्रियोदेवानां प्रियतमएवसोमो वनेपूदकेषु संपृक्तः अव्यः अवेः वारे वा-
लोपते परिसीदति निपीदति । किंच रेभोभिपववेलायां उपरवेषु शब्दं कुर्वन् मती मत्वा स्तुमा
वनुप्यते सेव्यते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सवायुमिन्द्रमश्विनासाकमदेनगच्छति । रणायोअस्यधर्मजिः॥७॥

सः । वा॒युम् । इन्द्र॑म् । अ॒श्विना॑ । सा॒कम् ।

मदे॑न । ग॒च्छति । रण॑ । यः । अ॒स्य । धर्म॑जिः ॥ ७ ॥

योयजमानोऽस्यसोमस्य धर्मभिः कर्मभिः क्रयणाग्निपवादिभिः रण रमते सयजमानो वायुमिन्द्रं च अश्विना अश्विनौ च मदेन साकं सह गच्छति प्राप्नोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आमित्रावरुणाभगं मध्वः पवन्त ऊर्मयः । विद्वाना अस्य शक्मभिः ॥ ८ ॥

आ । मित्रावरुणा । भगम् । मध्वः । पवन्ते । ऊर्मयः ।

विद्वानाः । अस्य । शक्मभिः ॥ ८ ॥

येषां यजमानानां मध्वः सोमस्योर्मयस्तरंगाः मित्रावरुणा मित्रावरुणौ देवौ भगं भगव्यं देवं च प्रति पवन्ते क्षरन्ति । ते यजमानाः अस्य सोमस्य इमं सोमं विद्वाना जानन्तः शक्मभिः सुखैः संगच्छन्त इति शेषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अस्मभ्यं रोदसी रयिं मध्वो वाजस्य सातये । श्रवो वसूनि संजितम् ॥ ९ ॥ १० ॥

अस्मभ्यम् । रोदसी इति । रयिम् । मध्वः । वाजस्य ।

सातये । श्रवः । वसूनि । सम् । जितम् ॥ ९ ॥ १० ॥

हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ युवां मध्वो देवानां भोदयितुर्वाजस्य सोमात्मकस्यान्नस्य सातये लाभाय अस्मभ्यं काश्यपासितेभ्यः काश्यपदेवलेभ्यो वा रयिं धनं श्रवो न च वसूनि वासकान्यन्यान्यपि पश्वादीनि धनानि संजितं संजयतं प्रयच्छतमित्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे एकोनविंशोऽष्टकः ॥ १० ॥

एते सोमा इति नवर्चं अष्टमं सूक्तं कृष्याद्याः पूर्ववत् । अनुक्रान्तं च—एते सोमा इति । उक्तः सूक्तविनियोगः । द्यावस्तोत्रे गाणगारिमतेनाभिरूपकरणे सोमे मृज्यमाने मृजन्ति त्वेत्येया । सूत्रितं च—अथापरमभिरूपं कुर्यादिति गाणगारिराप्यापस्वसमेतुत इति तिस्रो मृजन्ति त्वादशक्षिप इति ।

तत्र प्रथमा—

एते सोमा अभिप्रियमिन्द्रं स्पृकामं मक्षरन् । वर्षन्तो अस्य वीर्यम् ॥ ११ ॥

ए॒ते । सो॒माः । अ॒ग्नि॒ । प्रि॒यम् । इन्द्र॑स्य । का॒मम् ।
अ॒क्षर॑न् । वर्ध॑न्तः । अ॒स्य॒ । वी॒र्यम् ॥ १ ॥

एते अभिषुता इमे सोमाः अस्मेन्द्रस्य वीर्यं शक्तिं वर्धन्तो वर्धयन्त इन्द्रस्य कामं काम्यं
मियं प्रीतिकरं रसं अज्यक्षरन् अभिषवन्ते अज्यवर्पन् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पु॒ना॒ना॒स॑श्च॒मूप॑दो॒गच्छ॑न्तोवा॒युम॒श्विना॑ । तेनो॑धा॒न्तु॒सुवी॑र्यम् ॥२॥

पु॒ना॒ना॒स॑ः । च॒मू॒ऽसद॑ः । गच्छ॑न्तः । वा॒युम् ।
अ॒श्विना॑ । ते । नः॑ । धा॒न्तु॒ । सु॒वी॑र्यम् ॥ २ ॥

ते प्रसिद्धाः सोमाः पुनानासः पुनानाः अभिषूयमाणाः चमूपदः चमसेषु सीदन्तो वायु-
मश्विना अश्विनौ च गच्छन्तः प्रामुवन्तो नोस्मज्यं सुवीर्यं शोभनवीर्यं धान्तु धारयन्तु म-
यच्छन्तिवत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्र॑स्यसोम॒राध॑सेपु॒नानो॑हा॒दि॒चोद॑य । ऋ॒तस्य॑यो॒निमा॑सदम् ॥३॥

इन्द्र॑स्य । सो॒म॒ । राध॑से । पु॒ना॒नः । हा॒दि॒ । चो॒द॒य॒ ।
ऋ॒तस्य॑ । यो॒निम् । आ॒ऽसद॑म् ॥ ३ ॥

हे सोम पुनानोभिषूयमाणोहादिं अभिउषितस्त्वं इन्द्रस्य राधसे संराधनाय ऋतस्य म-
तस्य योनिं स्थानं आसदं यथेन्द्रमासीदति तथेन्द्रं चोदय मेरय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मृ॒जन्ति॑त्वा॒दश॒क्षिपो॑हि॒न्वन्ति॑स॒प्तधी॑तयः । अनु॑वि॒प्रा॑अमादिपुः ॥४॥

मृ॒जन्ति॑ । त्वा॒ । दश॑ । क्षि॒पः । हि॒न्वन्ति॑ । स॒प्त॒ । धी॑तयः ।
अनु॑ । वि॒प्राः । अ॒मा॒दिपुः ॥ ४ ॥

हे सोम त्वा त्वां दश दशसंख्याकाः क्षिपोगुल्यः । विशः क्षिप इत्यंगुलिनामसुपाठाव ।
मृजन्ति परिचरन्ति सप्त सप्तसंख्याकाः धीतयो होत्रकाश्च त्वां हिन्वन्ति स्वस्वव्यापारैः प्रीण-
यन्ति विप्रामेधाविनश्च त्वामन्वमादिषुः अनुमादयन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

देवेभ्यस्त्वामदायकंसृजानमर्तिमेभ्यः । संगोभिर्वासयामसि ॥ ५ ॥ ३० ॥

देवेभ्यः । त्वा । मदाय । कम् । सृजानम् । अर्ति ।

मेभ्यः । सम् । गोभिः । वासयामसि ॥ ५ ॥ ३० ॥

हे सोम मेभ्यः अवेर्लोमानि कं उदकं च अतिसृजानं त्वा त्वां देवेभ्यो देवानां विभक्त्यत्ययः मदाय मदार्थं गोभिर्गोविकारैः पयोभिः संवासयामसि संवासयामः ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथ षष्ठी—

पुनानः कलशेष्वावस्त्राण्यरुपोहरिः । परिगव्यान्वव्यत ॥ ६ ॥

पुनानः । कलशेषु । आ । वस्त्राणि । अरुपः । हरिः ।

परि । गव्यानि । अव्यत ॥ ६ ॥

पुनानः पूषमानः कलशेषु कुंभेषु निषिच्यमानः अरुपः आरोचमानः हरिर्हरितवर्णः सोमोगव्यानि दध्यादीनि वस्त्राणि वासांसीव पर्यव्यत पर्याच्छादयति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

मधोन आपवस्वनोजह्रिविश्वा अपद्विषः । इन्दो सखायमाविश ॥ ७ ॥

मधोनः । आ । पवस्व । नः । जह्रि । विश्वाः । अप ।

द्विषः । इन्दो इति । सखायम् । आ । विश ॥ ७ ॥

हे इन्दो सोम मधोनो धनवतोनोऽस्मान् प्रत्यापवस्व क्षर । विश्वा विश्वान् द्विपोद्वेष्टुन् अपजह्रि मारय च सत्वार्यं प्रियमिन्द्रं आविश आमुहि च ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वृष्टिदिवःपरिस्त्रवद्युम्नंपृथिव्याअधि । सहोनःसोमपृतसुधाः ॥ ८ ॥

वृष्टिम् । दिवः । परि । स्त्रव । युम्नम् । पृथिव्याः । अधि ।

सहः । नः । सोम । पृतसु । धाः ॥ ८ ॥

हे सोम त्वं दिवोद्युलोकावृष्टिं वर्षं परिस्त्रव वर्षं । पृथिव्याअधि पृथिव्यां । अधिः सप्त-
म्यर्थानुवादी । युन्नमन्नं चोत्पादयेतिशेषः । नोस्माकं सहोबलं च पृतसु संग्रामेषु धाः धेहि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

नृचक्षसंत्वाव्यमिन्द्रपीतंस्वर्विदम् । भक्षीमहिंम्रजामिपम् ॥ ९ ॥ १ ॥

नृचक्षसम् । त्वा । व्यम् । इन्द्रपीतम् । स्वःविदम् ।

भक्षीमहि । म्रजाम् । इपम् ॥ ९ ॥ १ ॥

हे सोम नृचक्षसं नृणां द्रष्टारं स्वर्विदं सर्वज्ञं इन्द्रपीतं इद्रेण पीतं त्वा त्वां पिबन्तोवपं
काश्यपासिताः काश्यपादेवलावा म्रजां पुत्रादिकामिपमन्नं च भक्षीमहि भजेमहि ॥ ९ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

परिप्रियेति नवर्थं नवमं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । परिप्रियेत्यनुक्रान्तं । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परिप्रियादिवःकविर्वयांसिनस्योहितः । सुवानोयातिकविर्ऋतुः ॥ १ ॥

परि । प्रिया । दिवः । कविः । वयांसि । नस्योः । हितः ।

सुवानः । याति । कविऋतुः ॥ १ ॥

कविर्मधावी कविऋतुः क्रान्तमज्ञः क्रान्तकर्मावा सोमो नस्योरधिपयणफल्कयो-
हितोनिहितः सुवानोभिपूयमाणो दिवोद्युलोकस्य परिप्रिया अविप्रियाणि वयांसि ग्राह्याः तथा
चमन्वर्णः—वयांसिश्येनाभ्यतिथयः पर्वतानांककुभइति । याति गच्छति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रप्रक्षयायपन्यसेजनायजुष्टोअद्रुहे । वीत्यर्पचनिष्ठया ॥ २ ॥
प्रप्र । क्षयाय । पन्यसे । जनाय । जुष्टः । अद्रुहे ।
वीती । अर्प । चनिष्ठया ॥ २ ॥

हे सोम प्र अत्यन्तं क्षयाय तव निवासभूताय अद्रुहे अद्रोग्नेच पन्यसे स्तोत्रे जनाय मनुष्याय वीती वीत्यै भक्षणाय जुष्टः पर्याप्तत्वं चनिष्ठया अजवत्तमया धारया अर्पं यागं प्रतिगच्छ ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ससूनुमातराशुचिर्जातोजातेअराचयत् । महान्महीक्रतावृधा ॥ ३ ॥
सः । सूनुः । मातरा । शुचिः । जातः । जाते इति ।
अरोचयत् । महान् । मही इति । क्रतुवृधा ॥ ३ ॥

जातउत्पन्नः शुचिर्विशुद्धोमहान् हविरुत्तमः ससोमाख्यः सूनुः पुत्रो मही महत्यो क्रतावृधा यज्ञस्यवर्धयिष्यौ जाते विश्वस्यजनयिष्यौ मातरा आत्मनोपातरौ घावापृथिव्यावरोचयत् रोचयति दीपयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ससप्तधीतिभिर्हितोनद्योअजिन्वद्द्रुहः । याएकमक्षिवावृधुः ॥ ४ ॥
सः । सप्त । धीतिभिः । हितः । नद्यः । अजिन्वत् ।
अद्रुहः । याः । एकम् । अक्षि । वृधुः ॥ ४ ॥

याः नद्योयमेकं मुख्यं सोमं अक्षि अक्षीणं ववृधुः वर्धयन्ति ससोमो धीतिभिरंगुलिभिः । रशना धीतय इत्यंगुलिनामसुपाठात् । हितो निहितः सन् अद्रुहो द्रोहवर्जिताः सप्त सप्तसंख्याकामघोनदीः अजिन्वत् प्रीणयति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ताअभिसन्तमस्तृतमहेयुवानमादधुः । इन्दुमिन्द्रतववृते ॥ ५ ॥ ३ ॥

ताः । अ॒भि । सन्त॑म् । अस्तृ॑तम् । म॒हे । युवा॑नम् ।

आ । द॒धुः । इन्द्रु॑म् । इन्द्र॒ । तव॑ । व्र॒ते ॥ ५ ॥ ३२ ॥

हे इन्द्र तव त्वदीये व्रते कर्मणि ता अंगुल्यः । पूर्वध धीत्यइत्यंगुलीनामुपात्तत्वात्तच्छ-
ब्देनपरामर्शः । सन्तं विद्यमानं अस्तृतमहिंसितं युवानं नित्यतरुणं इन्द्रुं सोमं महे महते अभि-
पवादिलक्षणाया कर्मणे अभ्यादधुः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे द्वार्विशोवर्गः ॥३२॥

अथ षष्ठी—

अ॒भिव॑ह्नि॒रम॑र्त्यः स॒प्तप॑श्यति॒वाव॑हिः । क्रि॒विर्दे॒वीर॑तर्पयत् ॥ ६ ॥

अ॒भि । व॒ह्निः । अम॑र्त्यः । स॒प्त । प॑श्यति॒ । वाव॑हिः ।

क्रि॒विः । दे॒वीः । अ॒तर्प॑यत् ॥ ६ ॥

योवह्निः यज्ञस्य धुरोबोद्धा अमर्त्यो मरणरहितो वावहिः देवानां वृत्तेरत्यन्तं बोद्धाच सोमः
सप्तनदीः अभिपश्यति सोमं क्रिविः कूपरूपेण पूर्णोविस्थितः सप्त देवीर्नदीरतर्पयत् तर्पयति ॥६॥

अथ सप्तमी—

अवा॒कल्पे॑पुनः पुम॒स्तमा॑ंसि सोम॒योध्या॑ । तानि॑ पुनान॒जङ्घ॑नः ॥ ७ ॥

अव॑ । कल्पे॑पु । नः । पुमः॑ । तमा॑ंसि । सोम॑ । यो॒ध्या ।

तानि॑ । पुना॑न । ज॒ङ्घ॒नः ॥ ७ ॥

हे पुमः पुमन् सोमकल्पेषु कल्पनीयेषु अहःसु नोस्मानव रक्ष । अपिच पुनान हे पवमान
सोम त्वं योध्या योधनीयानि तमांसि रक्षांसि यानि तानि जङ्घनः नाशय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नून॒व्यसे॑नवी॒यसे॑सू॒क्ताय॑साधयाप॒थः । प्र॒त्नव॑द्रोचया॒रुचः॑ ॥ ८ ॥

नु । न॒व्य॒से । नवी॒य॒से । सु॒ह॒उ॒क्ताय॑ । सा॒ध॒य । प॒थः ।

प्र॒त्न॒व॒त् । रो॒च॒य । रु॒चः ॥ ८ ॥

हे सोम नव्यसे नव्याय नूतनाय नवीयसे स्तुत्याय अस्माकं सूक्ताय पथोमार्गान् नु
क्षिप्रं साधय अभिगच्छ । अपिच पन्नवत् यथा पूर्वं रुचः स्वदीषीरोचय प्रकाशय ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

पर्वमान्महिश्चवोगामश्वंरासिवीरवत् । सनमेधांसनास्वः ॥ ९ ॥ ३ ॥

पर्वमान । महि । श्वः । गाम् । अश्वम् । रासि ।

वीरवत् । सन । मेधाम् । सन । स्वः । रिति स्वः ॥ ९ ॥ ३ ॥

हे पवमान सोम यस्त्वं वीरवत् पुत्रवत् महि महत् श्वोऽन्नं गां चाश्वं च रासि अस्मभ्यं
प्रयच्छसि । सत्वं मेधां सनोऽस्मभ्यं प्रयच्छ । अपिच स्वः यदस्मदभिलषितं तत्तव सन
देहि ॥ ९ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे त्रयस्त्रिंशोऽवर्गः ॥ ३ ॥

प्रस्वानासइति नवर्चं दशमं सूक्तं कण्वाद्याः पूर्ववत् प्रस्वानासइत्यनुक्रान्तं । विनियोगउक्तः ।

तत्र प्रथमा—

प्रस्वानासोरथाश्वावन्तोऽश्वस्यवः । सोमासोरायेऽक्रमुः ॥ १ ॥

प्र । स्वाऽनासः । रथाः । श्वः । अश्वन्तः । न । श्वस्यवः ।

सोमासः । राये । अक्रमुः ॥ १ ॥

प्रस्वानासोऽभिष्ववेलायां उपरवेपु शब्दकुर्वन्तः सोमासः सोमाः रथाश्च यथाशब्दं कुर्वन्तो
रथाः अश्वन्तोऽन यथा शब्दकुर्वन्तोऽश्वाः तथा श्वस्यवः शत्रुभ्योऽन्विच्छन्तो राये यजमानानां
धनाय अक्रमुः आगच्छन् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हिन्वानासोरथाश्चदधन्विरेगभस्त्योः । अरासः कारिणाभिव ॥ २ ॥

हिन्वानासः । रथाः । श्वः । दधन्विरे । गभस्त्योः ।

अरासः । कारिणाश्च श्वः ॥ २ ॥

सोमा रथाइव यथारथास्तथा हिन्वानासो हिन्वाना यागदेशंपति गच्छन्तोभरासोभराः
कारिणामिव यथा भारवाहानां बाह्वोर्धीयन्ते तथा गभस्त्योः ऋत्विजां बाह्वोः । गभस्तो वा-
ह्वइति बाहुनाममुपाठाव । दधन्विरे धीयन्ते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

राजानो न प्रशस्तिभिः सोमांसो गोभिरञ्जते । यज्ञो न सप्त धातृभिः ॥ ३ ॥

राजानः । न । प्रशस्तिभिः । सोमांसः । गोभिः ।

अञ्जते । यज्ञः । न । सप्त । धातृभिः ॥ ३ ॥

सोमांसः सोमाः प्रशस्तिभिः प्रशस्ताभिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः राजानो न यथाराजानः
सप्तधातृभिः सप्तहोत्राभिः यज्ञो न यथाच यज्ञस्तथा गोभिर्गोविकारैः पयोभिरञ्जते अङ्ग्यन्ते
संस्क्रियन्तइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

परिसुवानास इन्द्रवो मदाय बर्हणा गिरा । सुता अर्पन्ति धारया ॥ ४ ॥

परि । सुवानासः । इन्द्रवः । मदाय । बर्हणा । गिरा ।

सुताः । अर्पन्ति । धारया ॥ ४ ॥

सुवानासः सुवानाः अभिपूयमाणाः इन्द्रवः सोमाः बर्हणा महत्या गिरा स्तुतिरूपा
वाचा सुता अभिपुताः सन्तो मदाय मदार्थं धारया पर्यर्पन्ति परितो गच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आपा नासो विवस्वतो जनन्त उपसो भगम् । सूर्यो अण्वं वितन्वते ॥ ५ ॥ ३१ ॥

आपा नासः । विवस्वतः । जनन्तः । उपसः । भगम् । सूर्यः ।

अण्वम् । वि । तन्वते ॥ ५ ॥ ३१ ॥

विवस्वत इन्द्रस्य आपानासः आपानभूता उपसो भगं जनन्तो जनयन्तः सूर्यः सरन्तः
सोमाः अण्वं वितन्वते अभिपववेलायामुपरवेषु शब्दं कुर्वन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे चतुर्त्विशो वर्यः ॥ ३४ ॥

अथ षष्ठी—

अप॒द्वारा॑म॒तीनां॑प्र॒त्नाक्क॑ण्वन्ति॒का॒रवः॑ । वृ॒ष्णो॒हर॑स॒आ॒यवः॑ ॥ ६ ॥

अप॑ । द्वा॒रा । म॒तीनाम् । प्र॒त्नाः । क॒ण्वन्ति॑ । का॒रवः॑ ।

वृ॒ष्णः । हर॑से । आ॒यवः॑ ॥ ६ ॥

मतीनां स्तुतीनां कारवः कर्तारः ऋत्विजः प्रत्नाः पुराणाः वृष्णः सेचकस्य सोमस्य हरश्चे
हरसः आहर्तारश्च आयवोमनुष्याः द्वारा यज्ञस्य द्वाराणि अपक्कण्वन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

स॒मी॒ची॒नास॑आस॒ते॒होता॑रः॒सप्त॑जा॒मयः॑ । प॒दमे॑क॒स्य॒पिप्र॑तः ॥ ७ ॥

स॒म॒र्द्ध॒ची॒नासः॑ । आ॒स॒ते॒ । हो॒ता॑रः । स॒प्त॒र्द्ध॒जा॒मयः॑ ।

प॒दम् । ए॒क॒स्य॑ । पि॒प्रतः॑ ॥ ७ ॥

समीचीनासः समीचीनाः जामयो जापिसदृशाः एकस्य सोमस्य पदं स्थानं पिप्रतः पूर-
यन्तः सप्तहोतारः सप्तहोत्रकाः आसते यज्ञे उपविशन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ना॒भा॒नाभि॑न॒आर्द॑दि॒चक्षु॑श्चि॒त्सूर्ये॑स॒चा । क॒वेर॑प॒त्य॒मादु॑हे ॥ ८ ॥

ना॒भा । नाभि॑म् । नः॑ । आ । द॒दे । चक्षुः॑ । चि॒त् । सूर्ये॑ ।

स॒चा । क॒वेः । अ॒प॒त्यम् । आ । द॒दुहे॑ ॥ ८ ॥

नाभिं यज्ञस्य नाभिभूतं सोमं नोस्माकं नाभा नाभौ अहमाददे पिचापीत्यर्थः । ईदमो-
मानां अस्माकं चक्षुश्चिद् चक्षुरपि सूर्ये सचा संगतं भवति । किंच कवेः कान्तकर्मणः सोमस्य
अपत्यं अंशुं आदुहे आपूरयामि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अ॒भि॒प्रि॒यादि॒वस्प॑दम॒ध्वर्यु॑भि॒र्गुहा॑हितम् । सूरः॑प॒श्यति॑च॒क्षसा॑ ॥ ९ ॥ ३५

अ॒भि । प्रि॒या । दि॒वः । प॒दम् । अ॒ध्व॒र्यु॒भिः । गु॒हा ।

हि॒तम् । सूरः॑ । प॒श्य॒ति॒ । च॒क्ष॒सा॑ ॥ ९ ॥ ३५ ॥

सूरः सुवीर्यइन्द्रः चक्षसा चक्षुषा दिवोदीप्तस्यात्मनः प्रिया प्रियं पदं अध्वर्युभिः गुहा
गुहायां हृदये हितं निहितं पीतं सोममग्निं पश्यति ॥ ९ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे पंचविंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

उपास्मादिति नवर्चं एकादशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । उपास्मादित्यनुक्रान्तं । उक्तः
सूक्तविनियोगः । अभिष्टवे घर्मदुषोवत्सोपवनीयमाने नमसेदुपेत्येपा । सूत्रितंच—नमसेदुपसी-
दतसंजानाना उपसीदन्नभिस्त्विति ।

तत्र प्रथमा—

उपास्मैगायतानरः पवमानायेन्दवे । अग्निदेवाँ इयक्षते ॥ १ ॥

उप । अस्मै । गायत । नरः । पवमानाय । इन्दवे ।

अग्नि । देवान् । इयक्षते ॥ १ ॥

हे नरोनेतारो यत्तस्य देवानिन्द्रादीन् अभिपक्षते आग्निमुख्येन यद्युमिच्छति पवमानाय
क्षरते अस्याअभिपूयमाणायेन्दवे सोमाय उपगायत उपगानं कुरुव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्नि ते मधुना पयो रथर्वाणो अशिश्नयुः । देवं देवाय देवयु ॥ २ ॥

अग्नि । ते । मधुना । पयः । अथर्वाणः । अशिश्नयुः ।

देवम् । देवाय । देवयु ॥ २ ॥

हे सोम ते तव देवं देवनशीलं देवयु देवयुं देवकायं रत्नं देवाय देवनशीलायेन्द्राय म-
धुना पयः गव्येन पयसा अथर्वाणऋषयः अश्वशिश्नयुः अश्वश्रीणन् समस्कुर्वन्नित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स नः पवत्स्व शंगवे शंजनाय शमर्वते । शंरांजन्नोपधीभ्यः ॥ ३ ॥

सः । नः । पवत्स्व । शम् । गवे । शम् । जनाय । शम् । अर्वते ।

शम् । राजन् । ओषधीभ्यः ॥ ३ ॥

हे राजन् दीप्यमान सोम सःप्रसिद्धस्त्वं नोऽस्मकं गवे शं सुत्वं पवत्स्व क्षर । जनाय पुत्रादये
च नः पवत्स्व । अर्वत्तेऽन्वायच शं पवत्स्व । ओषधीभ्यश्च शं पवत्स्व ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

व॒भ्रवे॒नुस्व॑र्तवसे॒रुणाय॑दिवि॒स्पृशे॑ । सोमा॑यगा॒थम॑र्चत ॥ ४ ॥

व॒भ्रवे॑ । नु । स्व॒र्तव॑से । अ॒रुणाय॑ । दि॒वि॒स्पृशे॑ ।

सोमा॑य । गा॒थम् । अ॒र्चत॑ ॥ ४ ॥

हे स्तोतारः बभ्रवे बभ्रवर्णाय स्वतवसे स्ववठाय अरुणाय कदाचिदरुणवर्णाय दिवि-
स्पृशे दिवं स्पृशते सोमाय नु क्षिप्तं गाथं स्तुतिरूपां वाचं अर्चत उच्चारयतेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ह॒स्त॒च्यु॒तेभि॒रद्रि॑भिः सु॒तंसोम॑पुनी॒तन॑ । म॒धा॒वा॒धा॒वता॑म॒धु॑ ॥ ५ ॥ ३६ ॥

ह॒स्त॒च्यु॒तेभिः । अ॒द्रि॒भिः । सु॒तम् । सोम॑म् । पु॒नी॒त॒न॒ ।

म॒धौ । आ । धा॒व॒त॒ । म॒धु॑ ॥ ५ ॥ ३६ ॥

हे ऋत्विजः हस्तच्युतेभिः हस्तपच्युतैः अद्रिभिः अभिपववप्रावभिः सुतमभिपुतं सोमं
पुनीतन पवित्रे पावयत । अपिच मधौ मदकरे सोमे मधु गव्यं पयआधावत प्रक्षिपत ॥ ५ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे पद्विंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

अथ षष्ठी—

नम॑सेदु॒र्पसी॑दतद॒ध्रेद॒भिः श्री॑णी॒तन॑ । इ॒न्दुमि॒न्द्रे॒दधा॑तन ॥ ६ ॥

नम॑सा । इत् । उ॒र्प । सी॒द॒त॒ । द॒ध्रा । इत् । अ॒भिः ।

श्री॑णी॒त॒न॒ । इ॒न्दुम् । इ॒न्द्रे॒ । द॒धा॒त॒न॒ ॥ ६ ॥

हे ऋत्विजो नमसेव नमस्कारेणैव उपसीदत सोममुपगच्छत । दध्रेव दध्रैव अभिश्री-
णीतन अभिश्रीणीतच । इन्द्रे इन्दुं सोमं दधातन धत्तच ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒मि॒त्र॒हा॒विच॑र्प॒णिः प॑व॒स्वसोम॑शंग॒वे । दे॒वेभ्यो॑अनु॒काम॑रुत् ॥ ७ ॥

अमित्रहा । विदचर्षणिः । पवस्व । सोम ।

शम् । गवे । देवेभ्यः । अनुकामकृत् ॥ ७ ॥

हे सोम अमित्रहा अमित्राणां हन्ता विचर्षणिः विद्वष्टा देवेभ्यः अनुकामकृत् अभीष्ट-
स्य कर्ता त्वं गवेस्माकं शं सुखं पवस्व क्षर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इन्द्रायसोमपातवेमदायपरिपिच्यसे । मनश्चिन्मनसस्पतिः ॥ ८ ॥

इन्द्राय । सोम । पातवे । मदाय । परि । सिच्यसे ।

मनःश्चित् । मनसः । पतिः ॥ ८ ॥

हे सोम मनश्चित् मनसोज्ञावा मनसस्पतिः ईश्वरः त्वमिन्द्राय इन्द्रस्य पातवे पानाय
मदायच परिपिच्यसे परितः पात्रेषु सिच्यसे ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

पवमानसुवीर्यरयिसोमरिरीहिनः । इन्द्रविन्द्रेणनोयुजा ॥ ९ ॥ ३ ॥

पवमान । सुवीर्यम् । रयिम् । सोम । रिरीहि । नः ।

इन्द्रो इति । इन्द्रेण । नः । युजा ॥ ९ ॥ ३ ॥

हे इन्द्रो ह्यिमान् पवमान सोम त्वं सुवीर्यं शोभनवीर्येपितं रयिं धनं नोस्माकं संबन्धि-
ना इन्द्रेण युजा सहायेन नोस्मभ्यं रिरीहि देहि ॥ ९ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे सप्तविंशोवर्गः ॥ ३७ ॥

सोमाअसृष्टमिति नवर्चं द्वादशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । सोमाअसृष्टमित्यनुक्रान्तं । उ-
क्त्वोपिनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सोमाअसृष्टमिन्द्रवःसुताऋतस्यसार्दने । इन्द्रायमधुमत्तमाः ॥ १ ॥

सोमाः । असृष्टम् । इन्द्रवः । सुताः । ऋतस्य । सार्दने ।

इन्द्राय । अधुमत्तमाः ॥ १ ॥

सुताः अग्निपुताः मधुमत्तमाः अतिशयेन मधुमन्तः इन्द्रवः सोमाः ऋतस्य यज्ञस्य सा-
दने सद्ने इन्द्रायेन्द्रार्थं असृष्टं सृज्यन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒भिवि॒प्रा॒अ॒नूप॒त॒गावो॑व॒त्संन॑मा॒तरः॑ । इ॒न्द्रं॒सोम॑स्यपी॒तये॑ ॥ २ ॥

अ॒ग्नि । वि॒प्राः । अ॒नूप॒त॒ । गावः॑ । व॒त्सम् । न । मा॒तरः ।

इ॒न्द्रम् । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ॥ २ ॥

विप्राः मेधाविनः सोमस्य पीतये पानाय इन्द्रं मातरोजनयिष्योगावो वत्संन यथा वत्सं
प्रति तद्वदस्यनूपत अभिशब्दयन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

म॒द॒च्यु॒क्षेति॑सा॒दने॑सि॒न्धो॑रू॒र्मावि॑प॒श्चित् । सोमो॑गौरीअ॒र्धिश्रि॑तः॥३॥

म॒द॒श्च्यु॒त् । क्षेति॑ । स॒दने॑ । सि॒न्धोः । ऊ॒र्मा । वि॒पःश्चि॒त् ।

सोमः॑ । गौरी॑ इति॑ । अ॒र्धि । श्रि॒तः ॥ ३ ॥

मदच्युद मदकरस्य रसस्य च्यावयिता सोमः सादने सद्ने । संहितायां दीर्घश्छान्दसः
स्थाने क्षेति निवसति । एतदेवविबृणोति—सिन्धोर्नद्याः ऊर्मा ऊर्मौ तरंगे वसतीवरीष्वित्यर्थः ।
विपश्चित् विद्वान् सोमोगौरीअर्धौ गौर्यामधि । अधोति सप्तम्यर्थानुवादः । माध्यमिकायांवाचि ।
गौरी गांधर्वीति वाङ्मामसुपाठात् । श्रितोमिश्रयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

दि॒वोनाभा॑विचक्ष॒णोव्यो॒वारो॑म॒हीय॑ते । सोमो॑यःसु॒क्तुःक॒विः ॥ ४ ॥

दि॒वः । नाभा॑ । वि॒क्ष॒णः । अ॒व्यः । वा॒रो । म॒हीय॑ते ।

सोमः॑ । यः । सु॒क्तुः । क॒विः ॥ ४ ॥

यः सुक्तुः सुपन्नः कविः कान्तकर्मा विचक्षणोविद्वद्वा ससोमोदिवोन्तरिक्षस्य नाभा ना-
भौ नाभिभूते अव्यः अवेः वारे वारो महीयते पूज्यते पूजमानः स्तूयतइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यः सोमः कलशेष्वँ अन्तः पवित्र आर्हितः । तमिन्दुः परिपस्वजे ॥ ५ ॥ ३८ ॥

यः । सोमः । कलशेषु । आ । अन्तरिति । पवित्रे । आर्हितः ।

तम् । इन्दुः । परि । पस्वजे ॥ ५ ॥ ३८ ॥

यः सोमः कलशेषु कुंभेषु आस्ते यश्च पवित्रे पवित्रस्यान्तर्मध्ये आर्हितः निहितस्त्वं स्वां-
शभूतं सोममिन्दुः सोमोदेवः परिपस्वजे प्रविशति ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमेष्टर्विशोवर्गः ॥ ३८ ॥

अथ षष्ठी—

प्रवाचमिन्दुरिष्यतिसमुद्रस्याधिविष्टपि । जिन्वन्कोशं मधुश्श्रुतम् ॥ ६ ॥

प्र । वाचम् । इन्दुः । इष्यति । समुद्रस्य । अधि । विष्टपि ।

जिन्वन् । कोशम् । मधुश्श्रुतम् ॥ ६ ॥

इन्दुः सोमः मधुश्श्रुतं मधुनश्चावकं कोशं मेघं । असुरः कोश इति मेघनाममुपाठात् । जिन्व-
न् प्रीणयन् समुद्रस्यान्तरिक्षस्याधि विष्टपि विष्टब्धे स्थाने वाचं मेष्यति प्रेरयति पवित्रे पूयमा-
नः शब्दं करोतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नित्यंस्तोत्रो वनस्पतिर्धीनामन्तःसर्वदुर्घः । हिन्वानोमानुपायुगा ॥ ७ ॥

नित्यंस्तोत्रः । वनस्पतिः । धीनाम् । अन्तरिति । सर्वः दुर्घः ।

हिन्वानः । मानुषा । युगा ॥ ७ ॥

नित्यस्तोत्रः सन्ततस्तोत्रः सर्वदुर्घः अमृतस्य दोग्धा वनस्पतिः वनानां पातयिता सो-
मो मानुषामनुपाणि युगा युगानि अहीनैकाहात्मकानि हिन्वानः प्रीणयन् धीनां कर्मणां
न्तर्मध्ये निवसतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अभिप्रियादिवस्पदासोमोहिन्वानोअर्पति । विप्रस्पधारयाकृविः ॥ ८ ॥

अ॒भि । प्रि॒या । दि॒वः । प॒दा । सो॒मः । हि॒न्वा॒नः । अ॒र्प॒ति ।

वि॒प्र॒स्य । धा॒र॒या । कृ॒विः ॥ ८ ॥

कविः क्रान्तकर्मा सोमो दिवोन्तरिक्षात् हिन्वानः प्रेर्यमाणो विप्रस्य मेधाविनः स्वस्य धारया प्रिया प्रियाणि पदा पदानि स्थानान्यभ्यर्पति अभिगच्छति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आपवमानधारयर्षिसहस्रवर्चसम् । अस्मेइन्दोस्त्वाभुवम् ॥ ९ ॥ ३९ ॥

आ । प॒व॒मा॒न । धा॒र॒य । र॒षि॒म् । स॒ह॒स्रं॑ व॒र्च॒स॒म् ।

अ॒स्मे इति॑ । इ॒न्दो इति॑ । स॒त्त्वा॑भु॒वम् ॥ ९ ॥ ३९ ॥

हे पवमान इन्दो सोमत्वं सहस्रवर्चसं बहुदीप्तिं स्वाभुवं शोभनभवनं रषिं धनं अस्मे अस्मास्तु आधारय प्रक्षिपेत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति पष्ठस्य सप्तमे एकोनचत्वारिंशोवर्गः ॥ ३९ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तपोहार्दनिवारणम् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते भाषवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पष्ठाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्पनिःश्वसितंवेदा योवेदेभ्योस्त्रिलंजगद । निर्ममे तमहं वन्दे विघातीर्थमहेश्वरम् ॥१॥
पठस्य सप्तमोध्यायः संग्रहात्संपदर्शितः । अथाष्टमःसुमतिना संगमेनमदर्शयते ॥ २ ॥
तत्र सोमःपुनानइति नवर्चं त्रयोदशं सूक्तं असितोदेवलोवाकृषिः सोमोदेवता । पवमा-
नगुणः सोमोविज्ञेयः काश्यपावृषी । इतिविघादनुक्तेषु लाघवायादह्मच्युतात् ॥१॥ सोमइत्यनु-
क्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ॐसोमःपुना॒नोअ॒र्पति॒सह॒स्र॒धारो॒अत्य॑विः । वा॒योऽरि॒न्द्रस्य॑निष्कृतम् ॥१॥

सोमः । पुना॒नः । अ॒र्पति॒ । सह॒स्र॒धारः । अति॑ऽअविः ।

वा॒योः । इन्द्र॑स्य । निः॑ऽकृतम् ॥ १ ॥

अयं पुनानः पावकः सोमः अर्पति गच्छति । कीदृशोयं पवमानः सहस्रधारः अपरि-
मितधारः । अत्यविः अत्राविशब्देन तल्लोमान्युच्यन्ते अविलोमभिर्निष्पादितं दशापवित्रमि-
त्यर्थः । तदतिक्रम्य गच्छतीति अत्यविः । किमर्थं वायोऽरिन्द्रस्य च पानायेतिशेषः । किं प-
ति निष्कृतं निरित्येष समित्येतस्मिन्नर्थे । संस्कृतं पात्रं प्रति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

पव॑मानमवस्यवोविप्रम॒भिप्रगा॑यत । सु॒ध्वा॒णं॒देव॒वीत॑ये ॥ २ ॥

पव॑मानम् । अव॒स्य॒वः । विप्र॑म् । अ॒भि । प्र । गा॒य॒त ।

सु॒ध्वा॒नम् । देव॑वीतये ॥ २ ॥

हे अवस्यवो रक्षणकामा उद्गात्रादयो यूयं पवमानं शोचकं विप्रंविशेषेण देवानांभीन-
पितारं विप्रवच्छुद्धंवा । अथवा विप्रइति मेधाविनाम । मेधाविनं देववीतये देवपानाय सुधानं
सुपमानं अभिप्रगायत आभिमुख्येन प्रकर्षेण स्तुत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पवन्तेवाजसातयेसोमाःसहस्रपाजसः । गृणानादेववीतये ॥ ३ ॥

पवन्ते । वाजसातये । सोमाः । सहस्रपाजसः ।

गृणानाः । देववीतये ॥ ३ ॥

पवन्ते क्षरन्ते सोमाः । किमर्थं वाजसातये अन्नस्यलाभाय । कीदृशाः सहस्रपाजसो बहु-
लाः पातूणां बलप्रदाइत्यर्थः । गृणानाः कर्मणिकर्तृप्रत्ययः स्तूयमानाः । पुनः किमर्थं देववी-
तये देवानां वीतिर्गतिः प्राप्तिर्भक्षणं वा यस्मिन् सदेववीतिर्यज्ञः तदर्थं यज्ञसिद्धिः साक्षात् प्रयो-
जनं तद्वारा वाजलाभइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उतनोवाजसातयेपवस्वबृहतीरिपः । धुमदिन्दोसुवीर्यम् ॥ ४ ॥

उत । नः । वाजसातये । पवस्व । बृहतीः । रिपः ।

धुमत् । इन्दो इति । सुवीर्यम् ॥ ४ ॥

उतापिच नोस्माकं वाजसातये अन्नालाभाय हे इन्दो सोम बृहतीरिपः महतीरसधाराः
धुमत् क्षीरिमत् सुवीर्यं शोभनसामर्थ्यं च पवस्व क्षर । शोभनसामर्थ्योपेताधाराः पवस्वेत्यर्थः ।
अथवा वाजसातये संग्रामाय बृहतीरिपो धुमत्सुवीर्यं संपादयितुं पवस्वेति योज्यम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तेनःसहस्रिणंरयिपवन्तामसुवीर्यम् । सुवानादेवासइन्दवः॥५॥१॥

ते । नः । सहस्रिणम् । रयिम् । पवन्ताम् । आ ।

सुवीर्यम् । सुवानाः । देवास्तः । इन्दवः ॥ ५ ॥ १ ॥

ते इन्दवः सोमाः नोस्माकं सहस्रिणं सहस्रसंख्योपेवं रयिं धनं सुवीर्यं चापवन्तां । की-
दृशास्ते सुवानाः स्तूयमानाः देवासोद्योतनादिगुणकाः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

अत्याहिया॒नानहे॒तृभिरसृ॑ग्रं॒वाज॑सातये । वि॒वार॒मव्य॑मा॒शवः॑ ॥ ६ ॥

अत्याः । हिया॒नाः । न । हे॒तृभिः । असृ॑मम् ।

वाज॑सातये । वि । वार॑म् । अव्य॑म् । आ॒शवः॑ ॥ ६ ॥

वाजसातये संग्रामाय हियाणाः प्रेर्यमाणाः अत्यान अश्वा इव ते यथा प्रेरकैः प्रेर्यमाणाः संग्रामाय शीघ्रं धावन्ति तद्वत् हेतृभिः प्रेरकैः प्रेर्यमाणाः आशवः शीघ्रगामिनः सोमाः वाजसातये अन्नलाभाय अव्यं वारं दशापवित्रं व्यसृग्रं व्यतिसृज्यन्ते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वा॒श्राअ॒र्पन्ती॒न्दवो॒भिव॑त्स॒नधे॒नवः॑ । द॒धन्वि॑रे॒गभ॑स्त्योः ॥ ७ ॥

वा॒श्राः । अ॒र्पन्ति॑ । इ॒न्दवः॑ । अ॒भि । व॑त्सम् । न । धे॒नवः॑ ।

द॒धन्वि॑रे । ग॒भस्त्योः॑ ॥ ७ ॥

वाश्राः शब्दयन्तः इन्दवः सोमाः अभ्यर्षयन्ति अभिगच्छन्ति पात्रं प्रति । वाश्राः शब्दकारिण्यो धेनवो न ता यथा शब्दयन्त्यो वत्सं प्रत्यागच्छन्ति तद्वत् तएव गभस्तयोर्बाह्वोः दधन्विरे ध्रियते च ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

जुष्ट॑इन्द्रा॒यमत्सरः॑ पर्व॒मान॒कनि॑क्रदत् । विश्वा॒अ॒प॒द्विपौ॑ज॒हि ॥ ८ ॥

जुष्टः॑ । इन्द्रा॒य । म॒त्सरः॑ । पर्व॒मान॑ । कनि॑क्रदत् ।

विश्वाः॑ । अ॒प॒ । द्वि॒पः । ज॒हि ॥ ८ ॥

इन्द्राय जुष्टः पर्याप्तो मत्सरः सोमो भवतीति शेषः । मत्सरः सोमो मन्दते स्तृणिकर्मण इति निरुक्तं । हे पर्वमान त्वं कनिक्कदत् शब्दयन् विश्वा द्विपः सर्वानस्माकं द्वेष्टूनपजहि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अ॒प॒घ्नन्तो॒अरा॑ण्यः पर्व॒मानाः॑ स्व॒र्दृशः॑ । यो॒ना॒वृत्त॑स्य॒सीद॑त् ॥ ९ ॥ २ ॥

अप॒घ्नन्तः । अरा॒व्णः । पर्व॒मानाः । स्वः॒ऽदृशः । योनौ ।
ऋत॒स्य । सी॒दत् ॥ ९ ॥ २ ॥

हे पवमानाः अरावणः अदानान् अयजमानान् अपघ्नन्तोहिंसन्तः स्वर्दृशः सर्वत्रदृष्टारश्च
यूर्यं ऋतस्ययोनौ यत्तस्यस्थाने सीदत । अथवा सोमपानार्थं उक्तलक्षणादेवा ऋतस्ययोनौ
सीदतेति योग्यम् ॥ ९ ॥

॥ इति पठस्याष्टमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

परिमेत्यष्टर्चं चतुर्दशं सूक्तं ऋष्यादिपूर्ववत् । परिभाटावित्यनुक्रान्तं । गंतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परि॒भा॒सि॒ष्य॒दत् क॒विः सि॒न्धो॒रु॒र्मा॒धि॒श्रितः । का॒रं॒वि॒भ्र॒त्पु॒रु॒स्पृ॒हम् ॥ १ ॥

परि । प्र । अ॒सि॒स्य॒दत् । क॒विः । सि॒न्धोः । उ॒र्मो । अधि ।

श्रितः । का॒रम् । वि॒भ्रत् । पु॒रु॒स्पृ॒हम् ॥ १ ॥

परिभासिष्यदत् परिस्पन्दते कविर्मेधावी सोमः सिन्धोरूर्मौ तरंगे वसतीवर्युदकरसे
अधिश्रितः आश्रितः पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं कारं शब्दं विभ्रत् धारयन् परिस्पन्दतइति
संबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गि॒रा॒य॒दी॒सर्व॒न्धवः पञ्च॒वा॒ता॒अ॒प॒स्य॒वः । परि॒ष्कृ॒ण्व॒न्ति॒ध॒र्ण॒सिम् ॥ २ ॥

गि॒रा । यदि । स॒र्व॒न्ध॒वः । पञ्च । वा॒ताः । अ॒प॒स्य॒वः ।

परि॒ष्कृ॒ण्व॒न्ति । ध॒र्ण॒सिम् ॥ २ ॥

सर्वन्धवः समानबन्धनाः पञ्चवाताः पञ्चजनाः अपस्यवः कर्मेच्छवोययदाईमेनं धर्णसिं
धारकं सोमं गिरा स्तुत्या परिष्कृण्वन्ति अलंकुर्वन्ति अस्मोत्तरवान्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आ॒द॒स्य॒शृ॒ग्मि॒णो॒रसे॒वि॒श्वे॒दे॒वा अ॒म॒त्स॒त । यदी॒गोभि॒र्वसा॒यते ॥ ३ ॥

आत् । अस्य । शुष्मिणः । रसे । विश्वे । देवाः ।
अमत्सत् । यदि । गोभिः । वसायते ॥ ३ ॥

आत् परिष्करणान्तरमेव शुष्मिणः बलवतोस्यसोमस्य रसे विश्वेदेवा अमत्सत् अमा-
यन्त । यदि यदा गोभिः गोविकारैः विकारेष्वकृतिशब्दः क्षीरादिभिः वसायते आच्छाद्यते ॥३॥

अथ चतुर्थी—

निरिणानोविधावतिजहृच्छर्याणितान्वा । अत्रासंजिघ्रतेयुजा ॥ ४॥

निरिणानः । वि । धावति । जहृत् । शर्याणि ।
तान्वा । अत्र । सम् । जिघ्रते । युजा ॥ ४ ॥

अयंसोमो निरिणानः दशापवित्रादधोगच्छन् विधावति विविधं धावति । यदा तान्वा
तनु दशापवित्रवल्लं तत्संवन्धीनि शर्याणि द्वाराणि जहृत् अधः सरति । अत्रास्मिन्पक्षे युजा
सखिभूतेनेन्द्रेणसह संजिघ्रते संगतोभवति वस्त्रसुपिराद्विनिर्गत्य दशापवित्रादधः सरन् पार्श्वं
विविधंगच्छन् होमद्वारेणेन्द्रेण संगतोभवतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नृसीभिर्योविवस्वतःशुभ्रो नमामृजेयुवा । गाः कृण्वानोननिर्णिजम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

नृसीभिः । यः । विवस्वतः । शुभ्रः । न । मृजे । युवा ।
गाः । कृण्वानः । न । निर्निजम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

यः सोमोविवस्वतः परिचरणवतो यजमानस्य नृसीभिः पौत्रस्थानीयाभिः तस्य हस्तः
पुत्रः । अंगुलयः पौत्रस्थानीया इत्यभिप्रायः । माभृजे मृज्यते शुभ्रो न दीप्तोऽथोयुवा इव यथा अप-
वृद्धोऽथो मृज्यते स्वपरिचारकैस्तद्वत् । तस्य युवा मिश्रणशीलः सोमो निर्निजं । निर्निगिरिह-
पनाम् ॥ स्वकीयं त्वं गाः न कृण्वानः गोविकारांश्च कुर्वाणोभवतीतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चम्यादमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

अतिश्रितीतिरश्वतागव्याजिगात्यण्व्या । वध्रुमियतिर्यंविदे ॥ ६ ॥

अति । श्रिती । तिरश्वता । गव्या । जिगाति । अण्व्या ।

वध्रुम् । इयति । यम् । विदे ॥ ६ ॥

अण्व्या अंगुल्या अभिपूयमाणः सोमः गव्या गव्यानि श्रिती श्रित्यै अयणार्थं तिर-
श्वता तिरश्वीनं अतिजिगाति । अंशुमतिक्रम्यगच्छति । तथांगुल्याभिपूयमाणो विदे यजमान-
स्य ज्ञानार्थं यं वध्रुं शब्दमियति घेरयति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अभिक्षिपःसमंगमतमर्जयन्तीरिपस्पतिम् । पृष्ठागृभ्णतवाजिनः ॥ ७ ॥

अभि । क्षिपः । सम् । अगमत् । मर्जयन्तीः । इपः ।

पतिम् । पृष्ठा । गृभ्णत् । वाजिनः ॥ ७ ॥

क्षिपोगुलयो मर्जयन्तीः अभिमृशन्त्यः इपस्पतिं अजानां स्वामिनं सोमं अभि समंगमत
अभिसंगच्छन्ते संगत्यच वाजिनोबलवतः सोमस्य पृष्ठा पृष्ठानि गृभ्णत गृह्णन्ति अभिपवांगु-
लयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

परिदिव्यानिमर्मृशद्भिश्वानिसोमपार्थिवा । वसूनिषाहस्मयुः ॥ ८ ॥ ४ ॥

परि । दिव्यानि । मर्मृशत् । विश्वानि । सोम ।

पार्थिवा । वसूनि । याहि । अस्मयुः ॥ ८ ॥ ४ ॥

हे सोम दिव्यानि पार्थिवा पार्थिवानिच विश्वानि सर्वाणि वसूनि धनानि परिमर्मृशत्
परिमृशत् परिगृह्णत् अस्मयुरस्मात् कामयमानो याहि आगच्छ । एवमभिपुण्वन् रसं संबो-
ध्य ब्रूते ॥ ८ ॥

॥ इति षष्ठ्याष्टमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

एषधियेत्यष्टचं पंचदशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । एषधियेत्यनुकान्तं गवोविनियोगः ।

तत्र पथमा—

ए॒पधि॒याया॒त्यण्व्या॒शूरो॒रथै॒मिरा॒शुभिः॑ । गच्छ॒न्निन्द्र॑स्यनिष्कृतम् ॥ १ ॥

ए॒पः । धि॒या । या॒ति । अ॒ण्व्या । शू॒रः । रथै॒भिः ।

आ॒शुभिः॑ । गच्छ॒न् । इन्द्र॑स्य । निः॒स्कृतम् ॥ १ ॥

ए॒पसोमः॑ शू॒रोविक्रान्तः॑ अ॒ण्व्या अंगुल्या॑भिपुतो धिया कर्मणा याति गच्छति । कं दे॒शं प्रति॑ उच्यते—इन्द्रस्यनिष्कृतं स्थानं दिवं प्रति रथेभीरथैराशुभिः शीघ्रगामिभिः गच्छन् इन्द्रेण रथेवस्थाप्य स्वस्थाननयनाय अंगुल्याभिपूयमाणः सन् होमद्वाराग्निनिष्पीडनद्वारा पात्रं वा गच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ए॒पपु॒रुधि॒यायते॒वृहते॑दे॒वता॑तये यत्रा॒मृता॑स॒आस॑ते ॥ २ ॥

ए॒पः । पु॒रु । धि॒या॒य॒ते । वृ॒हते॑ । दे॒वता॑तये । यत्र ।

अ॒मृता॑सः । आ॒स॑ते ॥ २ ॥

ए॒पः सोमः॑ पुरु बहुलं धियायते धियं कर्मेच्छति धीशब्दात् यकारोपजनः । यद्वा द्वि॒तीयार्थे॒तृतीया॑ छान्दसश्चालुक् । कस्मै वृहते महते देवतातये यज्ञाय यत्रयस्मिन्त्यङ्गे अमृतासः अमृतादेवा आसते वसन्ति तदर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ए॒पहि॒तोविनी॑यते॒न्तःशु॒भ्राव॑ता॒प॒था । यदा॑तु॒ज॒न्ति॒भूर्ण॑यः ॥ ३ ॥

ए॒पः । हि॒तः । वि । नी॒य॒ते । अ॒न्तरि॑ति । शु॒भ्र॒व॒ता ।

प॒था । यदा॑ । तु॒ज॒न्ति । भूर्ण॑यः ॥ ३ ॥

ए॒प सोमो॑ हि॒तो नि॒हितो॑ हविषांने विनीयते तस्मात् स्थानात् आहवनीयमति अन्तः तयोर्मध्यदेशे शुभ्रावता शोभावता पथा मार्गेण यदि यदा तुजन्ति प्रयच्छन्ति देवेभ्यो भूर्णयो भरणशीलाभ्यर्थादयः । तदा विनीयत इतिसमन्वयः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए॒पशृ॒ङ्गा॒णि॒दो॒धु॒व॒च्छि॒र॒ती॒त्यू॒ध्यो॒इ॒ष्ट॒पा॒ । नृ॒म्णा॒द॒धा॒न॒ओ॒ज॒सा॑ ॥ ४ ॥

ए॒पः । शृ॒ङ्गा॒णि । दो॒धु॒व॒त् । शि॒र॒ती॒ति । यू॒ध्यः । ष्ट॒पा ।

नृ॒म्णा । द॒धा॒नः । ओ॒ज॒सा ॥ ४ ॥

ए॒पसोमः शृ॒ङ्गा॒णि शृ॒ङ्गव॒दु॒न्न॒तान् अं॒शून् अभि॒ष॒व॒का॒ले दो॒धु॒व॒त् धू॒नोति॑ यू॒ध्यो यू॒धा॒र्ही-
यू॒थ॒प॒ति॒र्हृ॒षा वृ॒षभो॒यथा॑ शि॒शी॒ते ती॒क्ष्णे शृ॒ङ्गे धू॒नोति॑ तद्वत् । कीदृ॒श॒ए॒पः ओ॒ज॒सा व॒लेन॑ नृ॒म्णा
नृ॒म्णा॒नि ध॒नानि॑ द॒धानो॒स्मद॒र्थं धा॒रय॑न् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ए॒प॒रु॒क्मि॒भि॒री॒य॒तेवा॒जीशु॒भ्रेभि॑र॒ंशु॒भिः । प॒तिः॒सि॒न्धू॒नां॒भ॒वन् ॥ ५ ॥

ए॒पः । रु॒क्मि॒भूभिः । ई॒य॒ते । वा॒जी । शु॒भ्रेभिः ।

अं॒शु॒भिः । प॒तिः । सि॒न्धू॒नाम् । भ॒वन् ॥ ५ ॥

ए॒पसो॒मो रु॒क्मि॒भिः अध्व॒र्या॒दिभिः॑ सह ई॒य॒ते ग॒च्छति॑ । कीदृ॒श॒ए॒पः वा॒जी वे॒ज॒न॒वान्
शु॒भ्रेभिः॑ शु॒भ्रेः दी॒तैः अं॒शुभि॑र्विशिष्टः अथवा रु॒क्मि॒भिरि॒त्येव॑द॒प्यंशु॑विशेषणं । सि॒न्धू॒नां स्य-
न्द॒माना॑नां र॒सानां प॒तिर्भ॑वन् य ई॒य॒तइ॒ति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ए॒प॒व॒सू॒नि॒पि॒ब॒न्ना॒प॒रु॒पा॒य॒यि॒वाँअ॒ति॑ । अ॒व॒शा॒दै॒षु॒ग॒च्छ॒ति ॥ ६ ॥

ए॒पः । व॒सू॒नि । पि॒ब॒न्ना । प॒रु॒पा । य॒यि॒व॒ान् । अ॒ति॑ ।

अ॒व॒ । शा॒दै॒षु । ग॒च्छ॒ति ॥ ६ ॥

ए॒पसो॒मो व॒सू॒न्या॒च्छा॒द॒कानि॑ पि॒ब॒न्ना पी॒डि॒तानि॑ र॒क्षांसि॑ प॒रु॒पा प॒र्वणा॑ अति अति॒क्र-
म्य॑ य॒यि॒वान् ग॒च्छन्॑ शा॒दै॒षु शा॒तनी॑येषु र॒क्षःसु॑ अ॒व॒ग॒च्छति॑ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ए॒तंमृ॑ज॒न्ति॒म॒र्ज्य॑मु॒प॒द्रो॒णे॒ष्वाय॑वः । प्र॒च॒का॒णं॒म॒ही॒रि॒पः ॥ ७ ॥

एतम् । मृजन्ति । मर्ज्यम् । उप । द्रोणेषु । आयवः ।
प्रचक्राणम् । महीः । इपः ॥ ७ ॥

आयवोमनुष्या ऋत्विजः एवं सोमं मर्ज्यं मार्जनीयं उपमृजन्ति निष्पीडयन्तीत्यर्थः ।
कुच द्रोणेषु द्रोणकलशेषु । कीदृशं महीरिपः महान्त्यन्तानि प्रचक्राणं कुर्वाणं प्रभूतरस-
स्त्राविणमित्यर्थः ॥ ७ ॥

प्रावस्तोत्रे गाणगारिमतेनाभिरूपकरणे मृज्यमानेसोमे एतमुत्पमित्येषा । सूत्रित्व-
एतमुत्पदशक्षिपो मृज्यमानः सहस्येति ।

सैषाष्टमी-

एतमुत्पदशक्षिपोमृजन्तिसप्तधीतयः । स्वायुधंमदिन्तमम् ॥ ८ ॥ ५ ॥

एतम् । ऊँ इति । त्यम् । दश । क्षिपः । मृजन्ति । सप्त ।

धीतयः । सुह्रुआयुधम् । मदिन्तमम् ॥ ८ ॥ ५ ॥

त्यं तं एतमु एतमेव सोमं दशक्षिपो दशांगुलयो मृजन्ति परिचरन्ति । सप्तधीतयः सप्त-
र्विजश्च ऋत्विजोऽंगुलिभिर्मृजन्तीत्यर्थः । कीदृशमेवं स्वायुधं शोभनमायुधं मदिन्तमं मादपिष्ट-
तमं रक्षोहननसामर्थ्यप्रदर्शनाय स्वायुधशब्दश्रवणम् ॥ ८ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

मतेसोतारइत्यष्टर्चं षोडशं सूक्तं ऋष्यायाः पूर्ववत् । मतेइत्यनुक्रान्तं । गतोधिनिषोगः ।

तत्र प्रथमा-

मतेसोतारओण्योऽरसंमदायघृष्वयि । सर्गेनतुत्तयेतशः ॥ १ ॥

प्र । ते । सोतारः । ओण्योः । रसम् । मदाय । घृष्वये ।

सर्गः । न । तुक्ति । एतशः ॥ १ ॥

हे सोम ते तव रसं सोतारः सोमाभिषवकर्तारः ओण्योः रसं लुप्तोपममेतत् द्यावापृथि-
व्योरसमुदकमिव अथवा ओण्योर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये तयोः संबन्धिनंवा रसं प्रसावयन्तीतिशे-

पः । किमर्थं घृज्ये शत्रुघर्षणीलाय मदाय इन्द्रस्य मदाय अभिषवजनितः सोमः सर्गः सृष्टः
एतशोन अश्वइव तकि गच्छति पात्रं प्रति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

क्रत्वा दक्षस्य रथ्यं मपो वसानमन्धसा । गोपामण्वेपुसश्चिम ॥ २ ॥

क्रत्वा । दक्षस्य । रथ्यम् । अपः । वसानम् । अन्धसा ।

गोऽसाम् । अण्वेपु । सश्चिम ॥ २ ॥

वपमभिपोतारः दक्षस्य बलस्य रथ्यं नेतारं अपउदकानि रसान् वसानं आच्छादयन्तं
अंधसा श्रयणानेन सहितं गोपां गवां सोतारं एवमुक्तलक्षणं सोमं क्रत्वा कर्मणा अण्वेपु अंगु-
लीपु सश्चिम संयोजयामः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अनन्तमप्सु दुष्टरंसोमं पवित्रासृज । पुनीहीन्द्राय पातवे ॥ ३ ॥

अनन्तम् । अप्सु । दुष्टरम् । सोमम् । पवित्रे । आ ।

सृज । पुनीहि । इन्द्राय । पातवे ॥ ३ ॥

अनन्तं शत्रुभिरनाप्तं अप्सवान्तरिक्ष्यासु वर्तमानमिति शेषः दुष्टरं अन्यैरनभिभाष्यं नहि
सोमं कश्चिदप्यतितरति ईदृशं सोमं पवित्रे दशापवित्रे आसृज प्रक्षिप । हे अध्वर्यो तवोच्य-
ते । इन्द्रायैन्द्रस्य पातवे पातुं पुनीहि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रपुनानस्य चेतसा सोमः पवित्रे अर्पति । क्रत्वा सधस्थमासदत् ॥ ४ ॥

प्र । पुनानस्य । चेतसा । सोमः । पवित्रे । अर्पति । क्रत्वा ।

सधस्थम् । आ । असदत् ॥ ४ ॥

चेतसा स्तुत्या पुनानस्य पूयमानस्य अंशीभूतः सोमः पवित्रे दशापवित्रे अर्पति गच्छति ।
अथ पश्चात् क्रत्वा कर्मणा प्रज्ञानेन वा सधस्थं सहस्थानं द्रोणकलशे आसदत् आसीदति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रत्वा॒नमो॑मि॒रिन्द॑व॒इन्द्र॑सोमा॑असृक्षत । म॒हेभ॑राय॒का॒रिणः॑ ॥ ५ ॥

प्र । त्वा । नमः॑भिः । इन्द॑वः । इन्द्र॑ । सोमाः । असृक्षत ।
म॒हे । भ॑राय । का॒रिणः॑ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां नमोभिर्नमस्कारोपलक्षितैः स्तोत्रैः अथवा अन्तैः सह इन्दवः सोमाः प्रासृक्षत प्राप्नुवन्ति । किमर्थं महे महते भराय संग्रामाय कीदृशाः कारिणो बलकरणशीलाः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

पुना॒नोरू॒पेअ॒व्यये॑वि॒श्वाअ॒र्पन्मि॒श्रियः॑ । शू॒रोन॑गोपु॒तिष्ठ॑ति ॥ ६ ॥

पुना॒नः । रू॒पे । अ॒व्यये॑ । वि॒श्वाः । अ॒र्पन् । मि॒श्रियः॑ ।
शू॒रः । न । गोपु॑ । तिष्ठ॑ति ॥ ६ ॥

अव्यये अविमये रूपे रूप्यमाणे वस्त्रे पुनानः पूयमानो विश्वाः सर्वाः श्रियः शोभाः अर्पन् अभिगच्छन् गोषु निमित्तास्तु शूरोन शूरइव सयथा संग्रामे तिष्ठति वद्वदसी तिष्ठति पात्रे ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

दि॒वोन॑सानु॒पि॒प्युषी॑धा॒रासु॒तस्य॑वे॒धसः॑ । दृ॒थाप॑वित्रे॒अर्प॑ति ॥ ७ ॥

दि॒वः । न । सा॒नु । पि॒प्युषी॑ । धा॒रा । सु॒तस्य॑ । वे॒धसः॑ ।
दृ॒था । प॒वित्रे॑ । अ॒र्प॑ति ॥ ७ ॥

दिवोन घृत्नोकादन्तरिक्षादिव सानु समुच्छ्रितमुदकं तद्यथा अधोनिपतति तद्वदेवसोविधातुः चतस्य कर्तुः सुतस्याग्निपुत्रस्य सोमस्य पिप्युषी आप्याययन्ती धारा वृथा अनायासेनैव पवित्रे दद्यापवित्रे अर्पति गच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वं सोमविपश्चित्तं तनापुनान आयुषु । अव्योवारं विधावसि ॥ ८ ॥ ६ ॥

त्वम् । सोम । विपः चितम् । तना । पुनानः । आयुषु ।

अव्यः । वारम् । वि । धावसि ॥ ८ ॥ ६ ॥

हे सोम त्वं विपश्चित्तं स्तोतारं आयुषु मनुष्येषु मध्ये रक्षसि । अथवा तृतीयार्थे द्वितीया । विपश्चिता अध्वर्युणा तना वस्त्रेण पुनानः पूयमानः अथवा विपश्चितमिन्द्रं प्रीणयितुं तना पुनानः सन् अव्योवारं अवेर्वाले विधावसि विविधं गच्छसि ॥ ८ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

प्रनिघ्नेनेवेत्यष्टर्चं सप्तदशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । प्रनिघ्नेनेवेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः

तत्र मथमा—

प्रनिघ्नेनेव सिन्धवो घ्नन्तो वृत्राणि भूर्णयः । सोमा असृग्रमाशवः ॥ १ ॥

प्र । निघ्नेन इव । सिन्धवः । घ्नन्तः । वृत्राणि । भूर्णयः ।

सोमाः । असृग्रम् । आशवः ॥ १ ॥

निघ्नेन प्रवणेन देशने सिन्धवो नद्य इव तथा वृत्राणि शत्रून् घ्नन्तो भूर्णयः क्षिप्रगमनाः । आशवो व्याहाः सोमाः प्रासृग्रं प्रगच्छन्ति द्रोणकलशं प्रति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अभि सुवानास इन्द्रवो वृष्टयः पृथिवीमिव । इन्द्रं सोमांसो अक्षरन् ॥ २ ॥

अभि । सुवानासः । इन्द्रवः । वृष्टयः । पृथिवीम् इव ।

इन्द्रम् । सोमांसः । अक्षरन् ॥ २ ॥

सुवानासः स्रवमानाः इन्द्रवो द्रवरूपाः सोमांसः सोमाः इन्द्रं प्रीणयितुं अभ्यक्षरन् किमिव वृष्टयः पृथिवीमिव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अत्यूर्मिर्मत्सरोमदःसोमःपवित्रेअर्पति । विघ्नन्नक्षांसिदेव्युः ॥ ३ ॥

अतिऽऊर्मिः । मत्सुरः । मदः । सोमः । पवित्रे । अर्पति ।
विघ्नन् । रक्षांसि । देव्युः ॥ ३ ॥

अत्यूर्मिः अतिक्रान्ता ऊर्मयोयस्मात् सअत्यूर्मिः अतिप्रवृद्धइत्यर्थः । मत्सरो मादनशी-
लो मदो मदात्मकः सोमः पवित्रे अर्पति गच्छति । किंकुर्वन् रक्षांसि विघ्नन् घातयन् देवपुर्देवान्
कामयमानः अर्पतीति संबन्धः ॥ ३ ॥

पवित्रेष्ठ्यां द्वितीयाज्यभागस्याकलशेष्विति याज्या । सूत्रिवच—आकलशेषुधावति पवित्रे-
परिपिच्यतइत्येके ।

सैषा चतुर्थी—

आकलशेषुधावतिपवित्रेपरिपिच्यते । उक्थैर्यज्ञेषुवर्धते ॥ ४ ॥

आ । कलशेषु । धावति । पवित्रे । परि । सिच्यते ।

उक्थैः । यज्ञेषु । वर्धते ॥ ४ ॥

अयं सोमः कलशेषुधावति तदर्थं पवित्रे परिपिच्यते अध्वर्युभिः उक्थैः स्तोत्रैः यत्तु
निमित्तेषु वर्धते प्रवृद्धोभवति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अतित्रीसोमरोचनारोहन्नभ्राजसेदिवम् । दुष्णन्सूर्यन्नचोदयः ॥ ५ ॥

अति । त्री । सोम । रोचना । रोहन् । न । भ्राजसे । दिवम् ।

दुष्णन् । सूर्यम् । न । चोदयः ॥ ५ ॥

हे सोम त्वं त्रीरोचना रोचनानि त्रीन् लोकान् अति अतिक्रम्य रोहन् उपरिस्थं दिवं
पुलोकेच भ्राजसे प्रकाशयसि । तथा दुष्णन् गच्छन् सूर्येन सूर्येच चोदयः चोदयसि भेरयसि ।
नशब्दश्चार्थः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठी—

अ॒भि॒वि॒प्रा॑अ॒नूप॑त॒मूर्ध॑न्य॒ज्ञस्य॑का॒रवः॑ । द॒धा॒ना॒श्चक्ष॑सिप्रि॒यम् ॥ ६ ॥

अ॒भि । वि॒प्राः । अ॒नूप॑त । मूर्ध॑न् । य॒ज्ञस्य॑ । का॒रवः॑ ।

द॒धा॒नाः । चक्ष॑सि । प्रि॒यम् ॥ ६ ॥

हे सोम त्वां अभ्यनूपत अभिष्टुवन्ति विप्रामेधाविनः स्तोतारः । कुत्र यज्ञस्य मूर्धन् मूर्धनि शिरोवदुत्तमे अभिषवदिवसइत्यर्थः । कीदृशास्ते कारवः कर्तारः परिचर्यायाः यागानुष्ठातारोवा । चक्षसि दृष्टरि सोमे मियंदधाना अभ्यनूपतेति समन्वयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

तमु॒त्वावा॒जिन॑नरो॒धीभि॑र्वि॒प्रा॑अव॒स्यवः॑ । मृ॒जन्ति॑दे॒वता॑तये ॥ ७ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । वा॒जिन॑म् । नरः । धी॒भिः । वि॒प्राः ।

अव॒स्यवः॑ । मृ॒जन्ति॑ । दे॒वता॑तये ॥ ७ ॥

हे सोम तमु तमेव त्वा त्वां वाजिनमन्ववन्तं गमनवन्तं वानरोनेतारो विप्रामेधाविनः अध्वर्यादयः धीभिः कर्मभिर्मृजन्ति शोधयन्ति देवतातये यज्ञार्थं । किमिच्छवः अवस्यवः अन्नमिच्छवः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

म॒धो॒र्धारा॑मनु॒क्षर॑ती॒व्रःस॒धस्थ॑मास॒दः । चा॒रु॒र्ऋ॒ताय॑पी॒तये॑ ॥ ८ ॥ ७ ॥

म॒धोः । धा॒रा॑म् । अ॒नु । क्ष॒र । ती॒व्रः । स॒धस्थ॑म् । आ ।

अ॒सदः॑ । चा॒रुः । ऋ॒ताय॑ । पी॒तये॑ ॥ ८ ॥ ७ ॥

हे सोम त्वं मधोर्मधुररसस्य धारामनुक्षर प्रवहन् तीव्रः तीव्ररसः सन् सधस्थं सहस्थानं अभिषवस्थानं पवित्रंवा आसदः आसीद । चारुः चरणशीलः सन् ऋताय यज्ञार्थं पीतये देवानां पानाय ॥ ८ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

परिसुवानइति सप्तमं अष्टादशं सूक्तं । ऋष्याद्याः पूर्ववत् । परिसुवानः सप्तेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परि॑सुवा॒नो॒गिरि॑ष्ठाः॒प॒वित्रे॑सोमो॒अक्षाः॑ । मदे॑पुसर्व॒धाअ॑सि ॥ १ ॥

परि॑ । सुवा॒नः । गिरि॑ऽस्थाः । प॒वित्रे॑ । सोमः॑ । अ॒क्षारि॑ति ।

मदे॑पु । स॒र्व॒धाः । अ॒सि ॥ १ ॥

अयं सोमः पवित्रे पर्यक्षाः परिक्षरति । सुवानः सूयमानः गिरिष्ठागिरिस्थायी प्राबहु
वर्तमानइत्यर्थः । सत्त्वं मदेपु मादकेपु स्तोत्रपु सर्वधाः सर्वदा असि सर्वस्यधाता दाता वा भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंवि॒प्र॒स्त्वंक॒विर्मधु॑प्रजा॒तम॒न्ध॒तः॑ । मदे॑पुसर्व॒धाअ॑सि ॥ २ ॥

त्वम् । वि॒प्रः । त्वम् । क॒विः । मधु॑ । प्र । जा॒तम् । अ॒न्ध॒तः ।

मदे॑पु । स॒र्व॒धाः । अ॒सि ॥ २ ॥

हे सोम त्वं विप्रो विविधं प्रीणयिता विप्रसदृशोवा त्वं च कविर्मधावी अतस्त्वं अन्धतः
अजाजातं मधु मधुररसं प्रयच्छसीतिशेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तव॒विश्वे॑स॒जोप॑सोदे॒वासः॑पी॒तिमा॑शत । मदे॑पुसर्व॒धाअ॑सि ॥ ३ ॥

तव॑ । विश्वे॑ । स॒जोप॑सः । दे॒वासः॑ । पी॒तिम् । आ॒श॒तम् ।

मदे॑पु । स॒र्व॒धाः । अ॒सि ॥ ३ ॥

हे सोम तव पीतिं पानं विश्वेदेवासोदेवाः सजोपसः समानपीवयः सन्तः आशत प्रा-
गुवन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आयोवि॒श्वानि॒वार्या॑व॒सूनि॒हस्त॑योर्द॒धे । मदे॑पुसर्व॒धाअ॑सि ॥ ४ ॥

आ । यः । वि॒श्वानि॑ । वार्या॑ । व॒सूनि॑ । हस्त॑योः ।

द॒धे । मदे॑पु । स॒र्व॒धाः । अ॒सि ॥ ४ ॥

यः सोमो विश्वानि वार्या वरणीयानि वृद्धानि धनानि स्तोत्रुहस्तपोरादधे करोति प्रयच्छतीत्यर्थः । मदेपु सर्वधाअसीति सशुष्मीन्युत्तरत्र संबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यद्भेरोदसीमहीसमातेरुदोहते । मदेपुसर्वधाअसि ॥ ५ ॥

यः । इमे इति । रोदसी इति । मही इति । सम् । मातराश्च ।
दोहते । मदेपु । सर्वधाः । असि ॥ ५ ॥

यः सोमः इमे मही महत्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ सं दोहते उभयोः सारं परिगृह्णातीत्यर्थः । मातरेव यथा द्वे मातरौ एकोवत्सोदोहते तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

परिपोरोदसीउभेसद्योवाजेभिरपति । मदेपुसर्वधाअसि ॥ ६ ॥

परि । यः । रोदसी इति । उभे इति । सद्यः । वाजेभिः ।
अपति । मदेपु । सर्वधाः । असि ॥ ६ ॥

यः सोमः उभेरोदसी द्यावापृथिव्यौ सद्यस्तदानीमेव वाजेभिरनैः पर्यपति परिपच्छति परिगत्य सोमाहुत्या द्यावापृथिव्यायन्नवत्यौ करोतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सशुष्मीकलशेष्वापुनानोअचिक्रदत् । मदेपुसर्वधाअसि ॥ ७ ॥ ८ ॥

सः । शुष्मी । कलशेषु । आ । पुनानः । अचिक्रदत् ।
मदेपु । सर्वधाः । असि ॥ ७ ॥ ८ ॥

उक्तरीत्या महान् ससोमः शुष्मी बलवान् पुनानः पूमानः सन् कलशेषु क्षोणकलशेषु आ अचिक्रदत् शब्दं करोति । अत्र सर्वत्र यथोचितमुत्तरपादोनेयः ॥ ७ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

यत्सोमेति सप्तर्चमेकोनविंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । यत्सोमेत्यनुक्रान्तं । गतोविनिषोः॥

तत्र प्रथमा—

यत्सोमचित्रमुक्थ्यं दिव्यं पार्थिवं वसु । तन्नः पुनान आभर ॥ १ ॥

यत् । सोम । चित्रम् । उक्थ्यम् । दिव्यम् । पार्थिवम् ।

वसु । तत् । नः । पुनानः । आ । भर ॥ १ ॥

हे सोम यच्चित्रं चायनीयं उक्थ्यं स्तुत्यं दिव्यं दिविभवं पार्थिवं पृथिवीसंबद्धं ऋधनमस्ति तत् नोस्मभ्यं पुनानः पूषमानः सन्नाभर आहर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

युवंहि स्थः स्वर्पती इन्द्रश्च सोमगोर्पती । ईशाना पिप्यत धियः ॥ २ ॥

युवम् । हि । स्थः । स्वर्पती इति स्वर्ऽपती । इन्द्रः । च ।

सोम । गोर्पती इति गोऽपती । ईशाना । पिप्यतम् । धियः ॥ २ ॥

हे सोम त्वमिन्द्रश्च युवंहि युवांखलु स्वर्पती स्वर्गस्य स्वामिनौ स्थोभवथः । तथा गोपती गवांपालकौ ईशाना ईश्वरौ सन्तौ धियोऽस्मदीयानि कर्माणि पिप्यतं व्यापयत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वृषा पुनान आयुपुंस्तनयन्नधिर्वाहिपि । हरिः सन्योनिमासदत् ॥ ३ ॥

वृषा । पुनानः । आयुपुं । स्तनयन् । अधि ।

वाहिपि । हरिः । सन् । योनिम् । आ । असदत् ॥ ३ ॥

वृषा कामानां वर्षकः सोमः आयुषु मनुष्येषु अध्वर्यादिषु पुनानः पूषमानः सन् स्तनयन् शब्दं कुर्वन् अधिर्वाहिपि अधीवि सप्तम्यर्थानुवादी आस्तीर्णे दर्भे हरिः हरितवर्णः सन् योनिं स्वकीयं स्थानं आसदत् आसीदति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अवावशान्तधीतयो वृषभस्याधिरेतंसि । सूनोर्वत्सस्यं मातरः ॥ ४ ॥

अवावशन्त । धीतयः । वृषभस्य । अधि ।

रेतसि । सूनोः । वत्सस्य । मातरं ॥ ४ ॥

धीतयो धीयमानाः सोमाख्येन वत्सेन पीयमाना वसतीवर्यः । किन् व्यत्ययेनान्तोदात्तः । अधिरेतसि स्वकीयेसारे वृषभस्य वर्षकस्य सोमस्य सोममित्यर्थः अवावशन्त पुनः कामयन्ते सोममाप्नोयितुं कामयन्ते इत्यर्थः । तदेवाह—सूनोः स्वपुत्रस्थानीयस्य वत्सस्य सोमस्य मातरो निर्मान्यः प्रवृद्धिकामा मातृस्थानीयाः अवावशन्तेतिसमन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

कुविह्वपण्यन्तीभ्यः पुनानोगर्भमादधत् । याः शुक्रंदुहते पर्यः ॥ ५ ॥

कुवित् । वृषण्यन्तीभ्यः । पुनानः । गर्भम् ।

आदधत् । याः । शुक्रम् । दुहते । पर्यः ॥ ५ ॥

वृषण्यन्तीभ्यः वृषणं सोममात्मनइच्छन्तीभ्यो वसतीवरीभ्यः पुनानः पूयमानो मिश्रयमाणो गर्भं स्वगर्भस्थानीयं रसं कुवित् बहुमभूतं आदधत् करोति । याः आपः शुक्रं दीप्तं पयो दुहते स्ववत्साय सोमाय ताभ्योगर्भगादधत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

उपशिक्षापतस्थुषोभ्रियसमाधेहि शत्रुषु । पर्वमानविदारयिम् ॥ ६ ॥

उप । शिक्ष । अपतस्थुषः । भ्रियसम् । आ ।

धेहि । शत्रुषु । पर्वमान । विदाः । रयिम् ॥ ६ ॥

हे पर्वमानसोम उपशिक्ष त्वं समीपे कुरु । कान् अपतस्थुषः अपक्रम्य स्थितान् अस्मदभिमतानित्यर्थः शत्रुष्वस्मद्विरोधिषु भ्रियसं भयं आधेहि कुरु जनय । अस्माकं तेषां शत्रूणां रयिं धनं विदाः विन्दसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

निशत्रोः सोमवृष्यं निशुष्मं निवर्यस्तिर । दूरेवासतो अन्तिवा ॥ ७ ॥ १ ॥

नि । शत्रोः । सोम । वृष्ण्यम् । नि । शुष्मम् ।

नि । वयः । तिर । दूरे । वा । सतः । अन्ति । वा ॥ ७ ॥ ९ ॥

हे अभिपूयमाणसोम त्वं शत्रोर्वृष्ण्यं वर्षकं बलं नितिर निपूर्वस्तिरतिनाशार्थः नाशय ।
तथा शत्रोः शुष्मं शोषकं तेजः नितिर तस्यैव वयोञ्चं नितिर कीदृशस्य शत्रोः दूरे वासवः
अस्मत्तोदूरे वर्तमानस्य अन्तिवा सतः अन्तिके वर्तमानस्य वा ॥ ७ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

प्रकविरिति सप्तर्चं विंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्वपद्य । प्रकविरित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रकविर्वैवधीतयेव्योवारैर्भिरर्पति । साह्वान्विश्वा अग्निस्पृधः ॥ १ ॥

प्र । कविः । देवधीतये । अव्यः । वारैर्भिः ।

अर्पति । सह्वान् । विश्वाः । अग्नि । स्पृधः ॥ १ ॥

कविर्मेधावी सोमो देवधीतये देवानां पानाय अव्यः अवेर्वारैर्भिः वारैः दशापवित्रैः मार्ष-
ति प्रकर्षेणगच्छति । साह्वान् शत्रूणां सोढा सोमोविश्वाः स्पृधः सर्वान् संप्रामाद्य हितकान्ता
अभिभवतीतिशेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सहिष्माजरितृभ्य आवाजंगोमन्तमिन्वति । पवमानः सहस्रिणम् ॥ २ ॥

सः । हि । स्म । जरितृभ्यः । आ । वाजम् ।

गोमन्तम् । इन्वति । पवमानः । सहस्रिणम् ॥ २ ॥

सहिष्य सखद्व पवमानः सोमोजरितृभ्यः स्तोत्रभ्यः गोमन्तं बहुभिर्गोभिर्युक्तं सहस्रिणं
सहस्रसंख्याकं वाजमन्त्रं आ अभिमुखमिन्वति व्याप्नोति प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परिक्विश्वानिचेतं सामृशसेपवसेमती । सनः सोमश्चर्वोविदः ॥ ३ ॥

परि । विश्वानि । चेतसा । मृशसे । पवसे ।

मती । सः । नः । सोम । श्रवः । विदः ॥ ३ ॥

हे सोम त्वं चेतसा स्वकीयेनास्मदनुकूलेन चित्तेन विश्वानि सर्वाणि धनानि परिमृशसे
संप्रपच्छसोत्यर्थः । मतो मत्यास्मत्स्तुत्या पवसे क्षरसि रसं । सत्त्वं हे सोम नोस्मभ्यं श्रवोर्न
विदः देहि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अभ्यर्पवृहद्यशोमघवभ्यो ध्रुवरायिम् । इषंस्तोतृभ्यआमर ॥ ४ ॥

अग्नि । अर्प । वृहत् । यशः । मघवत्सभ्यः ।

ध्रुवम् । रायिम् । इषम् । स्तोतृभ्यः । आ । अमर ॥ ४ ॥

हे सोम बृहद्यशो महतीं कीर्तिं अभ्यर्प अभिगमय । मघवभ्यो हविष्मभ्योस्मभ्यं ध्रुवं
रायि धनं चाभ्यर्प । किंच इषमन्नं स्तोतृभ्योस्मभ्यमाभराहर ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्वंराजेवसुव्रतो गिरः सोमार्विवेशिथ । पुनानोवह्ने अद्भुत ॥ ५ ॥

त्वम् । राजा इव । सुव्रतः । गिरः । सोम ।

आ । विवेशिथ । पुनानः । वह्ने । अद्भुत ॥ ५ ॥

हे सोम सुव्रतः सुकर्मा पुनानस्त्वं राजेव गिरोस्मदीयाः स्तुतीः आविवेशिथ आविशसि ।
हे वह्ने वोढः अद्भुत महन् सोम ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सवह्निरप्सु दुष्टरो मृज्यमानो गमस्त्योः । सोमश्चमूर्पुसीदति ॥ ६ ॥

सः । वह्निः । अप्सु । दुस्तरः । मृज्यमानः ।

गमस्त्योः । सोमः । चमूर्पु । सीदति ॥ ६ ॥

ससोमो वह्निर्वोढा यज्ञादेः अप्स्वन्तरिक्षे वर्तमानो दुष्टरोदुःखेनान्यैस्तरणीयो मृत्युमानः
शोध्यमानो गभस्स्योर्हस्तयोः एवंभूतः सन् सचमूप पात्रेषु सीदति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

क्री॒ळु॒म॒खो॒न॒म॒ह॒युः॒प॒वि॒त्रं॒सो॒म॒गच्छ॑सि । दध॑त्स्तो॒त्रे॒सु॒वी॒र्य॑म् ॥ ७ ॥ १० ॥

क्री॒ळुः । म॒खः । न । म॒ह॒युः । प॒वि॒त्रम् । सो॒म ।

गच्छ॑सि । दध॑त् । स्तो॒त्रे । सु॒वी॒र्य॑म् ॥ ७ ॥ १० ॥

हे सोम क्रीळुः क्रीडनशीलस्त्वं महयुः महतिर्दानकर्मा दानेच्छुः मखो दानमिव पवित्रं
गच्छति । किंकुर्वन् स्तोत्रे स्तुतिकर्त्रे सुवीर्यं शोभनवीर्यं दधत् प्रयच्छन् ॥ ७ ॥

॥ इति षष्ठ्याष्टमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

एतेधावन्तीति सप्तर्चमेकविंशस्तुतं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । एतेधावन्तीत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः

तत्र प्रथमा—

ए॒ते॒धा॒व॒न्ती॒न्द॒वः॒सो॒मा॒इन्द्रा॑य॒धृ॒ष्व॒र्यः॑ । म॒त्स॒रा॒सः॒स्व॒र्वि॒दः॑ ॥ १ ॥

ए॒ते । धा॒व॒न्ति॑ । इन्द्र॑वः । सो॒माः । इन्द्रा॑य ।

धृ॒ष्व॒र्यः॑ । म॒त्स॒रा॒सः॑ । स्वः॒ऽवि॒दः॑ ॥ १ ॥

एतेसोमा इन्द्राय धावन्ति गच्छन्ति । कीदृशाएते इन्द्रवः क्लेदयितारः दीप्तावा धृष्वर्यो
धर्पणशीलाः मत्सरासो मादयितारः स्वर्विदः स्वर्लोकस्य लंभयितारः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्र॒वृ॒ण्व॒न्तो॒अ॒भि॒यु॒जः॒सु॒ष्व॒यि॒व॒रि॒वो॒वि॒दः॑ । स्व॒यं॒स्तो॒त्रे॒व॒य॒स्क॒तः॑ ॥ २ ॥

प्र॒वृ॒ण्व॒न्तः॑ । अ॒भि॒यु॒जः॑ । सु॒स्व॒ये ।

व॒रि॒वः॒ऽवि॒दः॑ । स्व॒यम् । स्तो॒त्रे । व॒यः॒ऽस्क॒तः॑ ॥ २ ॥

प्रवृण्वन्तः सुवानं प्रकर्षेण संभ्रजन्तः तथा अभियुजः अभियोजयितारः सुष्वये सु
अभिपवकर्त्रे वरिवोविदः वरिवइति धननाम तस्य लंभयितारः स्वयं स्तोत्रे वयस्कृतोऽनस्यक-
तारः एते धावन्तीति संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वृथा क्रीळन्त इन्द्रवः सधस्थं मभ्येकमिह । सिन्धोर्ऊर्मा व्यक्षरन् ॥ ३ ॥

वृथा । क्रीळन्तः । इन्द्रवः । सधस्थम् । अभि ।

एकम् । इह । सिन्धोः । ऊर्मा । वि । अक्षरन् ॥ ३ ॥

वृथा अनायासेन क्रीळन्त इन्द्रवः सोमाः एकमिह एकमेव सधस्थं सहस्थानं द्रोणक-
लशंवा अभ्यक्षरन् इति शेषः । सिन्धोर्ऊर्मा वसन्ती वरीषु व्यक्षरन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एते विश्वानि वार्या पर्वमानास आशत । हिता न सप्तयोरथे ॥ ४ ॥

एते । विश्वानि । वार्या । पर्वमानासः ।

आशत । हिताः । न । सप्तयः । रथे ॥ ४ ॥

एते सोमाः पर्वमानासः पूयमानाः विश्वानि वार्या वार्याणि वरणीयानि धनानि आशत
व्यामुवन् । रथे हिताः स्थापितान सप्तयः सप्तयोश्चाद्वे ते यथा रथमभिमतं देशं प्राप्नुवन्ति
तद्वद्धनमस्माकं प्रायच्छन्तित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आस्मिन् पिशङ्गमिन्द्रवो दधाता वेनमादिशे । यो अस्मभ्यमरावा ॥ ५ ॥

आ । अस्मिन् । पिशङ्गम् । इन्द्रवः । दधात । वेनम् ।

आदिशे । यः । अस्मभ्यम् । अरावा ॥ ५ ॥

हे इन्द्रवः सोमाः अस्मिन्यजमाने पिशङ्गं बहुल्लभं मणिमुक्ताहिरण्यादिभेदेन नानारूपं वेनं
कामयन्तं बहुविधं कामं आदिशे अस्मभ्यमादेशनाय आदधात आयच्छत । यो यजमानोऽस्म-
भ्यं अरावा अदावृशब्दरहितः संपन्नः सन् प्रयच्छति प्राप्तकाम एव सत्तु कविगम्यः प्रयच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ऋभुर्न रथ्यं न वंदधाता केतमादिशे । शुक्राः पर्वध्वमर्णसा ॥ ६ ॥

ऋभुः । न । रथ्यम् । नवम् । दधात । केतम् ।

आहृदिशे । शुक्राः । पवध्वम् । अर्णसा ॥ ६ ॥

ऋभुर्न ऋभुर्भासमानो रथस्वामीव सयथा रथ्यं रथस्य नेतारं नवं स्तुत्यं कुशलं सार-
थिनं अग्र आधत्ते तद्वदस्मदीयेस्मिन् आदिशे स्वामिनि केतं प्रज्ञानं दधात स्थापयत । हे
सोमाः योस्मभ्यं प्रयच्छति तस्मिन्नित्यर्थः । हे सोमाः अर्णसा उदकेन शुक्राः दीवाः सन्तः
पवध्वं क्षरध्वम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

एतउत्पेअवीवशन्काष्ठावाजिनोअकत । सतःप्रासाविपुर्मतिम् ॥ ७ ॥ ११ ॥

एते । ऊँ इति । त्ये । अवीवशन् । काष्ठाम् । वाजिनः ।

अकत । सतः । प्र । असाविपुः । मतिम् ॥ ७ ॥ ११ ॥

त्ये ते एतउ एतेष्व सोमाः अवीवशन् कामयन्ते यज्ञं । कात्याच वाजिनो बलवन्तो-
बन्तोवा सोमाः काष्ठा अकत निवासस्थानं अकुर्वन् द्रोणकलशादुद्धताग्रहानित्यर्थः । सतो-
यजमानस्य स्तोतुर्वा मतिं बुद्धिं स्तुतिंवा प्रासाविपुः प्रेरयन् ॥ ७ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

एतेसोमासइति सप्तर्चं द्वाविंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववद । एतेसोमासइत्यनुकान्तं । गवो-
विनियोगः ।

तत्र मथमा—

एतेसोमासआशवोरथादवप्रवाजिनः । सर्गाःसृष्टाअहेपत ॥ १ ॥

एते । सोमासः । आशवः । रथाः । दव । प्र ।

वाजिनः । सर्गाः । सृष्टाः । अहेपत ॥ १ ॥

एते पूयमानाः सोमासः सोमाः सृष्टाः अभ्यर्च्युणा आशवो दशप्रवित्रादधोगमने गीमा-
मोहेपत मोहेपन्ते । गीमगमने दृष्टान्तद्वयं—आश्वी सृष्टाः गीमा रथादव तथा उदकजगमनां वा-
गिनद्वय वेजनवन्तोऽभ्यादव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

एतेवाताइवोरवःपर्जन्यस्येववृष्टयः । अग्नेरिवभ्रमावृथा ॥ २ ॥

एते । वाताःइव । उरवः । पर्जन्यस्यइव ।

वृष्टयः । अग्नेःइव । भ्रमाः । वृथा ॥ २ ॥

एतेसोमा उरवो महान्तो वाताइव वायवइव वृथा अनायासेन व्यानश्रित्युत्तरत्र संबन्धनीयं । अथवाध्याहरेण निःसरन्तीति योज्यं । तथा पर्जन्यस्य वृष्टयइव वर्षा यथा तथैव । किंच अग्नेरिव भ्रमाः भ्रमणाः ज्वालासंचाराइव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एतेपूताविपश्चितःसोमांसोदध्याशिरः । विपाव्यानशुधिर्यः ॥ ३ ॥

एते । पूताः । विपःइचितः । सोमांसः ।

दधिइआशिरः । विपा । वि । आनशुः । धिर्यः ॥ ३ ॥

एते सोमांसः सोमाः पूताः शुद्धाः विपश्चितः प्राज्ञाः दध्याशिरोदध्याश्रयणाः विपा प्रज्ञा-
नेन धियोस्मदीयानि कर्माणि व्यानशुः व्याप्नुवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एतेमृष्टाअमर्त्याःससृवांसोनशश्रमुः । इयंसन्तःपथोरजः ॥ ४ ॥

एते । मृष्टाः । अमर्त्याः । ससृइवांसः ।

न । शश्रमुः । इयंसन्तः । पथः । रजः ॥ ४ ॥

एते सोमाः मृष्टाः दशापवित्रेण शोधिताः अमर्त्या अमरणघर्माणः ससृवांसो हविर्धाना-
त्तरन्तः पथोमार्गान् रजोलोकांश्च इयंसन्तो गन्तुमिच्छन्तो न शश्रमुः न शाम्यन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

एतेपृष्ठानिरोदसोर्विप्रयन्तोव्यानशुः । उतेदमुत्तमंरजः ॥ ५ ॥

एते । पृष्ठानि । रोदसोः । विप्रयन्तः । वि ।

आनशुः । उत । इदम् । उत्तमम् । रजः ॥ ५ ॥

एते सोमाः रोदसोर्द्यावापृथिव्योः पृष्ठानि विप्रयन्तो विविधं गच्छन्तो व्यानशुः व्यामुवन्ति । उतापिच इदमुत्तमं रजोद्युलोकं व्यानशुः आहुतिद्वारेणेतिभावः । रोदसोरित्यत्रान्वरिहोभिषेतः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

तन्तुतन्वानमुत्तममनुप्रवतआशत । उतेदमुत्तमाप्यम् ॥ ६ ॥

तन्तुम् । तन्वानम् । उत्तमम् । अनु । प्रवतः ।

आशत । उत । इदम् । उत्तमाप्यम् ॥ ६ ॥

तन्तुं यज्ञं तन्वानं उत्तमं उत्कृष्टं सोमं अन्वाशत । उतापिच इदं कर्म अनेन सोमेन उत्तमाप्यं उत्तमीकृतं अथवा तन्तुं तन्वानं सोमं प्रवतः अधःस्थिताः सर्वाअन्वाशत । उतेदमुत्तमाप्यं रजोद्युलोकइत्यर्थः सोप्यन्वश्रुते पृथिव्याचान्तरिक्षेण चोत्तमीकृतमुत्तमाप्यम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वंसोमपणिभ्युआवसुगव्यानिधारयः । तृतंतन्तुमचिक्रदः ॥ ७ ॥ ११ ॥

त्वम् । सोम । पणिभ्यः । आ । वसु । गव्यानि ।

धारयः । तृतम् । तन्तुम् । अचिक्रदः ॥ ७ ॥ १२ ॥

हे सोम वं पणिभ्योसुरेभ्योदुग्धकेभ्योवा सकाशात् गव्यानि गोहितानिवसु वसूनि गोपूथानि वसूनि चेतिवा आहत्य धारयोधारयसि । तथा तन्तुं यज्ञं प्रवि ततं विस्तृतं यथाप्रवति तथा अचिक्रदः शन्दमकार्षीः ॥ ७ ॥

॥ इति षष्ठ्याष्टमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

सोमाअसृममिति सप्तर्चं त्रयोविंशं सूक्तं । ऋष्यापाः पूर्ववत् । सोमाअसृममित्यनुक्तं । गवोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सोमा॑ असृ॒ग्रमा॑शवो॒मधो॑र्मद॒स्य धार॑या । अ॒भिवि॒श्वानि॒काव्या॑ ॥ १ ॥

सोमाः । असृग्रम् । आशवः । मधोः । मदस्य ।

धारया । अभि । विश्वानि । काव्या ॥ १ ॥

आशवः शीघ्राः सोमाः असृग्रं असृग्रं सृज्यन्ते मधोर्मधुरस्य मदस्य मदकरस्य धारया असृग्रमितिसंबन्धः । किंपति उच्यते—अभिलक्षीकृत्य विश्वानि सर्वाणि काव्या काव्यानि स्तोत्राणि प्रतिस्तोत्रसमयइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अनु॑प्र॒त्नास॑आ॒यवः॑प॒दंन॑र्वी॒योअ॒क्रमुः॑ । रु॒चेज॑नन्त॒सूर्य॑म् ॥ २ ॥

अनु । प्रत्नासः । आयवः । पदम् । नर्वीयः ।

अक्रमुः । रुचे । जनन्त । सूर्यम् ॥ २ ॥

प्रत्नासः पुराणाः केचिदाशवः शीघ्रगमनाः अश्वाः नवीपो नवतरं पदमन्वक्रमुः अनुक्रमन्ते । रूपकव्याहारेण सोमास्तूयन्ते रुचे दीप्तौ सूर्यं जनन्त कुर्वन्ति दीप्तं कुर्वन्तीत्यर्थः । सोमाप्यापनेनहि चन्द्रोरोचते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आप॑वमान॒नोभरा॑र्यो॒अदा॑शुपो॒गय॑म् । रु॒धिप्र॒जाव॑तो॒रिपः॑ ॥ ३ ॥

आ । पवमान । नः । भर । अर्यः । अदाशुपः ।

गयम् । रुधि । प्रजावतीः । रिपः ॥ ३ ॥

हे पवमान सोम त्वं नोस्मर्ष्यं अर्यः अरेः अदाशुपः अगम्यच्छतो गयं गृहं गृहोपलक्षितं धनं आभर आहर । तथास्मर्ष्यं प्रजावतीरिपश्च रुधि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒भिसो॑मा॒सआ॒यवः॑प॒र्वन्ते॑मद्यं॒मद॑म् । अ॒भिको॑शं॒मधु॑भुतम् ॥ ४ ॥

एते । पृष्ठानि । रोदसोः । विप्रयन्तः । वि ।

आनशुः । उत । इदम् । उत्तमम् । रजः ॥ ५ ॥

एते सोमाः रोदसोर्यावापृथिव्योः पृष्ठानि विप्रयन्तो विविधं गच्छन्तो व्यानशुः व्यामु-
न्ति । उतापिच इदमुत्तमं रजोद्युलोकं व्यानशुः आहुतिद्वारेणेतिभावः । रोदसोरित्यत्रान्वरिषो-
भिषेतः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

तन्तुतन्वानमुत्तममनुप्रवतआशत । उतेदमुत्तमाप्यम् ॥ ६ ॥

तन्तुम् । तन्वानम् । उत्तमम् । अनु । प्रवतः ।

आशत । उत । इदम् । उत्तमाप्यम् ॥ ६ ॥

तन्तुं यज्ञं तन्वानं उत्तमं उत्कृष्टं सोमं अन्वाशत । उतापिच इदं कर्म अनेन सोमेन उत्त-
माप्यं उत्तमीकृतं अथवा तन्तुं तन्वानं सोमं प्रवतः अधःस्थिताः सर्वाअन्वाशत । उतेदमुत्त-
माप्यं रजोद्युलोक इत्यर्थः सोप्यन्वश्रुते पृथिव्याचान्तरिक्षेण चोत्तमीकृतमुत्तमाप्यम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वंसोमपणिभ्युआवसुगव्यानिधारयः । ततंतन्तुमचिक्रदः ॥ ७ ॥ १२ ॥

त्वम् । सोम् । पणिभ्यः । आ । वसु । गव्यानि ।

धारयः । ततम् । तन्तुम् । अचिक्रदः ॥ ७ ॥ १२ ॥

हे सोम वं पणिभ्योसुरेभ्योऽनुव्यकेभ्योवा सकाशात् गव्यानि गोहितानिवसु वसुनि गोपू-
थानि वसुनि चेतिवा आहत्य धारयोधारयसि । तथा तन्तुं यज्ञं प्रति तवं विस्तृतं यथाप्रवति
तथा अचिक्रदः शब्दमकार्षीः ॥ ७ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

सोमाअसृप्रमिति सप्तर्चं त्रयोविंशं सूक्तं । ऋष्याद्याः पूर्ववत् । सोमाअसृप्रमित्यनुक्तं ।
गोविनिर्योगः ।

तत्र प्रथमा—

सोमा॑असृ॒ग्रमा॒शवो॒मधो॒र्मद॒स्य॒धार॒या । अ॒भिवि॒श्वानि॒काव्या॑ ॥ १ ॥

सोमाः । असृग्रम् । आशवः । मधोः । मर्दस्य ।

धारया । अभि । विश्वानि । काव्या ॥ १ ॥

आशवः शीघ्राः सोमाः असृग्रं असृग्रं सृज्यन्ते मधोर्मधुरस्य मर्दस्य मर्दकरस्य धारया असृग्रमितिसंबन्धः । किंपति उच्यते—अभिउसीकृत्य विश्वानि सर्वाणि काव्या काव्यानिःस्तोत्राणि प्रतिस्तोत्रसमयइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अनु॑प्र॒त्नास॑आ॒यवः॑प॒दंन॒वीयो॑अ॒क्रमुः । रु॒चेज॑नन्त॒सूर्य॑म् ॥ २ ॥

अनु । प्रत्नासः । आयवः । पदम् । नवीयः ।

अक्रमुः । रुचे । जनन्त । सूर्यम् ॥ २ ॥

प्रत्नासः पुराणाः केचिदाशवः शीघ्रगमनाः अश्वाः नवीयो नवतरं पदमन्वक्रमुः अनुक्रमन्ते । रूपकव्याहारेण सोमाःस्तूयन्ते रुचे दीप्तौ सूर्यं जनन्त कुर्वन्ति दीप्तं कुर्वन्तीत्यर्थः । सोमाप्यापनेनहि चन्द्रोरोचते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आप॑व॒मान॒नोभ॒रार्यो॑अ॒दाशु॒पोग॑यम् । रु॒धिप्र॒जाव॑तीरि॒पः ॥ ३ ॥

आ । पवमान । नः । गर । अर्यः । अदाशुपः ।

गयम् । रुधि । प्रजावतीः । इपः ॥ ३ ॥

हे पवमान सोम त्वं नोस्मर्ष्यं अर्यः अरेः अदाशुपः अपयच्छतो गयं गृहं गृहोपट-क्षितं धनं आभर आहर । तथास्मर्ष्यं प्रजावतीरिपश्च रुधि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒भिसो॑मा॒सआ॒यवः॑प॒र्वन्ते॒मद्य॑म॒र्दम् । अ॒भिको॑शमधु॒श्रुत॑म् ॥ ४ ॥

अ॒भि । सोमा॑सः आ॒यवः॑ । पव॑न्ते । म॒द्यम् । म॒दम् ।

अ॒भि । कोश॑म् । म॒धु॒हृ॒श्रुत॑म् ॥ ४ ॥

आयवोगन्तारः सोमासः सोमाः मद्यं मदकरं मदं रसं अभिपवन्ते क्षरन्ति । तथा मधु-
श्रुतं मधुस्राविणं कोशं । रसाधारेण कोशशब्देन तत्रामिश्रितो रसो लक्ष्यते । तं अभिपचन इ-
ति शेषः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सोमो॑ अ॒र्पति॑ ध॒र्ण॒सि॒र्द्धा॒न॒इन्द्रि॑य॒रस॑म् । सु॒वीरो॑ अ॒भि॒शस्ति॑ पाः ॥ ५ ॥

सोमः॑ । अ॒र्प॒ति॒ । ध॒र्ण॒सिः॑ । द॒धा॒नः॑ । इन्द्रि॑यम् ।

रस॑म् । सु॒व॒ीरः॑ । अ॒भि॒श॒स्ति॒पाः॑ ॥ ५ ॥

सोमो अर्पति गच्छति । कीदृशः सः धर्णसिः धारकः जगतां तथा इन्द्रियं इन्द्रियवर्धकं
रसं दधानो धारयन् सुवीरः सुवीर्यः अभिशस्तिपाः अभिशस्तेः पाता अभितोहिंसा ततो रक्षक-
त्यर्थः । सोमपानं ब्रह्महत्यादिनिन्दामनुमार्ष्टीति प्रसिद्धं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रा॑य सोम॒पव॑से दे॒वेभ्यः॑ स॒ध॒मा॒द्यः । इन्द्रो॑ वा॒जं॑ सि॒पास॑सि ॥ ६ ॥

इन्द्रा॑य । सो॒म । प॒व॒से॒ । दे॒वेभ्यः॑ । स॒ध॒मा॒द्यः॑ ।

इन्द्रो॑ इति॑ । वा॒जम् । । सि॒पा॒स॒सि॑ ॥ ६ ॥

हे सोम सधमाद्यः सधमादो यज्ञः तदर्हस्त्वं इन्द्राय देवेभ्यश्चान्येभ्यः पवसे क्षरसे । हे
तादृशोन्द्रो सोम अस्मभ्यं वाजमर्चं सिपाससि दातुमिच्छसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒स्य पी॒त्वा म॒दा॒ना॒मिन्द्रो॑ वृ॒त्रा॒ण्य॑ प्र॒ति । ज॒घान॑ ज॒घन॑न् च॒नु ॥ ७ ॥ १३ ॥

अ॒स्य । पी॒त्वा । म॒दा॒ना॒म् । इन्द्रः॑ । वृ॒त्रा॒णि॑ ।

अ॒म॒ति॒ । ज॒घान॑ । ज॒घन॑न् । च॒ । नु ॥ ७ ॥ १३ ॥

मदानां मदकराणां मध्ये अतिशयेन मदकरं अस्य अमुं सोमं पीत्वा वृत्राणि शत्रून्
प्रतिगतः सन् इन्द्रो जघान हतवान् नु क्षिप्रं जघनच्च हन्तुं चेदानीमिति ॥ ७ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रसोमास इति समर्थं चतुर्विंशं सूक्तं असितो देवलो वाक्त्रपिः गायत्री छन्दः सोमो देवता प्र-
सोमास इत्यनुकान्तं । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसोमासो अधन्विषुः पर्वमानास इन्द्रवः । श्रीणाना अप्सु मृजत ॥ १ ॥

प्र । सोमासः अधन्विषुः । पर्वमानासः । इन्द्रवः ।

श्रीणानाः । अप्सु । मृजत ॥ १ ॥

सोमासः सोमाः पर्वमानासः पूयमाना इन्द्रो दीप्ताः सोमाः प्राधन्विषुः धन्वतिर्गतिकर्मा
मगच्छन्ति । किंच श्रीणानाः गोभिः श्रयमाणाः अप्सु वसतीवरीषु च मृजत मृज्यन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अभिगावो अधन्विपुरापो न प्रवतायतीः । पुनाना इन्द्रमाशत ॥ २ ॥

अभि । गावः । अधन्विषुः । आपः । न । प्रवता । यतीः ।

पुनानाः । इन्द्रम् । आशत ॥ २ ॥

गावो गमनशीला इन्द्रवः अग्न्यधन्विषुः अभिगच्छन्ति दशापवित्रं । किमिव प्रवता प्र-
वणवता देशेन यन्तीर्गच्छन्त्य आपो न आप इव पश्चात्पुनाना इन्द्रं भीणयितुं आशत व्यामुचन्
आहुतिं प्रणाहयेन्द्रमेव वा व्यामुचन् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रपर्वमानधन्वसि सोमेन्द्राय पातवे । नृभिर्यतो विनीयसे ॥ ३ ॥

प्र । पर्वमान । धन्वसि । सोम । इन्द्राय । पातवे ।

नृभिः । यतः । वि । नीयसे ॥ ३ ॥

हे पवमानसोम इन्द्रायेन्द्रस्य पातवे पानाय प्रधन्वसि प्रगच्छसि आहवनीयंपति हवि-
र्धानात् । तदेवाह—नृभिर्नेतृभिर्ऋत्विग्मर्यतो विनीतो विनीयसे हविर्धानात् । अथवा पवमान
प्रधन्वसि पात्रं प्रति इन्द्रपानाय तदर्थं हविर्धानाद्विनीयसे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वंसोमनृमादनःपर्वस्वचर्पणीसहे । सस्त्रिंशोअनुमाद्यः ॥ ४ ॥
त्वम् । सोम । नृमादनः । पर्वस्व । चर्पणीसहे ।
सस्त्रिः । यः । अनुमाद्यः ॥ ४ ॥

हे सोम त्वं नृमादनः नृणां मादयिता त्वं चर्पणीसहे चर्पणयोमनुष्याद्देष्टारः तेषां समन्ति-
भवित्रे इन्द्राय पवस्व क्षर । यस्त्वं सस्त्रिः शुद्धःअनुमाद्यः स्तुत्यः सपवस्वेति समन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इन्द्रोयदद्रिभिःसुतःपवित्रंपरिधावसि । अरमिन्द्रस्यधाम्ने ॥ ५ ॥
इन्द्रो इति । यत् । अद्रिभिः । सुतः । पवित्रम् ।
परिधावसि । अरम् । इन्द्रस्य । धाम्ने ॥ ५ ॥

हे इन्द्रो त्वं यद्यदा अद्रिभिर्मावन्तिः सुतोभिपुतः पवित्रं दशापवित्रं परिधावसि परि-
च्छसि । तदा इन्द्रस्य धाम्ने स्थानायाधारकाय उदराय वा अरं पर्याप्तोभवसि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

पर्वस्ववृत्रहन्तमोक्थोभिरनुमाद्यः । शुचिःपावकोअद्भुतः ॥ ६ ॥
पर्वस्व । वृत्रहन्तम् । उक्थेभिः ।
अनुमाद्यः । शुचिः । पावकः । अद्भुतः ॥ ६ ॥

हे वृत्रहन्तम शत्रूणां अविशयेन हन्तरिन्द्र त्वं पवस्व क्षर । कीदृशस्त्वं उक्थेभिः शस्त्रैः
अनुमापः स्तुत्यः शुचिः शुद्धः पावकः अन्यस्यशोधकः अद्भुतो महान् एवं महानुभावः प-
वस्व ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

शुचिः पावक उच्यते सोमः सुतस्य मध्वः । देवावीरं घशंसहा ॥ ७ ॥ १४ ॥

शुचिः । पावकः । उच्यते । सोमः । सुतस्य ।

मध्वः । देवावीरः । अघशंसहा ॥ ७ ॥ १४ ॥

सुतस्याभिपुतस्य मध्वः मदकरस्य वल्पात्मकः सोमोरसरूपः शुचिः स्वयं शुद्धः पाव-
कः शोधकश्चोच्यते । तथा देवावीः देवानामविता तर्पयिता अघशंसहा अघं पापं शंसंतीत्य-
घशंसा अहुराः तेषां हन्तेति चोच्यते ॥ ७ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

॥ इति नवमे मंडले प्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाके पद्भिंशत्सूक्तानि तत्र पवस्वेति पल्लवं प्रथमं सूक्तं दृह्युतनाज्ञोगस्यपु-
त्रस्वार्पं गायत्रं पवमानसोमदेवतार्कं । अनुकान्तं च—पवस्वपट् दृह्युतनाज्ञोगस्यइति । गतो-
विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पवस्वदक्षसाधनो देवेभ्यः पीतये हरे । मरुद्भ्यो वायवे मदः ॥ १ ॥

पवस्व । दक्षसाधनः । देवेभ्यः । पीतये ।

हरे । मरुद्भ्यः । वायवे । मदः ॥ १ ॥

हे हरे हरितवर्णं पापहर्तृं सोम दक्षसाधनः दक्षोबलं तस्यसाधको मदोमदकरश्च त्वं
पवस्व क्षर देवेभ्यः इन्द्रादिभ्यः पीतये पानाय । तथा मरुद्भ्यो वायवे च पीतये पवस्व ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पवमानधिया हितोऽभियोर्निकर्निकदत् । धर्मणा वायुमाविश ॥ २ ॥

पवमान । धिया । हितः । अभि । योनिम् ।

कर्निकदत् । धर्मणा । वायुम् । आ । विश ॥ २ ॥

हे पवमान सोम धिया कर्मणा अस्पृष्टापायेण अंगुल्यावा हितोभृतः सन्न कनिकद्वयं
वदं कुर्वन् योनं स्थानं ग्रहं वा अभिविशेशितशेषः । तदेवाह धर्मणा कर्मणा वायुं वायुसंबन्धिं
पात्रमिदमर्थः । तदाविश प्रविश ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

संदेवैः शोभते रूपा कविर्यो नावधिप्रियः । वृत्रहा देववीतमः ॥ ३ ॥

सम् । देवैः । शोभते । रूपा । कविः । योनौ ।

अधि । प्रियः । वृत्रहा । देववीतमः ॥ ३ ॥

अयं सोमः संशोभते देवैः सह योनौ स्थाने स्वीये अविद्धितः वृषा कामानां वर्षकः
कविः क्रान्तप्रज्ञः प्रियः प्रियभूतः सर्वेषां । पद्मा प्रीणयिता वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता देववीतमः
अतिशयेन देवान् कामयमानः एवं महानुभावः सोमः संशोभते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विश्वारूपाण्या विशन् पुनानो याति हर्यतः । यत्रामृतास आसते ॥ ४ ॥

विश्वा । रूपाणि । आ विशन् । पुनानः ।

याति । हर्यतः । यत्र । अमृतासः । आसते ॥ ४ ॥

विश्वा सर्वाणि रूपाणि आविशन् पुनानः पूयमानो हर्यतः कमनीयः हर्यगविकान्त्योः ।
इदं शोपाति गच्छति यत्रामृतासः अमृतादेवा आसते तिष्ठन्ति तं देशं याति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अरुपोजनयन् गिरः सोमः पवते आयुपक् । इन्द्रं गच्छन् कविक्रतुः ॥ ५ ॥

अरुपः । जनयन् । गिरः । सोमः । पवते ।

आयुपक् । इन्द्रम् । गच्छन् । कविक्रतुः ॥ ५ ॥

अरुप आरोचमानः सोमो गिरः शब्दान् जनयन् पवते क्षरति । किं कुर्वन् आयुपक्
अनुपकमिन्द्रं गच्छन् व्यासुवन् कविक्रतुः क्रान्तप्रज्ञः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठी—

आपवस्वमदिन्तमपवित्रंधारयाकवे । अर्कस्ययोनिमासदम् ॥६॥१५॥

आ । पवस्व । मदिन्तम् । पवित्रम् । धारया ।

कवे । अर्कस्य । योनिम् । आसदम् ॥ ६ ॥ १५ ॥

हे मदिन्तम मादपितृतम कवे कान्तप्रज्ञ सोम त्वं पवित्रं अतिक्रम्य धारया आपवस्व ।
किमर्थं अर्कस्यार्चनीयस्येन्द्रस्य योनिं स्थानं आसदं प्राप्नुम ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

तममृक्षन्तेति पक्ष्चं द्वितीयं सूक्तं दृक्च्युतपुत्रस्य इध्मवाहनाज्रभार्षं गापत्रं पवमानसो-
मदेवतार्क । अनुक्रान्तं च—तममृक्षन्तेध्मवाहो दाढच्युतइति । गवोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

तममृक्षन्तवाजिनमुपस्थे अदिते रधि । विप्रासो अण्व्याधिया ॥१॥

तम् । अमृक्षन्त । वाजिनम् । उपस्थे ।

अदितेः । अधि । विप्रासः । अण्व्या । धिया ॥ १ ॥

तं वाजिनमश्वं अश्ववदाशुं व्याप्तमित्यर्थः अदितेः पृथिव्या उपस्थे उत्तंगे अधीति
सप्तम्यर्धानुवादी । अमृक्षन्त शोषितवन्तः । के विप्रासो मेधाविनोऽध्वर्वादयः । केन ताघनेन
अण्व्या अंगुल्या धिया प्रज्ञया स्तुत्या वा अमृक्षन्त अथवा अण्व्या सूक्ष्मया धिया अंगुल्येति
विशेष्यविशेषणभावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तंगावो अभ्यनूपत सहस्रधारमक्षितम् । इन्दुधर्तारिमादिवः ॥ २ ॥

तम् । गावः । अभि । अनूपत । सहस्रधारम् ।

अक्षितम् । इन्दुम् । धर्तारिम् । आ । दिवः ॥ २ ॥

तं सोमं गावोगंध्यः स्तुतयः अश्वनूपत अस्तुवन् । कीदृशं तं सहस्रधारं बहुधारं अक्षितं
अक्षीणं इन्दुं दीप्तं दिवोद्युलोकस्य आधवारं सर्वतोधारकं सोमाधारत्वाद्युलोकवासिनां सं-
स्थानस्य ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

म॒वे॒धां॒मे॒धया॑ह्य॒न्प॒र्व॒मा॒न॒म॒धि॒द्य॒वि । ध॒र्ण॑सि॒भूरि॑धायसम् ॥ ३ ॥

तम् । वे॒धाम् । मे॒धया॑ । अ॒ह्यन् । प॒र्व॒मा॒नम् ।

अ॒धि । द्या॒वि । ध॒र्ण॑सिम् । भू॒रि॒धाय॑सम् ॥ ३ ॥

वेधां विधातारं पवमानं तं मेधया प्रज्ञया अह्नन् प्रहिन्वन्ति कं प्रति अधिद्यवि द्युलो-
कं प्रति । पुनः कीदृशं धर्णसि सर्वस्यधारकं भूरिधायसं बहूनां कर्तारं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तम॑ह्यन्भूरि॒जो॑र्धिया॒सं॒वसा॑नं॒वि॒वस्व॑तः । प॒ति॒वा॒चो॒अदा॑भ्यम् ॥ ४ ॥

तम् । अ॒ह्यन् । भू॒रि॒जोः । धि॒या । स॒म॒वसा॑नम् ।

वि॒वस्व॑तः । प॒तिम् । वा॒चः । अ॒दा॒भ्यम् ॥ ४ ॥

तं सोमं विवस्वतः परिचरतः ऋत्विजोभूरिजोर्वाहोर्धिया अंगुल्या अह्नन् प्राहिन्वन् ।
कीदृशं तं संवसानं वसन्तं पात्रे । वाचः स्तुतेः पतिं स्वामिनं अदाभ्यं अदंभनीयम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त॑साना॒वाधि॑जाम॒यो॒हरि॑र्हि॒न्वन्त्या॑द्रि॒ग्निः । ह॒र्य॑तंभूरि॒चक्ष॑सम् ॥ ५ ॥

तम् । सा॒ना । अ॒धि । जा॒मयः॑ । ह॒रिम् । हि॒न्वन्ति॑ ।

अ॒द्रि॒ग्निः । ह॒र्य॑तम् । भू॒रि॒चक्ष॑सम् ॥ ५ ॥

तं सोमं हरिं हरितवर्णं सानावधि समुच्छिन्नेदेशे अधीति सप्तम्यर्थानुवादी जामयोऽगुल्यः
हिन्वन्ति भेरयन्ति अधिपुण्वन्त्यद्रिभिर्गोवभिः । कीदृशं हर्यतं कमनीयं भूरिचक्षसं बहुदृष्टारं ॥ ५ ॥

अथ पष्ठी—

तत्त्वाहिन्वन्तिवेधसःपर्वमानगिरावृधम् । इन्द्रविन्द्रायमत्सरम् ॥ ६ ॥ १ ६ ॥

तम् । त्वा । हिन्वन्ति । वेधसः । पर्वमान ।

गिरावृधम् । इन्द्रो इति । इन्द्राय । मत्सरम् ॥ ६ ॥ १ ६ ॥

हे पर्वमानसोम उक्तगुणविशिष्टं तं त्वा त्वां हिन्वन्ति प्रेरयन्ति कस्मै इन्द्राय के वेधसो-
विधातारक्तविजः । कीदृशं त्वां गिरावृधं स्तुत्या वर्धमानं इदं दीर्घं सत्त्वं वा मत्सरं मद-
करं ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे षोडशोवर्गः ॥ १ ६ ॥

एकविरिति पङ्क्त्यं तृतीयं सूक्तं नृमेधनाम्नाङ्गिरसस्वार्थं गामयं सौम्यं । एकविरि-
मेधइत्यनुक्रान्तं । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

एकविरिभिष्टुतःपवित्रेअधितोशते । पुनानोघ्नन्नप्सिधः ॥ १ ॥

एयः । कविः । अभिःस्तुतः । पवित्रे । अधि ।

तोशते । पुनानः । घ्नन् । अपं । सिधः ॥ १ ॥

एयसोमः कविर्मेधावी अभिष्टुतः अभितः स्तुतः पवित्रेअधि दशापवित्रमतीत्य तोशते ।
यद्यपि तोशतिर्वेधकर्मा तथापि हनने गतिसद्भावादत्र गतिमात्रेवर्तते गच्छतीत्यर्थः । अथवा
पवित्रेअधि कृष्णाजिने तोशते हन्यते पीडयतइत्यर्थः । किंकुर्वन् पुनानः पूयमानः सिधः
शत्रून्पघ्नन् अपगमयन् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

एयइन्द्रायवायवेस्वर्जित्परिपिच्यते । पवित्रेदक्षसार्धनः ॥ २ ॥

एयः । इन्द्राय । वायवे । स्वःऽजित् । परि ।

सिच्यते । पवित्रे । दक्षसार्धनः ॥ २ ॥

एषसोमः स्वर्जित् स्वर्गस्य सर्वस्य वा जेता सोम इन्द्राय वायवेच पवित्रे परिषिच्यते ।
कीदृश एषदक्षसाधनः बलकारी ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एषनृभिर्विनीयतेदिवोमूर्धावृषासुतः । सोमोवनेनैषुविश्ववित् ॥ ३ ॥

एषः । नृभिः । वि । नीयते । दिवः । मूर्धा ।

वृषा । सुतः । सोमः । वनेषु । विश्ववित् ॥ ३ ॥

एषसोमो नृभिः कर्मनेनृभिः ऋत्विग्भिर्विनीयते विविधं नीयते । एष कीदृशः दिवोप-
लोकस्य मूर्धा शिरोवत्प्रधानभूतः वृषा अभिमत्तवर्षकः सुतोभिपुतः । कुत्र नीयते वनेषु वननी-
येषु पात्रेषु वनसंभूतद्रुमविकारेषुवा पात्रेषु । विश्ववित् सर्वज्ञएष इति समन्वयः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एषगन्धुरचिक्रदत्तपर्वमानोहिरण्ययुः । इन्दुःसत्राजिदस्तृतः ॥ ४ ॥

एषः । गन्धुः । अचिक्रदत् । पर्वमानः ।

हिरण्ययुः । इन्दुः । सत्राजित् । अस्तृतः ॥ ४ ॥

एषसोमः पवमानः पूयमानः अचिक्रदत् शब्दं करोति । कथंभूतः सन् गन्धुः अस्माकं गा-
वृच्छन् हिरण्ययुः धनमिच्छन् इन्दुर्दक्षिः सन् सत्राजित् महतः शत्रोरसुरादेर्जेता अस्तृतः स्वयम-
न्यैरर्हिस्यश्नत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

एषसूर्येणहासतेपर्वमानोअधियवि । पवित्रे मत्सरोमदः ॥ ५ ॥

एषः । सूर्येण । हासते । पर्वमानः । अधि ।

यवि । पवित्रे । मत्सरः । मदः ॥ ५ ॥

एषपवमानः पूयमानः सोमः सूर्येण देवेन अधियवि घृलोकैन्दरिक्षे पवित्रे हासते परि-
त्यज्यते मत्सरो मदकरः मदः सोमः यद्यप्यध्वर्युहस्तादृशापवित्रे परित्यज्यते सोमः तथापि

अन्तरिक्षे सूर्येण पवित्रेत्यज्यतइति भावना वीर्यवत्वाय । सत्त्वप्यन्यदेवेषु सोमसावणे सूर्यस्य
कःप्रसंगइति नवाच्यं सूर्यरश्मिभिरेव सोमस्याप्यायनात् ॥ ५ ॥

अथ पष्ठी—

ए॒पशु॒ष्म्य॑सि॒ष्यद॒न्तरि॑क्षे॒ष्टपा॒हरिः॑ । पु॒नान॑इ॒न्दुरि॒न्द्रमा॑ ॥ ६ ॥ १ ॥

ए॒पः । शु॒ष्मी । अ॒सि॒ष्यद॒त् । अ॒न्तरि॑क्षे । ष्ट॒पा ।

ह॒रिः । पु॒नानः॑ । इ॒न्दुः । इ॒न्द्रम् । आ ॥ ६ ॥ १ ॥

एपशुष्मी बलवान्सोमोन्तरिक्षे दशापवित्रे असिष्यदत् स्पन्दते । कीदृशएषः वृषा वर्षको-
हरिर्हरितवर्णः पुनानः पूषमानइन्दुर्दीप्तश्च इन्द्रमा इन्द्रं चाभिगच्छतीतिशेषः । आइतिचार्थे ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

एषवाजीति पल्लवं चतुर्थं सूक्तं मियमेधस्यार्षं गायत्रं सौम्यं । एषवाजीमियमेधइत्यनुका-
न्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ए॒पवा॒जीहि॒तो॒नृभि॑र्वि॒श्ववि॒न्मन॑स॒स्पतिः॑ । अ॒न्यो॒वारं॑ वि॒धाव॑ति ॥ १ ॥

ए॒पः । वा॒जी । हि॒तः । नृ॒भिः । वि॒श्ववि॒त् । म॒नसः॑ ।

प॒तिः । अ॒न्यः । वा॒रम् । वि॒ । धा॒वति॑ ॥ १ ॥

एपसोमो वाजी ममनशीलो नृभिः हितः अध्वर्युभिः पात्रेनिहितः विश्ववित् सर्वज्ञः म-
नसः स्तोत्रस्य पतिः स्वामी । अथवा सोमस्यमनोभिमानित्वात् मनसः स्वामित्वं । चन्द्रमा म-
नोभूत्वा हृदयं प्राविशदितिश्रुतेः । तादृशोसौ अन्योवारं अवेर्वात् दशापवित्रं विधावति वि-
विधं गच्छति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ए॒पप॒वित्रे॑ अ॒क्षर॒त्सोमो॑ दि॒वेभ्यः॑ सु॒तः । वि॒श्वा॒धामा॑न्यावि॒शन् ॥ २ ॥

ए॒पः । प॒वित्रे॑ । अ॒क्षर॒त् । सोमः॑ । दे॒वेभ्यः॑ । सु॒तः ।
वि॒श्वा । धा॒मा॒नि । आ॒वि॒शन् ॥ २ ॥

ए॒पसो॒मो दे॒वेभ्यो दे॒वार्थं सु॒तोभि॒पुतः॑ सन् प॒वित्रे॑ अ॒क्षर॒त् स॒वति । वि॒श्वा स॒र्वाणि धा॒मानि
दे॒वशरी॑राणि आ॒विशन् प्र॒विशन् प्र॒वेष्टु॑मित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ए॒पदे॒वः शु॒भाय॑ते॒धि॒योना॒वम॑र्त्यः । वृ॒त्रहा॑दे॒व॒वीत॑मः ॥ ३ ॥

ए॒पः । दे॒वः । शु॒भा॒य॒ते । आ॒धि । यो॒नौ ।
अ॒म॒र्त्यः । वृ॒त्र॒हा । दे॒व॒वीत॑मः ॥ ३ ॥

ए॒पसो॒मो दे॒वः शु॒भाय॑ते शोभते कुत्र अधि॒यो नौ स्वी॒ये स्थाने॑ । की॒दृश॑प॒पः अ॒म॒र्त्यः अ॒मर॑-
ण॒धर्मा॑ वृ॒त्रहा॑ शत्रुहन्ता दे॒व॒वीत॑मो विशेषेण दे॒वानां॑ कामयिता ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए॒पवृ॒षा॒क॒र्निक॑द॒दृश॑भिर्जा॒मिभि॑र्य॒तः । अ॒ग्नि॒द्रोणा॑निधावति ॥ ४ ॥

ए॒पः । वृ॒षा । क॒र्निक॑द॒त् । दृ॒श॒भिः । जा॒मि॒भिः ।
य॒तः । अ॒ग्नि । द्रो॒णा॒नि । धा॒व॒ति ॥ ४ ॥

ए॒पसो॒मः वृ॒षा वर्षिता॑ कामानां क॒र्निक॑द॒त् शब्दं॑ कुर्वन् द॒शभि॑र्जा॒मिभि॑रङ्गुलिभिः प॒षोष॑तो
द्रो॒णा॒नि द्रु॒मम॑यानि पात्राण्यभिधावति अभिगच्छति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ए॒पसूर्य॑म॒रोच॑य॒त्प॒र्वमा॑नो॒विच॑र्प॒णिः । वि॒श्वा॒धा॒मा॒नि वि॒श्व॒वित् ॥ ५ ॥

ए॒पः । सूर्य॑म् । अ॒रो॒च॒य॒त् । प॒र्वमा॑नः ।

वि॒श्व॒च॑र्प॒णिः । वि॒श्वा । धा॒मा॒नि । वि॒श्व॒वित् ॥ ५ ॥

ए॒पसो॒मः सूर्य॑म॒रोच॑य॒त् रोच॑यति स्वरसेन । प॒र्वमा॑नः पू॒षमा॑नो विच॑र्प॒णिः स॒र्वस्य॑ द्रष्टा
वि॒श्व॒वित् स॒र्ववित् । न॒केव॑लं सूर्यं किन्तु वि॒श्वा स॒र्वाणि धा॒मानि तेजः॑ स्थानानि रोचयति ॥ ५ ॥

अथ पृष्ठी—

ए॒षशु॒ष्म्यदा॑भ्यः सोमः पुना॒नो अ॑र्पति । दे॒वावी॒रघ॑शंस॒हा ॥ ६ ॥ १८ ॥

ए॒षः । शु॒ष्मी । अदा॑भ्यः । सोमः । पुना॒नः ।

अ॒र्पति॑ । दे॒वऽअ॒वीः । अ॒घ॒शंस॑हा ॥ ६ ॥ १८ ॥

एषसोमः शुष्मी बलवान् अदाभ्यः अर्दभनीयः पुनानः पूयमानः अर्पति गच्छति दे॒वावीर्दे॒वानाम॑विता अघशंसहा अघान् शंसतीत्यघशंसास्तेषां हन्ता ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

प्रास्येति पल्लवं पंचमं सूक्तं नृमेधस्यांगिरसस्पर्धाय गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । अनु॒क्रम्य॑तेच—प्रास्यनृमेधइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रास्य॒धारा॑अक्षर॒न्वृष्णः॑ सुत॒स्यौज॑सा । दे॒वाँ अनु॑प्रभू॒र्यतः॑ ॥ १ ॥

प्र । अ॒स्य । धा॒राः । अ॒क्षर॑न् । वृष्णः । सुत॒स्य ।

ओज॑सा । दे॒वान् । अनु॑ । प्र॒भू॒र्यतः॑ ॥ १ ॥

अस्य सोमस्य वृष्णोवर्षकस्य सुतस्याभिषुवस्य देवाननु प्रभूषतः प्रभवितुमिच्छतः ओजसा स्ववीर्येण धाराः प्राक्षरन् प्रकर्षेण क्षरन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स॒र्षिं मृ॒जन्ति॑ वे॒धसो॑ गृ॒णन्तः॑ का॒रवो॑ गि॒रा । ज्योति॑र्ज॒ज्ञान॑मु॒क्थ्यम् ॥ २ ॥

स॒र्षिम् । मृ॒जन्ति॑ । वे॒धसः॑ । गृ॒णन्तः॑ । का॒रवः॑ ।

गि॒रा । ज्योति॑र् । ज॒ज्ञान॑म् । उ॒क्थ्यम् ॥ २ ॥

सर्षिं अश्वस्थानीयं सर्पणस्वभावं वा सोमं मृजन्ति शोधयन्ति । के गृणन्तः स्तुवन्तः वेधसोविधातारः कारवः कर्मकर्तारः अध्वर्यादयो गिरा स्तुत्या साधनेन । कीदृशं सर्षिं ज्योतिर्दीप्यमानं सोमं जज्ञानं जायमानं प्रवृद्धमित्यर्थः । अथवा ज्योतिर्जायमानं । अयवैज्योतिर्यत्सोमइति श्रुतेः । उक्थ्यं स्तुत्यं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सुप॒हांसो॒म॒तानि॑ते॒पुना॒नार्य॑प्रभूवसो । वर्धांसमु॒द्रमु॒क्थ्यम् ॥ ३ ॥

सु॒ष्ट॒सर्हा । सो॒म । तानि॑ । ते । पुना॒नार्य॑ । प्रभू॒वसो
इति॑ प्रभू॒वसो । वर्ध॑ । सु॒मु॒द्रम् । उ॒क्थ्यम् ॥ ३ ॥

हे सोम प्रभूवसो प्रभूतधन पुनानाय प्रयमानस्य ते तव तानि तेजांसि सुपहा शोभनानि भावुकानि । यस्मादेवं तस्मात् समुद्रं समुद्रसदृशं द्रोणकलशं उक्थ्यं स्तुत्यं तं वर्ध वर्धय रसेन ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वि॒श्वाव॒सूनि॑संजय॒न्य॒पव॑स्वसोम॒धार॑या । इ॒नु॒द्वेपा॑ंसि॒स॒ध्यक् ॥ ४ ॥

वि॒श्वा । व॒सूनि॑ । स॒म॒जय॑न् । प॒व॒स्व । सो॒म ।
धा॒र॒या । इ॒नु । द्वेपा॑ंसि । स॒ध्यक् ॥ ४ ॥

हे सोम विश्वा सर्वाणि वसूनि अस्मदर्थं संजयन् पवस्व क्षर । धारया द्वेपांसि द्वेष्पाणि सर्वाणि सध्यक् सहैव इनु मेरय दूरदेशं प्रति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

रक्षा॑सुनो॒अर॑रूपः॒स्वना॑त्सम॒स्य॒कस्य॑चित् । नि॒दोष॑त्रंमुमु॒च्च॒हे ॥ ५ ॥

रक्षा॑ । सु । नः । अर॑रूपः । स्व॒नात् । स॒म॒स्य ।
कस्य॑ । चि॒त् । नि॒दः । य॒त्र । मुमु॒च्च॒हे ॥ ५ ॥

हे सोम नोस्मान् सु सुषु रक्ष पातय । कस्मात् अररूपः अदातुः स्वनात् शब्दात् निदा-
रूपात् किमेकस्पादानशीलस्य न समस्य सर्वस्य योस्ति तस्य सर्वस्य कस्यचित् कंचन अमुं-
चनित्यर्थः । न केवलमदातुः स्वनात् किंतिहि कस्यचित् कस्यापि निदो निदकात् रक्ष । यत्र
मुमुच्चहे यस्मिन् रक्षणेति वयं मुक्ताभवेम तेन रक्षणेन रक्षयेति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रोपार्थिवं रयिं दिव्यं पवस्व धारया । द्युमन्तं शुष्ममाजर ॥ ६ ॥ १९ ॥

आ । इन्द्रो इति । पार्थिवम् । रयिम् । दिव्यम् । पवस्व ।

धारया । द्युमन्तम् । शुष्मम् । आ । अर ॥ ६ ॥ १९ ॥

हे इन्द्रो क्लियमान सोम त्वं धारया आपवस्व स्वर्वतः क्षर । पार्थिवं दिव्यं च रयिं धनं द्युमन्तं दीप्तिमन्तं शुष्मं बलं चाजर आहरास्मभ्यं ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

प्रधारा इति पङ्क्तुं षष्ठं सूक्तं बिन्दुनाम्नाङ्गिरसस्यार्यं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । प्रधारा बिन्दुरित्यनुक्रमणिका । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रधारा अस्य शुष्मिणो वृथा पवित्रे अक्षरन् । पुनानो वाचं मिष्यति ॥ १ ॥

प्र । धाराः । अस्य । शुष्मिणः । वृथा । पवित्रे ।

अक्षरन् । पुनानः । वाचं । इष्यति ॥ १ ॥

शुष्मिणो बलवतोऽस्य सोमस्य धाराः पवित्रे दशापवित्रे वृथा अप्रयत्नेन प्राक्षरन् सवन्ति । तदानीं पुनानः पूयमानः सोमो वाचं स्तुतिं स्वीयं ध्वनिं वा इष्यति प्रेरयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रुर्हियानः सोतृभिर्मृज्यमानः कनिकदत् । इर्यति वसुभिर्द्विषम् ॥ २ ॥

इन्द्रुः । हियानः । सोतृभिः । मृज्यमानः ।

कनिकदत् । इर्यति । वसुम् । इन्द्रिषम् ॥ २ ॥

अयमिन्द्रुर्दीप्तः सोमो हियानः प्रेर्यमाणो व्यापियमाणः कैः सोतृभिर्कृत्स्विभिः पश्चाद्दशापवित्रे मृज्यमानः शोध्यमानः कनिकदत् शब्दं कुर्वन् इन्द्रियमिन्द्रस्य संबन्धिनं इन्द्रियमपि करं वसुं शब्दमिर्यति प्रेरयति ग्रहणसमये ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आ॒नः शु॒ष्मं नृ॒पा॒सं वी॒र॒व॒न्तं पु॒रु॒स्पृ॒हं । प॒व॒स्व सो॒म॒ धार॑या ॥ ३ ॥

आ । नः । शुष्मं । नृपासं । वीरवन्तम् ।

पुरुस्पृहम् । पवस्व । सोम । धारया ॥ ३ ॥

हे सोम त्वं धारया आपवस्व । किं शुष्मं बलं । कीदृशं नृपासं नृणामस्मद्विरोधिना-
मभिभावुकं वीरवन्तं पुत्रोपेतं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं नोस्माकं शुष्ममापवस्व एतस्यला-
भाय पवस्वेत्यर्थः । रससावेसति होमद्वारा तत्तिद्धे शुष्मं पवस्वेत्युपचर्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्र॒सोमो॒ अति॒ धार॑या॒ प॒व॒मानो॒ अ॒सि॒ष्य॒दत् । अ॒ग्नि॒द्रो॒णा॒न्या॒स॒दम् ॥ ४ ॥

प्र । सोमः । अति । धारया । पवमानः ।

असिष्यदत् । अग्नि । द्रोणानि । आसदम् ॥ ४ ॥

अयं पवमानः सोमोधारया अति अतिक्रम्य दशापवित्रं प्रासिष्यदत् प्रत्यन्दते । कि-
मर्थं द्रोणानि द्रोणकलशादीनि अज्यासदं आसादनाय ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अ॒प्सु॒त्वा॒मधु॑म॒त्तमं॒ हरि॑र्हि॒न्वन्त्य॒द्रिभिः॑ । इ॒न्द्रो॒ वि॒न्द्रा॒य॒पी॒तये॑ ॥ ५ ॥

अप्सु । त्वा । मधुमत्तमम् । हरिम् ।

हिन्वन्ति । अद्रिभिः । इन्द्रो इति । इन्द्राय । पीतये ॥ ५ ॥

हे इन्द्रो सोम अप्सु वसतीवरीपुदकेषु मधुमत्तमं अतिशयेन मधुमन्तं हरिं हरिवद्वर्णं
त्वा त्वां अद्रिभिरभिषवग्नावभिहिन्वन्ति प्रेरयन्ति । किमर्थं इन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानाय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सू॒नोता॒मधु॑म॒त्तमं॒ सोम॑मि॒न्द्रा॒य॒व॒ज्रिणे॑ । चा॒रुं॒ शर्धा॑य॒मत्स॑रम् ॥ ६ ॥ २० ॥

सुनोत । मधुमत्तमम् । सोमम् । इन्द्राय ।

वज्रिणे । चारुम् । शर्धाय । मत्सरम् ॥ ६ ॥ २० ॥

हे ऋत्विजोयूयं मधुमत्तमं मधुरस्सोपेतं सोमं इन्द्राय वज्रिणे वज्रपुक्ताय सुनोत सुनुत । पुनःकोटशं चारुं चरणीयं मत्सरं मदकरं शर्धायास्माकं बलाय इन्द्रस्य पानांपच सोमं सुनु-
तेतिब्रूते यजमानः स्वीयाम् ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

पसोमासइति पल्लवं सप्तमं सूक्तं राहूगणस्य गोतमस्यार्पे सौम्यं गायत्रं । पसोमासोगो-
तमइत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पसोमासः स्वाध्यः पवमानासो अक्रमुः । रयिं कृण्वन्ति चेतनम् ॥ १ ॥

प्र । सोमासः । सुऽआध्यः । पवमानासः ।

अक्रमुः । रयिम् । कृण्वन्ति । चेतनम् ॥ १ ॥

प्राक्रमुः प्रायच्छन्ति कलशंपति । केसोमासः सोमाः । कीदृशाः स्वाध्यः सुध्यानाः सु-
कर्माणोवा पवमानासः पूयमानाः चेतनं प्रज्ञापनं रयिं धनं कृण्वन्ति कुर्वन्त्यस्माकम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दिवस्पृथिव्या अधिभवेन्दोद्युन्नवर्धनः । भवावाजानां पतिः ॥ २ ॥

दिवः । पृथिव्याः । अधि । भवं । इन्दो इति ।

द्युन्नवर्धनः । भवं । वाजानाम् । पतिः ॥ २ ॥

हे इन्दो वाजानामन्वानांपतिः स्वामी त्वं दिवोद्युलोकस्य पृथिव्या भूलोकस्य अधि द्युन्न-
वर्धनो द्योतमानस्य हिरण्यादिचक्षणधनस्य वर्धयिता भव अस्माकं लोकद्वये यद् द्युन्नमस्ति
तस्य वर्धयिता भवास्मभ्यमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तुभ्यंवाता अग्निमियस्तुभ्यमर्पन्ति सिन्धवः । सोमवर्धन्ति ते महः ॥ ३ ॥

तुभ्यम् । वार्ताः । अग्निप्रियः । तुभ्यम् ।
अर्पन्ति । सिन्धवः । सोमं । वर्धन्ति । ते । महः ॥ ३ ॥

हे सोम तुभ्यं त्वदर्थं वाता वायवः अभिपियोभितर्पयितारोभवन्ति । तथा सिन्धवः स्पन्दमाना नद्यः तुभ्यं अर्पन्ति गच्छन्ति अभिपूयमाणस्य तवाप्यायनायैवं कुर्वन्तीत्यर्थः । तदग्रे अमी ते तव महो महत्वं वर्धन्ति वर्धयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आप्यायस्वसमेतुतेविश्वतःसोमवृण्यम् । सवावाजस्यसंगथे ॥ ४ ॥

आ । प्यायस्व । सम् । एतु । ते । विश्वतः ।
सोम । वृण्यम् । भव । वाजस्य । सम्वृण्ये ॥ ४ ॥

हे सोम त्वं वायुभिरद्भिश्चाप्यायस्व प्रवृद्धोभव । ते त्वां विश्वतोवृण्यं वर्धयोग्यं बलं समेतु संगच्छतां । संगथे संग्रामे वाजस्यान्तस्य प्रापको भव ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तुभ्यंगावोघृतंपयोवभ्रोदुदुहेअक्षितम् । वपिष्ठेअधिसानवि ॥ ५ ॥

तुभ्यम् । गावः । घृतम् । पयः । वभ्रो इति ।
दुदुहे । अक्षितम् । वपिष्ठे । आधि । सानवि ॥ ५ ॥

हे बभ्रो बभ्रुवर्णं सोम तुभ्यं त्वदर्थं गावोघृतं पयश्च अक्षितं अक्षीणं दुदुहे दुहते वपिष्ठे प्रवृद्धे अधिसानवि समुच्छिते प्रदेशे स्थिताय तुभ्यं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स्वायुधस्यतेसतोभुर्वनस्यपतेव्यम् । इन्दोसखित्वमुश्मसि ॥ ६ ॥ २ ॥

सुहआयुधस्य । ते । सतः । भुर्वनस्य । पते ।
व्यम् । इन्दो इति । सखित्वम् । उश्मसि ॥ ६ ॥ २ ॥

हे भुवनस्य भूतजातस्य पते स्वामिन् पालक सोम । सोमस्य जगदाप्यायकत्वं तत्स्वा-
मित्वं । हे इन्द्रो सोम वयं अनुष्ठातारः स्वायुधस्य ते तव सतः सखित्वमुभसि कामयामहे ॥६॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

प्रसोमासइति पल्लवमष्टमं सूक्तं आवेयस्य श्यावाश्वस्यार्थं गायत्रं सौम्यं । अनुक्रम्यते-
च—प्रसोमासःश्यावाश्वइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसोमासोमदच्युतःश्रवसेनोमघोनः । सुताविदथैअक्रमुः ॥ १ ॥

प्र । सोमासः । म॒द॒च्युतः । श्र॒व॒से । नः ।

म॒घो॒नः । सु॒ताः । वि॒दथै॑ । अ॒क्र॒मुः ॥ १ ॥

सोमासः सोमा मदच्युतो मदसाविणः सुताअभिपुताः सन्तो विदथे यज्ञे मघोनो ह-
विष्मतो नोस्मान् श्रवसे अन्नाय कीर्तयेवा प्राक्रमुः प्रगच्छन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आदीँत्रितस्ययोषणोहरिंहिन्वन्त्यद्रिभिः । इन्दुमिन्द्रायपीतये ॥ २ ॥

आत् । ई॒म् । त्रि॒तस्य॑ । यो॒षणः॑ । ह॒रि॒म् । हि॒न्व॒न्ति ।

अ॒द्रि॒भिः । ई॒दु॒म् । इ॒न्द्रा॒य । पी॒तये॑ ॥ २ ॥

आत् अपिच ई एनं हरिं हरितवर्णं सोमं त्रितस्य ऋषेयोषणोगुलय अद्रिभिर्मादभिः
हिन्वन्ति प्रेरयन्ति । किमर्थं इन्दुं दीप्तं सोमं इन्द्राय इन्द्रस्य पीतये पानाय ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आदीँहंसोयथागुणंविश्वस्यावीवशन्मतिम् । अत्योनगोभिरज्यते ॥ ३ ॥

आत् । ई॒म् । हं॒सः । यथा॑ । गु॒णम् । वि॒श्वस्य॑ ।

अ॒वी॒व॒श॒त् । म॒तिम् । अत्यः॑ । न । गो॒भिः । अ॒ज्य॒ते ॥ ३ ॥

आत् अपिच ईमयं सोमो हंसो यथा गणं जनसंघं स्वगतिविशेषेण स्वनेन वा प्रति-
शति तद्वद्विश्वस्य सर्वस्य स्तोतृजनस्य मतिं स्तुतिं बुद्धिं वा आवीवशत् वशं नयति । स च
सोमः अत्योन अभवद्वा गोभिर्गव्यैरुदकैर्वा अन्यते सिच्यते स्निग्धीक्रियते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उभेसोमावचाकशान्मृगोनतुक्तोअर्पसि । सीदन्नुतस्ययोनिमा ॥४॥

उभे इति । सोम । अवचाकशत् । मृगः । न ।

तुक्तः । अर्पसि । सीदन् । ऋतस्य । योनिम् । आ ॥ ४ ॥

हे सोम उभे घावापृथिव्यौ अवचाकशत् पश्यतिकर्मेदं पश्यन् मृगोन मृगइव तत्कोण-
व्यैः पयआदिभिर्मिश्रितः सन् । दध्ना तनकीत्यादौ तथा दृष्टत्वात् । अर्पसि गच्छसि च । किं
कुर्वन् ऋतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानं आसीदन् आश्रयन् गच्छसि यज्ञसाधनाय गच्छसी-
त्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अभिगावोअनूपतयोपाजारमिवप्रियम् । अगन्नाजिंयथाहितम् ॥५॥

अभि । गावः । अनूपत । योपा । जारमइदं ।

प्रियम् । अगन् । आजिम् । यथा । हितम् ॥ ५ ॥

हे सोम त्वां गावः शब्दाः अग्न्यनूपत अभियुवन्ति । योपा प्रियं जारमिव सा यथा वं
स्तोति तद्वत् । ससोमः आजिं गंतव्यं हितं मित्रमिव तं यथा अन्यः अगन् स्वहिताय गच्छ-
ति तद्वत् । अथवा हितं धनप्रापकत्वेन हितकरं वा आजिं शूरइव अयमागच्छति पात्रं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अस्मेधेहिद्युमद्यशोमघर्वभ्यश्चमर्ह्यं च । सनिमेधामुतश्रवः ॥६॥२२॥

अस्मे इति । धेहि । द्युमत् । यशः । मघर्वत्भ्यः ।

च । मर्ह्यम् । च । सनिम् । मेधाम् । उत । श्रवः ॥ ६ ॥ २२ ॥

हे सोम अस्मे अस्मभ्यं द्युमत् दीमिमत् यशोनं धेहि देहि । कीदृशोऽभ्योऽस्मभ्यं मघ-
वद्भ्यश्च हविलेक्षणान्नवद्भ्यश्च महसं च स्तुतिकर्त्रे च । अथवा महसमस्मभ्यमित्यर्थः । अस्मे म-
घवद्भ्यश्च महसंचेति । तेषामेवाशंसनाभेदादुभयत्र चशब्दोयुक्तः । किंच सानिं धनं मेधां गतां
उवापिच श्रवः कीर्तिं च धेहि ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

प्रसोमासइति पङ्क्तुचं भवमं सूक्तं त्रितस्थार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । प्रसोमासस्ति-
तइत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसोमासोविपश्चितोपांनधन्तधूर्मयः । वनानिमहिषाईव ॥ १ ॥

प्र । सोमांसः । विपःश्चितः । अपाम् । न ।

यन्ति । धूर्मयः । वनानि । महिषाःईव ॥ १ ॥

विपश्चितोमेधाविनः सोमासः सोमाः प्रनयन्ति प्रगच्छन्ति पात्राणिप्रति । किमिव अपा-
धूर्मयः न । तेयथा सन्ततमुद्भवन्ति तद्वत् । बाहुल्येभ्यं दृष्टान्तः । दर्शतो गमनेदृष्टान्तान्तरमभि-
धीयते—वनानि महिषाः प्रजा भृगाइव । अथवा स्वाश्रयात् प्रपतने प्रथमोदृष्टान्तः द्वितीयस्तु
दशापवित्रादघः प्रवेशे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अभिद्रोणानिवश्रवःशुक्राऋतस्यधारया । वाजंगोमन्तमक्षरन् ॥ २ ॥

अभि । द्रोणानि । वश्रवः । शुक्राः । ऋतस्य ।

धारया । वाजम् । गोमन्तम् । अक्षरन् ॥ २ ॥

अभि. क्षरन्तीतिशेषः । उपसर्गश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः । प्रति द्रोणानि द्रोणकलशान् यद्य-
पि द्रोणकलशाएकएव तथापि तत्पाधान्यादितरेपिपात्रा द्रोणादित्युच्यन्ते अथवैकस्मिन्नेव पूजा-
र्थं बहुवचनं । के बभ्रवो बभ्रवर्णाः सोमाः शुक्रादीनाः । केन प्रकारेण ऋतस्यामृतस्य धारया धा-
राकारेण । किंच वाजमर्न गोमन्तं बहुभ्योयुक्तं अक्षरन् क्षरन्ति अस्माकं अथवैकमेववाक्यं उ-
क्तविधाः सोमाः द्रोणान् प्रत्यक्षरन् धारया किंकुर्वन्तो गोमन्तं वाजं प्रयच्छन्तइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सुताइन्द्रायवायवेवरुणायमरुद्भ्यः । सोमाअर्पतिविष्णवे ॥ ३ ॥

सुताः । इन्द्राय । वायवे । वरुणाय ।

मरुद्भ्यः । सोमाः । अर्पन्ति । विष्णवे ॥ ३ ॥

सुता अभिपुताः सोमाः इन्द्राय इन्द्रार्थं वायवे च वरुणाय च मरुद्भ्यश्च विष्णवे च एषा-
मर्थं अर्पन्ति गच्छन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तिस्रोवाचउदीरतेगावोमिमन्तिधेनवः । हरिरितिकर्निक्रदत् ॥ ४ ॥

तिस्रः । वाचः । उत् । उदीरते । गावः । मिमन्ति ।

धेनवः । हरिः । एति । कर्निक्रदत् ॥ ४ ॥

तिस्रोवाचः ऋगादिभेदेन विविधास्तुतिरुदीरते श्रोतृमयन्ति ऋत्विजः । धेनवः आशिरेण
प्रीणयिष्योगावः मिमन्ति शब्दयन्ति दोहार्थं । हरिर्हरितवर्णश्च सोमः कर्निक्रदच्छब्दं कुर्वन्नेति
गच्छति कलशं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अभिब्रह्मीरनूपतयह्नीऋतस्यमातरं । मर्मृज्यन्तेदिवःशिशुम् ॥ ५ ॥

अभि । ब्रह्मीः । अनूपत । यह्नीः । ऋतस्य ।

मातरं । मर्मृज्यन्ते । दिवः । शिशुम् ॥ ५ ॥

ब्रह्मीर्ब्राह्मणपेरिताः यह्नीर्महत्तयः यह्नइतिमहन्नाम ऋतस्य यज्ञस्य मातरोनिर्मायः स्तुव-
योभ्यनूपत स्तुवन्ति । किं दिवोद्युदेवतायाः शिशुं शिशुस्थानीयं सोमं तमेव मर्मृज्यन्ते मृज-
न्ति । तृतीयस्यामितोदिति सोमआसीदित्यादिश्रुतेः । युशिशुत्वं तस्य ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

रायःसमुद्राँश्चतुरोस्मभ्यँसोमविश्वतः । आपवस्वसहस्रिणः ॥ ६ ॥ २३ ॥

रायः । समुद्रान् । चतुरः । अस्मभ्यम् । सोम ।

विश्वतः । आ । पवस्व । सहस्रिणः ॥ ६ ॥ २३ ॥

रायो धनस्य संबन्धिनः चतुरः समुद्रान् धनपूर्णानित्यर्थः तादृशान्समुद्रानस्मभ्यमर्था-
य हे सोम विश्वतः सर्वतः आपवस्व । तथा सहस्रिणः अपरिमितान्कामानापवस्व आयच्छ ।
चतुःसमुद्रस्थधनविशेषप्राप्तेः तन्मध्यगतभूमिस्वामित्वमन्तरेणासंभवाच्चतुःसमुद्रमुद्रितभूमंडल-
स्वामित्वमेवाशास्ते यजमानः ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

प्रसुवानइति पङ्क्तं दशमं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । प्रसुवानइत्यनुक्रान्तं । गतोविनि-
योगः ।

तत्र पथमा—

प्रसुवानोधारयातनेन्दुर्हिन्वानोअर्पति । रुजदृह्णाव्योजसा ॥ १ ॥

प्र । सुवानः । धारया । तना । इन्दुः । हिन्वानः ।

अर्पति । रुजत् । दृह्णा । वि । ओजसा ॥ १ ॥

इंदुः सोमः सुवानः स्रयमानः हिन्वानोध्वर्युणा प्रेर्यमाणो धारया तना पवित्रं प्रापति
गच्छति । अथ प्रत्यक्षेणोच्यते दृह्णा दृढान्यपि शत्रुपुराणि ओजसा बलेन विरुजत् विरुज-
ति विश्लथयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सुतइन्द्रायवायवेवर्हणायमरुभ्यः । सोमोअर्पतिविष्णवे ॥ २ ॥

सुतः । इन्द्राय । वायवे । वरुणाय ।

मरुतभ्यः । सोमः । अर्पति । विष्णवे ॥ २ ॥

अयं सुतोभिपुतः सोम इन्द्रायर्धं अर्पति गच्छति इन्द्राय वायवे वरुणाय मरुद्भ्यश्च
विष्णवेच अर्पति गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वृषाणं वृषभिर्यतं सुन्वन्ति सोममद्रिभिः । दुहन्ति शक्मना पयः ॥ ३ ॥

वृषाणम् । वृषभिः । यतम् । सुन्वति । सोमम् ।

अद्रिभिः । दुहन्ति । शक्मना । पयः ॥ ३ ॥

वृषाणं रससेत्कारं यतं नियतं सोमं वृषभीरसस्यवर्षकैरद्रिभिर्ग्रावभिः सुन्वन्ति शक्म-
ना कर्मणा दुहन्त्यध्वर्वादिभ्यः पयः सोमरसं । सोमं पयोदुहन्तीति द्विकर्मकोपम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

भुवञ्चितस्य मज्यो भुवदिन्द्राय मत्सरः । संरूपैरज्यते हरिः ॥ ४ ॥

भुवत् । चितस्य । मज्यः । भुवत् । इन्द्राय ।

मत्सरः । सम् । रूपैः । अज्यते । हरिः ॥ ४ ॥

चितस्य सूक्तद्रष्टृर्नृपेः सोमं मत्सरो मदकरः सोमो मज्यो भुवत् शुद्धो भवति तस्य या-
गार्थं शेषपानार्थं च तथा इन्द्रायेन्द्रपानाय मज्यो भुवत् रूपै रूपकैश्च क्षीरादिभिर्हरिर्हरितवर्णः
सोमः समज्यते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अमीमृतस्य विष्टपं दुहते पृश्निमातरः । चारुं प्रियतमं हविः ॥ ५ ॥

अमि । ईम् । ऋतस्य । विष्टपम् । दुहते ।

पृश्निमातरः । चारुं । प्रियतमम् । हविः ॥ ५ ॥

ईमेनं सोमं ऋतस्य विष्टपं स्थानं यज्ञाश्रयमित्यर्थः तादृशं पृश्निमातरो मरुतोभिद्रुहते ।
किमियतममिन्द्रादीनां हविर्होमसाधनं चारु रमणीयं सोमं मरुत्प्रेरितवृष्ट्या सोमवृष्टेस्तदो-
ग्भूतं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

समेनमहुताइमागिरोअर्पन्तिस्सुतः । धेनूर्वाश्रोअवीवशत् ॥ ६ ॥ २४ ॥

सम् । एनम् । अहुताः । इमाः । गिरः । अर्पन्ति ।

सहस्रतः । धेनूः । वाश्रः । अवीवशत् ॥ ६ ॥ २४ ॥

समर्पन्ति संगच्छन्ते एनं सोमं अहुता अकुटिलागिरोऽस्मदीयाः स्तुतयः सस्रुतः सरंत्यः
ताश्च धेनूः प्राणयिष्यः स्तुतीर्वाश्रः शब्दयन् अवीवशत् कामयते सोमः ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

आनइति पल्लवमेकादशं सूक्तं आंगिरसस्य प्रभूवसोरापं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं ।
अनुक्रान्तंच—आनःपवस्वप्रभूवसुरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आनःपवस्वधारयापवमानरयिंपृथुम् । ययाज्योतिर्विदासिनः ॥ १ ॥

आ । नः । पवस्व । धारया । पवमान । रयिम् ।

पृथुम् । यया । ज्योतिः । विदासि । नः ॥ १ ॥

हे पवमानसोम त्वं धारया नोस्माकं आपवस्व सर्वतः क्षर । किं रयिं धनं पृथुं विस्तीर्णं
यया धारया ज्योतिर्घोतमानं यज्ञं स्वर्गं वा विदासि लभयसि नोस्माकं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रोसमुद्रमीह्वयपर्वस्वविश्वमेजय । रायोधर्तानओजसा ॥ २ ॥

इन्द्रो इति । समुद्रमृह्वय । पर्वस्व ।

विश्वमृह्वय । रायः । धर्ता । नः । ओजसा ॥ २ ॥

हे इन्द्रो सोम हे समुद्रमीह्वय समुद्रमित्युदकनाम ईश्वरतिर्गतिकर्मा उदकमेरक तथा हे
विश्वमेजय विश्वस्य सर्वस्यास्मच्छत्रोः कंषयितः सोम त्वं ओजसा त्वदीयेन बलेन नोस्मभ्यं
रायो धनस्य धर्ता धारकः पवस्व भवेत्यर्थः । अत्र यद्यप्युदकमेरणसर्वशत्रुकंपने संबोधनान्त-
र्गतत्वादुद्देश्यगते तथापि यजमानस्यापेक्षितेति रायो धर्तृत्ववदाशास्ये अधिगन्तव्ये ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वयावीरेणवीरवोभिष्यामपृतन्यतः । क्षराणोअभिवार्यम् ॥ ३ ॥

त्वया । वीरेण । वीरवः । अभि । स्याम ।

पृतन्यतः । क्षर । नः । अभि । वार्यम् ॥ ३ ॥

हे वीरवो वीरवन् सोम वीरेण त्वया साधनेन पृतन्यतः संग्राममिच्छतः शत्रून्भिष्याम अभिभवेम अतो नोस्माकं वार्यं वरणीयं धनमभिक्षर अभिगमयेत्यर्थः । अथवा वरणीयं सोमार्थं धनं क्षर एवस्व ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रवाज्मिन्दुरिष्यतिसिपांसन्वाजसाऋषिः । मृताविदानआयुधा ॥ ४ ॥

प्र । वाजम् । इन्दुः । इष्यति । सिपांसन् । वाजसाः ।

ऋषिः । मृता । विदानः । आयुधा ॥ ४ ॥

सोमः वाजमन्नं प्रेष्यति प्रेरयति यजमानेभ्यः । किंकुर्वन् सिपांसन् यजमानान् संभक्तुं मिच्छन् ईदृशइन्दुर्वाजसाः अन्नस्य दाता ऋषिः सर्वस्यद्रष्टा मृता मृतानि कर्माणि आयुधानि च विदानोजानन् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तंगीर्भिर्वाचमीह्वयंपुनान्वंसास्यामसि । सोमंजनस्यगोपतिम् ॥ ५ ॥

तम् । गीःइजिः । वाचमइह्वयम् । पुनानम् ।

वासयामसि । सोमम् । जनस्य । गोपतिम् ॥ ५ ॥

तं सोमं गोभिः स्तुतिभिः स्तोमीनिशेषः । किंच वाचमींस्त्रयं वाचःप्रेरयितारं पुनानं पूषमानं तं सोमं वासयामसि वासयामः श्रयणद्रव्यैः । कीदृशं सोमं जनस्य गोपतिं गवां पादकं यदैकमेववाक्यं उक्तविशेषणविशिष्टं सोमं स्तुतिभिर्वासयामइति । माधवस्तु—वाचमिविष्टयकारं निदन्तं कृत्वा वाक्यद्वयं चकार ॥ ५ ॥

अथ पद्यी—

विश्वो॒यस्य॑ व्र॒ते ज॒नो॒ दा॒धार॒धर्म॑ण॒स्पते॑ः । पु॒नान॒स्य॑ प्र॒भूव॑सोः ॥ ६ ॥ २५ ॥

विश्वः । यस्य । व्रते । जनः । दाधार । धर्मणः ।

पतेः । पुनानस्य । प्रभुवसोः ॥ ६ ॥ २५ ॥

विश्वः सर्वो जनो मनुष्यो यजमानः यस्य सोमस्य व्रते कर्मणि दाधार धारयति मन-
इति शेषः । कीदृशस्य यस्य धर्मणः कर्मणः पतेः पालकस्य पुनानस्य पूयमानस्य प्रभुवसोः
प्रभूतधनस्य ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे पंचविंशोऽवर्गः ॥ २५ ॥

असर्जतिपल्लवं द्वादशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । असर्जित्यनुक्रान्तं । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अस॑र्जि॒रथो॑प॒था प॒वित्रे॑ च॒म्बोः॒ सुतः॑ । का॒र्ष्म॒न्वा॒जी न्य॑क्रमीत् ॥ १ ॥

असर्ज । रथः । यथा । पवित्रे । चम्बोः । सुतः ।

कार्ष्मन् । वाजी । नि । अक्रमीत् ॥ १ ॥

रथोपथा रथसंबन्धी अश्व इव स यथा विसृज्यते तद्वत् चम्बोरधिपवणफलकयोः सु-
तोभिषुतः सोमः असर्जि सृष्टो भूत् पवित्रे । तथा भूतो वाजी वेजनवान् सोमाख्योऽश्वः कार्ष्म-
न् कार्ष्मण्युद्धं इतरेतरघर्षणात् अत्र देवानामाकर्षणवति यज्ञाख्ये संग्रामे न्यक्रमीत् नितरां
क्रामयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सव॑ह्निः सोम॒ जागृ॑ वि॒पव॑स्व दे॒ववी॑रति । अ॒भिको॑शं मधु॒श्रुत॑म् ॥ २ ॥

सः । वह्निः । सोम । जागृविः । पवस्व । देवः । वीरति ।

अति । अभि । कोशम् । मधुश्रुतम् ॥ २ ॥

हे सोम सवह्निर्वाहकः जागृविर्जागरूको देववीर्देवकामस्त्वं मधुश्रुतं मधुस्राविकोशं
दशपवित्रमतिक्रम्याभिपवस्व द्योणकलशं प्रति क्षर ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सनो॒ज्योती॑पि॒पूर्व्य॑प॒र्वमान॑विरोच॒य । ऋत्वे॒दक्षा॑यनो॒द्दिनु ॥ ३ ॥

सः । नः । ज्योती॑पि । पूर्व्य॑ । प॒र्वमान॑ । वि ।

रोच॒य । ऋत्वे॑ । दक्षा॑य । नः । हिनु ॥ ३ ॥

हे पूर्व्य पुराण पर्वमान सोम सत्त्वं नोस्माकं ज्योतीपि दिव्यानि स्थानानि विरोचय प्रकाशय । किंच ऋत्वे कर्मणे यागाय दक्षाय बलाय बलप्रदाय यागायवा नोस्मान् हिनु मेरय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शु॒भमान॑क॒तायु॑भिर्मृ॒ज्यमानो॑ग॒र्भस्त्योः । प॒र्वते॒वारो॑अ॒व्यये॑ ॥ ४ ॥

शु॒भमानः॑ । क॒तायु॑भिः । मृ॒ज्यमानः॑ ।

ग॒र्भस्त्योः॑ । प॒र्वते॑ । वारो॑ । अ॒व्यये॑ ॥ ४ ॥

कतायुभिः यज्ञकामैः ऋत्विग्भिः शुभमानोलंक्रियमाणः तेषामेव गर्भस्त्योर्हस्तयोर्मृज्यमानः सोमः अव्यये अविमये वारे बाले दशापवित्रे पर्वते पूयते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

स॒वि॒श्वादा॑शु॒पेव॑सु॒सोमो॑दि॒व्यानि॒पार्थि॒वा । प॒र्वता॒मान्तरि॑क्ष्या ॥ ५ ॥

सः । वि॒श्वा । दा॒शुपे॑ । वसु॒ । सोमः॑ । दि॒व्यानि॑ ।

पार्थि॒वा । प॒र्वता॑म् । आ । अ॒न्तरि॑क्ष्या ॥ ५ ॥

सोभिपूयमाणः सोमोदाशुपे हविर्दात्रे विश्वा सर्वाणि वसु वसुनि धनानि आपवतां प्रपच्छतु । विश्वानीत्युक्तस्य विवरणं शिष्टं । दिव्यानि दिविभवानि पार्थिवा पृथिवीसंबन्धीनि अन्तरिक्ष्या अन्तरिक्षेभवानि च पर्वतां ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

आदि॒वस्त्पृ॑ष्ठ॒र्मश्व॑यु॒र्गव्य॑युः॒सोमरो॑ह॒सि । वी॒र्युः॑श॒वस॑स्पते ॥ ६ ॥ २६ ॥

आ । दिवः । पृष्ठम् । अश्व॒द्युः । ग॒व्य॒द्युः ।

सोम॒ । रो॒ह॒सि॒ । वी॒र॒द्युः । श॒व॒सः । प॒ते ॥ ६ ॥ २६ ॥

हे सोम त्वं स्तोतॄणां अश्वपुरश्वमिच्छन् गव्ययुर्गाइच्छन् वीरयुः पुत्रानिच्छन् दिवः
पृष्ठं ध्रुलोकमारोहसि आहुतिद्वारा हे शवसस्पते अन्नस्यपाठक ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे पङ्क्तिशोवर्गः ॥ २६ ॥

ससुतइति पङ्क्त्यं प्रयोदशं श्रुतं रहूगणस्यार्थं गायत्रं सौम्यं अनुक्रम्यतेच—ससुतोरहू-
गणइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ससुतःपीतये॒ष्टपा॒सोमः॒प॒वित्रे॑अ॒र्पति॑ । वि॒घ्नत्र॑क्षांसिदे॒व्युः ॥ १ ॥

सः । सुतः । पीतये । ष्टपा । सोमः । प॒वित्रे॑ ।

अ॒र्पति॑ । वि॒घ्नन् । रक्षांसि॑ । दे॒व॒द्युः ॥ १ ॥

सः सोमः पीतये इन्द्रादिपानाय सुतोभिपुतो वृषा वर्षणः सन् पवित्रे अर्पति गच्छति ।
किंकुर्वन् रक्षांसि विघ्नन् देवयुर्देवकामः स इत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सप॒वित्रे॑विचक्ष॒णो॒हरि॑रर्पतिघ॒र्णसिः॑ । अ॒भियो॑र्नि॒कनि॑कदत् ॥ २ ॥

सः । प॒वित्रे॑ । वि॒च॒क्ष॒णः । हरिः । अ॒र्पति॑ ।

घ॒र्णसिः॑ । अ॒भि । यो॒र्निम् । क॒नि॒कदत् ॥ २ ॥

ससोमो विचक्षणः पश्यतिकर्म एतत् सर्वस्यद्रष्टा हरिर्हरितवर्णः सोमो घर्णसिः सर्वस्य
धारकः पवित्रे अर्पति गच्छति पश्चात् कनिकदत् शब्दं कुर्वन् योर्नि स्थानं द्रोणकलशमभि
गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सवा॒जीरो॑च॒नादि॒वःप॑र्व॒मानो॒विधा॑वति । र॒क्षो॒हा॒वारं॑म॒व्यय॑म् ॥ ३ ॥

सः । वा॒जी । रो॒चना । दि॒वः । प॒र्व॒मानः । वि ।

धा॒व॒ति । र॒क्षः॒ऽह॒ । वा॒रम् । अ॒व्यय॑म् ॥ ३ ॥

सवाजी वेजनवानश्वस्थानीयोदिवः स्वर्गस्य रोचना रोचकः पवमानः पूयमानो विधा-
वति । कीदृशः रक्षोहा रक्षोहन्ता अव्ययं वारं दशापवित्रमतीत्य च धावति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स॒त्रि॒त॒स्याधि॑सान॒वि॒प॒र्व॒मानो॑अ॒रोच॑यत् । जा॒मि॒भिः॒सूर्य॑स॒ह ॥१॥

सः । त्रि॒त॒स्य॑ । अधि॑ । सान॒वि । प॒र्व॒मानः ।

अ॒रोच॑यत् । जा॒मि॒भिः । सूर्य॑म् । स॒ह ॥ ४ ॥

ससोमस्त्रितस्य महर्षेः अधिसानवि समुच्छ्रिते यज्ञे । अधीति सप्तम्यर्थानुवादी । पवमानः
पूयमानः जामिभिः प्रवृष्टैः बन्धुभूतैर्वा स्वतेजोभिः सह सहितः सन् सूर्यमरोचयत् प्रकाशित-
वान् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

स॒ष्ट॒त्र॒हा॒वृषा॑सु॒तोव॑रि॒वो॒विद॑दा॒भ्यः । सोमो॒वाज॑मि॒वासर॑त् ॥ ५ ॥

सः । ष॒ष्ट॒ऽह॒ । वृषा॑ । सु॒तः । व॒रि॒वः॒ऽवित् ।

अदा॒भ्यः । सोमः॑ । वा॒ज॒म॒ऽद्व । अ॒सर॑त् ॥ ५ ॥

सष्टत्रहा वृषा वर्षकः सुतोभिपुत्रो वरिवोवित् यष्टुर्धनस्यलंभकः अदाभ्यः आ दातृभ्यो-
न्यैरदंभनीयः सोमो वाजमिव संग्राममश्वदवासरत् गच्छति कलशं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स॒दे॒वः क॒वि॒ने॒पि॒तो॒ऽमि॒द्रोणा॑नि॒धाव॑ति । इ॒न्द्रु॒रिन्द्रा॑य॒म॒ह॒ना ॥६॥२७॥

सः । दे॒वः । क॒वि॒ना । इ॒पि॒तः । अ॒मि॒ । द्रोणा॑नि ।

धा॒व॒ति । इ॒न्द्रुः । इन्द्रा॑य । म॒ह॒ना ॥ ६ ॥ २७ ॥

ससोमो देवइन्दुः क्रियमानः कविना कान्तप्रज्ञेन अध्वर्युणा इषितः प्रेरितः सन् द्रोणानि द्रोणकलशानभिधावति अभिगच्छति । किमर्थं इन्द्रायेन्द्रार्थं मंहना महान् स इति समन्वयः ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे सप्तविंशोऽवर्गः ॥ २७ ॥

एष इति पङ्क्त्यं चतुर्दशं स्तकं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । एष उऽस्पृशित इत्यनुक्रान्तं । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

एष उऽस्य वृषा रथोऽव्योवारेभिरर्पति । गच्छन्वाजं सहस्रिणम् ॥ १ ॥

एषः । ऊँ इति । स्यः । वृषाः । रथः । अव्यः । वारेभिः ।

अर्पति । गच्छन् । वाजम् । सहस्रिणम् ॥ १ ॥

स्यः सप्तसिद्धः एषोऽभिपुतः सोमो वृषा वरितारथोरहणस्वभावः अव्योवारेभिः अवेवाँलैः दशापवित्रेणार्पति गच्छति कलशं । वाजमर्चं सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं यजमानाय प्रदातुं गच्छन् द्रोणकलशं प्रविशन्नर्पतीत्यर्थः उपरुणः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

एतन्त्रितस्य चोर्षणो हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । इन्दुमिन्द्राय पीतये ॥ २ ॥

एतम् । त्रितस्य । चोर्षणः । हरिम् ।

हिन्वन्ति । अद्रिभिः । इन्दुम् । इन्द्राय । पीतये ॥ २ ॥

एतमिन्दुं क्रियमानं हरिं हरितवर्णं सोमं त्रितस्य कपेयोर्षणोगुलयोद्रिभिः हिन्वन्ति इन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानाय ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एतत्त्यं हरितोदशममृज्यन्ते अपस्युवः । याभिर्मदाय शुंभते ॥ ३ ॥

एतम् । त्यम् । हरितः । दश । मृज्यन्ते ।

अपस्युवः । याभिः । मदाय । शुंभते ॥ ३ ॥

एतं त्यं तं सोममध्वर्योर्दिश हरितो हरणस्वभावा अंगुलयः अपस्थुयः कर्मेच्छवः सत्यो-
मर्त्य्यन्ते शोधयन्ति याभिरिन्द्रस्य मदाय युंभते दीप्यते शोध्यतइत्यर्थः तं एवमिति
संबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए॒पस्यमा॒नु॒पी॒ष्वाश्वे॒नो॒नवि॒क्षुसी॒दति । गच्छ॑आ॒रोनयो॒पित॑म् ॥ ४ ॥

ए॒पः । स्यः । मा॒नु॒पी॒षु । आ । श्वे॒नः । न । वि॒क्षु ।

सी॒दति । गच्छ॑न् । जा॒रः । न । यो॒पित॑म् ॥ ४ ॥

स्यः सएपसोमो मानुषीषु विक्षु प्रजासु यजमानरूपासु अनुग्रहेण आसीदति श्वेनो॒
श्वेनइव । पुनः कइव योषितं गच्छन् अभिगच्छन् जारोन जारइव सयथा संकेतितः तस्याः
कामपूरणाय गूढोगच्छति तद्वदित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ए॒पस्यमद्यो॒रसो॒र्वच॑ष्टे॒दिवःशि॒शुः । यइ॑न्दु॒र्वारि॑मा॒र्विशत् ॥ ५ ॥

ए॒पः । स्यः । मद्यः । रसः । अ॒व । च॒ष्टे । दि॒वः ।

शि॒शुः । यः । इ॒न्दुः । वा॒रम् । आ । अ॒र्विशत् ॥ ५ ॥

स्यः सएपः मद्योमदनिमित्तोरसोर्वचष्टे सर्वमवपश्यति दिवः शिशुः द्युपुत्रः । तत्रोत्पत्तेः
पुत्रत्वमस्य । यइन्दुर्दीप्तः सोमो वारं दशापविशमाविशदाविशति सएपइति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ए॒पस्यपी॒तये॑सु॒तो॒हरि॑र॒र्पति॑ध॒र्णसिः । क॒न्द॒न्योर्नि॒ममि॑प्रि॒यम् ॥ ६ ॥ २८ ॥

ए॒पः । स्यः । पी॒तये॑ । सु॒तः । हरिः । अ॒र्पति॑ । ध॒र्णसिः ।

क॒न्द॒न् । योर्नि॒म् । अ॒भि । प्रि॒यम् ॥ ६ ॥ २८ ॥

एपस्यः ससोमः पीतये पानाय सुतोभिषुतो हरिर्हरितवर्णो धर्णसिधारकः प्रियं स्व-
पियभूतं योर्निस्थानं द्रोणकलशं कंदनं शब्दयनं अत्यर्पति गच्छति ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठ्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

आशुरर्पेति पल्लवं पंचदशं सूक्तं आंगिरसस्य बृहन्मतेरार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं ।
आशुरर्षबृहन्मतिरित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आशुरर्षबृहन्मतेपरिप्रियेणधाम्ना । यत्रदेवाइतिब्रवन् ॥ १ ॥

आशुः । अर्ष । बृहत्सुमते । परि । प्रियेण ।

धाम्ना । यत्र । देवाः । इति । ब्रवन् ॥ १ ॥

हे बृहन्मते महामते सोम प्रियेण देवानां प्रियतमेन धाम्ना शरीरेण धारया आशुः शी-
घ्रः सन् पर्यर्षं परिगच्छ । यत्र देवा इन्द्रादयो वर्तन्ते इति ब्रवन् ब्रुवन्नुच्चारयन् तां दिशं गच्छामीति
ब्रुवन्नित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परिष्कृण्वन्ननिष्कृतं जनाय यातयन्निर्षः । वृष्टिदिवः परिस्रव ॥ २ ॥

परिष्कृण्वन् । अनिःस्कृतम् । जनाय ।

यातयन् । इर्षः । वृष्टिम् । दिवः । परि । स्रव ॥ २ ॥

हे सोम अनिष्कृतं संस्कृतं यजमानं स्थानं वा परिष्कृण्वन् संस्कुर्वन् जनाय यागकर्त्रे
इषोन्नानि यातयन् निर्गमयन् दिवोन्तरिक्षात् वृष्टिं परिस्रव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सुतएतिपवित्रआत्विर्पिदधानओजसा । विचक्षाणोविरोचयन् ॥ ३ ॥

सुतः । एति । पवित्रे । आ । त्विर्षिम् । दधानः । ओजसा ।

विचक्षाणः । विरोचयन् ॥ ३ ॥

सुतोभिषुतः सोमः सन् पवित्रे दशापवित्रे आइत्यनर्थकः ओजसा बलेन शीघ्रं एति ग-
च्छति । कोटशः सन् त्विर्षिं दीर्घिं दधानो धारयन् विचक्षणः सर्वं पश्यन् विरोचयन् दीपयन् ।
किं देवानिति शेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒यंस॒योदिव॑स्परि॒रघु॑यामा॒प॒वित्र॒आ । सिन्धो॑रु॒र्माव्यक्ष॑रत् ॥४॥

अ॒यम् । सः । यः । दि॒वः । परि॑ । र॒घु॒इ॒यामा॑ । प॒वित्रे॑ । आ ।
सिन्धोः॑ । उ॒र्मा । वि । अक्ष॑रत् ॥ ४ ॥

अयं ससोमः पवित्रे आसिच्यमानइतिशेषः । सिंधोर्जललाविण्याऊर्मा ऊर्मौ संघाते व्यक्षरत् विविधं क्षरति । सइत्युक्तं कइत्याह—योदिवस्परि द्युलोकस्योपरि रघुयामा लघुगमनः देवमातौ सोयमिति संबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आ॒विवा॑सन्परा॒वतो॒अथो॑अर्वा॒वतः॒सुतः । इन्द्रा॑यसिच्यते॒मधु॑ ॥५॥

आ॒इ॒विवा॑सन् । प॒रा॒इ॒वतः॑ । अथो॒ इति॑ । अ॒र्वा॒इ॒वतः॑ ।
सुतः । इन्द्रा॑य । सि॒च्यते॑ । मधु॑ ॥ ५ ॥

सुतोभिपुतःसोमः परावतः दूरनामैतत् दूरस्थानात् अथो अपिचावावतोनिकस्थांश्च देवानाविवास्तत् रसेन परिचरणायेत्यर्थः इन्द्रायेन्द्रार्थं मधु मधुसदृशः सोमः सिच्यते ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स॒मी॒ची॒नाअ॑नूप॒त॒हरि॑हि॒न्वन्त्य॑द्रि॒भिः । योना॑द्युतस्यसीदत् ॥६॥२९॥

स॒म॒इ॒र्दु॒ची॒नाः । अ॒नूप॒त॒ । ह॒रिम् । हि॒न्व॒न्ति॒ । अ॒द्रि॒इ॒भिः ।

यो॒नौ । ऋ॒तस्य॑ । सी॒दत् ॥ ६ ॥ २९ ॥

समीचीनाः सम्यगंचिताः संगताःस्तोतारोनूपतः स्तुवन्ति । किंच सोमं हरिं हरितवर्णं हिन्वन्ति प्रेरयन्ति गमयन्ति अद्रिभिर्ग्रीवभिः । यस्मादेवं तस्मात् ऋतस्य यज्ञस्य योनौ स्थाने सीदत निपण्णाभवत हे देवाः ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

पुनानइति पल्लवं पोडशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । पुनानइत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

पुना॒नोअ॒क्रमी॒दमि॒विश्वा॒मृधो॒विच॑र्षणिः । शु॒भ्रन्ति॒विप्र॑धी॒तिभिः॥ १ ॥

पुना॒नः । अ॒क्रमी॒त् । अ॒भि । वि॒श्वाः । मृ॒धः । वि॒च॑र्षणिः ।
शु॒भ्रन्ति॒ । वि॒प्रम् । धी॒तिभिः॥ १ ॥

पुनानः पूयमानो विचर्षणिः द्रष्टा सोमः विश्वा सर्वान्मृधोर्हिसकान् शत्रून्ऽयक्रमीत् अ-
तिक्रान्तवान् तं विप्रं मेधाविनं धीतिभिः कर्मभिरभिपवादिभिः स्तुतिभिर्वा शुभ्रन्ति दीपय-
त्यलंकुर्वन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

आयो॒र्निम॒रुणो॒रुह॒द्रुम॒दिन्द्रं॒वृषा॑सुतः । ध्रु॒वेस॑द॒सिसी॑दति ॥ २ ॥

आ । यो॒र्निम् । अ॒रुणः । रु॒हत् । ग॒मत् । इन्द्रं॒म् । वृषा॑ ।
सुतः । ध्रु॒वे । स॒द॒सि । सी॒दति॒ ॥ २ ॥

अयमरुणोरुणवर्णः सोमो योनिं स्थानं द्रोणकलशमारुहदारोहति तत इन्द्रं गमद्वच्छ-
ति । कुतः सन्नयं वृषावर्षकः फलानां सुतोभिपुतः सन्न गत्वा ध्रुवेसदसि स्थिरेस्थाने द्यु-
लोकाख्ये सीदति निवसति ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

नू॒नो॒र॒रि॒धिम॒हामि॒न्दो॒स्मभ्य॑सोमवि॒श्वतः॑ । आप॑व॒स्वस॒हस्रि॑णम् ॥ ३ ॥

नु । नः । र॒धिम् । म॒हाम् । इन्द्रो॒ इति॑ । अ॒स्मभ्य॑म् । सो॒म ।
वि॒श्वतः॑ । आ । प॒व॒स्व । स॒हस्रि॑णम् ॥ ३ ॥

हे सोमाभिपुवस्त्वं हे इन्द्रो नोस्मभ्यं नु क्षिप्रं महान् महान्वं सहस्रिणं असंख्यातं रथि
धनं विश्वतः आपवस्व सर्वतः परिस्रव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

वि॒श्वा॒सोम॑पव॒मानद्यु॒ग्राणी॑न्द॒वाभ॑र । वि॒दाःस॑ह॒स्रिणी॑रि॒पः॥ ४ ॥

विश्वा । सोम । पवमान । द्युम्नानि । इन्द्रो इति ।

आ । भर । विदाः । सहस्रिणीः । इषः ॥ ४ ॥

हे सोम पवमान पूयमान इन्द्रो दीप्त त्वं विश्वा सर्वाणि बहुविधानि द्युम्नानि द्रविणानि आभराहर । विदाः संभयच सहस्रिणीः सहस्रसंख्याकानि इषोनानि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सतः पुनान आभर रयिस्तोत्रे सुवीर्यम् । जरितुर्वर्धया गिरः ॥ ५ ॥

सः । नः । पुनानः । आ । भर । रयिम् । स्तोत्रे ।

सुवीर्यम् । जरितुः । वर्धय । गिरः ॥ ५ ॥

हे सोम सत्त्वं नोस्मभ्यं स्तोत्रे स्तोतृभ्यः पुनानः पूयमानोभिपूयमाणः आभराहर । किं रयिं धनं । कीदृशं सुवीर्यं सुपुत्रं । किंच जरितुः स्तोतुर्गिरः स्तुतीः वर्धय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

पुनान इन्द्रवाभर सोमं द्विष्वर्हसं रयिम् । तृपन्निन्दोन उक्थ्यम् ॥ ६ ॥ ३० ॥

पुनानः । इन्द्रो इति । आ । भर । सोमं । द्विष्वर्हसम् ।

रयिम् । तृपन् । इन्द्रो इति । नः । उक्थ्यम् ॥ ६ ॥ ३० ॥

हे इन्द्रो सोम पुनानः पूयमानस्त्वं आभराहर । किं रयिं धनं । कीदृशं धनं द्विष्वर्हसं तृपयोर्युष्टिष्व्याख्ययोः स्थानयोः परिवृढं । तदेवाह हे इन्द्रो तृपन् वर्षक नोस्मभ्यं उक्थ्यं स्तुत्यं धनमाभर ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे त्रिंशोऽवर्गः ॥ ३० ॥

प्रयेगाव इति पल्लवं सप्तदशं सूक्तं काण्वस्य मेध्यातिथेरार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं तथाचानुक्रान्तं—प्रयेगावो मेध्यातिथिरिति । गवो विनिमोगः ।

तत्र मथमा—

प्रयेगावो न भूर्णयस्त्वेवा अयासो अकंसुः । घन्तः कृष्णामपत्त्वचम् ॥ १ ॥

प्र । ये । गावः । न । भूर्णयः । त्वेपाः । अयासः ।

अक्रमुः । घ्नन्तः । कृष्णाम् । अप । त्वचम् ॥ ३ ॥

ये अभिपुताः सोमाः गावोन उदकानीव तानि यथा तूर्णमधः पतन्ति तद्वत् एवंचोपमी-
यन्ते । यद्वा गावः स्वगोष्ठं प्रत्याशु गच्छन्ति तद्वत् । अथवा गावः स्तुतिवाचः तायथा स्तुत्यं
मति क्षिप्तं प्राप्नुवन्ति तद्वत् । भूर्णयः क्षिप्ताः त्वेपाः दीप्ताः अयासः अयाः गमनशीलाः कृष्णां
त्वचं कृष्णा त्वग्रक्षाः तं निघ्नन्तः । त्वचिः संवरणकर्मा । ईदृग्भूताः सोमाः अक्रमुः तान्
स्तुवतेतिशेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सुवितस्यमनामहेतिसेतुंदुराव्यम् । साह्यांसोदस्युमव्रतम् ॥ २ ॥

सुवितस्य । मनामहे । अति । सेतुम् ।

दुः३आव्यम् । साह्यांसः । दस्युम् । अव्रतम् ॥ २ ॥

सुवितस्य शोभनपाशः सुवितः शोभनस्य सोमस्य सेतुं रक्षोविषयं बन्धं दुष्टमतिं च
रक्षतां बंधनं तेषां हननबुद्धिं च सोमकर्तृका मनामहे स्तुमः । कथंस्तुमइति तदुच्यते अव्रतं
दुराव्यं तद्वयं कर्माणं दस्युं शत्रुं साह्यांसोभिभवन्तः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

शृण्वेदृष्टेरिवस्वनःपवमानस्यशुष्मिणः । चरन्तिविद्युतोदिवि ॥ ३ ॥

शृण्वे । दृष्टेः३इव । स्वनः । पवमानस्य ।

शुष्मिणः । चरन्ति । विद्युतः । दिवि ॥ ३ ॥

शृण्वे श्रूयते किं सोमस्वनः । किमिव दृष्टेर्वर्णस्य स्वनइव तस्य यथा महान् स्वनः
श्रूयते तद्वत् प्रभूतरसापातसमये श्रूयते । कस्य स्वनइति तत्राह पवमानस्य पूयमानस्य
शुष्मिणोबलवतः तस्यैव विद्युतोदीप्तयो दिव्यन्तरिक्षे चरन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आपवस्वमहीमिपुंगोमदिन्दोहिरण्यवत् । अश्वावद्वाजवत्सुतः ॥ ४ ॥

आ । प॒व॒स्व । म॒हीम् । इ॒षम् । गो॒ऽम॒न्त् । इ॒न्द्रो इति॑ ।

हि॒र॒ण्य॒इव॑त् । अ॒श्व॒इव॑त् । वा॒ज॒इव॑त् । सु॒तः ॥ ४ ॥

हे इन्द्रो सोम सुतोभिपुत्रस्त्वं महीमिषं महदन्नं आपवस्व । कीदृशमन्नं गोमत् बहुगोभि-
रुपेतं एवं हिरण्यवत् हिरण्यैः अश्ववत् अश्वैः वाजवत् वाजैर्बलैश्चोपेतं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

स॒प॒व॒स्ववि॒च॒र्प॒ण॒आम॒हीरो॒द॒सी॒पृ॒ण । उ॒पाःसूर्यो॒न॒र॒श्मि॒भिः ॥ ५ ॥

सः । प॒व॒स्व । वि॒ऽच॒र्प॒णे । आ । म॒ही इति॑ । रो॒द॒सी इति॑ ।

पृ॒ण । उ॒पाः । सूर्यः । न । र॒श्मि॒भिः ॥ ५ ॥

हे विचर्पणे विमृष्टः सोम सत्त्वं पवस्व क्षर रसं । तथा कृत्वा तेनरसेन मही महत्स्यौ रो-
दसी धावावृधिष्यौ आपृण आपूरय उपाः उपसः एकदेशवाचिनोपःशब्देन तदुपलक्षित-
महुरुच्यते तत्प्राधान्यात् अहानि रश्मिभिः सूर्यो न सूर्यइव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

परि॒णःश॒र्म॒य॒न्त्या॒धार॒यासोम॒वि॒श्व॒तः । सरा॒र॒से॒र्ववि॒ष्ट॒प॒म् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

परि॑ । नुः । श॒र्भ॒य॒न्त्या । धा॒र॒या । सो॒म ।

वि॒श्व॒तः । सरा॑ । र॒सा॒इव॑ । वि॒ष्ट॒प॒म् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

हे सोम नोऽस्मभ्यं शर्मयन्त्या सुखयन्त्या धारया विश्वतः सर्वतः परितर परिवर रसेव
रसेनेव विष्टपं भूलोकं । यद्वा रसा नदी स्थानं सा भवणरूपमिव ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठस्याष्टमे एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

जनयन्निति पल्लवमष्टादशं सक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । जनयन्नित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ज॒न॒य॒न्नो॒च॒नादि॒वो॒ज॒न॒य॒न्न॒प्सु॒सूर्य॑म् । व॒सा॒नो॒गाअ॒पो॒ह॒रिः ॥ १ ॥

जनयन् । रोचना । दिवः । जनयन् । अप्सु ।

सूर्यम् । वसानः । गाः । अपः । हरिः ॥ १ ॥

अयं हरिः सोमो दिवोयुसंघन्वीनि रोचना रोचनानि नक्षत्रग्रहमंडलानि जनयन् तथा अपस्वन्तरिक्षे सूर्यं च जनयन् तथा गाः अधोगंत्रीरपोवसानो भूमिमात्मानं वा आच्छादयन् पवतइत्युत्तरत्र संबंधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ए॒प॒प्र॒त्ने॒न॒म॒न्म॒ना॒दे॒वो॒दे॒वेभ्य॒स्परि॑ । धार॑या॒पव॑ते॒मुतः॑ ॥ २ ॥

ए॒पः । प्र॒त्ने॒न । म॒न्म॒ना । दे॒वः । दे॒वेभ्यः॑ ।

परि॑ । धार॑या । प॒व॒ते । सु॒तः ॥ २ ॥

ए॒पः दे॒वः सोमः प्र॒त्ने॒न पुरा॑णेन मन्मना मननीयेन स्तोत्रेण युक्तः सुतोभिपुतश्च सन् दे॒वेभ्यः॑ परि॑ परितो धारया स्वीयया पवते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वा॒वृ॒धा॒नाय॒तूर्व॑ये॒पव॑न्ते॒वाज॑सातये । सोमाः॑ स॒हस्र॑पाजसः ॥ ३ ॥

वा॒वृ॒धा॒नाय॑ । तूर्व॑ये । पव॑न्ते । वाज॑सातये ।

सोमाः॑ । स॒हस्र॑पाजसः ॥ ३ ॥

वावृधानाय वर्षमानाय तूर्वये क्षिपाय वाजसातये संग्रामायानलाभाय वा पवन्ते पूयन्ते के सोमाः । कीदृशाः सहस्रपाजसो परिमितबलाः असंख्यातवेगादित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

दु॒हा॒नः॒प्र॒त्न॑मित्पयः॒प॒वि॒त्रे॒परि॑पिच्यते । क॒न्द॒न्दे॒वाँ अ॒जी॒जन॑त् ॥ ४ ॥

दु॒हा॒नः । प्र॒त्नम् । इत् । प॒यः । प॒वि॒त्रे । परि॑ ।

सि॒च्य॒ते । क॒न्द॒न् । दे॒वान् । अ॒जी॒जन॑त् ॥ ४ ॥

मन्त्रमिव पुराणमेव पयोःसं दुहानः दधानः सोमः पवित्रे परिपिच्यते । किञ्च कन्दनं शब्दं कुर्वन् देवानजीजनत् जनयति स्वसमीपे यत्र सोमोभिपूयते तत्र देवानियतं प्रादुर्भवन्ति अतो जनयतीत्युपचर्यते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अ॒भिवि॒श्वानि॒वा॒र्या॒भिदे॒वाँ॑क॒ता॒वृधः॑ । सोमः॑ पु॒नानो॒र्अ॒र्पति॑ ॥ ५ ॥

अ॒भि । वि॒श्वानि॑ । वा॒र्या । अ॒भि । दे॒वान् ।

क॒त॒वृधः॑ । सोमः॑ । पु॒नानः॑ । अ॒र्पति॑ ॥ ५ ॥

अयं सोमः पुनानः पूयमानो विश्वानि वार्या वरणीयानि धनान्यर्पयति तथा कृतावृधो यज्ञवर्धकान् देवानर्पयति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

गोम॑न्तःसोम॑वीर॒वद॒श्वानि॒वद्वा॒जव॑त्सुतः । प॒र्वस्व॑वृ॒हती॑रिपः ॥ ६ ॥ ३२ ॥

गो॒मन्तः॑ । नः । सो॒म । वी॒र॒वत् । अ॒श्व॒वत् ।

वा॒ज॒वत् । सु॒तः । प॒र्वस्व॑ । वृ॒हतीः॑ । रि॒पः ॥ ६ ॥ ३२ ॥

हे सोम सुवस्त्वं नोऽस्मभ्यं गोमन् गोभिर्मुक्तं वीरवद्बहुभिः वीरैरुपेतं अश्ववदश्वैर्मुक्तं वाजवद्वाजैर्वलेः संग्रामैर्वेपितं धनं वृहतीरिपः प्रभूतान्यन्त्रानि पर्वस्व प्रयच्छेत्पर्यः ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठ्याष्टमे द्वाविंशोऽवर्गः ॥ ३२ ॥

योऽत्यइवेति पल्लवमेकोनविंशस्तुक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् योऽत्यइवेत्यनुक्रान्तं गतोऽविन-
योगः ।

तत्र प्रथमा—

यो॒अत्य॑इ॒वमृ॒ज्यते॑ गो॒भिर्म॑दा॒यह॑र्यतः । तं॒गी॒भिर्वा॑सयामसि ॥ १ ॥

यः । अत्यः॑इ॒व । मृ॒ज्यते॑ । गो॒भिः । म॑दा॒य ।

ह॑र्यतः । तम् । गीः॑इ॒भिः । वा॒स॒याम॑सि ॥ १ ॥

मं० ९ अ० २ सू० ४३] पष्ठोऽष्टकः

यः सोमः अत्यद्बलं अतनशीलेश्वद्बलं गोभिर्वसतीवरीभिरद्भिर्गोविकारैः पयआदिभि-
र्वा वृज्यते मिश्रयते किमर्थं मदाय देवानां । कीदृशोयः हर्यतः कान्तः तं सोमं गीभिः स्तुति-
भिर्वासयामसि वासयामः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तन्नोविश्वाँअवस्युवोगिरंशुम्भन्तिपूर्वथा । इन्दुमिन्द्रायपीतये ॥ २ ॥

तम् । नः । विश्वाः । अवस्युवः । गिरः । शुम्भन्ति ।

पूर्वस्था । इन्दुम् । इन्द्राय । पीतये ॥ २ ॥

तमिन्दुं सोमं नोस्माकं विश्वाः सर्वावस्युवः अवोरक्षणं तदिच्छन्त्योगिरः स्तुतयः
पूर्वथा पूर्वमिव पूर्वं यथा तथैवेदानीमपि शुंभन्ति दीपयन्ति किमर्थमिन्द्रायेन्द्रस्य पीतये
पानाय ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पुनानोयातिहर्यतःसोमोगीभिःपरिष्कृतः । विप्रस्यमेध्यातिथेः॥ ३ ॥

पुनानः । याति । हर्यतः । सोमः । गीः । भिः ।

परिष्कृतः । विप्रस्य । मेध्याः । अतिथेः ॥ ३ ॥

पुनानः पूयमानोहर्यतः कमनीयः सोमोगीभिः परिष्कृतः स्तुतिभिरलंकृतोयाति कलशंय-
ति । किमर्थं विप्रस्य मेधाविनो मेध्यातिथेर्ममयागार्थं यद्वा ममगीभिरिति संबंधः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पर्वमानविदारयिस्मभ्यंसोमसुश्रियम् । इन्द्रोसहस्रवर्चसम्॥ ४ ॥

पर्वमान । विदाः । रयिम् । अस्मभ्यम् । सोम ।

सुश्रियम् । इन्द्रो इति । सहस्रवर्चसम् ॥ ४ ॥

हे पवमानसोम इन्द्रोस्मभ्यं सुश्रियं शोभनया श्रिया युक्तं सहस्रवर्चसं बहुदीप्तिं रयि-
धनं विदाः देहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

इन्दुरत्योनवाजसूत्कर्निकन्तिपवित्रा आ । यदक्षारतिदेव्युः ॥ ५ ॥

इन्दुः । अत्यः । न । वाजसूत् । कर्निकन्ति ।

पवित्रे । आ । यत् । अक्षाः । अति । देव्युः ॥ ५ ॥

यः इन्दुः वाजसूत् संग्रामसरणः अत्योन अश्वइव पवित्र आ पवित्रे कर्निकन्ति शब्दं करोति यद्यदा अक्षाः क्षरति । क्षरसंचलने इत्यस्माच्छान्दसे लुङि तिपि सिच् बहुलं छन्दसी-
तीडभावः इडभावश्च रात्सस्येति सलोपः । देवयुर्देवकामः सन् तदा अतिशब्दं करोति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

पवस्ववाजसातये विप्रस्य गृणतो वृधे । सोमरास्व सुवीर्यम् ॥ ६ ॥ ३३ ॥

पवस्व । वाजसातये । विप्रस्य । गृणतः ।

वृधे । सोम । रास्व । सुवीर्यम् ॥ ६ ॥ ३३ ॥

हे सोम पवस्व क्षर । किमर्थं वाजसातयेन्नस्य लाभाय । तथा गृणतः स्तुवतो विप्रस्य
मम मेध्यातिथेर्वृधे वर्धनाय च हे सोम सुवीर्यं शोभनवीर्यं पितृपुत्रं च रास्व देहोति ॥ ६ ॥

॥ इति पष्ठस्याष्टमे त्रयस्त्रिंशोऽवर्गः ॥ ३३ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थ्याश्चतुरो देयाद्विघातीयं महेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीर्युकभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये पष्ठाष्टकेष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ इति पष्ठोऽष्टकः समाप्तः ॥ ६ ॥